

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**TEREKE KAYITLARINA GÖRE TRABZON
(1703-1754)**

DOKTORA TEZİ

Sezgin ÖRSELOĞLU

KASIM - 2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**TEREKE KAYITLARINA GÖRE TRABZON
(1703-1754)**

DOKTORA TEZİ

Sezgin ÖRSELOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK

KASIM - 2025

TRABZON

ONAY

Sezgin ÖRSELOĞLU tarafından hazırlanan “Tereke Kayıtlarına Göre Trabzon (1703-1754)” adlı bu çalışma 07/11/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Ünvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK	Danışman	☐	☐	
Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Turan AÇIK	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Ali AÇIKEL	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Sezgin ÖRSELOĞLU

18.09.2025

ÖNSÖZ

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları sonraki yüzyılda da bazı cephelerde devam etti. Bu durum devleti birçok alanda yenileşme süreci içerisine soktu. Binaen aleyh 18. yüzyılın ilk yarısı, devletin eski gücünün kalmadığının idraki yanında çeşitli ıslahat ve yeniliklerin yapılması için ilk adımların atılmaya başlandığı bir dönemdi. Çeşitli savaş, isyan ve ayaklanmaların zuhur ettiği bu dönem hem ıslahatların filizlenmesi hem de siyasî konjonktür çerçevesinde bir çok çalışmanın konusu oldu. Zira dönem içerisinde İmparatorluğun yerel ve bölgesel gücünün sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan tespiti önem arz etmekteydi. Böyle bir analiz belki stratejik açıdan dikkate değer şehirleri de ön plana çıkarmaktadır. Haliyle bahsi geçen dönemde Trabzon'un demografik, sosyo-kültürel ve iktisadî boyutunu kısmen de olsa yansıtan tereke kayıtlarının analiz edilerek değerlendirilmesi şehrin tarihinin anlaşılmasında, öneminin ortaya konulmasında da mevcut çalışmalara katkı sağlayacaktır. 1703-1754 yılları arasında Trabzon Kadı Sicillerinde tespit edilen 1.183 tereke sahibi esas alınarak hazırlanan bu çalışma, aynı zamanda yaklaşık 300 yıl öncesinde yaşamış bir Trabzonlu profilinin çizilmesinde önemli veri potansiyelini de beraberinde getirmektedir.

“Tereke Kayıtlarına Göre Trabzon (1703-1754)” adlı bu çalışma süresince bilgilerini ve tecrübelerini benimle paylaşan danışman hocam Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK'e, tez izleme sürecinde katkılarından dolayı Prof. Dr. Mehmed Alaaddin YALÇINKAYA'ya ve Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışma boyunca gerek arşiv kaynakları hususunda gerekse tezin hazırlanması noktasında yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Miraç TOSUN'a teşekkürü bir borç bilirim. İlaveten tezin şekillenmesinde önerilerde bulunan Prof. Dr. Kenan İNAN, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY, Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA ve ismini burada zikredemediğim iş arkadaşlarıma verdikleri desteklerden ötürü ayrıca teşekkür ederim.

Öte yandan çalışmanın nihayete ermesinde beni motive eden Yunus Emre POLAT ve Hakan ÖRSEL'e özellikle teşekkürlerimi sunarım. Son olarak hiçbir zaman maddi ve manevî desteklerini esirgemeyen Annem Sevim ÖRSELOĞLU'na, babam Daştan ÖRSELOĞLU'na, kardeşlerim Tuğba ve Büşra ÖRSELOĞLU'na sonsuz şükran ve minnetlerimi sunarım.

Eylül, 2025

Sezgin ÖRSELOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ	1-8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOGRAFİK YAPININ İZİNDE TEREKELER	9-47
1.1. Terekelerin Demografik Boyutu	9
1.2. Terekelerin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımları.....	11
1.3. Tereke Sahiplerinin İkamet Yerleri.....	14
1.4. Onomastik Açısından Terekeler: Şahıs İsimleri	20
1.5. Terekelerde Ailenin Genel Durumu	25
1.5.1. Çocuk Durumuna Göre Ailelerin Dağılımı	27
1.5.2. Nüfusun Muhtemel Artma Sebepleri	29
1.5.2.1. Nüfus Artışında Ekonomik Etki	32
1.5.3. Nüfusun Niceliksel Boyutu	36
1.5.4. Çok Eşlilik.....	42
1.5.4.1. Çok Eşliliğe Etki Eden Faktörler.....	45
1.5.4.2. Çok Eşlilik ve Ekonomik Durum	46

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON'UN TEREKELERE YANSIYAN SOSYO-KÜLTÜREL YÜZÜ	48-123
2.1. Şehirde Kullanılan Unvan ve Lakaplar	48
2.1.1. Unvan Sahipleri	48
2.1.2. Lakap Sahipleri	52
2.2. Tereke Sahiplerinin Vefat Sebepleri	55
2.2.1. Cinayet Sonucu (Katledilerek) Vefat Edenler	57

2.2.2. Hastalıktan Vefat Edenler.....	58
2.2.2.1. Vebadan Vefat Edenler	59
2.2.3. Boğularak Vefat Edenler	65
2.2.4. Şehit Olarak Vefat Edenler	66
2.2.5. Asılarak ve Ceza Sonucu Vefat Edenler	68
2.3. Tereke Sahiplerinin Vefat Ettiği Mekânlar	68
2.3.1. Trabzonlu Halkın Vefat Yerleri	69
2.3.1.1. Hac Yolunda Vefat Edenler	70
2.3.1.2. Askerî Sebeple Vefat Edenler	71
2.3.1.3. Şehirde Vefat Edenler	71
2.3.1.4. İstanbul'dan Trabzon'a Gelirken Vefat Edenler	73
2.3.1.5. İstanbul'da Vefat Edenler	73
2.3.1.6. Diğer Memleketlerde Vefat Edenler	74
2.3.2. Gayrimeskûnların Trabzon'da Vefat Ettiği Mekânlar	79
2.4. Köle ve Cariye Sahipleri	88
2.4.1. Köle ve Cariyelerin Genel Durumu.....	90
2.4.2. Köle ve Cariyelerin Etnik ve Dinî Yapıları.....	93
2.4.3. Kadın Terekelerindeki Köle ve Cariyeler.....	95
2.5. Eşyalar	96
2.5.1. Terekelerde Giyim-Kuşam Eşyaları.....	96
2.5.1.1. Kumaş Türleri.....	97
2.5.1.2. Erkek-Kadın Giyimi	102
2.5.2. Kıymetli Eşyalar.....	113
2.5.2.1. Altın Eşyalar.....	113
2.5.2.2. Gümüş Eşyalar	115
2.5.2.3. Değerli Taşlar	116
2.5.3. Metal Eşyalar ve Kullanım Alanları.....	117
2.5.4. Diğer Eşyalar.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEREKELERE GÖRE TRABZON'UN İKTİSADÎ DURUMU	124-247
3.1. Trabzon'a Ticaret Amacıyla Gelenler	124
3.2. Şehirdeki Meslek Grupları	133
3.3. Trabzon'da Hayvancılık.....	144
3.3.1. Büyükbaş Hayvancılık	147
3.3.1.1. At / Beygir (Bargir) Sahipleri.....	147

3.3.1.2. Katır Sahipleri	150
3.3.1.3. Merkep Sahipleri	151
3.3.1.4. Öküz Sahipleri.....	152
3.3.1.5. İnek Sahipleri.....	154
3.3.2. Küçükbaş Hayvancılık	155
3.3.2.1. Koyun Sahipleri.....	155
3.3.2.2. Keçi Sahipleri.....	157
3.3.3. Kümes Hayvancılığı	158
3.4. Servetin Terekelerdeki Genel Dağılımı.....	158
3.4.1. Servetin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı	162
3.4.2. Farklı Değer Aralıklarındaki Servetin Kişilere Dağılımı	164
3.4.3. Terekelerde Değer Noktasında Ön Plana Çıkan Mal Varlıkları	165
3.4.4. Servetin Mekânsal Dağılımı.....	168
3.4.5. Borcu Terekesinden Fazla Olan Kayıtların Durumu: Müflisler	173
3.4.6. Beytûlmâle Kalan Terekeler.....	176
3.5. Terekeler Üzerinden Trabzon’da Fiyatlar	178
3.5.1. Fiyatlamalar ve Fiyat Tespitinde Karşılaşılan Güçlükler	179
3.5.2. Fiyat Tespitinde İzlenen Yöntemler	184
3.5.3. Menkul ve Gayrimenkul Fiyatları	187
3.5.3.1. Dükkân Fiyatları.....	187
3.5.3.2. Eşya Fiyatları.....	193
3.5.3.2.1. Altın Eşya Fiyatları.....	204
3.5.3.2.2. Gümüş Eşya Fiyatları	205
3.5.3.2.3. Bakır Eşya Fiyatları	206
3.5.3.3. Yiyecek-İçecek Fiyatları	208
3.5.3.3.1. Yağ Fiyatları	208
3.5.3.3.2. Zeytin Fiyatları	210
3.5.3.3.3. Tahıl (Buğday, Mısır, Bulgur) ve Un Fiyatları.....	211
3.5.3.3.4. Nohut, Mercimek ve Pirinç Fiyatları	214
3.5.3.3.5. Soğan ve Sarımsak Fiyatları	214
3.5.3.3.6. Et Fiyatları	215
3.5.3.3.7. Fındık Fiyatları	215
3.5.3.3.8. Üzüm Fiyatları.....	216
3.5.3.3.9. Kahve Fiyatları	217
3.5.3.3.10. Diğer Yiyecek ve İçecek Fiyatları	218
3.5.3.4. Bitki Fiyatları	219
3.5.3.4.1. Tütün Fiyatları	219

3.5.3.4.2. Kendir Fiyatları.....	221
3.5.3.4.3. Ağaç Fiyatları	222
3.5.3.5. Hayvan Fiyatları	224
3.5.3.5.1. Büyükbaş Hayvan Fiyatları	225
3.5.3.5.1.1. At / Beygir (Bargir) Fiyatları	225
3.5.3.5.1.2. Katır Fiyatları.....	230
3.5.3.5.1.3. Merkep Fiyatları	232
3.5.3.5.1.4. Öküz Fiyatları	233
3.5.3.5.1.5. İnek Fiyatları.....	234
3.5.3.5.2. Küçükbaş Hayvan Fiyatları	235
3.5.3.5.2.1. Koyun Fiyatları	235
3.5.3.5.2.2. Keçi Fiyatları	236
3.5.3.5.3. Kümes Hayvanları	237
3.5.3.5.4. Diğer Hayvan Fiyatları	237
3.5.3.6. Köle ve Cariye Fiyatları	237
3.5.4. Terekelerde Fiyatların Genel Durumu.....	243
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	248
KAYNAKÇA	252
EKLER.....	268
ÖZGEÇMİŞ.....	309

ÖZET

Bu tez, 1703-1754 yılları arasında Trabzon Kadı Sicilleri'ndeki mevcut tereke kayıtlarına bağlı olarak Trabzon'un tarihî görünümünü tespit etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle mevcut kayıtların verileri çerçevesinde şehir halkının demografik, sosyo-kültürel ve iktisadî panoramasının araştırılması planlanmaktadır. Böylece Trabzon şehir tarihi üzerine yapılan araştırmalara katkı sağlamak da hedeflenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, terekeler üzerinden Trabzon'da demografik yapının izleri sürülmeye çalışılmıştır. Bu noktada tereke sahiplerinin cinsiyet ve dinî dağılımları, ikamet yerleri, şahıs isimleri, ailenin genel durumu, nüfusun muhtemel artma sebepleri ve çok eşlilik gibi konular miras kayıtları çerçevesinde değerlendirmeye alınmıştır. İkinci bölüm, Trabzon'un terekelere yansıyan sosyo-kültürel yüzü hakkında bilgi vermektedir. Bu bölümde şehirde kullanılan unvan ve lakaplar, tereke sahiplerinin vefat sebepleri ve vefat yerleri, köle ve cariye sahipleri, çeşitli eşyalar ve kullanım alanları hakkında bilgi verilmektedir. Son bölümde ise Trabzon'un iktisadî boyutu farklı noktalar üzerinden ele alınmıştır. Trabzon'a ticaret amacıyla gelenler, şehirdeki meslek grupları, Trabzon'da hayvancılık, servetin genel dağılımı, menkul ve gayrimenkul fiyatları grafik ve tablolar eşliğinde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Şer'ıyye Sicili, Tereke, Miras.

ABSTRACT

This dissertation examines the historical outlook of Trabzon by analyzing Estate records preserved in the Trabzon Sharia court records between 1703 and 1754. Specifically, it explores the demographic, socio-cultural, and economic panorama of the city's inhabitants on the basis of these records. In doing so, the study also seeks to contribute to research on the urban history of Trabzon.

The dissertation is structured in three parts. The first part investigates the demographic structure of Trabzon through estate records. At this stage, aspects such as the gender and religious distribution of estate holders, places of residence, personal names, family structures, possible causes of population growth, and instances of polygamy are evaluated in the context of inheritance data. The second part focuses on the socio-cultural landscape of Trabzon as reflected in the estate records. It examines the titles and epithets used in the city, causes and places of death of estate owners, the presence of slaves and concubines, as well as various household items and their functions. The final part addresses the economic dimension of Trabzon from multiple perspectives. It analyzes visitors to the city for trade, occupational groups, animal husbandry, the general distribution of wealth, and the prices of movable and immovable property, supported by graphs and tables.

Key Words: Trabzon, Sharia court records, Estate, Inheritance.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1.	Tereke Sahiplerinin Trabzon'da İkamet Ettiği Mahallelerin Mekânsal Dağılımı	17
2.	Dört Çocuk ve Üzerine Mâlik Müslüman Ailelerde Kız Çocuk Sayılarının Durumu	31
3.	Dört Çocuk ve Üzerine Sahip Ailelerin Ekonomik Durumu	34
4.	Meskûn ve Gayrimeskûn Terekelerde Çocuk Sayılarının Genel Durumu	38
5.	Terekelerde Meskûn Nüfusun Genel Durumu	39
6.	Meskûn Çocuk Sayılarının Ailelere Dağılımı	40
7.	Çok Eşlilerde Çocuk Sayıları ve Çocuk Sayılarının Ailelere Dağılımı	44
8.	Vebadan Vefat Edenlerin Genel Durumu	64
9.	Trabzon Halkından Olan Tereke Sahiplerinin Vefat Yerleri	74
10.	Ticaret Maksadıyla Trabzon'a Gelen Tereke Sahipleri	126
11.	Servet Dağılımının Farklı Ortalamalardaki Genel Durumu	162
12.	Terekelerde 5.000 Kuruş ve Aşağısı Servetin Cinsiyete ve Dine Göre Durumu	164
13.	Terekelerde Değer Noktasında Ön Plana Çıkan Bazı Mal Varlıkları	168
14.	Müflislerin Genel Durumu	174
15.	Terekelerde Ortalama Dükkân Fiyatları.....	188
16.	Farklı Hususiyetlerdeki Dükkân Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	189
17.	Terekelerde Eşya Fiyatlamalarının Genel Durumu.....	195
18.	Diğer Yiyecek İçecek Fiyatları	219
19.	Tütün Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	221
20.	Terekelerde Farklı Hususiyetlere Sahip At/Bargir Fiyatlamaları.....	226
21.	1703-1754 Yılları Arasında Terekelerde Yapılan Fiyatlamaların Özet Durumu	245

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1.	Tereke Kayıtlarının Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı	12
2.	Trabzon'daki Tereke Sahiplerinin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı	13
3.	Trabzon'a Gelen Tereke Sahiplerinin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı	14
4.	Tereke Sahiplerinin Meskûn ve Gayrimeskûn Dağılımları	15
5.	Terekelerde Mekânsal Sınıflandırmanın Genel Durumu	16
6.	Trabzon'daki Müslüman Erkek İsimlerinin Kullanımı	22
7.	Trabzon'daki Müslüman Kadın İsimlerinin Kullanımı	23
8.	Tereke Kayıtlarında Ailelerin Genel Durumu	26
9.	Aile Ölçeğinde Tereke Sahiplerinin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı	27
10.	Çocuk Sahibi Olma Açısından Aileler	28
11.	Trabzon'daki Çocuk Sahibi Terekelerin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı	29
12.	Trabzon'daki Müslüman Ailelerin Çok Eşlilik Durumu	43
13.	Unvan Sahipleri	49
14.	Tereke Sahiplerinin Vefat Sebepleri	56
15.	Osmanlı Devleti'nde Vebanın Coğrafi Dağılımı (1701-1754)	61
16.	Trabzonlu Halkın Vefat Ettiği Yerlerin Genel Durumu	70
17.	Terekelerde Köle ve Cariyelerin Sayısal Durumu	90
18.	Köle ve Cariyelerin Etnik ve Dinî Dağılımları	94
19.	Trabzonluların Sahip Olduğu Köle ve Cariyelerin Etnik ve Dinî Dağılımları	95
20.	Terekelerde En Sık Geçen Kumaş Türleri	97
21.	Tereke Sahiplerinin Trabzon'a Geliş Amacına Göre Dağılımları	125
22.	Esnaf Taifesinin Terekelerdeki Dağılımı	136
23.	Görevli Statüsündeki Meslek Gruplarının Dağılımı	141
24.	Terekelere Göre Trabzon'da Hayvan Sahipleri	146
25.	Tereke Sahiplerinin Servet Dağılımı	159
26.	Farklı Değerlerdeki Servetin Kişilere Dağılımı	165
27.	Servetin Mekânsal Dağılımı (100 Kuruş ve Altı)	169
28.	Servetin Mekânsal Dağılımı (300 Kuruş ve Altı)	169
29.	Servetin Mekânsal Dağılımı (301-600 Kuruş Arası)	170
30.	Servetin Mekânsal Dağılımı (601-3.000 Kuruş Arası)	171
31.	Servetin Mekânsal Dağılımı (3.001-10.000 Kuruş Arası)	172
32.	Beytül mâle Kalan Terekelerin Genel Durumu	177

33. Altın Eşya Fiyatlarının Tarihsel Değişimi.....	205
34. Gümüş (Sim) Eşya Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	206
35. Bakır (Nuh) Eşya Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	207
36. Yağ Fiyatları.....	209
37. Zeytin Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	211
38. Buğday ve Mısır Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	213
39. Fındık Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	216
40. Kahve Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	218
41. Kendir Fiyatlarının Tarihsel Değişimi.....	222
42. Zeytin Ağacı Fiyatlarının Tarihsel Değişimi.....	223
43. Terekelerde Doru ve Kır Renge Sahip At/Bargir Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	227
44. Kır At ve Kır Bargir Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	230
45. Katır Fiyatlarının Tarihsel Değişimi.....	231
46. Merkep Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	233
47. İnek ve Öküz Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	235
48. Koyun Fiyatlarının Tarihsel Değişimi	236
49. Köle ve Cariye Fiyatlarının Tarihsel Değişimi.....	239
50. Terekelerde Fiyatlaması Yapılan Bazı Varlıklardaki Enflasyon Farkı.....	244

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.g.t	: Adı Geçen Tez
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
No.	: Numara
Sad.	: Sadeleştiren
s.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trans.	: Translate
TŞS	: Trabzon Şer'ıyye Sicili
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ty	: Tarih Yok
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

Vefat edenin arkasında bıraktığı mirasa “tereke” veya “muhallefet”, Arapça’da ise “terike” veya “tirke” denilir. Günümüzdeki hukuk terminolojisinde de bu terim, ölen kimsenin mal, hak, alacak ve borçlarının bütününe ifade etmektedir. Tereke taksiminde öncelik sırası; vefat eden kimsenin tekfin (kefenlenme) ve defin (gömülme) masrafları, borçları ve geriye kalan malın üçte birini geçmemek şartıyla vasiyeti şeklinde belirlenmiştir. Geriye kalan mal da varislerine hak ettikleri paya göre taksim edilebilirdi. Ayrıca varislerin anlaşarak terekeden herhangi bir şey talep etmeksizin veya muayyen bir bedel alarak mirasçılıktan çekilmeleri ya da miras oranlarında değişiklik yapmaları da mümkündü.¹

Mirasın taksimini Osmanlılarda kassamlık kurumu yerine getirmekteydi. Bu görevi yerine getiren mahkemeler, reaya ve askeri statüsünde konumlanan Osmanlı halkının miras meselelerini ele almak üzere beledi ve askerî kassamlık olarak ikiye ayrılmıştı. Kazasker adına askerî kassamlar görev yaparken, bulundukları kazanın kadısı adına da beledi kassamlar görev yapardı. Terekenin paylaşım süreci ise meselenin mahkemeye intikal etmesiyle başlayıp sona erdirilmesine kadar geçen zaman zarfını kapsamaktaydı. Mirasla ilgili davalar bu süreçte çeşitli işlemler akabinde tamamlanıp tereke defterleri kaleme alınırdı.²

Tereke defterlerinin Osmanlı araştırmalarında, şehir tarihi başta olmak üzere vaat ettiği veri potansiyeline değinmeden önce tereke defterlerinin tutulmasına sebep olan faktörlerin neler olduğu hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Tereke defterlerinin yer aldığı kadı ya da şer’iyye sicilleri, her vefat edenin miras taksiminin yapıldığı tereke kayıtlarını içermezdi. Şayet böyle olsa idi, elimizde ciddi bir tereke arşivi bulunurdu. Haliyle vefat edenlerden ne kadarının mirasının tereke kaydına geçirildiği sorusunu yanıtlamak da zordur. Ancak mevcut kayıtlar üzerinden bunların sicillere kaydedilme veya mirasın mahkeme aracılığıyla taksim edilme sebeplerine bağlı olarak yorum yapabiliriz. Bu yönde miras üzerinde hak sahibi olan şahıs ya da şahısların mahkemeye başvurarak miras taksiminin yapılmasını talep etmeleri önemliydi. Ayrıca taksimin, varislerin istek ve tercihlerine bırakılmaksızın mahkemelerin paylaşımına bırakılması da dikkat çekicidir.³ Fakat kadı

¹ Hamza Aktan, “Miras”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, s. 144.

² Fatih Bozkurt, “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 11 (22), 2013, s. 197-199.

³ Fatih Bozkurt, “Tereke Defterleri Neyi Ne Kadar Derler? Tereke Defterlerinin İmkân ve Sınırlılıkları,” Kenan Yıldız (Ed.), **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2023, s. 204.

bu tür vakalarda şeran terekeyi zorla yazıp vergi alamazdı. Ancak varis küçük çocuk ya da rüş çığına gelmemiş kimse ise yetimin hukukunu muhafaza etmek adına kadı kendiliğinden müdahale edebilirdi. Kadı terekeyi dini kurallara göre paylaştırarak herkesin payını belirleyip tescillendirirdi. Akabinde ise kadı bu iş için “*resm-i kısmet*” denilen bir bedel alırdı.⁴

Tereke defterlerinin kayıt tarihi, vefat edenin ölüm tarihi ile aynı olmayabilir. Bu aradaki zamanı hesaplama bazen mümkün değildir. Ancak mahkeme kâtiplerinin özel durumlarda vefat eden kimsenin ne kadar önce vefat ettiğine dair verdiği bilgi ile bu mümkün olabilmektedir. Yine de araştırmacıların bu konudaki genel fikri, ölüm ile miras taksiminin kayıtlara geçirildiği süre arasındaki zaman farkının kısa olduğu yönündedir.⁵

Tereke kayıtlarının biçimsel özelliklerine bakıldığında, bunların giriş kısmındaki yer, tereke sahibinin ikamet ettiği idari birime göre değişmekle beraber sancak, kaza, nahiye, mahalle ya da köy şeklinde belirtilmekteydi. Akabinde tereke sahibi baba ismi ya da çok nadir de olsa buna dede ismi de eklenerek yazılmaktaydı. Vesikalarda tereke sahibinin isminden önce ve sonra sosyal statü belirten unvanı, mesleği ya da lakabı hakkında da bazı bilgilere yer verilirdi. Yer ve isim bilgisinden sonra terekeden pay alacak varisler sıralanmaktaydı. Tereke sahibi şayet evli ise eş ya da eşleri, çocukları veya diğer varislerinin isimleri kayıtlara geçirilmekteydi. Sonraki aşamada çocukların vasisinin kim olduğu, metrukatin değerinin nasıl tespit edildiği gibi bilgilere yer verilirdi. Terekenin giriş bölümünün son kısmında ise belgenin kayıt tarihi gün, ay, yıl şeklinde yazılırdı. Genel itibarıyla bu şekilde yazılan terekenin giriş bölümünde ayrıca tereke sahibinin ölüm sebebi ve ölüm yerine nadir de olsa yer verilirdi. Yine eğer tereke sahibi gayrimeskûn ise Trabzon’a geliş sebebi (ticaret ya da misafir amacıyla) genellikle giriş kısmında belirtilirdi. Aşağıda 3 Safer 1155/9 Nisan 1742 tarihli kayıta, Trabzon ahâlisinden olup Faros Mahallesi’nde ikamet eden Mehmed Ağa’nın terekesinin giriş kısmı kayıtlara şu şekilde aksettirilmiştir:

“Medine-i Trabzon mahallâtından Faros Mahallesi ahâlisinden iken bundan akdem vefât iden Derya dimekle arîf Mehmed Ağa ibni Yakub’un verâseti zevceteyn-i metruketeyn Zeyneb binti Veli ve Afîfe binti Abdullah ile sulbi kebir oğulları İsmail ve Mustafa ve sulbiyye kebire kızı Afîfe nam kimesnelere münhasıra ve tashih meselesi seksen sehmden itibar olunub sehâm-ı mezburdan beşer sehmi zevcetân-ı mezburetan Zeyneb ve Afîfe’den her birine ve diğer sekizer sehmi oğulları merkuman İsmail ve Mustafa’dan her birine ve on dört sehmi kızı Afîfe’ye isâbet ve intikal eyledüğü şeran zâhir ve mütebeyyin oldukdan sonra verese-i merkumun iltimaslarıyla kibel-i şer’dan terekesi tahrir ve ba’de’l-müzâyede fûruht ve beyne’l-veresetü’l-farizati’ş-şeri’yye tevzi’

⁴ Halil İnalcık, “15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtimai Tarihi Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 15 (1-4), 1953. s. 52.

⁵ Bozkurt, **Tereke Defterleri Neyi Ne Kadar Derler? Tereke Defterlerinin İmkân ve Sınırlılıkları**, s. 204-205.

ve taksim olunan terekedir ki ber vech-i ati zikr olunur. Fi 'l-yevmi 's-sâlis mâh-ı Saferü 'l-hayr sene hamse ve hamsin ve mie ve elf."⁶

Tereke defterlerinin ikinci kısmında vefat edenin malik olduğu varlıkların listesini içeren envanter kısmı yer almaktaydı. Bu listede ilk olarak genellikle ev ve giyim eşyaları başta olmak üzere çeşitli eşyalar ve nadir de olsa gıda ürünleri yazılırdı. Listenin sonuna doğru da sahip olduğu hayvan varlıkları ile beraber ev, arsa, dükkân, fırın, ambar, bahçe ve tarla gibi gayrimenkuller ile alacakları yer alırdı. Eğer varsa köle, cariye ve mesleki eşyaları da bu kısımda zikredilirdi. Tereke defterlerinde en büyük hacmi oluşturan bu kısımda bahsi geçen tüm mal varlıklarının isimleriyle beraber değerleri de belirtilirdi. Listenin sonunda tüm varlıklarının değeri “*yekûn*” başlığı altında genellikle kuruş para birimi üzerinden yazı ve rakam ile ifade edilirdi.

Tereke defterlerinin üçüncü kısmında vesikaların tabiriyle “*mine 'l-ihracât*” başlığı altında vefat eden kimsenin terekasinden yapılan giderler ya da çeşitli masraf ve harcama kalemlerine yer verilirdi. Giderlerden bazıları ölen kimsenin cenaze ve defin işlerine, alacaklılarına, yemek masraflarına, bazı varlıklarının nakline, resmi işlemlerine, namaz ve oruç ıskatına ve eğer varsa vasiyet ettiği diğer işler için harcanırdı. Böylece tüm giderlerin toplam değeri de bu kısmın sonuna eklenirdi. Harcamalar, terekelerin toplam mal varlığından düşülerek geriye kalan mal varlığı “*sahihu 'l-bâki*” başlığı altında yazılırdı. Tereke sahibinin toplam mal varlığı borçlarından az ise geriye kalan miktar borçlarının kapatılması için harcanırdı. Varislerine mirastan herhangi bir şey verilmezdi. Aksi durumda harcamalar sonrasında mirastan geriye kalanlar varisleri arasında İslam hukukunun feraiz kurallarına göre paylaştırılırdı.⁷ Bu süreçte ölen kimsenin varisleri ortaya çıkana kadar mal varlığı vasi himayesinde bekletilir, şayet varisleri ortaya çıkmaz ya da mevcut değilse miras beytûlmale intikal ettirilirdi.⁸

Tereke kayıtları tarihî önemlerine binaen bu ana kadar birçok araştırmacıya kaynaklık teşkil etti. Onların demografi, sosyo-kültür, sosyo-ekonomik, iktisat ve hukuk tarihi açısından önemli verileri içermesi araştırmalarda ön plana çıkmalarına vesile oldu. Bu yönüyle genelde Osmanlı, özelde ise şehir tarihi araştırmalarında önemine vurgu yapan birçok çalışma literatürde yerini aldı. Bunlar içerisinde tereke defterlerini konu edinen ilk çalışma Halil İncalcık'ın 1953-1954'te yayımladığı “15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimaî Tarihi Kaynakları” olup bunu Ömer Lütfi Barkan takip etti.⁹ İncalcık, makalesinde tereke defterlerinin muhtevasına değinerek Osmanlı araştırmalarında sosyal ve iktisat tarih üzerinde taşıdığı öneme dikkat çekmeye çalışmıştır. Ayrıca 860/1463 tarihli

⁶ Trabzon Şer'ıyye Sicili (Bundan sonra TŞS), No: 1907, s. 9.

⁷ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101.

⁸ TŞS, No: 1888, s. 25, 27. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 30. TŞS, No: 1917, s. 62.

⁹ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, **TTK Belgeler**, 3 (5-6), 1966, s. 1-479.

bilinen en eski tereke defterlerinin Bursa Müzesi'nde bulunduğuna da işaret etmiştir.¹⁰ Haliyle tereke defterlerinin 15. yüzyılın ortalarından başlayıp Osmanlı Devleti'nin sonuna doğru uzanan yaklaşık beş yüz yıllık bir zaman zarfına kaynaklık ettiği söylenebilir. Bu süreçteki ilk araştırmalar örnek tereke incelemeleri ile terekelerin önemine yoğunlaşırken daha sonraki dönemlerde iktisat tarihi çalışmaları, demografi araştırmaları, maddi kültür ve tüketim çalışmaları, şehir tarihi çalışmaları gibi alanlarda da esas alınan çalışmaların 18. ve 19. yüzyılları da içerisine aldığı görülür.¹¹

Görüldüğü üzere tereke kayıtları tarihî birçok alana kaynaklık teşkil ederken biyografi araştırmalarında da tercih edilen orijinal veriler arasında yer aldı.¹² Ancak bu kayıtların şüphesiz

¹⁰ İnalçık, **15. Asır Türkiye İktisadî ve İctimaî Tarihi Kaynakları**, s. 51.

¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bozkurt, **Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları**, s. 200. Terekeler üzerine yapılan çalışmalardan bazıları için bkz. Halil İnalçık, "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler III: Köy Sicil ve Terekeleri", **Belgeler**, 15 (19), 1993, s. 23-168; Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt, "Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmal Mukataaları", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (20) 2010, s. 1-31; Alpay Bizbirlik, "Osmanlı Devleti'nde Ticaret ve Üretime Dair Değerlendirilebilir Bir Kaynak: Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme", **Türkler**, 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 731-735; Orlin Sabev, "Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları", Mehmet Yıldırım ve Songül Kadioğlu (Haz.), **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi (21-23 Kasım 2012 İstanbul)**, 2013, s. 259-272. Köstüklü, Nuri Köstüklü, "Osmanlı- Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri Ve Önemi (19. YY. Örnekleri Çerçevesinde)", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (1), 2008, s. 17-26; Fatma Müge Göçek, "Ottoman Archival Information on Jews: The Inheritance Register of the Chief Rabbi of Galata (1770)", Avigdor Levy (Ed.), **The Jews of the Ottoman Empire**, Princeton: The Darwin Press, 1994, s. 705-716. Lajos Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", (Çev. Sadrettin Karatay), **Belleten**, 29 (116), 1965, s. 615-638; İsmail E. Erünsal, "Terekelerin İzinde Osmanlı Araştırmaları", Kenan Yıldız (Ed.), **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2023, s. 29-151; Kenan Yıldız, "Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının Taşıdığı Miras Üzerine Bir Değerlendirme", Kenan Yıldız (Ed.), **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2023, s. 155-198; Yakup Aydın, "Tereke Kayıtlarını Haritalandırmak: Galata Örneği, Terekeler Neyi Derler?", Kenan Yıldız (Ed.), **Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2023, s. 353-373.

¹² Biyografik çalışmalardan bazıları için bkz. Oğuz, Gülser, "Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyıl Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa", **Millî Folklor**, 11 (88), 2010, s. 91-100; Mehmet Karagöz, "Ayıntab (Antep) A'yanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19 (2), 2009, s. 315-328; Yavuz Cezar, "Bir Ayanın Muhallefatı, Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Musadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)", **Belleten**, 41 (161), 1977, s. 41-78; Şinasi Acar ve Murat Özyeri, "Yaycı Yusuf Beşe Terekesinin Düşündürdükleri", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, 9 (1-2), 2008, s. 119-136; Jülide Akyüz, "Osmanlı Ulemasından Üç Efendi'nin Terekeleri", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, (36), 2008, s. 188-200; Muhammed Aydın, "XVIII. Yüzyılda Sivas'ta Bir Ağa: Hatib-zade es-Seyyid Ali Ağa ve Serveti", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11 (1), 2014, s. 65-88; Özlem Başarır, "Diyarbakır Voyvodası Mustafa Ağa'nın Terekesi Üzerine Bazı Düşünceler", **Bilgi**, (65), 2013, s. 23-46; Murat Yıldız, "Bir Osmanlı Veziriazamının Mal Varlığı: Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Muhallefatı", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, (26), 2012, s. 67-106. Bayram Ürekli, ve Alpay Bizbirlik, "Karaman Valisi Çelik Mehmed Paşa'nın Terekesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (1), 1994, s. 175-220; Ahmet Uzun, "Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı", **Belleten**, 65 (244), 2001, s. 1035-1077; Faruk Söylemez, "Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefatı", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, (27), 2010, s. 165-194; Saadet Maydaer, "XVII. Yüzyılda Bursa'da Emekli Bir Kadı: Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 17 (2), 2008, s. 569-592. Metin Ziya Köse, "Osmanlı Galata'sında Tercüman Olmak: Bir Venedik Tercümanının Terekesi ve Borçları (1672)", **Turkish Studies**, 6 (3), 2011, s. 1065-1074; Ahmet Koç, "XVIII. Yüzyıl Başlarında Ankaralı Bir Kadı: Muslu Efendi ve Terekesi", Yılmaz Kurt ve Ertan Ünlü (Ed.), **Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu (25-26 Ekim 2011)**, 2012, s. 323-344. Erdoğan Keleş, "Hayriye Tüccarı Elhac Mehmet Ağa'nın Terekesi", **Belgeler**, 22 (36), 2011, s. 65-104; Ali İhsan Karataş, "İsmail Hakkı Bursevî Dergâhı Şeyhlerinden Hikmetî Mehmed Efendi ve Hanımı Sâlihâ Hâtûn'un Terekeleri", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24 (1), 2015, s. 65-104. Eminegül Karababa, "Investigating Early Modern Ottoman Consumer Culture in the Light of Bursa Probate Inventories", **Economic History Review**, 65 (1), 2012, s. 194-219. İsmail E. Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lami'i Çelebi'nin Terekesi", **International Journal of Turkish Studies**, 14, 1990, s. 179-194. Mehmet Demiryürek, "Sadrazam Kırıbslı

şehir tarihi araştırmalarında çok yönlü veri potansiyeline sahip olması literatürdeki çalışmaların önemli bir yekununu bu kesimde topladı. Bunlardan bazıları Kayseri, Konya, Bursa, İstanbul (Eyüp), Edirne, Samsun, Uşak, Mardin, Balıkesir, Gebze (Kocaeli), Afyonkarahisar, Kastamonu gibi şehirlerin aile yapısını ve sosyo-ekonomik tarihini terekeler üzerinden okumaya çalışmıştır.¹³

Tereke kayıtlarının engin veri potansiyeli lisansüstü çalışmalara da konu olmuştur. Bu alandaki ilk öncü çalışma Said Öztürk'ün “*Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*”, başlığıyla yaptığı doktora tezidir.¹⁴ Günümüze kadar bunu birçok lisansüstü çalışması takip etti.¹⁵ Hatta bahsi geçen bu çalışmaların yanında aralarında Lajos

Mehmet Kâmil Paşa Hakkında Bazı Notlar ve Kâmil Paşa'nın Terekesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 25 (40), 2006, s. 59-105.

¹³ Şehir tarihi araştırmaları için bkz. Ali Aktan, “Tereke Kayıtlarına Göre Kayseri’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu (1738-1749)”, Markus Köhbach vd. (Ed.), **Acta Viennensia Ottomanica Akten des 13. CIEPO-Symposiums (21-25 Eylül 1998 Viyana)**, 1999, s. 13-19; Ali Aktan, “Kayseri Kadı Sicillerindeki Tereke Kayıtları Üzerinde Bazı Değerlendirmeler (1738-1749)”, Süleyman Beyoğlu (Ed.), **II. Kayseri ve Yöresi Tarihi Sempozyumu (16-17 Nisan 1998) Bildiriler**, 1998, s. 47-68; Mehmet Altan ve Mehmet İpçioğlu, “Şeriye Sicil Kayıtlarına Göre 1748-1749 Yıllarında Konya’da Aile”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (21), 2009, s. 519-532; Tülay Artan, “Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp’te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası”, Tülay Artan (Ed.) **18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 49-64; Bilgin Aydın, “Edirne Tereke Defterleri”, **Balkan Ülkeleri Arşiv Kaynaklarında Edirne (21-23 Ekim 2010)**, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Edirne, 2011, s. 176-183; M. Emin Yolalcı, “Hazinedar-Zade Abdullah Paşa’nın Terekesine Göre Samsun’un İktisadi ve İçtimai Yapısı”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2, 1987, s. 266-296; Sadiye Tutsak, “Tereke Kayıtlarına Göre Uşak’ta Sosyal Hayat”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (151), 2004, s. 105-125; Serkan Sarı, “Tereke Kayıtlarına Göre 18-19. Yüzyılda Mardin’de Sosyal İktisadi Hayat”, İbrahim Özcoşar ve Hüseyin H. Güneş (Ed.), **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu (26-28 Nisan 2006) Bildirileri**, 2006, s. 765-775; Said Öztürk, “19. Asrın Başlarında Kayseri’de Ailelerin Sosyal ve Ekonomik Durumu Üzerine Bazı Gözlemler”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, (36), 2000, s. 441-452. Hüseyin Özdeğer, **1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1988. Yusuf Özçoban, “17. Yüzyıl Balıkesir Şer’iyye Sicillerindeki (Tereke ve Hüccetler) İsimler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Balıkesir Sempozyumu (17-20 Kasım 2005) Tebliğler Kitabı**, , ty., s. 551-557. Rafet Metin, “Tereke Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Gebze (Gekbuza)de Sosyal Hayata Dair Genel Bir Bakış”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6 (26), 2013, s. 362-374. Mehmet Güneş, “Tereke Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar Halkının Kullandığı Eşyalar”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, 2 (2), 2009, s. 269-289. İsmail E. Erünsal ve Bilgin Aydın, “Tereke Kayıtlarına Göre Bursa’da Sahaflık”, **Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)**, 39, 2013, s. 187-204; Boğaç A. Ergene ve Ali Berker, “Inheritance and Intergenerational Wealth Transmission in Eighteenth Century Ottoman Kastamonu: An Empirical Investigation”, **Journal of Family History**, (34), 2009, s. 25-47; Zehra Şahin, “1839-1841 Yıllarında Osmanlı Ailesi: Sivas Örneği”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, 1 (1), 2012, s. 1295-1304; Gürsoy Şahin, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar’da Sosyal Hayat ve Aile Yapısı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 18 (1), 2003, s. 61-85; Ömer Demirel, “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, **Belleten**, 54 (211), 1990, s. 945-961.

¹⁴ Said Öztürk, **XVII. yüzyıl Askeri Kassam Defterlerinin Sosyo-ekonomik Tahlili**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993. Bu tezin kitap basımı için bkz. Said Öztürk, “Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)”, **Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları**, İstanbul, 1995.

¹⁵ Lisansüstü tezlerinden bazıları için bkz. Hasan Akdağ, **Kassam Defteri (Havass-ı Refi’a Mahkemesi 272 Numaralı 1204-1206/1789-1791 Tarihli)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995; Mehmet Altan, **1748-1749 Yılında Konya’da Sosyal ve İktisadi Hayat (57 Numaralı Şer’iye Siciline Göre)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007; Zeynep Altuntaş, **19. yy’ın İlk yarısında Kadın Terekelerine Göre Osmanlı İktisadi ve İçtimai Hayatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. İhsan Aydın, **Tanzimat Döneminde Ankara ve Gaziantep Terekelerinin Mukayeseli Bir Çalışması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008; Yavuz Bağçalık, **Tarih Eğitiminde Şer’iyye Sicillerinin Önemi ve Gürün Kazası Hicri 1289-1290 Miladi 1872-1873 Tarihli Şer’iyye Sicili (Tereke Kayıtları)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003; Mehmet Barman, **66-E Numaralı Konya Şer’iyye Siciline Göre 1792-95 Yılları Arasında Konya’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009; Mustafa Yılmaz, **Bursa Şer’iyye Sicilleri Tereke Defteri (1487-1489)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002. Cevdet Kuş, **Terekelerin Işığında Uşak ve**

Fekete'nin de yer aldığı yabancı tarihçilerin dikkatlerine mülaki olarak tereke kayıtlarının önemi üzerinden şehir tarihi, biyografi ve sosyo-ekonomik içerikli çalışmalar da yapılmıştır.¹⁶

Literatürdeki bu çalışmaların yanı sıra Trabzon özelinde 18. yüzyılın ilk yarısında hatta denilebilir ki uzun dönem aralıklı tereke kayıtlarını bir bütün olarak demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutta analiz eden herhangi bir çalışma mevcut değildir. Terekeler üzerinden Trabzon'u esas alan çalışmalar daha çok onların sosyo-kültürel veri potansiyelinden istifade etmekte ve oldukça sınırlı bir tarih aralığı üzerinden çıkarımlarda bulunmaktadır. Ayrıca bu kayıtları esas alan ve Trabzon'un önemli şahsiyetlerini ön plana çıkaran biyografik çalışmalar da mevcuttur.¹⁷ Bahsi geçen hususlardan dolayı tereke kayıtlarının, spesifik bir yaklaşımdan ziyade veri malzemesinin oldukça yoğun olduğu 18. yüzyılın ilk yarısının demografik, sosyo-kültürel ve iktisadî boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşımla ele alınacak olması bu çalışmanın özgün değeri olarak gösterilebilir. Böyle bir çalışma, araştırma konusu olan hususların genellenebilirliğini de arttıracaktır. Buradan hareketle tezin amacının, tereke kayıtları üzerinden Trabzon'un demografik, sosyo-kültürel ve iktisadî

Çanakkale'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Sosyo-Ekonomik Hareketliliğinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (1246-1286/1830 1870), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011. Nazik Betül Çelik, **Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

¹⁶ Osmanlı araştırmalarında tereke defterlerini esas alan çalışmalar için bkz. Orlin Sabev, "Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları", Mehmet Yıldırım ve Songül Kadioğlu (Haz.), **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi (21-23 Kasım 2012 İstanbul)**, 2013, s. 259-272; Orlin Sabev, "18. Yüzyıl Diyarbakır'ında Kitap Sahipliği", Bahaeddin Yediyıldız ve Kerstin Tomenendal (Ed.), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır (Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır Sempozyumu)**, 2008, s. 153-157; Orlin Sabev, "Rich Men, Poor Men: Ottoman Printers and Booksellers Making Fortune or Seeking Survival (Eighteenth-Nineteenth Centuries)", **Oriens**, (37), 2009, s. 177-190; Lajos Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", Sadrettin Karatay (Çev.), **Belleten**, 29 (116), s. 615-638; Yvonne J. Seng, **The Üsküdar Estates (Tereke) as Records of Everyday Life in an Ottoman Town 1521-1524**, Doktora Tezi, University of Chicago, 1991; Meropi Anastasiadou, **Selanik Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri 1830-1912**, (Çev. Işık Ergüden), Alfa Yayınları, İstanbul, 2022. André Raymond, **Artisans et commerçants au Caire au XVIIIème siècle**, Institut Français de Damas, Damas, 1974. Abdul-Karim Rafeq, "Registers of Succession (Mukhallafât) and Their Importance for Socio-economic History: Two Samples from Damascus and Aleppo, 1277/1861", Jean-Louis Bacqué-Grammont, İlber Ortaylı ve Emeri van Donzel (Haz.), **CIEPO: Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyumu (7-11 Eylül 1986 Peç) Bildirileri**, 1994, s. 479-491. Donald Quataert, **Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire (1550-1922)**, State University of New York Press, 2000; Leslie, Peirce, "Maddi Dünya: İdeolojiler ve Sıradan Şeyler", Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman (Ed.), **Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 285-312. Christoph K. Neumann, "How did a Vizier Dress in the Eighteenth Century?", Suraiya Faroqhi ve Christoph K. Neumann (Ed.), **Ottoman Costumes: From Textile to Identity**, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, s. 181-217. Yuzo Nagata, "Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", **IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981 Ankara) Kongreye Sunulan Bildiriler**, 1989, s. 1055-1062; Joyce Hedda Matthews, "Toward an Isolario of the Ottoman Inheritance Inventory, with Special Reference to Manisa (ca. 1600-1700)", Donald Quataert (Ed.), **Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922. An Introduction**, State University of New York Press, New York, 2000, s. 45-82. Rossitsa Gradeva, "Towards a Portrait of 'the Rich' in Ottoman Provincial Society: Sofia in the 1670s", Antonis Anastasopoulos (Ed.), **Halcyon Days in Crete V: Provincial Elites in the Ottoman Empire**, Crete University Press, Rethymno, 2005, s. 147-197. Colette Establet ve Jean-Paul Pascual, **Familles et fortunes a Damas: 450 foyers Damascains en 1700**, Institut Français de Damas, Damas, 1994.

¹⁷ Temel Öztürk, "Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa'nın Muhallefatı (1728-1730)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, (18), 2008, s. 9-50; Temel Öztürk, "Trabzon Ambar Emni Osman Ağa'nın Terekesi (1741-1743)", **Türk Dünyası Araştırmaları**, (179), 2009, s. 131-144; Eyyub Şimşek, "On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon'da Giyim-Kuşam", **Mavi Atlas (Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi)** (1), 2013, s. 51-66; Abdullah Saydam, "Trabzon'da Halkın Kitap Sahibi Olma Düzeyi (1795-1846)", **Millî Eğitim**, (170), 2006, s. 187-201; Temel Öztürk, "Kadı Sicillerindeki Bazı Muhallefatlara Göre Trabzon'da Temizlik ve Vücut Bakım Malzemeleri (1700-1750)", **Osmanlı Araştırmaları**, (32), 2008, s. 249-282; Temel Öztürk, "1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon'da Giyim-Kuşam Kültürü", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 9 (18), 2015, s. 9-28.

boyutlarını analiz ederek, 18. yüzyılın ilk yarısında Trabzon'da yaşayan Osmanlı toplumunun panoramasını ortaya koymaya çalışmak olduğu ifade edilebilir. Haliyle özelde Trabzon'un, genelde ise Osmanlıların demografik, sosyo-kültürel, ve iktisat tarihinin anlaşılmasına da katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

1703-1754 yılları arasında Trabzon Kadı Sicillerinde 1.183 tereke kaydı yer almaktadır. Bu tarihler arasında (h. 1115-1168/m. 1703-1754) 56 adet kadı sicili bulunmaktadır. 1866 numara ile başlayıp 1921 numara ile biten bu siciller arasında 1876, 1879, 1884, 1899, 1905, 1908, 1909 ve 1915 numaralı sicillerde tereke kaydına rastlanmamıştır. Haliyle 1.183 tereke kaydı 48 sicilin içerisinde tespit edilmiştir. Nitekim Trabzon Kadı Sicillerindeki tereke kayıtlarının bu zaman aralığında yoğunlaşması daha fazla verinin kullanılması ve buna bağlı olarak da daha doğru çıkarımların yapılmasına imkân tanımaktaydı. Zira tereke kayıtları bulunduğu dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel durumunun kısmen de olsa tercümanıydı. Böylece çalışma için seçilen zaman dilimi kritik öneme haizdi. Bu doğrultuda terekelerin zamansal sınıflandırılmasında 1155 (1742-1743) tarihli sicil 57 tereke kaydıyla ilk sırada,¹⁸ akabinde 1138 (1725-1726) tarihli olan 53 kaydı,¹⁹ 1156 (1743-1744) tarihli olan da 50 kaydı içermekle birbirini izlemekteydi.²⁰ En az tereke kaydına sahip olanlarsa birer kayıtla 1115 (1703-1704) ve 1118 (1706-1707) tarihli siciller,²¹ ikişer kayıtla da 1120 (1708-1709) tarihli sicil olarak tespit edilmiştir.²² Hicri 1115 (1703-1704) yılından başlayıp 1125 (1713-1714) yılına gelinceye değin yaklaşık 10 yıllık dönemde Trabzon kadı sicillerindeki tereke kayıtlarının yıllık hacimsel ortalaması sadece 1,6'dır.²³ Bu yıllar arasında ise 4'er adet kayıtla en yüksek hacme sahip 1116 (1704-1705), 1123 ve 1124 (1711-1713) tarihli siciller bulunmaktadır.²⁴ 1125 (1713-1714) ve 1142 (1729-1730) yılları arasındaki sicillere yansıyan tereke kayıtlarında dalgalı da olsa bir artış görmekteyiz.²⁵ Özellikle 1143 (1730-1731)-1168 (1754) arası tereke kayıtlarının yıllara göre dağılımı ortalama 35 kayıtla daha dengeli bir seyir takip etmekteydi.²⁶

Öte yandan konuların dönemin olay ve olgularından bağımsız olmaması, diğer bir ifadeyle III. Ahmed (1703-1730) ve I. Mahmud (1730-1754) dönemlerindeki askeri, sosyal, kültürel ve ekonomik

¹⁸ TŞS, No: 1906, s. 56. TŞS, No: 1907, s. 48.

¹⁹ TŞS, No: 1885, s. 95. TŞS, No: 1888, s. 50.

²⁰ TŞS, No: 1907, s. 43, 53, 56, 59, 60.

²¹ TŞS, No: 1867, s. 33. TŞS, No: 1869, s. 38.

²² TŞS, No: 1870, s. 66, 70.

²³ TŞS, No: 1867, s. 33. TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1870, s. 66, 70. TŞS, No: 1871, s. 68, 78. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 21.

²⁴ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 21.

²⁵ TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1875, s. 39. TŞS, No: 1890, s. 140.

²⁶ TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1893, s. 92. TŞS, No: 1894, s. 8. TŞS, No: 1895, s. 135. TŞS, No: 1896, s. 54. TŞS, No: 1897, s. 90. TŞS, No: 1898, s. 181. TŞS, No: 1901, s. 88. TŞS, No: 1902, s. 69. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1904, s. 55. TŞS, No: 1906 s. 56. TŞS, No: 1907, s. 69. TŞS, No: 1914, s. 29. TŞS, No: 1916, s. 39. TŞS, No: 1917, s. 13. TŞS, No: 1918, s. 106. TŞS, No: 1920, s. 24.

faktörlerin yine bu padişah dönemleri içerisinde ele alınması, bütüncül bir değerlendirmeyi sağlamaktaydı. Bu yönde tereke kayıtlarının dağılımlarına daha detaylı baktığımızda, III. Ahmed dönemine (1703-1730) tekabül eden 289 adet tereke kaydı %32'lik bir dilimle tüm kayıtlar arasında yaklaşık olarak 1/3'lik paya sahipti.²⁷ I. Mahmud dönemi (1730-1754) ise 894 adet tereke kaydı ve %68'lik bir dilimle tüm tereke kayıtları arasında yaklaşık olarak 2/3'lük bir oranla en büyük paya sahipti.²⁸ Bu derece yoğun bir veri malzemesini içeren Trabzon şehrinin Osmanlı coğrafyasında Karadeniz'in önemli bir liman kenti olarak ön plana çıkması, şehrin sosyo-kültürel ve iktisadi boyutunu yansıtan terekelerin analiziyle de ehemmiyet kazanmaktadır. Haliyle İmparatorluğun yerel ve bölgesel gücünün tespitine katkı sağlayacak bu değerlendirmeler Trabzon tarihinin anlaşılmasına da yardımcı olacaktır.

Tereke kayıtlarının ihtiva ettiği verilerin önemli bir çoğunluğunun sayısal verilere dayanması çalışmanın farklı grafik ve tablolarla desteklenmesini elzem kılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın arşiv ağırlıklı olup 300 yıl öncesine ait konuları içermesine binaen bazı kelime ve kavramların günümüzde kullanılmaması, değişime uğraması ya da farklı kullanımlarının bulunması karşılaştığımız zorluklar arasındadır. Bundan mütevellit bahsi geçen kelimelerin daha iyi anlaşılması adına ekler kısmında yer alan bir sözlükle bu çalışma desteklenmiştir.²⁹ İlâveten arşiv kaynaklarında geçen ve özel isim niteliği taşıyan “Mehmed”, “Bozdepe” gibi şahıs ve yer isimleri orijinal haliyle ele alınmıştır. Öte yandan yoğun veri malzemesi içeren terekelerin yer aldığı kayıtların tümünün referans olarak gösterilmesi yerine, konularla bağlantılı olanlardan birkaçının gösterilmesi tercih edilmiştir. Zira tüm kayıtların referansı sayfalarca sürecektir dipnot silsilesi yönünde ana metni gölgeleyebileceği şeklinde telakki edilmiştir.³⁰

²⁷ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1875, s. 39. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1891, s. 43.

²⁸ TŞS, No: 1893, s. 81. TŞS, No: 1894, s. 8. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1896, s. 49. TŞS, No: 1897, s. 48. TŞS, No: 1898, s. 181. TŞS, No: 1901, s. 88. TŞS, No: 1902, s. 69. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1904, s. 55. TŞS, No: 1906 s. 56. TŞS, No: 1907, s. 69. TŞS, No: 1914, s. 29. TŞS, No: 1916, s. 18. TŞS, No: 1917, s. 70. TŞS, No: 1918, s. 101. TŞS, No: 1920, s. 6.

²⁹ Bu sözlüğün oluşturulmasında istifade edilen kaynaklar için bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, 6. Baskı, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2018. **Yeni Tarama Sözlüğü**, Cem Dilçin (Düz.), 4. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 30. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993. Neslihan Sönmez, **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, Yem Yayınları, İstanbul, 1997. Nuri Akbayar, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003. İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, 3. Baskı, Yargı Yayınları, Ankara, 2011. James W. Redhouse, **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.

³⁰ Örneğin vesikalarda 1.008 yerde geçen çuka, 503 yerde geçen çit, 294 yerde geçen ketan, 195 yerde geçen hatayi, 181 yerde geçen keçe vs. gibi sadece 4 verinin arşivdeki tüm konumlarına atıfta bulunmak aynı zamanda binlerce vesikayı dipnot sistemine taşımak anlamına geliyordu.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOGRAFİK YAPININ İZİNDE TEREKELER

1.1. Terekelerin Demografik Boyutu

Kelime olarak nüfus, Arapçada nefis kelimesinin çoğulu olan “nefis; ruh, can, hayat” manasına gelmekle beraber bir coğrafyada yaşayan, bir yerde oturan, ikamet eden ya da sakin olan insan topluluklarını da ifade etmektedir. İslam tarihinde ilk nüfus sayımının daha çok askerî amaçlarla Hazreti Peygamber tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.³¹ Osmanlı döneminde ise nüfus yapısı hakkında en erken tarihli ve birinci dereceden kaynaklar, 15. ve 16. yüzyıllara ait vergi tespiti için yapılmış olan ve sayım sonuçlarını gösteren tahrir defterleridir. Bu defterlerde 16. yüzyılda şehirdeki nüfusun yapısını hane esasına göre evli ve bekâr erkekler üzerinden izlemek mümkündür.³² Yine Osmanlı döneminde avarız, cizye ve temettüat defterleri de kısmen de olsa nüfusun yapısını tespit etmek amacıyla kullanılmış diğer arşiv kaynakları arasında zikredilebilir.³³

Osmanlı’da bahsi geçen defterlerden ziyade toplum yapısı hakkında çok yönlü bilgiler sunan şeriye sicilleri ya da mahkeme kayıtları da sosyo-ekonomik tarihi araştırmalarda temel kaynaklar arasındadır. Özellikle şehir tarihi araştırmalarında ön plana çıkan bu kaynaklar görevli tayinleri, mülk anlaşmazlığı, ihtida, askerî mühimmat ya da masraf gibi çeşitli konuların yanı sıra evlenme, boşanma, miras kayıtları gibi aile hayatından da önemli kesitleri yansıtmaktadır. Bunlar arasında miras kayıtları ya da tereke kayıtları üzerinden, kısmen de olsa demografik yapı hakkında önemli verilere ulaşmak mümkündür.³⁴

1703-1754 yılları arasında bu nokta üzerinden Trabzon tereke kayıtlarını ele aldığımızda kayıtlarda ulaştığımız farklı ve kayda değer birçok veri demografik yapıyı farklı boyutlar üzerinden okumaya yardımcı olmaktadır. Nüfus araştırmalarında ikamet ettiği coğrafya, anne, baba, çocuk, eş gibi yakın akrabaları, medeni durumu ve aile yapısı üzerine bazı bilgileri tereke kayıtlarının giriş

³¹ Nebi Bozkurt, “Nüfus”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 293.

³² Yunus Koç, “Nüfus (Osmanlı Dönemi)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 295.

³³ Oktay Özel, “Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, 2001, s. 35-50.

³⁴ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 53, 65, 66. TŞS, No: 1874, s. 12, 26, 90, 106. TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1897, s. 4. TŞS, No: 1902, s. 59. TŞS, No: 1903, s. 27. TŞS, No: 1904, s. 10. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1910, s. 9. TŞS, No: 1917, s. 15. TŞS, No: 1918, s. 106. TŞS, No: 1920, s. 4.

kısımında tespit etmek mümkündür.³⁵ Fakat aile yapıları noktasında çekirdek ya da geniş aile yapılarından hangisinin daha yaygın olduğu hususunu terekeler özelinde saptamak pek de olası görünmemektedir. Çünkü anne, baba ve çocuklar dışında, miras taksimi yapılırken büyükbaba, büyükanne, kardeşler, amca, hala, dayı ve teyze gibi yakın akrabalara da mirastan pay verildiği bilinmekle beraber bu kimselerden birinin ya da bir kaçının bir arada yaşadığına dair terekeler üzerinden net bir çıkarım yapılamamaktadır. Misal olarak, 1138 Recep/Mart-Nisan 1726 tarihli kayıta İskender Paşa Mahallesi'nde oturan Mehmed oğlu Mahmud'un 280 kuruş 29 meblağ değerindeki mal varlığının taksimi yapılırken eşi, oğlu ve 2 kızı dışında kendi annesi ve babasına da mirastan pay verildiği görülürken, Mehmed'in kendi anne ve babasıyla aynı çatı altında yaşayıp yaşamadığı sonucuna varılamamıştır. Diğer bir tabirle bu ailede çekirdek ya da geniş aile hüviyetinin izlerini sürmek pek olası görülmemektedir.³⁶ Benzer şekilde 15 Zilhicce 1133/7 Ekim 1721 tarihli diğer bir kayıta Orta Hisar'da Şirin Hatun Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Ali oğlu Mehmed Halil'in eşi ve çocukları yanında diğer yakın akrabalarına da mirastan pay verildiği fakat belgelerde bu kimselerin aynı çatı altında yaşayıp yaşamadıklarına dair bir verinin bulunmaması bu noktada sunulabilecek birçok örnekten sadece bazılarıdır.³⁷ Ancak geleneksel aile yapısında gelenek ve bazı vecibeler dikkate alındığında büyükanne ve büyükbabaların da aynı çatı altında yaşadığını bize düşündürmektedir. Buna ek olarak Osmanlı toplum yapısının toprağa dayalı bir hayat tarzına sahip olması, çekirdek aile özelliğinin bu yapıda varlığını sürdürmesinin oldukça zor olması da geniş aile yapısını destekler niteliktedir.³⁸ Öyle ki toprağa dayalı yaşam tarzında hayatın devamlılığı için gereken fiziki güç, ailenin üretimi (yiyecek, giyecek vb.), yıllık tüketim stoklarının oluşturulması, kırsal alandaki işbölümleri, ailenin güvenliğinin sağlanması gibi birçok noktada üç kuşağın aynı çatı altında bulunmasını elzem hale getirmektedir. Aynı zamanda bu tür yaşam tarzı kültür mirasının dededen toruna aktarılması için de elverişli bir ortamdı.³⁹

Muhallefat kayıtlarının nüfus araştırmalarında sunduğu diğer bir veri ise çocuk sayılarıdır. Çocuk sayılarının cinsiyetle beraber sicillerdeki deyimle “*sagir*” (küçük) ve “*kebir*” (büyük) gibi sıfatlarla kayıtlarda yer alması, aile başına düşen çocuk sayısı, nüfusun genç ya da yaşlı olması, erkek ve kız çocuk sayılarının birbirine oranları, nüfusun artmasına yönelik temayüller gibi birçok hususta yorum yapmamıza fırsat vermektedir.⁴⁰

³⁵ TŞS, No: 1873, s. 44. TŞS, No: 1890, s. 89. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1903, s. 9. TŞS, No: 1906, s. 56. TŞS, No: 1907, s. 54. TŞS, No: 1916, s. 18.

³⁶ TŞS, No: 1885, s. 50.

³⁷ TŞS, No: 1880, s. 111.

³⁸ Betül Tezcan, “Ankara’da Ailelerin Sosyal ve Demografik Yapısı: Terekeler Üzerinden Tespitler (1775-1800)”, Kenan Yıldız (Ed.), *Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları*, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2023, s. 283.

³⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 11. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 20.

⁴⁰ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 47. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1892, s. 20. TŞS, No: 1893, s. 87. TŞS, No: 1898, s. 181. TŞS, No: 1904, s. 29. TŞS, No: 1906, s. 10.

Miras paylaşımında çocuk sayılarının yanı sıra kişinin sahip olduğu eş sayısının bilinmesi tek ve çok eşliliğin izlerinin sürülmesine, çok eşliliğe sebebiyet verebilecek muhtemel faktörlerin neler olduğuna ve bu durumun terekeler özelinde toplumda ne denli yaygın olduğu gibi çeşitli etmenleri değerlendirmeye de açık kapı bırakmaktadır.⁴¹

Tereke kayıtlarının döküm kısmında sahip olunan tüm varlığın fiyatlarıyla beraber verilmesi, kişilerin toplam mal varlıklarının kuruş olarak bilinmesi, demografik yapı ile ekonomik durum arasındaki örüntü üzerinden de çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılmaktadır.⁴²

Şeriyeye sicillerinde Müslümanlara ait tereke kayıtları yanında gayrimüslimlere ait kayıtların da bulunması nüfusun etnik yapısı ve yukarıda bahsedilen durumları gayrimüslimler açısından ele almayı da kolaylaştırmaktadır. Gayrimüslimlere ait tereke kayıtları şeriyeye sicillerinde Müslümanlara oranla cüzi miktarda olsa da demografik yapıdan bazı kesitler taşımaktadır.⁴³

Neticede demografik yapıda akla ilk gelen birinci unsur insan sayısıdır. Tahrir, cizye, avarız defterleri gibi birinci elden arşiv kaynakları üzerinden kısmen de olsa sayı başta olmak üzere bir takım nüfus bilgilerine ulaşılırken, tereke defterleri ise vefat eden kişiyi aile yapısı başta olmak üzere, mal varlıkları ve değerleri, toplam serveti, konum, meslek, unvan gibi çeşitli faktörleri bir araya toplaması noktasında demografik yapının daha kapsayıcı ve bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Tereke kayıtlarının nüfus araştırmalarında sunduğu veri potansiyelinin fazla olmasının yanı sıra bu kayıtların dezavantajları arasında gösterilebilecek ilk şey sayılarının azlığıdır. Neticede vefat eden herkesin miras taksimi mahkeme aracılığı ile yapılmamaktaydı. Bu durum demografik araştırmalarda bu kayıtlardan çıkarılan verilerin, nüfusun geri kalan kısmına genellenmesi pek sağlıklı olmasa da demografik yapının izlerinin sürülmesinde yadsınamaz bir öneme haiz olduğunu da göstermektedir.⁴⁴

1.2. Terekelerin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımları

Tereke defterlerinin cinsiyete ve dine göre dağılımlarının bilinmesi miras kayıtlarının sosyo-kültürel ve iktisadî boyutunun değerlendirilmesi noktasında oldukça önemlidir. Nitekim bundan sonra ve çalışma boyunca anlatılacak konular cinsiyet ve dinî kimlikten ayrı telakki edilemez. Bu noktadan hareketle tereke sahiplerini irdelediğimizde aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere,

⁴¹ TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1874, s. 58. TŞS, No: 1878, s. 15.

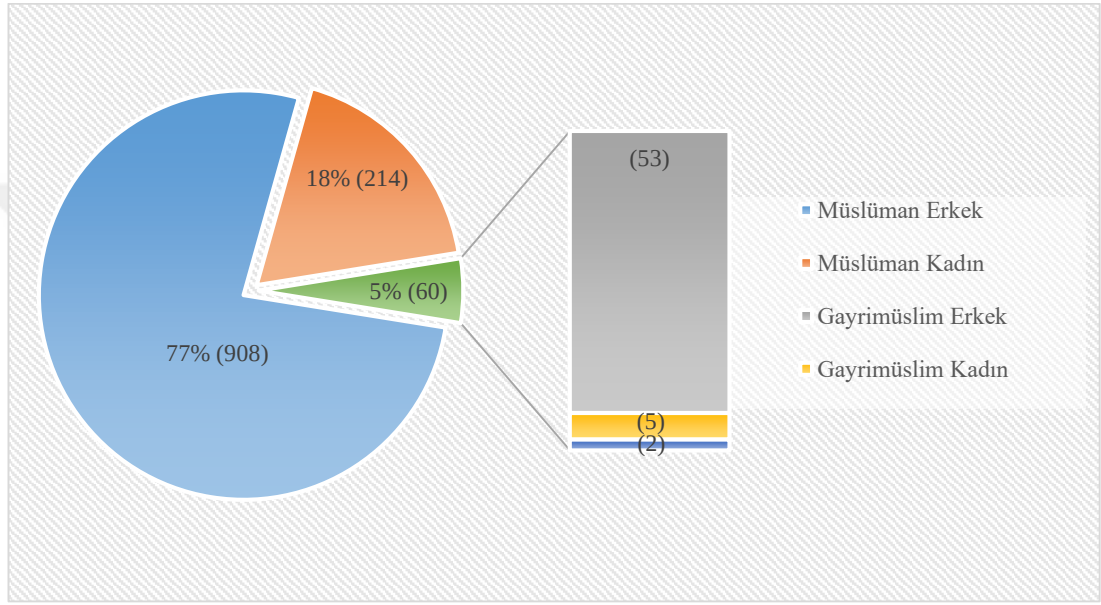
⁴² TŞS, No: 1873, s. 47. TŞS, No: 1874, s. 12, 26, 90, 106. TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1897, s. 4. TŞS, No: 1902, s. 59. TŞS, No: 1903, s. 27. TŞS, No: 1904, s. 10. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1910, s. 9. TŞS, No: 1917, s. 15.

⁴³ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1903, s. 36.

⁴⁴ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 53, 65, 66. TŞS, No: 1874, s. 12, 26, 90, 106. TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1897, s. 4. TŞS, No: 1902, s. 59.

tespiti yapılan 1.183 tereke kaydından 1'i hariç⁴⁵ 1.122 tereke kaydının %95 oranla Müslümanlara,⁴⁶ geriye kalan 60 tereke kaydının %5 oranla gayrimüslimlere ait olduğunu görmekteyiz.⁴⁷ Tereke kayıtlarının cinsiyete göre dağılımlarını ise şu şekilde sıralayabiliriz; 908 tereke kaydı %77'lik bir dilimle Müslüman erkeklere,⁴⁸ 214 tereke kaydı %18'lik bir dilimle Müslüman kadınlara,⁴⁹ 53 tereke kaydı %5'lik bir dilimle gayrimüslim erkeklere,⁵⁰ 5 tereke kaydı ise gayrimüslim kadınlara aittir.⁵¹ Ayrıca gayrimüslimlere ait 2 kaydın cinsiyeti bilinmemektedir (Bkz. Grafik 1).⁵²

Grafik 1: Tereke Kayıtlarının Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı

Yukarıdaki grafikte zikri geçen tüm tereke kayıtlarını, cinsiyet ve dinî yönden Trabzon'da ikamet eden tereke sahipleri özelinde de irdelemek mümkündür. Trabzon kadı sicillerinde tespit edilen ve Trabzon'da ikamet ettiği bilinen 846 tereke sahibinin 818'i %96,69 oranla

⁴⁵ Bu tereke kaydı kararmış olduğundan cinsiyet ve dinî ayrıma gidilememiştir. TŞS, No: 1891, s. 30.

⁴⁶ TŞS, No: 1868, s. 40. TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1875, s. 39. TŞS, No: 1889, s. 74. TŞS, No: 1898, s. 97. TŞS, No: 1901, s. 23. TŞS, No: 1902, s. 13. TŞS, No: 1906, s. 10. TŞS, No: 1907, s. 37. TŞS, No: 1912, s. 19. TŞS, No: 1913, s. 49. TŞS, No: 1916, s. 29. TŞS, No: 1917, s. 54. TŞS, No: 1919, s. 14.

⁴⁷ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1917, s. 62.

⁴⁸ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1873, s. 50. TŞS, No: 1888, s. 28. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 65. TŞS, No: 1892, s. 71. TŞS, No: 1906, s. 30. TŞS, No: 1907, s. 64. TŞS, No: 1910, s. 25. TŞS, No: 1911, s. 56. TŞS, No: 1913, s. 65. TŞS, No: 1916, s. 28.

⁴⁹ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1878, s. 47. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 56.

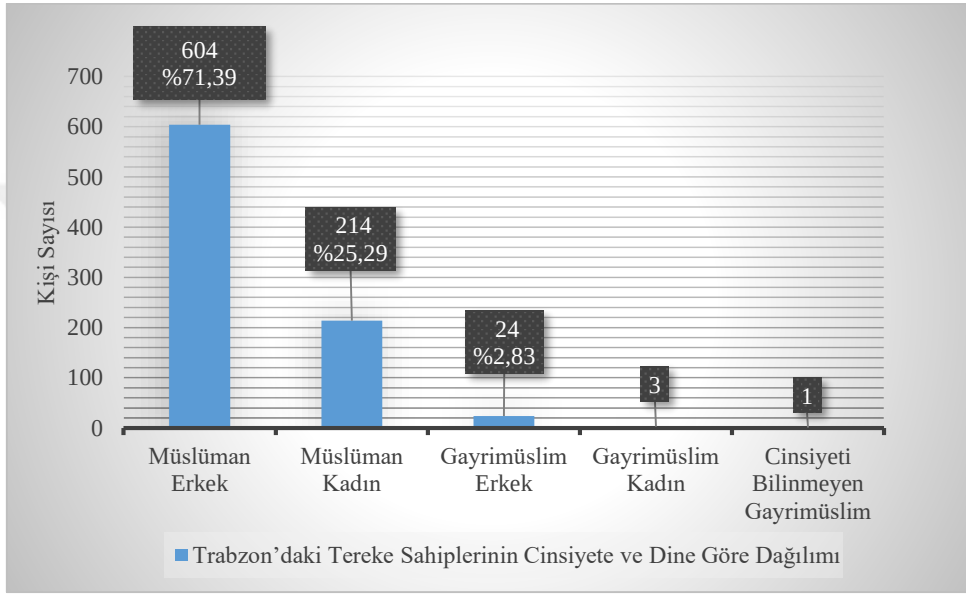
⁵⁰ TŞS, No: 1868, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1878, s. 38.

⁵¹ TŞS, No: 1877, s. 74. TŞS, No: 1888, s. 27.

⁵² TŞS, No: 1896, s. 6. TŞS, No: 1918, s. 98.

Müslümanlardan,⁵³ 28'i ise %3,30 oranla gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.⁵⁴ Tereke sahiplerine cinsiyet noktasında daha detaylı bakıldığında 604'ü %71,39 oranla Müslüman erkeklerden,⁵⁵ 214'ü %25,29 oranla Müslüman kadınlardan oluşmaktaydı.⁵⁶ Geriye kalan tereke sahipleri ise 24'ü %2,83 oranla gayrimüslim erkeklerden, 3'ü gayrimüslim kadınlardan ve 1'i de cinsiyeti bilinmeyen gayrimüslimden müteşekkildi.⁵⁷ Trabzon'da ikamet eden tereke sahiplerinin dinî ve cinsiyete göre dağılımını aşağıdaki grafikten de okumak mümkündür (Bkz. Grafik 2).

Grafik 2: Trabzon'daki Tereke Sahiplerinin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı

Trabzon dışında ikamet eden 308 tereke sahibinin 277'si Müslümanlardan,⁵⁸ 31'i ise gayrimüslimlerden⁵⁹ oluşmaktaydı. Cinsiyet noktasında bu kayıtlara daha yakından bakıldığında ise 275'inin Müslüman erkeklere 2'sinin de Müslüman kadınlara ait olduğu görülür.⁶⁰ Arda kalan

⁵³ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1889, s. 74. TŞS, No: 1898, s. 97. TŞS, No: 1901, s. 23. TŞS, No: 1902, s. 13. TŞS, No: 1906, s. 44. TŞS, No: 1907, s. 20. TŞS, No: 1910, s. 26. TŞS, No: 1912, s. 14. TŞS, No: 1916, s. 29. TŞS, No: 1917, s. 42.

⁵⁴ TŞS, No: 1875, s. 33. TŞS, No: 1888, s. 11. TŞS, No: 1890, s. 34. TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1910, s. 7. TŞS, No: 1913, s. 26. TŞS, No: 1917, s. 62.

⁵⁵ TŞS, No: 1868, s. 40. TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1897, s. 4. TŞS, No: 1898, s. 23. TŞS, No: 1907, s. 10. TŞS, No: 1913, s. 117.

⁵⁶ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1878, s. 47. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 56.

⁵⁷ TŞS, No: 1880, s. 123. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1892, s. 24. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1907, s. 32. TŞS, No: 1919, s. 21.

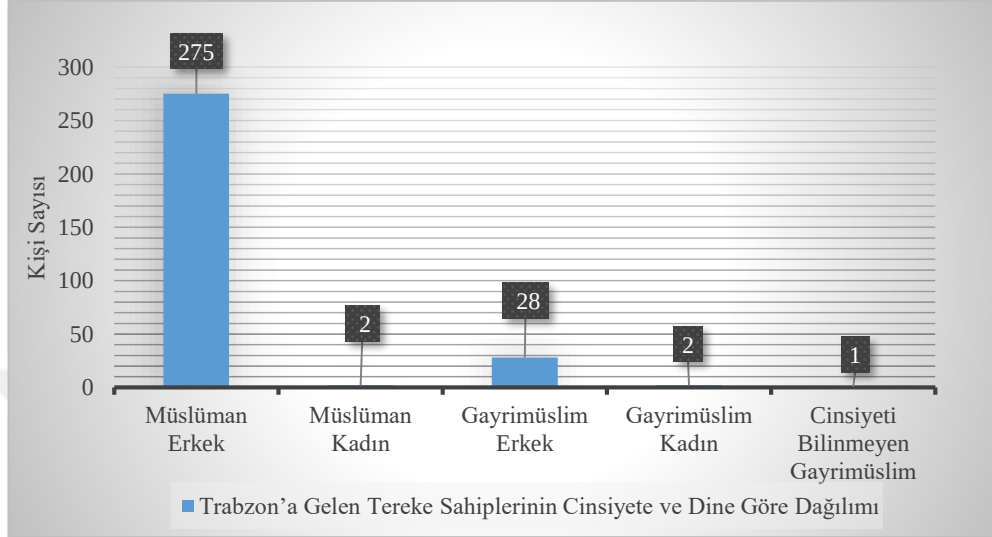
⁵⁸ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1875, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1897, s. 44.

⁵⁹ TŞS, No: 1874, s. 111. TŞS, No: 1896, s. 6. TŞS, No: 1897, s. 40. TŞS, No: 1913, s. 42.

⁶⁰ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1875, s. 27. TŞS, No: 1888, s. 29. TŞS, No: 1904, s. 61. TŞS, No: 1911, s. 15. TŞS, No: 1917, s. 69.

kayıtların 28'i gayrimüslim erkeklere, 2'si gayrimüslim kadınlara ve 1'i de cinsiyeti bilinmeyen gayrimüslime aitti.⁶¹ Bahsi geçen bu dağılım aşağıdaki grafikten de izlenebilir (Bkz. Grafik 3).

Grafik 3: Trabzon'a Gelen Tereke Sahiplerinin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı

1.3. Tereke Sahiplerinin İkamet Yerleri

1703-1754 yılları arasında tespit edilen 1.183 tereke sahibini, meskûn ve gayrimeskûn diğer bir deyişle Trabzon'da ikamet eden ve etmeyen ayrımına giderek genel manada ilk etapta sınıflandırmak konu bütünlüğü açısından yerinde olacaktır. Bu bağlamda 1.183 tereke kaydı içerisinde bu ayrımı yapabildiğimiz 1.154 tereke kaydı mevcuttur. Geriye kalan ve Müslüman erkelerden oluşan 29 tereke kaydında ikamet kısmının silik olması ya da belirtilmemesi gibi hususlardan dolayı meskûn ve gayrimeskûn ayrımına gidilememiştir.⁶² Vesikalarda bu noktada 1.154 tereke sahibinden 846'sı %63,6 oranla Trabzon'da,⁶³ 308'i %36,4 oranla Trabzon dışında ikamet etmekteydi (Bkz. Grafik 4).⁶⁴

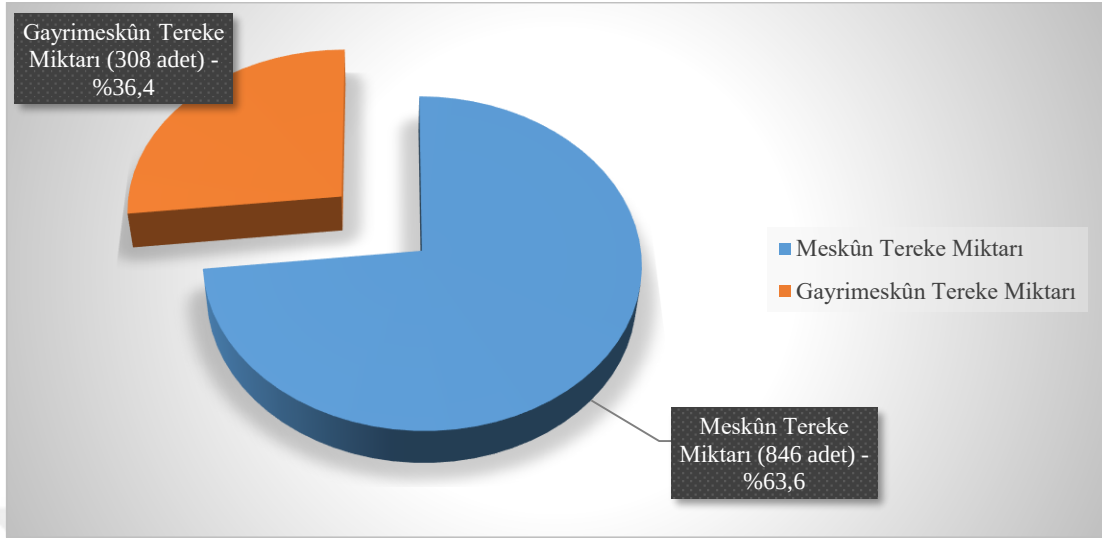
⁶¹ TŞS, No: 1874, s. 59. TŞS, No: 1883, s. 39. TŞS, No: 1895, s. 135. TŞS, No: 1907, s. 60.

⁶² TŞS, No: 1885, s. 101. TŞS, No: 1888, s. 25, 28. TŞS, No: 1892, s. 24.

⁶³ TŞS, No: 1868, s. 40. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1878, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 62. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1889, s. 16, 86. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1901, s. 31. TŞS, No: 1906, s. 25. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1910, s. 25. TŞS, No: 1911, s. 19. TŞS, No: 1917, s. 57.

⁶⁴ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1874, s. 54, 59, 60. TŞS, No: 1878, s. 35, 79. TŞS, No: 1888, s. 28, 35, 47. TŞS, No: 1892, s. 16, 18, 27. TŞS, No: 1897, s. 17, 41, 42. TŞS, No: 1902, s. 23, 26. TŞS, No: 1907, s. 9, 12, 13, 19, 65. TŞS, No: 1911, s. 15, 18. TŞS, No: 1917, s. 55, 69.

Grafik 4: Tereke Sahiplerinin Meskûn ve Gayrimeskûn Dağılımları

1703-1754 yılları arasında tespit ettiğimiz 1.183 adet tereke defterini daha spesifik olarak ikamet yerlerine göre dikkate aldığımızda 297 kaydın gayrimeskûnlara ait olduğu⁶⁵ ve bunlardan 222'sinin Anadolu içinde,⁶⁶ 75'inin ise Anadolu coğrafyası dışında kalan yerlerde⁶⁷ ikamet ettiği görülür. Belgelerde tereke sahibi 42 kişinin ise çoğunun yer kısmının boş bırakılması ya da kaydın silik olması hasebiyle meskûn ve gayrimeskûn ayırımına açık bir şekilde gidilemediğinden bu şahıslar demografik yapılanmada ikamet hususunda değerlendirmeye tabi tutulamamıştır.⁶⁸ Fakat bu kayıtlardan 7'sinin Trabzon'da ikamet ettiğini düşünüyoruz. Çünkü bazı belgelerde 23 Safer 1149/3 Temmuz 1736 tarihli kayıta olduğu gibi, Debbağhane Mahallesi'nde oturan Bektaş oğlu Mehmed Ağa'nın eşi Rukayye'nin de aynı tereke tarihine sahip olması fakat vesikalarda ikamet yerinin belirtilmemesi misal olarak verilebilir.⁶⁹ Ayrıca bazı silik kayıtların "*fi'l-asl*" yani aslen ibaresi ile başlamaması gibi bazı hususlar bu kayıtların Trabzon halkına ait olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.⁷⁰ Geriye kalan 844 tereke kaydı ise Trabzon'da ikamet eden halka aitti.⁷¹

⁶⁵ Ayrıca ikâmet ettiği mekân belli olmayan (Anadolu içinde ya da dışında) 11 yabancı ile bu sayı 308'e çıkmaktadır. TŞS, No: 1867, s. 83. TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1875, s. 39.

⁶⁶ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1870, s. 70. TŞS, No: 1878, s. 35. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1897, s. 44.

⁶⁷ TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1890, s. 96.

⁶⁸ TŞS, No: 1885, s. 10, 101. TŞS, No: 1888, s. 25, 28. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1892, s. 24. TŞS, No: 1897, s. 29. TŞS, No: 1901, s. 5. Terekelerde ikamet yeri spesifik olarak okunamayan 42 kayıttan 2'sinin Trabzon'da 11'inin ise Trabzon dışında ikâmet ettiği bilinmektedir. Bu tereke sahiplerinin spesifik konum bilgisi bilinmediğinden mekânsal sınıflandırmadan hariç tutulmuşlardır. Fakat terekelerin cinsiyet, dini, meskûn ve yabancı dağılımlarında bahsi geçen 2 meskûn 11 yabancı tereke sahibi dikkate alınmıştır. TŞS, No: 1880, s. 9. TŞS, No: 1885, s. 31. TŞS, No: 1890, s. 6, 63, 65. TŞS, No: 1904, s. 30. TŞS, No: 1906, s. 24.

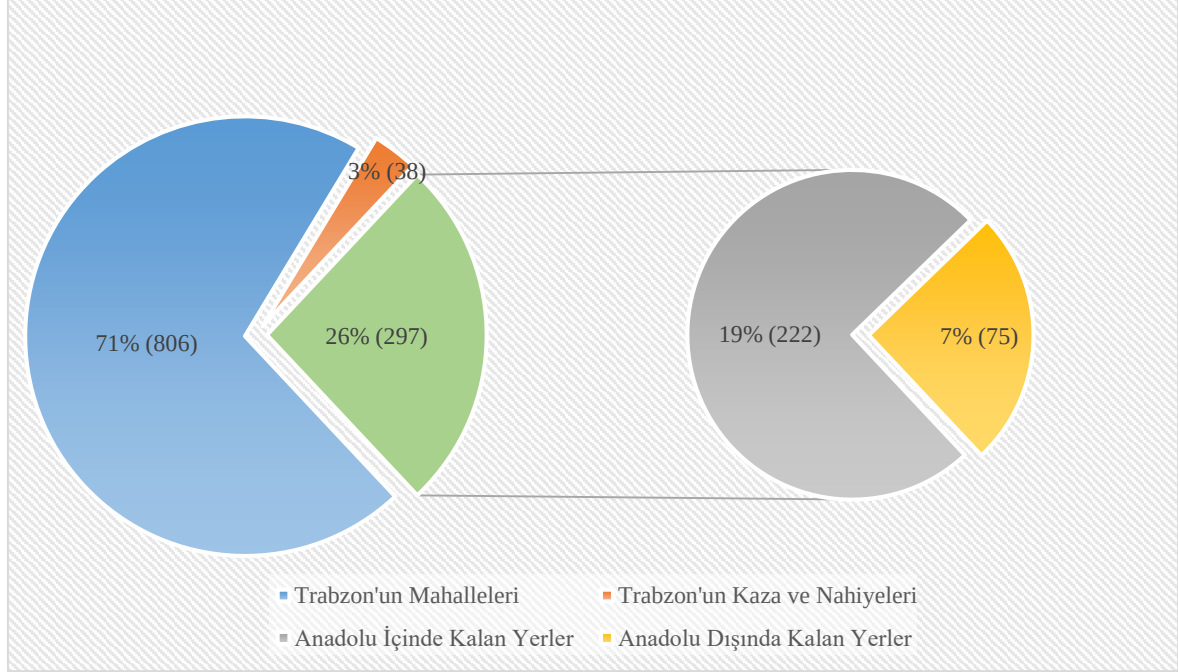
⁶⁹ TŞS, No: 1902, s. 6.

⁷⁰ TŞS, No: 1880, s. 9. TŞS, No: 1885, s. 10, 31, 101. TŞS, No: 1888, s. 25. TŞS, No: 1889 s. 16. TŞS, No: 1896, s. 10. TŞS, No: 1901, s. 5. TŞS, No: 1912, s. 12.

⁷¹ TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1873, s. 49, 66. TŞS, No: 1903, s. 29. TŞS, No: 1911, s. 19. TŞS, No: 1912, s. 40. TŞS, No: 1914, s. 15.

Bunlardan 806'sı %71 oranla Trabzon'un merkezinde mahallelerde konumlanırken⁷² 38'i %3 oranla merkezden uzakta Trabzon'un kaza ve nahiyyelerinde oturmaktaydılar (Bkz. Grafik 5).⁷³

Grafik 5: Terekelerde Mekânsal Sınıflandırmanın Genel Durumu

Trabzon'un demografik yapısını ikamet yönüyle 844 tereke sahibi üzerinden daha özelde ele aldığımızda, bu kayıtlardan 806'sının %95,5 oranla ikamet yerlerinin Trabzon'un merkezinde, mahalleler arasında konumlandığı görülmektedir. Bu mahalleler arasında İskender Paşa Mahallesi 68 kişi %8,43 oranla⁷⁴ en başta gelirken akabinde Yeni Cuma Mahallesi 52 kişi %6,45, Tekfur Çayırı 51 kişi %6,32, İmaret Mahallesi 50 kişi %6,20, Cami-i Kebir Mahallesi 46 kişi %5,70, Debbaghane Mahallesi 44 kişi %5,45, Bab-ı Bazar Mahallesi 42 kişi %5,21, Bozdepe Mahallesi 36 kişi %4,46, Eksotha Mahallesi 36 kişi %4,46, Çarşı Mahallesi 30 kişi %3,72, Monla Siyah Mahallesi 28 kişi %3,47 oranla ön plana çıkmaktaydı. Kayıtlarda merkezde yaşayan nüfusun yarısından çoğu (483 kişi) %59,87 oranla bahsi geçen mahallelerde oturmaktaydılar.⁷⁵ Gayrimüslim mahalleleri dışında, Derviş Ali Tekyesi Mahallesi 3 kişi %0,37, Musa Paşa Mahallesi 5 kişi %0,62, Hasan Ağa Mescid-i Şerifi Mahallesi 7 kişi %0,86, Zeytönlük Mahallesi 7 kişi %0,86, Çömlekci Mahallesi 8 kişi %0,99

⁷² TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1888, s. 45. TŞS, No: 1895, s. 133. TŞS, No: 1898, s. 181. TŞS, No: 1901, s. 42. TŞS, No: 1904, s. 68. TŞS, No: 1914, s. 15.

⁷³ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1902, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1913, s. 55.

⁷⁴ Bu oranlar mahallerin kendi aralarında birbirlerine olan oranlarını ifade etmektedir.

⁷⁵ TŞS, No: 1873, s. 47. TŞS, No: 1874, s. 64, 96. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1892, s. 20. TŞS, No: 1893, s. 10, 86, 87. TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1898, s. 29. TŞS, No: 1867, s. 83, 106, 181. TŞS, No: 1901, s. 11, 42. TŞS, No: 1907, s. 10, 20, 46. TŞS, No: 1916, s. 9, 20, 37. TŞS, No: 1918, s. 65, 80, 84, 95, 101.

oranla Müslüman ahalinin diğer mahallelere kıyasla daha az ikamet ettiği yerlerden bazılarıdır (Bkz. Tablo 1).⁷⁶

Yukarıda anlatılan hususları daha detaylı görmek adına, aşağıdaki tabloda terekelerde 1703-1754 yılları arasında tespit edilen 41 mahallede ikamet eden tereke sahiplerinin mahalleler arasında ve ikamet yeri bilinen tüm tereke defterleri arasındaki mekânsal dağılımı ele alınmıştır.

Tablo 1: Tereke Sahiplerinin Trabzon’da İkamet Ettiği Mahallelerin Mekânsal Dağılımı

Sıra No	Mahallenin İsmi	Toplam Sayısı	Kişi	Hacimsel Oranı (Mahalleler Arasında)	Hacimsel Oranı (Mekânı Bilinen Tereke Kayıtları Arasında)
1	Amasya Mahallesi	9		%1.11	%0.78
2	Aya Filibo Mahallesi	21		%2.60	%1.84
3	Aya Sofya Mahallesi	9		%1.11	%0.78
4	Aya Vasıl Mahallesi	3		%0.37	%0.26
5	Ayo Marine Mahallesi	1		%0.12	%0.08
6	Ayor Mahallesi	11		%1.36	%0.96
7	Bab-ı Bazar Mahallesi	42		%5.21	%3.68
8	Bab-ı Zağnos Mahallesi	10		%1.24	%0.87
9	Bayram Beğ Mahallesi	11		%1.36	%0.96
10	Bozdepe Mahallesi	36		%4.46	%3.15
11	Cami-i Kebir Mahallesi	46		%5.70	%4.03
12	Çarşı Mahallesi	30		%3.72	%2.62
13	Çömlekci Mahallesi	8		%0.99	%0.70
14	Debbağhane Mahallesi	44		%5.45	%3.85
15	Derviş Ali Tekyesi Mahallesi	3		%0.37	%0.26
16	Eksotha Mahallesi	36		%4.46	%3.15
17	Faros Mahallesi	18		%2.23	%1.57
18	Hasan Ağa Mescid-i Şerifi Mahallesi	7		%0.86	%0.61
19	Hoca Halil Mahallesi	17		%2.10	%1.48
20	Hristos Mahallesi	1		%0.12	%0.08
21	İmaret Mahallesi	50		%6.20	%4.38
22	İmaret-i Hatuniyye Mahallesi	11		%1.36	%0.96
23	İskender Paşa Mahallesi	68		%8.43	%5.95
24	Kabak Meydanı Mahallesi	22		%2.72	%1.92
25	Kala-i Kule Mahallesi	16		%1.98	%1.40
26	El-Hac Kasım Mahallesi	20		%2.48	%1.75
27	Kemer kaya Mahallesi	10		%1.24	%0.87
28	Kindinar Mahallesi	9		%1.11	%0.78
29	Mescid-i Mağara Mahallesi	9		%1.11	%0.78
30	Monla Siyah Mahallesi	28		%3.47	%2.45
31	Muhyiddin Mahallesi	26		%3.22	%2.27
32	Musa Paşa Mahallesi	5		%0.62	%0.43
33	Ortahisar Mahallesi	3		%0.37	%0.26
34	Saçlı Hoca Mahallesi	26		%3.22	%2.27
35	Saray-ı Atik Mahallesi	13		%1.61	%1.13
36	Sarmaşuk Mahallesi	3		%0.37	%0.26
37	Şirin Hatun Mahallesi	13		%1.61	%1.13

⁷⁶ TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1903, s. 27. TŞS, No: 1904, s. 10, 68. TŞS, No: 1917, s. 13. TŞS, No: 1920, s. 21.

Tablo 1: (Devamı)

Sıra No	Mahallenin İsmi	Toplam Kişi Sayısı	Hacimsel Oranı (Mahalleler Arasında)	Hacimsel Oranı (Mekânı Bilinen Tereke Kayıtları Arasında)
38	Tabakhane Mahallesi	1	%0.12	%0.08
39	Tekfur Çayırı Mahallesi	51	%6.32	%4.46
40	Yeni Cuma Mahallesi	52	%6.45	%4.55
41	Zeytünlük Mahallesi	7	%0.86	%0.61
	Toplam	806	%100	%70.63 (1141)

Trabzon'da ikamet eden gayrimüslimlere ait 28 tereke kaydında ise yerleşimin büyük çoğunluğunun yine Trabzon'un merkezinde, mahalleler arasında konumlandığı tespit edilmiştir. Öyle ki %92,86 oranla 26 kişi merkezde,⁷⁷ %7,14 oranla 2 kişi merkez dışında Akcaabad ve Maçuka kazalarında ikamet etmekteydi.⁷⁸ Merkezdeki gayrimüslimlerin ikamet ettiği mahalleler arasında Ayor Mahallesi 10 kişi ve %38,46'lık ciddi bir oranla ilk sırada gelmekteydi. Akabinde ise sırasıyla Ayavasıl ve Çömlekçi mahalleleri'nin her birinde %11,5 oranlarla 3'er kişi, Eksotha, Hristos, İskender Paşa ve Debbaghane Mahalleri'nin her birinde %7,69 oranlarla 2'ser kişi, İmaret ve Kemer Kaya Mahalleri'nde ise 1'er kişi ikamet etmekteydi.⁷⁹

Müslüman ve gayrimüslimlere ait mahallelerin, 15. yüzyılın sonundan 16. yüzyıla kadar dinî ve etnik ayrımları daha belirgin iken 17. yüzyılda mahallelerin tamamına yakını karma hale gelmişti. Diğer bir ifadeyle Müslümanlardan ve Hristiyanlardan sadece kendilerinin oturduğu mahalle yoktu.⁸⁰ 18. yüzyılda tereke kayıtları üzerinden de bu ayrımın sınırlarının keskin olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu hususu Müslümanların ikamet ettiği gayrimüslim mahalleri üzerinden takip etmek mümkündür. Bu bağlamda vesikalarda Müslüman tereke sahiplerinden 30'unun ikamet yeri olarak gayrimüslim mahallelerini mesken tutması öne sürülebilir. Bu mahalleler arasında 21 tereke sahibinin ikamet ettiği Aya Filibo Mahallesi başta gelmekteydi. Akabinde ise 8 tereke sahibi Aya Sofya Mahallesi'ni ve 1 tereke sahibi de Ayo Marine Mahallesi'ni mesken tutmuşlardı.⁸¹ Aya Filibo Mahallesi'nde ikamet eden 21 tereke sahibinden 4'ü hariç geriye kalan 17'si 33 çocuğa sahipti.⁸² Sadece tereke kayıtları üzerinden Aya Filibo Mahallesi'nde toplam 33 çocuğa sahip olan 17 Müslüman hanenin bulunması ve gayrimüslimlere ait 28 kayıta ise ikamet yeri olarak bu mahallenin kullanılmaması, 18. yüzyılın ilk yarısında bu bölgenin demografik yapısının Müslümanlar lehinde

⁷⁷ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1903, s. 6.

⁷⁸ TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1917, s. 62.

⁷⁹ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1903, s. 6. TŞS, No: 1907, s. 30. TŞS, No: 1910, s. 7. TŞS, No: 1917, s. 57.

⁸⁰ Turan Açıık, Fetih'ten 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Şehri'nin Mahalleleri, History Studies, Cilt 9, Sayı 5, 2017, s. 28-36.

⁸¹ TŞS, No: 1889, s. 46. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1897, s. 5. TŞS, No: 1903, s. 57. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1911, s. 16. TŞS, No: 1912, s. 40.

⁸² TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1889, s. 46. TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1897, s. 5. TŞS, No: 1904, s. 37. TŞS, No: 1910, s. 35.

şekillendiğini bize düşündürmektedir.⁸³ İkamet noktasında bahsi geçen bu istisnalar dışında tereke kayıtlarına genel itibarıyla bakıldığında, 18. yüzyılın ilk yarısında Müslüman ve gayrimüslim halkın çoğunlukla kendi mahallelerinde ikamet ettiği ifade edilebilir.⁸⁴

Terekelerde nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden 806 tereke sahibinin %95,5 oranla merkezde konumlanmasına karşılık,⁸⁵ geriye kalan 38 tereke sahibi %4,5 oranla kırsal kesimi mesken tutmuşlardı.⁸⁶ Kırsal kesimde ikamet edenlerin 15'i %39,47 oranla Akcaabad'ın Pulathane, Moğola, Sera Deresi (Yeniköy), Divranoz gibi çeşitli köylerinde oturmaktaydılar. Yomra'da ikamet eden 6 kişi %15,79 oranla Mesona Köyü, Şana Köyü, Arsin Köyü'nde; Of'da ikamet eden 4 kişi %10,52 oranla Büyük Hola Köyü ve Of Kazası'nın farklı mahallerinde; Maçuka'da ikamet eden 4 kişi %10,52 oranla İlaksa Köyü, Mesariya Ali Çelebi Köyü, Hoş Oğlan Köyü⁸⁷ gibi muhitlerde; Sürmene'de ikamet eden 4 kişi %10,52 oranla Aksu Köyü, Araklı Köyü, Avanos (Yıldızlı) Köyü, Marsupa? Köylerinde oturmaktaydılar.⁸⁸ Geriye kalan 5 kişi ise %13,15 oranla Evkaf-ı Hatuniyye kuraları (köyleri) başta olmak üzere Trabzon merkezine bağlı çeşitli köylerde ikamet etmekteydiler.⁸⁹ Bahsi geçen 38 kayıt içerisinde gayrimüslimlere ait 2 kayıta, ikamet yeri olarak Akcaabad Kazası Pulathane Köyü ve Maçuka Kazası görülmektedir.⁹⁰

Yerleşim noktasında Trabzon dışında ikamet eden fakat bir sebeple Trabzon'a gelen 297 gayrimeskûn tereke sahibinin, 222'sinin ikamet yeri olarak Anadolu coğrafyası görülmektedir. Trabzon'a 40 ayrı coğrafyadan gelen bu şahısların terekelerde ikamet noktasında ön plana çıkan memleketleri arasında; İstanbul, Çanakkale (Karasu Yenicesi), Sakarya (Geyve), Edirne, Tekirdağ (Rodosçuk), Bursa (Koyunhisar), Bolu (Gölyüzü), Kastamonu (Tosya), Van (Erciş), Konya, Isparta

⁸³ TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1907, s. 30. TŞS, No: 1910, s. 7. TŞS, No: 1911, s. 16.

⁸⁴ TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1903, s. 6. TŞS, No: 1907, s. 30. TŞS, No: 1910, s. 7. TŞS, No: 1917, s. 57.

⁸⁵ TŞS, No: 1874, s. 64, 96. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1892, s. 20. TŞS, No: 1893, s. 10, 86, 87. TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1898, s. 29. TŞS, No: 1867, s. 83, 106, 181. TŞS, No: 1901, s. 11, 42. TŞS, No: 1907, s. 10, 20, 46. TŞS, No: 1916, s. 9. 20, 37. TŞS, No: 1918, s. 65, 80, 101.

⁸⁶ Bahsi geçen 38 kayıttan 2'si gayrimüslimlere aittir. TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1881, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1888, s. 30.

⁸⁷ Bu köy için 20 Cemaziyelahir 1147/17 Kasım 1734 tarihli tereke kaydında: “Medine-i Trabzon müzâfâtından Maçuka Nâhiyesi'nden ifrâz ve Trabzon'a ilhâk olunan Evkâf-ı Hâtuniyye kuralarından Hoş Oğlan Karyesi sükkânından iken ...” ifadesiyle bu köyün önceden Maçuka Nahiyesi sınırları içerisinde iken daha sonra Trabzon'un merkez köylerinden olan Evkaf-ı Hatuniyye köyleri arasına dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Kayıtlarda bu durumun hususen belirtilmesi bahsi geçen bu ayrımın yakın tarihlerde gerçekleştiğini bize düşündürmektedir. Bu konu hakkında bakınız TŞS, No: 1898, s. 148. Beş yıl sonra 17 Zilkade 1151/26 Şubat 1739 tarihli kayıta ise “Medine-i Trabzon müzâfâtından Evkâf-ı Hâtuniyye Hoş Oğlan nam karye sâkinlerinden iken ...” ifadesiyle köyün isminin doğrudan Evkâf-ı Hâtuniyye Kuraları (köyleri) arasında zikredildiği müşahade edilmiştir. Bkz: TŞS, No: 1904, s. 7.

⁸⁸ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1881, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1888, s. 30, 50. TŞS, No: 1889, s. 11. TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1893, s. 92. TŞS, No: 1895, s. 120. TŞS, No: 1896, s. 48. TŞS, No: 1897, s. 4. TŞS, No: 1898, s. 135.

⁸⁹ TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1917, s. 11. TŞS, No: 1918, s. 75.

⁹⁰ TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1917, s. 62.

(Hamid), Kocaeli (Kefgen) Kütahya, Amasya (Merzifon), Karabük (Safranbolu), Diyarbakır, Kilis, Adana (Eğni), Antep, Arabgir (Malatya), Kahramanmaraş (Pazarcık), Sivas (Divriği, Gürün), Çankırı, Çorum, Sivrihisar (Eskişehir), Tokat, Denizli, Aydın (Güzelhisar), Manisa (Saruhan), Muğla (Milas), Erzurum (Hasankale, Tortum, Cami-i Kebir, İspir, Tercan⁹¹ v.d.), Erzincan (Eğin⁹², Kemah), Elazığ (Harput) Kars, Rize (Atina⁹³), Artvin, Gümüşhane, Giresun (Tirebolu, Görele), Samsun (Terme), gibi yerler bulunmaktaydı.⁹⁴ Bu mekânlar arasında ise Gümüşhane, Sivas, Erzurum ve Erzincan daha ön planda yer almaktaydı.⁹⁵

Trabzon'a Anadolu dışından gelen gayrimeskûn tereke sahiplerini ele aldığımızda ise bu şahıslar Karadeniz'in kuzeyinde Kırım'dan, güneyde Kızıldeniz'in doğusunda konumlanan Mekke'ye, doğuda Hazar Denizi'nin batısından, batıda Adriyatik Denizi'nin kuzeydoğusunda konumlanan Bosna'ya, kadar varan oldukça geniş bir coğrafyadan çeşitli sebeplerle gelen kimselerdi. Bunlardan bazılarının memleketi Kırım, Gönnye (Batum), Şam (Suriye), Mekke (Arabistan), Kahire (Mısır), İran, Ahıska ve Tiflis (Gürcistan), Tunus, Bosna, Yergöğü (Romanya), Selanik ve Çirmen (Yunanistan), Vidin ve Varna (Bulgaristan) idi.⁹⁶

1.4. Onomastik Açıdan Terekeler: Şahıs İsimleri

Terekelerin bize sunduğu zengin veri potansiyeli içerisinde, 1703-1754 yılları arasında tereke sahiplerinin kullandığı şahıs isimleri, onomastik ilmi içerisinde değerlendirebileceğimiz diğer bir veri türüdür. Trabzon'da ikamet eden tereke sahiplerinin isimlerini esas aldığımız bu bölümde, onların varisleri ya da terekelerde geçen diğer isimler daha geniş kapsamlı bir çalışmayı gerektirdiğinden bu kısımda dikkate alınmayacaktır.⁹⁷ Bu çalışmada daha çok tereke sahibi erkek ve kadınlara ait isimler grafikler eşliğinde kemiyet ciheti başta olmak üzere farklı yönleriyle özet olarak değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Gayrimüslim isimleri ise terekeler noktasında yetersiz veri

⁹¹ Bu dönemde Erzurum'a bağlı bir kazadır. Günümüzde Erzincan'ın bir ilçesidir.

⁹² Günümüzdeki ismi Kemaliye'dir.

⁹³ Yeni ismiyle Rize'nin Pazar ilçesidir.

⁹⁴ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1874, s. 54, 59, 60. TŞS, No: 1878, s. 35, 79. TŞS, No: 1888, s. 28, 35, 47. TŞS, No: 1892, s. 16, 18, 27. TŞS, No: 1897, s. 17, 41, 42. TŞS, No: 1902, s. 23, 26. TŞS, No: 1907, s. 9, 12, 13, 19, 65. TŞS, No: 1911, s. 15, 18. TŞS, No: 1917, s. 55, 69. Belgelerde daha çok vilayet, sancak, kaza ve kasaba olarak bahsedilen bu bölgeler günümüzde de çoğunlukla aynı ismi kullanmış olup, daha iyi anlaşılması noktasında günümüzdeki il sınırları ile eşleştirilerek metinde yazılmıştır.

⁹⁵ TŞS, No: 1868 s. 30. TŞS, No: 1890 s. 64, 73 TŞS, No: 1907 s. 18, 26, 58. TŞS, No: 1912 s. 51. TŞS, No: 1913 s. 23. TŞS, No: 1917 s. 69. TŞS, No: 1919 s. 17.

⁹⁶ TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1890, s. 98. TŞS, No: 1902, s. 31. TŞS, No: 1904, s. 33, 61. TŞS, No: 1906, s. 7. TŞS, No: 1912, s. 13, 50. TŞS, No: 1918, s. 97. TŞS, No: 1919, s. 71.

⁹⁷ Trabzon'da ikâmet eden tereke sahipleri, varisleri ve diğer isimler bir bütün olarak ele alındığında daha kapsamlı ve ciddi bir çalışmayı gerektirmektedir. Nitekim Mehmed ismi 1.590, Ahmed ismi 932, Mustafa ismi 878, Ali ismi 963, Fatıma ismi 911, Aişe ismi 806 yerde geçmektedir. Bkz. TŞS, No: 1907, s. 9, 10, 21. TŞS, No: 1910, s. 9. TŞS, No: 1890, s. 55. TŞS, No: 1918, s. 87. TŞS, No: 1897, s. 36. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1889, s. 54. TŞS, No: 1890, s. 37.

dolayısıyla yoruma açık görünmediğinden sadece terekelerde kullandıkları baba isimleriyle kısaca belirtilecektir.

İlk olarak veri potansiyelinin fazla olması hasebiyle Müslüman erkek terekelerini ele alacak olursak isimleri bilinen 570 tereke sahibinin 35 farklı isim kullandığını söyleyebiliriz.⁹⁸ Oranlardan da anlaşılacağı üzere belli isimleri kullanan şahısların sayısı oldukça fazla idi. Bunlar arasında 106 kayıтта %18,59 oranla Mehmed⁹⁹ ismi ilk sırada, 67 kayıтта %11,75 oranla Mustafa¹⁰⁰ ismi ikinci sırada, 61 kayıтта %10,70 oranla Ali¹⁰¹ ismi üçüncü sırada gelmekteydi. Akabinde 54 kayıтта %9,47 oranla Ahmed ismi ön plana çıkmakta idi.¹⁰² Bahsi geçen ilk dört isim tüm tereke sahiplerinin 288 kayıttla, diğer bir deyişle %50,52 oranla, yarısına tekabül etmekteydi. Diğer yarısının çoğunu ise sırasıyla 38 kayıтта İbrahim,¹⁰³ 35 kayıтта Hüseyin,¹⁰⁴ 31 kayıтта Hasan,¹⁰⁵ 29 kayıтта Süleyman,¹⁰⁶ 28 kayıтта Osman,¹⁰⁷ 20 kayıтта Mahmud,¹⁰⁸ 19 kayıтта İsmail,¹⁰⁹ 15 kayıтта da Ömer¹¹⁰ ismi oluşturmaktaydı. Toplamda ise 215 kayıтта %37,71 oranla tereke sahiplerinin diğer yarısında bahsi geçen 8 ismi görmekteyiz. Özetleyecek olursak 503 kaydı %88,24 oranla zikri geçen 12 isim, geriye kalan 23 ismi de %11,76 oranla 67 kişi oluşturmakta idi. Ayrıca grafikten de görüleceği üzere geriye kalan isimleri sırasıyla 8 kayıтта Abdullah, 7 kayıтта Murteza, 6'şar kayıтта Ebubekr, Halil, Salih, 5'er kayıтта Yahya, Musa, 4 kayıтта Yusuf, 3 kayıтта Veli, 2'şer kayıтта Şahin, Hamza, Beşir ve 1'er kayıтта da Abdi, Abdulaziz, Abdalbaki, Abdurrahman, İshak, İskender, İslam, Murad, Şaban, Yakub ve Yunus isimleri oluşturmaktaydı (Bkz. Grafik 6).¹¹¹

⁹⁸ TŞS, No: 1871, s. 20, 68. TŞS, No: 1873, s. 19, 20, 21, 52, 53, 65. TŞS, No: 1875, s. 15, 23. TŞS, No: 1878, s. 15, 27, 48. TŞS, No: 1880, s. 72, 111. TŞS, No: 1886, s. 114, 119. TŞS, No: 1907, s. 14.

⁹⁹ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1907, s. 9, 10, 21. TŞS, No: 1910, s. 9. TŞS, No: 1918, s. TŞS, No: 1916, s. 26.

¹⁰⁰ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1873, s. 47. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1890, s. 55. TŞS, No: 1918, s. 87.

¹⁰¹ TŞS, No: 1874, s. 50. TŞS, No: 1890, s. 89. TŞS, No: 1893, s. 42. TŞS, No: 1906, s. 47. TŞS, No: 1919, s. 77.

¹⁰² TŞS, No: 1895, s. 120. TŞS, No: 1897, s. 36. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1912, s. 54. TŞS, No: 1919, s. 83.

¹⁰³ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1878, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 70, 75. TŞS, No: 1893, s. 83.

¹⁰⁴ TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1871, s. 45. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1917, s. 62.

¹⁰⁵ TŞS, No: 1873, s. 55. TŞS, No: 1880, s. 99. TŞS, No: 1885, s. 55. TŞS, No: 1904, s. 9. TŞS, No: 1907, s. 20.

¹⁰⁶ TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1878, s. 48. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1907, s. 33. TŞS, No: 1918, s. 80.

¹⁰⁷ TŞS, No: 1873, s. 50. TŞS, No: 1885, s. 48. TŞS, No: 1889, s. 76. TŞS, No: 1902, s. 33. TŞS, No: 1917, s. 42.

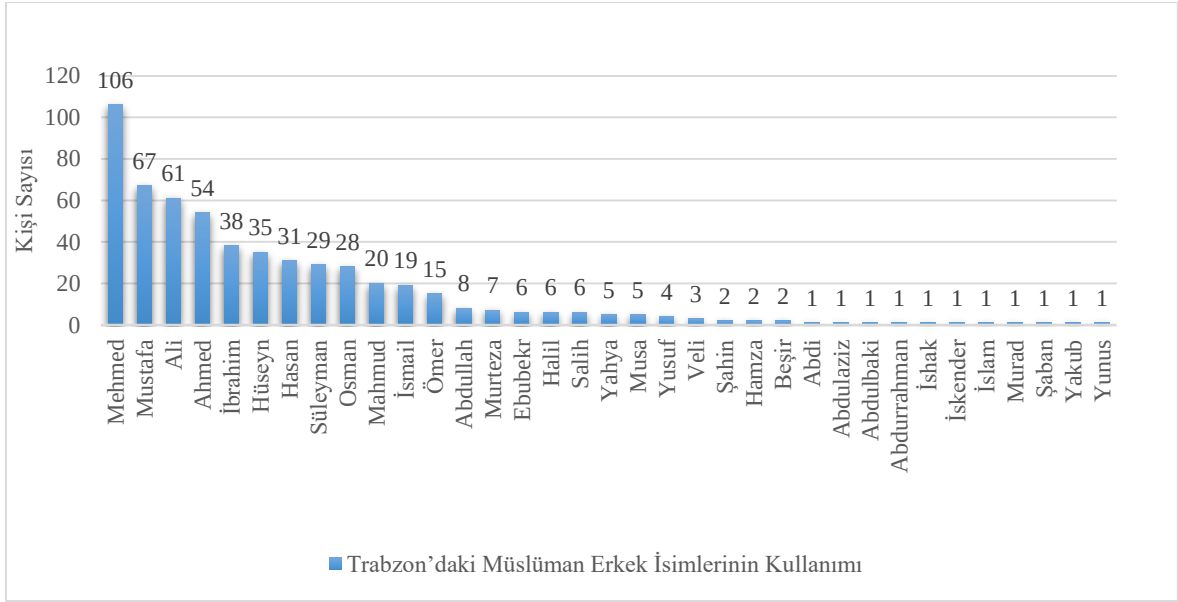
¹⁰⁸ TŞS, No: 1874, s. 64.

¹⁰⁹ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1893, s. 52. TŞS, No: 1898, s. 13. TŞS, No: 1912, s. 12. TŞS, No: 1920, s. 22.

¹¹⁰ TŞS, No: 1881, s. 49. TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 94. TŞS, No: 1903, s. 8. TŞS, No: 1917, s. 60.

¹¹¹ Bu isimlerin geçtiği kayıtların bir kısmı için bkz. TŞS, No: 1873, s. 21, 53. TŞS, No: 1874, s. 54. TŞS, No: 1877, s. 13. TŞS, No: 1878, s. 27, 48, 58. TŞS, No: 1880, s. 33, 70, 90. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1889, s. 33, 37. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1893, s. 45, 60. TŞS, No: 1895, s. 84, 125, 129. TŞS, No: 1896, s. 18, 25, 53. TŞS, No: 1897, s. 40, 41. TŞS, No: 1898, s. 110, 119. TŞS, No: 1901, s. 20. TŞS, No: 1903, s. 59. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1907, s. 39. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1918, s. 69.

Grafik 6: Trabzon'daki Müslüman Erkek İsimlerinin Kullanımı

Yukarıda niceliksel olarak ele alınan bu isimleri yaklaşık 300 yıl sonra günümüzdeki verilerle de kıyaslamak mümkündür. Türkiye istatistik kurumunun 2018-2024 yılları arasında yayınladığı nüfus istatistiklerinden hareketle son 7 yılda kullanılan erkek isimlerinde ilk sırayı Mehmet, ikinciyi Mustafa, üçüncüyü Ahmet, dördüncüyü Ali, beş ve altıncıyı Hüseyin ile Hasan isimleri oluşturmaktadır. Bu veriler, terekelerde sıkça kullanılan erkek isimleriyle örtüşmesinin yanı sıra Mehmed ve Mustafa isimlerinin hala birinci ve ikinci isim olma özelliğini de göstermektedir.¹¹²

Erkek isimlerinin tercih edilmesinde dinî bir temayül olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere Muhammed ve Mehmed isimlerinin Osmanlı Türkçesindeki yazılışı birbirinin benzeridir. Bu bağlamda terekelerde en çok zikredilen ve ilk 4 sırada yer alan erkek isimlerinden Mehmed/Muhammed, Mustafa, Ali, Ahmed isimleri ve bunların akabinde gelen Mahmud isminin Hazreti Peygamberin isimleri arasında olduğu bilinmektedir.¹¹³ Yine sıkça kullanılan İbrahim, Süleyman, İsmail isimleri ve nadir de olsa belgelerde geçen Salih, Musa ve Yusuf isimleri de peygamber isimlerindendir.¹¹⁴ Ehl-i Beyt'ten olan Hazreti Peygamberin torunlarından Hasan ve Hüseyin adları ile dört büyük halifeden Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'nin¹¹⁵ isimleri de bu bağlamda zikredilebilir. 18. yüzyıldaki ihtida hareketlerinde de mühtedi

¹¹² En son güncel verilerde 2024'te Mehmet ismini 1.285.141 kişi, Mustafa ismini 1.066.554 kişi, Ahmet ismini 863.817 kişi, Ali ismini 742.542 kişi, Hüseyin ismini 577.808 kişi, Hasan ismini 537.184 kişi, İbrahim ismini 508.362 kişi kullanmaktaydı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://nip.tuik.gov.tr/?value=EnCokKullanilanIsimler> (15.05.2025).

¹¹³ Hazreti Peygamber isimleri için bkz. Faris Çerçi, "Hazreti Peygamber'in Doksan Dokuz İsmi", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)**, 9(1), 2015, s. 17-36.

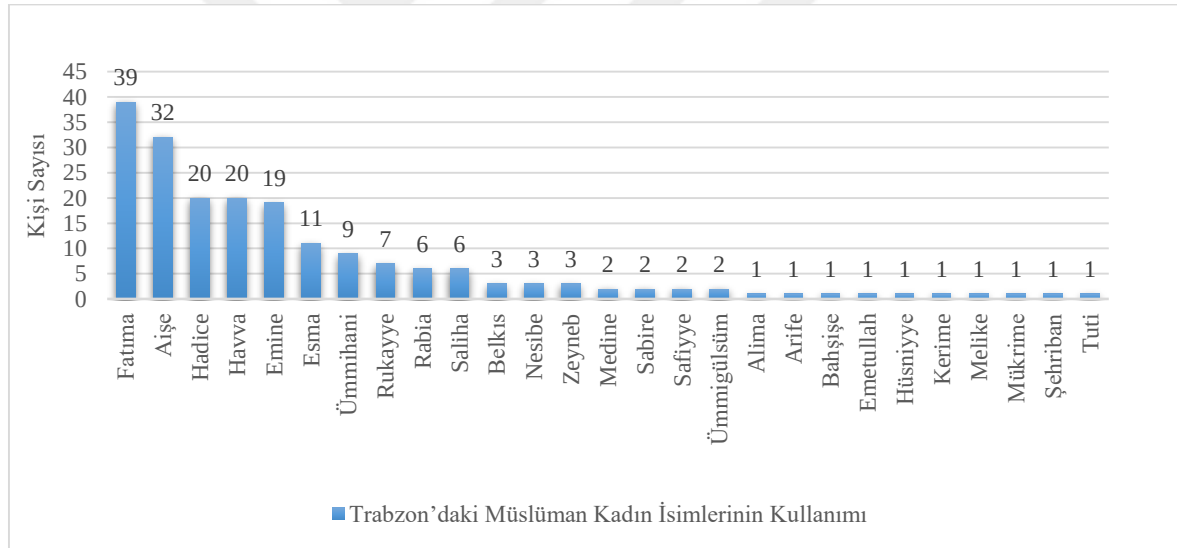
¹¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.

¹¹⁵ Mustafa Fayda, "Hulefâ-yi Râşidin", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 324-325.

erkeklerin İslam dinini seçerken aldığı isimler arasında tercih sırasına göre Mehmed, Ahmed, Mustafa, Ali, Osman, Hüseyin, İsmail, Hasan ve İbrahim isimleri ilk sıralarda yer almaktaydı.¹¹⁶

Kadın terekelerinde de yine birkaç isim etrafında yoğunlaşmanın olduğu söylenebilir. İsmi bilinen 196 tereke sahibi kadının 27 farklı isim kullandığı bilinmekle beraber bu isimlerin başında 39 kayıta %19,89 oranla Fatıma,¹¹⁷ 32 kayıta %16,32 oranla Aişe,¹¹⁸ 20'şer kayıta %10,20 oranlarla Hadice¹¹⁹ ve Havva¹²⁰ ve 19 kayıta da %9,69 oranla Emine¹²¹ ön sıralarda yer almaktaydı. Toplamda ise bahsi geçen 5 isim, 130 kayıta %66,32 oranla tüm isimlerin yarısından çoğunu teşkil etmekteydi. Geriye kalan 66 ismi ise 11 kayıta Ümmihani, 7 kayıta Rukayye, 6'şar kayıta Rabia ve Saliha, 3'er kayıta Belkıs, Nesibe, Zeyneb, 2'şer kayıta Medine, Sabire, Safiyye, Ümmügülsüm ve 1'er kayıta da Alima, Arife, Bahşişe, Emetullah, Hüsniyye, Kerime, Melike, Mükrimе, Şehriban, Tuti oluşturmaktaydı (Bkz. Grafik 7).¹²² Köken olarak ise dinî temayüllerden mütevellit daha çok İslami isimlerin yaygın olarak kullanıldığı ifade edilebilir.¹²³

Grafik 7: Trabzon'daki Müslüman Kadın İsimlerinin Kullanımı

¹¹⁶ Miraç Tosun, **Trabzon'da Cemaatler Arası İlişkiler (1700-1770)**, 1. Baskı, Serander Yayınları, Trabzon, 2018, s. 84.

¹¹⁷ TŞS, No: 1886, s. 105. TŞS, No: 1889, s. 54. TŞS, No: 1890, s. 37. TŞS, No: 1896, s. 12, 23.

¹¹⁸ TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1880, s. 71. TŞS, No: 1886, s. 117. TŞS, No: 1890, s. 79. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1913, s. 12. TŞS, No: 1918, s. 77.

¹¹⁹ TŞS, No: 1890, s. 135. TŞS, No: 1892, s. 7, 63, 77. TŞS, No: 1898, s. 106. TŞS, No: 1911, s. 31.

¹²⁰ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1893, s. 81. TŞS, No: 1901, s. 4. TŞS, No: 1903, s. 21. TŞS, No: 1917, s. 14.

¹²¹ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1896, s. 4. TŞS, No: 1901, s. 12. TŞS, No: 1903, s. 19. TŞS, No: 1907, s. 38.

¹²² Bu isimlerin geçtiği kayıtlar için bkz. TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 19, 49. TŞS, No: 1874, s. 75. TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1880, s. 96. TŞS, No: 1889, s. 42. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1892, s. 20, 96. TŞS, No: 1896, s. 27. TŞS, No: 1897, s. 5, 25, 33. TŞS, No: 1898, s. 147. TŞS, No: 1903, s. 47, 68. TŞS, No: 1904, s. 30, 38. TŞS, No: 1906, s. 45, 51. TŞS, No: 1911, s. 18, 29, 61. TŞS, No: 1912, s. 32. TŞS, No: 1913, s. 12. TŞS, No: 1914, s. 8. TŞS, No: 1920, s. 24.

¹²³ Buket Çelik, "Osmanlı'da Kadın İsimleri: Sivas Eyaleti Örneği (1742-1763)", **History Studies**, 10, (10), 2018, s. 92.

Erkek isimlerine benzer şekilde kadınlara ait isimleri de TÜİK raporları ile kıyasladığımızda ilk sırada Fatma, ikinci sırada Ayşe, üçüncü sırada Emine, dördüncü sırada Hatice isimleri gelmekteydi. 2018-2024 yılları arasında 7 yıllık bir dönemde bu sıralamanın hiç değişmediğini görmekteyiz.¹²⁴ Birkaç istisna dışında yaklaşık 300 yıl önce terekelerde de bu sıralamanın varlığından söz edilebilir. Nitekim terekelerde birinci ve ikinci sıralarda yer alan Fatıma ve Aişe isimleri %36,22 oranla ciddi çoğunluğu teşkil etmekteydi.

Kadın isimleri konusunda ahkâm-ı şikâyet defterleri esas alınarak Sivas Eyaleti (1742-1763) üzerinden yapılan bir çalışmada, Sivas Eyaleti'nde de en çok kullanılan kadın isimlerinde ilk sırayı Fatıma ismi alırken akabinde de sırasıyla Aişe, Emine, Hadice ve Zeyneb isimleri gelmekteydi.¹²⁵ Tereke kayıtlarında bu isimlerin kullanılmasında en büyük etkenin tabii olarak Müslüman isimleri olduğu söylenebilir. Nitekim Hazreti Peygamberin eşleri olan Hazreti Hadice ve Hazreti Aişe, yine çocukları olan Hazreti Fatıma, Rukayye, Zeyneb, Ümmigülsüm¹²⁶ ve annesi olan Hazreti Âmine (Emine) isimlerinin kullanılması bu bağlamda zikredilebilir.¹²⁷ İlaveten Havva ismi de bilindiği gibi Hazreti Adem'in eşinin ismi idi.¹²⁸ Buradan hareketle Havva ismi gibi bazı isimlerin tarihinin daha eski olduğu fakat güncelliğini koruduğu yargısına ulaşmak mümkün görünmektedir. Ayrıca 18. yüzyılda yapılan başka bir çalışmada mühtedi kadınların tercih ettiği isimler arasında da sırasıyla, Aişe, Fatıma, Emine, Hadice ve Havva isimleri ilk sıralarda gelmekteydi.¹²⁹

Terekelerde babasının ismi ile kendi ismi aynı olan kayıtlara da rastlamak mümkündür. Bu bağlamda 4 Ramazan 1138/6 Mayıs 1726 tarihli kayıтта Tekfur Çayırı Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Efendi bin Mehmed Efendi misal olarak sunulabilir.¹³⁰ Benzer durumu isimlerinin baba adıyla yazılmasından mütevellit kadın terekelerinde müşahade etmek mümkün değildir. Fakat terekelerde anne ismi mevcut olan kayıtlar üzerinden bu hususu takip etmek olasıdır.

Gayrimüslim erkek isimleri arasında ise Yor, Todos, Lefter, Hristo, Kostantin, Avanos, Nikola, Hrestiyos isimlerinin¹³¹ yanı sıra baba isimleri arasında ise Filibo, Avanos, Yor, Saro, Minas, Yorgi,

¹²⁴ Kadınlara ait 2024 yılındaki en son güncel verilerde Fatma ismini 1.235.828, Ayşe ismini 963.428 kişi, Emine ismini 827.316 kişi, Hatice ismini 745.087 kişi kullanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://nip.tuik.gov.tr/?value=EnCokKullanilanIsimler> (15.05.2025).

¹²⁵ Çelik, **Osmanlı'da Kadın İsimleri: Sivas Eyaleti Örneği (1742-1763)**, s. 91.

¹²⁶ M. Yaşar Kandemir, "Hazreti Muhammed (Şahsiyeti)", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, s. 425.

¹²⁷ Mustafa Fayda, "Hazreti Muhammed", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, s. 407.

¹²⁸ Ömer Faruk Harman, "Havvâ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 542.

¹²⁹ Tosun, **Trabzon'da Cemaatler Arası İlişkiler (1700-1770)**, s. 85.

¹³⁰ TŞS, No: 1885, s. 62.

¹³¹ Bu isimlerin geçtiği bazı kayıtlar için bkz. TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1889, s. 84. TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1898, s. 20. TŞS, No: 1903, s. 6. TŞS, No: 1904, s. 34. TŞS, No: 1912, s. 27. TŞS, No: 1919, s. 21. TŞS, No: 1918, s. 93.

Sodor, Kostantin, Agob isimleri ön plana çıkmakta idi.¹³² Gayrimüslim kadın isimleri arasında ise Sofya¹³³ ismi başta olmak üzere Savale¹³⁴ ismi de kullanılmaktaydı.

Özetle şahıs isimlerinde geleneği muhafaza etmekte dinî, manevi değerleri yaşatmak; toplumsal aidiyet güdüsüyle dededen toruna, nesilden nesile kimlik olgusunu devam ettirmek gibi sosyo-psikolojik kaygıların daha ön planda yer aldığını ifade etmek gerekir. Çünkü isimler de din, dil ve tarih gibi insana kimlik kazandıran ya da değer katan faktörler arasındadır.¹³⁵ Diğer bir ifadeyle isimler din, dil ve tarihi değerlerden izler taşırlar. Bu noktadan hareketle terekeler noktasında ele aldığımız bu kısım onomastik ilmi başta olmak üzere yapılmış ya da yapılmakta olan diğer çalışmalarla beraber bir bütün olarak ele alındığında daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

1.5. Terekelerde Ailenin Genel Durumu

Demografik yapıda ilk akla gelen unsur aile yapısıdır. Terekelerin sunduğu pek çok verinin arasında bu yapının izlerini takip etmek de olasıdır. Tereke sahibinin medeni durumu, çocuk sayısı ve çok eşlilik durumu bu noktada kayıtlarda ön plana çıkan temel unsurlardır. Bu bağlamda biz de ilk aşamada meskûn ve gayrimeskûn ayırımına gitmeden terekelerde tespit edilen tüm ailelerin genel olarak dinî dağılımlarını akabinde ise daha özelde aile sahiplerinin cinsiyete ve dine göre dağılımlarını genel hatlarıyla grafikler eşliğinde ele alacağız. Daha sonra bahsi geçen aileleri çocuk durumuna göre (çocuklu-çocuksuz) sınıflandıracğız. Akabinde ise daha özelde Trabzon'da ikamet eden ve çocuk sahibi olan tereke sahiplerini cinsiyet ve dine göre gruplandıracağız. Ailelerin bahsi geçen bu genel durumundan sonra nüfusun muhtemel artma sebepleri, ekonomik durumun nüfus artışı üzerinde ne denli etkisi olduğu, ailelerdeki nüfusun niceliksel boyutu ve çok eşlilik hakkındaki sayısal veriler, grafik ve tablolar yardımıyla değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

İlk olarak demografik yapıyı aileler noktasında genel olarak ele aldığımızda, 1.183 tereke üzerinden tespit ettiğimiz aile sayısının 693 olduğunu belirtmemiz gerekir.¹³⁶ Bu ailelerin genel durumuna bakıldığında 658 aileyi %95 oranla Trabzon'da ikamet eden aileler oluşturmaktaydı.

¹³² Bu isimlerin geçtiği bazı kayıtlar için bkz. TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1877, s. 74. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1898, s. 38. TŞS, No: 1903, s. 6. TŞS, No: 1916, s. 24. TŞS, No: 1917, s. 57, 62. TŞS, No: 1919, s. 21. TŞS, No: 1920, s. 13.

¹³³ TŞS, No: 1877, s. 74. TŞS, No: 1907, s. 32.

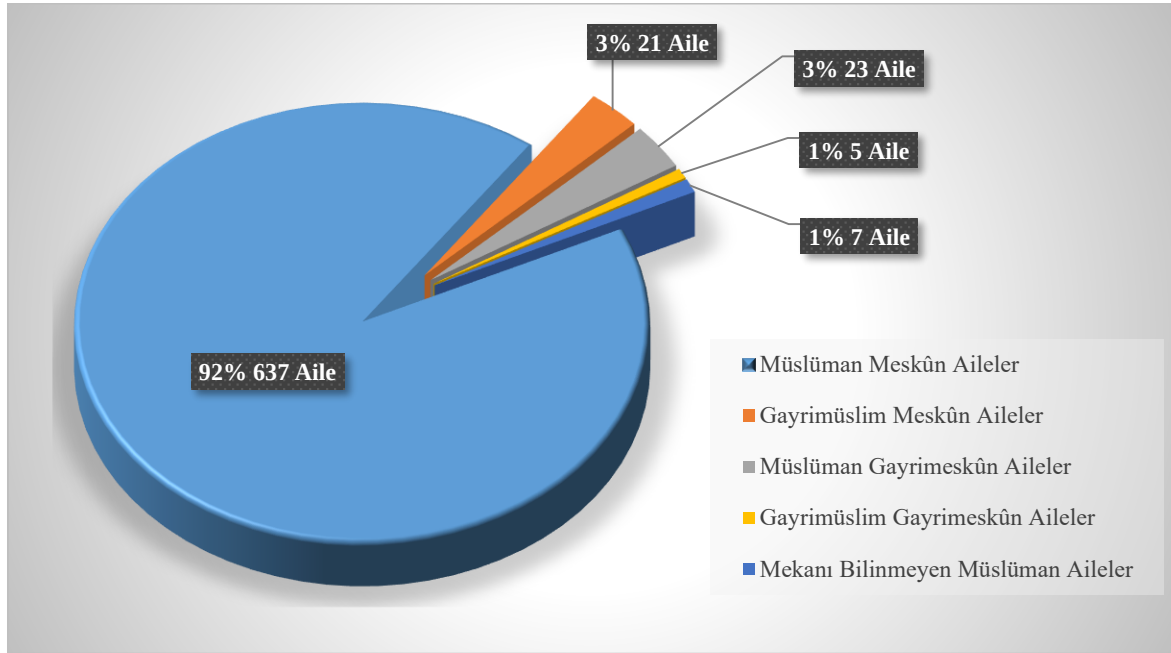
¹³⁴ TŞS, No: 1888, s. 27.

¹³⁵ Nitekim dini kimlik olarak kayıtlarda Müslüman isimlerini kullananları Müslüman, gayrimüslim isimlerini kullananları gayrimüslim sınıfına tabi tutmaktayız. Etnik olarak ise "Türk" deyince de Müslüman kavramının akla gelmesi bu yönde ifade edilebilir. Bu konuda bkz. Tahsin Ünal, "Türkler Nasıl Müslüman Odular?", *İslam Medeniyeti Dergisi*, 2 (14), 1968, s. 31.

¹³⁶ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1886, s. 105, 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 54, 101. TŞS, No: 1890, s. 89, 135, 140. TŞS, No: 1893, s. 42. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1896, s. 54. TŞS, No: 1907, s. 17, 32, 46, 64, 69. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1912, s. 60. TŞS, No: 1916, s. 27.

Bunlar arasında ise 637 aile %92 oranla Müslümanlardan,¹³⁷ azınlıkta kalan 21 aile de %3 oranla gayrimüslimlerden müteşekkildi.¹³⁸ Trabzon dışında ikamet eden 28 ailenin 23'ü %3 oranla Müslümanlardan, 5'i ise %1 oranla gayrimüslimlerden müteşekkildi.¹³⁹ Geriye kalan 7 ailenin mekânı bilinmemekle beraber bu ailelerin Müslümanlardan oluştuğu ve tüm aileler arasında %1'lik bir orana tekabül ettiği bilinmektedir (Bkz. Grafik 8).¹⁴⁰ Aşağıdaki tabloda 1.183 adet tereke kaydı arasında evli olduğu tespit edilen 693 ailenin meskûn gayrimeskûn ve dine göre dağılımları grafik eşliğinde genel hatlarıyla ele alınmıştır. Geriye kalan 490 tereke kaydında ise aile tespiti yapılamamıştır. Diğer bir ifadeyle bu kimselerin çoğunun bekâr olma olasılığı kuvvetle muhtemeldir.¹⁴¹

Grafik 8: Tereke Kayıtlarında Ailelerin Genel Durumu

Aile sahibi terekeleri daha özelde cinsiyete ve dine göre irdelediğimizde Trabzon'da sakin olan 658 ailenin 493'ü %71 oranla Müslüman erkeklere, 144'ü %21'lik oranla Müslüman kadınlara, 19'u

¹³⁷ TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1896, s. 54. TŞS, No: 1907, s. 17, 32, 46. TŞS, No: 1918, s. 69.

¹³⁸ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1885, s. 23.

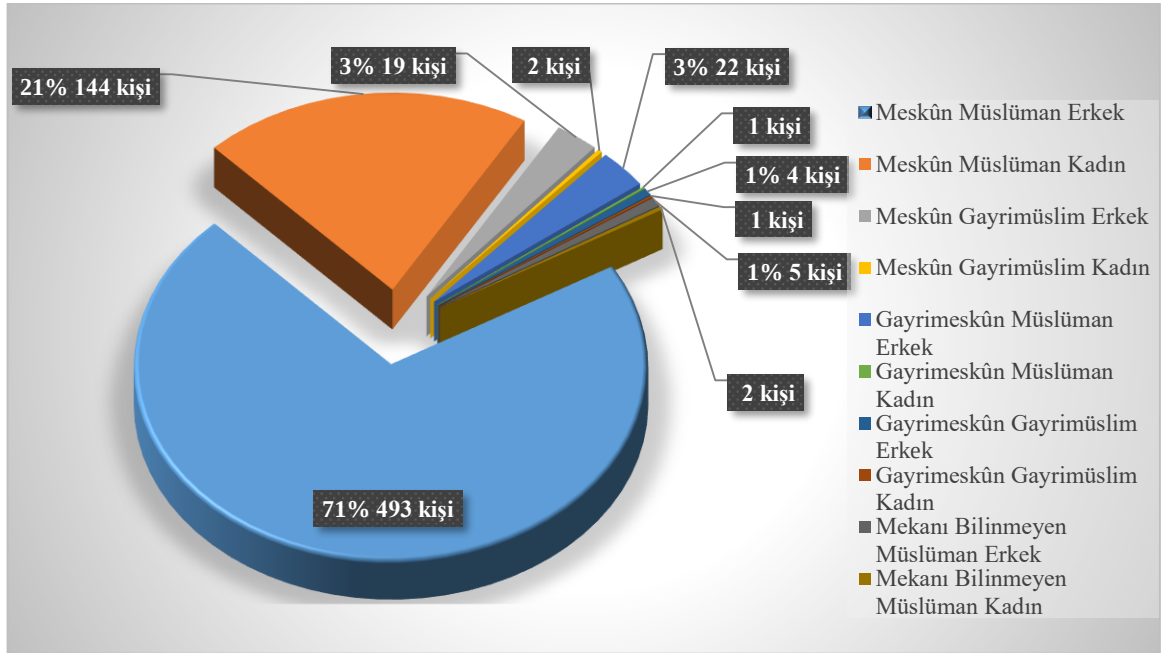
¹³⁹ TŞS, No: 1875, s. 33. TŞS, No: 1888, s. 11. TŞS, No: 1890, s. 34. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1910, s. 7. TŞS, No: 1913, s. 26.

¹⁴⁰ TŞS, No: 1885, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 6. TŞS, No: 1896, s. 9, 10, 13, 65. TŞS, No: 1917, s. 10.

¹⁴¹ Bahsi geçen 490 tereke sahibinde eş, çocuk gibi evlilik emarelerine rastlanmamakla beraber ve büyük ihtimalle bekârlara ait olduğunu düşündüğümüz bu kayıtlar aynı zamanda eşini ve çocuğunu kaybetmiş kimselere de ait olma olasılığını muhafaza etmektedir. Diğer bir ifadeyle varisleri arasında kayıtlarda eş ve çocuk bilgisi mevcut değildir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1880, s. 90. TŞS, No: 1901, s. 14.

%3'lük oranla gayrimüslim erkeklere, 2'si de gayrimüslim kadınlara ait terekelerdir.¹⁴² Trabzon dışında ikamet eden 28 ailenin 22'si %3'lük oranla Müslüman erkeklere, 1'i Müslüman kadına, 4'ü gayrimüslim erkeklere, 1'i ise gayrimüslim kadına ait terekelerdir.¹⁴³ Mekânı tespit edilemeyen 7 aileden 5'i Müslüman erkeklere, 2'si de Müslüman kadınlara ait kayıtlardır (Bkz. Grafik 9).¹⁴⁴ İstatistikî verilerden de anlaşılacağı üzere aile noktasında, Trabzon'da ikamet eden nüfusun yapısı üzerine yapılacak değerlendirmelerde %74,92 oranla ve 493 kayıtlı Müslüman erkek terekeleri söz sahibi idi. Akabinde ise %21,88 oranla ve 19 kayıtlı Müslüman kadın terekeleri gelmekteydi. Bahsi geçen sayısal oranların daha kolay anlaşılması adına aşağıdaki grafikte bahsi geçen hususlar bir bütün olarak ele alınmıştır.

Grafik 9: Aile Ölçeğinde Tereke Sahiplerinin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı

1.5.1. Çocuk Durumuna Göre Ailelerin Dağılımı

Yukarıda bahsi geçen aileler yine nüfus araştırmalarında önemli bir kıstas olan çocuklu ve çocuksuz aileler nezdinde de irdelenebilir. Bu noktadan hareketle terekelerde tespiti yapılan 693 aileden 626'sı çocuk sahibi iken, 67'si ise çocuksuz ailelerden oluşmaktaydı.¹⁴⁵ Bu hususu

¹⁴² TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1869, s. 20. TŞS, No: 1888, s. 11, 48, 50, 51. TŞS, No: 1897, s. 48, 52. TŞS, No: 1906, s. 9. TŞS, No: 1916, s. 18. TŞS, No: 1918, s. 69. TŞS, No: 1920, s. 9.

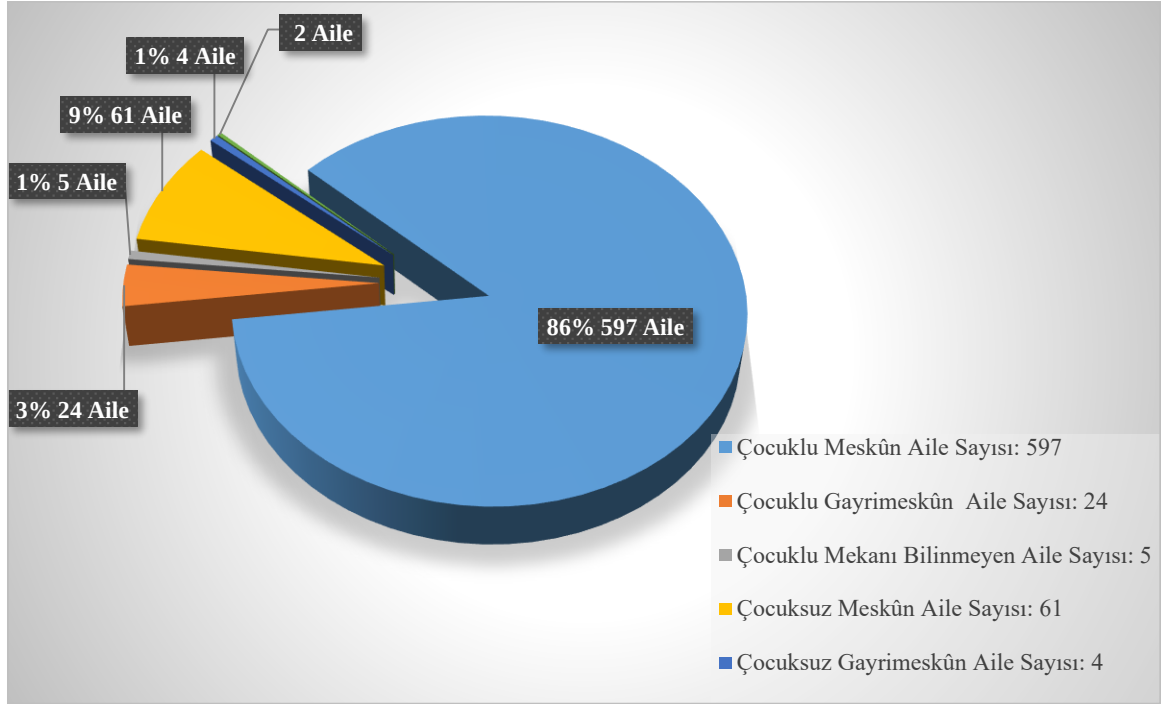
¹⁴³ TŞS, No: 1875, s. 35. TŞS, No: 1888, s. 11. TŞS, No: 1890, s. 34. TŞS, No: 1904, s. 33. TŞS, No: 1907, s. 48. TŞS, No: 1912, s. 24. TŞS, No: 1918, s. 94.

¹⁴⁴ TŞS, No: 1885, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 6. TŞS, No: 1896, s. 9, 10, 13, 65. TŞS, No: 1917, s. 10.

¹⁴⁵ TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1896, s. 54. TŞS, No: 1907, s. 17, 32, 46, 64, 69. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1912, s. 60.

Trabzon’da ikamet eden 658 tereke sahibi özelinde ele aldığımızda bu ailelerden 597’sinin çocuklu,¹⁴⁶ geriye kalan 61 ailenin ise çocuk sahibi olmadığı söylenebilir.¹⁴⁷ İlâveten gayrimeskûnlara ait 28 kaydın 24’ü çocuklu ailelere, 4’ü ise çocuksuz ailelere aitti.¹⁴⁸ Bunlar haricinde kayıtlarda ayrıca mekânı tespit edilemeyen çocuksuz 2 aile de mevcuttur (Bkz. Grafik 10).¹⁴⁹

Grafik 10: Çocuk Sahibi Olma Açısından Aileler

Çocuk sahibi olup Trabzon’da ikamet eden 597 tereke sahibini cinsiyet ve dinî yönden daha yakından irdelediğimizde bu ailelerden 451’i %76 oranla Müslüman erkeklerle, 127’si %21 oranla Müslüman kadınlara ait olduğu görülür. Akabinde ise %3 oranla 18 kayıтта gayrimüslim erkekler ve 1 kayıтта da gayrimüslim kadın gelmekteydi (Bkz. Grafik 11).

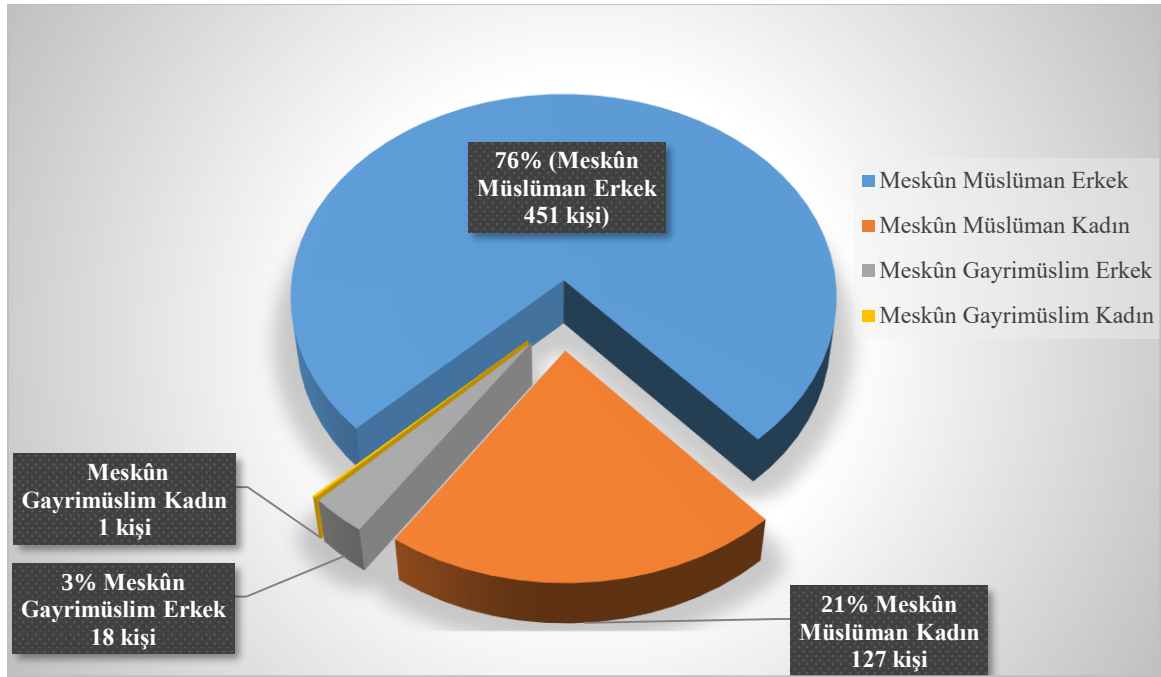
¹⁴⁶ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1896, s. 54. TŞS, No: 1907, s. 17, 32, 46.

¹⁴⁷ TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1877, s. 74. TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1889, s. 75. TŞS, No: 1898, s. 150, 180. TŞS, No: 1903, s. 68.

¹⁴⁸ TŞS, No: 1888, s. 11. TŞS, No: 1890, s. 34. TŞS, No: 1904, s. 33. TŞS, No: 1907, s. 48. TŞS, No: 1912, s. 24. TŞS, No: 1918, s. 94.

¹⁴⁹ TŞS, No: 1896, s. 16. TŞS, No: 1901, s. 5.

Grafik 11: Trabzon'daki Çocuk Sahibi Terekelerin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı

1.5.2. Nüfusun Muhtemel Artma Sebepleri

Vesikalarda nüfusun muhtemel artma sebepleri arasında erkek çocuğa sahip olma dolayısıyla neslin devamı endişesi kısmen de olsa söylenebilir. İlk merhalede çocuklu 597 meskûn aileyi bu noktada ele almak uygun olacaktır. Bu ailelerin toplamda sahip olduğu 1.382 çocuktan 698'inin erkek, 684'ünün kız olduğu bilinmektedir.¹⁵⁰ Erkek çocuk sayısının önde olduğu bu ilk aşamada, ailelerdeki çocuk nüfusunun tedricen artması bu nüfusu daha çok kız çocukları lehine çevirdiği müşahade edilmiştir. Bu bağlamda vesikalarda 3'den fazla çocuk sahibi olan tereke sahipleri incelendiğinde, bu ailelerin toplam kız çocuk sayılarının erkek çocuk sayılarından fazla olduğu diğer bir ifadeyle erkek çocukların azınlıkta kalmaya başladığının ilk emareleri görülmeye başlanır.¹⁵¹ Bu durumu ise erkek çocuk sahibi olma isteği ile nüfus artışı örüntüsünde kısmen de olsa ele almak mümkündür. Bu hususa 5 Zilkade 1132/8 Eylül 1720 tarihli kayıta Ali oğlu Hacı Mustafa Ağa'nın 4 çocuğunun da kız olması misal olarak verilebilir.¹⁵² Benzer şekilde 20 Safer 1126 tarihli kayıta Mehmed oğlu Süleyman Ağa'nın 5 çocuğundan 4'ünün kız olması¹⁵³ ve 3 Şevval 1137 tarihli diğer bir kayıta Seyyid Ahmed Efendi'nin oğlu Seyyid Ali Efendi'nin de 5 çocuğundan 4'ünün kız

¹⁵⁰ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1896, s. 54. TŞS, No: 1907, s. 17, 32, 46. TŞS, No: 1918, s. 69.

¹⁵¹ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1869, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 5, 12, 64. TŞS, No: 1878, s. 28. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1886, s. 115.

¹⁵² TŞS, No: 1878, s. 28.

¹⁵³ TŞS, No: 1874, s. 12.

olması¹⁵⁴ neslin ya da sosyal statünün devamı noktasında sunulabilecek pek çok örnekten sadece birkaçıdır.

Belgelerde erkek çocuğa sahip olma arzusunu daha somut veriler eşliğinde de irdelemek mümkündür. Bu noktada 4 çocuk ve üzerine sahip olan ailelerde kız ve erkek çocuk sayıları, ailede cinsiyet cihetiyle baskın olan çocuklar, kız çocuklarının erkek çocuklara kıyasla artış oranları gibi istatistikî veriler üzerinden de bu konuyu ele alabiliriz.

İlk aşamada 4 çocuk ve üzerine sahip ailelerde erkek çocuk sahibi olma isteğinin nüfusu tedricen nasıl yükselttiğini tereke kayıtlarından takip edelim. Bu bağlamda ilk olarak 4 çocuk ve üzerine sahip 104 aileyi göz önüne aldığımızda, bu ailelerde mevcut 472 çocuğun 243'ünü kız çocuk, 229'unu ise erkek çocuk teşkil etmektedir. Kız çocuk sayısı fazla olan ailelerin sayısı 40 iken erkek çocuk sayısı fazla olan ailelerin sayısı 32 idi. Kız ve erkek çocuk sayılarının eşit olduğu aile sayısı ise 32 olarak tespit edilmiştir. Kız çocuk sayısının artış oranı %6, kız çocuk sayısı fazla olan ailelerin erkek çocuk sayısı fazla olan ailelere kıyasla artış oranı %25 olarak hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 2). Bu ailelerde çocuk sayısının kızlar lehine artmaya başladığının ilk emarelerini görmek mümkündür.¹⁵⁵ Fakat bu aşamada erkek çocuğa sahip olma arzusu 5 çocuk ve üzerine sahip ailelerde olduğu gibi belirgin değildir.

5 çocuk ve üzerine sahip 36 ailede ise toplamda 205 çocuğun 93'ü erkek çocuk, %20,5 artışla 112'si kız çocuktur. Cinsiyet noktasında çocuk sayısı eşit olan ailelerin sayısı 5, kız çocuk sayısı fazla olan ailelerin sayısı 19, erkek çocuk sayısı fazla olan ailelerin sayısı ise 12 idi. Kız çocuğu fazla olan ailelerin sayısı diğerlerinden %58,5 oranında fazlaydı (Bkz. Tablo 2). Çocuk sayısının artmaya başladığı bu tür ailelerde erkek çocukların azınlıkta kalmaya başlaması dikkat çekenden bir husustur.¹⁵⁶

Kayıtlarda 6 çocuk ve üzerine sahip 19 ailede ise toplamda 127 çocuğun 57'sinin erkek, %23 artışla 70'inin de kız çocuk olduğu müşahade edilmiştir. Bu ailelerin sahip olduğu çocuklara erkek ve kız çoğunluğu yönüyle baktığımızda kız çocuklarının yoğun olduğu aile sayısı 9 iken erkek çocuklarının yoğun olduğu aile sayısı 6 idi. Kız çocuğuna sahip aile sayısı diğerlerine oranla %50'lik bir artışa sahipti. Geriye kalan 4 ailede ise erkek ve kız çocuk oranları denkti (Bkz. Tablo 2).¹⁵⁷

¹⁵⁴ TŞS, No: 1886, s. 115.

¹⁵⁵ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52. TŞS, No: 1920, s. 14.

¹⁵⁶ TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1889, s. 64. TŞS, No: 1893 s. 26. TŞS, No: 1898, s. 23.

¹⁵⁷ TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1904, s. 16.

Tablo 2: Dört Çocuk ve Üzerine Malik Müslüman Ailelerde Kız Çocuk Sayılarının Durumu

	4 çocuk ve üzeri ailelerde	5 çocuk ve üzeri ailelerde	6 çocuk ve üzeri ailelerde	7 çocuk ve üzeri ailelerde
Çocuklu aile sayısı	104	36	19	8
Toplam çocuk sayısı	472	205	127	60
Kız çocuk sayısı	243	112	70	37
Erkek çocuk sayısı	229	93	57	23
Kız çocuk sayısındaki artış oranı	%6	%20,5	%23	%61
Kız ve erkek çocuk sayısı eşit olan aileler	32	5	4	0
Kız çocuk sayısı fazla olan aileler	40	19	9	6
Erkek çocuk sayısı fazla olan aileler	32	12	6	2
Kız çocuk sayısı fazla olan ailelerin erkek çocuk sayısı fazla olan ailelere kıyasla artış oranı	%25	%58,5	%50	%200

Son olarak 7 çocuk ve üzerine sahip olan 8 aileyi değerlendirdiğimizde, toplam 60 çocuğun 23'ü erkekleden ve 37'si ise %61'lik artış oranıyla kız çocuklarından müteşekkildi. Kız çocuğunun baskın olduğu 6 aile %200 artış oranıyla erkek çocuğun azınlıkta kaldığı 2 aileyi, oldukça geride bırakmıştır (Bkz. Tablo 2). Çocuk sayısının 7 ve üzerinde olduğu bu tür kayıtlarda erkek çocuk arzusunun çok daha belirgin bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Evahir-i Rebiülahir 1131/Şubat-Mart 1719 tarihli kayıta Eksotha Mahallesi'nde ikamet eden Süleyman Beşe oğlu Topal Hüseyin Beşe'nin 7 çocuğundan 6'sının kız olması bu arzuya misal olarak verilebilir.¹⁵⁸ Terekeler özelinde ve 104 aileyi esas alarak yaptığımız bu araştırma, elbette daha fazla ailenin dikkate alınmasıyla daha sağlıklı sonuçlara kavuşacağı muhakkaktır.

Ayrıca nüfusun artmasında 4 çocuk ve üzerine sahip ailelerde erkek çocuk isteğini, büyük ve küçük çocuk sayıları üzerinden kısmen de olsa okumak mümkündür. Vesikalardaki 104 aileye bu perspektiften yaklaşıldığında, büyük kız çocuk sayısının 88, büyük erkek çocuk sayısının 71 olduğu görülür. Büyük kız çocuklarının %24'lük artış oranıyla baskın olması diğer bir ifadeyle bir ailenin buluş çağını geçmiş çocukları olduğu halde 4 çocuk ve üzerine sahip olmaya çalışmaları bahsi geçen tezi kısmen de olsa destekler niteliktedir.¹⁵⁹ Bu hususta 6 çocuk ve üzerine sahip ailelerin büyük ve küçük olarak çocuk yapılarına bakıldığında, büyük kız çocuğunun bir ya da birden fazla olduğu ailelerde küçük kız ya da erkek çocuğuna rastlama olasılığı artarken büyük erkek çocuğuna sahip

¹⁵⁸ TŞS, No: 1877, s. 20.

¹⁵⁹ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1886, s. 106, 115. TŞS, No: 1888, s. 30. 33. TŞS, No: 1889, s. 64, 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1893, s. 26. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1898, s. 23. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52. TŞS, No: 1920, s. 14.

ailelerde bu duruma diğerleri kadar rastlanmamaktadır.¹⁶⁰ 28 Rebiülahir 1166/4 Mart 1753 tarihli kayıтта İmaret Mahallesi'nde ikamet eden Musa oğlu Pabuççu Ali Beşe'nin 3 büyük kızı, 1 küçük kızı ve 3 küçük oğlu bulunurken,¹⁶¹ benzer şekilde 2 Cemaziyelahir 1133/31 Mart 1721 tarihli kayıтта Bozdepe Mahallesi'nde oturan Yemenici Mehmed oğlu Hacı Ali'nin 1 büyük kızı, 3 küçük kızı 3 de küçük oğlu'nun olması bu hususa örnek olarak verilebilir.¹⁶²

Nüfusun artma sebeplerini çok eşlilik konusu üzerinden değerlendirdiğimizde Trabzon'da ikamet eden 75 çok eşli aileden 57'sinin (%76) çocuk sayısı 3 ve aşağısında kalmaktaydı. Nüfus artışının daha belirgin gözlemlendiği 4'ten fazla çocuk sahibi olan çok eşli aile sayısının yalnızca 6 olması, nüfus artışı ile çok eşliliğin doğru orantıda ilerlemediğini göstermektedir. Öyle ki çok eşli ailelerde 2 çocuk ve aşağısına sahip 41 aile %55'lik oranla, çok eşliliğin nüfusun artması yönünde ciddi bir katkı sağlamadığını göstermektedir. Fakat bu vesikalarda 16 çok eşli tereke sahibinin sadece 1 çocuğunun olması tabii olarak diğer eşlerinin çocuk sahibi olmaması bu eşlerin kusurlu olma ihtimallerini düşündürmekle beraber çok eşliliğin nüfusun artmasına yönelik sağladığı bir imkânı da kısmen de olsa göstermektedir.¹⁶³

Çocuklu gayrimüslimlere ait 19 ailede ise cinsiyeti bilinen 14 kız ve 18 erkek çocuk üzerinden erkek çocuk sahibi olma arzusunun değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca 4 çocuk ve üzerine sahip sadece 1 ailenin (2 kız 2 erkek) bulunması bu durumu daha da güç hale getirmektedir.¹⁶⁴

1.5.2.1. Nüfus Artışında Ekonomik Etki

Terekelerde 3 çocuk ve aşağısına sahip ailelerde çocuk sayısı ve mal varlığı arasındaki örüntüyü tespit etmek, 4 çocuk ve üzerine sahip olan ailelere kıyasla oldukça güçtür. Çünkü 3 çocuk ve altına sahip 533 ailenin sahip olduğu çocuk sayısının, ortalama çocuk sayısına oldukça yakın olması durumu ekonomik durum ile çocuk sahibi olma arasındaki ilişkiyi saptamayı güçleştirmektedir.¹⁶⁵ Bu sebeple ortalama çocuk sayısını geçen, 4 ve üzeri çocuk sahibi olan 104 ailenin ekonomik durumlarının nüfus artışına ya da çocuk sayısına etkisinin ne ölçüde olduğu nüfus araştırmalarında ilk etapta dikkate almamız gereken konudur. Dolayısıyla çocuk sayısının ailelerin sahip olduğu servet değerleri ile doğru orantılı olarak artıp artmadığı bu noktada sorgulanması

¹⁶⁰ TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1904, s. 16.

¹⁶¹ TŞS, No: 1913, s. 4.

¹⁶² TŞS, No: 1880, s. 15.

¹⁶³ TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1882, s. 68. TŞS, No: 1885, s. 42. TŞS, No: 1882, s. 68.

¹⁶⁴ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1903, s. 36.

¹⁶⁵ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s.12, 60. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1896, s. 54. TŞS, No: 1907, s. 17, 32, 46. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52. TŞS, No: 1918, s. 69. TŞS, No: 1920, s. 14.

gerekmektedir. Terekelerde mal varlığı açık olarak bilinen 4 çocuk ve üzerine sahip 93 meskûn Müslüman aile üzerinden bu araştırmayı yapma imkânını bulmaktayız.¹⁶⁶ Arda kalan 11 ailenin ise gerçekte geriye kalan mal varlığının bilinmemesi, ya da iflas etmiş olmaları, malın tamamının alacaklılara kalması ya da mal varlıklarının diğer ortalamaları ciddi derecede etkileyecek kadar yüksek olması gibi çeşitli sebeplerden dolayı bu ailelerin servet değerleri, çocuk sayısı ve mal varlığı ilişkisi çerçevesinde hesaba katılmamıştır. Çünkü bu ailelerin de değerlendirmeye alınması halinde nüfus ve servet ortalamalarını değiştireceğinden sağlıklı bir sonuca ulaşmak pek uygun görünmemektedir. Evasıt-ı Rebiülahir 1145 tarihli kayıta Akcaabad Nahiyesi Pulathane Köyü'nde oturan ve boğularak vefat eden 4 çocuk babası Hacı Mehmed Ağa oğlu Mustafa Reis'in borcunun terekesinden fazla olması ve mal varlığının alacaklılara kalması bu doğrultuda misal olarak verilebilir.¹⁶⁷

Bahsi geçen 93 aileye servet noktasında daha yakından bakıldığında, 4 çocuk sahibi 61 ailenin 19'unun mal varlığı 300 kuruş ve aşağısında, 19'unun 301 ve 600 kuruş arasında, 23'ünün 601 kuruş ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁸ 5 çocuk sahibi 14 ailede ise 5'inin mal varlığı 300 kuruş ve aşağısında, 4'ünün 301 ve 600 kuruş arasında, 5'inin 601 kuruş ve üzerindedir.¹⁶⁹ Görüldüğü üzere 4 ve 5 çocuklu ailelerin mal varlıkları zengin, orta halli ve fakir kimseler arasında genel itibarıyla dengeli bir seyir takip etmiştir. 5 çocuk üzeri ailelerde aile sayısının azalmasına bağlı olarak ya da yetersiz veri dolayısıyla bu takibi yapmak güçleşmektedir. Buna rağmen bahsi geçen ailelerdeki durumu şu şekilde özetleyebiliriz: 6 çocuklu 11 aileden 5'inin mal varlığı 300 kuruş ve aşağısında, 3'ünün 301 ila 600 kuruş arasında, 3'ünün 601 kuruş ve üzerinde;¹⁷⁰ 7 çocuklu 4 aileden 1'inin mal varlığı 301 ila 600 kuruş arasında, 3'ünün 601 kuruş ve üzerinde;¹⁷¹ 8 çocuklu 1 ailenin mal varlığı 300 kuruş ve aşağısında kalırken, 9 ve üzeri çocuğa sahip 2 ailenin mal varlığı 601 kuruşun üzerinde kalmaktaydı (Bkz. Tablo 3).¹⁷² Fakat spesifik olarak terekelerde tespit ettiğimiz ortalama servet değeri olan 450 kuruş esas alındığında, 47 ailenin mal varlığının 450 kuruş üzerinde, geriye kalan 46 ailenin ise bu meblağın altında kaldığı müşahade edilmiştir.¹⁷³

¹⁶⁶ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52. TŞS, No: 1920, s. 14.

¹⁶⁷ TŞS, No: 1895, s. 75.

¹⁶⁸ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

¹⁶⁹ TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1889, s. 64. TŞS, No: 1893 s. 26. TŞS, No: 1898, s. 23.

¹⁷⁰ TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1895, s. 120. TŞS, No: 1897, s. 39. TŞS, No: 1904, s. 16.

¹⁷¹ TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1913, s. 4.

¹⁷² TŞS, No: 1880, s. 15. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 47.

¹⁷³ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 15, 28. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

Tablo 3: Dört Çocuk ve Üzerine Sahip Ailelerin Ekonomik Durumu¹⁷⁴

Çocuk sayısına göre aileler (Toplam aile sayısı)	300 kuruş ve aşağısı aile sayısı (toplam servet) / ortalama servet	301-600 kuruş arası aile sayısı (toplam servet) / ortalama servet	601 kuruş ve yukarısı aile sayısı (toplam servet) / ortalama servet
4 çocuklu aileler (61)	19 (3.194,5) / 168 kuruş	19 (8.724) / 459 kuruş	23 (35.369,5) / 1.538 kuruş
5 çocuklu aileler (14)	5 (682) / 136 kuruş	4 (1.575,5) / 394 kuruş	5 (23.013) / 4.603 kuruş
6 çocuklu aileler (11)	5 (397) / 79 kuruş	3 (1.146) / 382 kuruş	3 (5.244) / 1.748 kuruş
7 çocuklu aileler (4)	-	1 (351)	3 (2.670) / 890 kuruş
8 çocuklu aileler (1)	1 (273)	-	-
9 çocuklu aileler (1)	-	-	1 (5.778)
11 çocuklu aileler (1)	-	-	1 (843,5)
Genel Ortalama	30 (4.546,5) / 151,5 kuruş	27 (11.796,5) / 437 kuruş	36 (72.918) / 2.026 kuruş
Toplam çocuk sayısı / ortalama çocuk sayısı	139 / 4,63	121 / 4,48	176 / 4,88

Ortalama servet cihetiyle (toplam servet) terekelere yaklaşıldığında 4 çocuk sahibi 61 aileden servet değeri 300 kuruş ve aşağısında kalan 19 ailenin ortalama servet değeri 168 kuruş (3.194,5 kuruş), 301-600 kuruş arasında kalan 19 ailenin 459 kuruş (8.724 kuruş), 601 kuruş ve üzerinde kalan 23 ailenin 1.538 kuruş (35.369,5 kuruş)'tur.¹⁷⁵ 5 çocuklu 14 aileden 300 kuruş ve aşağısında kalan 5 ailenin ortalama servet değeri 136 kuruş (682 kuruş), 301 ve 600 kuruş arasında kalan 4 ailenin 394 kuruş (1.575,5 kuruş), 601 kuruş ve üzerinde kalan 5 ailenin 4.603 kuruş (23.013 kuruş)'tur.¹⁷⁶ 6 çocuklu 11 aileden 300 kuruş ve aşağısında kalan 5 ailenin ortalama servet değeri 79 kuruş (397 kuruş), 301 ve 600 kuruş arasında kalan 3 ailenin 382 kuruş (1.146 kuruş), 601 kuruş ve üzerinde kalan 3 ailenin 1.748 (5.244 kuruş)'tur.¹⁷⁷ 7 çocuklu 4 aileden 601 kuruş ve üzerinde kalan 3 ailenin ortalama servet değeri 890 kuruş (2.670 kuruş) olarak saptanmıştır.¹⁷⁸ Geriye kalan 8 çocuklu 1 ailenin toplam servet değeri 273 kuruş, 9 çocuklu 1 ailenin 5.778 kuruş, 11 çocuklu 1 ailenin de 843,5 kuruştur.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Bu tablo 4 çocuk ve üzerine sahip 93 Müslüman meskûn aile esas alınarak hazırlanmıştır. Servet değeri tespit edilemeyen ve ortalama servet değerini etkileyebilecek aileler (11 aile) bu hesaplardan hariç tutulmuştur.

¹⁷⁵ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

¹⁷⁶ TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1889, s. 64. TŞS, No: 1893 s. 26. TŞS, No: 1898, s. 23.

¹⁷⁷ TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1895, s. 120. TŞS, No: 1897, s. 39. TŞS, No: 1904, s. 16.

¹⁷⁸ TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1913, s. 4.

¹⁷⁹ TŞS, No: 1880, s. 15. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 47.

Genel ortalamalarda ise 300 kuruş ve aşağısında mal varlığına sahip 4 çocuk ve üzeri 30 ailenin ortalama servet değeri 151,5 kuruş (4.546,5 kuruş), 301-600 kuruş arası 27 ailenin ortalama mal varlığı 437 kuruş (11.796,5 kuruş), 601 kuruş ve üzerine sahip 36 ailenin ise ortalama servet değeri 2.026 kuruş (72.918 kuruş) olarak tespit edilmiştir.¹⁸⁰

Nüfus artışı ile servet değerini çocuk sayısı cihetiyle ele aldığımızda ortalama servet değeri 300 kuruşun altında kalan 30 ailenin sahip olduğu 139 çocuğun ortalama sayısı 4,63; 301 ila 600 kuruş arasında kalan 27 ailenin sahip olduğu 121 çocuğun ortalama sayısı 4,48; 601 kuruş ve üzerinde kalan 36 ailenin sahip olduğu 176 çocuğun ortalama sayısı 4,88'dir.¹⁸¹

Yukarıdaki veriler doğrultusunda tereke kayıtlarında nüfus artışı ile zenginlik arasında doğru bir orantının bulunduğunu ya da ekonominin nüfus artışı üzerinde etken bir rol oynadığını söylemek mümkün görünmemektedir. Ayrıca aile başına düşen ortalama çocuk sayılarının 4,63(fakir), 4,48(orta halli) ve 4,88(zengin) gibi birbirine çok yakın rakamlar olması da zenginlik ile nüfus artışı arasındaki korelasyonu geçersiz kılmaktadır. Diğer bir tabirle yaklaşık 151,5 servet değeri ile ortalama 4,63 çocuk sahibi olunurken, diğer taraftan 13 katlık servet miktarıyla yani yaklaşık 2.026 kuruş mal varlığı ile ortalama 4,88 çocuğa sahip olunması bahsi geçen durumu onaylar niteliktedir.¹⁸²

Tereke kayıtlarında nüfusun büyük çoğunluğunun Trabzon'un merkezinde, mahallelerde ikamet ettiği, azınlıkta kalan nüfusun ise kırsal kesimlerde yaşadığı bilinmektedir. Nüfus artışı noktasında kırsal kesimde yaşayan ailelere yakından bakıldığında oldukça fazla çocuğa sahip oldukları ilk etapta söylenebilir. 28 Şevval 1140/7 Haziran 1728 tarihli kayıтта Akcaabad Nahiyesi Pulathane Köyü'nde ikamet eden Hacı Ahmed oğlu Şehid Hacı Mehmed Reis'in sahip olduğu 9 çocuk¹⁸³ ve 15 Muharrem 1138/23 Eylül 1725 tarihli diğer bir kayıтта Yomra Nahiyesi Mesona Köyü'nde ikamet eden Hasan oğlu Bayrakdar Osman Beşe'nin sahip olduğu 8 çocuk¹⁸⁴ bu minvalde misal olarak verilebilir. Kırsal kesimde yaşayan aileler daha özelde ele alındığında, terekelerde tespiti yapılan 21 ailenin 75 çocuğa sahip olduğu, ortalama da ise aile başına 3,57 çocuk düştüğü görülmüştür.¹⁸⁵ Trabzon'un merkezinde ikamet eden çocuklu 597 ailede bu ortalama 2,37 iken,

¹⁸⁰ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 15, 28. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

¹⁸¹ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 5, 12. TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1889, s. 64,98. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1893, s. 26. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1898, s. 23. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117.

¹⁸² TŞS, No: 1874, s. 5, 12. TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1889, s. 64,98. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1893, s. 26. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1898, s. 23. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

¹⁸³ TŞS, No: 1890, s. 47.

¹⁸⁴ TŞS, No: 1888, s. 30.

¹⁸⁵ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 11. TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1904, s. 6. TŞS, No: 1912, s. 27.

%50,63'lük bir artış oranıyla kırsal kesimde bu ortalamanın 3,57 olması aile nüfusu noktasında, merkez ve köy arasındaki nüfus artış ivmesini göstermesi cihetiyle dikkate değer bir husustur.¹⁸⁶ Trabzon'un merkezinde mahallelerde ikamet eden ailelere nazaran kırsal kesimlerde yaşayan ailelerin sayıları (%3,5) az olmakla beraber, nüfusun artışında daha etkili oldukları söylenebilir. Bu durum ise kırsal kesimde işgücüne duyulan ihtiyaca da atfedilebilir.

Kırsal kesimde yaşayan 21 ailenin servet durumlarına bakıldığında borcu terekesinden fazla olan 1' aileyi¹⁸⁷ bu hesaptan hariç tutarsak geriye kalan 20 aileden 12'sinin servet değeri 300 kuruş ve aşağısında, 6'sının 301-600 kuruş arasında, 2'sinin ise 601 kuruş ve üzerindedir. Toplam servet değerleri ve ortalamalarına baktığımız da ise 12 ailenin toplam mal varlığı 1.849 kuruş, ortalama servet değeri 154 kuruş, 6 ailenin toplam mal varlığı 2.603 kuruş ortalama servet değeri 434 kuruş, 2 aileden birinin toplam servet değeri 1.385 kuruş diğerinin ise 5.778 kuruş ve ortalama servet değerleri de 3.581,5 kuruştur. Bu bağlamda kırsal kesimde yaşayan ailelerin ortalama 154 kuruşluk mal varlığıyla, %60'nı fakirlerin oluşturması hususiyeti de ekonomik durumun nüfusun artışı yönünde belirleyici bir rol oynamadığını göstermektedir.¹⁸⁸

1.5.3. Nüfusun Niceliksel Boyutu

Osmanlı'da 18. yüzyıl, nüfus tespiti noktasında oldukça zayıftı. Bunun en büyük sebebi nüfus hakkında önemli bilgiler ihtiva eden tahrir defterlerinin bu yüzyılda olmamasıydı. Bu boşluk vergi esaslı olmak üzere nüfus sayım defteri niteliği taşıyan avarız ve cizye kayıtları kullanılarak kapatılma yoluna gidilmiştir. Bu iki kaynaktan istifade ederek 18. yüzyılın ilk yarısında Trabzon Sancağı'nın nüfusu cizye ve avarız defterleri kullanılarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Müslüman ve gayrimüslim vergi mükellefi olan nüfusun sayısını ifade eden ve icmal niteliği taşıyan bu kayıtlarda tahmini olarak nüfus 42.000 olarak tespit edilmiştir. İlaveten avarız haneler içerisinde gayrimüslimlere ait nüfus bu sayı dışındaydı. Bahsi geçen sayı sadece Müslüman nüfusu ifade etmekte özet avarız ve cizye kayıtlarının nüfus hakkındaki ayrıntılı bilgi vermemesi hasebiyle nüfusun etnik ve dini yapısı genel manada tespit edilememiştir.¹⁸⁹

1703-1754 yılları arasında incelemesi yapılan 1.183 tereke kaydında nüfusu genel hatlarıyla ve çekirdek aile noktasında ele aldığımızda ise ilk aşamada 490 tereke sahibinde evli ya da çocuk sahibi

¹⁸⁶ TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 11, 64, 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 64. TŞS, No: 1893, s. 26. TŞS, No: 1904, s. 6. TŞS, No: 1912, s. 27.

¹⁸⁷ TŞS, No: 1895, s. 75.

¹⁸⁸ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 11. TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1904, s. 6. TŞS, No: 1912, s. 27.

¹⁸⁹ Temel Öztürk, "XIII. Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 5 (5), 2008, s. 95, 111.

olduklarına dair herhangi bir tespitte bulunulamadığı söylenebilir.¹⁹⁰ Geriye kalan ve evli olduğu tespit edilen 693 tereke sahibinin ise toplamda 1.480 çocuğa malik oldukları tespit edilmiştir.¹⁹¹ Ayrıca 77 çok eşli ailede birinci eşten hariç olarak 86 eş daha bulunmaktadır.¹⁹² Bu bağlamda terekelerde meskûn ve gayrimeskûn ayırımına gidilmeden baba, eşi ya da eşleri, çocukları ve evli olmayan bireylerin de eklenmesiyle toplamda 3.442 kişinin varlığından söz edilebilir.

Tereke kayıtları Trabzon'da ikamet eden nüfus noktasında genel olarak ele alındığında, çocuklu 597 tereke sahibinde toplamda 1.420 çocuk olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 4). Aile başına düşen ortalama çocuk sayısı ise 2,37'dir.¹⁹³ Çocuk sahibi olmayan 61 aileyi de ortalamalara eklersek toplam aile sayısı 658'e yükselirken ortalama çocuk sayısı ise 2,15'e gerilemektedir.¹⁹⁴ Aile başına düşen çocuk sayısı ve oranları cihetiyle demografik yapı irdelendiğinde %9,27 oranla 61 ailede hiç çocuğa rastlanmazken, %27,96 oranla 184 aile 1 çocuğa, %27,05 oranla 178 aile 2 çocuğa, %19,75 oranla 130 aile 3 çocuğa, %10,48 oranla 69 aile 4 çocuğa, %2,58 oranla 17 aile 5 çocuğa, %1,67 oranla 11 aile 6 çocuğa, %0,75 oranla 5 aile 7 çocuğa sahip olduğu söylenebilir.¹⁹⁵ %0,15'lik oranla geriye kalan 3 aile 8, 9 ve 11 çocuğa sahipti.¹⁹⁶ Ayrıca gayrimeskûn 24 ailede 60 çocuk tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 4). Gayrimeskûn ailelerde de ortalama çocuk sayısı meskûn ailelerdeki ortalama çocuk sayısına yakın bir şekilde 2,5 olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁷

¹⁹⁰ TŞS, No: 1868, s. 40. TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1873, s. 65. TŞS, No: 1880, s. 123. TŞS, No: 1888, s. 24, 30. TŞS, No: 1892, s. 63. TŞS, No: 1896, s. 49. TŞS, No: 1898, s. 148. TŞS, No: 1904, s. 61. TŞS, No: 1907, s. 45. TŞS, No: 1913, s. 66. TŞS, No: 1917, s. 69.

¹⁹¹ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1888, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 101. TŞS, No: 1890, s. 140. TŞS, No: 1895, s. 75, 125. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52. TŞS, No: 1920, s. 14.

¹⁹² TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1882, s. 68. TŞS, No: 1885, s. 42. TŞS, No: 1882, s. 68.

¹⁹³ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 15, 28. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

¹⁹⁴ TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 180. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 64. TŞS, No: 1910, s. 6.

¹⁹⁵ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 15, 28, 85. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 57, 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1898, s. 180. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 17, 64. TŞS, No: 1910, s. 6. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

¹⁹⁶ TŞS, No: 1880, s. 15. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 47.

¹⁹⁷ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1875, s. 35. TŞS, No: 1888, s. 11. TŞS, No: 1904, s. 61. TŞS, No: 1912, s. 18. TŞS, No: 1913, s. 26. TŞS, No: 1918, s. 94.

Tablo 4: Meskûn ve Gayrimeskûn Terekelerde Çocuk Sayılarının Genel Durumu

Meskûn Çocuk Sayısı (597 Aile)¹⁹⁸				
	Küçük çocuk (sagır)	Büyük çocuk (kebir)	Bilinmeyen ¹⁹⁹	Toplam
Erkek	517	150	31	698
Kız	453	194	37	684
Cinsiyeti Bilinmeyen	-	-	2	2
Doğmamış çocuk sayısı	-	-	-	36
Genel Toplam	970	344	70	1.420
Gayrimeskûn Çocuk Sayısı (24 Aile)				
	Sagır	Kebir	Bilinmeyen	Toplam
Erkek	10	15	1	26
Kız	15	12	3	30
Cinsiyeti Bilinmeyen	3	-	-	3
Doğmamış çocuk sayısı	-	-	-	1
Genel Toplam	28	27	4	60

Daha özelde Trabzon’da ikamet 637 Müslüman ailede ise 1.384 çocuk tespit edilmiş olup aile başına düşen ortalama çocuk sayısı 2,17’dir.²⁰⁰ Çocuk sahibi olmayan 59 aile bu ortalama haricinde tutulduğunda ortalama çocuk sayısı 2,39’a yükselmektedir.²⁰¹ Benzer şekilde 18. yüzyılın son çeyreğinde (1775-1800) terekeler üzerinden yapılan demografik bir çalışmada ise Ankara’daki 74 Müslüman ailenin ortalama çocuk sayısı 2,67 olarak bulunmuştur.²⁰² Trabzon’da aile başına düşen Müslüman çocuk sayılarına baktığımızda %9,26 oranla 59 ailede hiç çocuk olmadığı,²⁰³ 176 ailenin %27,62 oranla 1 çocuğa,²⁰⁴ 172 ailenin %27 oranla 2 çocuğa,²⁰⁵ 126 ailenin %19,78 oranla 3

¹⁹⁸ Çocuk sahibi olmayan 61 meskûn aile bu hesaba dâhil değildir

¹⁹⁹ Küçük ya da büyük olduğu bilinmeyen çocuk sayısını ifade etmektedir.

²⁰⁰ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 15, 28. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

²⁰¹ TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 180. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 64. TŞS, No: 1910, s. 6.

²⁰² Betül Tezcan, “Ankara’da Ailelerin Sosyal ve Demografik Yapısı: Terekeler Üzerinden Tespitler (1775-1800)”, **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2023, s. 306.

²⁰³ TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 180. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 64.

²⁰⁴ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 49. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1880, s. 71. TŞS, No: 1898, s. 112.

²⁰⁵ TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1875, s. 19. TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1880, s. 106. TŞS, No: 1885, s. 95.

çocuğa,²⁰⁶ 68 ailenin %10,67 oranla 4 çocuğa,²⁰⁷ 17 ailenin %2,66 oranla 5 çocuğa,²⁰⁸ 11 ailenin %1,72 oranla 6 çocuğa,²⁰⁹ 5 ailenin %0,78 oranla, 7 çocuğa²¹⁰ ve geriye kalan 3 ailenin de %0,15'lik oranlarla 8, 9 ve 11 çocuğa²¹¹ sahip olduğu görülmüştür. İlâveten doğmamış 36 çocuk da çocuk sayıları hesaplanırken bu hesaba dahil edilmiştir.²¹² Neticede 474 aile %74,4'lük ciddi bir oranla 1 ilâ 3 arasında çocuğa sahipti.

Tablo 5: Terekelerde Meskûn Nüfusun Genel Durumu

Müslüman			
	Kişi Sayısı	Müslümanlar arasındaki oran	Genel sayımda oran
Meskûn çocuk sayısı	1.384 ²¹³	%48,65	%47,20
Anne – Baba (637 aile) ²¹⁴	1274	%44,78	%43,45
Çok eşli aileler birinci eş hariç diğer eşler (75 aile)	84	%2,95	%2,86
Evli ya da çocuk tespiti yapılamayan	103	%3,62	%3,51
Toplam	2.845	%100	%97,02
Gayrimüslim			
	Kişi Sayısı	Gayrimüslimler arasındaki oran	Genel sayımda oran
Meskûn çocuk sayısı	36	%41,4	%1,25
Anne – Baba (21 aile)	42	%50,56	%1,52
Evli ya da çocuk tespiti yapılamayan	7	%8,04	%0,23
Toplam	85	%100	%2,98
Genel Toplam	2.930		%100

Trabzon'da ikamet eden 21 gayrimüslim ailede ise toplam 36 çocukla beraber ortalama çocuk sayısı 1,71'dir. Çocuk sahibi olmayan 2 aile hariç bırakıldığında ortalama 1,89'a çıkmaktadır (Bkz. Tablo 6).²¹⁵ Betül Tezcan'ın bahsi geçen Ankara üzerine yaptığı çalışmada ise 28 çocuklu gayrimüslim ailede ortalama çocuk sayısını 4,85 olarak tespit etmiş ve bu ailelerden 15'inin 5 ve üzeri çocuğa sahip olduğunu saptamıştır.²¹⁶ Trabzon'daki gayrimüslim ailelerde ise 5 çocuk ve

²⁰⁶ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. 78. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1880, s. 142. TŞS, No: 1885, s. 50.

²⁰⁷ TŞS, No: 1869, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 25. TŞS, No: 1878, s. 42. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1893, s. 77. TŞS, No: 1906, s. 43.

²⁰⁸ TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1881, s. 49. TŞS, No: 1901, s. 36.

²⁰⁹ TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1895, s. 120. TŞS, No: 1904, s. 56.

²¹⁰ TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 4.

²¹¹ TŞS, No: 1880, s. 15. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 47.

²¹² TŞS, No: 1874, s. 54. TŞS, No: 1889, s. 100. TŞS, No: 1912, s. 60.

²¹³ Bu sayıya 36 doğmamış çocuk dâhil değildir.

²¹⁴ Bu aileler arasına çok eşli 75 aile de dâhil edilmiştir. Ayrıca birinci eşten hariç olarak 84 eş de hesaplamlarda dikkate alınmıştır.

²¹⁵ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1880, s. 76. TŞS, No: 1904, s. 51. TŞS, No: 1916, s. 24.

²¹⁶ Tezcan, a.g.m., s. 305-306.

üzerine sahip aile bulunmamakla beraber 2 ailede %9,52 oranla çocuk sahibi değildi. Geriye kalan 19 aileden 8'i %38,09 oranla 1 çocuğa, 6'sı %28,57 oranla 2 çocuğa, 4'ü %19,04 oranla 3 çocuğa, 1 aile de %4,76 oranla 4 çocuğa sahipti (Bkz. Tablo 6).²¹⁷

Tablo 6: Meskûn Çocuk Sayılarının Ailelere Dağılımı

Müslüman Çocuk Sayılarının Dağılımı												
Aile Sayıları	59	176	172	126	68	17	11	5	1	1	1	Toplam: 637
Çocuk Sayıları	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	11	-
Doğmamış Çocuk Sayısı ²¹⁸	-	8	10	9	6	1	1	-	-	-	1	Toplam: 36
Aile Sayılarının Çocuk Sayılarına Oranı %	9,26	27,62	27	19,78	10,67	2,66	1,72	0,78	0,15	0,15	0,15	%100
Toplam Çocuk Sayısı	0	176	344	378	272	85	66	35	8	9	11	Genel Toplam: 1384
Gayrimüslim Çocuk Sayılarının Dağılımı												
Aile Sayıları	2	8	6	4	1	-	-	-	-	-	-	Toplam: 21
Çocuk Sayıları	0	1	2	3	4	-	-	-	-	-	-	-
Doğmamış Çocuk Sayısı	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Toplam: 1
Aile Sayılarının Çocuk Sayılarına Oranı %	9,52	38,09	28,57	19,04	4,76	-	-	-	-	-	-	%100
Toplam Çocuk Sayısı	0	8	12	12	4	-	-	-	-	-	-	Genel Toplam: 36
Genel Toplamdaki Dağılım												
Aile Sayısı	61	184	178	130	69	17	11	5	1	1	1	Toplam: 658
Çocuk Sayısı	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	11	-
Doğmamış Çocuk Sayısı	-	9	10	9	6	1	1	-	-	-	1	Toplam: 37
Aile Sayılarının Çocuk Sayılarına Oranı %	9,27	27,96	27,05	19,75	10,48	2,58	1,67	0,75	0,15	0,15	0,15	%100
Toplam Çocuk Sayısı	0	184	356	390	276	85	66	35	8	9	11	Genel Toplam: 1.420

Cinsiyet açısından çocuk sayıları incelendiğinde ise Trabzon'da ikamet eden 1.420 çocuğun 698'i erkek, 684'ü kızdı.²¹⁹ Geriye kalan 38 çocuktan 36'sının doğmamış çocuk olması hasebiyle

²¹⁷ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1880, s. 76. TŞS, No: 1904, s. 51. TŞS, No: 1916, s. 24.

²¹⁸ Doğmamış çocuklar da çocuk sayısına eklenmiştir. Sicillerde doğmamış çocuklar için de mirastan erkek çocuğun alacağı kadar pay ayrılmaktadır. Bkz. TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1874, s. 54. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1889, s. 100. TŞS, No: 1893, s. 81.

²¹⁹ TŞS, No: 1880, s. 15, 28. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 17.

cinsiyeti meçhulken, diğer 2'sinin cinsiyeti tespit edilememiştir.²²⁰ Belgelerde erkek çocuk sayısı %2'lik artış oranıyla önde olsa da cinsiyetin nüfus içerisinde genel itibarıyla düzenli bir şekilde dağıldığı müşahade edilmektedir.²²¹ Bu dağılım gayrimeskûn 60 çocuk arasında 26'sı erkek, 30'u kız, 1'i doğmamış çocuk ve cinsiyeti bilinmeyen 3 çocuk olarak şekillenmiştir. Kız sayısının %15 artış oranıyla fazla olduğu bu belgelerde aile sayısının 24 ile sınırlı olması, Trabzonlu ailelerde olduğu gibi cinsiyetin nüfusa dağılımı konusunda genellemelerde bulunmayı güçleştirmektedir.²²²

Ailelerin sahip olduğu çocukları büyük ve küçük (*kebir ve sagir*) olarak irdelediğimizde ise Trabzon'da ikamet eden 597 aile arasında buluğa ermemiş, bakıma muhtaç sayılabilecek küçük çocuk sayısı 970'dir. Doğmamış 36 çocukla bu sayı 1.006'ya ulaşmaktadır.²²³ Buluğ çağını geçmiş diğer bir ifadeyle çocukluk evresini tamamlamış büyük çocuk sayısı 344'tür.²²⁴ Geriye kalan 70 çocukta ise mahkeme kayıtlarında büyük ve küçük sıfatlarının kullanılmaması dolayısıyla bu ayrıma gidilememiştir.²²⁵

Terekelerde çocukların büyük ve küçük ayrımının yapılabilmesi aynı zamanda nüfusun ne oranda genç ya da yaşlı olduğu hakkında bazı yorumlarda bulunmamıza da imkân vermektedir. Bu bağlamda 1.350 çocuktan doğmamış çocuklarla beraber buluğa ermemiş çocuk sayısının 1.006 olması terekelerdeki mevcut nüfusun %74,51'lik oranla çocuk yaştaki gençlerden müteşekkil olduğunu göstermektedir. Ayrıca buluğ çağına gelmemiş çocuk sayısının %74,51'lik ciddi bir oranla yüksek olması durumu aynı zamanda bu çocukların anne ve babalarının da genç ya da orta yaşlı sınıfında olma ihtimallerini de düşündürmektedir.²²⁶ İlaveten buluğ çağını geçmiş büyük (*kebir*) sıfatıyla tanımlanan 344 çocuk arasında da genç nüfusun olabileceği unutulmamalıdır. Bahsi geçen tüm verileri dikkate aldığımızda, terekeler özelinde, nüfusun dinamik genç bir yapıya sahip olduğu düşünülebilir.

²²⁰ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1874, s. 54. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1889, s. 100. TŞS, No: 1893, s. 81.

²²¹ Sicillerde doğmamış çocuklar genellikle erkek olarak kabul edilmektedir. Vesikalarda kız olarak kabul edilen doğmamış çocuk rastlanmamıştır. TŞS, No: 1874, s. 54. TŞS, No: 1889, s. 100. TŞS, No: 1912, s. 60.

²²² TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1875, s. 35. TŞS, No: 1888, s. 11. TŞS, No: 1904, s. 61. TŞS, No: 1912, s. 18. TŞS, No: 1913, s. 26. TŞS, No: 1918, s. 94.

²²³ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1874, s. 54. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1889, s. 100. TŞS, No: 1893, s. 81. TŞS, No: 1912, s. 60.

²²⁴ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1891, s. 29.

²²⁵ TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1880, s. 99. TŞS, No: 1885, s. 5. TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1889, s. 10.

²²⁶ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. 54. TŞS, No: 1875, s. 15, 23. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 100. TŞS, No: 1891, s. 29. TŞS, No: 1893, s. 81. TŞS, No: 1912, s. 60.

1.5.4. Çok Eşlilik

Çok eşlilik ya da çok evlilik tabiri bir erkeğin aynı zamanda birden fazla kadınla (*polygamy*) evli olmasını ifade ederken, aynı zamanda bir kadının birden çok erkekle evli olma (*polyandry*) durumunu da belirtmektedir. Fakat polyandry'nin dinlerde ve beşeri sistemlerde uygulanma durumunun mümkün olmamasından dolayı çok eşlilikten umumiyetle çok karılılık (*polygamy*) kastedilmektedir.²²⁷

Tarih boyunca poligami eski İran, Çin, Brehmen hukukunda ve Babil'de ve Hammurabi kanunlarında varlığını korumuş ve evlenilecek kadınların sayısına herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Yahudi ve Kilise hukukunda ya da Tevrat ve İncil'de de poligami herhangi bir sınırlama olmaksızın serbest idi. Benzer şekilde İslamiyet'ten önce Arap yarımadasında da evlenilecek kadınların sayısında da bir sınırlama mevcut değildi. İslam hukukunda taaddüd-i zevcat olarak adlandırılan çok eşlilikte, bir erkeğin nikahla alabileceği kadın sayısı dört hür kadınla tahdit edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Nisa suresinin 3. ayet-i kerimesiyle ruhsat verilen bu konu bir zorunluluk değil, bir izindir.²²⁸ Ayrıca İslam hukukunda çok eşlilik hakkının kullanılması için bazı şartların da yerine gelmesi gerekiyordu. Erkeğin nafakayı temin etmeye güç yetirebilmesi, eşleri arasında maddi ve manevi adaleti sağlayabilecek güçte ve karakterde olması gibi şartlar bu minvalde söylenebilir.²²⁹

İslam hukukçuları poligaminin bir toplumda görülmesini toplumsal ve bireysel sebepler noktasında değerlendirmişlerdir. Toplumsal sebepler arasında savaş, doğal afet gibi herhangi bir nedenden dolayı erkek-kadın nüfusunun dengesiz dağılımına bağlı olarak erkek nüfusunun azalması; yine savaş veya doğal afet gibi nedenlerden ötürü kadınların dul ve kimsesiz kalması bunların maddi ve manevi ihtiyaçlarının temin edilmesi; toplumda azalan nüfus oranına bağlı olarak neslin sürdürülmesine gereksinim hissedilmesi gibi birçok olay ve olgular çok eşliliğe izin veren toplumsal nedenler arasında sayılabilir. Bireysel sebepler arasında ise kadının kısır olması veya müzmin bir hastalığa yakalanması; fizyolojik ya da biyolojik olarak kusurlu olması; cinselliğe duyulan aşırı arzu ve buna bağlı olarak zinaya düşme tehlikesi gösterilebilir. Çok eşliliğe izin veren sebepler yukarıda zikredilenlerle sınırlı olmamakla beraber yer ve zamana göre farklı gerekçelerle değişebilmektedir.²³⁰

Terekeler birçok veri potansiyeli arasında toplumda çok eşliliğin izlerini sürmemize de fırsat vermektedir. Bu noktada Trabzon'da ikamet eden ve evli olduğu bilinen 637 Müslüman tereke

²²⁷ Kevser Kamil Ali ve Salim Ögüt, "Çok Evlilik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 365.

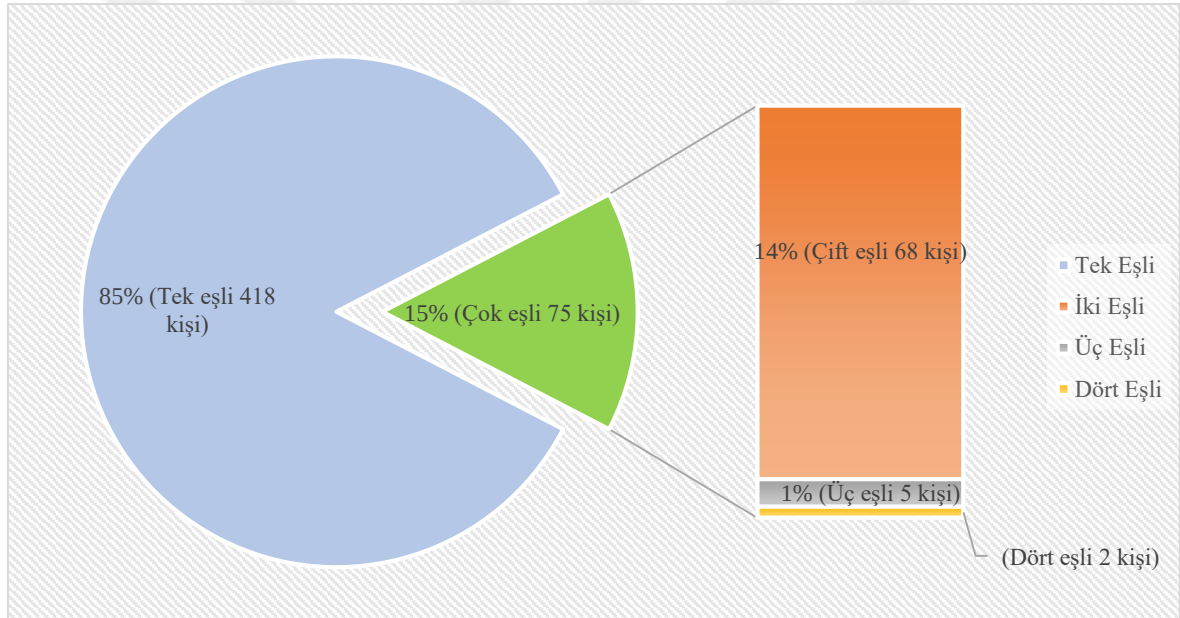
²²⁸ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, 7. Baskı, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2021, s. 443-444.

²²⁹ İbrahim Yılmaz, "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar", **Bilimname Dergisi**, (37), 2019, s. 578-583.

²³⁰ Yılmaz, **İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar**, s. 577.

sahibinin varlığından daha önceden de söz edilmişti. Fakat bu terekelerden 493'ünün erkeklere ait olması hasebiyle çok eşlilikte dikkate alınacaktır. Geriye kalan kadınlara ait 144 tereke kaydı ise yukarıda belirtilen (polyandry) husustan ötürü dikkate alınmayacaktır. Evli Müslüman erkeklere ait 493 kayda çok eşlilik noktasında yaklaşıldığında tek eşliliğin %85 oranla 418 kişiden oluştuğu çok eşlilik durumunun ise %15 oranla 75 kişi ile sınırlı olduğu tespit edilmiştir.²³¹ Çok eşlilik durumunda %14 oranla 68 kişi iki eşe, %1 oranla 5 kişi üç eşe ve 2 kişi de dört eşe sahipti (Bkz. Grafik 12).²³² Gayrimüslimlere ait 21 aile arasında ise çok eşliliğe dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.²³³ Ayrıca Cemaziyelahir 1152 ve 15 Zilhicce 1165 tarihli gayrimeskûnlara ait iki kayıta da çift eşlilik tespit edilmiştir.²³⁴ İkamet yeri olmayan diğer bir deyişle meskûn ve gayrimeskûn ayırımına gidilemeyen ve çift eşlilik tespit edilen 16 Cemaziyelahir 1148 tarihli diğer bir kayıt bahsi geçen oranlardan hariç tutulmuştur.²³⁵

Grafik 12: Trabzon'daki Müslüman Ailelerin Çok Eşlilik Durumu

Sosyal statü cihetiyle çok eşli tereke sahipleri ele alındığında 75 kişiden 28'nin hacı, 21'nin beşe 6'sının efendi ve diğerlerinin ise esnaf, ağa, molla gibi unvanlara sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çok eşli kimselerden %65'i, ya da üçte ikisi hacı ve beşe unvanlarına sahip kimseler

²³¹ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 15, 28. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 17. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 52.

²³² TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1877 s. 21. TŞS, No: 1885, s. 64. TŞS, No: 1898, s. 132. TŞS, No: 1918, s. 101.

²³³ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1885, s. 23.

²³⁴ TŞS, No: 1904, s. 33. TŞS, No: 1918, s. 81.

²³⁵ TŞS, No: 1901, s. 5.

arasında vuku bulmaktaydı.²³⁶ Benzer şekilde, İbrahim Etem Çakır'ın 17. yüzyılın sonunda Sofya örneğinden yola çıkarak statü sahibi kimselerin çok eşliliği üzerinden yaptığı çalışmada da hacı ve beşe unvanına sahip kimselerin diğerlerinden daha fazla olduğunu saptamıştır.²³⁷

Terekelerde çok eşli 75 aile çocuk nüfusu perspektifinden incelendiğinde, 11 ailede (%14,66) hiç çocuk yokken, 16 ailede (%21,33) 1 çocuk, 14 ailede (%18,66) 2 çocuk, 16 ailede (%21,33) 3 çocuk, 12 ailede (%15,99) 4 çocuk, 2 ailede (%2,66) 5 çocuk, 2 ailede (%2,66) 6 çocuk, 2 ailede (%2,66) 7 çocuk olduğu tespit edilmiştir. Toplam çocuk sayısı 176 olan 75 ailede, aile başına düşen ortalama çocuk sayısı ise 2,35'tir (Bkz. Tablo 7).²³⁸

Tablo 7: Çok Eşlilerde Çocuk Sayıları ve Çocuk Sayılarının Ailelere Dağılımı

Müslüman Çocuk Sayılarının Dağılımı									
	Sagır			Kebir			Bilinmeyen ²³⁹		Genel Toplam
Erkek	61			23			3		87
Kız	54			26			5		85
Doğmamış çocuk sayısı	-			-			-		4
Toplam	115			49			8		176
Müslüman Çocuk Sayılarının Ailelere Dağılımı									
Aile Sayıları	11	16	14	16	12	2	2	2	Toplam: 75
Çocuk Sayıları	0	1	2	3	4	5	6	7	-
Doğmamış Çocuk Sayısı	-	1	1	1	1	-	-	-	Toplam: 4
Aile Sayılarının Çocuk Sayılarına Oranı %	14,66	21,33	18,66	21,33	15,99	2,66	2,66	2,66	%100
Toplam Çocuk Sayısı	0	16	28	48	48	10	12	14	Genel Toplam 176

Vesikalardaki çok eşlilik mekânsal boyuttan yorumlandığında, bu tür vakaların 72'sinin %96'lık oranla Trabzon'un çeşitli mahallelerinde, geriye kalan 3'ünün %4'lük oranla merkezden uzakta kırsal kesimlerde gerçekleştiği gözlemlenmiştir.²⁴⁰ Çok eşliliğe mekânsal ölçüde daha yakından baktığımızda, çok eşliliğin Trabzon'un merkezinde belli bir coğrafya ya da mahalleye has

²³⁶ TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1877 s. 21. TŞS, No: 1885, s. 64. TŞS, No: 1898, s. 132. TŞS, No: 1904, s. 55. TŞS, No: 1918, s. 101.

²³⁷ İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", **OTAM**, 31, 2012, s. 53.

²³⁸ TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1877 s. 21. TŞS, No: 1885, s. 64. TŞS, No: 1895, s. 87. TŞS, No: 1898, s. 132. TŞS, No: 1904, s. 55. TŞS, No: 1918, s. 101.

²³⁹ Küçük ya da büyük olduğu bilinmeyen çocuk sayısını ifade etmektedir.

²⁴⁰ TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1877 s. 21. TŞS, No: 1885, s. 64. TŞS, No: 1898, s. 132. TŞS, No: 1904, s. 55. TŞS, No: 1918, s. 101.

bir durum olmadığını söyleyebiliriz. Bununla beraber çok eşliliğin rastlandığı mekânlar arasında İskender Paşa, Çarşı, Eksotha, Sarmaşık, Hoca Halil, Cami-i Kebir, Muhyiddin, Hacı Kasım, Bozdepe, Kabak Meydanı, Tekfur Çayırı, Ayafilibo mahalleleri ilk sırada gelmekteydi.²⁴¹ Kırsal kesimde yaşayan 29 aileden 26'sı %89,65'lik oranla tek eşe, 3'ü ise %10,34'lük oranla ikişer eşe sahipti.²⁴² Bu tereke sahiplerinden 2'si Akcaabad Nahiyesi'nde ikamet ederken, 1'i de Trabzon'un merkez köylerinden Evkaf-ı Hatuniye'ye bağlı bir köyde ikamet etmekteydi. Akcaabad Nahiyesi'nde Argaliya/Argalya Köyü'nde yaşayan Hüseyin oğlu İbrahim Beşe'nin sahip olduğu iki eş bu minvalde örnek gösterilebilir.²⁴³ Bahsi geçen istatistikî verilerden de anlaşılacağı üzere, merkezde olduğu gibi kırsal kesimde de evli olan her 10 kişiden 1'i birden fazla eşe sahip olmakla beraber farklı mekânlarda ikamet etmekteydiler. Bu durum gerek merkezde gerekse kırsal kesimde çok eşliliğin yadırganmasından ziyade toplumsal bir kabul gördüğünü kısmen de olsa göstermektedir.

1.5.4.1. Çok Eşliliğe Etki Eden Muhtemel Faktörler

Çok eşliliğe etki eden muhtemel faktörler arasında en başta çocuk sahibi olma isteği söylenebilir. Çok eşli 75 tereke sahibi arasında, çocuk sahibi olma isteğinin daha net görüldüğü kayıtlar ise hiç çocuk sahibi olmayan ve tek çocuk sahibi olan tereke kayıtlarıdır. Çünkü bu kayıtlarda diğer çok eşli kayıtlardan farklı olarak kaç kadının çocuk sahibi olmadığını daha belirgin bir şekilde görme imkânı bulmaktayız. Muhallefat kayıtlarında bu durumu daha yakından irdelediğimizde tüm çok eşli ailelerin %15'ini oluşturan 11 ailede hiç çocuk olmadığı müşahade edilmiştir. 16 ailenin ise tek çocuk sahibi olması doğal olarak diğer eşlerin çocuk sahibi olmadığını göstermektedir.²⁴⁴ Aynı zamanda bu durum, diğer eşlerin farklı sebeplerle kusurlu olabileceğini de düşündürmektedir. Muhtemelen bu durum ikinci ya da üçüncü bir eşin aileye müdahil olma sebebini açıklar mahiyettedir. Bu bağlamda 2 Rebiülahir 1145 / 22 Eylül 1732 tarihli bir kayıttaki Saçlı Hoca Mahallesi sakinlerinden Seyyid Ali Uzun oğlu Seyyid Mustafa Çelebi'nin 3 eşinden sadece 1 küçük erkek çocuk sahibi olması bu duruma örnek olarak sunulabilir.²⁴⁵ Tek çocuk sahibi 16 aile ve hiç çocuk sahibi olmayan 11 aile, bütün çok eşli ailelerin (75 aile) %36'sını teşkil etmektedir.²⁴⁶ Toplamda bahsi geçen 27 aileden 26'sının çift eşli olduğu ve geriye kalan 1 ailenin ise 3 eşli olduğu bilinmektedir. Bu noktadan hareketle toplamda 55 kadından 24'ünün çocuk sahibi olduğu, 31'nin ise çocuk sahibi olmadığı anlaşılmaktadır.²⁴⁷ Arda kalan 48 ailede ise çocuk sayısının 1'den fazla olması

²⁴¹ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1877 s. 21. TŞS, No: 1878 s. 15. TŞS, No: 1885, s. 64. TŞS, No: 1898, s. 132. TŞS, No: 1904, s. 55.

²⁴² TŞS, No: 1880, s. 15, 28. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 47, 64. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1917, s. 11.

²⁴³ TŞS, No: 1889, s. 11.

²⁴⁴ TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1885, s. 42. TŞS, No: 1895, s. 87. TŞS, No: 1907, s. 54.

²⁴⁵ TŞS, No: 1895, s. 87.

²⁴⁶ TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1885, s. 42. TŞS, No: 1895, s. 87. TŞS, No: 1907, s. 54.

²⁴⁷ TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1885, s. 42. TŞS, No: 1895, s. 87. TŞS, No: 1907, s. 54.

diğer ifadeyle her kadın başına en az bir çocuk düşmesi durumu, kaç kadının çocuk sahibi olup olmadığı yargısına ulaşmayı güçleştirmektedir. İlâveten ekonomik noktada bahsi geçen ailelere daha detaylı bakıldığında, hiç çocuk sahibi olmayan 11 aileden 8'inin mal varlıkları ortalama servet değerinin (450 kuruş) oldukça aşağısında kaldığı görülmüştür. Öyle ki bu kimselerin 14 kuruş, 30 kuruş, 95 kuruş gibi oldukça düşük bir servetle iki eş sahibi olmaları çocuk sahibi olma arzularının, ekonomik kaygılarının önüne geçtiğini terekeler noktasında düşündürmektedir.²⁴⁸ Diğer taraftan çocuk sahibi olma arzusunu destekleyen diğer bir tespit büyük ve küçük çocuk sayılarının birbirlerine olan oranıdır. Bu bağlamda tespiti yapılan 176 çocuğun 164'ünün büyük ve küçük oranları bilinmektedir. Belgelerde küçük çocuk sayısı 115, büyük çocuk sayısı ise 49 olarak tespit edilmiştir. Küçük çocuk sayısının %235 oranla büyük çocuk sayısından oldukça fazla olması, çocuk sahibi olma arzusunu destekler nitelikte diğer bir tespittir.²⁴⁹ Ayrıca, bu hesaba doğmamış çocuk sayılarını da eklersek küçük çocuk sayı oranının daha da yüksek olduğunu söyleyebiliriz.²⁵⁰ Bu örüntüde, doğmamış çocukların ya da küçük çocukların sonraki eşten olma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu düşünmekteyiz.

Erkek çocuğa sahip olma isteği ya da soyun devam ettirilmesi arzusu, çok eşliliğe etki eden diğer bir husus olduğu kanaatindeyiz. Tereke kayıtlarında çok eşliliği bu yönüyle göz önüne aldığımızda çok eşli 9 ailenin sadece kız çocuklarına sahip olması bu noktada dikkate değerdir. 19 Muharrem 1148 tarihli kayıтта Bab-ı Bazar Mahallesi'nde oturan Mustafa oğlu Mahmud Efendi'nin 3 kızı, 28 Rebiülahir 1165 tarihli diğer bir kayıтта Kule Mahallesi'nde sakin olan Abdullah oğlu İbrahim Ağa'nın 2 kızı bu minvalde zikredilebilir.²⁵¹

1.5.4.2. Çok Eşlilik ve Ekonomik Durum

Çok eşlilikte ekonomik durumun ne kadar bağlayıcı bir etken olduğu tartışmaya açık bir konudur. Terekelerde ise çok eşlilikte ekonomik durumun belirleyici bir unsur olmadığını ilk etapta söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle fakir orta halli ve zengin kimselerin ekonomik durumlarının çok eşlilikle doğru orantılı seyretmediği ifade edilebilir. Çünkü Trabzon mahkeme kayıtlarında 75 çok eşli kimseden; 27'sinin servet değerinin 600 kuruş üzerinde olması, 17'sinin 300-600 kuruş arasında seyretmesi ve 31'nin ise 300 kuruş aşağısında kalması bahsi geçen durumu doğrular niteliktedir.²⁵² İlâveten çok eşli 40 tereke sahibinin mal varlıkları %53 oranla, ortalama servet değerinin (450 kuruş) aşağısında kalmaktaydı. Bu bağlamda 2 Şaban 1139/25 Mart 1727 tarihli kayıтта İmaret

²⁴⁸ TŞS, No: 1904, s. 37. TŞS, No: 1912, s. 8, 50.

²⁴⁹ TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1877 s. 21. TŞS, No: 1885, s. 64. TŞS, No: 1895, s. 87. TŞS, No: 1898, s. 132. TŞS, No: 1904, s. 55. TŞS, No: 1918, s. 101.

²⁵⁰ TŞS, No: 1877, s. 21. TŞS, No: 1885 s. 46.

²⁵¹ TŞS, No: 1898, s. 20.

²⁵² TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1877 s. 21. TŞS, No: 1885, s. 46, 64. TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1895, s. 87. TŞS, No: 1898, s. 20, 97, 132. TŞS, No: 1904, s. 55. TŞS, No: 1918, s. 101.

Mahallesi'nde oturan ve 136 kuruşluk mal varlığıyla ortalama servet değerinin oldukça aşağısında kalan Musa oğlu Molla Ömer'in 4 eşli ve 4 çocuk babası olması bu duruma misal olarak verilebilir.²⁵³ Ayrıca 3 Rebiülevvel 1163/10 Şubat 1750 tarihli diğer bir kayıta ise Çarşı Mahallesi'nde ikamet eden Hüseyin oğlu Dellal Ali Ağa'nın 3 eş ve 6 çocuk sahibi olmasının yanı sıra toplam mal varlığı sadece 21,8 kuruştur.²⁵⁴ Benzer örnekleri diğer iki ve üç eşli ailelerde de tespit etmek mümkündür. Hatta ortalama servet değeri 100 kuruş ve aşağısında kalan çok eşli tereke sahipleri, çok eşlilik ile zenginlik arasındaki ters orantıyı daha da güçlendirmektedir. Bu örüntüde çok eşli fakir kimselerin servet, eş ve çocuk sayısı noktasında durumları şu şekilde sıralanmaktaydı: 14 kuruş (2 eş, çocuk yok), 21,8 kuruş (3 eş, 6 çocuk), 25,6 kuruş (2 eş, 1 çocuk) 28 kuruş (2 eş, 3 çocuk), 30 kuruş (2 eş, çocuk yok), 95 kuruş (2 eş, çocuk yok).²⁵⁵

²⁵³ TŞS, No: 1889, s. 57.

²⁵⁴ TŞS, No: 1918, s. 81.

²⁵⁵ TŞS, No: 1898, s. 97. TŞS, No: 1904, s. 37. TŞS, No: 1912, s. 8, 50. TŞS, No: 1918, s. 81.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON'UN TEREKELERE YANSIYAN SOSYO-KÜLTÜREL YÜZÜ

2.1. Şehirde Kullanılan Unvan ve Lakaplar

2.1.1. Unvan Sahipleri

Tereke sahiplerinin belgelerdeki sosyal statü durumunu, sahip oldukları unvan takıları üzerinden tereke kayıtları özelinde de gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda kayıtlarda meslek sıfatlarının aksine genellikle ismin sonunda da kullanılan²⁵⁶ ve unvan belirten ibareler üzerinden, 1703-1754 yılları arasında Trabzon'da yaşayan halkın, sosyal profili hakkında bazı ipuçları yakalamak olasıdır. Bu hususta terekeler noktasında tespit ettiğimiz unvanlar, kullanım sıklığına göre sırasıyla beşe, hacı, ağa, efendi, seyyid/şerif, molla, çelebi, reis, sipahi, beğ, odabaşı, şeyh, çavuş, cebeci, çorbacı, hafız, derviş, alaybeği, onbaşı, serturna ve yoldaş sıfatları idi. Bahsi geçen unvanlar vesikalarda 594 tereke sahibinin ismi ile beraber kullanılmıştır.²⁵⁷

Unvan noktasında tereke sahiplerini daha yakından ele aldığımızda %32,65 oranla 194 isimde beşe, %21,54 oranla 128 isimde hacı, %15,15 oranla 90 isimde de ağa ibarelerinin geçtiği görülmüştür. Yalnızca 412 isimde kullanılan bu üç unvan, tüm unvan sahipleri arasında %69,36 oranla ön plana çıkmaktaydı (Bkz. Grafik 13).²⁵⁸ Ayrıca beşe unvanına sahip kimselerin yanı sıra ağa unvanına sahip olanları da asker kökenli zümre noktasında dikkate alacak olursak toplamda 284 unvanı, %47,81 oranla, yeniçeri ya da asker kökenli zümre içerisine dahil edebiliriz.²⁵⁹ Fakat ağa unvanının Osmanlı'da nüfuzlu, sözü geçen, zengin ya da saygı değer kimselere hitap eden kimseler için de kullanıldığını bu noktada belirtmek gerekir. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nde bu unvan

²⁵⁶ Vesikalarda beşe, ağa, reis, çelebi, beğ gibi unvanlar ismin sonunda kullanılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. TŞS, No: 1874, s. 79, 90. TŞS, No: 1885, s. 60, 90. TŞS, No: 1893, s. 26. TŞS, No: 1897, s. 51. TŞS, No: 1904, s. 66. TŞS, No: 1916, s. 37.

²⁵⁷ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1873, s. 52, 53. TŞS, No: 1874, s. 11, 58, 64, 84. TŞS, No: 1877, s. 21. TŞS, No: 1880, s. 22. TŞS, No: 1882, s. 14. TŞS, No: 1885, s. 144, 147. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1890, s. 63. TŞS, No: 1901, s. 25.

²⁵⁸ TŞS, No: 1875, s. 8, 15. TŞS, No: 1878, s. 58. TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1893, s. 66, 86. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1898, s. 72, 143, 148. TŞS, No: 1906, s. 63, 68. TŞS, No: 1910, s. 34. TŞS, No: 1911, s. 15. TŞS, No: 1917, s. 68. TŞS, No: 1918, s. 105.

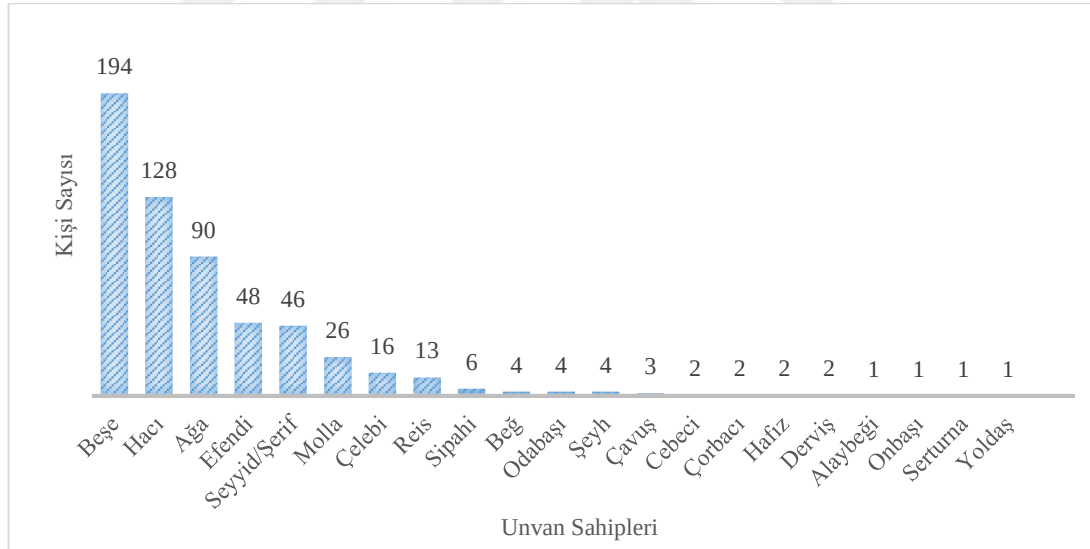
²⁵⁹ TŞS, No: 1874, s. 79, 90. TŞS, No: 1885, s. 60, 90. TŞS, No: 1893, s. 26. TŞS, No: 1897, s. 51. TŞS, No: 1904, s. 66. TŞS, No: 1916, s. 37. TŞS, No: 1919, s. 83. Ayrıca azınlıkta kalan sipahi, çavuş, cebeci, onbaşı, serturna gibi yeniçeri taifesinin kullandığı unvanları da bu orana ekleyecek olursak bahsi geçen oranın %50'ye daha da yaklaştığı ifade edilebilir.

ordu, saray memuru ve mensupları için kullanılmasının yanında esnaf, kethüda ve yiğit başları gibi toplumun önde gelen şahısları için de kullanılmaktaydı.²⁶⁰

Yukarıda bahsi geçen üç unvan dışında vesikalarda 48 isimde efendi, 46 isimde seyyid ve şerif, 26 isimde molla ve 16 isimde de çelebi unvanları kullanılmıştır. Daha çok ilim erbabı ve ehli hürmet zümresi içerisinde ele aldığımız efendi, seyyid/şerif, molla ve çelebi zümresi 136 isimle unvanı bilinen tereke sahipleri arasında %22,89'luk bir sınıfı oluşturmaktaydı. Sayıları az olmakla beraber 4 şeyh, 2 hafız ve 2 dervişi de bu kategoriye eklersek bu zümre, %24,24'lük bir oranla unvanı tespit edilebilen tereke sahiplerinin yaklaşık olarak dörtte birini oluşturmaktaydı (Bkz. Grafik 13).²⁶¹

Reis unvanı ise vesikalarda 13 isimle beraber kullanılmıştır. Çalışmamızda meslekleri anlatırken de vurguladığımız gibi reis kelimesi, terekelerde daha çok gemi ve tekne kaptanı kimseler için kullanılmaktaydı. Ayrıca gemi yolculuklarına ait 27 kaydın çoğunda da gemi sahipleri için bu unvan kullanılmıştır.²⁶² Geriye kalan 4 beğ, 3 çavuş unvanına sahip şahıslar da nadir de olsa kayıtlarda karşılaştığımız diğer unvan sahipleridir (Bkz. Grafik 13).²⁶³

Grafik 13: Unvan Sahipleri

İlaveten yukarıda bahsi geçen 594 unvanın, 594 ayrı kişiye ait unvan olmadığını da özellikle belirtmemiz gerekir. Başka bir deyişle tek unvan sahibi olanların yanı sıra birden fazla unvan sahibi

²⁶⁰ Gülay Bolat, "Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Aile: Rusçuk Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15 (1), 2020, s. 372.

²⁶¹ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1882, s. 33. TŞS, No: 1885, s. 95. TŞS, No: 1895, s. 125. TŞS, No: 1898, s. 180. TŞS, No: 1907, s. 63. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1920, s. 13.

²⁶² TŞS, No: 1873, s. 55. TŞS, No: 1889, s. 25. TŞS, No: 1893, s. 75. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1902, s. 36. TŞS, No: 1918, s. 93.

²⁶³ TŞS, No: 1881, s. 26. TŞS, No: 1889, s. 74. TŞS, No: 1893, s. 87. TŞS, No: 1898, s. 38.

kimseler de bu sayıya dahildir. Bu bağlamda, 26 Safer 1128 tarihli kayıta Zeytinlik Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Ahmed oğlu Hacı Hüseyin Ağa,²⁶⁴ 30 Zilkade 1132/3 Ekim 1720 tarihli kayıta Tekfur Çayırı Mahallesi'nde ikamet eden Ali oğlu Molla Yahya İshak Beşe,²⁶⁵ 4 Ramazan 1138/6 Mayıs 1726 tarihli kayıta Tekfur Çayırı Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Efendi oğlu Seyyid Mehmed Efendi²⁶⁶ misal olarak verilebilecek birçok örnekten bazılarıdır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere hacı ile ağa, molla ile beşe ve seyyid ile efendi unvanları bir arada kullanılmıştır. Hacı unvanı dinî bir vecibe olarak sonradan kazanılan bir unvan olması hasebiyle, diğerleriyle beraber kullanılan unvanlar arasında ilk sıralarda gelmektedir.²⁶⁷ Seyyid/Şerif unvanına sahip kimseler ise diğer unvanların aksine nesep yoluyla elde edilen bir unvan olması dolayısıyla sonradan kazanılacak bir unvan değildi.²⁶⁸ Diğer taraftan molla ve beşe unvanlarını birlikte kullanan kimselerin ise ilmiye ve askeriye sınıfları arasında geçiş yapmış olma ihtimalleri mevcuttu. Nitekim tarihte bunun birçok örneğini müşahade etmek mümkündür.²⁶⁹ Bu bağlamda bahsi geçen nesep bağıyla ya da sonradan kazanılan unvanların, sınıf ve meslek çağrışımında bulunduğunu da ifade etmek gerekir. Diğer bir ifadeyle tereke sahiplerinin mesleklerinin yanı sıra kullandıkları unvanlar da hayatlarından bazı kesitleri yansıtmaları cihetiyle önemlidir.²⁷⁰ Çünkü kişilerin önceden yaptığı işler sonraki hayatlarında kendilerini tanımlamada kullanılan sıfatlar haline dönüşmüş olabilir. Bunun en güzel örneğini beşe gibi unvanları kullanan tereke sahipleri üzerinden takip etmek mümkündür. Nitekim vesikalarda “beşe” unvanına sahip kimselerin askeri bir geçmişleri olmasının yanı sıra debbağ, yemenici, ekmekçi, kalaycı, sarraç gibi farklı meslekî gruplara mensup oldukları da müşahade edilmiştir.

Terekelerde aynı unvana sahip baba-oğul tereke sahipleri de bulunmaktaydı. Bu noktadan hareketle 2 Zilhicce 1126/9 Aralık 1714 tarihli kayıta İmaret Mahallesi'nde ikamet eden İskender Ağa bin Mehmed Ağa,²⁷¹ 4 Muharrem 1140/22 Ağustos 1727 tarihli kayıta Cami-i Kebir

²⁶⁴ TŞS, No: 1875, s. 15.

²⁶⁵ TŞS, No: 1878, s. 27.

²⁶⁶ TŞS, No: 1885, s. 62.

²⁶⁷ TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1889, s. 63, 101. TŞS, No: 1890, s. 55. TŞS, No: 1893, s. 77. TŞS, No: 1897, s. 41. TŞS, No: 1902, s. 32. TŞS, No: 1903, s. 56.

²⁶⁸ TŞS, No: 1889, s. 88. TŞS, No: 1917, s. 11. TŞS, No: 1918, s. 71.

²⁶⁹ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1889, s. 75. TŞS, No: 1898, s. 15. TŞS, No: 1904, s. 37. TŞS, No: 1918, s. 64. TŞS, No: 1919, s. 18. Bu hususta bilinen en güzel misal askeri sınıfa giren ve altı bölük sipahisi sıfatıyla II. Bayezid'in seferlerine katılan, daha sonra Çandarlı İbrahim Paşa'nın bir meclisinde 30 akçe ile Filibe müderrisi olan Molla Lütü'nin ünlü bir akıncı kumandanı olan Evrenesoğlu Ahmed'in üst tarafına oturunca ilim erbabının ümeradan daha çok itibar gördüğüne kani olduktan sonra ilmiye sınıfına geçen, ünlü Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi Kemalpaşazâde örnek olarak sunulabilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2022, s. 238.

²⁷⁰ Çünkü kişilerin önceden yaptığı işler sonraki hayatlarında kendilerini tanımlamada kullanılan sıfatlar haline dönüşmüş olabilir. Bunun en güzel örneğini “beşe” gibi unvanları kullanan tereke sahiplerinde de gözlemlemek mümkün görünmektedir. Nitekim “beşe” unvanında olduğu gibi askeri bir geçmişe sahip kimselerin debbağ, yemenici, ekmekçi, kalaycı, sarraç gibi farklı meslekî gruplara mensup olduğu müşahade edilmiştir. Bahsi geçen hususta bu çalışmada yer alan tereke sahiplerinin mesleklerine bakınız.

²⁷¹ TŞS, No: 1874, s. 58.

Mahallesi'nde ikamet eden Ali Efendi oğlu İbrahim Efendi,²⁷² Rebiülahir 1131/Mart 1719 tarihli kayıta Eksotha Mahallesi'nde ikamet eden Süleyman Beşe oğlu Hüseyin Beşe²⁷³ örnekleri bu minvalde verilebilir. Bu hususta baba ve oğlun ya da dede ve torunun sosyal statülerinin ya da mesleklerinin geleneksel olarak birbirlerini ne denli takip ettiği hususu ise başka bir inceleme konusudur. Bahsi geçen bu durumun aksine terekelerde baba-oğul unvanları noktasında iki farklı sınıfı temsil eden unvanlar da kullanılmaktaydı. Misal olarak 30 Muharrem 1141/5 Eylül 1728 tarihli kayıta Aya Sofya Mahallesi'nde ikamet eden Hüseyin Efendi oğlu Mustafa Beşe'nin baba-oğul cihetiyle kullandığı unvanlar²⁷⁴ ve buna benzer örnekler de sosyal statünün evrildiği cihet noktasında bazı ipuçları barındırmaktadır.

Kadınlara ait terekelerde erkeklere kıyasla çok daha az unvana rastlamaktayız. Bu noktada kayıtlarda kadın tereke sahiplerinin kullandığı “*hatun*” unvanı, en çok rastladığımız unvandır. Hanım manasına da gelen bu unvan terekelerde evli ya da bekâr ayrımı yapılmaksızın kullanılmıştır.²⁷⁵ Fakat kadınlara ait tereke kayıtlarının çoğunda kullanılmayan “*hatun*” unvanı cinsiyete yönelik atıftan ziyade zenginlik statüsüne yönelik bir ibare olduğu söylenebilir. Nitekim birkaç istisna dışında hatun unvanına sahip kadınları 3.584, 3.251, 2.153 1.773 ve 1.717 kuruş gibi ciddi mal varlıklarına sahip kimseler oluşturmaktaydı.²⁷⁶ Yine “*hanım*” unvanının kullanıldığı vesikalarda da zengin kadınların varlığından söz edilebilir. Bu noktada 5 Rebiülevvel 1133/4 Ocak 1721 tarihli kayıta Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden İbrahim Ağa'nın kızı Belkıs Hanım'ın sahip olduğu 2.113 kuruşluk servet değeri misal olarak sunulabilir.²⁷⁷ Her iki unvan da terekeler nezdinde zenginlik ölçütü olarak ya da varlıklı kadınlara yönelik kullanılan saygı ve hürmet ifade eden bir sıfat olarak karşımıza çıkmaktaydı. Hatun unvanından sonra terekelerde nesep dolayısıyla en sık kullanılan “*şerife*” unvanı idi.²⁷⁸ Bahsi geçen unvanlar dışında terekeler nezdinde kadınlara ait unvan belirten bir ibareye rastlamamaktayız.

Tüm tereke kayıtlarında haliyle tereke sahipleri baba ve dede isimleriyle zikredildiği için kadınların unvan ya da lakapları hakkında bilgi sahibi olabilmek için tereke sahibi olmaları, terekeler nezdinde aranan bir hususiyetti. Diğer bir ifadeyle erkek terekelerine kıyasla bu noktada daha az veri bulunmaktaydı.²⁷⁹ Vesikalarda hatun unvanını taşıyan kadınların babaları çoğunlukla efendi, hacı,

²⁷² TŞS, No: 1889, s. 96.

²⁷³ TŞS, No: 1877, s. 20.

²⁷⁴ TŞS, No: 1890, s. 59.

²⁷⁵ TŞS, No: 1873, s. 49. TŞS, No: 1874, s. 78. TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1891, s. 9. TŞS, No: 1917, s. 59.

²⁷⁶ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1917, s. 59.

²⁷⁷ TŞS, No: 1878, s. 70.

²⁷⁸ TŞS, No: 1873, s. 49. TŞS, No: 1891, s. 9.

²⁷⁹ Erkeklere ait tereke kayıtlarında unvanın babadan oğula ya da dededen toruna nasıl evrildiğinin izlerini sürmek mümkünken, bahsi geçen hususu anne-kız arasında takip etmek erkek terekeleri kadar kolay değildir. TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 49. TŞS, No: 1874, s. 78. TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1891, s. 9. TŞS, No: 1897, s. 52.

ağa, beşe unvanlarına sahip olmakla beraber nadir de olsa molla, beğ gibi unvanlara sahip babalar da bulunmaktaydı.²⁸⁰ Ayrıca 17 Şaban 1140/29 Mart 1728 tarihli kayıta Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Molla Mehmed Beşe kızı Fatıma Hatun örneğinde de olduğu gibi beşe ve molla gibi iki unvanının da kullanıldığı baba isimleri mevcuttu.²⁸¹ Bu bağlamda zengin statüsünde bulunan, hatun unvanına sahip kadınların varlıklı olmasında babalarının sahip olduğu sosyal statünün etkisinin ne derece etkili olduğu ise ayrı bir araştırma konusudur. Nitekim bu çalışmada meslek sahipleri kısmında da değindiğimiz gibi kadınların varlıklı olmasını terekeler noktasında herhangi bir mesleğe atfetmek pek olası görünmemektedir. İlâveten varlıklı kadınların daha çok babasından ve eşinden kalan miras yoluyla mı zenginleştiği ise yine bu bağlamda ayrı bir inceleme konusudur.

Gayrimüslim tereke sahiplerinde ise meslek belirten ibareler dışında sosyal statü ifade eden tabirler kullanılmamıştır. Daha ziyade Yor veled İgor, Kostantin veled Yor ve Nikolo veled Sozor gibi sadece baba isimleriyle yalın olarak kayıtlara geçmişlerdir.²⁸²

2.1.2. Lakap Sahipleri

Tereke sahiplerinin kullandığı unvanlar dışında yine sosyal statü kapsamında değerlendirebileceğimiz lakaplar, bilindiği üzere bir kimseye belli bir hususiyetinden ötürü verilen bir takma addır. Lakap yukarıda bahsi geçen unvanlar kadar ekonomik durum ya da sosyal statü belirten aşikar bir husus olmasa da şahısların adlandırılması noktasında önemli bir konudur. Bu noktadan hareketle terekeler nezdinde çoğu unvanın aksine lakaplar hep ismin başında kullanılarak doğrudan isme atıfta ya da vurguda bulunulduğu, diğer bir tabirle şahsın toplumda tanınmasının kendi isminden ziyade sahip olduğu lakabın ön plana çıkarılarak gerçekleştiği söylenebilir. Bu tanımlamalarda şahısların fiziksel özelliklerinin yanı sıra soy, memleket çağrıştıran ibareler de kullanılmaktaydı. Ayrıca terekelerde sebebi aşikâr olarak bilinmeyen takma adlar da mevcuttu.²⁸³

Vesikalarda tereke sahibinin daha çok fiziksel özelliğine atıfta bulunularak verildiğini düşündüğümüz lakaplar arasında öne çıkan bazı renkler de mevcuttu. Bu renkler arasında “kara” kelimesi en sık karşılaştığımız renktir. Tereke sahiplerini tanımlamak için 6 yerde yalın olarak kullanılan bu kelime kayıtlarda Kara Mehmed, Kara Hacı Hasan Ağa şeklinde kullanılmıştır.²⁸⁴ Sicillerde Karagöz Mehmed, Karagöz Süleyman Beşe örneklerinde olduğu gibi bileşik olarak da

²⁸⁰ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1890, s. 37. TŞS, No: 1897, s. 52.

²⁸¹ TŞS, No: 1890, s. 37.

²⁸² TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1898, s. 38.

²⁸³ TŞS, No: 1889, s. 74. TŞS, No: 1898, s. 97. TŞS, No: 1901, s. 23. TŞS, No: 1902, s. 13. TŞS, No: 1906, s. 10. TŞS, No: 1907, s. 37. TŞS, No: 1912, s. 19. TŞS, No: 1913, s. 49. TŞS, No: 1916, s. 29. TŞS, No: 1917, s. 54. TŞS, No: 1919, s. 14.

²⁸⁴ TŞS, No: 1898, s. 97. TŞS, No: 1906, s. 10. TŞS, No: 1916, s. 29.

kullanılan bazı adlandırmalar da mevcuttu.²⁸⁵ Renk olarak karşımıza çıkan diğer bir lakap “sarı” idi. İsimlendirmelerde nadir olarak kullanılan bu renk de Abdullah oğlu Sarı Ahmed örneğindeki gibi doğrudan ismi niteleyen bir takma ad idi.²⁸⁶

Tereke sahiplerinin daha çok fiziksel özelliklerine yönelik verildiğini düşündüğümüz ve kayıtlarda “kara” kelimesinden sonra sıkça geçen diğer bir lakap “uzun” ibaresiydi.²⁸⁷ Akabinde ise uzun kelimesinin zıttı olarak da tabir edebileceğimiz “küçük” lakabı gelmekteydi.²⁸⁸ Bu iki tanımlama dışında ise yine fiziksel bir özelliğe atıfta bulunan keleş (güzel, yakışıklı) topal, kel gibi ifadeler kullanılmaktaydı.²⁸⁹ Ayrıca kaba, ejder (yılan, canavar), mirasyedi (müsrif), ikbal²⁹⁰ (talih, parlak, gözde) gibi daha çok huy ya da karakteristik bir özelliğe atıfta bulunularak yapılan tanımlamalar nadir de olsa karşılaştığımız bir durumdur.²⁹¹

Terekelerde Trabzon’da ikamet ettiği halde farklı memleketler için kullanılan ve aitlik belirten takma adlar da karşılaştığımız diğer bir lakap türüdür. Misallerle izah edecek olursak, Debbaghane Mahallesi’nde ikamet eden Tokatlı Ali Beşe, Cami-i Kebir Mahallesi’nde ikamet eden Maraşlı Hasan Efendi, Boztepe Mahallesi’nde ikamet eden Genceli İbrahim Beşe, Kale-i Kule Mahallesi’nde ikamet eden Karahisari Seyyid Mehmed Efendi ve Aşağıhisar Mahallesi’nde ikamet eden Arz-ı Rumlu (Erzurumlu) Mustafa Beşe gibi örnekler tereke sahiplerinin aslen Trabzonlu olmadığı ya da babalarının (dedelerinin) bahsi geçen memleketlerine atıfta bulunulmuş olabileceği mevcut ihtimaller arasında yerini korumaktadır.²⁹² Terekeler nezdinde tespit ettiğimiz Trabzon’un demografik yapısına yönelik bu tür adlandırmalar daha detaylı bir çalışmada irdelenmesi gereken bir husustur. Ayrıca bu husus 18. yüzyılın ilk yarısında Trabzon’a yönelik göç olgusu içerisinde de irdelenebilir.

Memlekete yönelik bahsi geçen takma adlar dışında milliyete yönelikte isimlendirmeler de belgelerde bulunmaktaydı. İmaret-i Hatuniyye Mahallesi’nde ikamet eden Acem Mehmed, Saçlı Hoca Mahallesi’nde ikamet eden Tatar Hüseyin Beşe, Arnavud Musa Beşe gibi takma isimler bu

²⁸⁵ TŞS, No: 1880, s. 15. TŞS, No: 1903, s. 16.

²⁸⁶ TŞS, No: 1919, s. 14.

²⁸⁷ TŞS, No: 1880, s. 90. TŞS, No: 1902, s. 37.

²⁸⁸ TŞS, No: 1881, s. 49.

²⁸⁹ TŞS, No: 1907, s. 20. TŞS, No: 1910, s. 23.

²⁹⁰ Bu kavram padişah hanımları için de kullanılmış olup şanslı kız, padişah gözdesi manalarına da gelmekteydi. Bu konu hakkında bkz. Nilüfer Özcan Demir, “Osmanlı Devleti’nde Harem Kurumu”, **Sosyoloji Konferansları**, (28), 2003, s. 82. (77-87); Ali Akyıldız, “Kadın Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 95.

²⁹¹ TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1893, s. 75.

²⁹² TŞS, No: 1901, s. 23. TŞS, No: 1902, s. 13. TŞS, No: 1912, s. 19.

minvalde örnek olarak verilebilir.²⁹³ İlaveten terekelerde şahısların takma ad olarak kullandıkları yer isimleri ile benzer olarak milliyet ve coğrafya çağrışımı da yapan bu tür isimler yine göç olgusuyla beraber etnik köken araştırmalarında da kullanılabilecek bir veri potansiyelini kendi bünyesinde barındırmaktadır. Fakat burada, sadece tereke kayıtları esas alınarak doğrudan memleket ya da etnik köken çıkarımında bulunmak sağlıklı olmayacaktır.

Kelime olarak aynı anlama gelen “*alemdar*” ve “*bayraktar*” ifadelerinin terekelerde kullanım amacının askerî sınıfa yönelik meslek ibaresi ya da soy belirten bir ifade olup olmadığı açık değildir.²⁹⁴ Nitekim diğer bir ifade olan “*kaymakçı*” da meslekî bir tanımlama olarak terekelerde kullanılmadığını düşünmekteyiz.²⁹⁵ Çünkü diğer meslek tanımlamalarında, “*Börekçi Ahmed Beşe*” örneğinde olduğu gibi, doğrudan ismi niteleyen meslek sıfatlarının aksine bir durum söz konusudur.²⁹⁶ Misal olarak terekelerin deyimi ile “*kaymakçı demekle ma‘ruf Ahmed Beşe*” ifadesi Ahmed Beşe’nin kaymakçı mesleğini yapmasından ziyade bu isimle tanındığına işaret etmektedir.²⁹⁷ Öyle ki terekelerde meslek erbabı kimseler için bu türden bir tanımlamaya rastlamamaktayız.²⁹⁸ Zikri geçen örneklerle benzer şekilde yine belli bir soyu ifade etmesinden ziyade daha çok lakap olarak kullanıldığını düşündüğümüz isimlendirmeler de mevcuttu. İncekarazade, karpuzoğlu, karabıçakzade, çavuşzade gibi isimlendirmeler de doğrudan ismi nitelememektedir. Misal olarak, “*Karpuzoğlu*” ismiyle tanınan Ali oğlu Mustafa ya da “*Çavuşzade*” ismi ile tanınan Seyyid Mehmed Beşe için kullanılan bu adlandırmalar da lakap sınıfına dahil edilebilir.²⁹⁹

Terekelerde “*gınalı kızı*” ve “*kalni? kızı*” isimleriyle tanınan Emine Hatun ve Aişe haricinde kayıtlarda kadınlar için kullanılan herhangi bir lakap bulunmamaktadır.³⁰⁰ Kadınlara ait lakaba belgelerinde rastlanılmamasına toplumda erkekler kadar ön planda olmaması ya da aktif konumda bulunmamaları gerekçe olarak gösterilebilir. Ayrıca kayıtlarda kadınlara ait verinin erkeklere oranla üçte bir olması da bu hususa dahil edilebilir. Nitekim terekelerde Müslümanlara ait 604 kaydın erkeklere, 214 kaydın kadın terekelerine ait olduğunu daha önceden de belirtmiştik.

²⁹³ TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1888, s. 25.

²⁹⁴ TŞS, No: 1893, s. 70. TŞS, No: 1911, s. 13.

²⁹⁵ TŞS, No: 1889, s. 100.

²⁹⁶ TŞS, No: 1917, s. 64.

²⁹⁷ TŞS, No: 1889, s. 100.

²⁹⁸ TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1875, s. 8, 23. TŞS, No: 1880, s. 9, 14, 65. TŞS, No: 1885, s. 86, 147. TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1895, s. 133. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1907, s. 20, 30, 46. TŞS, No: 1912, s. 51, 53. TŞS, No: 1918, s. 73, 80, 101, 105. TŞS, No: 1919, s. 21, 29, 77.

²⁹⁹ TŞS, No: 1893, s. 81, 86. Lakap olarak kullanıldığını düşündüğümüz bu kelimeler dışında, soy ifade eden kelimeler kayıtlara “*Çavuşzâde Mustafa*” ya da “*İncekarazâde Mahmud Ağa*” olarak aksettirilmiştir. TŞS, No: 1895, s. 78.

³⁰⁰ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 141.

Yukarıda bahsi geçen lakap sınıflandırmaları dışında kalan, kodalak, ikiyüz, ikinci, sivri, selam ağa, kantar, şehri, hacı evliya, veli beğ gibi farklı isimlerle tanınan tereke sahipleri de bulunmaktaydı.³⁰¹ Bu lakapları yukarıda zikri geçen lakaplar gibi belli bir sınıfa tabi tutmak oldukça güçtür. Fakat bu isimlerin verilmesinde, bazı lakaplardan da anlaşılacağı üzere, etkili olan hal ya da durum kısmen de olsa öngörülebilir. Şunu da belirtmek gerekir ki, bahsi geçen takma adlar, zahirde görüldüğünden farklı tanımlamalar için de kullanılmış olma ihtimalleri, güncelliğini muhafaza eden bir detaydır.

Lakapların kullanımına yönelik diğer bir detay ise, bir şahsa takılan lakabın aynı isimlere sahip kimseleri birbirinden ayırt etmek için kullanılıp kullanılmadığıdır. Ayrıca takma ada sebebiyet verebilecek aynı isme sahip kimselerin bir arada yaşadığı mahalle ortamı gibi bir mekânı da terekeler ölçüsünde yetersiz veri sebebiyle ele almak güçtür. Misal olarak 1732 ve 1737 tarihli tereke kayıtlarında Debbağhane Mahallesi'nde ikamet eden Ali ismindeki iki tereke sahibine³⁰² ya da aynı yıl yaşamış (1743) ve aynı yerde ikamet eden (Kemer kaya Mahallesi) Mehmed ismindeki iki tereke sahibine³⁰³ takılan farklı lakapları veri yetersizliği dolayısıyla aynı mahallede yaşamalarına atfetmek oldukça güç bir durumdur. Ancak bu noktada şunu da ilave etmek gerekir ki, incelediğimiz 766 tereke sahibinin isimlerinin birbirleriyle çok benzer olması durumu, takma adları ön plana çıkaran önemli bir konudur.³⁰⁴ Misal olarak erkeklere ait 570 tereke sahibinin 288'inin kullandığı isimler Mehmed, Mustafa, Ali ve Ahmed isimleriydi.³⁰⁵ Diğer bir ifadeyle erkeklere ait isimlerin yarısından çoğunun bu isimler etrafında dönmesi, aynı mekânda aynı isme (adaş) sahip olan kimselerin bulunması anlamına geliyordu. Bu örüntüden hareketle lakapların kullanılması ise doğal olarak karşılanabilir.³⁰⁶

2.2. Tereke Sahiplerinin Vefat Sebepleri

Vefat sebepleri bir toplumun yaşadığı hastalık, savaş, asayiş gibi konulardan dönemsel ve mekânsal olarak izler taşımaktadır. Bu izlerin sürülmesine tereke kayıtları önemli ölçüde destek sağlamaktadır. Öyle ki terekelerde kişilerin ölüm sebeplerinin cinayet, veba, boğulma ve şehit olarak verilmesi, ayrıca ikamet yerlerinden ölüm yerlerine kadar tereke tarihleriyle beraber kaydedilmesi bahsi geçen konuların ele alınmasına fırsat tanımaktadır. Buradan hareketle tereke defterlerini ölüm

³⁰¹ TŞS, No: 1889, s. 74. TŞS, No: 1907, s. 37. TŞS, No: 1913, s. 49. TŞS, No: 1917, s. 54.

³⁰² TŞS, No: 1893, s. 70. TŞS, No: 1903, s. 24.

³⁰³ TŞS, No: 1907, s. 64, 68.

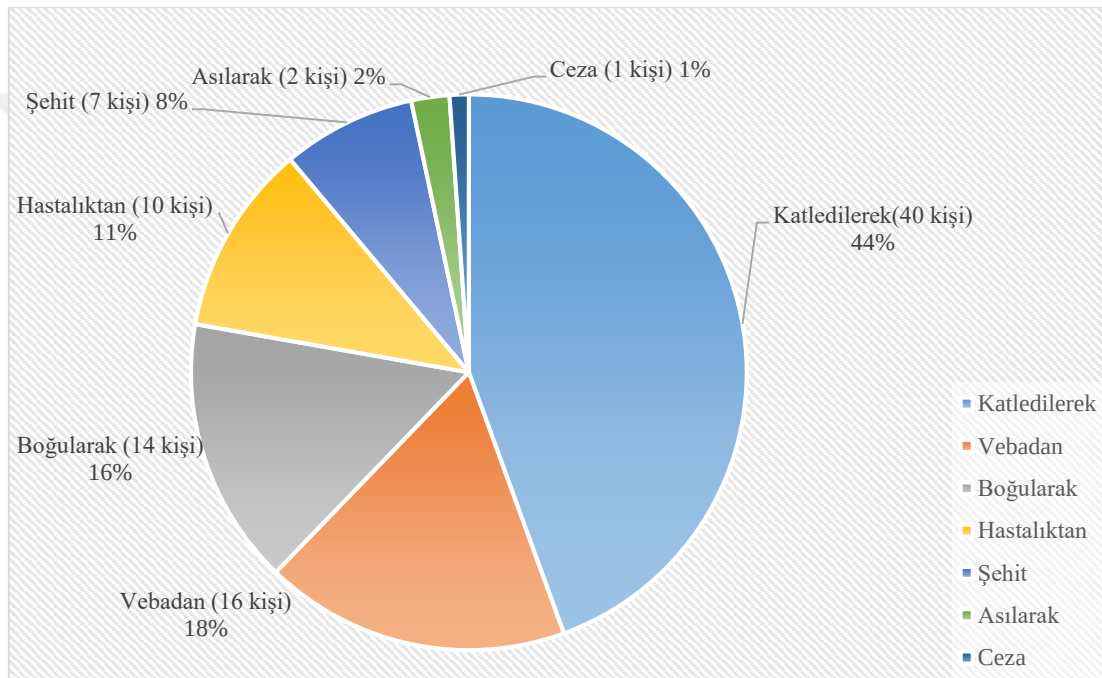
³⁰⁴ TŞS, No: 1871, s. 20, 68. TŞS, No: 1873, s. 19, 20, 21, 52, 53, 65. TŞS, No: 1875, s. 15, 23. TŞS, No: 1878, s. 15, 27, 48. TŞS, No: 1880, s. 72, 111. TŞS, No: 1886, s. 114, 119. TŞS, No: 1907, s. 14.

³⁰⁵ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1873, s. 47. TŞS, No: 1907, s. 9, 10, 21. TŞS, No: 1910, s. 9. TŞS, No: 1918, s. TŞS, No: 1916, s. 26.

³⁰⁶ Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bu çalışmada yer alan “Onomastik Açından Terekeler: Şahıs İsimleri” adlı konuya bakınız.

sebepleri noktasında ele aldığımızda, 1703-1754 yılları arasında tespiti yapılan 1.183 adet tereke sahibinin yalnız 91'inin (%7.69) ölüm sebebinin defterlere yansıdığı görülmüştür. Bu nedenler arasında aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi %44'ü katledilerek “*maktûlen*” (40 kişi),³⁰⁷ %18'i vebadan “*matûnen*” (16 kişi),³⁰⁸ %16'sı boğularak “*garken*” (14 kişi),³⁰⁹ %11'i hastalıktan “*marîzan*” (10 kişi),³¹⁰ %8'i şehit olarak “*şehiden*” (7 kişi),³¹¹ %2'si asılarak “*maslûben*” (2 kişi)³¹² ve %1'i de ceza sonucu “*cezâen*” (1 kişi)³¹³ vefat etmişlerdir. Ölüm sebebi bilinen bu şahıslara cinsiyet ve dinî yönden bakıldığında 85'inin Müslüman erkeklerden, 5'inin gayrimüslim erkeklerden ve 1'inin ise gayrimüslim kadından³¹⁴ oluştuğu ifade edilebilir (Bkz. Grafik 14).

Grafik 14: Tereke Sahiplerinin Vefat Sebepleri

³⁰⁷ TŞS, No: 1874, s. 50. TŞS, No: 1878, s. 15. TŞS, No: 1882, s. 14. TŞS, No: 1888, s. 27. TŞS, No: 1890, s. 97.

³⁰⁸ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1883, s. 40. TŞS, No: 1891, s. 17. TŞS, No: 1892, s. 18. TŞS, No: 1907, s. 66.

³⁰⁹ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1889, s. 96, 98. TŞS, No: 1895, s. 75. TŞS, No: 1919, s. 7, 18.

³¹⁰ TŞS, No: 1874, s. 95. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1910, s. 15. TŞS, No: 1918, s. 96. TŞS, No: 1919, s. 8.

³¹¹ TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1893, s. 33, 66, 86. TŞS, No: 1895, s. 88. TŞS, No: 1906, s. 6, 9.

³¹² TŞS, No: 1874, s. 79. TŞS, No: 1913, s. 10.

³¹³ TŞS, No: 1918, s. 69.

³¹⁴ TŞS No: 1874, 1878, 1882, 1888, 1890, 1893, 1895, 1896, 1897, 1898, 1902, 1903, 1912, 1913, 1916, 1917, 1918, 1920, 1921.

2.2.1. Cinayet Sonucu (Katledilerek) Vefat Edenler

İnsanoğlunun işleyebileceği en büyük suç ve günahlardan olan cinayet vakası, bir insanın en temel hakkı olan yaşama hakkının elinden alınması ve buna bağlı olarak da maktulün, diğer tüm haklarını yitirmesi anlamına geliyordu. Belki de bu nedenden dolayı Allah u Teâla Kuran-ı Kerim’de mealen bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmek ve bir insanı yaşatmanın bütün insanlığı yaşatmak gibi olduğunu bildirmiştir.³¹⁵ Buna mukabil ilk cinayet vakası olarak bilinen Kabil’in Habil’i öldürmesi, insanlığın cinayet suçuyla ne kadar erken karşılaştığının da bir örneğidir.³¹⁶

Tarih boyunca tüm toplumlarda cinayet vakalarına rastlanıldığı gibi Osmanlı toplumunda da bu vaka ile karşılaşmaktadır. Osmanlı sosyal tarihinin önemli mevzularından olan bu hususu 18. yüzyılın ilk yarısında tereke defterleri üzerinden Trabzon özelinde kısmen de olsa ele almak mümkündür. Bu doğrultuda 1703-1754 yılları arasında tereke defterlerinde katledilerek vefat eden tereke sahipleri, %44’lük bir oranla, yaklaşık olarak tüm ölüm vakalarının yarısına yakınına oluşturmaktaydı (Bkz. Grafik 14). Bu tür vakalar tereke defteri ya da miras paylaşımına dair kayıtlar içerisinde geçmesi dolayısıyla cinayet vakalarının nerede, kim tarafından, nasıl gerçekleştirildiği ve katile hangi cezaların verildiği gibi sorulara tereke kayıtlarında cevap bulmak mümkün görünmemektedir. Vakalar kayıtlara; “*Medine-i Trabzon mahallâtından Bozdepe Mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem maktûlen fevt olan Ali Beşe ibni El-Hac Mûsa’nın verâseti...*”³¹⁷ şeklinde, maktulün ikamet yeri ve ismi ile beraber yalın bir biçimde aksettirilmiştir. Tereke defterlerindeki cinayet vakalarının ayrıntıları yine mahkeme kayıtlarında yer alan cinayet davaları başta olmak üzere farklı belge türleri arasında da araştırılabilir. Misal olarak 1724-1726 yılları arasında Trabzon’da cinayet dolayısıyla vefat eden kimselerin bıçak ve kılıç gibi kesici aletler ile öldürüldüğü ve saldırıların yaralamadan ziyade öldürmeye yönelik olarak vücudun göğüs kısmından baş kısmına kadar olan bölgeyi hedef aldığı tespit edilmiştir.³¹⁸

Tereke defterlerinde katledilerek vefat eden 40 kişiye ikamet noktasında değinildiğinde, 36’sının Trabzon halkından³¹⁹ 4’ünün ise İstanbul, Şam, Adana ve Rumeli’den Trabzon’a gelen gayrimeskûnlardan oluştuğu tespit edilmiştir.³²⁰ Cinayet olarak da adlandırabileceğimiz bu tür

³¹⁵ Kuran-ı Kerim, Maide Sûresi, 32. ayet-i kerime.

³¹⁶ Ümit Güler, **Osmanlı Toplumunda Cinayet**, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2020, s. 13-14.

³¹⁷ TŞS, No: 1874, s. 50.

³¹⁸ TŞS, No: 1888, s. 18, 21, 40, 115. Ayrıca farklı belge türlerindeki cinayet vakaları için bkz, Özlem Poyraz ve Merve Öner, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (73), 2022, s. 114-129.

³¹⁹ TŞS, No: 1874, s. 50. TŞS, No: 1878, s. 15. TŞS, No: 1882, s. 14. TŞS, No: 1888, s. 27. TŞS, No: 1890, s. 97.

³²⁰ TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1913, s. 10. TŞS, No: 1916, s. 28. TŞS, No: 1917, s. 17.

olaylar Trabzon'da Debbaghane, İskender Paşa, Tekfur Çayırı, Bab-ı Bazar, Eksotha, El-Hac Kasım mahallelerinde yaşayanlar arasında terekeler nezdinde oldukça yaygın olduğu söylenebilir.³²¹

Cinsiyet noktasında, 6 Zilhicce 1137/16 Ağustos 1725 tarihli kayıta Eksotha Mahallesi'nde ikamet eden gayrimüslim Andriya kızı Savale'nin³²² katledilerek öldürülmesini hariç tutacak olursak, geriye kalan cinayet vakalarında maktul taraf erkeklerden oluşmaktaydı.³²³ Bu şahıslara cinsiyet ve dinî açıdan bakıldığında ise 38'i Müslüman erkek³²⁴ 1'i gayrimüslim erkek³²⁵ ve 1'i de gayrimüslim kadından³²⁶ müteşekkil olduğu görülür.

Belgelerde Trabzon halkından olup dışarıya bir sebeple giden ve gittiği yerde katledilerek vefat eden kimseler de yer almıştır. Örneğin; 3 Şaban 1145/19 Ocak 1733 tarihli bir kayıta Debbaghane Mahallesi sakinlerinden olan Abdullah oğlu Hacı Süleyman Tiflis'te, 13 Safer 1164/11 Ocak 1751 tarihli diğer bir kayıta ise Faros Mahallesi sakinlerinden olan Dilaver oğlu Hacı Süleyman Görele Çavuşlu Köyü'nde katledilerek vefat etmişlerdir.³²⁷ Yine Şevval ayının son günü 1149/2 Mart 1737 tarihli diğer bir kayıta Şirin Hatun Mahallesi'nden olup, İstanbul'dan Trabzon'a gelirken yolda katledilerek ölen Ali Ağa'nın oğlu da bu yönde zikredilebilir.³²⁸

2.2.2. Hastalıktan Vefat Edenler

Hastalıktan vefat eden tereke sahiplerinin spesifik olarak hangi hastalık sonucu vefat ettiği terekeler nezdinde açık olarak ifade edilmemiştir. Vefat sebebi bilinenler arasında %11 oranla 10 kişiden oluşan bu tür vakalar (Bkz. Grafik 14) sicillere *"Fi'l-asl Gürün Kasabası ahâlisinden olub ber vech-i ticâret medine-i Trabzon sûkında Müfti Efendi Hanı'nda sâkin iken marîzan sâhib-i firâş olan Murad ibni İsmail ibni Abdullah nâm kimesne..."* şeklinde aksettirilmiştir.³²⁹ Akabinde hastalığından dolayı 4 gün sonra İsmail oğlu Murad'ın ölümü; *"bi-emr-i Allah u Teâlâ fevt olan mezbûr Murad'ın terekesi..."* ifadesiyle kayıtlarda yer bulmuştur.

Diğer ölüm vakalarından farklı olarak hastalıktan vefat eden kimselerin bir müddet hastalıktan muzdarip oldukları bilinmektedir. Bunlar *"sâhib-i firâş"*, yani yatalak hasta, ifadesiyle kayıtlarda yer

³²¹ TŞS, No: 1890, s. 97. TŞS, No: 1893, s. 45. TŞS, No: 1895, s. 78, 123. TŞS, No: 1896, s. 23. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1888, s. 27. TŞS, No: 1917, s. 9.

³²² TŞS, No: 1888, s. 27.

³²³ TŞS, No: 1878, s. 15. TŞS, No: 1882, s. 14. TŞS, No: 1890, s. 97. TŞS, No: 1897, s. 8.

³²⁴ TŞS, No: 1890, s. 97. TŞS, No: 1895, s. 78, 123. TŞS, No: 1903, s. 43. TŞS, No: 1913, s. 49.

³²⁵ TŞS, No: 1917, s. 57.

³²⁶ TŞS, No: 1888, s. 27.

³²⁷ TŞS, No: 1896, s. 23. TŞS, No: 1918, s. 80.

³²⁸ TŞS, No: 1902, s. 37.

³²⁹ TŞS, No: 1919, s. 8.

bulmuştur.³³⁰ Bu kimselerin yine bu dönemde yaygın olan veba hastalığından vefat etme olasılıkları da mevcut ihtimaller dâhilindedir. İlâveten tereke sahiplerinin kayıt tarihlerini esas alacak olursak, Kasım, Aralık, Şubat ve Mart aylarında yapılan uzun yolculuklarda mevsim şartlarına bağlı olarak da hastalıktan vefat edebilecekleri, diğer bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.³³¹ Nitekim Trabzon halkından olan 2 kayıt dışında³³² geriye kalan tereke sahiplerinin Erzurum, Sivas, Şavşat, İstanbul, Ahıska ve Gönnye gibi farklı coğrafyalardan Trabzon’a geldikleri belirlenmiştir.³³³

Hastalıktan vefat eden tereke sahipleri cinsiyet ve dinî yönden irdelendiğinde ise gayrimüslim erkeğe ait 1 kayıt dışında³³⁴ tümünün Müslüman erkeklerden oluştuğu, ayrıca bunlar arasında Trabzon’a geliş amacının çoğunlukla misafirlik olmasının³³⁵ yanı sıra ticaret amacıyla gelen kimselerin de mevcut olduğu söylenebilir.³³⁶

2.2.2.1. Vebadan Vefat Edenler

Taun kelimesinin yaralamak, kusurlu görmek, ayıplamak manasına gelen “*ta’n*” kelimesinden türediği ve bulaşıp yayılan her türlü hastalığın adı olarak da kullanıldığı bilinmektedir. İbn Kayyim el-Cevziye taunu vebanın bir türü olarak kabul etmekle beraber her taunun veba olduğunu fakat her vebanın taun olmadığını söylemiştir.³³⁷ Daniel Panzac ise Süheyl Ünver’in yayımlanmamış bir çalışmasına atıfta bulunarak, 1978 Temmuz ayında Ünver ile yaptığı bir konuşmadan yola çıkarak vebanın tauna kıyasla daha özeldir salgın ve öldürücü bir hastalığı ifade ettiğini ve bundan mütevellit diğer salgın hastalıklara da bu isim verildiğini; tâunu ise daha çok hıyarcık vebasının karşılığı şeklinde tanımlamıştır.³³⁸

Vebanın yayılmasına yönelik farklı yorumlar bulunmakla beraber bunlardan bazıları açlık ve buna bağlı olarak bağışıklık sisteminin zayıflaması ya da vücut direncinin düşmesi akabinde de salgın hastalıklara kolay yakalanılması ifade edilebilir.³³⁹ Bunun yanı sıra hastalığın yayılmasında gemi

³³⁰ TŞS, No: 1911, s. 16. TŞS, No: 1919, s. 8.

³³¹ TŞS, No: 1874, s. 71, TŞS, No: 1892, s. 27, 108. TŞS, No: 1911, s. 16.

³³² TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1906, s. 25.

³³³ TŞS, No: 1874, s. 71, 95. TŞS, No: 1911, s. 16. TŞS, No: 1918, s. 96.

³³⁴ TŞS, No: 1874, s. 71.

³³⁵ TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1903, s. 22. TŞS, No: 1910, s. 15.

³³⁶ TŞS, No: 1874, s. 71. TŞS, No: 1919, s. 8.

³³⁷ Nûkhet Varlık, Taun, TDV, c. 40, s. 175.

³³⁸ Daniel Panzac, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)**, (Çev. Serap Yılmaz), 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 15.

³³⁹ Panzac, a.g.e., s. 13-14.

yolculukları ve çeşitli kara yolculukları ile beraber, veba taşıyıcıları olarak bilinen insan dışında pireler ve kemirgenlerin de bu hastalığı bulaştırmada aktif rol oynadığı bilinmektedir.³⁴⁰

17. yüzyılda veba salgını, Avrupa coğrafyasında etkisini kaybetmeye başladığı sıralarda, Osmanlı topraklarında ise etkisini artırmaya başlamıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde ise vebanın etkisi Osmanlı Devleti'nde şiddetli bir şekilde hissedilmeye başlanmış, öyle ki 18. yüzyıl "*salgın hastalık yüzyılı*" olarak tarihe not düşülmüştür.³⁴¹ Bu yüzyılın ilk yarısında Trabzon Kadı Sicilleri'ndeki tereke kayıtlarında katledilerek öldürülen vakaların hemen akabinde vebadan vefat eden kimselerin ikinci sırada gelmesi bu minvalde olağan olarak karşılanabilir.

1713 yılında veba salgını Batı Anadolu ve Balkan coğrafyasının önemli bir kısmında, güneyde ise Suriye bölgesi ve güneyinde yaygın bir şekilde görülürken Anadolu'nun diğer coğrafyalarında yaygın değildi. 1719 yılında ise salgın yine Batı Anadolu dışında Anadolu coğrafyasında yaygın değilken, Karadeniz'in kuzeyinde ve batısında, Balkan coğrafyasının tamamında, Anadolu'nun güneydoğusunda Suriye ve Irak bölgesinin önemli bir kısmında yaygın bir hale gelmişti. 1728-1729 yıllarına gelindiğinde ise salgın Karadeniz'in kuzeyini ve batısını terk etmekle beraber, Avusturya'nın güney doğusundan Anadolu'nun tamamını içerisine alan coğrafyada daha yoğun bir şekilde kendini hissettirmiştir. 1739-1743 yılları arasında ise Osmanlı topraklarında vebanın yayıldığı alan, Anadolu coğrafyasının tamamı başta olmak üzere Karadeniz'in kuzey ve kuzey batısında, Balkan coğrafyasında, güneyde Suriye ve güneyi, diğer bir ifadeyle Akdeniz'in doğu kıyı şeridinden Kızıldeniz'e kadar ve akabinde İskenderiye'yi de içerisine alan oldukça geniş bir coğrafyayı kapsamaktaydı (Bkz. Ek 22).³⁴²

Terekeler özelinde ise 1703-1754 yılları arasında kayıtlara yansıyan ilk veba vakası 19 Cemaziyelevvel 1120/6 Ağustos 1708 tarihlidir.³⁴³ Bu kayıta Gönye Sancağı'nda Viçe Kazası'nda ikamet eden ve Trabzon'a misafir amacıyla gelen Ömer oğlu Ali Beşe Trabzon Çarşısı'ndaki Yeni Han'da, taundan vefat ettiği tespit edilmiştir. Son veba vakası ise Zilhicce 1157/Ocak-Şubat 1745 tarihli kayıta Rize'de ikamet eden Ali oğlu Osman Beşe'nin Trabzon'da Eksotha Mahallesi'nde Musa Ağa'nın hanesinde taundan vefat ettiği vakadır.³⁴⁴ Veba vakalarını daha özelde ele aldığımızda, Trabzon'da veba hastalığından vefat eden 16 tereke sahibinin 2'sinin gayrimüslim

³⁴⁰ Panzac, a.g.e., s. 66-90.

³⁴¹ Erol Yıldız, "Salgını Hatırlamak: Veba Üzerine Tarihsel ve Sosyolojik Bir Analiz", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (48), 2022, s.270.

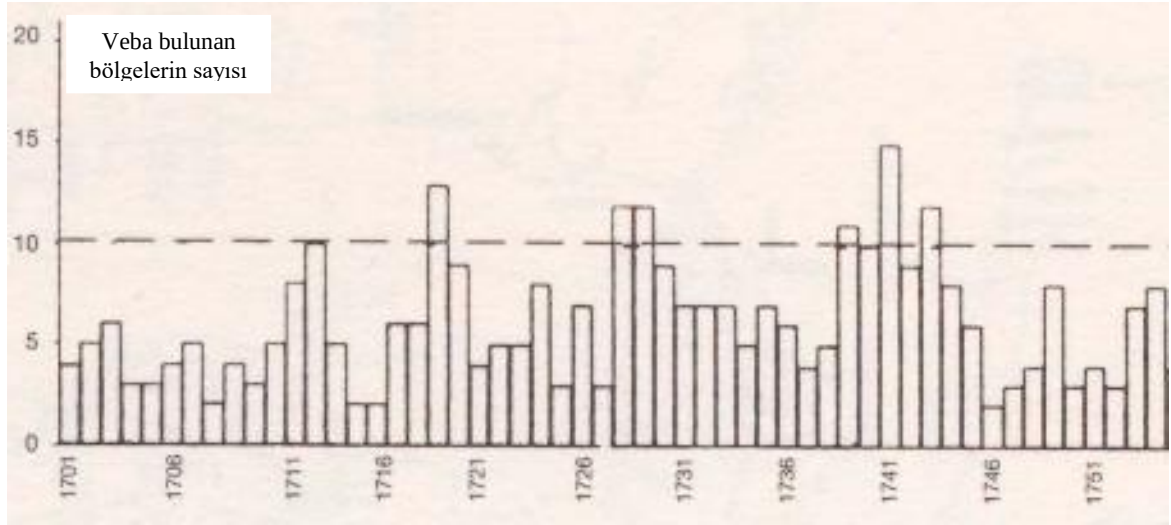
³⁴² Panzac, a.g.e., s. 260-261.

³⁴³ TŞS, No: 1870, s. 66.

³⁴⁴ TŞS, No: 1911, s. 15.

erkeklerden³⁴⁵ ve 14'ünün Müslüman erkeklerden³⁴⁶ oluştuğunu ifade etmek gerekir (Bkz. Tablo 8). Bu kimselerin cinsiyet noktasında erkek olma ve veba hastalığı dışında ortak yönleri tümünün yabancı memleketlerden Trabzon'a gelmiş olmalarıdır. Trabzon'un meskûn halkı arasında ise veba illeti dolayısıyla vefat edenler kayıtlarda görülmemektedir. Fakat kayıtlarda sıkça geçen yatalak hasta “*sâhib-i firâş*” iken ya da hastalıktan “*marîzan*” vefat eden kimselerin hastalık sebepleri bilinmemekle beraber bunlar arasında vebadan vefat etmiş kimselerin de olabileceği ihtimaller çerçevesindedir.³⁴⁷

Grafik 15: Osmanlı Devleti'nde Vebanın Coğrafi Dağılımı (1701-1754)

Kaynak: Panzac, 2011: 268

Panzac'ın hazırlamış olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nda vebanın coğrafi dağılımını bölge sayısı olarak gösteren yukarıdaki grafikte 1701-1754 yılları arasında salgının en yoğun yayıldığı tarih aralığı 1739-1743 yılları arası olup vebalı bölge sayısı ise 10-15 aralığındadır. 1741 yılında ise salgının zirve noktasına ulaştığını ve Osmanlı topraklarını büyük ölçüde etkisi altına aldığı söylenebilir (Bkz. Grafik 15).³⁴⁸ Benzer şekilde terekelerde 1120-1155/1708-1745 yılları arasında görülen veba kaynaklı ölüm vakalarının büyük çoğunluğu kayıtlarda yaklaşık 10 yıllık bir dönemde 1148-1157/1735-1745 yılları arasında yoğunlaşmaktadır.³⁴⁹ Sadece 5 adet ölüm vakası ise 1155/1742 yılında terekelere yansımıştır.³⁵⁰ Bu veriler Daniel Panzac'ın Osmanlı topraklarında veba üzerine yaptığı çalışmalarla da örtüşmektedir.

³⁴⁵ TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 18.

³⁴⁶ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1883, s. 40. TŞS, No: 1891, s. 17. TŞS, No: 1907, s. 66. TŞS, No: 1911, s. 15.

³⁴⁷ TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1906, s. 25.

³⁴⁸ Panzac, a.g.e., s. 268.

³⁴⁹ TŞS, No: 1898, s. 21, 31. TŞS, No: 1906, s. 7, 46. TŞS, No: 1907, s. 60, 61. TŞS, No: 1911, s. 15.

³⁵⁰ TŞS, No: 1907, s. 18, 21, 31.

Panzac, bazı Osmanlı şehirleri üzerinde yaptığı veba takviminde de dikkate değer bazı tespitlerde bulunmuştur. Öyle ki bölgeye göre değişmekle beraber iklimin etkisiyle diğer bir tabirle sıcaklık değişimiyle ölüm oranlarında da bir değişimin olduğunu saptamıştır. Örneğin 1778 yılında İstanbul’da vebadan ölenlerin Haziran ayından Ekim ayına kadar, 1762 yılında İzmir’de vebadan ölenlerin Haziran ayından Ağustos ayına kadar olan zaman diliminde yoğunlaştığını tespit etmiştir. Benzer şekilde 1811 yılında Trabzon’da veba kaynaklı ölüm vakaları, Haziran ayından Ekim ayına kadar olan zaman diliminde özellikle Temmuz ve Eylül aralığında vuku bulmuştur.³⁵¹ Tereke kayıtlarında da benzer durumların izini sürmek mümkündür. Nitekim vebadan ölen tereke sahiplerinin sicillere kaydedildiği tarihleri esas alacak olursak, bu tarihlerde belirtilen aylar da dikkat çekicidir. Bu doğrultuda vebadan vefat edenlerin terekelere kaydedildiği aylar noktasında kasım, ocak/şubat aylarında 3 kayıt,³⁵² haziran, temmuz, ağustos, eylül ve ekim aylarında 12 tereke kaydı tespit edilmiştir.³⁵³ 1 kayıta ise ay bilgisine ulaşılamamıştır.³⁵⁴ 1708-1743 yılları arasında 35 yıllık dönemdeki 12 kayıta %80 oranla sıcaklık değerlerinin yüksek olduğu aylara tekabül etmesi durumu, Panzac’ın 38 ila 41 derece gibi hemen hemen aynı enlemler üzerinde bulunan İstanbul (1778), İzmir (1762), Selanik (1762) ve Trabzon (1811) üzerine farklı yıllarda yaptığı veba takvimi ile örtüşmekteydi.³⁵⁵ Bahsi geçen aylarda hava sıcaklıklarının Trabzon’da yükselmesi genelde ise Osmanlı topraklarında sıcaklığın artmaya başlaması ve Trabzon’un bulunduğu jeopolitik konum itibarıyla da iletişim, ulaşım, ticaret ya da diğer bir tabirle hinterlandının oldukça aktif hale gelmesi tabii olarak salgının da yaygınlığının ya da şiddetinin artması anlamına geliyordu. Nitekim bu bağlamda terekelerde tespit edilen ve 1713-1753 yılları arasında 40 yıllık bir dönemde yapılan gemi yolculuklarına dair kayıtların tereke tarihlerini esas aldığımızda 27 yolculuktan 21’inin %77,77’lik ciddi bir oranla Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında yapıldığı tespit edilmiştir.³⁵⁶ Özellikle Eylül ayında yapılan 8 yolculuk kaydının³⁵⁷ terekelere yansımaları, haftalarca süren bu yolculuğun haziran, temmuz ve ağustos ayları gibi çok daha önceden, havaların ısınmasıyla beraber başladığı söylenebilir. Bahsi geçen yolculukların 22’sinde güzergâhın İstanbul’dan Trabzon’a doğru olması³⁵⁸ durumu ise 1713 yılında İstanbul’da yaygın olan veba hastalığının kısmen de olsa Trabzon’a taşınması ihtimalini arttırmaktaydı. Ayrıca bu dönemde 1723-1746 yılları arasında tedricen devam eden Osmanlı İran savaşları sebebiyle kara ve deniz vasıtalarıyla Trabzon çevresinden ve Mısır, Kırım ve Rumeli’den Trabzon’a askerî sevkiyatlar yapılmaktaydı. İlâveten

³⁵¹ Panzac a.g.e., s. 272.

³⁵² TŞS, No: 1906, s. 7. TŞS, No: 1907, s. 31. TŞS, No: 1911, s. 15.

³⁵³ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1883, s. 40. TŞS, No: 1891, s. 17. TŞS, No: 1892, s. 18. TŞS, No: 1898, s. 21.

³⁵⁴ TŞS, No: 1907, s. 60.

³⁵⁵ Güneyde ise daha düşük enlemlerde konumlanan Halep, Kahire, İskenderiye’de sıcaklıkların Mart ayından Temmuz ayının sonuna kadar yükselmesi veba salgınına bağlı ölümlerin de artmasına sebep olmuştur. Deyatlı bilgi için bkz. Panzac, a.g.e., s. 270-272.

³⁵⁶ TŞS, No: 1875, s. 27. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1895, s. 94. TŞS, No: 1906, s. 45.

³⁵⁷ TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1892, s. 15. TŞS, No: 1906, s. 45. TŞS, No: 1912, s. 47.

³⁵⁸ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1875, s. 27. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1889, s. 98.

askerî mühimmat ve zahire sevkıyatı da Trabzon üzerinden gerekli yerlere ulaştırılmaktaydı.³⁵⁹ Trabzon'un bu şekilde lojistik bir üs olarak kullanılması da salgının daha da artmasına davetiye çıkarıyordu.

Terekelerde vebadan dolayı vefat eden kimselerin bir kısmının ölüm yerlerinin topluma açık mahaller olması hastalığın ne denli yaygın olarak görüldüğüne de işaret etmektedir. Hatta bu duruma bağlı olarak karantina faaliyetlerinin göz ardı edildiğini ya da salgının büyük ölçüde gerçekleşmesinden dolayı kontrol faaliyetlerinin yapılmasının güçleştiği fikrini de akla getirmektedir. 28 Cemaziyelevvel 1155/31 Temmuz 1742 tarihli kayıta Sivas ahalisinden olan Abdullah oğlu Ali Ağa'nın İskender Paşa Cami'sinin avlusunda taundan vefat etmesi³⁶⁰ ve 14 Safer 1142/8 Eylül 1729 tarihli diğer bir kayıta ise Abdullah oğlu Halil Beşe'nin Ortahisar'da Seyyid Hasan Beşe'nin kahvehanesinde taundan vefat etmesi³⁶¹ bu fikri destekler niteliktedir. Taundan vefat eden diğer kimselerin ölüm yerlerine bakıldığında Yeni Han başta olmak üzere Taş Han, Yahya Efendi Hanı dışında³⁶² çeşitli hane ve odalarda³⁶³ da ölüm vakalarının gerçekleştiği görülmektedir. İlaveten cami gibi çeşitli mekânlarda, hastalar için ayrılan hasta odalarında vefat eden kimseler de mevcuttu. Bu noktada 2 Rebiülahir 1143/15 Ekim 1730 tarihli kayıta Arhavi Kazası'ndan Abdullah oğlu Mehmed Beşe'nin Trabzon Çarşısı'ndaki caminin hastalar için ayrılan bir hasta odasında veba hastalığından hayatını kaybetmesi misal olarak verilebilir.³⁶⁴

Trabzon'da taundan vefat eden kimselerin ikamet yerlerinin bilinmesi veba hastalığının izlediği muhtemel güzergâhlar hakkında da fikir vermektedir. Bu kimselerin memleketlerine bakıldığında, bir kısmının Trabzon'un doğusunda yer alan Rize, Viçe³⁶⁵ Kazası, Arhavi Kazası, Murgul Köyü³⁶⁶ ve Ahıska'dan geldiği görülmektedir.³⁶⁷ Memleketi Trabzon'un güneyinde yer alan Gümüşhane Kazası'na bağlı Bağçecik Köyü'nde,³⁶⁸ Trabzon'un batısında yer alan Kocaeli Kefgen'de³⁶⁹ ve Trabzon'un güneybatısında bulunan Sivas'ın Gürün bölgesi başta olmak üzere bu

³⁵⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Temel Öztürk, **Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon**, 1. Baskı, Serander Yayınları, Trabzon, 2011, s. 73-123.

³⁶⁰ TŞS, No: 1907, s. 21.

³⁶¹ TŞS, No: 1891, s. 17.

³⁶² TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1898, s. 31. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 18. TŞS, No: 1907, s. 31.

³⁶³ TŞS, No: 1883, s. 40. TŞS, No: 1907, s. 60. TŞS, No: 1911, s. 15.

³⁶⁴ TŞS, No: 1892, s. 18.

³⁶⁵ Rize'nin Fındıklı ilçesidir.

³⁶⁶ Günümüzde Artvin'in bir ilçesidir.

³⁶⁷ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1892, s. 18. TŞS, No: 1906, s. 7. TŞS, No: 1911, s. 15.

³⁶⁸ TŞS, No: 1907, s. 31.

³⁶⁹ TŞS, No: 1907, s. 21.

coğrafyada³⁷⁰ ve Tokat Kızılca Mahallesi'nde³⁷¹ ikamet eden kimseler de bu noktada dikkate değerdir. Ayrıca memleketi Şehrizor Kazası, Mağrip ve Faris diyarları gibi oldukça uzak olan yerlerden Trabzon'a misafir olarak gelen kimselerin de bulunması vebanın yayıldığı muhtemel coğrafyayı genişletmektedir. 22 Şevval 1136/14 Temmuz 1724 tarihli bir kayıta Trabzon'a yaklaşık olarak 1.200 km uzaklıkta olan Şehrizor Kazası ahalisinden olan Salih oğlu Hüseyin'in Bab-ı Bazar yakınlarındaki hamal hizmetçileri için ayrılan odada vebadan vefat etmesi³⁷² ve 28 Receb 1156/17 Eylül 1743 tarihli diğer bir kayıta ise misafir olarak Faris (İran) diyarından gelen Hacı Mehmed oğlu Katırcı Hacı Kemal'in, Nalbant Mehmed Beşe'nin odasında vebadan vefat etmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.³⁷³

Tablo 8: Vebadan Vefat Edenlerin Genel Durumu

Tarih Hicri/Miladi	Vefat Eden Kişi	Memleketi	Vefat Yeri
19 Cemazi'l Evvel 1120 6 Ağustos 1708	Ahmed Beşe bin Ali Beşe bin Ömer	Gönye Sancağı - Viçe Kazası	Trabzon Çarşusu'nda Yeni Han'da
22 Şevval 1136 14 Temmuz 1724	Hüseyin bin Salih	Şehr-i Zor Kazası Mumcu Mahallesi	Bab-ı Bazar yakınında Huddam-ı Hamal odalarında
14 Safer 1142 8 Eylül 1729	Halil Beşe bin Abdullah	(Trabzon dışından "diyâr-ı âher")	Ortahisar'da Es-Seyyid Hasan Beşe'nin Kahvehanesi'nde
2 Rebiülahir 1143 15 Ekim 1730	Mehmed Beşe bin Abdullah	Arhavi Kazası	Trabzon Çarşusu'nda vaki Cami-i Şerif'in hasta odalarının birinde
3 Safer 1148 25 Haziran 1735	İbrahim Beşe ibni Hasan	Viçe Kazası	Kemerkaya Mahallesi'nde Kemal Mehmed'in menzilinde
Rebiülevvel 1148 Temmuz/Ağustos 1735	El-Hac Abdullah bin Ahmed bin Abdülaziz	Mağrib	Yeni Han'da
13 Zilkade 1153 30 Ocak 1741	Dellal Osman Beşe ibni Süleyman	Ahıska	-
11 Receb 1154 22 Eylül 1741	Evanis	Tokat / Kızılca Mahallesi	Yeni Han'da
25 Rebiülahir 1155 29 Haziran 1742	(Gayrimüslim)	Gürün	Taş Han'da
28 Cemaziyelevvel 1155/31 Temmuz 1742	Ali Ağa ibni Abdullah	Sivas	İskender Paşa Cami-i Şerifi avlusunda
2 Cemaziyelahir 1155 4 Ağustos 1742	Halil bin Mehmed	Kefgen (Kocaeli)	Çölmekçi'de
Cemaziyelahir 1155 Ağustos 1742	Mehmed Beşe ibni Hasan	Gürün Kasabası	Yeni Han'da
3 Ramazan 1155 1 Kasım 1742	Kassab Seyyid Mehmed Beşe ibni Abdullah	Gümüşhane Kazası / Bağçecik Karyesi	Trabzon sukında vaki Yahya Efendi Hanın'da

³⁷⁰ TŞS, No: 1907, s. 21.

³⁷¹ TŞS, No: 1906, s. 46.

³⁷² TŞS, No: 1883, s. 40.

³⁷³ TŞS, No: 1907, s. 66.

Tablo 8: (Devamı)

Tarih Hicri/Miladi	Vefat Eden Kişi	Memleketi	Vefat Yeri
1156/1743-1744	Abdullah Beşe ibni Süleyman	Livane Sancağı ³⁷⁴ Murgul Köyü	Trabzon'da Nimbıyık-zade Ali Ağanın odalarında
28 Receb 1156 17 Eylül 1743	Katırcı El-Hac Kemal ibni Hacı Mehmed	Faris (İran)	Nalband Mehmed Beşe'nin odasında
Zilhicce 1157 Ocak-Şubat 1745	Osman Beşe ibni Ali	Rize	Trabzon'da Eksotha Mahallesi'nde Musa Ağa'nın hanesinde

2.2.3. Boğularak Vefat Edenler

Ölüm sebepleri arasında 14 kişi ile %16'lık dilimde yer alan boğulma vakaları, üçüncü sırada en çok karşılaşılan vefat sebebidir. Tümü erkeklerden oluşan bu kimselerin, 12'si Trabzon halkından³⁷⁵ 2'si ise Acem diyarından ve Milas (Muğla) coğrafyasından olan yabancılarıdır.³⁷⁶ Ayrıca bunlar arasında meskûn halktan olan bir gayrimüslim erkek de bulunmaktaydı.³⁷⁷ Boğularak vefat eden bu şahısların ölüm şekli kayıtlarda detaylı belirtilmediği için bu tür vakaları cinayet ya da intihar vakaları gibi sınıflandırmaya tabi tutmak oldukça güçtür.

Boğulma vakalarının önemli bir kısmını, meskûn halkın yolculuk dönüşü Trabzon'a gelirken denizde boğulduğu vakalar oluşturmaktadır. Bu tür vakalarda güzergâh genel itibarıyla İstanbul'dan Trabzon'a yapılan yolculuklardır.³⁷⁸ Ayrıca belgelerde Çelebioğlu Sefinesi, Karabıçak oğlu Mehmed Ağa'nın sefinesi gibi boğulma vakalarının gerçekleştiği gemiler de zikredilmektedir.³⁷⁹ İlaveten sadece denizde değil aynı zamanda nehirde de boğularak vefat eden kimseler bulunmaktaydı. 11 Recep 1159/30 Temmuz 1746 tarihli kayıta Acem diyarından olan Çukadar Ali'nin Maçuka Nahiyesi üzerinden Trabzon'a gelirken Büyük Nehir'de "*nehr-i kebir*" boğularak vefat etmesi bu noktada örnek olarak verilebilir.³⁸⁰

Tereke kayıtlarında 1715-1753 yılları arasında meydana gelen boğulma vakalarında özellikle 4 Muharrem 1140-28 Muharrem 1140/22 Ağustos 1727-15 Eylül 1727 tarihleri arasındaki vakalar dikkate değerdir. Bahsi geçen kayıtlarda belirtilen 4 boğulma vakasının Muharrem ayının 4'ü, 10'u, 20'si ve 28'inde (Ağustos ayının 22 ve 28'i ve Eylül ayının 7'si ve 15'i) aynı sicil defterine yansdığı

³⁷⁴ Artvin

³⁷⁵ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1910, s. 9. TŞS, No: 1917, s. 66. TŞS, No: 1919, s. 18.

³⁷⁶ TŞS, No: 1912, s. 45. TŞS, No: 1919, s. 7.

³⁷⁷ TŞS, No: 1889, s. 94.

³⁷⁸ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1889, s. 94. TŞS, No: 1910, s. 9.

³⁷⁹ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1919, s. 18.

³⁸⁰ TŞS, No: 1912, s. 45.

görülmektedir.³⁸¹ Trabzon'un meskûn halkından olan bu kimselerden 2'sinin yolculuk güzergâhı bilinmemekle³⁸² beraber diğer 2'sinin güzergâhının İstanbul'dan Trabzon'a doğru³⁸³ olduğu bilinmektedir. Tüm bu verilerin aynı ay içinde kayıtlara aksetmesi, 4 kişinin de aynı gemide olma ve gemi batması gibi bir facia sonucu boğularak vefat etmiş olma olasılıklarını da akla getirmektedir. Bu husus Karadeniz'deki fırtınaların aktif olduğu aylar ya da mevsimler nezdinde de ayrıca sorgulanabilir.³⁸⁴

2.2.4. Şehit Olarak Vefat Edenler

Herhangi bir hastalıktan vefat edenlerin akabinde kayıtlarda şehit olarak vefat edenler ön plana çıkmaktaydı. Bu husus tereke defterlerinde; "*Medine-i Trabzon mahallatından Muhyiddin Mahallesi'nde sâkin iken bundan akdem İran Seferi'nde şehiden vefat iden Mürteza Beşe bin Abdullah'ın verâseti...*" ifadesiyle yer bulmuştur.³⁸⁵ Trabzon halkından olan ve şehit olarak vefat eden 7 tereke sahibinin 3'ü sefer esnasında³⁸⁶ 2'si Özi Muharebesi'nde³⁸⁷ hayatlarını kaybetmişlerdir. Geriye kalan 2 şehitten 1'inin vefat yeri kayıtlarda mevcut değilken³⁸⁸ diğerinin İran'da vefat ettiği söylenebilir.³⁸⁹

Sefer sırasında vefat eden 2 tereke sahibinin İran Seferi'nde vefat ettiği bilinmekte iken,³⁹⁰ diğerinde ise kayıtlarda hangi sefer olduğu belirtilmemiştir.³⁹¹ Fakat tereke sahibinin kayıt tarihini esas alacak olursak bu kimsenin de İran Seferleri sırasında vefat ettiği kuvvetle muhtemeldir. Çünkü sefer sırasında vefat eden tereke sahiplerinin tümü 24 Ağustos 1731 ila 16 Eylül 1732 tarihli kayıtlarda yaklaşık olarak 1 yıllık dönem içerisinde kayıtlara yansımıştır. Sefer esnasında vefat edenlerin 1723-1727 Osmanlı İran Savaşları³⁹² sırasında vefat ettikleri ve savaş gibi olağanüstü bir durum nedeniyle kayıtlara geç yansıdıkları muhtemeldir. Nitekim seferdeki kimsenin ahvalinin

³⁸¹ TŞS, No: 1889, s. 88, 94, 96, 98.

³⁸² TŞS, No: 1889, s. 88, 96.

³⁸³ TŞS, No: 1889, s. 94, 98.

³⁸⁴ Bu bağlamda Karadeniz'deki fırtınaların genellikle kış aylarında, özellikle Şubat ayında, gerçekleştiği, yaz mevsiminde ise Haziran ayı, mevsimsel geçişler dolayısıyla yaz aylarının en fırtınalı ayı olarak da bilinmektedir. Bu konu hakkında bkz. İdris Engin, "Trabzon'da Fırtınalar", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9 (12), 2004, s. 131. Bahsi geçen tereke sahiplerinin ise tereke kayıt tarihlerinden 2 ay önce Haziran ayında fırtına dolayısıyla mı veya gemi kazası sonucu mu vefat ettikleri daha ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir.

³⁸⁵ TŞS, No: 1893, s. 33.

³⁸⁶ TŞS, No: 1893, s. 33, 66. TŞS, No: 1895, s. 88.

³⁸⁷ TŞS, No: 1906, s. 6, 9.

³⁸⁸ TŞS, No: 1895, s. 88.

³⁸⁹ TŞS, No: 1893, s. 86.

³⁹⁰ TŞS, No: 1893, s. 33, 66.

³⁹¹ TŞS, No: 1895, s. 88.

³⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4 (1), 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.172-187.

belirginleşmesi zaman alabilmekteydi. İlâveten yine bu dönemde (1723-1727) Trabzon ve çevresinde eşkıyalık faaliyetlerinin sürdüğü³⁹³ bu kimselerin savaş dışında, sefere giderken eşkıya saldırılarına da maruz kalabileceği de diğer bir ihtimaldir.

İran Seferi'nde ya da İran yakınlarında kaybolan hayatı, ölümü ya da mekânı bilinmeyen kimselerin de İran Savaşları sırasında vefat etmiş olmaları da muhtemel olasılıklar arasındadır. Bu kimselerin kayıt tarihleri esas alındığında 29 Şubat 1736 ila 11 Nisan 1739 yılları arasında kayboldukları bilinmektedir.³⁹⁴ Binaenaleyh 17 Ekim 1736 tarihinde Osmanlı Devleti ve İran (Safevi) arasında imzalan İstanbul Antlaşması'na kadar meydana gelen Osmanlı-İran Savaşları sürecinde³⁹⁵ bu kimselerin şehit olarak vefat etmeleri bu noktada muhtemeldir. Ancak kayıtlarda şehit olarak vefat ettiklerine dair kesin bir bilgi bulunmadığından bu tereke sahiplerini ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutmadık. Bu hususa Trabzon halkından olan Hasan Beşe'nin ahvali misal olarak verilebilir. Hasan Beşe'nin İran Seferi'ne gidip kaybolması kayıtlara; “*medine-i Trabzon mahallatından Eksottha Mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem İran Seferi'ne gidüb mefkûd olan Hasan Beşe ibni Mehmed'in kibel-i şer'den...*” şeklinde yansımıştır.³⁹⁶

1737 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nda Özi'nin elden çıktığı süreçte³⁹⁷ Trabzon halkından 2 tereke sahibinin³⁹⁸ bu muharebede şehit olarak vefat etmelerinin yanı sıra yine bu muharebede bulunmuş fakat kendisi hakkında bilgi alınamayan kimseler de tereke kayıtlarına yansımıştır. Misal olarak Özi Kalesi muhafazasında bulunan, yine Trabzon halkından olup Musa Paşa Mahallesi'nde ikamet eden Ahmed'in durumu kayıtlara şu şekilde aksettirilmiştir: “*Medine-i Trabzon mahallatından Orta Hisar'da vâki Musa Paşa Mahallesi sükkânından iken bundan akdem Özi Kalesi muhafazasında mevcûd iken Mosko keferesi muharebesinde hayatı ve memâtı ve mekânı nâ-ma'lum olan Ahmed Sipâhi ibni Osman nam mefkûdun ahvâlî mütebeyyin ve zâhir oluncaya değin...*”³⁹⁹ Bu türden kayıtlar daha çok kayıp sınıflandırmasında yer aldığı için şehit olarak vefat eden kimseler arasında bu kimseleri zikretmedik. Terekelerin tabiriyle doğrudan şehit olarak bahsedilen kimseleri burada esas aldık. Buna rağmen yukarıdaki örnekte, Ahmed'in ahvalinde olduğu gibi bu kimselerin

³⁹³ Mehmet Kazdal, “Osmanlı-İran Savaşları Esnasında Trabzon ve Çevresinde Eşkıyalık Faaliyetleri”, *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 2022, s. 77-83.

³⁹⁴ TŞS, No: 1901, s. 20. TŞS, No: 1904, s. 9.

³⁹⁵ Adnan Adıgüzel ve Alper Yıldırım, “I. Mahmud Dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran İlişkileri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (7), 2017, s. 66-73; Uğur Kurtaran, “Nadir Şah-I. Mahmud Düellosu: Osmanlı Devleti ve İran Arasında Savaş ve Diplomasi (1736-1747)”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 2023, s. 188-191.

³⁹⁶ TŞS, No: 1904, s. 9.

³⁹⁷ Mustafa Güler, “1737 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Özi'nin Elden Çıkması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 23 (1), 2008, s. 137-156.

³⁹⁸ TŞS, No: 1906, s. 6, 9.

³⁹⁹ TŞS, No: 1904, s. 10.

de şehit olarak vefat etme olasılıkları da kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Ruslarla yapılan bu savaşta kaybeden tarafın Osmanlı olması, bu tezi kısmen de olsa destekler mahiyet arz etmektedir.

2.2.5. Asılarak ve Ceza Sonucu Vefat Edenler

Ölüm sebepleri arasında neredeyse yok denilebilecek kadar az rastlanan vakalar arasında, sicillerin tabiriyle “*maslûben*”⁴⁰⁰ yani asılarak meydana gelen vakalar gelmekteydi. Bu vakaların herhangi bir suç dolayısıyla idam cezası olarak mı gerçekleştiği, terekelerde açık olarak görünmemektedir. Terekeleri bu noktada daha spesifik olarak irdeleyecek olursak ilk etapta asılarak vefat eden 2 kişiden birinin Trabzon halkından Derviş Ali Tekyesi Mahallesi’nden Mahmud oğlu Mehmed Ağa olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁰¹ Diğer tereke sahibi ise Karabük Safranbolu ahalisinden olan Abdullah oğlu Hacı Ahmed’dir.⁴⁰² Zikri geçen asılma vakalarının kayıtlarda nasıl gerçekleştiğini bilmediğimiz için bu vakaları cinayet ya da intihar vakaları arasında bir sınıflamaya tabi tutmak da mümkün görünmemektedir. 11 Recep 1165/25 Mayıs 1752 tarihli kayıta Abdullah oğlu Hacı Ahmed’in Aşağıhisar’da Bab-ı Bazar Mahallesi’nde Havva Hatun’un misafir odalarından birinde asılarak vefat etmesi bu duruma misal olarak verilebilir. Fakat borcu terekесinden fazla olan 4 Cemaziyevvel 1127 / 8 Mayıs 1715 tarihli diğer tereke kaydında asılarak vefat eden Mahmud oğlu Mehmed Ağa’nın durumu daha dikkate değerdir. Sicillerdeki deyimle “*cunûn-ı mutbik*” yani sürekli olarak geçmeyen delilik halinde olan Mehmed Ağa’nın delilik hali ya da iflas etmiş olma durumu intihar veya cinayet vakalarını da bize düşündürmektedir.

Terekelerde sadece 1 kayıtle rastlanan ve ceza sonucu vefat eden Abdülaziz Efendi’nin ahvali terekelere “*Medine-i Trabzon mahallatından Tekfur Çayırı Mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem fermân-ı âli ile katl olan Seyyid Abdülaziz Efendi ibni Mehmed Efendi nam maktûlün verâseti...*” şeklinde aksettirilmiştir.⁴⁰³ Ferman ile katledilen Abdülaziz Efendi’nin işlediği suçun içeriğine dair tereke kayıtlarında herhangi bir emare bulunmamaktadır. Fakat Abdülaziz Efendi’nin ferman ile katledilmesi, işlediği suçun büyüklüğüne de işaret etmektedir.

2.3. Tereke Sahiplerinin Vefat Ettiği Mekânlar

Terekelerin sunduğu zengin veri çeşitliliği içerisinde tereke sahiplerinin vefat yerlerine de ulaşmak mümkündür. Bu yönde 322 tereke sahibinin vefat yeri hakkında bilgiye sahibiyiz. Tüm tereke sahipleri arasında (1.183 tereke) bu sayı, %27,21 oranlık bir dilime tekabül etmektedir. Geriye kalan 861 tereke sahibinin ölüm yerleri hakkında kayıtlarda kesin bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu

⁴⁰⁰ TŞS, No: 1874, s. 79. TŞS, No: 1904, s. 10.

⁴⁰¹ TŞS, No: 1874, s. 79.

⁴⁰² TŞS, No: 1913, s. 10.

⁴⁰³ TŞS, No: 1918, s. 69.

şahısların da ikamet ettikleri mahalle ya da köylerde hayatlarının son bulması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü kayıtlarda ölüm yerlerinin bilinmesinin en büyük sebebi olarak, bu şahısların büyük çoğunlukla ikamet ettiği mekânlar dışında hayatlarının son bulması gösterilebilir. Diğer bir ifadeyle tereke sahiplerinin herhangi bir sebeple yaptıkları mekân değişikliğinin tereke kayıtlarında vurgulanmasıdır. Trabzon'a misafir, ticaret gibi farklı maksatlarla gelen 308 gayrimeskûndan 237'sinin %76,94 oranla ölüm yerlerinin bilinmesi bu minvalde örnek olarak sunulabilir.

Belgelerde han, hane, kahvehane, dükkân, liman ve çeşitli odalar gibi spesifik olarak belirtilen vefat yerlerinin yanı sıra mekânı tam olarak bilinmeyen kimseleri de bu çalışmada ele almayı uygun gördük. Hac yolunda, sefere giderken ve yolculuk yaparken vefat eden tereke sahipleri bu minvalde örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca vefat yerlerini ele alırken Trabzon halkından olan tereke sahiplerinin yanı sıra hayatları Trabzon'un farklı mekânlarında sona ermesi hasebiyle gayrimeskûn tereke sahiplerini de konu edindik.

2.3.1. Trabzonlu Halkın Vefat Yerleri

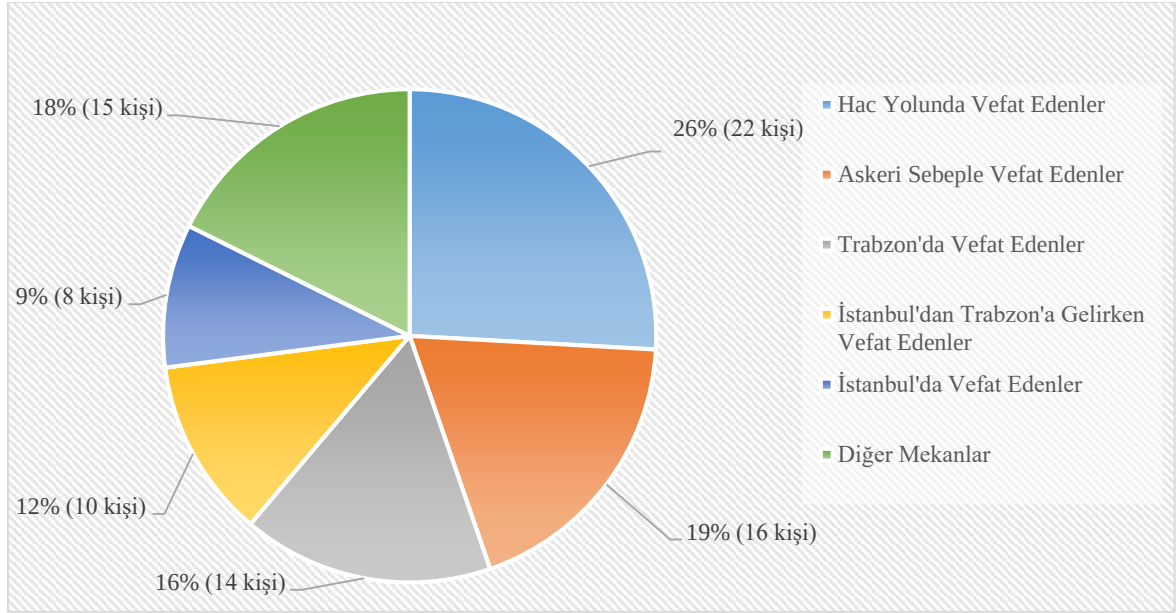
Trabzon halkının vefat ettiği yerleri ya da güzergâhları terekelerin sunduğu veriler doğrultusunda hac yolunda (22 kişi), askerî görev mekânlarında (16 kişi), Trabzon'da (14 kişi), İstanbul'dan Trabzon'a gelirken yolculuk esnasında (14 kişi), İstanbul'da (8 kişi) olmak üzere 5 ayrı kategoride değerlendirebiliriz (Bkz. Grafik 16). Farklı memleketlerde hayatları son bulan 15 kişiyi de ayrıca değerlendirmeye tabi tuttuk. Ölüm yerleri bilinen ve Trabzon halkından olan 85 tereke sahibinin aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere vefat yerlerine göre dağılımı verilmiştir. Bunlardan 78'i Müslüman erkek,⁴⁰⁴ 5'i gayrimüslim erkek⁴⁰⁵ ve 2'si de Müslüman kadından⁴⁰⁶ müteşekkildi.

⁴⁰⁴ TŞS, No: 1873, s. 53, 65, 66. TŞS, No: 1874, s. 12, 26, 90, 106. TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1897, s. 4. TŞS, No: 1902, s. 59. TŞS, No: 1903, s. 27. TŞS, No: 1904, s. 10. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1910, s. 9. TŞS, No: 1917, s. 15.

⁴⁰⁵ TŞS, No: 1889, s. 94. TŞS, No: 1895, s. 92, 127. TŞS, No: 1904, s. 51. TŞS, No: 1918, s. 93.

⁴⁰⁶ TŞS, No: 1896, s. 23. TŞS, No: 1919, s. 65.

Grafik 16: Trabzonlu Halkın Vefat Ettiği Yerlerin Genel Durumu

2.3.1.1. Hac Yolunda Vefat Edenler

Hac yolunda vefat eden tereke sahipleri %26'lık oranla 22 kişiden oluşmaktadır (Bkz. Grafik 16).⁴⁰⁷ Bunlar arasında hacca giderken Mısır Kahire'de⁴⁰⁸ dönüşte ise Şam'da,⁴⁰⁹ hac sırasında Mekke'de⁴¹⁰ ve yeri bilinmemekle beraber hac güzergâhında⁴¹¹ vefat eden kimseler de bulunmaktaydı. Misal olarak, 1 Cemaziyelevvel 1154/15 Temmuz 1741 tarihli kayıta Amasya Mahallesi'nde oturan Mustafa Ağa oğlu Hacı Seyyid Ahmed Ağa hac dönüşünde Şam'da,⁴¹² 19 Receb 1150/12 Kasım 1737 tarihli bir kayıta Hasan oğlu Hacı Mustafa hacca giderken Mısır Kahire'de⁴¹³ ve 5 Rebiülahir 1131/25 Şubat 1719 tarihli diğer bir kayıta ise Bab-ı Bazar Mahallesi'nden Mustafa oğlu Ali oğlu Hacı Mehmed hac sırasında Mekke'de⁴¹⁴ vefat etmiştir.

Hac yolunda vefat eden kimselerin bu dönemde Arabistan çöllerinde ve çadırda yaşayan, urban adı da verilen çeşitli bedevî Arap kabileleri tarafından yağmalandığı ve öldürüldüğü bilinmektedir.

⁴⁰⁷ TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 22, 106. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 14. TŞS, No: 1910, s. 26. TŞS, No: 1911, s. 19. TŞS, No: 1919, s. 29.

⁴⁰⁸ TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1903, s. 29.

⁴⁰⁹ TŞS, No: 1906, s. 28.

⁴¹⁰ TŞS, No: 1877, s. 15.

⁴¹¹ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1880, s. 22. TŞS, No: 1882, s. 19. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1910, s. 26. TŞS, No: 1911, s. 19. TŞS, No: 1919, s. 29.

⁴¹² TŞS, No: 1906, s. 28.

⁴¹³ TŞS, No: 1903, s. 29.

⁴¹⁴ TŞS, No: 1877, s. 15.

Öyle ki 1701’de Ula mevkiinde meydana gelen bedevi saldırısında 30 bin hacı vefat etmiştir. Bedevi kabilelerden olan Aneze ve Şammar kabilelerinin 18. yüzyıl başlarında ve ortalarında hac kervanlarını yağmaladığı ve bazı bedevi kabilelerinin de 1716 yılında hacılara saldırdığı hatta yalın ayak kalıncaya kadar onları yağmaladığı kayıtlarda mevcuttur.⁴¹⁵ Nitekim 22 Rebiülahir 1128/15 Nisan 1716 tarihli ve Hacı Kasım Mahallesi’nde yaşayan Çörekçi Abdünnebi oğlu Hacı Mustafa’nın da hac yolunda bahsi geçen bedeviler tarafından yağmalanıp öldürülmesi mevcut olasılıklar arasında gösterilebilir.⁴¹⁶ Bu tür olaylardan kaçmak adına daha uzun fakat daha güvenli hac güzergâhlarının benimsendiği de bilinmektedir.

2.3.1.2. Askerî Sebeple Vefat Edenler

Bilindiği gibi III. Ahmed döneminde Osmanlı Devleti; 1711’de Rus savaşı, 1715-1718’de Venedik ve Avusturya savaşı, 1723-1727’de İran savaşlarında bulunmuştu. I. Mahmud döneminde ise yine Rusya ve Avusturya savaşları (1735-1739) ve 1730-1746 yılları arasında üç ayrı aşamada meydana gelen İran savaşları devam etmekteydi.⁴¹⁷ Bu noktada terekeler üzerinden bu savaşlarda rol alan Trabzon halkından olan tereke sahiplerini kısmen de olsa takip etmek mümkündür. Bu bağlamda askerî herhangi bir sebeple vefat eden tereke sahiplerinin %19’luk bir oranla 16 kişiden müteşekkil olduğu tespit edilmiştir.⁴¹⁸ Bunların çoğunun 1723 yılında başlayıp 1746 yılına kadar devam eden İran seferleri ve savaşları sırasında vefat ettiği bilinmektedir. Diğerleri ise Faş muhafızlığında,⁴¹⁹ Azak Kalesi muhafazasında⁴²⁰ ve Özi Muharebesi⁴²¹ gibi çeşitli olay ve yerlerde hayatlarını kaybetmişlerdir. Ölüm yeri belirtilmeyen fakat sefer esnasında vefat eden kimselere de kayıtlarda denk gelmek mümkündür. Misal olarak; 26 Rebiülevvel 1145/16 Eylül 1732 tarihli tereke defterinde, Hoca Halil Mahallesi’nde ikamet eden Mehmed Beşe’nin sefer sırasında şehit olarak vefat ettiği bilinmektedir. Tereke defterindeki kayıt tarihini göz önüne alacak olursak Mehmed Beşe’nin de İran savaşları esnasında vefat ettiği varsayılabilir.

2.3.1.3. Şehirde Vefat Edenler

Trabzon’da vefat edenler yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi %16’lık bir payla 14 kişiden oluşmaktaydı (Bkz. Grafik 16). Trabzon’da vefat eden kimselerin belli başlı bazı ölüm yerlerini şu

⁴¹⁵ Hasan Yavuz, “Osmanlı Devleti Zamanında Hac Yollarında Urban Saldırıları Ve Alınan Önlemler”, **Bitlis İslamiyat Dergisi**, 5 (1), 2023, s. 41-43

⁴¹⁶ TŞS, No: 1875, s. 23.

⁴¹⁷ TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1889, s. 11, 34. TŞS, No: 1893, s. 33, 52, 62. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 172-187.

⁴¹⁸ TŞS, No: 1885, s. 42. TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1889, s. 11, 34. TŞS, No: 1893, s. 33. TŞS, No: 1895, s. 88. TŞS, No: 1904, s. 9. TŞS, No: 1906, s. 6, 9.

⁴¹⁹ TŞS, No: 1910, s. 34.

⁴²⁰ TŞS, No: 1873, s. 65.

⁴²¹ TŞS, No: 1903, s. 65.

şekilde sıralamak mümkündür. Trabzon Çarşısı'nda dükkânda, Semercioğlu Hanı'nda, Yeni Han yakınında bulunan Sofi oğlu Bayraktar'ın kahvehanesinde,⁴²² İskender Paşa Mahallesi'nde Tokmakçı oğlunun menziline,⁴²³ Zeytünlük Mescidi yakınında Hüseyin Beğ'in yaptırdığı medresede,⁴²⁴ Trabzon Çarşısı'nda kasaphane yakınında bulunan güllaççı dükkânında,⁴²⁵ kuyumcu dükkânında,⁴²⁶ Bab-ı Bazar Çarşısı'nda,⁴²⁷ Çarşı Mahallesi başında oturan Hacı Süleyman'ın odasında,⁴²⁸ Bab-ı Bazar'daki Mahmud Ağa'nın hanında,⁴²⁹ İskender Paşa Mahallesi'nde Terzi İsmail Beşe'nin menziline⁴³⁰ ve Hoca Halil Mahallesi'nde⁴³¹ ölen kimseler örnek olarak verilebilir.⁴³² Bu kimseler daha detaylı irdelendiğinde, ölüm yerlerinin çeşitli dükkân, çarşı ya da kahvehane olması durumu, yatalak hastalara kıyasla beklenmedik ya da ani bir ölüm vakasını akla getirmektedir.

Vefat eden kimselerin ölüm yerlerinin bilinmesi cinayet, hastalık ya da eşkıyalık gibi durum ve vakaların nerelerde gerçekleştiğinin ve ölüm sebeplerinin daha doğru belirlenmesine yönelik yapılacak çalışmalara da katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Misal olarak, 3 Muharrem 1138/11 Eylül 1725 tarihli muhalefat kaydında Çarşı Mahallesi'nde oturan Abdullah oğlu Mehmed Beşe'nin Gümüşhane'den Trabzon'a gelirken "*sergü yeri*" denilen mekânda yaralanması ve Trabzon'a geldiği sırada Çarşı Mahallesi'nde Hacı Ahmed'in taşra odasında yaranın etkisiyle vefat etmesi kayıtlara şu şekilde aksettirilmiştir: "*Medîne-i Trabzon mahallâtından Çarşı Mahallesi sâkininden olub bundan akdem Gümüşhâne'den gelür iken sergü yeri dimekle ma'rûf nâm mevzîde mecruh olub mahalle-i mezbûrede El-hâc Ahmed'in taşra odasında müteessiren vefât iden Mehmed Beşe bin Abdullah'ın zâhirde vârisi ma'rûf olmayub terekesi...*"⁴³³

⁴²² TŞS, No: 1896, s. 9.

⁴²³ TŞS, No: 1896, s. 23.

⁴²⁴ TŞS, No: 1897, s. 4.

⁴²⁵ TŞS, No: 1898, s. 148.

⁴²⁶ TŞS, No: 1898, s. 20.

⁴²⁷ TŞS, No: 1901, s. 14.

⁴²⁸ TŞS, No: 1902, s. 29.

⁴²⁹ TŞS, No: 1907, s. 22.

⁴³⁰ TŞS, No: 1917, s. 13.

⁴³¹ TŞS, No: 1918, s. 75.

⁴³² TŞS, No: 1896, s. 9. TŞS, No: 1896, s. 23.

⁴³³ TŞS, No: 1888, s. 24.

2.3.1.4. İstanbul'dan Trabzon'a Gelirken Vefat Edenler

İstanbul'dan Trabzon'a gelirken vefat eden tereke sahipleri kayıtlarda %12'lik bir dilimle 10 tereke sahibinden müteşekkildi.⁴³⁴ Bunlardan bir kısmı yolculuk esnasında gemide,⁴³⁵ büyük bir kısmı da denizde boğularak hayatlarını kaybetmişlerdir.⁴³⁶ Zilhicce 1127/ Kasım-Aralık 1715 tarihli terekede Akcaabad Nahiyesi'nden olan Beşir oğlu Mehmed Beşe'nin İstanbul'dan Trabzon'a Çelebioğlu gemisiyle gelir iken deryada boğularak ölmesi boğulma vakalarına örnek olarak verilebilir.⁴³⁷ Yine bu yolculuk sırasında katledilerek vefat edenler ve gemi yolculuğu sonunda Trabzon Limanı'nda gemide ölen kişiler de mevcuttu. 29 Şevval 1149/2 Mart 1737 tarihli kayıтта Şirin Hatun Mahallesi'nden Ali Ağa'nın oğlu bu yolculuk sırasında katledilerek ölürken,⁴³⁸ 15 Rebiülahir 1145/5 Ekim 1732 tarihli diğer bir kayıтта Maçuka Kazası'ndan olan Hristo adındaki gayrimüslim, Mustafa Reis'in gemisiyle Trabzon Limanı'na geldiği sırada, gemide hayatını kaybetmiştir.⁴³⁹

2.3.1.5. İstanbul'da Vefat Edenler

Trabzon halkından olup hangi memlekette vefat ettiği spesifik olarak bilinen ölüm vakalarına da kayıtlarda denk gelmek mümkündür. Bu memleketlerden İstanbul'da vefat edenler⁴⁴⁰ %9 oranla ve 8 kişi ile ilk sırada gelmekteydi (Bkz. Grafik 16). Kayıtlarda tereke sahiplerinin İstanbul'a gidiş amaçları, 2 kayıтта misafir ve ticaret amacıyla olduğu belirtilmektedir. Bunlar arasında 1 Zilhicce 1138/31 Temmuz 1726 tarihli kayıтта Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Ağa oğlu Mustafa Ağa misafir olarak gittiği İstanbul'da vefat ederken,⁴⁴¹ 17 Zilkade 1166/15 Eylül 1753 tarihli diğer belgede ise İskender Paşa Mahallesi halkından Mehmed oğlu Molla Mustafa'nın ticaret maksadıyla Trabzon'dan ayrıldığı ve İstanbul'da vefat ettiği görülmektedir.⁴⁴²

⁴³⁴ TŞS, No: 1874, s. 90. TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1889, s. 94. TŞS, No: 1902, s. 37. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1918, s. 93.

⁴³⁵ TŞS, No: 1874, s. 90. TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1918, s. 93.

⁴³⁶ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1910, s. 9.

⁴³⁷ TŞS, No: 1874, s. 106.

⁴³⁸ TŞS, No: 1902, s. 37.

⁴³⁹ TŞS, No: 1895, s. 92.

⁴⁴⁰ TŞS, No: 1885, s. 95. TŞS, No: 1904, s. 4. TŞS, No: 1919, s. 6, 8, 31.

⁴⁴¹ TŞS, No: 1885, s. 94.

⁴⁴² TŞS, No: 1919, s. 8.

2.3.1.6. Diğer Memleketlerde Vefat Edenler

İstanbul dışında meskûn halkın vefat ettiği diğer yerler arasında Görele, Erzurum, Bayburt, Kırım gibi farklı memleketler de bulunmaktaydı (Bkz. Tablo 9).⁴⁴³ Vefat yerleri noktasında %18 oranla 15 kişiden oluşan bu şahısların (Bkz. Grafik 16), yolculuk maksatlarına ise tereke kayıtlarında rastlamak mümkün değildir.

Tablo 9: Trabzon Halkından Olan Tereke Sahiplerinin Vefat Yerleri

Tarih Hicri/Miladi	Vefat Eden Tereke Sahibi	İkamet Yeri	Vefat Yeri
25 Receb 1125 17 Ağustos 1713	Hasan Reis ibni Abdullah	Monla Siyah Mahallesi	İstanbul’ da vefat etti.
13 Şaban 1125 4 Eylül 1713	Halil Beşe ibni El-Hac Hasan	Kemerkaya Mahallesi	Trabzon Çarşısı’nda dükkânda vefat etti.
27 Şevval 1125 16 Kasım 1713	Ali Ağa ibni Mehmed	Cami-i Kebir Mahallesi	Azak Kalesi muhafazasında vefat etti.
(Tarih yok)	El-Hac İbrahim bin El-Hac Murad	Bab-ı Bazar Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
20 Safer 1126 7 Mart 1714	Süleyman Ağa ibni Mehmed	Bab-ı Zağnos Mahallesi	Erzurum’da vefat etti.
20 Rebiülahir 1126 5 Mayıs 1714	El-Hac Murteza Beşe ibni Mustafa	Monla Siyah Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
22 Rebiülahir 1127 27 Nisan 1715	El-Hac Ahmed bin El-Hac Rüstem	Zağnos Kapusu Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
20 Cemaziyelevvel 1127 24 Mayıs 1715	El-Hac Mustafa Ağa bin Ahmed	Çarşı Mahallesi	İstanbul’dan Trabzon’a gelirken gemide vefat etti.
Zilhicce 1127 Kasım/Aralık 1715	Mehmed Beşe bin Beşir	Akcaabad Nahiyesi	İstanbul’dan Trabzon’a Çelebioğlu sefinesiyle gelirken boğularak vefat etti.
22 Rebiülahir 1128 15 Nisan 1716	Çörekci elhac Mustafa bin Abdünnebi	El-Hac Kasım Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
5 Rebiülahir 1131 25 Şubat 1719	El-Hac Mehmed ibni El-Hac Derviş	Faros Mahallesi	Hac yolunda Mısır Kahire’de vefat etti.
5 Rebiülahir 1131 25 Şubat 1719	El-Hac Mehmed ibni Ali bin Mustafa	Bab-ı Bazar Mahallesi	Hacda vefat etti (Mekke’de).
23 Muharrem 1133 24 Kasım 1720	Küçük Abdi Beşe bin Mehmed	Kemer Kaya Mahallesi	Kırım yakasında vefat etti.
6 Rebiülevvel 1133 5 Ocak 1721	El-Hac Ali bin Mübri	Kala-i Kule Mahallesi	Hacdan dönüşte hac yolunda vefat etti.
Gurre-i Rebiülahir 1133 / 30 Ocak 1721	El-Hac Hasan bin Mehmed	Tekfur Çayırı Mahallesi	Hac yolunda vefat etti
Gurre-i Cemaziyelevvel 1134 / 17 Şubat 1722	El-Hac Hasan bin Selim	İskender Paşa Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.

⁴⁴³ TŞS, No: 1878, s. 48. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1895, s. 125. TŞS, No: 1918, s. 80.

Tablo 9: (Devamı)

Tarih Hicri/Miladi	Vefat Eden Tereke Sahibi	İkamet Yeri	Vefat Yeri
15 Cemaziyelevvel 1134 / 3 Mart 1722	El-Hac Ali bin Eyyüb	Kala-i Kule Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
Tarih yok	Hasan Beşe bin Ömer	Of Kazası / Büyük Hola Köyü	Trabzon'da Semercioğlu Hanı'nda vefat etti.
3 Rebiülahir 1135 11 Ocak 1723	El-Hac Süleyman bin Yusuf	İskender Paşa Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
Selh-i Rebiülevvel 1136 28 Aralık 1723	El-Hac Mehmed bin Ahmed	Amasya Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
15 Rebiülevvel 1137 2 Aralık 1724	Alay beği sâbık Mahmûd Ağa bin Osman	İmaret-i Hatuniyye Mahallesi	Revan Seferi'nde vefat etti.
3 Muharrem 1138 11 Eylül 1725	Mehmed Beşe bin Abdullah	Çarşı Mahallesi	Gümüşhane'de "Sergü" yerinde yaralandı ve daha sonra üzüntüden El-Hac Ahmed'in taşra odasında vefat etti.
Gurre-i Cemaziyelahir 1138 / 4 Şubat 1726	Abdullah Ağa'nın oğlu	Hoca Halil Mahallesi	Askerî sefer sırasında vefat etti.
10 Cemaziyelahir 1138 / 13 Şubat 1726	El-Hac İbrahim bin El-Hac Mehmed	İmaret-i Hatuniyye Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
4 Ramazan 1138 6 Mayıs 1726	Es-Seyyid Mehmed Efendi bin Mehmed Efendi	Tekfur Çayırı Mahallesi	İstanbul'da vefat etti.
2 Zilkade 1138 2 Temmuz 1726	El-Hac Mehmed Efendi ibni El-Hac İbrahim	İmaret Mahallesi	İstanbul'da vefat etti.
Gurre-i Zilhicce 1138 31 Temmuz 1726	Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa	Cami-i Kebir Mahallesi	İstanbul'da vefat etti.
6 Rebiülevvel 1139 1 Kasım 1726	İbrahim Beşe bin Hüseyin	Akçaabad Nahiyesi / Argaliya Köyü	İran Seferi'nde iken Gence'de vefat etti.
25 Cemaziyelahir 1139 / 17 Şubat 1727	Ali Ağa bin Ahmed Ağa	Cami-i Kebir Mahallesi	İran Seferi'nde vefat etti.
25 Zilhicce 1139 13 Ağustos 1727	Hüseyin Beşe bin Abdulah	Hasan Ağa Mescid-i Şerifi Mahallesi	İran Seferi'nde vefat etti.
20 Muharrem 1140 7 Eylül 1727	Markendi?-zade demekle arif İbrahim Çelebi bin Süleyman	Eksotha Mahallesi	İstanbul'dan Trabzon'a gemi ile gelirken boğularak vefat etti.
28 Muharrem 1140 15 Eylül 1727	Kuyumcu Todos veled Miyas	Aya Gorgor Mahallesi	İstanbul'dan Trabzon'a gemi ile gelirken boğularak vefat etti.
20 Rebiülahir 1143 2 Kasım 1730	El-Hac Mehmed bin Seyyid Beşe	Bozdepe Mahallesi	Hac dönüşünde yolda vefat etti.
20 Safer 1144 24 Ağustos 1731	Mürteza Beşe bin Abdullah	Muhyiddin Mahallesi	İran Seferi'nde şehit oldu.
3 Rebiülevvel 1144 5 Eylül 1731	Es-Seyyid El-Hac Abdullah Efendi ibni Es- Seyyid Ahmed Ağa	İmaret-i Hatuniyye Mahallesi	Bayburt Kazası'nda misafiren sakin iken vefat etti.
20 Cemaziyelahir 1144 / 20 Aralık 1731	Kassab İsmail Beşe bin Mustafa Ağa	Tekfur Çayırı Mahallesi	İran Seferi'nde vefat etti.

Tablo 9: (Devamı)

Tarih Hicri/Miladi	Vefat Eden Tereke Sahibi	İkamet Yeri	Vefat Yeri
Receb 1144 - Aralık /Ocak 1731/1732	Abdullah Beşe bin El Hac Ahmed	Çölmekci Mahallesi	İran yakınlarında vefat etti.
3 Receb 1144 1 Ocak 1732	Es-Seyyid Mustafa Beşe ibni Ömer	İmaret Mahallesi	İran Seferi'nde vefat etti.
20 Receb 1144 18 Ocak 1732	Osman Beşe bin Ahmed Ağa	Cami-i Kebir Mahallesi	İran Seferi'nde şehit oldu.
16 Şevval 1144 12 Nisan 1732	Çavuş-zade dimekle arif Es-Seyyid Mehmed Beşe! bin Es-Seyyid Osman Ağa	Tekfur Çayırı Mahallesi	İran'da şehit olarak vefat etti.
26 Rebiülevvel 1145 16 Eylül 1732	Mehmed Beşe	Hoca Halil Mahallesi	Sefer sırasında vefat etti.
15 Rebiülahir 1145 5 Ekim 1732	Hristo	Maçuka Kazası	İstanbul'dan El-Hac oğlu Mustafa Reis gemisiyle gelirken Trabzon İskelesi Limanı'nda gemide vefat etti
16 Cemaziyelahir 1145 – 4 Aralık 1732	Hüseyin Beşe bin Beşir	Sürmene Kazası / Araklı karyesi	Yeni Han yakınlarında Sofi oğlu Bayrakdarın Kahvehanesi'nde vefat etti.
3 Şaban 1145 19 Ocak 1733	El-Hac Süleyman bin Abdullah	Debbağhane Mahallesi	Tiflis'de maktulen vefat etti
5 Şaban 1145 21 Ocak 1733	Fatıma binti Mehmed bin Abdullah	İskenderpaşa Mahallesi	İskenderpaşa Mahallesi'nde Tokmakçı oğlu menziline vefat etti.
19 Zilhicce 1145 2 Haziran 1733	Derviş Mehmed bin Abdullah	Akcaabad Kazası / Moğala Karyesi	Trabzon'da Zeytünlük Mescidi yakınında Hüseyin Beğ'in inşa ettiği medresede vefat etti.
20 Cemaziyelahir 1147 – 17 Kasım 1734	Güllaççı Mehmed Beşe ibni Ramazan	Maçuka Nahiyesi / Hoş Oğlan Karyesi	Trabzon Çarşısı'nda kasaphane yakınında güllaççı dükkânında vefat etti.
5 Ramazan 1147 29 Ocak 1735	Mehmed Beşe bin El-Hac Halil	Yeni Cuma Mahallesi	Revan muhafazasında vefat etti.
29 Muharrem 1148 21 Haziran 1735	Kostantin veled (boşluk)	Of	Trabzon'da kuyumcular çarşısında vaki kuyumcu dükkânında vefat etti.
27 Şaban 1148 12 Ocak 1736	İsmail Beşe ibni Hasan	Of Kazası	Trabzon'da vaki Bab-ı Bazar Çarşısı'nda vefat etti.
23 Zilkade 1148 5 Nisan 1736	Kara Bıçakzade dimekle arif Ali Ağa ibni Hacı İbrahim Reis	İskender Paşa Mahallesi	Faş Kalası'nda gümrük emini olduğu halde vefat etti.
17 Ramazan 1149 19 Ocak 1737	Kara Mehmed bin Abdullah	Yoros Kazası	Çarşı Mahallesi başında El-Hac Süleyman'ın odasında vefat etti.

Tablo 9: (Devamı)

Tarih Hicri/Miladi	Vefat Eden Tereke Sahibi	İkamet Yeri	Vefat Yeri
Selh-i Şevval 1149 2 Mart 1737	Ali Ağa'nın oğlu	Şirin Hatun Mahallesi	İstanbul'dan Trabzon'a gelirken maktulen vefat etti.
16 Muharrem 1150 16 Mayıs 1737	Ahmed Beşe ibni Mürteza bin Abdullah	Of Kazası	İstanbul'da Hasan Reis'in gemisinde vefat etti.
19 Receb 1150 12 Kasım 1737	El-Hac Mustafa bin Hasan	-	Hacca giderken Mısır Kahire'de vefat etti.
3 Rebiülahir 1151 21 Temmuz 1738	El-Hac Süleyman bin Hamza	Ayafilibo Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
2 Receb 1151 16 Ekim 1738	Murteza Efendi ibni Ömer	Monla Siyah Mahallesi	Özi Muharebesi'nde vefat etti.
8 Şevval 1151 19 Ocak 1739	El-Hac Mehmed bin Şahin	Tekfur Çayırı Mahallesi	İstanbul'da vefat etti.
17 Zilhicce 1152 16 Mart 1740	(Gayrimüslim Ermeni)	İskender Paşa Mahallesi	-
27 Rebiülahir 1153 22 Temmuz 1740	Yazıcı Mehmed Reis bin Hacı Mustafa	İskender Paşa Mahallesi	Turna Çayı'nda vefat etti.
8 Receb 1153 29 Eylül 1740	Haseki-zade İbrahim Ağa ibni Mehmed	Saray-ı Atik Mahallesi	Özi Kalesi Muharebesi'nde şehit olarak vefat etti.
25 Receb 1153 16 Ekim 1740	Ebubekr sipahi bin Abdullah	İmaret Mahallesi	Özi Muharebesi'nde şehit olarak vefat etti.
Gurre-i Cemaziyelevvel 1154 15 Temmuz 1741	Es-Seyyid El-Hac Ahmed Ağa bin Mustafa Ağa	Amasya Mahallesi	Hac dönüşünde Şam'da vefat etti.
Gurre-i Cemaziyelevvel 1154 15 Temmuz 1741	Tabancacı El-Hac Mustafa bin Yakub Beğ	Bozdebe Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
20 Cemaziyelevvel 1155 – 23 Temmuz 1742	Mehmed Beşe ibni Osman	Sürmene Kazası / Marcupa Köyü	İstanbul'dan Hüseyin Reis gemisiyle Trabzon Limanı'na geldiği sırada gemide vefat etti.
22 Cemazilahir 1155 24 Ağustos 1742	Uzun Hüseyin ibni Salih	Akcaabad Kazası	Bab-ı Bazar'da vaki Mahmud Ağa Hanı'nda vefat etti.
5 Zilhicce 1156 20 Ocak 1744	Monla Mahmud ibni Mustafa	Yeni Cuma Mahallesi	İstanbul'dan gemi ile gelirken deryada boğularak vefat etti.
Selh-i Cemaziyelevvel 1157 11 Temmuz 1744	Hacı Hasan ibni Mustafa	Tekke Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
15 Şaban 1157 23 Eylül 1744	Ali Beşe ibni Abdullah	Cami-i Kebir Mahallesi	Faş Muhafızı iken vefat etti.
27 Zilkade 1157 1 Ocak 1745	Müezzın Hacı Osman Efendi ibni İbrahim	Faros Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
25 Zilkade 1161 16 Kasım 1748	Musa Ağa ibni Mürteza	Eksotha Mahallesi	Faş yakınlarında vefat etti.

Tablo 9: (Devamı)

Tarih Hicri/Miladi	Vefat Eden Tereke Sahibi	İkamet Yeri	Vefat Yeri
25 Safer 1163 3 Şubat 1750	Ahmed Beşe ibni İsmail	İskender Paşa Mahallesi	İskender Paşa Mahallesi'nde vaki Terzi İsmail Beşe'nin mülk-i menzilinde maktulen vefat etti.
23 Ramazan 1163 26 Ağustos 1750	İslam Beşe ibni Musa	Evkaf-ı Hatuniyye kuralarından İskefiye? Karyesi	Hoca Halil Mahallesi'nde vefat etti.
13 Safer 1164 11 Ocak 1751	Hacı Süleyman ibni Dilaver	Faros Mahallesi	Görelde'de Çavuşlu Karyesi'nde maktulen vefat etti
5 Cemaziyelevvel 1164 1 Nisan 1751	İbrahim ibni Ali	Saçlı Hoca Mahallesi	Diyarı-ı aherde (başka bir yerde) vefat etti.
15 Şaban 1164 9 Temmuz 1751	Mehmed Reis ibni El-Hac Hasan	Kabak Meydanı Mahallesi	İstanbul'dan gemi ile Trabzon'a gelirken yolda vefat etti.
23 Şaban 1164 17 Temmuz 1751	Hirestiyos	Debbağhane Mahallesi	İstanbul'dan Çölmekci oğlu Mehmed Reis gemisiyle gelirken yolda vefat etti.
14 Rebiülahir 1165 1 Mart 1752	Hacı Ömer Efendi bin Ahmed	Kabak Meydanı Mahallesi	Hacda vefat etti.
28 Cemaziyelevvel 1166 2 Nisan 1753	Derzi Süleyman ibni Mehmed	Debbağhane Mahallesi	Tuna Çayı'ndaki mahalde vefat etti.
12 Şevval 1166 12 Ağustos 1753	El-Hac Süleyman bin El-Hac Mehmed	Saray-ı Atik Mahallesi	İstanbul'da vefat etti.
17 Zilkade 1166 15 Eylül 1753	Monla Mustafa ibni Mehmed	İskender Paşa Mahallesi	İstanbul'da vefat etti.
26 Zilhicce 1166 24 Ekim 1753	Sarı Ahmed ibni Abdullah	Bozdepe Mahallesi	Trabzon Çarşısı'nda vefat etti.
27 Muharrem 1167 24 Kasım 1753	Mehmed Beşe ibni Musa	Bab-ı Bazar Mahallesi	Kara Bıçak Oğlu ismiyle tanınan Mehmed Ağa'nın gemisinde boğularak vefat etti.
Gurre-i Rebiülahir 1167 26 Ocak 1754	Bıçakçı Monla Ali ibni Mustafa	Kale-i Kule Mahallesi	Hac yolunda vefat etti.
Gurre-i Rebiülahir 1167 26 Ocak 1754	Esir oğlu Mehmed Ağa ibni Hüseyin	Saçlı Hoca Mahallesi	İstanbul'da, misafir olarak vefat etti.
25 Rebiülahir 1167 19 Şubat 1754	Emine binti Hüseyin	Bab-ı Bazar Mahallesi	Kasab-zade ismiyle tanınan Hafız Mehmed Efendi ibni El-Hac Ahmed'in menzilinde vefat etti.

2.3.2. Gayrimeskûnların Trabzon'da Vefat Ettiği Mekânlar

Trabzon'un meskûn halkından İstanbul, Erzurum gibi farklı vilayetlerde⁴⁴⁴ ya da Kırım, İran, Mısır gibi farklı coğrafyalarda⁴⁴⁵ vefat eden kimseler olduğu gibi yine benzer şekilde Trabzon ahalisinden olmayıp farklı coğrafyalardan Trabzon'a gelip hayatını, Trabzon'un farklı mekânlarında kaybeden tereke sahipleri de mevcuttu. Bu bağlamda tereke kayıtlarında Trabzon ahalisinden olmayan 308 adet gayrimeskûnlara ait tereke kaydı tespit edilmiştir.⁴⁴⁶ Gayrimeskûnlara ait bu kayıtlardan 71'inin %23 oranla vefat ettiği yerler kayıtlara yansımamıştır.⁴⁴⁷ Ancak çeşitli memleketlerden farklı niyetlerle Trabzon'a gelen bu kimselerin Trabzon mahkeme kayıtlarında mal varlıklarının taksim edilmesi ve ölüm yerlerinin belirtilmemesi bu kimselerin de büyük olasılıkla Trabzon'da veya çevresinde vefat ettiğini bize düşündürmektedir.

Gayrimeskûnlara ait tereke sahiplerini daha detaylı irdelediğimizde, 277'sinin %89,93 oranla Müslümanlardan,⁴⁴⁸ 31'inin %10,06 oranla gayrimüslimlerden⁴⁴⁹ oluştuğu söylenebilir. Cinsiyet noktasında tereke sahipleri ele alındığında ise, 275'i Müslüman erkek,⁴⁵⁰ 2'si Müslüman kadın,⁴⁵¹ 28'i gayrimüslim erkek,⁴⁵² 2'si gayrimüslim kadın⁴⁵³ ve 1 tane de cinsiyeti bilinmeyen gayrimüslimin⁴⁵⁴ 1703-1754 yılları arasında Trabzon'un farklı mekânlarında hayatlarının sona erdiği söylenebilir.

Bahsi geçen kayıtlardan 111'inin %36'luk bir oranla Trabzon'a geliş amacı terekelerde belirtilirken,⁴⁵⁵ geriye kalan 197'sinin %64'lük bir oranla geliş amacı kayıtlarda açık bir şekilde belirtilmemiştir.⁴⁵⁶ Trabzon'a geliş amacı bilinen gayrimeskûn tereke sahipleri içerisinde, misafir

⁴⁴⁴ TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1885, s. 94.

⁴⁴⁵ TŞS, No: 1878, s. 48. TŞS, No: 1889, s. 11. TŞS, No: 1877, s. 15.

⁴⁴⁶ TŞS, No: 1867, s. 83. TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1878, s. 35. TŞS, No: 1885, s. 35. TŞS, No: 1891, s. 57. TŞS, No: 1893, s. 81. TŞS, No: 1903, s. 62. TŞS, No: 1912, s. 51. TŞS, No: 1920, s. 45.

⁴⁴⁷ TŞS, No: 1874, s. 5, 60. TŞS, No: 1882, s. 33. TŞS, No: 1885, s. 10. TŞS, No: 1890, s. 85. TŞS, No: 1896, s. 6. TŞS, No: 1898, s. 37. TŞS, No: 1906, s. 44. TŞS, No: 1914, s. 29.

⁴⁴⁸ TŞS, No: 1892, s. 5. TŞS, No: 1893, s. 81. TŞS, No: 1895, s. 113. TŞS, No: 1897, s. 90. TŞS, No: 1903, s. 62.

⁴⁴⁹ TŞS, No: 1874, s. 59, 111. TŞS, No: 1883, s. 39. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1910, s. 13, 34.

⁴⁵⁰ TŞS, No: 1889, s. 73. TŞS, No: 1891, s. 57. TŞS, No: 1895, s. 113. TŞS, No: 1897, s. 49. TŞS, No: 1904, s. 61. TŞS, No: 1910, s. 30. TŞS, No: 1918, s. 99.

⁴⁵¹ TŞS, No: 1897, s. 90. TŞS, No: 1910, s. 21.

⁴⁵² TŞS, No: 1874, s. 59. TŞS, No: 1883, s. 39. TŞS, No: 1898, s. 18. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1912, s. 13.

⁴⁵³ TŞS, No: 1907, s. 22. TŞS, No: 1913, s. 26.

⁴⁵⁴ TŞS, No: 1896, s. 6.

⁴⁵⁵ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1875, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 131. TŞS, No: 1883, s. 40.

⁴⁵⁶ TŞS, No: 1873, s. 43. TŞS, No: 1875, s. 35. TŞS, No: 1885, s. 84. TŞS, No: 1889, s. 73. TŞS, No: 1890, s. 85.

amacıyla gelen 77 tereke sahibi⁴⁵⁷ %25'lik bir orana sahipken, ticaret amacıyla gelen 34 tereke sahibi⁴⁵⁸ ise sadece %11'lik bir paya sahipti.⁴⁵⁹

Geldikleri coğrafya cihetiyle tereke sahiplerine daha yakından bakıldığında, Anadolu'nun hemen hemen her coğrafyasından Trabzon'a geldikleri müşahede edilmiştir. Öyle ki ikamet noktasında tereke sahiplerinin 40 ayrı coğrafyadan Trabzon'a gelmesi bu bağlamda misal olarak verilebilir. Bunlardan bazıları; İstanbul, Çanakkale (Karasu Yenicesi), Sakarya (Geyve), Edirne, Tekirdağ (Rodosçuk), Bursa (Koyunhisar), Bolu (Gölyüzü), Kastamonu (Tosya), Van (Erciş), Erzurum (Hasankale, Tortum, Cami-i Kebir, İspir, Tercan⁴⁶⁰ v.d.), Erzincan (Eğin⁴⁶¹, Kemah), Elazığ (Harput) Kars, Rize (Atina⁴⁶²), Artvin, Gümüşhane, Giresun (Tirebolu, Görele), Samsun (Terme), Konya, Isparta (Hamid), Kocaeli (Kefgen) Kütahya, Amasya (Merzifon), Karabük (Safranbolu), Diyarbakır, Kilis, Adana (Eğni), Antep, Arabgir (Malatya), Kahramanmaraş (Pazarcık), Sivas (Divriği), Çankırı, Çorum, Sivrihisar (Eskişehir), Tokat, Denizli, Aydın (Güzelhisar), Manisa (Saruhan), Muğla (Milas)'dır.⁴⁶³

Trabzon'a Anadolu dışından gelen gayrimeskûnlar ise doğuda, Hazar Denizi'nin batısından, batıda Adriyatik Denizi'nin kuzeydoğusunda konumlanan Bosna'ya, Karadeniz'in kuzeyinde Kırimdan, güneyde Kızıldeniz'in doğusunda konumlanan Mekke'ye kadar varan oldukça geniş bir coğrafyadan çeşitli sebeplerle gelen kimselerdi. Bunlardan bazılarının memleketi Kırim, Gönnye (Batum), Kahire (Mısır), İran, Ahıska ve Tiflis (Gürcistan), Tunus, Bosna, Yergöğü (Romanya), Selanik ve Çirmen (Yunanistan), Vidin ve Varna (Bulgaristan), Şam (Suriye), Mekke (Arabistan) idi.⁴⁶⁴

Trabzon'da vefat eden gayrimeskûnların ölüm yerlerini daha özelde ele alacak olursak hanlar başta olmak üzere, kahvehaneler, özel mülke ait çeşitli araziler, çeşitli odalar, liman ya da gemi, misafir olduğu kimsenin evinde ya da konağında, cami avlusu, denizde, çarşıda olmak üzere çok

⁴⁵⁷ TŞS, No: 1878, s. 79. TŞS, No: 1883, s. 40. TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1903, s. 39. TŞS, No: 1907, s. 66.

⁴⁵⁸ TŞS, No: 1874, s. 71. TŞS, No: 1875, s. 5. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1913, s. 23. TŞS, No: 1918, s. 90. TŞS, No: 1920, s. 21.

⁴⁵⁹ Bahsi geçen oran ve sayılar Trabzon'a gelen 308 yabancı esas alınarak hesaplanmıştır.

⁴⁶⁰ Bu dönemde Erzurum'a bağlı bir kazadır. Günümüzde Erzincan'ın bir ilçesidir.

⁴⁶¹ Günümüzdeki ismi Kemaliye'dir.

⁴⁶² Yeni ismiyle Rize'nin Pazar ilçesidir.

⁴⁶³ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1874, s. 54, 59, 60. TŞS, No: 1878, s. 35, 79. TŞS, No: 1888, s. 28, 35, 47. TŞS, No: 1892, s. 16, 18, 27. TŞS, No: 1897, s. 17, 41, 42. TŞS, No: 1902, s. 23, 26. TŞS, No: 1907, s. 9, 12, 13, 19, 65. TŞS, No: 1911, s. 15, 18. TŞS, No: 1917, s. 55, 69. Belgelerde daha çok vilayet, sancak, kaza ve kasaba olarak bahsedilen bu bölgeler günümüzde de çoğunlukla aynı ismi kullanmış olup, daha iyi anlaşılması noktasında günümüzdeki il sınırları ile eşleştirilerek metinde yazılmıştır.

⁴⁶⁴ TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1890, s. 98. TŞS, No: 1902, s. 31. TŞS, No: 1904, s. 33, 61. TŞS, No: 1906, s. 7. TŞS, No: 1912, s. 13, 50. TŞS, No: 1918, s. 97. TŞS, No: 1919, s. 71.

farklı mekânlar karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁵ Ayrıca birçok kayıta ölüm yerleri daha geniş manada Ortahisar, Kindinar, Kemer Kaya, Debbağhane, İskender Paşa mahalleleri gibi sadece mahalle ismi verilerek kayda yansıtılmaktaydı.⁴⁶⁶ Örneğin; 27 Zilhicce 1146/31 Mayıs 1734 tarihli kayıta Kastamonu’da ikamet eden Abdürrezzak oğlu Abdullah oğlu Hacı Şaban’ın vefat yeri Kindinar Mahallesi olarak belirtilmekte⁴⁶⁷ ve daha spesifik olarak han, kahvehane, oda ya da arazi gibi herhangi bir mekân kayıtlara yansıtılmamıştır.

Gayrimeskûn tereke sahiplerinin Trabzon’da vefat ettiği mekânlar arasında hanlar, ilk sıralarda konumlanmaktaydı. Çeşitli ölüm vakalarının yaşandığı hanlar arasında en çok ölümün gerçekleştiği Yeni Han,⁴⁶⁸ 40 kayıtle belgelerde yer almıştır.⁴⁶⁹ Akabinde ise 12 ölüm vakası Taş Han’da gerçekleşmiştir.⁴⁷⁰ Bundan sonra sırasıyla 5 kişi İkiz oğlu Hacı Osman Ağa Hanı’nda,⁴⁷¹ 5 kişi Hacı Yahya Efendi Hanı’nda,⁴⁷² 4 kişi Hacı Hasan Hanı’nda,⁴⁷³ 2 kişi Semercioğlu Hanı’nda,⁴⁷⁴ 2 kişi Çubukçu oğlu Hanı’nda⁴⁷⁵ vefat etmiştir. Geriye kalan Zincirli Han, Hüseyin Ağa Hanı, Küçük Hüseyin Hanı, Hacı Ömer Hanı, Hacı Mehmed Ağa Hanı, Semerciler Hanı, Hacı Ahmed Ağa Hanı ve Müfti Efendi Hanı’nda birer kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁷⁶ Görüldüğü gibi hanlarda vefat eden 78 kişinin sadece 52’si %66,66 oranla Yeni Han ve Taş Han’da vefat etmiştir. Bu bağlamda 18. yüzyılda Trabzon’da ticarî hareketliliğin önemli bir yansıması olan hanlardan Yeni Han, yabancı tüccarların çokça tercih ettiği konaklama yeri olması hasebiyle⁴⁷⁷ çeşitli ölüm vakalarına da ev sahipliği yapması tabii olarak görülebilir. 25 Muharrem 1128/20 Ocak 1716 tarihli kayıta Mehmed oğlu Süleyman

⁴⁶⁵ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1870, s. 66, 70. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1874, s. 46, 54, 59. TŞS, No: 1883, s. 39. TŞS, No: 1888, s. 24, 25, 29, 35, 47. TŞS, No: 1903, s. 50, 62. TŞS, No: 1913, s. 28, 42, 53.

⁴⁶⁶ TŞS, No: 1878, s. 10. TŞS, No: 1885, s. 35, 165. TŞS, No: 1890, s. 6. TŞS, No: 1897, s. 44, 90. TŞS, No: 1898, s. 26. TŞS, No: 1901, s. 35. TŞS, No: 1903, s. 22.

⁴⁶⁷ TŞS, No: 1897, s. 44.

⁴⁶⁸ Yeni Han; Semerciler Çarşısı’nda konumlanmakta olup kayıtlarda “Yeni Han” veya “Han-ı Cedid” isimleriyle geçmektedir. Yeni Han’ın XVII. Yüzyıl sonları ile XVIII. Yüzyıl başlarında inşa edildiği düşünülmektedir. Bu konu hakkında bakınız: Necmettin Aygün, “18. Yüzyılda Trabzon’un Ticari Yapıları, Trabzon ve Çevresi”, Mithat Kerim Arslan ve Hikmet Öksüz (Haz.), **Uluslararası Tarih- Dil-Edebiyat Sempozyumu**, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 260. Bu konuda bizim tespit ettiğimiz en eski kayıt olan 19 Cemaziyevvel 1120/6 Ağustos 1708 tarihli Ahmed Beşe’nin Yeni Han’da vebadan öldüğü kaydı esas alacak olursak, Yeni Han’ın 1708 yılı öncesinde inşa edildiği söylenebilir. Aygün ise tüccarların Yeni Han’da kaldığı en eski bilginin 1713 yılına tekabül ettiğine ve hanın ismine dayanarak, Yeni Han’ın inşasını bahsi geçen şekilde yorumlamıştır. Bu bağlamda Yeni Han’ın inşasını Aygün’ün tespitinden 5 yıl öncesine tarihlemek, diğer bir tabirle 18. yüzyılın başları ifadesini 7 yıllı sınırlamak mümkündür.

⁴⁶⁹ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1873, s. 44. TŞS, No: 1885, s. 63. TŞS, No: 1888, s. 35, 47. TŞS, No: 1892, s. 22. TŞS, No: 1903, s. 25. TŞS, No: 1904, s. 42. TŞS, No: 1907, s. 20, 21. TŞS, No: 1916, s. 14.

⁴⁷⁰ TŞS, No: 1883, s. 39. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1898, s. 18. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1913, s. 42.

⁴⁷¹ TŞS, No: 1901, s. 5. TŞS, No: 1906, s. 26. TŞS, No: 1907, s. 61. TŞS, No: 1910, s. 22. TŞS, No: 1917, s. 69.

⁴⁷² TŞS, No: 1890, s. 65, 96. TŞS, No: 1898, s. 96. TŞS, No: 1907, s. 41. TŞS, No: 1918, s. 73.

⁴⁷³ TŞS, No: 1885, s. 6, 42. TŞS, No: 1895, s. 105. TŞS, No: 1901, s. 7.

⁴⁷⁴ TŞS, No: 1885, s. 31. TŞS, No: 1895, s. 113.

⁴⁷⁵ TŞS, No: 1897, s. 19, 49.

⁴⁷⁶ TŞS, No: 1874, s. 59. TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1891, s. 57. TŞS, No: 1903, s. 26. TŞS, No: 1916, s. 11.

⁴⁷⁷ Heath W. Lowry, Feridun Emecen, Trabzon, TDV, c. 41, s. 300.

Beşe'nin ikamet ettiği Manisa Saruhan Sancağı'ndan ticaret amacıyla Trabzon'a gelmesi ve Yeni Han'da vefat etmesi,⁴⁷⁸ 15 Ramazan 1141/14 Nisan 1729 tarihli diğer bir kayıta Hacı Ömer oğlu Hasan ticaret maksadıyla sakin olduğu Sivas Gürün'dan Trabzon'a gelip Taş Han'da vefat etmesi⁴⁷⁹ bu minvalde örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıda örneğini verdiğimiz 1 kaydın dışında, Taş Han'da⁴⁸⁰ gerçekleşen 11 ölüm vakasının, tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.⁴⁸¹ Yeni Han'da vefat edenler arasında ise bu oran 34'ü Müslüman⁴⁸² 6'sı ise gayrimüslim⁴⁸³ olarak şekillenmiştir. Diğer bir ifadeyle terekelerde, gayrimüslimlerin uğrak yeri olarak Yeni Han'dan ziyade Taş Han'ı daha çok seçtiği görülmüştür. İlâveten Necmettin Aygün'ün çalışmasında da 18. yüzyılın ilk yarısında dışardan gelen tüccarların Taş Han'ı konaklamak için sekiz kez tercih ettiğine, Yeni Han'ı ise aynı zaman diliminde on bir kez tercih ettiğine vurgu yaparak Taş Han'ın Yeni Han'a kıyasla daha pasif kaldığını tespit etmiştir.⁴⁸⁴ Tereke kayıtları nezdinde de iki hanın kullanım sıklığı, Aygün'ün bahsi geçen tespitini destekler niteliktedir.

Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Tokat başta olmak üzere Anadolu'nun farklı coğrafyalarından gelen gayrimüslimlerin Trabzon'da vefat ettiği diğer yerler arasında Zincirli Han, Trabzon Çarşısı, Kemer kaya Mahallesi, Aya Gorgor Mahallesi, Ayor Mahallesi, Debbaghane Mahallesi ve Bünyad Ağa zade'nin mahzen odası öne çıkan mekânlar arasındadır.⁴⁸⁵ Trabzon'un çeşitli mahallelerinde vefat eden gayrimüslimlerin aynı mahallelerde yine bir başka gayrimüslimin yanında vefat ettiği de bilinmektedir. 15 Rebiülevvel 1126/31 Mart 1714 tarihli kayıta Erzurum Kürkcü'de ikamet eden ve Trabzon'a ticaret amacıyla gelen gayrimüslimin Aya Gorgor⁴⁸⁶ Mahallesi'nde bir Ermeni'nin menziline,⁴⁸⁷ 5 Cemaziyelevvel 1161/3 Mayıs 1748 tarihli diğer bir kayıta Sivas'ta ikamet eden bir

⁴⁷⁸ TŞS, No: 1875, s. 5.

⁴⁷⁹ TŞS, No: 1890, s. 64.

⁴⁸⁰ Taş Han, Alaca Han, Sabır Han ve Hacı Yahya Han'ı gibi günümüze kadar varlığını koruyabilmiş hanlar arasındadır. İskender Paşa Evkafı'ndan olan Taş Han, Trabzon Valisi İskender Paşa tarafından 1531-1533 yılları arasında yaptırıldığı rivayet olunmaktadır. Trabzon'un Çarşı Mahallesi'nde bedestene yakın bir konumda Çarşı Câmii'nin yanında bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aygün, **18. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları, Trabzon ve Çevresi**, s. 260-262.

⁴⁸¹ TŞS, No: 1883, s. 39. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1898, s. 18. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1913, s. 42.

⁴⁸² TŞS, No: 1874, s. 46, 54. TŞS, No: 1898, s. 31. TŞS, No: 1907, s. 20. TŞS, No: 1916, s. 14.

⁴⁸³ TŞS, No: 1897, s. 40. TŞS, No: 1904, s. 42. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 21, 60. TŞS, No: 1920, s. 21.

⁴⁸⁴ Aygün, **18. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları, Trabzon ve Çevresi**, s. 261.

⁴⁸⁵ TŞS, No: 1874, s. 59, 71. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1910, s. 7. TŞS, No: 1912, s. 13. TŞS, No: 1916, s. 11. TŞS, No: 1918, s. 86.

⁴⁸⁶ Bazı kayıtlarda Aya Gorogor olarak yazılmıştır. Bkz. TŞS, No: 1874, s. 71.

⁴⁸⁷ TŞS, No: 1874, s. 71.

Ermeni'nin yine Trabzon'da Ayor Mahallesi'nde oturan İstefan isimli başka bir Ermeni'nin yanında vefat etmesi⁴⁸⁸ bu bağlamda örnek olarak verilebilir.

Misafir amacıyla Trabzon'a gelen kimselerin vefat ettiği yerler arasında kahvehaneler de bulunmaktaydı. Bu kahvehanelerden bazılarının yerleri ve sahipleri şu şekildeydi; Ortahisar'da Seyyid Hasan Beşe'nin kahvehanesi, Kazancılar Çarşısı içinde İsmail Ağa'nın kahvehanesi, Bab-ı Zağnos'da Gümrükçü Hacı İbrahim Ağa'nın kahvehanesi, Mumhane önünde Kalaycı oğlu olarak tanınan Molla Mehmed'in kahvehanesi, Trabzon çarşısında Yusuf Beşe'nin kahvehanesi ve sahibini bilmediğimiz Trabzon çarşısında Kasaphane yakınındaki kahvehane.⁴⁸⁹

Halka açık yerlerin yanı sıra özel mülk statüsünde bulunan mekânlarda da vefat eden tereke sahipleriyle karşılaşmaktadır. Bunlar arasında özel mülkte vefat edenlerden 1'i hariç⁴⁹⁰ diğerlerinin misafir amacıyla Trabzon'a geldikleri bilinmektedir. Vesikalarda daha çok “*menzil*” ifadesiyle ve sahibine atıfta bulunularak belirtilen özel mülk statüsü arz eden yerlerden bazıları şunlardı: Çarşı Mahallesi'nde Ebubekir oğlu Mehmed Beşe'nin menzili, Musa Paşa Mahallesi'nde Ömer Beğ'in menzili, İmaret Mahallesi'nde Baltacı Hüseyin Efendi'nin menzili, İmaret-i Hatuniyye Mahallesi'nde Ahmed Ağa'nın menzili, Kemer kaya Mahallesi'nde Kemal Mehmed'in menzili, Kindinar Mahallesi'nde Çorbacı oğlu Ahmed Beşe'nin menzili, Çarşı Mahallesi'nde Hacı Mehmed'in menzili, Sarmaşuk Mahallesi'nde Dellal Molla İsmail'in menzili, Amasya Mahallesi'nde Sahtiyancı oğlu menzili.⁴⁹¹

Tereke sahipleri arasında daha özelde ise konaklarda ve hanelerde vefat eden kimseleri de tereke defterlerinde müşahade etmek mümkündür. 30 Zilkade 1139/19 Temmuz 1727 tarihli kayıta İstanbul Bulak Mahallesi'nden Abdullah oğlu Hacı Ahmed Çavuş'un Trabzon'da Debbaghane Mahallesi'nde Zağarcıbaşı Mustafa Ağa'nın konağında vefat etmesi,⁴⁹² 28 Recep 1155/28 Eylül 1742 tarihli başka bir kayıta ise Erzincan'da ikamet eden Hasan oğlu Eyüp Ağa'nın Trabzon'da Hüsamzade Ahmed Ağa'nın konağında vefat etmesi⁴⁹³ ölüm yeri olarak konaklara verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Trabzon'da birinin evinde hayatını kaybedenler arasında ise İkizzade Hacı Osman Ağa'nın hanesinde, 29 Rebiülevvel 1154/14 Haziran 1741 tarihli kayıta Çıldır Eyaleti Murgul Nahiyesi'nden⁴⁹⁴ Hasan oğlu Molla Mehmed'in⁴⁹⁵ ve 25 Rebiülevvel 1157/8 Mayıs 1744

⁴⁸⁸ TŞS, No: 1916, s. 11.

⁴⁸⁹ TŞS, No: 1891, s. 17. TŞS, No: 1917, s. 56. TŞS, No: 1918, s. 91, 92. TŞS, No: 1920, s. 6.

⁴⁹⁰ TŞS, No: 1875, s. 39.

⁴⁹¹ TŞS, No: 1874, s. 71. TŞS, No: 1880, s. 9. TŞS, No: 1889, s. 73. TŞS, No: 1893, s. 81. TŞS, No: 1895, s. 101. TŞS, No: 1898, s. 21. TŞS, No: 1904, s. 33. TŞS, No: 1918, s. 74. TŞS, No: 1919, s. 77.

⁴⁹² TŞS, No: 1889, s. 72.

⁴⁹³ TŞS, No: 1907, s. 26.

⁴⁹⁴ Günümüzde Artvin'in bir ilçesidir.

⁴⁹⁵ TŞS, No: 1906, s. 26.

tarihli kayıttaki Gümüşhane’den Abdullah oğlu Ali Beşe’nin vefat ettikleri⁴⁹⁶ tespit edilmiştir. Trabzon Eksotha Mahallesi’nde ikamet eden Musa Ağa’nın hanesinde ise Rize’de sakin olan Ali oğlu Osman Beşe’nin taundan vefat etmesi⁴⁹⁷ ve Trabzon Çarşısı’nda Hacı Yahya-zade’nin hanesinde Tokat’ta ikamet eden Abdullah oğlu Mehmed Beşe’nin vefat etmesi⁴⁹⁸ özel mülkte vefat eden kimselere verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Daha özelde bu tür mekânlarda gerçekleşen ölüm vakalarının ev sahibi ile misafir arasında akrabalık ya da nesep bağı ile beraber başka bir yakınlık bağı olup olmadığını tereke kayıtları üzerinden saptamak oldukça güç görünmektedir. Ancak Rize, Gümüşhane, Erzincan gibi yakın yerlerden Trabzon’a misafir amacıyla gelen kimseler olduğu gibi yine Anadolu topraklarından İstanbul, Akçaşehir (Karaman), Geyve (Sakarya), Karasu Yenicesi (Çanakkale),⁴⁹⁹ gibi uzak yerlerden de Trabzon’a misafir amaçlı gelen tereke sahipleri mevcuttu. Hatta Anadolu toprakları dışında İran, Ahıska gibi uzak diyarlardan⁵⁰⁰ misafir amaçlı gelen kimseler de bu minvalde dikkat cezbeden bir husustur. Çünkü bahsi geçen ve uzak diyarlardan gelen tereke sahiplerinin misafir amaçlı gelmelerinin yanı sıra özel mülk statüsünde bahsettiğimiz mekânlarda vefat etmesi durumu, diğer bir tabirle uzaklığın artması olası akrabalık ya da yakınlık bağlarının da artması anlamına mı geliyordu? Öyle ki 1.000 kilometreyi aşan bu tür yolculukların ticaret değil de misafirlik amacıyla yapılması, birçoğunun varislerinin bilinmesi,⁵⁰¹ bazılarının taun gibi bulaşıcı hastalıklara rağmen misafir olduğu özel mülkte vefat etmesi gibi birçok faktör de ev sahibi ve misafir arasında akrabalık bağına benzer bir yakınlığın olma ihtimalini bize düşündürmektedir. Diğer bir olasılık ise zikri geçen şahısların Trabzon’u bir uğrak yeri ya da geçiş güzergâhı olarak kullanmaları da muhtemel olasılıklar dâhilindedir.⁵⁰²

Spesifik olarak terekelerde değinilen ölüm yerlerinden biri de “oda”lardır. Terekelerde vefat yeri olarak yalın halde bahsedilen odaların yanı sıra doğrudan kullanım amacının bilindiği odalar da mevcuttu. Bunlar arasında misafir odası, hasta odası, vakıf odası, medrese odası, iskele odası, saray odası, zindan odası gibi farklı amaçlarla kullanılan hücre olarak da adlandırabileceğimiz mekânları

⁴⁹⁶ TŞS, No: 1910, s. 22.

⁴⁹⁷ TŞS, No: 1911, s. 15.

⁴⁹⁸ TŞS, No: 1918, s. 73.

⁴⁹⁹ TŞS, No: 1885, s. 6. TŞS, No: 1918, s. 74. TŞS, No: 1889, s. 73. TŞS, No: 1919, s. 77.

⁵⁰⁰ TŞS, No: 1904, s. 33. TŞS, No: 1920, s. 9.

⁵⁰¹ Bu noktada ticaret amacıyla Trabzon’a gelen tereke sahiplerinin çoğunda varis bulunmadığını da ifade etmek gerekir. Bu husus kayıtlara şu misalde olduğu gibi; “*Fi’l-asl Gürun Kasabası sâkinlerinden olub ticâret tarikiyle medine-i Trabzon’da vâki Taş Han’da sâkin iken bu esnâda vefat iden Ömer bin Hasan bin El-Hac Ömer’in zâhirde varisi ma’ruf olmayub yanında mevcûd olan terekesi beytü’l-mâle râci’ olmağla ...*” yansımıştır. TŞS, No: 1890, s. 64.

⁵⁰² Bu konuda 1650-1800 yılları arasında Trabzon’da misafir olarak bulunan gayrimüslimlerin terekeleri üzerine yapılan bir çalışmada ise misafir amacıyla Trabzon’a vasil olan gayrimüslimlerin muhtemelen Trabzon’u bir uğrak yeri ya da diğer bir ifadeyle geçiş güzergâhı olarak kullandıkları ifade edilmiştir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Miraç Tosun, “Trabzon’da Misafir Olarak Bulunan Gayrimüslimlerin Terekeleri (1650-1800)”, Kenan İnan, Miraç Tosun ve Deniz Çolak (Haz.), *Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi I - CIEPO 22*, Trabzon, 2018. s. 206-207.

zikredebiliriz.⁵⁰³ Ölüm hadisesinin vuku bulduğu misafir odalarına; Trabzon çarşısında Bünyad Ağa'nın ve Uzun Ali Beşe'nin misafir odaları,⁵⁰⁴ Çörekçi Hacı Hamza'nın misafir odası,⁵⁰⁵ Aşağıhisarda Bab-ı Bazar Mahallesi'nde Havva Hatun'un misafir odaları⁵⁰⁶ misal olarak sunulabilir. Yine bu noktada herhangi bir oda yakınında ölüm vakasının gerçekleştiği durumlar da mevcuttu. Bu bağlamda 15 Rebiülevvel 1141/19 Ekim 1728 tarihli kayıta Trabzon çarşısında Çömlekçi Hacı Mehmed'in misafir odalarının yakınında vefat etmesi öne sürülebilir.⁵⁰⁷

Terekelerde bazı odalar da kullanım amacı belirtilmemekle beraber bir kısmının konum olarak bir çarşı içerisinde zikredilmesi bu odalardan bazılarının esnaf taifesine ait olduğunu akla getirmektedir. Bunlardan bazılarının konumları ve isimleri ise şunlardı: Bab-ı Zağnos Mahallesi'nde Ömer Ağa'nın odası, Çarşı Mahallesi'nde Hacı Veli oğlu Ahmed Beşe'nin odası, Çarşı Cami yakınındaki Hacı Hüseyin'in odası, Çömlekçi'de Hacı Mehmed'in odası, Ortahisar'da İkinci Mehmed Beğ'in odası, Trabzon çarşısında Said Ağa'nın odası, Bab-ı Bazar Çarşısı'nda Hacı Tosun İbrahim Ağa'nın odası, Nimbıyıkzade Ali Ağa'nın odası, Nalbant Mehmed Beşe'nin odası, Trabzon çarşısında Şatır-zade'nin odası, Kemerkaya'da Bayramoğlu'nun odası, Trabzon çarşısındaki Cami-i Şerif'in yakınındaki oda.⁵⁰⁸

Diğer odalarda gerçekleşen ölüm vakaları ise aşağıda örnekleri ile beraber özet olarak sunulmuştur. Hasta odasında vefat edenlere, 2 Rebiülahir 1143/13 Ekim 1730 tarihli kayıta Arhavi Kazası'nda ikamet eden Abdullah oğlu Mehmed Beşe'nin Trabzon çarşısındaki Cami-i Şerif'in hasta odasında taundan vefat etmesi;⁵⁰⁹ vakıf odasında vefat edenlere, 22 Muharrem 1166/29 Kasım 1752 tarihli kayıta İbrahim oğlu Hacı Mahmud'un Trabzon'da Hatuniye Cami-i Şerifi'nin yakınındaki vakıf odasında vefat etmesi;⁵¹⁰ medrese odasında vefat edenlere, 25 Rebiülevvel 1133/24 Ocak 1721 tarihli kayıta Atina Kazası'nda ikamet eden Abdullah oğlu Mustafa'nın İskender Paşa Mahallesi'ndeki medrese odasında vefat etmesi;⁵¹¹ iskele odasında vefat edenlere, 8 Ramazan 1123/20 Ekim 1711 tarihli kayıta İstanbul'da ikamet eden Abdullah oğlu Hacı Ali'nin Trabzon'da gümrükçü iskelesi odalarından bir odada vefat etmesi,⁵¹² hamal hizmetçilerinin odasında vefat

⁵⁰³ TŞS, No: 1870, s. 70. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1878, s. 79. TŞS, No: 1892, s. 16, 18. TŞS, No: 1895, s. 116. TŞS, No: 1913, s. 28. TŞS, No: 1918, s. 63.

⁵⁰⁴ TŞS, No: 1870, s. 70. TŞS, No: 1898, s. 22.

⁵⁰⁵ TŞS, No: 1898, s. 156.

⁵⁰⁶ TŞS, No: 1913, s. 10.

⁵⁰⁷ TŞS, No: 1890, s. 63.

⁵⁰⁸ TŞS, No: 1867, s. 83. TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1885, s. 26. TŞS, No: 1888, s. 29. TŞS, No: 1890, s. 60. TŞS, No: 1892, s. 5, 27. TŞS, No: 1897, s. 4. TŞS, No: 1907, s. 60, 66. TŞS, No: 1918, s. 99. TŞS, No: 1920, s. 31.

⁵⁰⁹ TŞS, No: 1892, s. 18.

⁵¹⁰ TŞS, No: 1913, s. 28.

⁵¹¹ TŞS, No: 1978, s. 79.

⁵¹² TŞS, No: 1871, s. 78.

edenlere, 22 Şevval 1136/15 Temmuz 1724 tarihli kayıтта Şehrizar Kazası Mumcu Mahallesi sakinlerinden olan Salih oğlu Hüseyin'in Bab-ı Bazar yakınında bulunan hamal hizmetçileri *"huddâm-ı hamal"* odasında yatalak hasta iken taundan vefat etmesi⁵¹³ verilebilecek birkaç misaldir. Ayrıca bunlar dışında saray odasında vefat edenler de bulunmaktaydı. 13 Rebiülevvel 1165/30 Ocak 1752 tarihli kayıтта Çirmen Kazası Zağra Kasabası'nda ikamet eden Zağralı Çukadar Mehmed Ağa'nın Trabzon'da Beylik Sarayı'nın odasında vefat etmesi ise *"fî'l-asl Çirmen Kazası'nda Zağra Kasabası ahâlisinden olub medine-i Trabzon'da vâki Beğlik Sarayı'nın odalarında ber veç misâfîret sâkin iken bundan akdem fevt olan Zağralı Çukadar Mehmed Ağa..."* şeklinde terekelere yansımıştır.⁵¹⁴ Ayrıca bazı ölüm hadiselerinin vuku bulduğu odalar arasında zindan odaları da bulunmaktaydı. Mesela 7 Rebiülevvel 1143/20 Eylül 1730 tarihli kayıтта Erzurum'da ikamet eden ve Trabzon'a misafir amacıyla gelen Abdullah oğlu Osman Beşe'nin Trabzon'da Aşağı Hisar Kalesi'nin zindan odalarından birinde vefat etmesi dikkat çekicidir.⁵¹⁵ Abdullah oğlu Osman Beşe'nin bahsi geçen zindan odasında bir suçuna mukabil olarak mı tutulduğu yoksa zindan odalarının bu dönemde yaygın olan taun hastalığının karantina evi olarak mı kullanıldığı ya da işlevi dışında misafir ağırlamak için misafirhane olarak mı kullanıldığını terekeler üzerinden saptamak oldukça güç bir durumdur.

Çarşıda vefat edenler ise çoğunlukla kayıtlara çarşıda vefat ettiği konumla beraber yansıtılmaktaydı. 16 Zilhicce 1132/19 Ekim 1720 tarihli kayıтта Erzurum Eyaleti Tercan Kazası'nda ikamet eden Abdulllâh oğlu Ali Beşe'nin Trabzon çarşısında Kasaphane yakınında vefat etmesi⁵¹⁶ ve 17 Muharrem 1145/10 Temmuz 1732 tarihli kayıтта Rumeli Selimiye Kasabası ahalisinden olan Abdullah oğlu Mehmed'in Trabzon çarşısında mumhane önünde vefat etmesi⁵¹⁷ verilebilecek pek çok örnekten birkaçıdır. Bazıları da 2 Muharrem 1138/10 Eylül 1725 tarihli kayıтта Abdullah oğlu İbrahim Beşe'nin Trabzon çarşısında vefat etmesi gibi sadece çarşı ismi kullanılarak kayıtlara aksettirilmiştir.⁵¹⁸

Vefat yerleri konusunda Trabzon'un genel ya da özel noktalarında coğrafi olarak tespit edebileceğimiz mekânlar olduğu gibi bu tespitin yapılamadığı mekânlar da mevcuttu. Vefat eden kimsenin vefat yeri olarak yine başka bir şahsın yanının (ya da mekânının) belirtilmesi durumu, ölüm vakasının gerçekleştiği konumu bizim açımızdan güçleştirirken diğer taraftan bu şahısların o dönemde işinden ya da mal varlıklarından dolayı isim yapmış kimseler olması da muhtemeldir. Diğer bir husus ise mahalle noktasında nüfusun az olması ve büyük çoğunluğun birbirini tanıması ve buna

⁵¹³ TŞS, No: 1883, s. 40.

⁵¹⁴ TŞS, No: 1918, s. 63.

⁵¹⁵ TŞS, No: 1892, s. 16.

⁵¹⁶ TŞS, No: 1978, s. 35.

⁵¹⁷ TŞS, No: 1895, s. 107.

⁵¹⁸ TŞS, No: 1888, s. 24.

bağlı olarak da mekânlarının bilinmesinden dolayı vesikalarda sadece isimlerinin belirtilmesi o dönemde konum olarak yeterli görüldüğü varsayılabilir. Bu hususa örnek olarak 1 Şaban 1128/21 Temmuz 1716 tarihli kayıтта Rumeli Babadağ Sancağı'nda Köstendil Köyü'nde ikamet eden Ahmed Ağa gösterilebilir.⁵¹⁹ Ahmed Ağa'nın kayıtlarda resmi görevli olan mütesellim ve beytülmal emini Hacı İbrahim Ağa oğlu Halil Ağa'nın hizmetini görürken bunun yanında vefat etmesi fakat ölüm mekânının bir devlet dairesi mi yoksa başka bir mekân mı olduğuna dair tereke kaydında bir ibarenin bulunmaması örnek olarak verilebilir. Yine 18 Şevval 1144/14 Nisan 1732 tarihli kayıтта İstanbul'da ikamet eden Abdullah oğlu Yusuf Beşe'nin Monla Siyah Mahallesi'nde ikamet eden Abdullah oğlu Mustafa Beşe'nin yanında vefat etmesi durumu da konum olarak mahalle dışında daha spesifik ev, dükkân, arazi, ya da herhangi bir odanın bahsedilmemesi de bu doğrultuda misal teşkil eden diğer bir husustur.⁵²⁰

Yukarıda bahsedilen vefat yerleri dışında gemide, kayıkta, liman ya da iskelede vefat eden kimseler de mevcuttu.⁵²¹ Terekelerde bu noktada 1716-1751 yılları arasında 18 ölüm vakası tespit edilmiştir. Bu tür ölümlerin çoğu güzergâhı İstanbul'dan Trabzon'a doğru olan gemilerde gerçekleşmekteydi. Ayrıca 18 kaydın tümünde yolculuk Trabzon'a doğru, diğer bir ifadeyle yolculuklar dönüş değil geliş odaklıydı.⁵²² Ölüm vakalarının gerçekleştiği gemilerden bazıları Keşablı Hasan Reis, Ömer Beğ, Rizeli Abdi Reis, Attar Mustafa Reis, Çömlekçi oğlu Mustafa Reis'e ait gemilerdi.⁵²³ Yolculuk sırasında hareket halinde olan bu gemilerden başka, limanda bağlı halde bulunan kayıklarda da ölüm vakaları olabilmekteydi. 4 Zilhicce 1138/3 Ağustos 1726 tarihli kayıтта Gönnye Sancağı Atina Kazası Rutha Köyü'nde ikamet eden Derviş oğlu Bodur Ali Beşe'nin Çömlekçi Limanı'nda bağlı olan melekse⁵²⁴ kayığında vefat etmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.⁵²⁵ Yine gemi yolculuğu sonunda karaya henüz yeni adım attığı sırada Trabzon İskelesi'nde vefat edenler de mevcuttu. 22 Zilkade 1133/14 Eylül 1721 tarihli kayıтта Rize'de ikamet eden Abdurrahman oğlu Abdullah Beşe'nin Keşablı Hasan Reis'in gemisiyle İstanbul'dan Trabzon'a gelirken Trabzon İskelesi'nde vefat etmesi bu noktada ileri sürülebilir.⁵²⁶

Tereke kayıtlarında Trabzon'da vefat eden gayrimeskûn kimselerden yolculuk halinde oldukları bilinenler arasında 2 kayıt hariç diğer bütün yolculuklarda varış noktasının Trabzon

⁵¹⁹ TŞS, No: 1875, s. 35.

⁵²⁰ TŞS, No: 1895, s. 135.

⁵²¹ TŞS, No: 1873, s. 43. TŞS, No: 1875, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 84. TŞS, No: 1892, s. 15. TŞS, No: 1907, s. 65.

⁵²² TŞS, No: 1875, s. 27. TŞS, No: 1890, s. 98. TŞS, No: 1895 s. 94. TŞS, No: 1904, s. 39. TŞS, No: 1918, s. 97.

⁵²³ TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1892, s. 15. TŞS, No: 1907, s. 19. TŞS, No: 1918, s. 96, 97.

⁵²⁴ Vesikalarda deniz vasıtalarının farklı okunuş ve yazılışları mevcut olmakla beraber, melekseler bazı kayıtlarda sefine yani gemi olarak geçerken bazı kayıtlarda da kayık olarak da geçmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Temel Öztürk, "Karadeniz'de Kullanılan Melekse Türü Gemiler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 24 (2), 2009, s. 86-88.

⁵²⁵ TŞS, No: 1885, s. 84.

⁵²⁶ TŞS, No: 1880, s. 75.

olduğuna ve yolculukların deniz vasıtası kullanılarak yapıldığına daha önceden değinmiştik. Bahsi geçen 2 kayıta ise yolculuklar, tereke sahiplerinin kendi memleketlerine doğru yani dönüş odaklı idi. Bu kayıtlardan birinde 7 Şevval 1139/28 Mayıs 1727 tarihli kayıta İspir Kazası'nda ikamet eden Abdullah oğlu Vani Mehmed Efendi'nin Boztepe üzerinden kendi memleketine giderken Boztepe'de işlek yol üzerinde bulunan bir su çeşmesi yanında vefat etmesi kayıtlara; *"fi'l-asl İspir Kazâsı sükkânından ber-vech-i misâfîret Trabzon'da sâkin olub bu esnâda vilâyetine gider iken medine-i mezbûre hâricinde Bozdepe üzerinde târik-i 'amda vâki su çeşmesi kurbunda fevt olan Vâni Mehmed Efendi ibni Abdullah'ın..."* şeklinde aksettirilmiştir.⁵²⁷ 17 Rebiülevvel 1143/30 Eylül 1730 tarihli diğer bir kayıta ise, Atina Kazası'nda ikamet eden ancak ismi belirtilmeyen şahıs ise Yeni Han'da misafir iken hastalığa yakalanmış ve memleketine dönmek için kayığa bindiği sırada vefat etmiştir.⁵²⁸

2.4. Köle ve Cariye Sahipleri

İnsanlık tarihi kadar kadim bir geçmişe sahip olan kölelik, bir insanın bütün varlığı ile bir başkasının tasarrufu altında bulunması olarak tanımlanmıştır.⁵²⁹ Osmanlı Devleti'nde ise kelime olarak köle ve esir arasında belirleyici bir fark bulunmamakla beraber hür olmayan kimseler için de her iki kavram kullanılırdı.⁵³⁰ Tereke kayıtlarında ise, köle ibaresinden ziyade erkek köleleri ifade eden *"gulam"* tabiri kullanılırken⁵³¹, kadınlar için de yine köle ile aynı anlamda kullanılan *"câriye"* ifadesine yer verilmiştir.⁵³² Bu noktada gulam kelimesinin sözlükte erkek çocuk, delikanlı, azat edilmiş köle, efendisine bağlı muhafız gibi farklı anlamları mevcutken,⁵³³ diğer taraftan kadınlar için hukuki olarak aynı manaya gelen *"câriye"* veya *"eme"* tabirleri köle ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.⁵³⁴

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren hem Anadolu'ya hem de Rumeli'ye yaptığı akınlarla beraber peyderpey topraklarını genişletmişti. Bu akınlar sonucunda kazanılan savaş ganimetleri yanında birçok esiri de ele geçirmekteydi. Ayrıca esir kaynakları arasında savaş dışında, hediye ve ticaret yolu ile de temin edilenler de bulunmaktaydı. Bunlar arasında ticaret yolu ya da *"satın alma"* usulü ise, savaş yoluyla elde edilen esir kaynaklarından sonra ikinci sırada gelmekteydi. Bu bağlamda

⁵²⁷ TŞS, No: 1889, s. 57.

⁵²⁸ TŞS, No: 1892, s. 15.

⁵²⁹ İsmail Parlatır, "Türk Sosyal Hayatı'nda Kölelik", *Belleten*, 47 (187), 1983, s. 805.

⁵³⁰ Nihat Engin, "Osmanlılar'da Kölelik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 246.

⁵³¹ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 44.

⁵³² TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1874, s. 46. TŞS, No: 1888, s. 18, 19, 35. TŞS, No: 1892, s. 5, 19.

⁵³³ Mustafa Zeki Terzi, "Gulam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 178.

⁵³⁴ Seher Yüçetürk, "17. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Câriyeler", *Turkish Studies – Historical Analysis*, 15 (2), 2020, s. 777.

Osmanlı Devleti'nde esir ticaretini besleyen dört temel coğrafya vardı. Bunlardan birincisi Çerkes, Abaza ve Gürcü kölelerin geldiği Kafkas bölgesidir. Arap ve Zenci köleleri toplama merkezi olarak Arabistan'da Cidde, Afrika'da Musavva bölgeleri ön plana çıkmaktaydı. Kuzey Afrika'da ise Libya, Tunus, Cezayir ve Senegal ayrı bir bölge idi. Dördüncü bölge ise Lehistan, Macaristan, Ukrayna, Polonya, Rusya'nın da içinde yer aldığı Balkan bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³⁵ Trabzon tereke kayıtlarında tespit edilen kölelerin ise daha çok Gürcü ve Acem asıllı olduklarını bu noktada ifade etmek gerekir.⁵³⁶

Terekelerde köle ve cariyeh sahiplerinin durumlarına değinmeden önce tüm tereke kayıtları içerisinde tespit edilen köle ve cariyelerin sayısal ve oransal dağılımlarını bilmek, daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmeyi mümkün kılacaktır. Bu bağlamda 1703-1754 yılları arasındaki 1.183 tereke kaydı içerisinde, %11,24 oranla 133 kayıta köle ve cariyeh tespiti yapılmıştır.⁵³⁷ Diğer bir deyişle tüm tereke kayıtları içerisinde her 8,89 kişiden 1'i köle veya cariyeh sahibi idi. Toplamda tespit edilen köle ve cariyeh sayısı ise 272 olup, kişi başına düşen köle ve cariyeh sayısı ortalama 2,06 idi.⁵³⁸ Cinsiyet noktasında ise terekelerde toplam köle (gulam) sayısı 121 iken⁵³⁹ cariyeh sayısı ise köle sayısından %24,79 oranında fazla olup, 151 kişiden ibaretti.⁵⁴⁰ Belgelerdeki köle ve cariyeler hakkındaki bu genel bilgiyi gayrimeskûn ve meskûn terekeler noktasında ele alacak olursak, gayrimeskûnlara ait 45 adet tereke kaydında 58 cariyeh, 29 köleye rastlanırken,⁵⁴¹ meskûn tereke kayıtlarında ise dengeli bir şekilde 88 kayıta 93 cariyeye ve 92 köleye rastlanmıştır (Bkz. Grafik 17).⁵⁴²

⁵³⁵ Parlatur, **Türk Sosyal Hayatı'nda Kölelik**, s. 814-818.

⁵³⁶ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1885, s. 40. TŞS, No: 1886, s. 115.

⁵³⁷ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 78. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1888, s. 24, 35, 47.

⁵³⁸ TŞS, No: 1874, s. 26, 90, 98. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1885, s. 46.

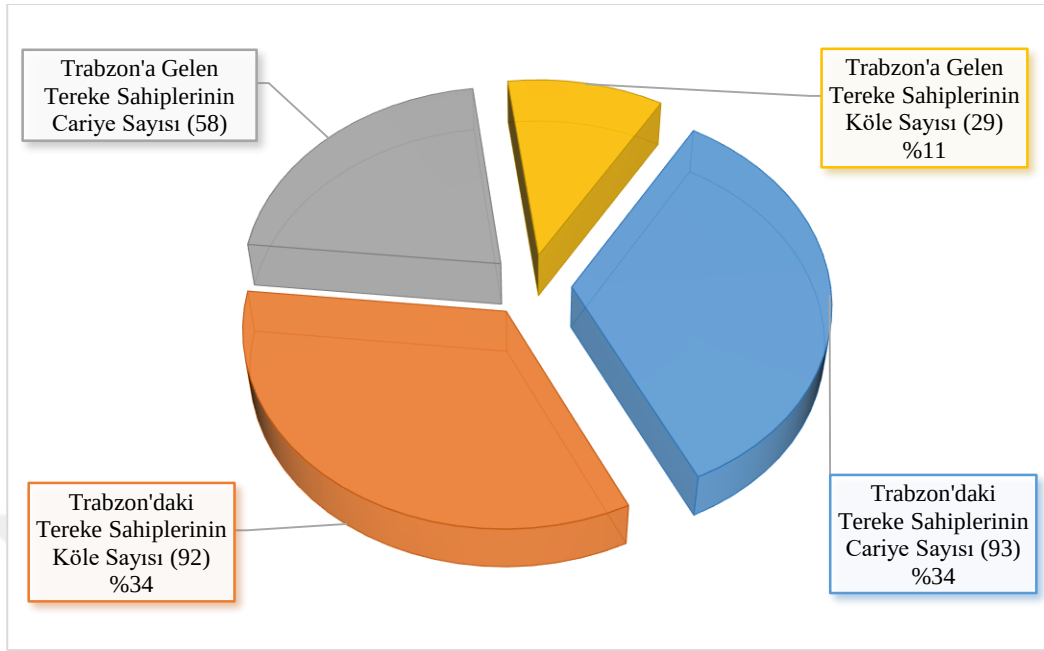
⁵³⁹ TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1886, s. 119.

⁵⁴⁰ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1873, s. 65. TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1901, s. 12.

⁵⁴¹ TŞS, No: 1874, s. 5, 46. TŞS, No: 1885, s. 6, 35. TŞS, No: 1888, s. 19, 24, 35, 47. TŞS, No: 1890, s. 60.

⁵⁴² TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 85.

Grafik 17: Terekelerde Köle ve Cariyelerin Sayısal Durumu

2.4.1. Köle ve Cariyelerin Genel Durumu

Trabzon'da ikamet ettiği bilinen, 1703-1754 yılları arasında tespit edilen 846 tereke sahibinden sadece 88'inin (%10,40) köle ya da cariye sahibi olduğu tespit edilmiştir. Yani her 9,61 kişiden 1'i köle ya da cariye sahibi idi.⁵⁴³ Eğer köle ve cariye sahibi olmayan 28 meskûn gayrimüslimi bu hesaptan hariç tutarsak,⁵⁴⁴ Müslümanlar arasında bu oranın %10,75'e yükseldiği her 9,29 kişiden 1'inin köle ya da cariye sahibi olduğu ifade edilebilir.

Köle ve cariye sahibi olan tereke kayıtlarına cinsiyet bağlamında bakıldığında, erkeklere ait 79 muhallefat kaydı %89,77 oranla ciddi çoğunluktan müteşekkildi.⁵⁴⁵ Geriye kalan 9 tereke sahibini ise %10,33 oranla kadınlar oluşturmaktaydı.⁵⁴⁶ Tüm tereke kayıtlarında erkeklere ait terekelerin (604 kayıt)⁵⁴⁷, kadınlara ait terekelerden (214 kayıt)⁵⁴⁸ yaklaşık 3 kat daha fazla olması durumu ise bahsi geçen çoğunluğu, kısmen de olsa açıklar mahiyette görmektedir. Fakat köle ve cariye sahibi olan erkeklerin kadınlara oranla 8,77 kat daha fazla olması, iki durum arasındaki korelasyonun doğru

⁵⁴³ TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 85.

⁵⁴⁴ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1877, s. 74. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1885, s. 23.

⁵⁴⁵ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1880, s. 70.

⁵⁴⁶ TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1901, s. 12.

⁵⁴⁷ TŞS, No: 1881, s. 20. TŞS, No: 1895, s. 125. TŞS, No: 1898, s. 13, 180, 181. TŞS, No: 1901, s. 88. TŞS, No: 1907, s. 69. TŞS, No: 1916, s. 39. TŞS, No: 1917, s. 59, 62. TŞS, No: 1918, s. 102, 105. TŞS, No: 1919, s. 83.

⁵⁴⁸ TŞS, No: 1873, s. 19, 49. TŞS, No: 1888, s. 27. TŞS, No: 1893, s. 81. TŞS, No: 1896, s. 27.

orantılı olmaması, terekeler nezdinde, erkekler arasında köle ve cariye oranlarının oldukça yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Ekonomik durum ile köle ve cariye sahibi olma arasındaki ilişkiyi terekeler ölçüsünde değerlendirmeye tabi tutmak da mümkün görünmektedir. Bu hususta kişilerin toplam servet değerleri bahsi geçen ilişki noktasında bize önemli veriler sunmaktadır. Sahip olduğu ciddi mal varlığı dolayısıyla Trabzon Valisi Üçüncü oğlu Ömer Paşa'yı hariç tutacak olursak⁵⁴⁹ geriye kalan 87 köle ve cariye sahibinin toplam mal varlığı 157.444 kuruşa, ortalama servet değerleri ise 1.810 kuruşa tekabül etmekteydi.⁵⁵⁰ Bu sayı tüm tereke kayıtlarındaki ortalama servet değeri olan 450 kuruşun yaklaşık 4 katıydı. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, bunlar arasında köle ve cariye sahibi olan 21 kişi %24,13 oranla ortalama servet değerinin de altında kalmaktaydı. Hatta terekeler nezdinde fakir olarak da adlandırabileceğimiz toplam servet değeri 300 kuruş ve aşağısında kalan köle ve cariye sahipleri de bulunmaktaydı. Nitekim sicillerdeki kayıt tarihini esas alacak olursak sırasıyla 1721 yılında 145 kuruş, 1724'te 210 kuruş, 1727'de 108 kuruş, 1728'de 152 kuruş, 1731'de 299 ve 204 kuruş, 1735'te 84 kuruş, 1736'da 63 kuruş ve son olarak 1748'de 233 kuruş servet değerleriyle köle ve cariye sahibi kimseler de mevcuttu. Fakat bahsi geçen tereke sahipleri %10,34 oranla oldukça düşük bir zümreyi temsil etmekteydi.⁵⁵¹

Orta halli olarak adlandırabileceğimiz 301-600 kuruş arasında servet değeri olan köle ve cariye sahiplerinin sayısı %20,70 oranla 18 kişiden müteşekkildi.⁵⁵² Geriye kalan 60 kişinin ise %68,96'lık ciddi bir oranla servet değerleri, 601 kuruş ve üzerinde konumlanmaktaydı.⁵⁵³ Bahsi geçen bu noktalardan hareketle köle ve cariye sahibi olabilmek için zenginlik, tabii bir kıstas olmakla beraber mutlak bir kıstas değildi. Bu bağlamda yukarıda zikri geçen 63 kuruş ve 84 kuruşluk servet değerleri ile cariye sahibi olan kadın tereke sahiplerinin yanı sıra 20 Cemaziyelahir 1139/12 Şubat 1727 tarihli belge de bu minvalde ileri sürülebilir. Bu kayıta İmaret Mahallesi'nde ikamet eden Ahmed oğlu Musa Beşe'nin 107,5 kuruşluk servet değerine karşılık sahip olduğu 80 kuruş değerindeki Acem asıllı kölesi Süleyman, toplam servet değerinin %74,41'ine karşılık gelmekteydi.⁵⁵⁴

Meslekî bağlamda köle ve cariye sahiplerini ele almak, terekelerin sunduğu kısıtlı veri dolayısıyla mümkün görünmemektedir. Fakat bunlardan bazıları tellak, debbağ, serrac, hallaç, attar

⁵⁴⁹ TŞS, No: 1907, s. 48.

⁵⁵⁰ TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1888, s. 18.

⁵⁵¹ TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1889, s. 33. TŞS, No: 1890, s. 59. TŞS, No: 1893, s. 8. TŞS, No: 1901, s. 12. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1917, s. 15.

⁵⁵² TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1885, s. 78.

⁵⁵³ TŞS, No: 1873, s. 65. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1901, s. 38.

⁵⁵⁴ Ahmed oğlu Musa Beşe'nin kölesi dışındaki varlıkları, temel ihtiyaç eşyalarından oluşmakla beraber varisleri arasında eşi, annesi ve 1 oğlu da bulunmaktaydı.

gibi esnaf zümresinin ifa ettiği mesleklerle meşgulken,⁵⁵⁵ aralarında nazır, vali, alaybeği, sipahi, çorbacı gibi resmi görevliler de bulunmaktaydı.⁵⁵⁶

Sosyal statü cihetiyle köle ve cariyeye sahipleri incelendiğinde 24'ünün ağa,⁵⁵⁷ 19'unun hacı,⁵⁵⁸ 16'sının beşe,⁵⁵⁹ 8'inin efendi⁵⁶⁰ ve 1'inin de reis⁵⁶¹ unvanlarına sahip olduğu görülmüştür. Geriye kalan 20'sinin, yukarıda geçen meslekî tanımlamalar dışında, çoğunda sosyal statü ifade eden ibareler kullanılmamıştır. Hacı unvanı başta olmak üzere nadir de olsa bu unvanların beraber kullanıldığı kayıtlar da mevcuttur. Örneğin; 20 Rebiülahir 1126/5 Mayıs 1714 tarihli kayıta Mustafa oğlu Mürteza hacı ve beşe unvanlarına sahipken,⁵⁶² 20 Cemaziyelevvel 1127/24 Mayıs 1715 tarihli diğer bir kayıta ise Ahmed oğlu Mustafa hacı ve ağa unvanlarına sahipti.⁵⁶³

Terekelere kemiyet cihetiyle malik olunan köle ve cariyeler noktasında daha spesifik yaklaşıldığında, en fazla köle ve cariyenin 20 Zilhicce 1155/15 Şubat 1743 tarihli kayıta Üçüncüoğlu Ömer Paşa'ya ait olduğu ifade edilebilir.⁵⁶⁴ Trabzon Valisi Ömer Paşa'nın gerek mevkisi itibarıyla gerekse sahip olduğu mal varlığı noktasında 24 köle ve cariyeye, olağan karşılanabilir. Ömer Paşa'nın akabinde ise 7'şer adetle en fazla köle ve cariyeye sahibi olan 2 tereke kaydı mevcuttu. Bunlardan ilki 28 Şevval 1140/7 Haziran 1728 tarihli kayıta Akcaabad Nahiyesi Pulathane Köyü'nde ikamet eden Hacı Ahmed oğlu Şehit Hacı Mehmed'in 5.778 kuruş mal varlığı ile sahip olduğu 410 kuruş değerindeki 5 kölesi ve 2 cariyesi idi.⁵⁶⁵ 20 Ramazan 1160/25 Eylül 1747 tarihli ikinci kayıta ise, Debbaghane Mahallesi'nde ikamet eden Hacı İbrahim Ağa'nın oğlu Ahmed Ağa'nın 3.947,77 kuruş mal varlığı ile sahip olduğu 580 kuruş değerindeki 6 kölesi ve 1 cariyesi bu minvalde örnek olarak sunulabilir.⁵⁶⁶

⁵⁵⁵ TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1898, s. 13. TŞS, No: 1906, s. 56.

⁵⁵⁶ TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1897, s. 2, 17. TŞS, No: 1903, s. 27.

⁵⁵⁷ TŞS, No: 1873, s. 65. TŞS, No: 1874, s. 90. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 70.

⁵⁵⁸ TŞS, No: 1874, s. 26, 90, 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1888, s. 35. TŞS, No: 1890, s. 51.

⁵⁵⁹ TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1907, s. 61. TŞS, No: 1912, s. 24. TŞS, No: 1916, s. 14.

⁵⁶⁰ TŞS, No: 1885, s. 78. TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1892, s. 26.

⁵⁶¹ TŞS, No: 1890, s. 47.

⁵⁶² TŞS, No: 1874, s. 26.

⁵⁶³ TŞS, No: 1874, s. 90.

⁵⁶⁴ TŞS, No: 1907, s. 48.

⁵⁶⁵ TŞS, No: 1890, s. 47.

⁵⁶⁶ TŞS, No: 1917, s. 59.

2.4.2. Köle ve Cariyelerin Etnik ve Dinî Yapıları

Terekeler bize köle ve cariyeler hakkında sayısal veriler ve sahipleri hakkında önemli veriler sunmasının yanı sıra etnik ve dinî kimlikleri hakkında da bilgi sağlamaktadır. Vesikalarda köle ve cariyelerin isminden önce genellikle ilk atıfta bulunulan husus onların etnik ve dinî hüviyetleriydi. Belgelere ise bu husus “*Gürçiyetü’l-asl gulam be-nâm Süleyman, Gürçiyetü’l-asl Emetullah câriye, Acemiyyetü’l-asl benam Fatıma câriye, Acemiyyetü’l-asl gulam benam Ali, be-nâm Sabire Kızılbaş câriye*”⁵⁶⁷ şeklinde yansımıştır. Bu noktada meskûn ve gayrimeskûn ayırımına gitmeden inceleme konusu olan tüm tereke kayıtlarında, etnik ve dinî olarak tespiti yapılabilen 224 köle ve cariyeye mevcut olduğunu belirtmek gerekir.⁵⁶⁸ Geriye kalan 48’inde ise bu tespit yapılamamıştır.⁵⁶⁹ Kemiyet cihetiyle en çok rastlanan köle ve cariyeler sırasıyla %50 oranla 108’i Gürcü asıllı,⁵⁷⁰ %44,54 oranla 98’i Acem asıllı,⁵⁷¹ %2,27 oranla 11’i Kızılbaş,⁵⁷² %1,36 oranla 3’ü Rus asıllı,⁵⁷³ %1,36 oranla 3’ü Ermeni asıllı⁵⁷⁴ ve 1’i de Çerkes asıllı⁵⁷⁵ idi (Bkz. Grafik 18).

İbrahim Etem Çakır’ın Osmanlı toplumunda Sofya örneğini (1550-1684) esas alarak köle ve cariyeler üzerine yaptığı çalışmada ise Rus asıllı 14 köle ve 5 cariyeye, Macar asıllı 7 köle ve 4 cariyeye, Eflak asıllı 3 köle ve 3 cariyeye, Gürcü asıllı 4 köle ve Nemçe asıllı 1 köle tespit etmiştir.⁵⁷⁶ 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Diyarbakiri’nde ise kökeni bilinen 64 köle ve cariyenin 23’ü Yezidi, 15’i Acem, 10’u Gürcü, 10’u Arap, 3’ü de Habeş asıllı idi. Arda kalanlar ise Berberi, Bornavi(?) ve Ermeni kökenliydi.⁵⁷⁷ Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere tereke sahiplerinin yaşadıkları coğrafya büyük ölçüde malik oldukları köle ve cariyelerin etnik ve dinî hüviyetlerinin de tahmin edilmesine olanak sağlamaktadır. Nitekim Sofya’da Rus, Macar ve Eflak kökenli köle ve cariyelerin, Diyarbakir’de ise etnodinî cihetle Yezidiler başta olmak üzere Acem ve Gürcü kökenli köle ve cariyelerin yoğunlukta olması doğal olarak karşılanabilir. Benzer şekilde Trabzon’da ise sırasıyla Gürcü, Acem ve Kızılbaş köle ve cariyelerin yoğunlukta olması doğrudan coğrafyaya atfedilebilecek bir husustur. Ayrıca daha önceden de bahsettiğimiz gibi Osmanlı köle kaynakları arasında Kafkas

⁵⁶⁷ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1890, s. 96. TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1898, s. 118.

⁵⁶⁸ TŞS, No: 1874, s. 5, 46. TŞS, No: 1888, s. 18, 35, 47. TŞS, No: 1890, s. 34, 60. TŞS, No: 1892, s. 105. TŞS, No: 1895, s. 105.

⁵⁶⁹ TŞS, No: 1874, s. 90, 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1898, s. 30. TŞS, No: 1901, s. 5.

⁵⁷⁰ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1885, s. 40. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1892, s. 26.

⁵⁷¹ TŞS, No: 1885, s. 6, 59. TŞS, No: 1885, s. 59, 78. TŞS, No: 1890, s. 34. TŞS, No: 1895, s. 123.

⁵⁷² TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1888, s. 25, 35, 47. TŞS, No: 1889, s. 33.

⁵⁷³ TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1898, s. 13. TŞS, No: 1906, s. 28.

⁵⁷⁴ TŞS, No: 1903, s. 27, 59. TŞS, No: 1917, s. 59.

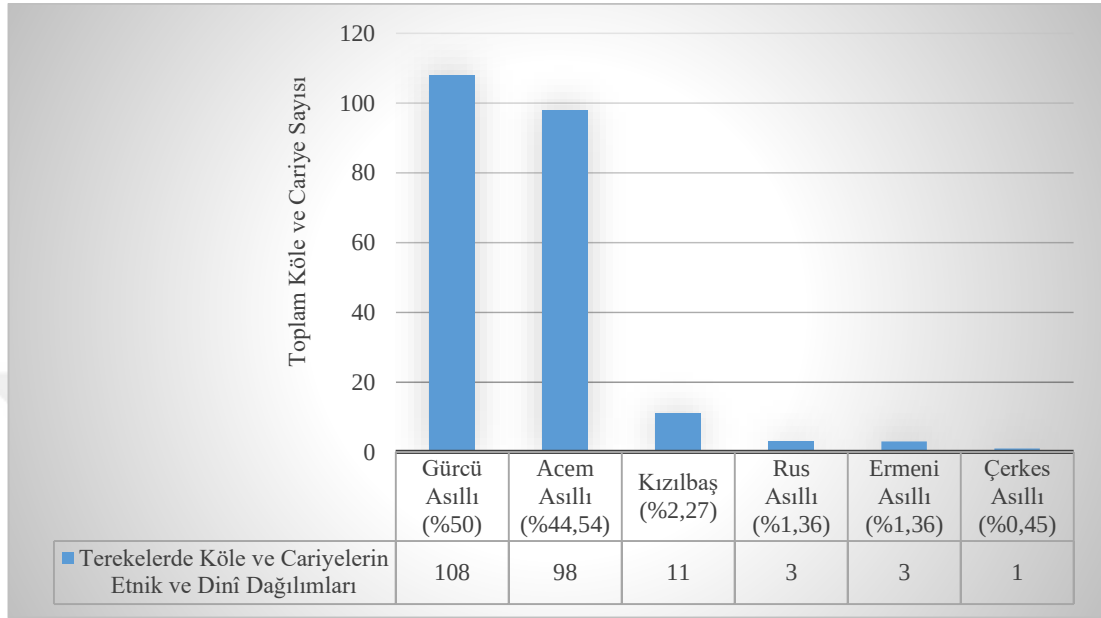
⁵⁷⁵ TŞS, No: 1912, s. 48.

⁵⁷⁶ Çakır, **Osmanlı Toplumunda Köle ve Câriyeler, Sofya Örneği 1550-1684**, s. 206.

⁵⁷⁷ Ümit Güler, “Osmanlı Diyarbakiri’nde Köle ve Câriyeler (18. ve 19. yy.)”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (60), 2021, s. 29.

bölgesi ve çevresinin birinci sırada yer alması da Trabzon'daki köle ve cariyelerin etnik ve dinî kökeninin şekillenmesinde etkili olduğu öne sürülebilir.⁵⁷⁸

Grafik 18: Köle ve Cariyelerin Etnik ve Dinî Dağılımları

Köle ve cariyeleri etnik ve dinî manada daha spesifik olarak Trabzon özelinde irdelediğimizde, yukarıda zikri geçen 224 köle ve cariyenin %65,17 oranla 146'sına Trabzon'un ev sahipliği yaptığı görülmüştür.⁵⁷⁹ Diğer bir deyişle Trabzon'da tespiti yapılabilen toplam 185 köle ve cariyenin %78,91 oranla dinî ve etnik kimlikleri bilinmekteydi. Trabzon'da terekeler nezdinde 1712-1751 yılları arasındaki 39 yıllık dönemde, %49 oranında Gürcü asıllı 71 kişi, %44,54 oranında⁵⁸⁰ Acem asıllı 61 kişi⁵⁸¹ köle ve cariyeye tespit edilmiştir. Geriye kalanlar azınlıkta olup 7 kızılbaş⁵⁸² 3 Rus asıllı,⁵⁸³ 3 Ermeni asıllı⁵⁸⁴ ve 1 de Çerkes asıllı⁵⁸⁵ köle ve cariyelerden müteşekkildi (Bkz. Grafik 19).

⁵⁷⁸ Parlatur, a.g.m., s. 817.

⁵⁷⁹ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1898, s. 13. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 5.

⁵⁸⁰ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1880, s. 85. TŞS, No: 1885, s. 40. TŞS, No: 1886, s. 115.

⁵⁸¹ TŞS, No: 1885, s. 59. TŞS, No: 1901, s. 12. TŞS, No: 1902, s. 44.

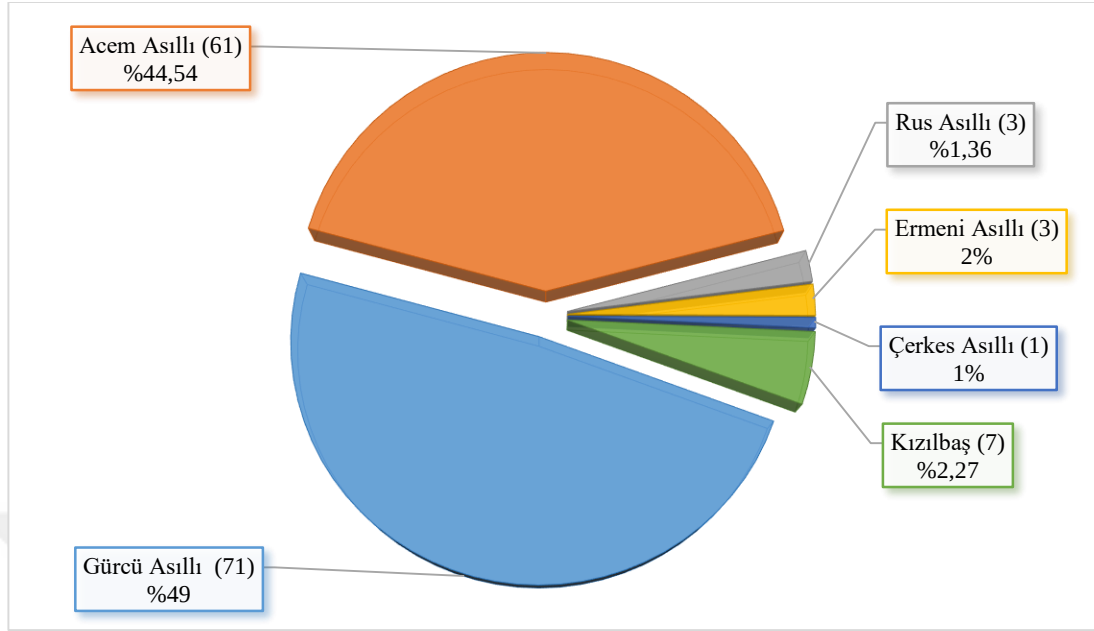
⁵⁸² TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1889, s. 42. TŞS, No: 1892, s. 19.

⁵⁸³ TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1898, s. 13. TŞS, No: 1906, s. 28.

⁵⁸⁴ TŞS, No: 1903, s. 27, 59. TŞS, No: 1917, s. 59.

⁵⁸⁵ TŞS, No: 1912, s. 48.

Grafik 19: Trabzonluların Sahip Olduğu Köle ve Cariyelerin Etnik ve Dinî Dağılımları

Sahip olunan köle ve cariyeler arasında çocuk yaşta, sicillerin tabiriyle “*sagir*”, bakıma muhtaç kimseler de vardı. Trabzon’da ikamet eden 185 köle ve cariyeden 21’inin çocuk yaşta olması bu noktada ifade edilebilir.⁵⁸⁶ Etnik ve dinî kimliği bilinen 16 çocuğun ise 10’u Acem,⁵⁸⁷ 5’i Gürcü asıllı olup⁵⁸⁸ 1’i de kızılbaş taifesinden idi.⁵⁸⁹

2.4.3. Kadın Terekelerindeki Köle ve Cariyeler

Trabzon’da ikamet eden kadınların terekeleri daha özelde ele alındığında, 9 kişinin toplamda 11 cariyeye malik olduğu görülmüştür.⁵⁹⁰ Bunlar arasında ise köle sahibi olan kadın terekelerine rastlanmamıştır. Sahip oldukları cariyelere kemiyet noktasında bakıldığında 6 Muharrem 1147/8 Haziran 1734 tarihli kayıt dışında geriye kalan 8 tereke sahibinde sadece 1 adet cariyeye tespit edilmiştir. Bahsi geçen tek kayıta ise Hoca Halil Mahallesi’nde ikamet eden Hacı İbrahim Ağa’nın kızı Ümmihani Hatun’un toplam servet değeri olan 3.251 kuruşun 350 kuruşunu, 2’si Gürcü asıllı, 1’i Acem asıllı olmak üzere toplam 3 cariyeye oluşturmaktaydı.⁵⁹¹ Diğerlerinde ise 4’ü Gürcü asıllı,

⁵⁸⁶ TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1885, s. 48. TŞS, No: 1890, s. 59. TŞS, No: 1895, s. 125.

⁵⁸⁷ TŞS, No: 1889, s. 37, 46. TŞS, No: 1895, s. 78.

⁵⁸⁸ TŞS, No: 1885, s. 48. TŞS, No: 1907, s. 64.

⁵⁸⁹ TŞS, No: 1890, s. 47. Çocuk yaştaki köle ve cariyelerin durumu köle ve cariyeye fiyatları analiz edilirken daha detaylı ele alındığından burada tekrar bahsedilmeyecektir.

⁵⁹⁰ TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1889, s. 42. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1898, s. 20.

⁵⁹¹ TŞS, No: 1897, s. 52.

2'si Acem asıllı, 1'i kızılbaş cariyelerden oluşurken, 1'inin de etnik ya da dinî kimliği bilinmemekteydi.⁵⁹²

Cariye sahibi olan kadın terekelerinin ekonomik yönden de irdelenmesine vesikalar imkan tanımaktadır. Bu doğrultuda cariye sahibi olan 9 kadın terekесinin toplam servet değеrinin 13.902 kuruş olduğu bilinmektedir.⁵⁹³ Ortalama servet değеrleri ise 1.545 kuruşа tekabül etmekteydi. Bu rakam terekeler nezdinde tespit ettiğimiz ortalama servet değеrinden (450 kuruş) 3,43 kat fazla idi. Bu örüntüde, cariye sahibi olabilmek için, zengin olmak mutlak bir kriter olarak görünmekle beraber ortalama servet değeri 100 kuruşun altında kalan kimselerin de, istisnai bir durum olsa da, cariye sahibi oldukları bilinmektedir. Misal olarak, 16 Muharrem 1148/8 Haziran 1735 tarihli kayıтта Zeytinlik Mahallesi'nde ikamet eden Abdullah kızı Fatıma'nın 63,3 kuruşluk servet değeri ile sahip olduğu Acem asıllı ve yatalak hasta olan 40 kuruş değеrindeki cariyesi⁵⁹⁴ ve 6 Recep 1148/22 Kasım 1735 tarihli diğеr bir kayıтта Muhyiddin Mahallesi'nde ikamet eden Ahmed kızı Emine'nin 84,32 kuruşluk servet değeri ile sahip olduğu 40 kuruş değеrindeki Acem asıllı cariyesi⁵⁹⁵ bu yönde ifade edilebilir.

2.5. Eşyalar

2.5.1. Terekelerde Giyim-Kuşam Eşyaları

Giyim-kuşam kültürü, malum olduğu üzere bir toplumun örf, adet ve gelenekle beraber dinî ve sosyal statü gibi birçok noktada temsîlî bir hüviyet arz etmektedir. Tarihi süreçte ise asli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan giyinme güdüsü peyderpey çeşitli zarafet ve arzular ölçüsünde şekillenmiştir. Bu şekillenme bazen toplumsal, ekonomik, siyasi, meslekî bazen de dinî temayüllere göre çeşitlilik arz etmiştir.

Terekeler asli ihtiyaç ürünleri olması hasebiyle giyim ve kuşam kültürü üzerine oldukça zengin veriler barındırmaktadır. Özellikle giyim-kuşam eşyaları başta olmak üzere bunların imal edildiği kumaş türleri ve bunların hammaddelerinin bilinmesi bu alanda yapılacak değеrlendirmeleri daha sağlıklı kılacaktır.

⁵⁹² TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1889, s. 42, 46. TŞS, No: 1897, s. 52.

⁵⁹³ TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1889, s. 42. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1898, s. 20.

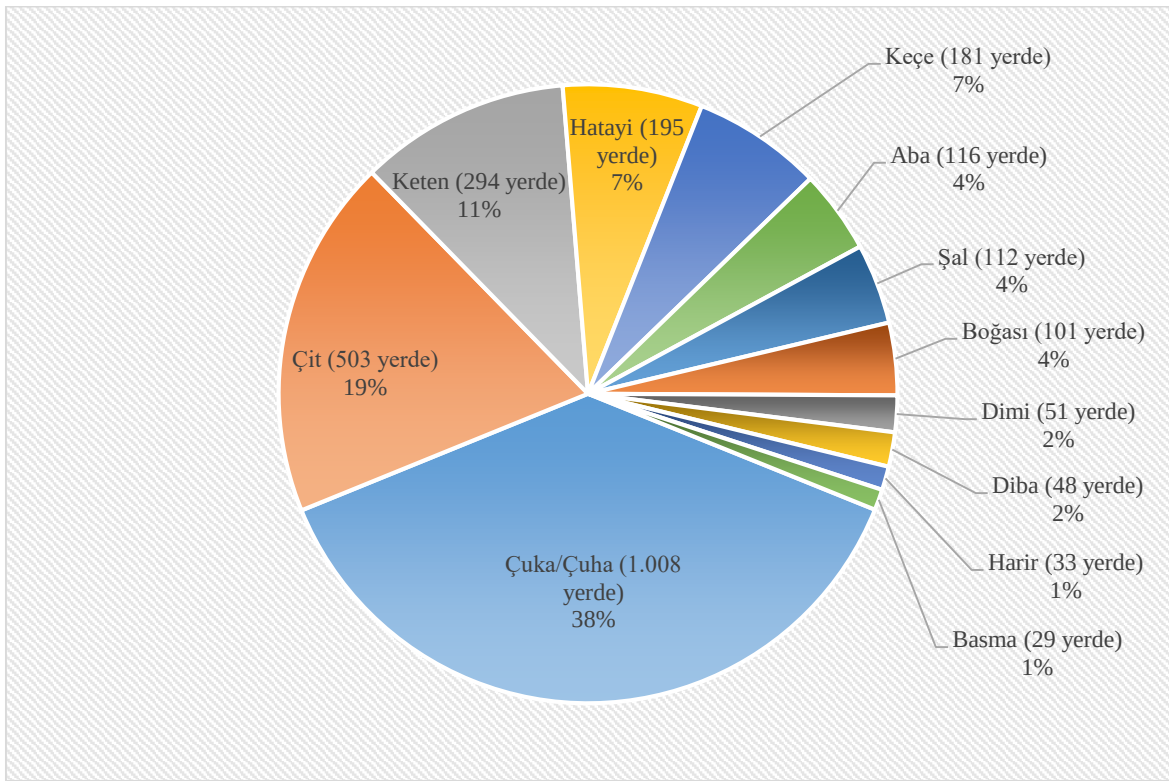
⁵⁹⁴ TŞS, No: 1898, s. 20.

⁵⁹⁵ TŞS, No: 1901, s. 12.

2.5.1.1. Kumaş Türleri

Tekstil sektörünün ham maddesi konumunda bulunan kumaş türlerinin terekelerde hangi eşyaların imalinde kullanıldığının takibini yapmak oldukça kolaydır. Terekelerde en çok rastladığımız kumaş ya da bez imalinde kullanılan hammaddeler arasında ipek, yün, pamuk ve ketenin bu noktada başı çektiğini ilk etapta belirtmek gerekir. Belgelerde sıkça kullanılan kumaş türleri bu çalışmada kullanım sıklıkları, kullanım eşyaları ya da yerleri ve şayet varsa kumaş kökenleri ile beraber ele alınacaktır. Aşağıdaki grafikte tereke defterlerinde en sık rastladığımız kumaş türleri kayıtlarda geçme sıklığına göre hazırlanmıştır.

Grafik 20: Terekelerde En Sık Geçen Kumaş Türleri

İpekli bir kumaş türü olan “*hatâyî/hatâî*” terekelerde çeşitli eşyalarda en çok kullanılan bir malzemedir. Nitekim 195 yerde geçen bu kumaş türü⁵⁹⁶, kaftan, cüppe, kürk, entari, şalvar, bohça, yorgan, donluk gibi daha çok giyim eşyalarının imalinde kullanılmaktaydı. Köken olarak ise Acem, Halep ve Gürün hatâyileri kayıtlarda en çok bahsi geçen ürünler arasındaydı.⁵⁹⁷ Hatayi kadar yaygın olmasa da belgelerde 48 yerde geçen diğer bir ipekli kumaş türü olan “*diba*” da yorgan, havlu, makad, kesme, bohça, kürk, kaftan, cüppe, entari, kukule gibi eşyaların imalinde kullanılmaktaydı. Benzer

⁵⁹⁶ Bahsi geçen hatâyilerin 112 adedi Üçüncüoğlu Ömer Paşa’ya aittir. TŞS, No: 1907, s. 48.

⁵⁹⁷ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1890, s. 34. TŞS, No: 1892, s. 77. TŞS, No: 1896, s. 6. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1904, s. 12. TŞS, No: 1907, s. 48.

şekilde kayıtlarda Halep ve Acem dibaları köken olarak bahsi geçen eşyalar arasındaydı.⁵⁹⁸ Yine ipekten imal edilen sicillerin deyimleriyle “*harir*” olarak geçen eşyalar arasında çember, peştamal, bohça, yastık yüzü, mintan, kuşak, yorgan yüzü, uçkur, gömlek mevcuttu. Harir Acem gömleği de dahil olmak üzere ipekten imal edilen bir çok üründe Acem, Halep memleketlerinin isimlerine sürekli atıfta bulunulması bahsi geçen memleketlerin ipek üretiminde önemli bir rol oynadığını günümüz tabiriyle o dönemde bu memleketlerin “*marka hüviyeti*” kazandıkları söylenebilir.⁵⁹⁹ Nitekim daha geç dönem olsa da 1800’lü yılların sonunda Osmanlı döneminde ipekçiliğin gelişimi üzerine yapılan bir çalışmada; Selanik, Edirne ve Beyrut’dan sonra Halep 5.648.200 kuruş değerinde ipek üretimine haiz olduğu bilinmektedir.⁶⁰⁰ Farklı isimlerle ve kumaş türleri ile kayıtlarda sözü geçen ipek aynı zamanda yalın halde diğer bir deyişle hammadde olarak da adından söz ettirmektedir. Belgelerde elvan ipek başta olmak üzere boyalı ipek, ham ipek olarak geçen eşyalar bunlardan bazılarıydı.⁶⁰¹ Yukarıda zikri geçen ipek kumaş türleri kadar olmasa da yine bir çeşit ipekli kumaş türü olan “*hümâyün*” başörtüsü, baş makramesi gibi eşyaların imalinde rol almaktaydı.⁶⁰² Ayrıca pamuk ve ipeğin beraber kullanıldığı kumaşlar arasında ise “*hilâlî*” bezi de bulunmaktaydı. El tezgâhlarında dokunan ve özellikle gömlek üretiminde kullanılan çözücü ham ipek, atkısı pamuktan imal edilen buruşuk görünümlü bir tür bez olan hilaliyi ise çoğunlukla kaftan imalinde görmekteyiz.⁶⁰³ Daha çok yastık üretiminde karşılaştığımız diğer bir ipekli kumaş çeşidi “*sereng*” idi. Eski bir kumaş türü olan sereng, çiçekli benekli veya düz olarak ve sırma yerine sarı ipek kullanılarak dokunmaktaydı. Sereng, belgelerde rastladığımız en nadir kumaş türleri arasındadır.⁶⁰⁴

Terekelerde tespiti yapılan tüm kumaşlar arasında “*çuka/çuha*” kullanım yaygınlığı en fazla olan has yünden imal edilen bir kumaş cinsiydi.⁶⁰⁵ Öyle ki terekelerde 1.008 yerde geçen çuka, giyim ve ev eşyaları olmak üzere birçok alanda kullanılmaktaydı. Çukanın belli başlı kullanıldığı eşyalar arasında; yastık, minder, başlık, ocak perdesi, kapı perdesi, ferace, seccade, takke, yağmurluk, kontoş, kesme, çakşır, dolama, şalvar, mintan, yelek, peştamal, entari, yemeni, kavuk, kürk, cüppe,

⁵⁹⁸ TŞS, No: 1873, s. 65. TŞS, No: 1890, s. 135. TŞS, No: 1901, s. 42. TŞS, No: 1904, s. 55. TŞS, No: 1907, s. 48. TŞS, No: 1919, s. 85.

⁵⁹⁹ TŞS, No: 1873, s. 44. TŞS, No: 1875, s. 27. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1907, s. 48. TŞS, No: 1911, s. 56.

⁶⁰⁰ Mehmet Yıldırım, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde İpekçilik Sektörünün Gelişimi ve Hatay İlindeki Durumu”, **Journal of Politics - Economy and Management (JOPEM)**, 5, (2), 2022, s. 134.

⁶⁰¹ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1888, s. 28. TŞS, No: 1897, s. 41. TŞS, No: 1898, s. 29. TŞS, No: 1904, s. 12. TŞS, No: 1920, s. 28.

⁶⁰² TŞS, No: 1890, s. 79. TŞS, No: 1897, s. 52.

⁶⁰³ TŞS, No: 1896, s. 11. TŞS, No: 1910, s. 25. Sultan Abdülaziz’in yerli mallarını sevdiği için Trabzon bezlerinden olan hilali gömlek giydiği ve vefat ettiği sırada ise arkasından çıkarılan gömleğin Trabzon bezinden olduğu da bilinmektedir. Bkz. Nazmiye Aydın, “Trabzon’da Yok Olan Dokuma Sanatı: Ketan”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, (26), 2019, s. 579-589.

⁶⁰⁴ TŞS, No: 1892, s. 94.

⁶⁰⁵ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 408.

kaput, haşe, kaliçe, aba, hasır gibi oldukça farklı eşyalar gelmekteydi.⁶⁰⁶ İlâveten çukanın imalinde en kaliteli yün kullanılmaktaydı. Osmanlı pazarlarında çukanın yerli imallerinin yanı sıra ithalleri de bulunmaktaydı.⁶⁰⁷

Yünden dokunmuş ve çok sağlam bir kumaş türü olan ve kayıtlarda 116 yerde geçen “*aba*” farklı eşyaların imalinde kullanılan önemli bir kumaş türü idi. Abanın kullanılmış olduğu bazı eşyalar arasında yağmurluk ve çakşır ilk sıralarda gelirken akabinde ise yastık, minder, yorgan, başlık, kontoş, kaput, zibun, yelek, perde gibi eşyalar gelmekteydi. Yine atlar için kullanılan ve imalinde abanın da bulunduğu reşme, haşe, çultar (eyer örtüsü) de bu minvalde söylenebilir.⁶⁰⁸ Köken olarak ise çoğu belgede zikredilmese de bazı kayıtlarda “*Bağdad Abası*” adıyla geçenlerin sade kumaş olmaktan ziyade, yünden yapılmış hırka ya da cüppeleri ifade ettiğini düşünmekteyiz. Çünkü “*aba*” kelimesi aynı zamanda hırka ve cüppe manasına da gelmekteydi. Nitekim ortalama 10 kuruş değerindeki Bağdat abasının fiyatı 18 kuruşa kadar çıkabilmekteydi.⁶⁰⁹

Yünlü kumaş türleri arasında yer alan “*şal*” abadan sonra kayıtlarda sıkça geçen, malzemesi yün olan, üçüncü popüler üründü. Nitekim 112 yerde geçen şal; kuşak başta olmak üzere makrame, peştamal, çember, yorgan, minder, kürk, kaftan, cüppe, entari, donluk, kilim, döşek, at kesmesi, önlük, bohça, havlu, ferace, yelek, çakşır gibi çeşitli eşyaların üretiminde rol almaktaydı.⁶¹⁰ Kökeni bilinen şallar konusunda ise Lahorî/Lahûrî şal, Engürü şalı ve Acem şalı ön plana çıkmaktaydı.⁶¹¹ Lahorî şal muhtemelen Hindista’nın Lahor şehrinde dokunan ve çok makbul olan şal kumaşlar arasında idi.⁶¹² Osmanlı arşiv belgelerinde Engürü şal olarak geçen eşya ise Ankara şalıydı. Ankara şalı, geleneksel yünlü ve pamuklu kumaşlardan çok daha detaylı nitelikli, narin ve pahalı bir dokuma türüydü.⁶¹³ Ayrıca Trabzon’da 18. yüzyılın ilk yarısını da içine alan 1628-1884 yılları arasında

⁶⁰⁶ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 47. TŞS, No: 1880, s. 9, 14, 15, 21. TŞS, No: 1885, s. 24, 38, 46. TŞS, No: 1888, s. 22, 24, 30. TŞS, No: 1892, s. 21, 26, 63. TŞS, No: 1897, s. 5, 8, 10. TŞS, No: 1898, s. 29, 35. TŞS, No: 1904, s. 4, 16, 29. TŞS, No: 1906, s. 8, 10, 13, 21. TŞS, No: 1907, s. 11, 26, 30, 48. TŞS, No: 1910, s. 11, 17, 25. TŞS, No: 1913, s. 117.

⁶⁰⁷ Temel Öztürk, “1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon’da Giyim-Kuşam Kültürü”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, (18), 2015, s. 12. Ayrıca çuha devlet erkânı tarafından hediye olarak verilmekteydi. Örneğin; 1720 yılında III. Ahmet döneminde düzenlenen Osmanlı şenliklerinde İstanbullu katılımcılara hediye olarak çuha verilmiştir. Bkz. Petek Ersoy İnci, “Gelenek, Geleneğin Dönüşümü ve Kültür Ekonomisi Bağlamında Geleneksel Bir El Sanatı: Çuha Dokuma”, **Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, 4, (1), 2023, s. 24.

⁶⁰⁸ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1873, s. 43. TŞS, No: 1874, s. 111. TŞS, No: 1880, s. 142. TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1892, s. 96. TŞS, No: 1906, s. 46.

⁶⁰⁹ TŞS, No: 1873, s. 43. TŞS, No: 1907, s. 48.

⁶¹⁰ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1875, s. 35. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1886, s. 90. TŞS, No: 1903, s. 49. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1920, s. 31.

⁶¹¹ TŞS, No: 1875, s. 35. TŞS, No: 1886, s. 90.

⁶¹² <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70855/giyim-kusam.html> (30/05/2025). Hint şallarının yanında yine aynı adla 16. yüzyıldan itibaren tespit edilen İran menşeli şallar da bulunmaktaydı. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüsnü Yücekaya, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ankara Şalı”, **Milli Folklor Dergisi**, 17, (135), 2022, s. 202.

⁶¹³ Yücekaya, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ankara Şalı**, s. 202.

Trabzon sicillerinde tespit edilen kumaş çeşitleri arasında İngiliz şalı, Kirman şalı ve Tunus şallarının da bulunduğu bilinmektedir.⁶¹⁴

Terekelerde pamuğun kullanıldığı basma, dimi, kadife, çit ve alaca gibi kumaşların da varlığından söz edebiliriz.⁶¹⁵ Öncelikli olarak şunu ifade etmek gerekir ki bahsi geçen kumaşların üretiminde sadece Anadolu pamuğu kullanılmamaktaydı. 18. yüzyılın ilk yarısındaki Erzurum Gümrük kayıtlarına bakıldığında; İran'dan yapılan çeşitli kumaş ithalatlarında pamuk (*kutnî*) ilk sıralarda bulunmaktaydı. Bahsi geçen gümrük kayıtlarında Osmanlı Devleti'ne 1722'de 490 adet (ve bunun dışında pamuklu alacalar gibi diğer kumaş çeşitleri), 1729'da 2.406 adet, 1744 yılına gelindiğinde ise 10 katını aşarak 5.056 adetten fazla yapılan pamuk ithalatları mevcuttu.⁶¹⁶ Bu durumu terekelerde menşei bilinen eşyalar üzerinden (Acem kutnisi entari, Acem alacası yorgan, Acem dibası kaftan gibi) izini sürmek de mümkün görünmektedir.⁶¹⁷

Pamuklu bir kumaş türü olan ve baskı yoluyla üzerine renk ve çiçekler yapılmış olan “*basma*”⁶¹⁸ ise kayıtlarda 29 eşyanın üretiminde kullanılmıştır. Basma, daha çok makad, yasdık, yorgan yüzü gibi oturma veya yatak grubu için kullanılan eşyaların yanı sıra çember, baş makramesi için de kullanılan bir kumaş türüydü. Kumaşın menşei noktasında ise Tokat basmalarının oldukça ünlü olduğu terekeler nezdinde söylenebilir.⁶¹⁹

Basma gibi bir çeşit yerli kumaş olan diğer bir bez türü “*çit*” idi. Çit, terekelerde diğer kumaş ya da bez türlerine kıyasla kemiyet cihetiyle en fazla kullanılan bir kumaş türü idi. Öyle ki 503 yerde geçen çit, yorgan ve yastık başta olmak üzere minder, bohça, çember, döşek gibi eşyalarda, nadir de olsa kürk, perde, kuşak gibi eşyalarda da kullanılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren pahalı ipek ve pamuk kumaşların taklidi olması hasebiyle Hint kökenli pamuklu basmaların Osmanlı'da daha çok rağbet görmeye başladığı bilinmektedir. Bundan dolayı daha çok halka yönelik olan çit gibi ucuz Hint basmalarının yaygın kullanım alanı bulması bu minvalde izah edilebilir.⁶²⁰

⁶¹⁴ Fakat bu çalışmada Trabzon Sicillerinde tespit ettiğimiz Engürüs (Ankara) şalı gibi bazı menşei bilinen şal türleri bulunmamaktadır. Hüsnü Yücekaya, “Trabzon Şeriy'ye Sicillerindeki Dokuma Ürünleri”, *Turkish Studies History*, 13, (16), 2018, s. 314-315.

⁶¹⁵ TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1898, s. 5. TŞS, No: 1901, s. 4. TŞS, No: 1906, s. 24. TŞS, No: 1912, s. 8. TŞS, No: 1919, s. 26.

⁶¹⁶ Serap Yılmaz, “XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Pamuk-İpek Karışımı Kumaşları Fransız Arşivlerinden II”, *Belleten*, 56 (217), 1992, s. 786.

⁶¹⁷ TŞS, No: 1906, s. 24. TŞS, No: 1919, s. 26.

⁶¹⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 408.

⁶¹⁹ Tokat şehrinde kumaşa kalıp basmanın yanı sıra yazma ve süsleme geleneği halen daha devam etmektedir. Bu konu hakkında bkz. Dilek Tüm Cebeci, “Tokat Yazmacılık Sanatında Elvan Baskı Uygulamaları”, *Folklor Akademik Dergisi*, 4, (3), 2021, s. 495-519. Ayrıca Tokat'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda basmacılık üzerine oynadığı rol için bkz. Dilek Yurt, “Osmanlı Kumaş Sanatında Ahşap Kalıp Baskı Tekniği”, *The Journal of Social Science (TJSS)*, Cilt:4, Sayı:8, 2020, s. 607.

⁶²⁰ Yurt, a.g.m., s. 607.

Terekelerde yaygın olarak rastladığımız diğer bir kumaş türü “kadife” idi.⁶²¹ İmalinde ipek, pamuk veya yünün kullanıldığı kadife, parlak ve yumuşak bir kumaş türüdür.⁶²² Yumuşak olmasına binaen olsa gerek neredeyse tüm kayıtlarda yastık imalinde kullanılan bir kumaştı. Öyle ki tespit ettiğimiz 129 kadife eşyanın sadece 101’ini yastık, yastık yüzü ya da kılıfı oluşturmaktaydı.⁶²³ Yastık dışında ise kadife; minder, kuşak, entari, başlık, eğer, kaftan, cüppe, kın, şalvar, palaska, kesme, haşe gibi eşyaların yapısında da kendini göstermekteydi.⁶²⁴ Kaplama malzemesi olarak da kullanılan kadife, kayıtlarda daha çok tahta sandık ve aynalı kutuların kaplanması için kullanılmaktaydı.⁶²⁵

Astarlık ince bez olarak bilinen “boğası” belgelerde 101 yerde karşımıza çıkmakta ve kullanım alanları arasında kaftan, kürk, cüppe, kavuk, çakşır, zibun, çentiyan (kadın şalvarı), kapama, dizlik (iç donu), dolama, mintan, entari, terlik, silecek, yelek gibi eşyalar bulunmaktaydı.⁶²⁶ Kayıtlarda karşılaştığımız çok sık dokunmuş diğer bir pamuklu bez türü de “dimi” idi. Boğası kadar sık kullanılmasa da dimi, terekelerde 51 yerde çeşitli eşyaların üretiminde kullanılmıştır. Bu eşyalardan bazıları döşek ve döşek yüzü, yastık, yorgan, şalvar, bohça, çarşaf, silecek, kuşak gibi daha çok ev eşyası olarak kullanılan mal varlıklarıydı.⁶²⁷

Keten kumaşlar çuhadan sonra belgelerde karşımıza en çok çıkan ikinci kumaş cinsidir.⁶²⁸ Serin tutma özelliğinin yanı sıra parlak ve dayanıklı olan keten lifleri⁶²⁹ yatak takımları, iç çamaşırı, elbise, perde gibi ev tekstilinin çeşitli sahalarında kullanılmaktaydı. Ayrıca günlük yaşamın hemen hemen her alanında kullanılabilen tek lif olma özelliğine haizdi. İlaveten, keten Trabzon’da hammadde olarak üretilmesinin yanı sıra işlenerek aynı zamanda ihraç da edilmekteydi.⁶³⁰ Ketenin vesikalarda kullanımına bakıldığında ise 294 yerde adından söz ettiren keten; yemeni, gömlek, peşkir (havlu), endaze, çarşaf, minder, kemer, aba, bağlık, ayakkabı bohça, yastık, makrame, zarf, kuşak, ayakkabı, donluk, sarık, çarşaf, don, yaşmak, ferace, seccade, entari gibi eşyaların yapısında karşımıza

⁶²¹ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1895, s. 93.

⁶²² <https://www.lugatim.com/s/KAD%C4%B0FE>, (17.05.2025).

⁶²³ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1895, s. 93.

⁶²⁴ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1917, s. 67.

⁶²⁵ TŞS, No: 1892, s. 108.

⁶²⁶ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1885, s. 23, 147. TŞS, No: 1889, s. 88. TŞS, No: 1890, s. 136. TŞS, No: 1896, s. 23. TŞS, No: 1901, s. 12.

⁶²⁷ TŞS, No: 1880, s. 14. TŞS, No: 1896, s. 11. TŞS, No: 1898, s. 119. TŞS, No: 1901, s. 22. TŞS, No: 1903, s. 47. TŞS, No: 1919, s. 26.

⁶²⁸ TŞS, No: 1874, s. 78. TŞS, No: 1889, s. 74. TŞS, No: 1892, s. 96. TŞS, No: 1898, s. 152. TŞS, No: 1903, s. 9.

⁶²⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 885.

⁶³⁰ 1461 yılında Osmanlı egemenliğine giren Trabzon 25 yıl sonra 1486’da yapılan ilk tahrir kaydında kendir üretiminin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Nitekim Akçaabat’ın Mersin (Kordil) karyesinde 1486 ve 1554 yıllarında ketenden, 1583 yılına gelindiğinde ise kendirden vergi alınmıştır. 1583 yılındaki kendir vergisi 2.720 akçeyi, vergiye tabi keten üretimi ise 125 tonu bulmuştu. Bu husus 18. yüzyıl öncesinde Trabzon’un kendir üretiminde oynadığı rolü tarihi temeller noktasında göstermesi açısından kayda değerdir. Aydın, **Trabzon’da Yok Olan Dokuma Sanatı: Keten**, s. 578-579.

çıkmaktadır.⁶³¹ Menşei olarak ise diğer kumaşlarda da denk geldiğimiz Halep’e nispet edilen (Halep keten kuşağı) keten eşyalar da kayıtlarda mevcuttu.⁶³²

Yapağı ya da keçi kılının dokunmadan sadece dövülerek elde edilen ve bir çeşit kaba kumaş türü olan keçe,⁶³³ vesikalarda daha çok hammadde olarak geçmektedir.⁶³⁴ İmalinde keçenin kullanıldığı eşyalar arasında seccade başta olmak üzere minder, sicim, perde, döşeme gibi farklı ev eşyaları bulunmaktaydı.⁶³⁵ Köken olarak ise Acem, Selanik ve Kırım keçeleri kayıtlarda en çok denk geldiğimiz keçelerdir.⁶³⁶ Renk noktasında doğal olarak hayvan (keçi) rengi olması hasebiyle olsa gerek beyaz ve siyah renk keçeler, adından en sık söz ettiren renklerdi.⁶³⁷

2.5.1.2. Erkek-Kadın Giyimi

Asli ihtiyaçlardan olan giyinme dürtüsü çeşitli ahlakî kurallar çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıca giyinme, toplumdaki zenginlik, meslekî, siyasî, kültürel, dinî statünün de bir sembolü idi. Bu bağlamda Trabzon’da 1703-1754 yılları arasında giyim-kuşamda ön plana çıkan eşyaları da tereke defterleri yardımıyla incelemek mümkündür. Bu eşyalar sırasıyla iç giyim, dış giyim, baş ve ayak giysileri olarak sırasıyla ele alınabilir.

İç giyim kıyafetleri arasında vesikalarda en çok zikredilen eşyalar gömlek, don, zıbın ve terlik idi.⁶³⁸ Genellikle gömlek ve don kayıtlarda beraber fiyatlanmış, nadir de olsa zıbın ve donun da beraber fiyatlandığı kayıtlar da mevcuttu.⁶³⁹ Kayıtlarda bahsedilen terlik ise günümüzde kullandığımız atlet ya da fanila olarak tabir ettiğimiz vücudun terini çekmek için kullanılan bir iç giyim kıyafeti idi.⁶⁴⁰

İç giyim noktasında vesikalarda tespit ettiğimiz gömleklere daha yakından baktığımızda kadınlara ait gömleklerin daha süslü ya da işlemeli olduğu görülür. Hoca Halil Mahallesi’nden olan

⁶³¹ TŞS, No: 1873, s. 57. TŞS, No: 1874, s. 78. TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1889, s. 74. TŞS, No: 1890, s. 135. TŞS, No: 1917, s. 67.

⁶³² TŞS, No: 1917, s. 67.

⁶³³ Deniz Çeliker, “Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler”, *Art-e Sanat Dergisi*, 4 (8), 2011, s. 2. (1-22)

⁶³⁴ TŞS, No: 1885, s. 46. TŞS, No: 1888, s. 18, 50. TŞS, No: 1889, s. 57.

⁶³⁵ TŞS, No: 1889, s. 33. TŞS, No: 1910, s. 17.

⁶³⁶ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1890, s. 97. TŞS, No: 1901, s. 38.

⁶³⁷ TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1889, s. 88.

⁶³⁸ Terekelerde 589 yerde gömlek, 327 yerde de don geçmektedir.

⁶³⁹ TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1893, s. 10.

⁶⁴⁰ Bu ismin belgelerde daha çok gömlek ve don gibi iç giyim eşyaları ile birlikte zikredilmesinden ötürü biz de bu eşyayı atlet olarak değerlendirdik.

Aişe'nin sarmalı gömlek şeritleri⁶⁴¹, İskender Paşa Mahallesi'nden olan Emine'nin işleme gömleği⁶⁴² bunlardan bazılarıydı. Bu durum Müslüman kadınlara özel bir durum olmamakla beraber gayrimüslim kadınlar arasında da benzer gömleklere rastlamaktayız. Hristos Mahallesi'nden Sofya'nın sahip olduğu nakışlı gömlek bu noktada ileri sürülebilir.⁶⁴³ İlaveten kadınlar arsında melez gömlek ya da daha süslü haliyle simli melez gömlekler de kullanılmaktaydı.⁶⁴⁴ Debbaghane Mahallesi'nden Emine'nin sahip olduğu melez gömleğin yanı sıra Hoca Halil Mahallesi'nden Ümmihani ise daha süslü uçkurlu simli melez gömleğe sahipti.⁶⁴⁵ Vesikalarda hammaddesi belirtilen gömlekler arasında ise keten gömlek ön plana çıkmakta ve erkekler arasında da kullanılmaktaydı.⁶⁴⁶ Belgelerde nadir de olsa rastladığımız diğer bir gömlek çeşidi bürüncek gömleği idi. Ham ipekten dokunmuş ince bezden imal edilen bu gömlek⁶⁴⁷ de kadın terekeleri arasında kalite noktasında (1,6 kuruş) göze çarpıyordu.⁶⁴⁸ Erkekler arasında ise süslü ya da işlenmiş gömlekler söz konusu değildi. Erkeklerin giydiği gömleklere Müslim ve gayrimüslim ayrımı olmadan, kayıtlarda daha çok yalın olarak atıfta bulunulmuştur.⁶⁴⁹ Fakat kadınların da kullandığı ve kayıtlarda melez ismiyle geçen gömlekleri erkek kıyafetleri arasında da görmekteyiz.⁶⁵⁰ Günlük yaşamda kullanılan gömleklerin yanı sıra hamamlarda da kullanılan gömlekler bulunmaktaydı. Terekelerde tespit ettiğimiz 59 hamam gömleğinin büyük çoğunluğu ise kadınlara aitti. Erkek ve kadınların iç giyim olarak kullandıkları don giysisinde ise gömlekte olduğu gibi işleme, nakış, süs gibi özelliklerine atıfta bulunulmayıp yalın halde vesikalara aksettirilmiştir.⁶⁵¹ Bir nevi iç giysisi olarak kullanılan ve kaftan altına giyilen kısa pamuklu zıbun⁶⁵² ise kayıtlarda şalvar, entari, terlik, don ve gömlekle beraber anılmaktadır.⁶⁵³ Dinî ve cinsi bir ayrım olmadan kullanılan zıbunun yapısında çuka, boğası, keten, kutnî, alaca ve sade kumaşları kullanılmaktaydı.⁶⁵⁴ Zıbunlarda renk noktasında en çok kullanılan renk beyaz olup sarı,

⁶⁴¹ TŞS, No: 1874, s. 45.

⁶⁴² TŞS, No: 1896, s. 4.

⁶⁴³ TŞS, No: 1877, s. 74.

⁶⁴⁴ TŞS, No: 1901, s. 11.

⁶⁴⁵ TŞS, No: 1897, s. 52.

⁶⁴⁶ TŞS, No: 1897, s. 5. TŞS, No: 1906, s. 56.

⁶⁴⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 244.

⁶⁴⁸ TŞS, No: 1907, s. 53.

⁶⁴⁹ TŞS, No: 1880, s. 85.

⁶⁵⁰ TŞS, No: 1897, s. 8.

⁶⁵¹ TŞS, No: 1873, s. 20.

⁶⁵² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1090.

⁶⁵³ TŞS, No: 1873, s. 20.

⁶⁵⁴ TŞS, No: 1904, s. 35.

mavi ve siyah renkte de zibunlar da mevcuttu.⁶⁵⁵ Mavi renk zibunların tamamı erkekler tarafından kullanılmakta olup⁶⁵⁶ beyaz renk zibunlar arasında ise cinsiyet ayrımı bulunmamaktaydı.⁶⁵⁷

İç giyim eşyalarından sonra bir kimsenin giyim sırasına göre şalvarlar önce gelmekteydi. Kadın ve erkek ayrımı olmadan kullanılan bu giysinin imalinde ise aba ve çuka/çuha kumaş türleri oldukça yaygındı.⁶⁵⁸ Üretiminde kadifenin de kullanıldığı şalvarlar da mevcuttu.⁶⁵⁹ Müslüman tereke sahipleri arasında genellikle beyaz ve mavi renkte şalvarlar kullanılmaktaydı.⁶⁶⁰ Siyah renkteki şalvarı ise sadece gayrimüslim giysileri arasında görmektediriz. Debbağhane Mahallesi'nde ikamet eden Hirestiyos'un 1 kuruş değerindeki siyah şalvarı renk noktasında misal olarak ifade edilebilir.⁶⁶¹

Diğer bir giysi türü olan çakşırlar ise şalvarlara kıyasla terekelerde iki kat daha çok adından söz ettirmektedir.⁶⁶² Nitekim 179 yerde geçen şalvar giysisine kıyasla 365 yerde çakşırla karşılaşmamız, bu giysinin daha çok tercih edildiğini düşündürmektedir. Genellikle erkek giysisi olarak kullanılan çakşırı kadın terekelerinde de bulmak mümkündür.⁶⁶³ İmalinde ise şalvarda olduğu gibi çuka ve aba kumaşlar ön plandaydı.⁶⁶⁴ Softan üretilen çakşırlar ise nadir bulunmaktaydı.⁶⁶⁵ Büyük çoğunluğunun rengi bilinmemekle beraber kırmızı, mor ve beyaz renkte çakşırlar kullanılmaktaydı.⁶⁶⁶

Terekelerde erkek ve kadınların kullandığı entari, en çok tercih edilen giyecekler arasındaydı. Öyle ki 1703-1754 yılları arasında 51 yıllık dönemde Trabzon'da ikamet eden kimselerin tereke defterlerinde bu giysiye 675 yerde rastlamaktayız.⁶⁶⁷ Entariyi erkekler çakşır ve şalvarlarının üstüne giyerken kadınlar ise donlarının üzerine giyerdi.⁶⁶⁸ Menşei bilinen entariler arasında Anadolu coğrafyasından Manisa, İstanbul, Edirne entarilerinin yanı sıra Halep, Şam, Gürcü, Acem entarileri de mevcuttu. Fakat kayıtlarda entarilerin doğrudan menşesine atıfta bulunulduğu gibi entarinin imal

⁶⁵⁵ TŞS, No: 1868 s. 32. TŞS, No: 1885, s. 60. TŞS, No: 1903, s. 21.

⁶⁵⁶ TŞS, No: 1874, s. 79. TŞS, No: 1897, s. 47.

⁶⁵⁷ TŞS, No: 1903, s. 21.

⁶⁵⁸ TŞS, No: 1889, s. 46. TŞS, No: 1892, s. 26.

⁶⁵⁹ TŞS, No: 1892, s. 108.

⁶⁶⁰ TŞS, No: 1890, s. 55.

⁶⁶¹ TŞS, No: 1918, s. 93.

⁶⁶² TŞS, No: 1877, s. 3. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 55.

⁶⁶³ TŞS, No: 1918, s. 83.

⁶⁶⁴ TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1897, s. 41.

⁶⁶⁵ TŞS, No: 1898, s. 119.

⁶⁶⁶ TŞS, No: 1868, s. 40. TŞS, No: 1874, s. 54.

⁶⁶⁷ TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1897, s. 18. TŞS, No: 1898, s. 135. TŞS, No: 1920, s. 4.

⁶⁶⁸ Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara, 1967, s. 102-103.

edildiği kumaşa da atıfta bulunulmaktaydı. Bu kumaşlar arasında alaca, menşei noktasında ise Halep, Şam ve Manisa alacaları daha ön planda yer almaktaydı. Tespit ettiğimiz 675 entarinin en az 110 adeti alaca kumaşından imal edilmişti. Kullanım sıklığından olsa gerek entarilerin üretiminde de kullanılan kumaşlar çeşitlilik göstermekteydi. Çuka, hatayi, boğası ve şal gibi kumaşlar entarilerin yapısında sıklıkla kullanılmaktaydı. Hammaddesi bilinen entarilerin önemli çoğunluğu kutnîden (pamuk) üretilmişti. Menşei bilinen ve entarilerde kullanılan kutnîler ise Acem asıllıydı. Ayrıca cedid kutnî entarilerin fiyatı 6 kuruşa kadar çıkabilmekteydi. Renk hususunda entariler kullanılan kumaşa göre değişmekle beraber beyaz, güvez ve yeşil renkte olabilmekteydi. Desenli ve ipekli bir kumaş türü olan ve oldukça pahalı olan dîbâ entarilerine ise kadın terekelerinde rastlamaktayız. Debbaghane Mahallesi'nden Hasan Efendi'nin kızı Emine'nin sahip olduğu diba entari 20 kuruş değeriyle kayıtlarda yer bulmuştur.⁶⁶⁹

Kuşaklar giyimde entarilerin tamamlayıcısı niteliğinde olan, kişinin beline bir veya daha fazla dolandırarak kullandığı geniş enli kumaş parçasıydılar.⁶⁷⁰ Yapısında daha çok şal kumaşının kullanıldığı kuşaklar yeşil renk başta olmak üzere beyaz, kırmızı ve sarı renkteydiler.⁶⁷¹ Müslümanların kullandığı bu renkteki kuşaklara mukabil siyah renkteki kuşağı ise gayrimüslim terekelerinde görmekteyiz. Aya Gorgor Mahallesi'nden olan Todos'un sahip olduğu siyah kuşak bu doğrultuda ifade edilebilir.⁶⁷² Seyrek de olsa kadife, çit ve alaca kumaşından üretilen kuşaklar da mevcuttu.⁶⁷³ Savatlı ve simden üretilen kuşaklar ise oldukça pahalı olup kadınlar arasında kullanılmaktaydı. Bab-ı Bazar Mahallesi'nden Aişe'nin kullandığı 8 kuruşluk sim kuşak bu doğrultuda zikredilebilir. Ayrıca kemer görevini üstlenen ve çengelli olarak kullanılan kuşaklar, pirinç gibi metallerden de imal edilmekteydi.⁶⁷⁴ Menşei noktasında ise Keşan, Keşap, Lahor ve Acem kuşakları, Trabzon halkının ithal olarak kullandığı kuşaklar arasında daha göz önünde yer almaktaydılar.⁶⁷⁵

Entarinin üzerine giyilen bir nevi hırka türünden olan kebe, aba ve libade de terekelerde oldukça sık karşılaştığımız giyim eşyaları arasındaydı.⁶⁷⁶ Bunlar arasında kadın ve erkek terekelerinde en çok karşılaştığımız kebe giysisidir.⁶⁷⁷ Menşei bilinen kebelerin hemen hemen tümü

⁶⁶⁹ TŞS, No: 1901, s. 11.

⁶⁷⁰ Ceyhun Berkol, "Tarihsel Süreçte Kemer ve Kuşak Kullanımı", *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 5, (1), 2020, s. 29.

⁶⁷¹ TŞS, No: 1880, s. 95.

⁶⁷² TŞS, No: 1889, s. 94.

⁶⁷³ TŞS, No: 1873, s. 19.

⁶⁷⁴ TŞS, No: 1885, s. 147.

⁶⁷⁵ TŞS, No: 1890, s. 37.

⁶⁷⁶ TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 94. TŞS, No: 1918, s. 69.

⁶⁷⁷ TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 142. TŞS, No: 1885, s. 94. TŞS, No: 1889, s. 25.

Yanbolu kebesiydi.⁶⁷⁸ Yapısında tiftik ve alacanın kullanıldığı kebe,⁶⁷⁹ beyaz renk başta olmak üzere neftî, sarı, kırmızı ve nadir de olsa siyah renkte de olabilmekteydi.⁶⁸⁰ Gayrimüslim terekelerinde kalın kaba kumaştan dikilmiş kaput şeklinde olan kebelere de mevcuttu. Ayor Mahallesi'nden Yor'un terekesinde bulunan kebe kayıtlarda, kaput olarak tabir edilmiştir.⁶⁸¹ Kebeler dışarda giyilebildiği gibi hamamda da kullanılmaktaydı. Fakat kayıtlarda oldukça nadir rastlanan hamam kebeleri, hamam gömleği kadar yaygın kullanıma sahip değildi. Kabak meydanı Mahallesi'nden Hacı Mustafa'nın terekesindeki hamam kebesi bu noktada söz edilebilir.⁶⁸² Belgelerde diğer bir hırka cinsi olan ve yün kaba kumaştan imal edilen abalar da mevcuttu.⁶⁸³ Renk konusunda siyah ve beyaz renkteki abalar diğer renklere oranla daha ön plandaydı.⁶⁸⁴ Teğelti dikişli, pamuklu veya aba kısa hırka nevinden olan libâdeler⁶⁸⁵ ise vesikalarda az rastlanmaktaydı.⁶⁸⁶ Sadece erkek terekelerinde tespit ettiğimiz bu giysinin rengi, bir kayıtta sarı olarak belirtilmiştir.⁶⁸⁷

Sözlükte hava alacak biçimde kolsuz ve çoğunlukla önü açık olan mintan ve iç yeleği olarak da tanımlanan yelek,⁶⁸⁸ gömlek ve entarinin üzerine giyilmekte, kürk ve kaftan giyiminde ise iç giysisi olarak kullanılmaktaydılar.⁶⁸⁹ Terekelerde doğrudan iç giysisi olarak tanımlandığı bilinen 1,85 kuruş değerinde yelekler de mevcuttu.⁶⁹⁰ Ayrıca bunun aksine ise dış giyim olarak kürk biçiminde Müslüman ve gayrimüslimlerin terekelerinde rastlanan yelekler de bulunmaktaydı.⁶⁹¹ Bu yeleklerden çoğunun imal edildiği kürkün yapısı vesikalarda mevcut değilken, yapısı bilinenler arasında ise göçen kürk şeklindeki yelekler göze çarpmaktaydı.⁶⁹² Çuka, alaca, kırmızı, beyaz yelekler kumaş ve renk hususunda ön plana çıkan yeleklerdi.⁶⁹³ Kollu yelek olan ve gömleğin üzerine

⁶⁷⁸ TŞS, No: 1889, s. 25.

⁶⁷⁹ TŞS, No: 1875, s. 15.

⁶⁸⁰ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1890, s. 135. TŞS, No: 1901, s. 23.

⁶⁸¹ TŞS, No: 1869, s. 38.

⁶⁸² TŞS, No: 1880, s. 21.

⁶⁸³ TŞS, No: 1889, s. 46. Aba vesikalarda giysi yerine daha çok başka giysilerin imalinde kullanılan yünden dokunmuş kaba kumaş olarak göze çarpmaktadır. Aba yağmurluk ve aba şalvar başta olmak üzere aba çakşır, aba kaput, aba başlık, aba zibun gibi giyim eşyalarının ve minder türevi ev eşyalarının da imalinde bu kumaş kullanılmaktaydı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: TŞS, No: 1880, s. 33, 142. TŞS, No: 1886, s. 114. TŞS, No: 1889, s. 50. TŞS, No: 1892, s. 26.

⁶⁸⁴ TŞS, No: 1901, s. 15.

⁶⁸⁵ Şemseddin Sami, s. 954.

⁶⁸⁶ TŞS, No: 1918, s. 89.

⁶⁸⁷ TŞS, No: 1918, s. 69.

⁶⁸⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1201.

⁶⁸⁹ TŞS, No: 1918, s. 97.

⁶⁹⁰ TŞS, No: 1913, s. 9.

⁶⁹¹ TŞS, No: 1913, s. 12.

⁶⁹² TŞS, No: 1907, s. 37. TŞS, No: 1917, s. 57.

⁶⁹³ TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1904, s. 34.

giyilen mintanların⁶⁹⁴ hammaddesi olarak vesikalarda kutnî görülmektedir.⁶⁹⁵ Mintanlarda kumaş malzemesi olarak çuka başta olmak üzere boğası, harir ve hare dikkat çekmektedir.⁶⁹⁶ Ayrıca mintanlar siyah, mavi, sarı ve güvez renkte olabildiği gibi “*elvan*” diğer bir ifadeyle rengarenk de olabilmekteydi.⁶⁹⁷

Giyimde son safhada yer alan kürkler, aynı zamanda toplumda göze en çok hitap eden, sosyal statü cihetiyle ön plana çıkan giysilerdi. Kürk kullanımı oldukça yaygın olup Trabzon’da ikamet eden hemen hemen her tereke sahibinin mal varlıkları arasında bulunabilirdi. Öyle ki tereke defterlerinde 889 yerde cinsiyet ayrımı olmadan çeşitli biçim, renk ve yapıda adından söz ettirmektedir.⁶⁹⁸ Çeşitli hayvan postlarının kumaşlarla kaplanması ile imal edilen kürklerin yapımında nâfe, göçen, karsak, zerdeva, sincap, kuzu, kakum gibi hayvanların postlarından yararlanılmaktaydı.⁶⁹⁹ Bu kürkler arasında tilki gibi hayvanların göbek kısmından imal edilen “*nâfe kürk*”,⁷⁰⁰ terekelerde en çok kullanılan ve genellikle çukaya kaplı bir giyim eşyasıydı.⁷⁰¹ Bunun dışında nebş çukaya kaplı ve kontuş⁷⁰² nafe kürkleri de giyilmekteydi.⁷⁰³ Genelde kullanıldığı kumaşa göre rengi değişen nafe kürkte, hâkim olan renkler mavi, yeşil, nefi ve kırmızı idi.⁷⁰⁴ Nafe kürkün imalinde çuka dışında kullanılan kumaşlar arasında boğası da bulunmaktaydı.⁷⁰⁵ Nafe kürkten sonra en çok karşılaşılan kürk çeşidi “*göçen kürk*” idi.⁷⁰⁶ Tavşan yavrusu, benekli tavşan ya da kır sansarından imal edilen⁷⁰⁷ ve kırmızı, mor, güvez ve yeşil renklerde olan bu kürkte⁷⁰⁸, çoğunlukla çuka kumaş kullanılmakta olup nadir de olsa boğası da kullanılmaktaydı.⁷⁰⁹

⁶⁹⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1090.

⁶⁹⁵ TŞS, No: 1906, s. 12.

⁶⁹⁶ TŞS, No: 1886, s. 117.

⁶⁹⁷ TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1890, s. 86.

⁶⁹⁸ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1880, s. 22. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 54. TŞS, No: 1912, s. 33.

⁶⁹⁹ TŞS, No: 1906, s. 32. TŞS, No: 1907, s. 63.

⁷⁰⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1121.

⁷⁰¹ TŞS, No: 1880, s. 106. TŞS, No: 1906, s. 32. TŞS, No: 1907, s. 63.

⁷⁰² Tatar beylerinin giydikleri yüzü harçlı, dar kollu üstlük elbise, kapaniçenin bir çeşidi. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 863.

⁷⁰³ TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1890, s. 51.

⁷⁰⁴ TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1906, s. 4.

⁷⁰⁵ TŞS, No: 1896, s. 17.

⁷⁰⁶ TŞS, No: 1888, s. 12, 50. TŞS, No: 1896, s. 25.

⁷⁰⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 921.

⁷⁰⁸ TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1888, s. 12.

⁷⁰⁹ TŞS, No: 1888, s. 12. TŞS, No: 1895, s. 85.

Vesikalarda nadiren rastlanan ve imalinde çuka, hatayı ve diba kumaşların kullanıldığı zerdeva kürkleri ise kalite bakımından diğerlerinden daha değerliydi.⁷¹⁰ Değeri ise 2 kuruştan 65,5 kuruşa kadar çıkabilmekteydi.⁷¹¹ İlâveten tek bir hayvanın ismine ithaf edilen kürkleri haricinde iki ayrı hayvandan imal edilen melez kürkleri de kayıtlarda mevcuttu. Şirin Hatun Mahallesi’nde ikamet eden Ali Ağa’nın oğlunun sahip olduğu 30 kuruş değerindeki “*karsak nafe kürk*” bu bağlamda ifade edilebilir.⁷¹² Sincap kürkün üretiminde kullanılan kumaşlar ise çuka, çit, hatayı, zeryafte, nebş, geremsûd idi.⁷¹³ Bu kürkleri beyaz, kırmızı, yeşil, güvez renklerini ise kaplı olduğu kumaşlardan daha çok almaktaydı.⁷¹⁴ Belgelerde oldukça az rastlanan kuzu kürkünde ise gerek imalinde gerekse kullanılan renk konusunda vesikalarda bilgi mevcut değildir.⁷¹⁵ Kayıtlarda daha çok bezin ya da kumaşın cinsi belirtilmeden “*beze kablu kuzu kürk*” şeklinde yalın halde ifade edilmiştir.⁷¹⁶ Yine az rastlanan “*kakum kürk*”; çuka, şal, hatayı,⁷¹⁷ zeryafte kumaşlarından üretilmekteydi⁷¹⁸ ve renkleri ise yeşil ve sarıydı.⁷¹⁹ Bahsi geçen kürklerin taşıdığı maddi değerin yanı sıra toplumsal mahiyetinden dolayı gerektiği gibi korunması adına olsa gerek, belgelerde rastladığımız özel kürk kapları ve bohçalar da bu noktada dikkat cezbeden diğer bir ayrıntıdır.⁷²⁰

Kürkleri gibi entarinin üzerine giyilen kaftanlar da toplumda sosyal statü imajı oluşturabilecek giysiler arasındaydı.⁷²¹ Fakat kullanımı kürkleri kadar yaygın değildi. Nitekim tereke defterlerinde 889 yerde geçen kürk ibaresine karşılık kaftan ibaresi sadece 400 yerde geçmekteydi.⁷²² Kaftanlar da kürkleri gibi cinsiyet ve dinî ayrım olmadan giyilebiliyordu. Bu bağlamda Sarmaşuk Mahallesi’nde ikamet eden Havva’nın sahip olduğu dört adet kaftanı öne sürülebilir.⁷²³ Kaftan yapımında kullanılan kumaşlar arasında boğası ve hatayı başta olmak üzere atlas ve diba en çok kullanılanlarıydı.⁷²⁴ Atlas kaftan ise daha elit zümre arasında kullanılmaktaydı.⁷²⁵ Renk konusunda kaftanlar şuana kadar bahsi

⁷¹⁰ TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1906, s. 43.

⁷¹¹ TŞS, No: 1898, s. 98. TŞS, No: 1907, s. 48.

⁷¹² TŞS, No: 1902, s. 37.

⁷¹³ TŞS, No: 1890, s. 54. TŞS, No: 1898, s. 91. TŞS, No: 1906, s. 29.

⁷¹⁴ TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1890, s. 54.

⁷¹⁵ TŞS, No: 1902, s. 4, 59. TŞS, No: 1904, s. 9.

⁷¹⁶ TŞS, No: 1906, s. 24.

⁷¹⁷ Kayıtlarda kakum kürk için kullanılan hatayilerin daha çok şeritli ve mavi telli olduğu belirtilmiştir. TŞS, No: 1907, s. 48.

⁷¹⁸ TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 48.

⁷¹⁹ TŞS, No: 1904, s. 16.

⁷²⁰ TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1903, s. 33.

⁷²¹ TŞS, No: 1874, s. 25. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1895, s. 78.

⁷²² TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1890, s. 54. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1898, s. 91.

⁷²³ TŞS, No: 1868, s. 31.

⁷²⁴ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1892, s. 108.

⁷²⁵ Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa’nın muhalefatında yer alan müsta‘mel atlas kaftanına 6,25 kuruş değer verilmişti. TŞS, No: 1892, s. 108.

geçen giysilere kıyasla daha geniş renk skalasına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Mavi, yeşil, beyaz, al, siyah, nefti, güvez, mor gibi renklere sahip olan kaftanlar bazen de kayıtlara “*elvan (rengârenk) kaftan*” ibaresiyle yansımıştır.⁷²⁶ Ayrıca süslü kaftanlara nadir de olsa kadın terekeleri arasında rastlamaktayız. Kadınlara ait terekelerdeki sim dökmeli kaftanlar arasında Muhyiddin Mahallesi’nden Ümmihani’nin sim dökmeli alaca kaftanı⁷²⁷ ve Bab-ı Bazar Mahallesi’nden Abdullah kızı Ümmihani’nin sim dökmeli telli kaftanı⁷²⁸ misal olarak sunulabilir. Hammaddesi bilinen kaftanlarda ise pamuk (*kutnî*) daha sık kullanılmakta olup,⁷²⁹ ayrıca yünden yapılmış “*peşmîne kaftan*” da nadir de olsa vesikalarda mevcuttu.⁷³⁰ Değer konusunda ise kaftanlar ortalama 1,5 ila 21 kuruş arasında seyreden fiyatlarla, kürklerden çok daha ucuz kalmaktaydı.⁷³¹

Cüppe; kürk ve kaftan kadar kayıtlarda geçmese de 197 yerde karşımıza çıkmaktadır.⁷³² Cübbelerde en çok kullanılan kumaş geremsûd ve çuka olup akabinde boğası gelmekteydi.⁷³³ Kadife ve diba ise az rastlanan cübbe kumaşlarındandı.⁷³⁴ Cübbelerde doğrudan hammaddesine atıfta bulunulan kumaşlar “*sof*”dan yani yünden imal edilmişti.⁷³⁵ Cübbelerde renk konusunda beyaz, yeşil, mavi, kırmızı ve mor renkleri daha ön plandaydı.⁷³⁶ İlâveten cübbe, erkek terekelerinde yaygın rastlansa da kadınlar arasında da kullanılmaktaydı. Kadın cübbelerinde süsleme teknikleri ve malzemeleri tereke defterlerinde en çok vurgu yapılan hususlardı.⁷³⁷ Bu bağlamda kadınların kullandığı cübbeler arasında “*hâre cübbe*” yani parlak çizgili ve dalgalanıyormuş hissiyatını veren menevişli cübbeler⁷³⁸ de mevcuttu. Hasan Ağa Mescidi Mahallesi’nde ikamet eden Emine’nin, 290 kuruşluk mal varlığı ile 3 kuruş değerinde köhne hâre cübbeye sahip olması bu yönde misal olarak öne sürülebilir.⁷³⁹

⁷²⁶ TŞS, No: 1880, s. 96. TŞS, No: 1885, s. 55. TŞS, No: 1889, s. 42.

⁷²⁷ TŞS, No: 1878, s. 46.

⁷²⁸ TŞS, No: 1880, s. 27

⁷²⁹ TŞS, No: 1892, s. 63.

⁷³⁰ TŞS, No: 1892, s. 77. Bu kelime sözlükte yünden yapılmış hırka, sof, sufilere mahsus kaba ve süssüz esvâb anlamına da gelmekteydi. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 280. Bu noktadan hareketle tereke defterlerinde kaftanları tanımlarken “*peşmîne*” ifadesinin kullanılması, bu kaftanların hırka biçiminde kaftan olabileceklerini de düşündürmektedir.

⁷³¹ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1878, s. 38. TŞS, No: 1890, s. 54. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1898, s. 91.

⁷³² TŞS, No: 1895, s. 84. TŞS, No: 1907, s. 34, 57.

⁷³³ TŞS, No: 1895, s. 84. TŞS, No: 1880, s. 111.

⁷³⁴ TŞS, No: 1907, s. 34.

⁷³⁵ TŞS, No: 1907, s. 57

⁷³⁶ TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1910, s. 9.

⁷³⁷ TŞS, No: 1901, s. 11.

⁷³⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 445.

⁷³⁹ TŞS, No: 1911, s. 26

Entariler gibi önü açık olarak kavuşturulan ve üzerine kuşak bağlanan “*dolama*”⁷⁴⁰ da cinsiyet ayrımı olmadan kullanılmaktaydı.⁷⁴¹ Tespit ettiğimiz dolama giysilerinde kumaş malzemesi olarak büyük çoğunlukla çuka kullanılmaktaydı.⁷⁴² Ayrıca bu giysiler yeşil, mavi, kırmızı, beyaz, siyah, mor renklerindeydi.⁷⁴³ Fakat bunlar arasında yeşil hâkim renkti.⁷⁴⁴ Süsleme noktasında ise kürk, kaftan ve cübbe gibi eşyaların gerisinde kalmaktaydı.⁷⁴⁵

Çoğunlukla kadın terekelerinde karşılaştığımız “*ferâce*” genellikle kadınların dışarda giydikleri bir üst kıyafetiydi.⁷⁴⁶ Ferace önü açık kolları geniş yere kadar uzanan ve boyuna oturmuş, hafif “V” şeklinde oyulmuş yakalı ve ön açıklığının iki yanında yer alan dikey yırtmaç ise cepli bir tür cübbe olduğunu göstermektedir. Ayrıca ferâce ulema ve devlet adamları tarafından da tercih edilmekteydi.⁷⁴⁷ İmalinde daha çok çukanın kullanıldığı feraceler de en az kaftanlar kadar geniş renk yelpazesine sahipti. Bu renkler arasında güvez, mavi, nefti, beyaz, siyah yeşil, kırmızı, mor renkler ilk sıralarda gelmekteydi.⁷⁴⁸ Feracelerin üretiminde ise sof (yün) daha baskındı.⁷⁴⁹ Kumaştan ziyade doğrudan hammaddesine vurgu yapılan sof feraceler oldukça pahalıydı. Tekfur Çayırı Mahallesi’nden Abdülaziz Efendi’nin sahip olduğu 12,5 kuruş değerindeki sof feracesi bu bağlamda örnek olarak sunulabilir.⁷⁵⁰

Askerlerin kullandığı “*kaput*”, yağmurluk olarak da tabir edilen bir üst giysisiydi.⁷⁵¹ Terekelerde üretiminde daha çok aba ve çukanın kullanıldığı kaput giysisinde hâkim renk siyah idi.⁷⁵² Bunun yanında seyrek de olsa kırmızı ve güvez renkte kaputlar da mevcuttu.⁷⁵³ Kaput, bazı tereke defterlerinde kebe ile aynı sınıfta tutulan bir giysi olarak da zikredilmiştir.⁷⁵⁴ Kaput ile yine aynı sınıfta bahsedebileceğimiz ve cinsiyet ayrımı olmadan tercih edilen “*kaban*” giysisine ise vesikalarda

⁷⁴⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 704.

⁷⁴¹ TŞS, No: 1877, s. 13. TŞS, No: 1883, s. 27. TŞS, No: 1904, s. 64.

⁷⁴² TŞS, No: 1877, s. 13. TŞS, No: 1883, s. 27.

⁷⁴³ TŞS, No: 1904, s. 64.

⁷⁴⁴ TŞS, No: 1877, s. 13.

⁷⁴⁵ TŞS, No: 1883, s. 27. TŞS, No: 1904, s. 34, 64.

⁷⁴⁶ TŞS, No: 1892, s. 96. TŞS, No: 1902, s. 3.

⁷⁴⁷ Hülya Tezcan, “Ferace”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 349-350.

⁷⁴⁸ TŞS, No: 1898, s. 12. TŞS, No: 1904, s. 55.

⁷⁴⁹ TŞS, No: 1873, s. 66.

⁷⁵⁰ TŞS, No: 1918, s. 69.

⁷⁵¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 788.

⁷⁵² TŞS, No: 1880, s. 33. TŞS, No: 1897, s. 47.

⁷⁵³ TŞS, No: 1903, s. 47. TŞS, No: 1918, s. 101.

⁷⁵⁴ TŞS, No: 1869, s. 38.

oldukça az rastlanmaktadır.⁷⁵⁵ Kaput ile benzer işlevi gören fakat kullanımı oldukça yaygın olan ve kayıtlarda “*yağmurluk*” ismi ile geçen giysiler de mevcuttu.⁷⁵⁶ Kaput giysisinin aksine yağmurluk giysisinde hâkim renk maviydi.⁷⁵⁷ Akabinde ise yeşil siyah ve beyaz renkler gelmekteydi.⁷⁵⁸ Üretiminde aba ve çukanın kullanıldığı yağmurluk,⁷⁵⁹ nadirde olsa kebe ile benzer kullanımlara sahipti. Vesikalarda “*yağmurluk kebesi*” olarak bahsedilen ve kullanım amacına göre değişen giysiler bu doğrultuda ifade edilebilir.⁷⁶⁰

Yün, pamuk ve ketenden üretilen daha çok hacıların Harem-i Şerîf’e girerken kullandıkları ve beyaz renkli dikişsiz olan “*ihram*” giysisine⁷⁶¹ belgelerde oldukça sık karşılaşılmaktayız.⁷⁶² Farklı kullanımları olan bu eşyanın vesikalarda daha çok giyim eşyası olarak kullanıldığını düşünmekteyiz. Debbağhane Mahallesi’nden Hacı İsmail’in terekesindeki ihramın “*cedid hacılar ihramı 1 kuruş*” olarak kayıtlara geçmesi ve yine aynı kayıta “*kâbe ihramı*” olarak tanımlanması bu doğrultuda söylenebilir.⁷⁶³ İlâveten terekelerde envanter kısmında belli bir düzende kayda geçirilen giyim eşyaları arasında ihram giysisinin de adı geçmekteydi.⁷⁶⁴ Nitekim Hacı İsmail de olduğu gibi “*hacı*” unvanına sahip kimseler arasında bu giysinin yaygın olması ayrıca günlük yaşamda da kullanıldığına işaret etmektedir.⁷⁶⁵ Fakat hac esnasında giyilen ve beyaz renkli olan ihramların haricinde kırmızı renkte ihramlar da vesikalarda oldukça yaygındı.⁷⁶⁶ Ayrıca giyim eşyası dışında yastık ve minderlerin yapısında kullanılan ihramlar da söz konusuydu.⁷⁶⁷

Baş giysileri arasında tereke defterlerinde en sık rastladığımız giysiler fes, kalpak, sarık, kavuk, külah, kellepüş, yemeni, yaşmak, çenber ve peçe idi. Bunlar arasında bazen astarla beraber fiyatlanan fesler, çoğunlukla beyaz renkteydi.⁷⁶⁸ Bunu takip eden renk ise kırmızıydı.⁷⁶⁹ Beyaz ve

⁷⁵⁵ TŞS, No: 1873, s. 19.

⁷⁵⁶ TŞS, No: 1874, s. 58. TŞS, No: 1875, s. 20. TŞS, No: 1877, s. 21. TŞS, No: 1883, s. 27.

⁷⁵⁷ TŞS, No: 1875, s. 20.

⁷⁵⁸ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1877, s. 21. TŞS, No: 1883, s. 27.

⁷⁵⁹ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1918, s. 69.

⁷⁶⁰ TŞS, No: 1885, s. 24.

⁷⁶¹ Salim Ögüt, “İhram”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 539. Bu kelime aynı zamanda yere veya minder üzerine yayılan, çarşaf ve yorgan gibi kullanılan havlu veya havsız yük yığını anlamına da gelmekteydi. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 68.

⁷⁶² TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1874, s. 98.

⁷⁶³ TŞS, No: 1874, s. 98.

⁷⁶⁴ TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1874, s. 98.

⁷⁶⁵ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1880, s. 22.

⁷⁶⁶ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1877, s. 3.

⁷⁶⁷ TŞS, No: 1885, s. 75.

⁷⁶⁸ TŞS, No: 1889, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 48.

⁷⁶⁹ TŞS, No: 1918, s. 69.

kırmızı renklerin aynı anda kullanıldığı fesler de mevcuttu.⁷⁷⁰ Şekli bilinen fesler ise kutu biçimindeydi.⁷⁷¹ Müslüman terekeleri dışında gayrimüslim terekelerinde de fes bulunmaktaydı.⁷⁷² Aslı deriden olan ve çukadan da imal edilen sarıksız ve düz baş giysisi olan “kalpak”⁷⁷³ ise vesikalarda daha çok fes ile beraber yer almıştır.⁷⁷⁴ Renk bilgisine erişebildiğimiz tek kayıt, Çarşu Mahallesi’nden Dellal Hüseyin Beşe’nin yeşil kalpağı idi.⁷⁷⁵

Baş giysileri arasında en çok kullanılanı “sarık” terekelerde 478 yerde geçmekte⁷⁷⁶ akabinde ise 368 yerde adından söz ettiren “kavuk” gelmekteydi.⁷⁷⁷ Çoğunlukla pamuklu ve yüksekçe olan kavukların üzerine sarık sarılırdı.⁷⁷⁸ Bundan mütevellit terekelerde envanter kısmında yer alan sarık ve kavuk giysileri, genellikle beraber fiyatlanmıştır. Yeşil, beyaz renklerin hâkim olduğu sarıkların örtüsünde işlemeler de kullanılmaktaydı.⁷⁷⁹ Kavuk ise sosyal statü gözetmeksizin beşe, ağa, hacı ve efendi unvanlarına sahip ya da unvan sahibi olmayan kimseler arasında da yaygın kullanıma sahipti.⁷⁸⁰ Kavuk, Müslüman terekeleri arasında bulunduğu gibi gayrimüslimler terekelerinde de mevcuttu.⁷⁸¹ Yeşil rengin hâkim olduğu kavuklarda aynı zamanda beyaz ve kırmızı renkler de ön plana çıkmaktaydı. İlaveten kürkler de olduğu gibi kavukları da muhafaza etmek için kavuk kutuları kullanılmaktaydı.⁷⁸² Yine üzerine sarık sarılarak kullanılan “külâh” daha çok derviş giysisi olarak bilinmekte⁷⁸³ ve kullanımında sosyal statü noktasında bariz bir ayrım bulunmamaktadır. Vesikalarda külâhın fiyatlaması ise genellikle fes ile yapılmakta ve hammaddesi olarak da tiftik görünmekteydi.⁷⁸⁴ Diğer bir baş giysisi olan başa yapışık şekilde başın tepesini örten yuvarlak ve hafif takke olan “kellepûş”⁷⁸⁵ ise kavuğun altına giyilirdi. Yeşil, beyaz ve kırmızı renklerin hâkim olduğu kellepûş aynı zamanda rengarenk de olabilmekteydi.⁷⁸⁶

⁷⁷⁰ TŞS, No: 1890, s. 48.

⁷⁷¹ TŞS, No: 1913, s. 24.

⁷⁷² TŞS, No: 1898, s. 20.

⁷⁷³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 836.

⁷⁷⁴ TŞS, No: 1880, s. 65. TŞS, No: 1895, s. 92.

⁷⁷⁵ TŞS, No: 1880, s. 65.

⁷⁷⁶ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1874, s. 11. TŞS, No: 1877, s. 3. TŞS, No: 1886, s. 90. TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1890, s. 6. TŞS, No: 1896, s. 12.

⁷⁷⁷ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1883, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 5. TŞS, No: 1907, s. 15.

⁷⁷⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 809.

⁷⁷⁹ TŞS, No: 1906, s. 47.

⁷⁸⁰ TŞS, No: 1896, s. 11. TŞS, No: 1898, s. 16, 70. TŞS, No: 1904, s. 29.

⁷⁸¹ TŞS, No: 1917, s. 57.

⁷⁸² TŞS, No: 1898, s. 23.

⁷⁸³ TŞS, No: 1889, s. 76.

⁷⁸⁴ TŞS, No: 1880, s. 84.

⁷⁸⁵ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 911.

⁷⁸⁶ TŞS, No: 1898, s. 23. TŞS, No: 1916, s. 39.

Genellikle Yemen ve Hind’de yapılan üzerine kalıpla basılıp el ile boyanan bir tülbent olan “*yemenî*”, mendil gibi kullanılması yanı sıra kadınlar tarafından başa bağlanırdı.⁷⁸⁷ Yemeni belgelerde “*yemenî çenber, yemenî işleme çenber*” gibi bazen çemberin türünü belirtmek maksadıyla sıfat olarak kullanılırken bazen de doğrudan “*başlık çuka yemenî,*” şeklinde isim olarak kullanılmıştır. Bunun yanında kadınların kullandığı çemberler arasında baş çemberi yanında boyun çemberi olarak da kullanılmaktaydı.⁷⁸⁸ Genelde ferace ile giyildiğinde yüzün belli kısımlarını kapatmak için kullanılan ince beyaz tülbent olan “*yaşmak*” haricinde kadınlar, ayrıca göz ve burunları dışında kalan yüz kısmını örtmek için de oldukça yaygın olan “*peçe*”yi kullanırlardı.⁷⁸⁹ Vesikalarda kadın tesettüründe kombin niteliği gösteren bu giyim eşyaları bir bütün olarak da fiyatlanmaktaydı. Misal olarak Kale-i Kule Mahallesi’nde ikamet eden Süleyman kızı Aişe’nin tesettür eşyaları “*ferâce, peçe, yaşmak ve silecek*” şeklinde 7 kuruştan fiyatlanmıştı.⁷⁹⁰

Tereke defterlerinde ayak giysisi olarak ön plana çıkan giysiler arasında çorap, mest, pabuç, yemeni ve çizme bulunmaktaydı. Bunlar arasında giyim sırasına göre bilindiği üzere çorap ve mestler ilk sırada gelmektedir. Terekelerde hammaddesi bilinen çoraplar ipek ve keçeden idi. Çoraplarda beyaz renk en çok kullanılanıydı. Mest kullanımı ise kadın erkek ayrımı olmadan oldukça yaygındı. Çakşır giysisinin tamamlayıcısı olan mestler vesikalarda genellikle “*pabuç*” ile fiyatlanmıştır. Bu bağlamda pabuçların çoğunlukla mestlerle beraber kombin oluşturduğu ifade edilebilir. Benzer durum kadın ayak giyiminde de söz konusudur. Terekelerde “*zenne pabuç*” ve “*merdâne pabuç*” ayrımı yapılarak kaydedilen kadın ve erkek pabuçlarının üretiminde ise hammadde olarak debbağlanmış deri olan gön ve postu görünmektedir. Yine kısa kenarlı kırmızı veya başka renklerde olan avam kısmının giydiği kaba bir pabuç çeşidi olan “*yemeni*”⁷⁹¹ kayıtlarda rastladığımız diğer bir ayak giysisiydi.

2.5.2. Kıymetli Eşyalar

2.5.2.1. Altın Eşyalar

Altın eşya sahiplerini terekelerde çok büyük çoğunlukla kadınlar oluşturmaktaydı. Bu durumun en büyük sebebi olarak kayıtlarda geçen altının çoğunlukla süs eşyası olarak kullanılması görünmektedir.⁷⁹² İstisnaî olarak altın yüzük ve zincir dışında erkek terekelerinde altın eşyaları pek

⁷⁸⁷ Aynı zamanda kısa kenarlı pabuç manasına da gelmektedir. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1203.

⁷⁸⁸ TŞS, No: 1901, s. 40.

⁷⁸⁹ Pakalın, *Osmanî Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s. 765.

⁷⁹⁰ TŞS, No: 1903, s. 28.

⁷⁹¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1203.

⁷⁹² TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1903, s. 32. TŞS, No: 1907, s. 34. TŞS, No: 1917, s. 59.

görmemekteyiz.⁷⁹³ Ayrıca bahsi geçen süs eşyalarının bir kısmı gayrimüslim erkekler tarafından da kullanılmaktaydı.⁷⁹⁴ Tabii olarak altının değerli madenler arasında ilk sıralarda yer alması, erişilebilirliğinin oldukça kısıtlı olması, şeri olarak kullanılabilir alanlarının sınırlandırılması gibi faktörlerden dolayı diğer madenlerin aksine, altında yaygın kullanım alanı görmemekteyiz.⁷⁹⁵

Altın sahibi olduğu tespit edilen 136 adet tereke sahibinde, şahısların genel itibarıyla ortalama servet değerleri 1.000 kuruş üzerindeydi.⁷⁹⁶ Buna mukabil 30 kuruş ila 100 kuruş arasında oldukça düşük servet değerleriyle altın sahibi kimseler de kayıtlarda mevcuttu. Altın sahibi olmak için orta halli ya da zengin olmak mutlak bir koşul değildi. Misal olarak 22 Şaban 1150/15 Aralık 1737 tarihli kayıta Kabak Meydanı Mahallesi'nde sakin olan Abdullah kızı Fatıma oldukça düşük olan 77 kuruşluk servet değeriyle 2 altın yüzüğe ve 1 çift küpeye sahipti ve bu altın eşyalar 7,5 kuruşluk değeriyle toplam servetin %9,74'lük bölümüne tekabül etmekteydi.⁷⁹⁷ Terekelerde bu hususa örnek teşkil edebilecek birçok kayda ulaşmak mümkündür.

Altın eşyalar arasında daha önceden de belirttiğimiz gibi süs eşyası dışında ev eşyasına rastlamamaktayız. Altın süs eşyaları arasında bilezik, yüzük, hatem, küpe, pul, zincir, sorguç, kuşak, saç bağı, saç pulu, çelenk gibi eşyalar vesikalarda ilk sıralarda gelmektedir. Bunlar arasında ise özellikle yüzük, küpe ve bilezik terekelerde en sık karşılaştığımız süs eşyalarındandır. Bu tür süs eşyalarında eşyanın tamamı altından olabildiği gibi bir kısmı da, yüzüklerde olduğu gibi, değerli taşlarla süslenmiş olabiliyordu. Ayrıca altından imal edilen hançer ve mühür gibi eşyalara nadir de olsa kayıtlarda rastlamak mümkündür.⁷⁹⁸ Süs eşyaları dışında altın, sicillerin tabiriyle “zerduz” yani altın tel şeklinde süsleme aracı olarak da ev eşyalarında kullanılmaktaydı. Misal olarak 17 Şevval 1155/15 Aralık 1742 tarihli kayıta Hasan kızı Aişe'nin 2 kuruş değerindeki altın tel işlenmiş yüz yasadığı “zerduz yasadık”; 3 Rebiülevvel 1162/21 Şubat 1749 tarihli kayıta Seyyid Mürteza Ağa'nın kızı Şerife Fatıma'nın sahip olduğu 25 kuruş değerindeki altın tel işlenmiş yorganı “zerduz yorgan” bu minvalde sunulabilir.⁷⁹⁹ Ayrıca bazı silahlarda da kakma usulüyle, altının süsleme aracı olarak kullanıldığı vakidir.⁸⁰⁰

⁷⁹³ TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1894, s. 8.

⁷⁹⁴ TŞS, No: 1917, s. 67.

⁷⁹⁵ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1894, s. 8. TŞS, No: 1907, s. 34. TŞS, No: 1917, s. 59, 67.

⁷⁹⁶ TŞS, No: 1898, s. 70.

⁷⁹⁷ TŞS, No: 1903, s. 32.

⁷⁹⁸ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1894, s. 8. TŞS, No: 1898, s. 70. TŞS, No: 1903, s. 32. TŞS, No: 1917, s. 59, 67.

⁷⁹⁹ TŞS, No: 1907, s. 34. TŞS, No: 1917, s. 59.

⁸⁰⁰ TŞS, No: 1894, s. 8.

Altın eşyalar arasında ağırlık noktasında yarım kiloyu bulan diğer bir tabirle, servet değerinde olan altın kuşaklara sahip kimseler de bulunmaktaydı. Misal olarak 24 Safer 1123/13 Nisan 1711 tarihli kayıтта Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Ahmed kızı Ümmü Gülsüm Hatun'un 80 miskal (384 gr) ağırlığında 200 kuruş değerindeki altın kuşağı⁸⁰¹ ve 22 Şaban 1126/2 Eylül 1714 tarihli diğer bir kayıтта ise Hoca Halil Mahallesi'nde sakin olan Hacı Hüseyin Ağa'nın kızı Aişe'nin sahip olduğu 99 miskal (475,2 gram) ağırlığında ve 264 kuruş değerindeki altın kuşağı bu doğrultuda gösterilebilir.⁸⁰² Bunlar arasında ise 8 Cemaziyelahir 1148/26 Ekim 1735 tarihli kayıтта Debbaghane Mahallesi'nde ikamet eden Seyyid Hasan Efendi'nin kızı Şerife Emine Hatun'un sahip olduğu 105 miskal (504 gram) ağırlığında 250 kuruş değerindeki altın kuşağı kayıtlarda bizim tespit ettiğimiz en ağır altın kuşaktır.⁸⁰³

Altının yukarıda bahsi geçen kullanımları dışında, terekelerde para olarak da kullanılmaktaydı. Kayıtlarda en sık rastladığımız altın paralar; Mısır altını, Engürüs (Macaristan) altını, Sultan Beyazid altını, fındık altını, yaldız altını, İstanbul altını, tuğralı altın, şerifi altın, zer-i mahbub altınıdır. Kemiyet cihetiyle en sık rastladığımız para ise 181 adetle fındık altınıdır.⁸⁰⁴

2.5.2.2. Gümüş Eşyalar

Terekelerde gümüşün kullanım alanı altına kıyasla oldukça yaygındı. Nitekim Trabzon'da ikamet eden kimselerin muhallefat kayıtlarında tespit edilen 927 adet gümüş nesne bu noktada dikkat çekicidir.⁸⁰⁵ Bu sayıya Trabzon'da ikamet etmeyen gayrimeskûnların terekelerinde tespit edilen 222 gümüş nesneyi de ekleyecek olursak belgelerde toplamda 1.149 adet gümüş nesnenin varlığından söz edilebilir.⁸⁰⁶ Trabzon'da ikamet eden kimselerin gümüşü hangi amaçla kullandığına bakacak olursak, altına kıyasla gümüş eşyaların daha geniş bir yelpazede kullanıldığı görülür. Gümüşün bu denli çok kullanılmasının başında doğal olarak altına kıyasla daha ucuz olması durumu, kadınların yanı sıra erkeklerin de süs eşyası olarak kullanması gibi birçok faktör sıralanabilir.

Terekelerde büyük çoğunlukla “sim” ibaresiyle geçen gümüş; kuşak, kopça/düğme, tas (su tası, hamam tası), sağan, fincan, fincan zarfı, kahve ibriği, kahve süzgülü, leğen, ibrik, maşraba, tencere,

⁸⁰¹ TŞS, No: 1871, s. 26.

⁸⁰² TŞS, No: 1874, s. 45.

⁸⁰³ TŞS, No: 1901, s. 11.

⁸⁰⁴ TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1907, s. 15. Üçüncü oğlu Ömer Paşa'nın 6.569 adet fındık altınına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ortalama değerleri etkilememesi açısından bu bilgi metin içerisinde verilmemiştir. TŞS, No: 1907, s. 48. Ayrıca yabancı tereke kayıtlarında Venedik altını, Tunus altını, Tuğralı İstanbul altını, Cedit İstanbul altını gibi farklı altın paralara da rastlamak mümkündür. TŞS, No: 1890, s. 98. TŞS, No: 1898, s. 145.

⁸⁰⁵ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1896, s. 27. TŞS, No: 1912, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 62. TŞS, No: 1919, s. 24.

⁸⁰⁶ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1873, s. 44. TŞS, No: 1875, s. 35. TŞS, No: 1888, s. 11.

ayna/mirat, tarak, pabuç⁸⁰⁷, şamdan, yüzük, bilezik, pul, zincir, raht, saat, hatem, balta, hançer, topuz, kılıç, tüfek, gaddare, tirkeş, pazubent, bıçak, hokka, sandık, küpe, çengel, gülâbdan, buhurdan, divit, reşme, nargile, gül kutusu, mum sofrası, piştov, kılâbdan, eyer, vezne, kılıf, kın, rikap, dolama, şerit, nalın, beşik donu, halat, hasır, sürmedan, akik taşı, kaytan, haç, saç bağı, fener, mum mikrası (makas), matara gibi birçok eşyada kullanılmaktadır.⁸⁰⁸ Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere gümüş genellikle bu eşyaları süslemek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca tas, sağan, fincan, tencere gibi tamamı gümüşten imal edilen eşyaların yeme ve içmede kullanıldığı hakkında terekelerden çıkarımda bulunmak oldukça güçtür. Bu türden eşyaların büyük ihtimalle süs amaçlı olarak muhafaza edildiği kanaatindeyiz. Diğer taraftan bir eşyanın imalinde tamamen gümüş kullanılabildiği gibi hançer, kılıç, bıçak gibi aletlerin kabzaları, gümüş kullanılarak kakma usulüyle süsleme yöntemine de gidilmiştir.⁸⁰⁹ Gümüş; yüzük, küpe, bilezik, saç bağı, zincir gibi takı eşyalarının yanı sıra ip haline getirilip şerit, kılaptan biçiminde dokumacılık ve işlemecilikte de farklı usullerle çeşitli eşyaların süslenmesinde kullanılmaktaydı.⁸¹⁰ Yukarıda bahsi geçen eşyalarda gümüşün kullanımı, eşyanın ham maddesi olması haricinde, eşyanın görünümünü güzelleştirmek üzerine de bahsi geçen biçimlerde kullanılmaktaydı. Gümüş sadece ev ve takı eşyası olarak değil eyer takımı, üzengi gibi binek hayvanlarında kullanılan eşyaların imalinde ya da süslenmesinde de kullanılıyordu.⁸¹¹

Entari, kaftan, kaban, sade, mintan, gibi eşyalarda gümüş, yine süsleme maksadıyla dökme usulüyle kullanıldığı bilinmektedir.⁸¹² Ayrıca eşyalarda kullanılan düğme ya da kopçaların⁸¹³ da gümüşten imal edildiği bazı tereke kayıtlarına rastlamaktayız. Belgelerde 12 kayıttan 2 kayıt dışında gümüş kopça ve düğmelerin tümünün kadınlar tarafından kullanıldığı gözlemlenmiştir.⁸¹⁴

2.5.2.3. Değerli Taşlar

Belgelerde değerli taşların kullanımını daha çok altın yüzüklerde görmekteyiz. Çoğunlukla altın yüzüklerle beraber kullanılan zümrüt, yakut, elmas, yemeni, inci gibi değerli taşlar gümüş yüzüklerle ve tek başına da kullanılmaktaydı.⁸¹⁵ Yine çeşitli süs eşyalarıyla beraber kullanılan birçok taş türü de kayıtlarda mevcut olmakla beraber taşın cinsinin belirtilmemesi sebebiyle burada bu taşlardan bahsedemiyoruz. Daha çok kayıtlarda bu taşlar; taşlı altın yüzük, taşlı gümüş (sim) yüzük,

⁸⁰⁷ 121 dirhem ağırlığındadır. Yaklaşık olarak 388,10 gram ağırlığında olup değeri 15 kuruştur. TŞS, No: 1874, s. 45.

⁸⁰⁸ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1896, s. 27. TŞS, No: 1912, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 62. TŞS, No: 1919, s. 24.

⁸⁰⁹ TŞS, No: 1895, s. 87.

⁸¹⁰ TŞS, No: 1891, s. 108. TŞS, No: 1895, s. 133.

⁸¹¹ TŞS, No: 1907, s. 48.

⁸¹² TŞS, No: 1907, s. 26.

⁸¹³ Bazı kayıtlarda çengel kopça olarak geçmektedir. TŞS, No: 1889, s. 42.

⁸¹⁴ TŞS, No: 1889, s. 42. TŞS, No: 1897, s. 33.

⁸¹⁵ TŞS, No: 1907, s. 48. TŞS, No: 1911, s. 25.

taşlı altın pul şeklinde ve boyutsal olarak ufak ve iri taşlı yüzük, kemiyet cihetiyle üç taşlı yüzük, renk itibarıyla beyaz taşlı yüzük gibi farklı hususiyetleriyle kayıtlara aks ettirilmiştir.⁸¹⁶ Ayrıca yüzük, pul gibi farklı süs eşyaları dışında altın ve gümüşten yapılan, boyuna süs için takılan kösteklerde de bahsi geçen taşların kullanıldığı söylenebilir.⁸¹⁷

Altın kullanımında da olduğu gibi değerli taş sahiplerinin büyük çoğunluğunu kadınlar teşkil etmekteydi.⁸¹⁸ Erkekler arasında ise yemeni taş, gümüş yüzüklerle beraber kullanılırken kadınlarda yine aynı taş, altın yüzüklerle beraber kullanılmaktaydı. Sicillerin tabiriyle erkeklerin kullandığı bu yüzükler “*hatem*”, yani mühürlü yüzük olarak, kayıtlara yansımıştır.⁸¹⁹

Yukarıda zikri geçen taşların kayıtlarda sahteleri ya da taklitleri de bulunmaktaydı. Terekelerde bu taşlar daha çok “*yalancı*” tabiriyle geçmektedir. En çok geçen sahte taşların başında inci, akabinde ise zümrüt taşı gelmekte ve belgelerde “*yalancı incü ve yalancı zümrüd*” ibareleriyle yer almaktaydı. Misal olarak; 28 Şevval 1148/12 Mart 1736 tarihli kayıta Çarşı Mahallesi’nde ikamet eden Hacı Ali’nin kızı Fatıma’nın sahip olduğu 1 çift yalancı zümrüt küpe bu bağlamda zikredilebilir.⁸²⁰ Fakat bu tür sahte taşların kayıtlara oldukça nadir aksettirildiği müşahede edilmiştir.

2.5.3. Metal Eşyalar ve Kullanım Alanları

Bu kısımda tereke defterlerinde sıklıkla geçen bakır, tunç, pirinç, kalay, demir ve kurşunun kullanım alanları hakkında bilgi verilecektir. Genellikle mutfak eşyalarının hammaddesinde kullanılan bu metaller çeşitli ev eşyalarının yapısında da kendini göstermekteydi.⁸²¹

İnsanoğlu tarafından bakırın alet ve silah imalinde kullanılan ilk madenler arasında olduğu, gündelik hayatta ise süs eşyasından mutfak aletlerine kadar geniş bir yelpazede kullanıldığı ve gelişen teknoloji ile bakıra duyulan ihtiyacın daha da arttığı bilinmektedir.⁸²² Osmanlı Devleti’nde stratejik öneme haiz olan bakır, gerek ihraç edilmesi gerekse ülke içindeki sirkülasyonu devlet kontrolünde idi. Bakır, askerî alanda önemli bir kullanım alanına sahip olunmasının yanı sıra halk

⁸¹⁶ TŞS, No: 1903, s. 21.

⁸¹⁷ TŞS, No: 1897, s. 52.

⁸¹⁸ TŞS, No: 1911, s. 25.

⁸¹⁹ TŞS, No: 1874, s. 25, 78.

⁸²⁰ TŞS, No: 1901, s. 40.

⁸²¹ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1880, s. 28, 71. TŞS, No: 1889, s. 81. TŞS, No: 1907, s. 32.

⁸²² Filiz Nurhan Ölmez ve Ali Kılınç, “Isparta Müzesindeki Osmanlı Dönemine Ait Bakır Eşyalar”, *Arış Geleneksel Türk Sanatları Dergisi*, (11), 2015, s. 54.

arasında da geniş kullanım alanına sahipti.⁸²³ Terekelerde bahsi geçen bu hususun da izlerini takip etmek mümkündür.

Terekelerde en az 806 yerde geçen bakır, sicillerdeki tabirle “*nuhas*”, metal eşyalar arasında en sık rastlanan bir maddeydi ve kullanım alanları da oldukça yaygındı. Sicillerde çoğunlukla “*evâni-i nuhâsiyye*” tabiriyle geçen ve daha çok yemek, çay, kahve takımları, kase, testi ve ibrik gibi mutfak eşyaları arasında bakırın kullanımına rastlamak mümkündür. Nitekim vesikalarda 806 yerde geçen bakır eşyaların %52,35’i, diğer bir söylemle 422 adeti mutfak eşyalarından müteşekkildi. Bu eşyaların bir bütün olarak vesikalarda yer almasından dolayı bu eşyaları mutfakataki kullanım amacına göre sıralamak mümkün görünmemektedir.⁸²⁴ Toplam ağırlıklarını bildiğimiz bu eşyaların bazı kayıtlarda ciddi ağırlıklarla defterlere yansıdığı bilinmektedir. 5 Rebiülevvel 1161/5 Mart 1748 tarihli kayıтта Hacı Kasım Mahallesi’nde sakin olan Ali oğlu Attar Kara Hacı Mehmed’in sahip olduğu 185 kuruş değerinde ve 230 kıyye ağırlığındaki bakır mutfak eşyaları (*evâni-i nuhâsiyye*) bu yönde ifade edilebilir.⁸²⁵

Kullanım amacı bilinen bakır eşyalar arasında nalbeki, sağan, tas, kepçe, lenger, leğen, süzgülü, güğüm, sini, terazi, kantar, tava, tepsi, tabak, karavana, kaşık, su kazanı, tencere, ibrik, maşraba, kefgir, kepçe, bakraç, matara, reşme, fener, fanus, nargile, raht, fincan kutusu, gülabdan, buhurdan, debbe, kalkan, divat, minkale, yüzük, küp, kürek gibi eşyalar zikredilebilir. Çoğunu ev eşyalarının oluşturduğu bu türden bakır eşyalar asli ihtiyaç sınıfında yer almasından mütevellit hemen hemen her tereke kaydında rastlanmaktadır.⁸²⁶

Madeni eşyalar arasında bakırın saf olarak kullanıldığı eşyaların yanı sıra kalay ve çinkonun bakırla beraber eritilmesiyle elde edilen yeni karışımların⁸²⁷ da çeşitli eşya imalinde kullanıldığı bilinmektedir. Tunç (bronz) ve pirinç olarak da adlandırılan bu karışımlar bakır kadar yaygın olmasa da genellikle benzer eşya türlerinin üretiminde kullanılmıştır. En sık rastlanan tunç eşyalar arasında nalbeki, sahan, havan, şamdan, minkale, buhurdan, kahve tabağı, lenger, tepsi gibi eşyalar görülmektedir.⁸²⁸ Bazen de kayıtlarda “*tuc evâni*” yani yemek, çay ve kahve takımları; kâse, testi, ibrik gibi kaplar için de bu ibare kullanılmaktaydı.⁸²⁹ Vesikalarda hammaddesinin pirinç olduğuna

⁸²³ Fahrettin Tızlak, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları”, *Belleten*, 60 (229), 1996, s. 711-712.

⁸²⁴ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1893, s. 11. TŞS, No: 1895, s. 85. TŞS, No: 1896, s. 48. TŞS, No: 1897, s. 18. TŞS, No: 1918, s. 83, 86. TŞS, No: 1919, s. 15. TŞS, No: 1920, s. 31.

⁸²⁵ TŞS, No: 1916, s. 39.

⁸²⁶ TŞS, No: 1889, s. 34, 96. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1903, s. 68.

⁸²⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 358.

⁸²⁸ TŞS, No: 1880, s. 28, 71. TŞS, No: 1889, s. 81.

⁸²⁹ TŞS, No: 1869, s. 38

atıfta yapılan eşyalar arasında kantar, hatem, yüksük, karavana, şamdan, minkale, buhurdan, divat, nargile, fener, saat, kemer, leğen, tas ve maşraba gibi eşyalar bulunmaktaydı.⁸³⁰

Kalay ise bakır ve tunç eşyalara kıyasla terekelerde eşya olarak kullanılmasından ziyade daha çok saf madde olarak kayıtlarda geçmektedir. Kalay eşyalar arasında ise lenger, divat, nalbeki, tabak gibi eşyalar nadir de olsa rastlanılmaktadır.⁸³¹ Diğer metal eşyalar arasında olduğu gibi “*evân-i kalay*” tabiriyle de yemek, çay, kahve takımları gibi eşyaların imalinde de kalayın kullanıldığı müşahade edilmiştir.⁸³²

Demir, diğer metallere kıyasla erişilebilirliğinin kolay olması ya da yaygın kullanılan bir maden olması hasebiyle doğal olarak oldukça farklı amaçlarla kullanılmıştır. Bu doğrultuda vesikalarda demirin ev eşyalarının yanı sıra kişisel eşyalardan ziraî aletlere kadar uzanan geniş bir yelpazede kullanım alanı bulduğunu söyleyebiliriz. Demirin en sık kullanıldığı eşyalar arasında kase, kaşık, tava, kazan, tüfenk, kılıç, topuz, buhurdan, ocak, maşa, saç ayağı, köseği, bel, balta, külünk, saban, kürek, keser, testere, saçak, şiş, örs, fener, kandil, lale, biber değirmeni, sandık, kot, iskemle, zincir, bukağı, reşme, kantarma, minkale, sofrası, sini, üzengi/rikab, başlık, tarak, niş, çengel, tekne gibi çeşitli eşyalar başı çekmekteydi.⁸³³

Kurşun Osmanlı’da genellikle gümüş üretimi yapılan maden sahalarında ikinci bir maden olarak elde edilmekteydi. Osmanlı’da özellikle askeri alanda kullanılan kurşun sivil hayatta başlıca çatı kaplamacılığında kullanılmaktaydı.⁸³⁴ Terekelerde ise kurşun diğer metallere kıyasla eşya olarak en az kullanılan madendir. Belgelerde daha çok huni, tava, tabak gibi eşyaların imalinde kullanılmaktadır.⁸³⁵ Ayrıca kurşun ateşli silahlarda fişek, kurşun (mermi) imalinin yanı sıra balık avında kullanılan ağ, olta gibi aletlerde de kullanım alanı bulmaktaydı.⁸³⁶

⁸³⁰ TŞS, No: 1877, s. 13. TŞS, No: 1880, s. 84. Vesikalarda hammadde noktasında bu eşyaların üretiminde tunç ve pirinç maddelerinin ayrı ayrı zikredilmesi bu maddelerin alaşımında farklı madenlerin kullanılabileceği fikrini de akla getirmektedir.

⁸³¹ TŞS, No: 1882, s. 24. TŞS, No: 1885, s. 147. TŞS, No: 1907, s. 32.

⁸³² TŞS, No: 1920, s. 13.

⁸³³ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1873, s. 39. TŞS, No: 1874, s. 25. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 28. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1889, s. 11. TŞS, No: 1907, s. 32.

⁸³⁴ Tızlak, a.g.m., s. 710.

⁸³⁵ TŞS, No: 1877, s. 3. TŞS, No: 1880, s. 84.

⁸³⁶ TŞS, No: 1889, s. 74.

2.5.4. Diğer Eşyalar

Bu kısımda ortalama bir Trabzonlu vatandaşın 1703-1754 yılları arasında evinde bulundurduğu eşyalardan söz edilecektir. Daha önceden bahsi geçen giyim eşyaları, kıymetli eşyalar ve metal eşyalardan tekrar bahsedilmeyecektir.

Vesikalarda diğer eşyalar arasında adından oldukça söz ettiren kilimler, farklı hususiyetleri ile kayıtlarda yer bulmuştur.⁸³⁷ Renk hususunda en çok kullanılan kilimler alaca ve kırmızı renklerdeydi.⁸³⁸ Beyaz ve siyah renkli kilimler de vesikalarda mevcut olsa da çok tercih edilmemekteydi.⁸³⁹ Fiyat noktasında ise 3 kuruşa kadar çıkan kilimler mevcuttu.⁸⁴⁰ Menşei bilinen kilimler arasında Yane (Yanbolu), Türkmen, Acem kilimleri daha ön planda bulunmaktaydı.⁸⁴¹ Kilimler kadar yaygın olmasa da Acem ve Yane halıları da ev eşyası olarak kullanılmaktaydı.⁸⁴² Ayrıca kaliçe şeklinde olan seccadeler, diğer bir deyişle halı seccadeler de tercih edilmekteydi.⁸⁴³ Yine bu eşyaların tamamlayıcısı ve görsel anlamda bir bütünlük oluşturan ev eşyaları arasında döşemeler de mevcuttu. Menşei bilinen döşemelerden çoğu Bayburt döşemesiydi.⁸⁴⁴ Akabinde ise Selanik döşemeleri ve nadir de olsa Yane döşemeleri tercih edilmekteydi.⁸⁴⁵

Aslı ihtiyaçlardan olan ve daha çok yatak eşyası ya da oturma grubunda kullanılan yastık ve minderler de önemli ev eşyalarındandı.⁸⁴⁶ Bu eşyaların üretiminde kadife, dimi ve çit kumaşları, hammaddesinde ise daha çok aba kullanılmaktaydı.⁸⁴⁷ Ayrıca şilte yastık ve minderlerin de kullanımı oldukça yaygındı.⁸⁴⁸ Bunlarla beraber yorgan ve döşekler, yatak eşyaları arasında kombin oluşturması bağlamında vesikalarda birlikte yer almıştır.⁸⁴⁹ Yatak eşyalarının muhafazasında kullanılan çeşitli kılıf, yüzler ve çarşafklar da bu eşyaların tamamlayıcısı niteliğindeydi.⁸⁵⁰ İlaveten bahsi geçen eşyalar ve giyim eşyaları başta olmak üzere çeşitli eşyaların muhafazası amacıyla

⁸³⁷ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1880, s. 21. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1888, s. 22. TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1896, s. 12.

⁸³⁸ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1896, s. 18.

⁸³⁹ TŞS, No: 1890, s. 55. TŞS, No: 1892, s. 26.

⁸⁴⁰ TŞS, No: 1880, s. 90.

⁸⁴¹ TŞS, No: 1874, s. 12, 26. TŞS, No: 1890, s. 84. TŞS, No: 1916, s. 29.

⁸⁴² TŞS, No: 1895, s. 129.

⁸⁴³ TŞS, No: 1903, s. 29.

⁸⁴⁴ TŞS, No: 1898, s. 98. TŞS, No: 1902, s. 68. TŞS, No: 1903, s. 28.

⁸⁴⁵ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1901, s. 11. TŞS, No: 1903, s. 9.

⁸⁴⁶ TŞS, No: 1882, s. 19. TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1918, s. 64.

⁸⁴⁷ TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1903, s. 28.

⁸⁴⁸ TŞS, No: 1874, s. 25. TŞS, No: 1907, s. 15. TŞS, No: 1916, s. 21.

⁸⁴⁹ TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 24.

⁸⁵⁰ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1882, s. 49.

vesikalarda sandıklara da denk gelmekteyiz.⁸⁵¹ Farklı büyüklükte imal edilen sandıkların yapımında hammadde olarak karşımıza daha çok ağaç çıkmaktadır. Türü bilinen ağaçlar arasında ise servi ağacı gerek hoş kokusu gerekse yapısında bulunan reçine dolayısıyla güve vb. canlıları barındırmaması ve buna bağlı olarak uzun süre dayanmasına mukabil olsa gerek sandık yapımında tercih edilmekteydi.⁸⁵²

Kişisel eşyalar arasında piştov, tüfenk, kılıç, pala, hançer, ok ve yay gibi ateşli, kesici ve delici silahlar ve bunların tamamlayıcıları olan palaska, kın ve kuburlar erkek tereke sahipleri arasında oldukça yaygındı.⁸⁵³ Bu eşyalar beşe ve ağa unvanına sahip kimseler arasında yaygın bulunmasının yanı sıra ilmiye sınıfına mensup ya da sıradan kimseler arasında da mevcuttu.⁸⁵⁴ Ayrıca bu eşyaların kundak ve kabzalarında ise gümüş işlemeciliğinin yaygın olarak kullanıldığı söylenebilir.⁸⁵⁵ Hançer ve kılıç gibi kesici aletlerin sadece kabzalarında değil imalinde bütünüyle gümüşün kullanıldığı da vaki idi.⁸⁵⁶ Bu durum bahsi geçen silahların kullanım amacı dışında evde dekor eşyası olarak da kullanılabileceği fikrini desteklemektedir.

Temizlik ve vücut bakım malzemeleri, vesikalarda karşılaştığımız diğer kişisel eşyalar arasındaydı. Bunlar arasında sabun, leğen, ibrik, hamam tası, havlu, makrama, peşkir, silecek gibi malzemeler hamam ve banyo eşyaları içerisindeydi.⁸⁵⁷ Kökeni bilinen sabunlar arasında ise Halep, İzmir, Frenk sabunları yer almaktaydı.⁸⁵⁸ Havluların yanı sıra peştemaller de hamam ve banyolarda temizlik eşyası olarak kullanılmaktaydı.⁸⁵⁹ Tıraş malzemesi olarak usturalar da diğer temizlik eşyaları ile beraber vesikalarda kendini göstermekteydi.⁸⁶⁰ Misvak ise diş temizliğinde kullanılan diğer kişisel eşyalar arasındaydı. Cinsiyet ayrımı olmadan kullanılan bu eşyalar arasında sadece misvak, erkek terekeleri arasında bulunmaktaydı.⁸⁶¹ Göze yönelik kişisel bakım malzemeleri arasında yer alan sürmedan (sürme), sağlık ve güzellik noktasında kullanıldığı bilinmektedir.⁸⁶² İlâveten kadınların antimon tozundan üretilen kaşlarını ve saçlarını boyadıkları siyah renkte bir boya olan rastık (rastık

⁸⁵¹ TŞS, No: 1877, s. 3. TŞS, No: 1881, s. 111. TŞS, No: 1896, s. 11, 16, 18.

⁸⁵² TŞS, No: 1919, s. 27.

⁸⁵³ TŞS, No: 1895, s. 129. TŞS, No: 1896, s. 11. TŞS, No: 1901, s. 11, 15. TŞS, No: 1920, s. 4.

⁸⁵⁴ TŞS, No: 1896, s. 11. TŞS, No: 1901, s. 11. TŞS, No: 1920, s. 4.

⁸⁵⁵ TŞS, No: 1896, s. 18. TŞS, No: 1898, s. 38.

⁸⁵⁶ TŞS, No: 1898, s. 38. TŞS, No: 1911, s. 56.

⁸⁵⁷ TŞS, No: 1911, s. 26. TŞS, No: 1913, s. 11. TŞS, No: 1917, s. 59. TŞS, No: 1918, s. 72.

⁸⁵⁸ TŞS, No: 1885, s. 55.

⁸⁵⁹ TŞS, No: 1898, s. 93.

⁸⁶⁰ TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1919, s. 8.

⁸⁶¹ TŞS, No: 1874, s. 54. TŞS, No: 1892, s. 21.

⁸⁶² TŞS, No: 1898, s. 119. TŞS, No: 1907, s. 56.

taşı)⁸⁶³ da kişisel eşyalar arasında yer almaktaydı.⁸⁶⁴ Kişisel bakım ürünleri arasında kemikten ve ağaçtan imal edilen taraklar da mevcuttu.⁸⁶⁵ Türü bilinen ağaçlardan imal edilen taraklar cimsir ağacından yapılmaktaydı.⁸⁶⁶ Vesikalarda seyrek de rastlansa gümüşten imal edilen tarakları ise kadın terekelerinde görmekteyiz.⁸⁶⁷ Yine çoğunlukla kadın terekelerinde bulunan aynalar da kişisel bakımda kullanılan yardımcı eşyalardandı.⁸⁶⁸ Üretim ve süslemesinde gümüşün kullanıldığı aynalarda, bazen de sedef kullanılmakta olup yine çoğunlukla kadın terekeleri arasında yer almaktaydı.⁸⁶⁹

Vesikalarda tespihler ise, kişisel eşyalar arasında çeşitli tür ve özellikleriyle adından söz ettirmektedir. Cinsiyet ayrımı olmadan tereke sahipleri arasında kalembek ve mercan tespihler başta olmak üzere naka, kehribar, kemik ve ağaçtan imal edilen tespihler de kendini göstermektedir.⁸⁷⁰ Bunlar arasında mercan tespihler daha çok kadınlara özel kişisel eşyalardandı ve fiyatları diğer tespihlere oranla oldukça yüksek olup 8 kuruşa kadar çıkabilmektedir.⁸⁷¹

Terekelerde kullanılan koku eşyaları arasında gülabdan ve buhurdanlar da geniş kullanım alanına sahipti.⁸⁷² Kokuların hammaddesi olarak gül, misk, ceviz başta olmak üzere sandal ağacı ve öd ağacının tozları ya da reçineleri de kullanılmaktaydı.⁸⁷³

Terekelerde çeşitli tür ve özellikleriyle saatler de adından söz ettirmektedir. Kum saati, pantol saati, akrep saat bunlardan bazılarıydı.⁸⁷⁴ Pantol saatlerinde ayrıca çeşitli zincirler kullanılmakta ve üretiminde gümüş ve pirinç hammaddeleri daha ağırlıktaydı.⁸⁷⁵ Akrep saatlerin imalinde ise gümüş ilk sıralarda gelmekteydi. Değer noktasında ise 28 kuruşa kadar çıkan akrep saatler bu noktada dikkat çekicidir.⁸⁷⁶

⁸⁶³ Pakalın, a.g.e., s. 13.

⁸⁶⁴ TŞS, No: 1901, s. 17.

⁸⁶⁵ TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1911, s. 20.

⁸⁶⁶ TŞS, No: 1904, s. 31.

⁸⁶⁷ TŞS, No: 1911, s. 25.

⁸⁶⁸ TŞS, No: 1889, s. 10. TŞS, No: 1898, s. 23.

⁸⁶⁹ TŞS, No: 1906, s. 13.

⁸⁷⁰ TŞS, No: 1898, s. 144. TŞS, No: 1894, s. 8. TŞS, No: 1904, s. 5.

⁸⁷¹ TŞS, No: 1903, s. 21. TŞS, No: 1907, s. 53.

⁸⁷² TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1892, s. 7. TŞS, No: 1901, s. 40.

⁸⁷³ TŞS, No: 1895, s. 133.

⁸⁷⁴ TŞS, No: 1885, s. 38. TŞS, No: 1904, s. 15.

⁸⁷⁵ TŞS, No: 1904, s. 16.

⁸⁷⁶ TŞS, No: 1889, s. 37.

Vesikalarda mevcut olan yazılı eserler de, kişisel eşyalar arasında zikredilebilecek metarlardandı. Bunlar arasında ilk sırada dinî kitaplar önemli bir yekunu oluşturmaktaydı. Vesikalarda sadece bir yazılı esere sahip kimselerin neredeyse tamamı Mushaf-ı Şerif, Enam-ı Şerif ve İncil-i Şerif kitaplarına maliktiler.⁸⁷⁷ Geriye kalan diğer dinî kitapları Hazreti Peygamberin fizikî özelliklerini anlatan Hilye-i Şerif, siyer ve fıkıh kitapları oluşturmaktaydı.⁸⁷⁸ Bunlara ek olarak Sadr-ı Şerif, Birgivi Risalesi, Halebî, Kuduri, Menâsik; tefsir kitapları arasında Tebareke, Amme ve Kadı Beydavi tefsirleri gibi dinî kitaplar da vesikalarda ev eşyaları arasında kendini göstermekteydi.⁸⁷⁹ Bunun dışında tarih kitapları; Türkî, Arabî, Farisî sözlükler; mecmua ve risaleler; Arapça başta olmak üzere çeşitli gramer kitapları ön plandaydı.⁸⁸⁰

Sosyal statü noktasında yazılı eser sahiplerini ele aldığımızda 27'sinin efendi, 19'unun ağa, 10'unun beşe, 8'inin Seyyid ve 6'sının molla unvanlarına sahip olduğu tespit edilmiştir.⁸⁸¹ Ayrıca kitap sahibi kadınlarda şerife ve hatun unvanları ön plana çıkmaktaydı.⁸⁸² Bu noktadan hareketle yazılı eser sahibi olmak sadece ilmiye sınıfına ya da ilim erbabına ait bir ayrıcalık olmadığı, askeri sınıf ya da toplumun diğer kesimlerinde de yazılı eser sahibi kimselerin bulunduğu terekeler nezdinde söylenebilir. Ek olarak unvan sahibi olmayan ya da sıradan halktan olduğunu düşündüğümüz kimseler arasında da kitap sahipleri bulunmaktaydı. Bu hususu ifa ettikleri kadı, kayıkçı, attar, debbağ, nazır, imam, müezzin, rahip, hancı, kazaz, sipahi, dizdar gibi meslekler üzerinden müşahade etmek mümkündür.⁸⁸³ Nitekim kadı, imam, müezzin, rahip gibi meslek icabı ihtiyaç duyulan yazılı eser sahiplerinin⁸⁸⁴ yanı sıra bahsi geçen meslek gruplarında da yazılı eserlerin bulunması bu hususun belli bir zümreye atfedilemeyeceğini de göstermektedir.

Son olarak aydınlatmada fener ve şamdanlar;⁸⁸⁵ su ihtiyacını karşılamada depo olarak kullanılan variller;⁸⁸⁶ yiyecek pişirmede ve ısınmada kullanılan ocaklar ve bunların aparatları⁸⁸⁷ da vesikalarda hayatın idamesi noktasında ön plana çıkan temel ev eşyaları arasında yer almaktaydı.

⁸⁷⁷ TŞS, No: 1880, s. 111. TŞS, No: 1892, s. 20.

⁸⁷⁸ TŞS, No: 1898, s. 23.

⁸⁷⁹ TŞS, No: 1888, s. 51.

⁸⁸⁰ TŞS, No: 1889, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 63. TŞS, No: 1920, s. 18.

⁸⁸¹ TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1890, s. 55, 97. TŞS, No: 1895, s. 84. TŞS, No: 1898, s. 23.

⁸⁸² TŞS, No: 1897, s. 52.

⁸⁸³ TŞS, No: 1880, s. 21. TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1895, s. 120.

⁸⁸⁴ TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1917, s. 57.

⁸⁸⁵ TŞS, No: 1911, s. 15. TŞS, No: 1916, s. 6. TŞS, No: 1919, s. 29.

⁸⁸⁶ TŞS, No: 1878, s. 58. TŞS, No: 1890, s. 135.

⁸⁸⁷ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1912, s. 13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEREKELERE GÖRE TRABZON'UN İKTİSADÎ DURUMU

3.1. Trabzon'a Ticaret Amacıyla Gelenler

Trabzon'un bulunduğu jeopolitik konum dolayısıyla ekonomik hayatında ticarî faaliyetlerin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu noktada Trabzon'u Karadeniz kıyısındaki diğer şehirlerden ayıran en önemli özelliği, hinterlandının yani çevresi ve iç bölgelerle olan iletişim ve ulaşımının sağlam bir yapıda olması idi.⁸⁸⁸ Bu durum onun önemli bir üs konumunda olmasında da etkili idi. Bundan dolayı Osmanlı döneminde Trabzon, Orta Anadolu, Kafkaslar ve Balkanlar'dan gelen tüccarların faaliyetlerini yürüttüğü pazar ve liman kenti konumunu devam ettirdi. Trabzon limanını öne çıkaran transit ticaret özelliği şehrin konumuna ciddi anlamda değer kazandırdı.⁸⁸⁹

Trabzon'un bu stratejik konumundan ötürü Anadolu'nun çeşitli coğrafyalarından ticaret amacıyla buraya gelenlere terekelerde de rastlamaktayız. 1714-1754 yılları arasındaki 40 yıllık dönemde sicillerde tespit ettiğimiz 34 tereke sahibinin Trabzon'a geliş amacı ile beraber ikamet ettiği memleketler ve vefat yerleri de kayıtlara geçmiştir.⁸⁹⁰ Sicillerin tabiriyle bu durum tereke defterlerine *"Fi'l-asl Saruhan Sancağı'nda vaki Manisa sükkânından olub hâlâ medine-i Trabzon'da Yeni Han'da ticaret tarikıyla sâkin iken bundan akdem vefat iden Süleyman Beşe bin Mehmed'in muhallefâtı ..."* şeklinde yansımıştır.⁸⁹¹ Ayrıca vesikalarda Trabzon'a gelen 308 yabancıya geliş amacı noktasında bir bütün olarak baktığımızda 197'sinin (%64) geliş amacı bilinmezken,⁸⁹² 77'sinin (%25) misafir amaçlı⁸⁹³ geriye kalan 34'ünün (%11) ise ticaret amacıyla⁸⁹⁴ Trabzon'a geldiği bilinmektedir (Bkz. Grafik 21).

⁸⁸⁸ Abdullah Pural, **Trabzon'un Tarihi Coğrafyası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s.18.

⁸⁸⁹ Necmettin Aygün, "Trabzon'da Tütün Tüccarı (1826-1827)", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, (28), 2020, s. 24.

⁸⁹⁰ TŞS, No: 1874, s. 46, 71, 95. TŞS, No: 1875, s. 39. TŞS, No: 1888, s. 47. TŞS, No: 1903, s. 62. TŞS, No: 1907, s. 21, 61. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1913, s. 23. TŞS, No: 1918, s. 98. TŞS, No: 1919, s. 17.

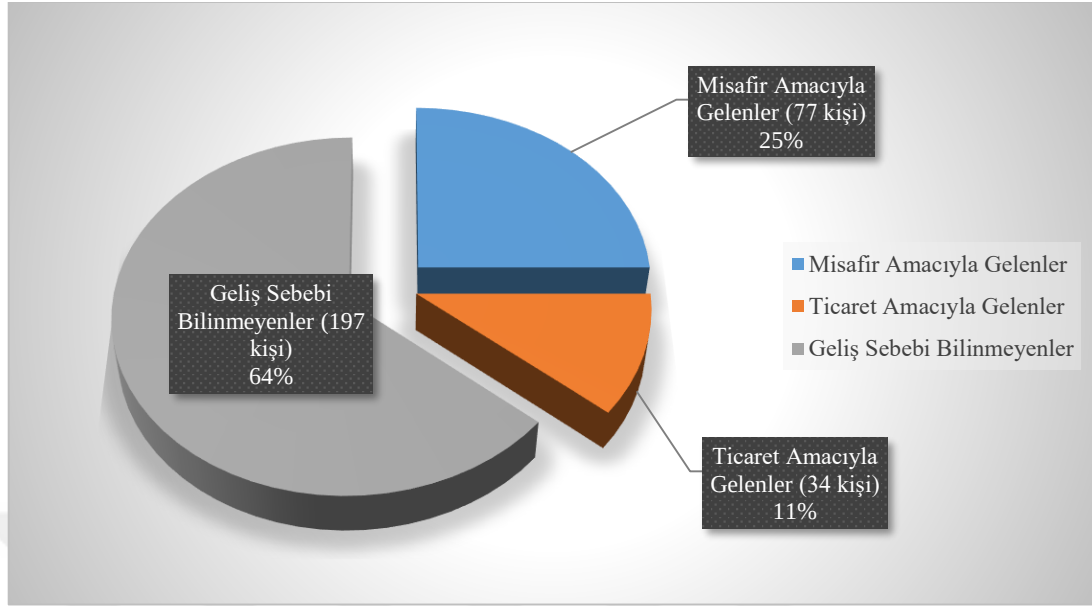
⁸⁹¹ TŞS, No: 1875, s. 5.

⁸⁹² TŞS, No: 1867, s. 83. TŞS, No: 1885, s. 6. TŞS, No: 1890, s. 85. TŞS, No: 1893, s. 81.

⁸⁹³ TŞS, No: 1892, s. 15. TŞS, No: 1895, s. 101. TŞS, No: 1898, s. 37. TŞS, No: 1903, s. 22. TŞS, No: 1911, s. 28.

⁸⁹⁴ TŞS, No: 1875, s. 39. TŞS, No: 1888, s. 47. TŞS, No: 1903, s. 62. TŞS, No: 1907, s. 21, 61. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1913, s. 23.

Grafik 21: Tereke Sahiplerinin Trabzon'a Geliş Amacına Göre Dağılımları

Trabzon'a ticaret maksadıyla gelenlerin 20'sini Müslüman erkekler,⁸⁹⁵ 11'ini gayrimüslim erkekler⁸⁹⁶ teşkil ederken arda kalan 3 kayıta⁸⁹⁷ ise isim tespiti yapılamamıştır. Kayıtlar analitik bakımdan dikkate alınacak olursa, az sayıda bulunan gayrimüslim terekelerinin Müslüman terekelerinin yarısından çoğunu oluşturması bu noktada irdelenebilir. Nitekim terekelerde toplamda gayrimüslim yabancılara ait 30 kaydın 11'i %36,66 oranla Trabzon'a ticaret amacıyla gelirken, Müslüman gayrimüslümlara ait 277 kaydın sadece 20'si %7,22 oranla Trabzon'a ticaret amacıyla gelmiştir (Bkz. Tablo 10).⁸⁹⁸ Bu durum Trabzon'un ticaretinde gayrimüslimlerin daha etkili olduğu yargısına terekeler noktasında ulaşmamızı sağlamaktadır. Doğal olarak bu oran, farklı verilerin elde edilmesiyle daha sağlıklı sonuçlara kavuşacaktır. Keza 18. yüzyılda, daha önceden beri kuyumculuk, sarraflık gibi işlerle uğraşan Ermeni, Rum, Yahudi vb. gayrimüslim tüccarların, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa ile ticarî ilişkilerin gelişmesiyle beraber en karlı çıkan kesim olduğu bilinmektedir. Fakat dış ticarete gayrimüslimlerin önemli bir rol oynamasına mukabil, 18. yüzyılın sonlarına kadar iç ticaretin, Müslüman tüccarların hâkimiyetinde kaldığını da ifade etmek gerekir.⁸⁹⁹

⁸⁹⁵ TŞS, No: 1874, s. 95. TŞS, No: 1875, s. 39. TŞS, No: 1888, s. 35. TŞS, No: 1903, s. 62. TŞS, No: 1907, s. 20.

⁸⁹⁶ TŞS, No: 1874, s. 59, 71. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 18, 21, 60.

⁸⁹⁷ TŞS, No: 1918, s. 98. TŞS, No: 1920, s. 21, 80.

⁸⁹⁸ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1873, s. 44, 71, 111. TŞS, No: 1907, s. 20, 21. TŞS, No: 1919, s. 8, 17, 70, 77.

⁸⁹⁹ Numan Elibol, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 2005, s. 70-72.

Tablo 10: Ticaret Maksadıyla Trabzon’a Gelen Tereke Sahipleri

Tarih Hicri-Miladi	Tereke Sahibi	Memleketi	Vefat Yeri
4 Ramazan 1126 13 Eylül 1714	Mustafa	Hamid Sancağı - Yurdun Kasabası	Yeni Han
25 Zilhicce 1126 1 Ocak 1715	(Ermeni)	Diyarbakir Sancağı Harput Kazası Gürcübeğ Mahallesi	Zincirli Han
15 Rebiülevvel 1126 31 Mart 1714	(Gayrimüslim)	Erzurum	Aya Gorogor Mahallesi’nde bir Ermeni’nin menzilinde
Evahir Receb 1127 Temmuz/Ağustos 1715	Ömer Beşe bin Hüdaverdi	Sivas Sancağı / Gürün Nahiyesi	Taş Han
25 Muharrem 1128 20 Ocak 1716	Süleyman Beşe bin Mehmed	Saruhan Sancağı / Manisa	Yeni Han
19 Ramazan 1128 6 Eylül 1716	Hüseyin bin Abdullah bin Abdurrahman	(Kafkasya)	Anakra Kalası muhafazasında
10 Safer 1138 18 Ekim 1725	Es-Seyyid El-Hac Muhammed bin Abdullah	Reşadiye Kazası / İstanbul’da mütevattın	Yeni Han
2 Rebiülevvel 1138 8 Kasım 1725	Bayrakdâr Ahmed Beşe bin Alî	Rize Kazası Üskülmine karyesi	Yeni Han
15 Ramazan 1141 14 Nisan 1729	Ömer bin Hasan bin El- Hac Ömer	Gürün	Taş Han
Rebiülahir 1142 Ekim/Kasım 1729	Ahmed oğlu	Tunus	Bab-ı Bazar Mahallesi’nde
25 Muharrem 1151 15 Mayıs 1738	(Gayrimüslim)	Kefe	Merhum Bünyad Ağa- zade’nin mahzen odalarında
4 Cemaziyelahir 1151 19 Eylül 1738	Hacı Ahmed ibni Hüseyin	Tosya (Kastamonu)	Bab-ı Bazar’da hamallar odasında
9 Ramazan 1152 10 Aralık 1739	Osman Beşe ibni Mehmed	Gönye Sancağı	-
29 Rebiülevvel 1154 14 Haziran 1741	Molla Mehmed bin Hasan	Çıldır Eyaleti Murgul Nahiyesi	Trabzon’da İkiz-zade Hacı Osman Ağa’nın hane-i oda kurbunda
11 Receb 1154 22 Eylül 1741	(Gayrimüslim)	Tokat / Kızılca Mahallesi	Yeni Han
25 Rebiülahir 1155 29 Haziran 1742	(Gayrimüslim)	Gürün (Sivas)	Taş Han
16 Cemaziyelevvel 1155 - 19 Temmuz 1742	İshak Beşe ibni İbrahim	Erzincan / Gerekçerek Mahallesi	Yeni Han
Selh-i Rebiülahir 1155 - 3 Temmuz 1742	Bezzaz Avanos	Gürün Kasabası	Yeni Han
Cemaziyelahir 1155 Ağustos 1742	Mehmed Beşe ibni Hasan	Gürün Kasabası	Yeni Han
-	Hazar	Gürün	Yeni Han

Tablo 10: (Devamı)

Tarih Hicri-Miladi	Tereke Sahibi	Memleketi	Vefat Yeri
1 Şaban 1155 1 Ekim 1742	Abdurrahman ibni Mustafa	Derbend	Yeni Han
15 Cemaziyelevvel 1156 - 7 Temmuz 1743	Ömer Beşe ibni Abdullah	... Sancağı'nda Murgul Köyü	Trabzon'da vaki Nimbiyıkzade Ali Ağa'nın odalarında
25 Cemaziyelahir 1156 - 16 Ağustos 1743	Alemdar Osman Ağa ibni Abdullah	Erzurum	Yeni Han
14 Muharrem 1157 28 Şubat 1744	Todos	-	Taş Han
6 Zilhicce 1158 30 Aralık 1745	Ali Ağa ibni Hacı Ahmed	-	Çarşı Mahallesi'nde vaki El-Hac Hüseyin Han'ında
14 Cemaziyelevvel 1163 - 21 Nisan 1750	Es-Seyyid Ali ibni Abdullah	Karlık Kasabası	-
4 Receb 1164 29 Mayıs 1751	-	Erzincan	Debbağhane Mahallesi
28 Ramazan 1164 20 Ağustos 1751	(Gayrimüslim)	Gürün	Taş Han
10 Şaban 1164 4 Temmuz 1751	-	Gürün	Ta Han
13 Zilkade 1165	(Gayrimüslim)	Gürün	-
14 Zilkade 1166 12 Eylül 1753	Murad ibni İsmail ibni Abdullah	Gürün Kasabası	Müfti Efendi Hanı
8 Safer 1167 5 Aralık 1753	(Gayrimüslim)	Gürün	-
9 Şevval 1167 30 Temmuz 1754	-	Gürün	-
20 Muharrem 1168 6 Kasım 1754	-	Tokat	Yeni Han

Trabzon'un ticaretinde yaklaşık üçte bir oranla (12 kayıt) Sivas Sancağı'nda, Gürün bölgesinden gelenler etkiliydi.⁹⁰⁰ Akabinde ise Sivas'la beraber yine birbirine komşu bölgeler olan Erzurum, Erzincan, Tokat bölgeleri Trabzon'un dış ticaretinde ön sıralarda gelmekteydi.⁹⁰¹ Yine Anadolu coğrafyasında yer alan Hamit, Saruhan, Diyarbekir sancakları, Reşadiye ve Rize kazaları, Tosya (Kastamonu), Derbent⁹⁰², Karlık Kasabası⁹⁰³ da bu minvalde zikredilebilir.⁹⁰⁴ Anadolu

⁹⁰⁰ TŞS, No: 1874, s. 95. TŞS, No: 1890 s. 64. TŞS, No: 1907, s. 18, 21, 60. TŞS, No: 1919, s. 8, 17.

⁹⁰¹ TŞS, No: 1874, s. 71. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 20, 63. TŞS, No: 1918, s. 90.

⁹⁰² Kayıtlarda, "An-asıl Derbend ahâlisinden olup ticâret târıkıyla Trabzon sükında Yeni (Han) odalarında ber vech misâfîret sakın iken vefât iden Abdurrahman ibni Mustafa'nın zâhirde vârisi ma'ruûfî olmadığından yanında mevcûde olan terekesi beytü'l-mâle 'âid ve râci' olmağla" şeklinde ifade edilen Derbent için doğrudan bağlı olduğu kaza ya da sancak ifadesi geçmemektedir.

⁹⁰³ Kayıtlarda bağlı olduğu kaza belirtilmemiştir.

⁹⁰⁴ TŞS, No: 1874, s. 46, 59. TŞS, No: 1875, s. 5. TŞS, No: 1888, s. 35, 47. TŞS, No: 1903, s. 62. TŞS, No: 1917, s. 16.

dışından Kefe, Tunus, G ny  Anakra Kalesi (Kafkasya) gibi çeşitli coğrafyalardan ticaret maksadıyla Trabzon'a yolculuk yapanlar da bulunmaktaydı (Bkz. Tablo 10).⁹⁰⁵

Ticaret maksadıyla Trabzon'a gelenlerden 12'si Yeni Han,⁹⁰⁶ 6'sı Taş Han⁹⁰⁷ olmak üzere Zincirli Han, Hacı Hüseyin Hanı, Müfti Efendi Hanı gibi çeşitli hanlarda hayatlarını kaybetmişlerdir.⁹⁰⁸ Bunun dışında çeşitli mahalle, oda, menzillerde de vefat eden kimseler bulunmaktaydı.⁹⁰⁹ Vefat yerlerinin Trabzon olması hasebiyle ele aldığımız bu kimselerin yanı sıra terekelere yansımayan, fakat Trabzon'un ticaretinde etkili olan başka bir zümrenin de bulunduğu göz ardı edilmemesi ya da unutulmaması gereken önemli bir husustur.

Trabzon'a ticaret amacıyla gelenlerin tereke kayıt tarihleri dikkate alınacak olursa %70 oranla ticaretin yaz ve sonbahar aylarında daha canlı olduğu öngörülebilir.⁹¹⁰ Nitekim Trabzon'a yapılan gemi yolcuklarında da benzer bir durumla karşılaşmaktayız.⁹¹¹ Doğal olarak havaların ısınmasıyla yolculuğun daha kolay yapılması gidiş-dönüşün çoğunlukla bu mevsimlerde gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir.

Gayrimeskûnların Trabzon'daki ticaretin hangi boyutu ile ön plana çıktıkları konusunu, tereke defterlerindeki muhallefatin döküm kısmından kestirmek mümkündür. Çünkü kayıtlarda tereke sahiplerinin gerek yolculuk gerekse özel eşyaları dışında, kayıtlara yansıyan birçok nesne bu durumu aydınlatmaktadır. Ayrıca bu nesneler diğer eşyalara oranla toplam mal varlıkları arasında önemli bir meblağa denk gelmekteydi. Hacim ve değer noktasında terekelerde ön plana çıkan bu metaların, Trabzon'a geliş amaçları ile beraber dikkate alındığında ticarî eşya olma ihtimalleri oldukça yüksektir.⁹¹²  rneğin Evahir-i Recep 1127/Temmuz-Ağustos 1715 tarihli kayıтта Sivas Sancağı Gürün Nahiyesi'nde ikamet eden Hüdaverdi oğlu  mer Beşe Trabzon'a 80 kuruş değerindeki 8 top keten bezi ile gelmişti.⁹¹³ Bu değer  mer Beşe'nin diğer eşyaları arasında en yüksek değer olan 4 kuruşun, 20 katı idi. Haliyle 1715 yılı öncesinde Trabzon'un yabancı ticaretinde keten bezi noktasında aktif olduğu terekeler nezdinde söylenebilir. Bu örnekte olduğu gibi diğer kayıtlar üzerinden de Trabzon'da yabancı ticaretinin boyutu  zet olarak irdelenebilir.

⁹⁰⁵ TşS, No: 1891, s. 43. TşS, No: 1875, s. 39. TşS, No: 1891, s. 43. TşS, No: 1903, s. 50.

⁹⁰⁶ TşS, No: 1888, s. 35, 47. TşS, No: 1906, s. 46. TşS, No: 1907, s. 20, 21, 60, 63. TşS, No: 1920, s. 21.

⁹⁰⁷ TşS, No: 1890, s. 64. TşS, No: 1907, s. 18. TşS, No: 1910, s. 13. TşS, No: 1913, s. 23. TşS, No: 1918, s. 98.

⁹⁰⁸ TşS, No: 1874, s. 59. TşS, No: 1912, s. 23. TşS, No: 1919, s. 8.

⁹⁰⁹ TşS, No: 1874, s. 71. TşS, No: 1891, s. 43. TşS, No: 1903, s. 50, 62. TşS, No: 1907, s. 61.

⁹¹⁰ TşS, No: 1874, s. 95. TşS, No: 1875, s. 39. TşS, No: 1888, s. 47. TşS, No: 1891, s. 43. TşS, No: 1907, s. 20.

⁹¹¹ TşS, No: 1895, s. 92. TşS, No: 1902, s. 59. TşS, No: 1907, s. 21. TşS, No: 1918, s. 93.

⁹¹² TşS, No: 1874, s. 95. TşS, No: 1890, s. 64. TşS, No: 1903, s. 50. TşS, No: 1907, s. 21, 28.

⁹¹³ TşS, No: 1874, s. 95.

Trabzon'a ticaret amacıyla gelen yabancıların muhalefatlarına genel itibarıyla ticari eşya noktasında bakıldığında keten bezi, siyah keten, çit, çember, kaytan, hâre kumaşı, astarlık bez, fes, keçe, kebe, peştamal, şal peştamal, dağ bezi, yelken bezi, iplik, çatma bez, ham inek gönü, sahtiyan⁹¹⁴, çadır, ham bez, uc kesme bez, kutni kuşak, dimi sandal gibi birçok tekstil ürünü, Trabzon'un yabancı ticaretindeki önemine vurgu yapar.⁹¹⁵ Bahsi geçen ürünlerin menşei noktasında elimizde açık bir bilgi bulunmamakla beraber, bu ürünlerin ticaretini yapan kimselerin ikamet ettikleri memleketler bize bir fikir verebilir. Menşei belirsiz olan tekstil ürünlerinin yanı sıra Gürün entarisi, Gürün kilimi, Gürün astarı, Gürün bezi, Kilis bezi, Manisa alacası, Halep kumaşı, Antep kilimi, Antep bezi, Mardin bezi, Antakya bezi, Rize bezi ve Yane(Yanbolu) halısı gibi doğrudan ürünün menşeiine atıfta bulunulan tekstil ürünleri de kayıtlarda yer almaktaydı.⁹¹⁶ Bu noktadan hareketle ikamet yeri ile ticareti yapılan ürün arasında menşei noktasında bir bağlantı olmakla beraber Halep kumaşı, Kilis bezi, Antep bezi gibi bazı tekstil ürünleri menşei noktasında bu bağlantı dışında kalmakta idi.⁹¹⁷ Diğer bir ifadeyle Trabzon'a ticaret maksadıyla gelen kimseler sadece kendi memleketlerinin ürünlerinin ticaretini yapmamaktaydılar.

Trabzon'a ticaret amacıyla gelenlerin bu dönemde temizlik ürünü olarak sabun ticaretinde de önemli rol oynadıkları söylenebilir. Belgelerde daha çok kıyye ağırlık birimiyle belirtilen sabun, fiyatlar kısmında da değindiğimiz gibi ortalama 1 kıyyesi 0,26 kuruşa tekabül etmekteydi. Sabun ticareti aynı zamanda kırkkalem peştamal, peşkir (havlu), sakal ve baş tarağı gibi daha çok kişisel bakım ürünleri ile beraber kayıtlara aksetmiştir.⁹¹⁸ Bu hususa 9 Ramazan 1152/10 Aralık 1739 tarihli kayıta Gönnye Sancağı'nda ikamet eden Mehmed oğlu Osman Beşe'nin ticaret amacıyla geldiği Trabzon'da, yanında getirdiği 33 kıyye sabun, çeşitli peştamal türleri, sakal ve baş tarakları misal olarak sunulabilir.⁹¹⁹ Ayrıca ticareti yapılan sabunu Trabzon'da ikamet eden halkın muhalefatlarında da gözlemlemek mümkündür. Öyle ki 94, kıyye (yaklaşık 121 kilo), 80 kıyye (102,5 kilo) gibi oldukça fazla miktarlarda sabuna denk gelmekteyiz. Bu noktadan hareketle sabunun ithal edilmesinin yanı sıra Trabzon'un iç ticaretinde kullanılma olasılığı da muhtemeldir.⁹²⁰ Bu bağlamda kayıtlarda 78 yerde geçen sabun ve sabuncu dükkânlarının vaki olduğu da bilinmektedir.⁹²¹ İlaveten çeşitli

⁹¹⁴ Tabaklanarak cilalanmış ve boyanmış deriye verilen isimdir. Özellikle keçi ve dana derisi için kullanılır.

⁹¹⁵ TŞS, No: 1873, s. 44. TŞS, No: 1874, s. 95. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 21, 28.

⁹¹⁶ TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1907, s. 18. TŞS, No: 1918, s. 98. TŞS, No: 1919, s. 8.

⁹¹⁷ TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1919, s. 17.

⁹¹⁸ TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1904, s. 44.

⁹¹⁹ TŞS, No: 1904, s. 44.

⁹²⁰ TŞS, No: 1885, s. 82, 113.

⁹²¹ TŞS, No: 1873, s. 19, 53. TŞS, No: 1880, s. 27, 95. TŞS, No: 1885, s. 82, 113. TŞS, No: 1904, s. 5. Sabuncu dükkânları arasında 6 odalı 300 kuruş değerinde dükkânlar da mevcuttu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: TŞS, No: 1916, s. 37.

temizlik ve bakım ürünleri ile sabunun kullanım alanları hakkında da kadı sicillerinde bazı bilgilere ulaşmak mümkündür.⁹²²

Ticaret maksadıyla gelen ve zikri geçen bu zümrenin yanlarındaki eşyaların menşelerinden de anlaşıldığı üzere getirdikleri ticaret eşyasını satmak amacıyla getirmiş oldukları bu noktada düşünülebilir. Fakat menşei bilinmeyen ticaret eşyaları hususunda ise satmak ya da satın almak amacıyla geldikleri bilinmemektedir.⁹²³ Diğer bir tabirle Trabzon, bahsi geçen ticarî eşyaları ithal mi yoksa ihraç mı ediyordu, sorusuna tatmin edici cevap vermek terekeler nezdinde mümkün görünmemektedir. Fakat ürünlerin yapısı ya da özelliklerinden dolayı kısmen de olsa belli bir memlekete atfedilebilen ticaret eşyaları bulunmaktaydı. Bu konuda 16 Cemaziyelevvel 1155/19 Temmuz 1742 tarihli kayıta Erzincan Gerekçerek Mahallesi'nde ikamet eden ve Trabzon'a ticaret amacıyla gelen İbrahim oğlu İshak Beşe'nin terekesinde yer alan 20 kıyye (25.640 gr) ağırlığındaki tütün misal olarak verilebilir.⁹²⁴ İshak Beşe'nin bu ürünü satmak için mi getirdiği ya da satın almak için mi geldiği bilinmemekle beraber Trabzon'un bu dönemde tütün yetiştiriciliğine ev sahipliği yaptığı da bilinmektedir.⁹²⁵ İlaveten, 4 Ramazan 1126/13 Eylül 1714 tarihli kayıta ise Hamid Sancağı'nda ikamet eden Mustafa'nın terekesinde bulunan 318 kıyye (407.676 gr) ağırlığındaki bakır eşyaları Trabzon'dan satın alma olasılığının oldukça yüksek olduğu bu bağlamda söylenebilir.⁹²⁶ Nitekim Doğu Karadeniz'in jeolojik açıdan zengin bakır yataklarına sahip olduğu, bölgedeki bakır yataklarından elde edilen hammaddenin ortaçağdan beri geleneksel olarak Trabzon atölyelerinde işlendiğini belirtmek gerekir.⁹²⁷

Tekstil ürünleri dışında yelken iğnesi, şımşır kaşık başta olmak üzere çeşitli kaşıklar, tütün, Kütahya fincanı, kemik baş tarağı, sakal tarağı, bakır, sini ve güğüm gibi ürünler de kayıtlarda sayıca fazla olarak zikredilen ticarî meta sınıfına dâhil edilebilecek nesneler arasındadır.⁹²⁸

Yukarıda bahsi geçen ticaret ürünleri haricinde kayıtlarda kemiyet cihetiyle az miktarda olan bazı nesneler de bulunmaktaydı. Bu nesnelerin kişisel, hediye, emanet olarak mı ya da ticaret amacıyla mı bulundurulduğu noktasında ise tereke defterleri bize yeterli bilgiyi sunmamaktadır.

⁹²² Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Temel Öztürk, "Kadı Sicillerindeki Bazı Muhallefatlara göre Trabzon'da Temizlik ve Vücut Bakım Malzemeleri (1700-1750)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (32), 2008, s. 249-282.

⁹²³ TŞS, No: 1874, s. 95. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1904, s. 44. TŞS, No: 1907, s. 28.

⁹²⁴ TŞS, No: 1907, s. 20.

⁹²⁵ Bu konuda yerli tütün sahibi olan terekeleri referans alabiliriz. Bkz. TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1889, s. 37, 96. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1897, s. 4, 8, 30.

⁹²⁶ TŞS, No: 1874, s. 46.

⁹²⁷ İlaveten Osmanlı Sultanı II. Bayezid döneminde yapılan Topkapı Sarayı envanter listelerinden de anlaşılabacağı üzere, Trabzon'da büyük bir ustalıkla üretilen kaplar Osmanlı sarayında kullanılacak kadar ünlü idi. Bu konu hakkında bakınız: Arman Ehsani, Trabzon'da Bakırcılık, Nefeslik, Karadeniz Teknik Üniversitesi Maden Derneği, Sayı 2, 2016, s. 56. Ayrıca Anadolu bakırın ilk bulunduğu, kullanıldığı ve işlendiği bölge olarak göze çarpmaktadır. Arman Ehsani ve Ersin Yener Yazıcı, "Anadolu'da Bakır Madencililiği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi", *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, (9), 2016, s. 43.

⁹²⁸ TŞS, No: 1873, s. 44. TŞS, No: 1874, s. 46. TŞS, No: 1875, s. 5. TŞS, No: 1904, s. 44.

Fakat tereke sahiplerinin bahsi geçen bu mal varlıkları noktasında sorulması gereken esas soru ise sayıca az olan, diğer bir deyişle gereğinden fazla olmayan, eşyalar da alım ya da satım yaparken elinde kalan son ticarî meta kırıntıları mıydı? Görüldüğü üzere terekelerde yer alan döküm kısmından bu konuda bedihi bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir. Bu mal varlıklarından bazıları ise zenne feracesi ve zenne kaftanı⁹²⁹, hatayı kaftan, münakkaş baş makrameleri, Mısır kuşağı, Mağrip kuşağı, Yanbolu kebesi, garar, bal mumu, kendir şerit, nafe kürk, meşk, cicim, tencere, tava, kalay, ibrik, çit yorgan, yorgan küpesi, entari, şal, yelek, cübbe, yağmurluk, kaput, keçe döşeme, çember, peşkir idi.⁹³⁰ Ayrıca 4 Cemaziyelahir 1151/19 Eylül 1738 tarihli diğer bir kayıta Tosya (Kastamonu) ahalisinden olan Hüseyin oğlu Hacı Ahmed'in muhallefatında bulunan 6 adet tavuk da bu cihetle zikredilebilir.⁹³¹

Trabzon'a gelenler arasında kayıtlarda nadir de belirtilse hem ticaret hem de misafir amacıyla gelen kimseler de vardı.⁹³² 4 Ramazan 1126/13 Eylül 1714 tarihli kayıta Hamid Sancağı'nda ikamet edip Trabzon Yeni Han'da vefat eden Mustafa bu kimselerden idi. Onun terekesinde yer alan Merzifon döşegi, Tokat çemberi, alaca ve kırmızı kilimleri, köle ve cariyesi gibi mal varlıklarının kişisel, hediye, emanet ya da ticarî amaçlı mı olarak yanında bulundurduğu gibi hususlarda kalem oynamak oldukça güçtür.⁹³³ Nitekim biraz önce de değindiğimiz gibi bahsi geçen tekstil malzemelerinin aksine, bu mal varlıkları sayıca az ve sınırlı idi.

Trabzon'a ticaret amacıyla gelenler haricinde ayrıca başka memleketlere de aynı amaçla giden kimseler Trabzon'u geçiş güzergâhı olarak da kullanmaktaydılar. Misal olarak 1 Cemaziyelahir 1125/25 Haziran 1713 tarihli kayıta Erzurum Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Ali oğlu Ahmed Beşe İstanbul'daki ticareti için Trabzon Limanı'nı bir geçiş güzergâhı olarak kullanmaktaydı.⁹³⁴ Trabzon'un bulunduğu jeopolitik konum sadece Trabzon'da değil İstanbul başta olmak üzere çeşitli memleketlerdeki ticarî hayatın canlanmasına da bu yönüyle destek sağladığı söylenebilir.

Ticari ürünler ile beraber Trabzon'a gelen tereke sahiplerinin, sadece mal almak ya da satmak için geldikleri söylenemez. Geliş sebepleri arasında bahsi geçen çeşitli sebepler haricinde borç verdikleri kimselerden bu borcun tahsilini yapmak için de Trabzon'a geldikleri görülmektedir. Fakat

⁹²⁹ Trabzon'a ticaret amacıyla gelenlerin tümünün erkek olduğu bilinmekle beraber bu eşyaları yanında bulundurma sebepleri arasında bedihi olamamakla beraber, ticari amaç da gütmüş olma ihtimalleri mevcuttur.

⁹³⁰ TŞS, No: 1873, s. 44. TŞS, No: 1874, s. 46, 71, 95. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1904, s. 44. TŞS, No: 1906, s. 26, 46. TŞS, No: 1913, s. 23. TŞS, No: 1917, s. 16. TŞS, No: 1920, s. 21.

⁹³¹ TŞS, No: 1903, s. 62.

⁹³² TŞS, No: 1874, s. 46. TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1918, s. 90.

⁹³³ TŞS, No: 1874, s. 46.

⁹³⁴ TŞS, No: 1873, s. 44. Ali oğlu Ahmed Beşe Tuzcizade gemisiyle Trabzon'a geldiği sırada misafir olarak kaldığı Yeni Han'da vefat etmiştir.

bu borcun tamamını tahsil etmekten ziyade bazen borcun üçte birini bazen yarısını bazen de yaklaşık olarak dörtte üçünü tahsil edebilmişlerdir.⁹³⁵ Bu husus muhtemelen bu kimselerin tahsili tamamlamak, aynı zamanda ticaret yapmak adına Trabzon'a daha önceden birkaç kere gelmiş olma ihtimallerini de düşündürmektedir. Nitekim daha önceki arşiv vesikaları bu noktada irdelenebilir. Ayrıca terekelere yansıyan ve tahsili yapılan borcu, tereke sahibinin hayattayken mi yoksa vefatından sonra mı tahsil edildiği gibi hususlarda terekelerde tatmin edici bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda Evahir-i Receb 1127/Temmuz-Ağustos 1715 tarihli kayıta Sivas Sancağı Gürün Nahiyesi'nde ikamet eden Hüdaverdi oğlu Ömer Beşe'nin terekesi örnek olarak verilebilir.⁹³⁶ Ömer Beşe'nin terekesinde, Tepegöz oğlundaki 203 kuruşun 89'unun tahsil edildiği 114'ünün ise tahsil edilemediği gibi ayrıntılar da kayıtlara işlenmiştir. Müslümanlar yanında gayrimüslimlere de ciddi meblağları bulan borçlar verilmekteydi. Yine Ömer Beşe'nin terekesinde, gayrimüslim Gorgor'daki 103,5 kuruşun 50 kuruşunun tahsil edildiği 53,5 kuruşun tahsil edilemediği görülmüştür. Ticaret amacıyla gelen Ömer Beşe'nin yaklaşık olarak gayrimüslimlerden 500 kuruş kadar alacağı bulunmaktaydı. Müslümanlardan alacağı borç da yine yüksek meblağları bulmaktaydı. Bu hususa şunu da ilave etmek gerekir ki, borç verilen şahısların Trabzon'un meskûn halkından olabileceği gibi, Trabzon'a ticaret maksadıyla gelenler de olabilirdi.⁹³⁷

Belgelerde gayrimüslimlerin ticaret eşyaları arasında ise Gürün astarı, Gürün kilimi, Gürün entarisi, Rize bezi, Antep bezi, Antep kilimi, Halep Alacası gibi menşei bilinen eşyaların⁹³⁸ yanı sıra ham inek gönü, ipek, çatma bezler, keten bezi, baş makramesi, siyah keten, çadır, çit çember, kutni (pamuk) kuşak, uç kesim bez, dağ bezi, peştamal, şimşir kaşık, sicim, basma çuka/çuha gibi eşyalar da ilk sıralarda gelmekteydi.⁹³⁹ Müslüman tacirlerde de olduğu gibi gayrimüslimlerde de ticari mal varlıklarının çoğunluğunu tekstil eşyaları oluşturmaktaydı.

Ticarî eşya olarak çoğunlukla tekstil ürünlerinin seçilmesinde bahsi geçen bölgelerde, 18. yüzyılın ilk yarısında hayvan yetiştiriciliği ya da pamuk üretiminin yaygın olma ihtimalini göz önünde bulundurabiliriz. Ayrıca yolculuk süresi ve hava şartlarına bağlı olarak erken bozulabilen gıda ürünlerinin nakliyesi ve muhafaza edilmesi gibi birçok husus bu ürünleri ticarî meta olmaktan çıkarmış olabilir. Tabii olarak bu noktada şunu da ilave etmek gerekir ki Osmanlı'da halkın ihtiyaç duyduğu hububat başta olmak üzere gıda maddeleri öncelikli olarak o şehrin ve İstanbul'un iâşesi için ayrılmaktaydı. Daha sonra ihtiyaç fazlası ürünün ticareti söz konusu olabilirdi.⁹⁴⁰

⁹³⁵ TŞS, No: 1874, s. 95. TŞS, No: 1875, s. 5. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1917, s. 16.

⁹³⁶ TŞS, No: 1874, s. 95.

⁹³⁷ TŞS, No: 1874, s. 95. TŞS, No: 1875, s. 5. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1917, s. 16.

⁹³⁸ TŞS, No: 1874, s. 71. TŞS, No: 1907, s. 18, 21, 60. TŞS, No: 1910 s. 13. TŞS, No: 1918, s. 98. TŞS, No: 1919, s. 17.

⁹³⁹ TŞS, No: 1874, s. 71. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 18, 21, 60. TŞS, No: 1913, s. 23.

⁹⁴⁰ Ahmet Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İâşe", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 3 (6), 2005, s. 213.

Belgelerde dikkat cezbeden diğer bir husus ise ticaret amacıyla Trabzon'a gelen bu şahısların kişisel ve ticari metalarının yanı sıra yolculuk süresi ve güzergâhına bağlı olarak can ve mal güvenliklerini sağlamak adına hemen hemen tüm tereke sahipleri ateşli ve kesici silahları da yanlarında getirmesiydi. Bu bağlamda 13 tüfek, 7 piştov olmak üzere 20 ateşli silah,⁹⁴¹ 9 adet kılıç ve bunların kendilerinin ya da fişeklerinin taşındığı 5 palaska dikkate değerdir. Ayrıca silah olarak da kullanılabilen 11 bıçak, 2 baltayı da bu sınıfa dâhil edecek olursak toplamda 22 adet kesici silahı yanlarında getirdikleri söylenebilir.⁹⁴² Bu noktadan hareketle Trabzon'a ticaret amacıyla gelen kimselerin izledikleri rotaların ne denli güvenli olduğu ise sorgulanması gereken diğer bir husustur. Binaen aleyh 18. yüzyılda (1735-1780) Sivas'ta “*kapısız levent/levendat*” taifesinin eşkıyalık faaliyetlerinde bulunması ve Trabzon'a ticaret amacıyla gelenlerin yaklaşık üçte birini de Sivaslıların oluşturması bu bağlantıyı destekler niteliktedir.⁹⁴³ Ayrıca şunu da ilave etmek gerekir ki 1683 yılındaki II. Viyana Kuşatması ve akabinde yapılan savaşlar sonucunda taşradaki idarecilerin büyük bir kısmının seferlere katılması ile Anadolu'da meydana gelen otorite boşluğundan 18. yüzyılda, eşkıyaların istifade ettikleri bilinmektedir.⁹⁴⁴ Tüm bu bağlantılar kişisel silahların rahatça taşınabildiği bir dönemde Trabzon'a gelen tüccarların güvenlik unsuru açısından çeşitli silahları da yanlarında bulundurduklarını teyit etmektedir.

3.2. Şehirdeki Meslek Grupları

Günümüzde de olduğu gibi geçmişte de kişiler yaptıkları meslekler üzerinden tanımlanmakta, toplumdaki sosyal statüleri de bu minvalde konumlanmaktaydı. Bu noktadan hareketle toplumları karakterize eden meslekleri tereke kayıtları üzerinden kısmen de olsa takip etmek mümkündür. Vesikalarda ismin öncesinde kullanılan Berber, Attar, Kayıkçı, Yemenici, Dellal, Ekmekçi, Kürkçü, Nalbant, Kasap, Bakkal gibi çeşitli meslek gruplarını ifade eden bu isimler aynı zamanda nüfusun sosyo-ekonomik yapılanmasından da izler taşıdığı bu yönde ifade edilebilir.⁹⁴⁵ Nitekim sahip olunan meslekler ve servet miktarları noktasında örüntüsel bağlamda önem arz etmektedir. Bunu desteklemek amacıyla Trabzon'da mesleklerini tespit edebildiklerimizi grafikler eşliğinde değerlendirip sosyal statüleriyle yorumlamaya çalışacağız.

⁹⁴¹ TŞS, No: 1873, s. 44. TŞS, No: 1874, s. 46, 95. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 21, 28, 61. TŞS, No: 1912, s. 23. TŞS, No: 1918, s. 98. TŞS, No: 1919, s. 8.

⁹⁴² TŞS, No: 1903, s. 50. TŞS, No: 1907, s. 20, 21, 61. TŞS, No: 1917, s. 16.

⁹⁴³ Kazım Kartal, “XVIII. Yüzyılda Sivas'da Eşkıyalık Faaliyetleri (1735-1780)”, *Sosyal Bilimler Dergisi* (33), 2019, s. 344-349. Ayrıca yine aynı yüzyıldaki eşkıyalık faaliyetleri için bkz: Mustafa Öztürk, “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, *Belleten*, 54 (211), 1990, s. 963-992; Ercan Gümüş, *Devlet ve Asi 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbakiri'nde Eşkıyalık*, 1. Baskı, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2019.

⁹⁴⁴ Yavuz Kısa ve Enver Çakar, “XVII. Yüzyılın Sonları Ve XVIII. Yüzyılın Başlarında Manisa'da Eşkıyalık Hareketleri (1683-1718)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (2), 2020, s. 537-538.

⁹⁴⁵ TŞS, No: 1880, s. 14. TŞS, No: 1890, s. 89. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1903, s. 9. TŞS, No: 1906, s. 56. TŞS, No: 1907, s. 54. TŞS, No: 1916, s. 18. TŞS, No: 1919, s. 77.

Trabzon’da ikamet ettiği bilinen 846 tereke sahibinin %16 oranla 136’sının mesleği hakkında bilgi sahibiyiz.⁹⁴⁶ Geriye kalan %84 oranla 710 kişinin yaptığı meslek ya da görev bilinmemektedir. Mesleği bilinenler arasında ise 97 kaydın esnaf taifesine⁹⁴⁷ 39 kaydın da görevli statüsünde bulunan kimselere⁹⁴⁸ ait olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Grafik 22 ve 23). Bu tespit yapılırken; “*Debbağ Mehmed Beşe ibni Hasan, Attar El-Hac Mustafa bin İbrahim, Yemenici El-Hac Ali bin Mehmed, Dellal Hüseyin Beşe bin Abdullah, Ekmekçi İbrahim Beşe bin Mehmed, Kalaycı Osman Beşe bin Murteza*”⁹⁴⁹ gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere ismin başında bir meslek grubunu ifade eden kelimeler dikkate alınmıştır. Keza esnaf grubundaki bu tanımlamanın yanı sıra resmi görevlilere ait olan kayıtlarda da “*Sipâhi Hasan Ağa bin Murad, Cebeci Ali Beşe ibni Mehmed, Dizdâr Ali Ağa ibni Mehmed Ağa*”⁹⁵⁰ misallerinde olduğu gibi ismin başında yer alan görev tanımlamaları esas alınmıştır. Bazen kişinin ismiyle beraber belirtilmeyip doğrudan yaptığı göreve atıfta bulunularak yapılan tanımlamalar da mevcuttu. Misal olarak, 15 Şaban 1157/23 Eylül 1744 tarihli kayıta Abdullah oğlu Ali Beşe’nin yaptığı görev sicillere; “*Medine-i Trabzon mahallatından Ortahisar’da vâki ‘Câmi’-i Kebir Mahallesi sükkânından olub bundan akdem Faş muhafızı iken vefat iden Ali Beşe ibni Abdullah’ın verâseti*” şeklinde aksettirilmiştir.⁹⁵¹ Bu tür tanımlamalar kişilerin hâlihazırda yaptığı görevleri göstermesi açısından önemlidir. Diğer görev ya da meslek tanımlamalarında şahısların yaptığı işin o zamanda hâlihazırda devam ettikleri bir iş olduğunu, yukarıdaki örnek kadar belirgin bir şekilde söylemek terekeler nezdinde güç görünmektedir. Çünkü kişilerin önceden yaptığı işler sonraki hayatlarında kendilerini tanımlamada kullanılan sıfatlar haline dönüşmüş olabilir. Bunun en güzel örneğini “*beşe*” gibi unvanları kullanan tereke sahiplerinde de gözlemlemek mümkün görünmektedir. Zira ileriki kısımlarda sosyal statü açısından da irdelenecek olan beşe unvanında olduğu gibi, askerî bir geçmişe sahip kimselerin debbağ, yemenici, ekmekçi, kalaycı, sarraç gibi farklı meslekî gruplara mensup olduğu müşahade edilmiştir.⁹⁵²

Bahsi geçen meslek sahipleri cinsiyet ve dinî noktada ele alındığında 131’inin Müslüman erkeklere⁹⁵³ 5’inin ise gayrimüslim erkeklere⁹⁵⁴ ait olduğunu söyleyebiliriz. Zikri geçen Müslim ve gayrimüslim dışında ise kayıtlarda kadınlara ait herhangi bir meslekî görev tanımlamasına

⁹⁴⁶ TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1875, s. 8, 23. TŞS, No: 1880, s. 9, 14, 65. TŞS, No: 1907, s. 20, 30, 46. TŞS, No: 1912, s. 51, 53. TŞS, No: 1918, s. 73, 80, 101, 105. TŞS, No: 1919, s. 21, 29, 77.

⁹⁴⁷ TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1875, s. 8, 23. TŞS, No: 1889, s. 57, 58, 64. TŞS, No: 1904, s. 7, 31, 40, 51.

⁹⁴⁸ TŞS, No: 1885, s. 62. TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1901, s. 31. TŞS, No: 1910, s. 34.

⁹⁴⁹ TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1880, s. 21, 28, 65, 75. TŞS, No: 1885, s. 147.

⁹⁵⁰ TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1907, s. 63. TŞS, No: 1918, s. 105.

⁹⁵¹ TŞS, No: 1910, s. 34.

⁹⁵² TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1885, s. 147. TŞS, No: 1889, s. 76, 96. TŞS, No: 1896, s. 28. TŞS, No: 1910, s. 25. TŞS, No: 1917, s. 8. TŞS, No: 1919, s. 77.

⁹⁵³ TŞS, No: 1903, s. 9, 21. TŞS, No: 1907, s. 54, 69. TŞS, No: 1911, s. 15, 19. TŞS, No: 1918, s. 65, 105.

⁹⁵⁴ TŞS, No: 1880, s. 76. TŞS, No: 1898, s. 20. TŞS, No: 1904, s. 51. TŞS, No: 1917, s. 57. TŞS, No: 1919, s. 21.

rastlanmamıştır.⁹⁵⁵ Fakat terekelerde servet dağılımları kısmında da bahsettiğimiz 3.584, 3.251 ve 2.740 kuruş gibi oldukça fazla mal varlıklarına sahip kadınların söz konusu olduğu bilinmektedir.⁹⁵⁶ Elde edilen bu serveti ise terekeler ölçüsünde kadınların yaptığı herhangi bir işe atfetmek oldukça güçtür. Daha çok miras yoluyla elde edildiğini söylemek daha kabildir.⁹⁵⁷

Esnaf taifesi arasında terekelerde sırasıyla en çok rastlanan meslek grupları arasında debbağ, attar, berber, dellal, sarraç, ekmekçilik mesleğini ifa edenler gelmekteydi. Bu meslek grupları esnaf taifesinin %47,42 oranla (46 kişi) yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktaydı.⁹⁵⁸ Geriye kalan %52,58 oranla 51 kişilik kısmı ise hallaç, kalaycı, nalbant, taşçı, çörekçi, papuççu, yemenici, kuyumcu, dülger, bakkal, kürkçü, cevahirici, eskici, kasap, balıkçı, bıçakçı, börekçi, kayıkçı, semerci, hamal, kazancı, kahveci, güllaççı, boyacı, yorgancı, kazaz, simci, varilci, luleci, iplikçi, külahçı, aşçı, tellak, hancı ve çıkırkçı gibi farklı görevleri ifa eden kimselerden oluşmaktaydı (Bkz. Grafik 22).⁹⁵⁹ 18. yüzyılın ilk yarısında terekelerde tespit ettiğimiz benzer esnaf ve zanaatkarları, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Ankara, Bursa, Tokat, Manisa, Diyarbakır, Sivas gibi farklı vilayetlerde de gözlemlemek mümkündür.⁹⁶⁰

⁹⁵⁵ Daha sonraki dönemlerde ise 19. yüzyılda, Tanzimat devrinde yapılan yenilikler sonucunda kadınlar ebe ve öğretmenlik mesleğine teşvik edildiği bilinmektedir. Ayrıca 19. yüzyılda kadınlar hamam işletmecisi, terzi, kahvehâne sahibi, berber, bakkal, aşçı, bahçıvan, çilingir, hüseyinci, basmacı, bozacı, bükücü, çizmecı, değirmenci, kemhacı, çalgıcı, duvarcı, keresteci, dülger, dülbendci, koltukçu, kuş kafesçi, kuyumcu, et hamalı, fincancı, püskülcü, sandalcı, sebzeci, tuğlacı, şerbetçi, sütçü, tütüncü olarak, klasik alanlar dışında pek çok çalışma sahasında da geçimini sağlamaya çalışıyordu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Nihal Cihan Temizer, “19. Yüzyılda Batı’da ve Osmanlı’da Kadının Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi**, 2 (1), 2022, s. 51-70.

⁹⁵⁶ TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1907, s. 57.

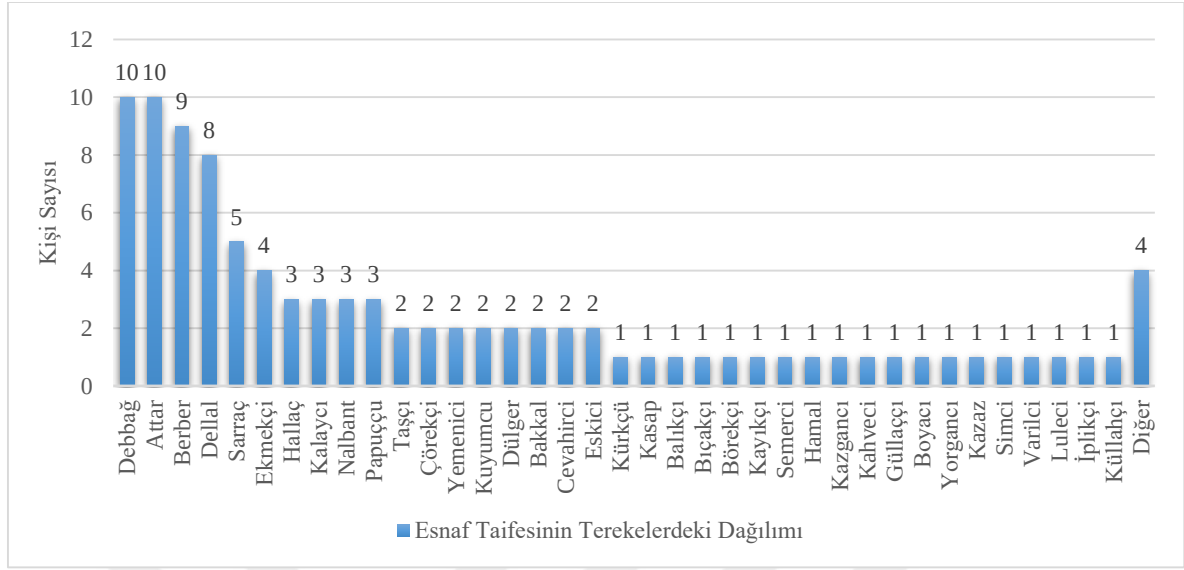
⁹⁵⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bu çalışmada yer alan kadınların servet dağılımlarına bakınız.

⁹⁵⁸ TŞS, No: 1880, s. 65. TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1890, s. 54, 63. TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1896, s. 18. TŞS, No: 1903, s. 9. TŞS, No: 1906, s. 56. TŞS, No: 1912, s. 50.

⁹⁵⁹ TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1885, s. 86, 147. TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1895, s. 133. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1913, s. 4, 50. TŞS, No: 1917, s. 8. TŞS, No: 1918, s. 73.

⁹⁶⁰ İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, 1 (2), 2000, s. 147-155.

Grafik 22: Esnaf Taifesinin Terekelerdeki Dağılımı

Meslek sahiplerini ekonomik durumları noktasında ele aldığımızda, debbağ işi ile meşgul 10 tereke sahibi arasında 128, 140 ve 200 kuruş servet değerlerine sahip olan 3 kayıt dışında,⁹⁶¹ %70 oranla çoğunun zengin statüsünde bulunan kimseler olduğunu ifade etmek gerekir. Öyle ki bunlar arasında 3.000 kuruş mal varlığının oldukça üzerinde servete sahip şahıslar da mevcuttu.⁹⁶² Bu bağlamda, 17 Şaban 1157/25 Eylül 1744 tarihli kayıta Boztepe Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Mustafa oğlu debbağ Hacı Mehmed Ağa 7.730 kuruşluk mal varlığıyla misal olarak sunulabilir.⁹⁶³ Bu noktadan hareketle terekeler nezdinde debbağ mesleğine sahip olmak aynı zamanda büyük ölçüde zengin statüsünde bulunmak anlamına geliyordu. Nitekim debbağ taifesinin ortalama servet değeri 1.807,7 kuruşa tekabül etmekteydi.⁹⁶⁴

Muhallefat kayıtlarında kemiyet cihetiyle debbağ taifesi ile aynı miktarda bulunan diğer bir esnaf sınıfı attar taifesi idi. Attar mesleği ile meşgul olanlar arasında ise 90, 192 ve 195 kuruş servet değerine sahip 3 kayıt dışında,⁹⁶⁵ çoğunun varlıklı olduğu tespit edilmiştir. Ortalama servet değerleri ise 1.284,4 kuruş olarak hesaplanmıştır.⁹⁶⁶ Haliyle dönemin attarlık mesleğinin gelir düzeyinin iyi olduğunu söyleyebiliriz. Bu yönde attarlık mesleğini ifa eden en zengin kimse ise 5 Rebiülevvel

⁹⁶¹ TŞS, No: 1903, s. 31. TŞS, No: 1912, s. 54. TŞS, No: 1889, s. 75.

⁹⁶² TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1885, s. 62. TŞS, No: 1886, s. 114. TŞS, No: 1889, s. 76. TŞS, No: 1916, s. 6.

⁹⁶³ TŞS, No: 1910, s. 34.

⁹⁶⁴ TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1890, s. 63. TŞS, No: 1896, s. 18. TŞS, No: 1912, s. 54. TŞS, No: 1917, s. 52.

⁹⁶⁵ TŞS, No: 1880, s. 98. TŞS, No: 1904, s. 31. TŞS, No: 1907, s. 56.

⁹⁶⁶ TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1890, s. 59, 89. TŞS, No: 1893, s. 46. TŞS, No: 1916, s. 18.

1161/5 Mart 1748 tarihli kayıta Hacı Kasım Mahallesi'nde ikamet eden Ali oğlu Attar Kara Hacı Mehmed olup 5.644 kuruş değerinde mal varlığına sahipti.⁹⁶⁷

Attar ve debbağ sınıfının hemen ardından terekelerde 9 kayıtlı ön planda bulunan esnaf zümresi berber taifesi idi (Bkz. Grafik 22).⁹⁶⁸ Attar ve debbağ taifesinin aksine berber mesleği ile meşgul olanların, orta hal sınıfında (ortalama 450 kuruş) yer alan 2 kayıt dışında,⁹⁶⁹ mal varlıkları oldukça düşük miktarlardaydı. Öyle ki Bozdepe, Cami-i Kebir ve Debbağhane Mahallesi'nde ikamet eden tereke sahipleri 15, 32, 75 kuruş gibi oldukça düşük değerlerde mal varlıklarına sahiptiler.⁹⁷⁰ En yüksek mal varlığı ise 13 Safer 1150/12 Haziran 1737 tarihli kayıta Saçlı Hoca Mahallesi'nde ikamet eden Ömer oğlu Berber Hacı Ali'ye ait 508 kuruş değerindeki servettir.⁹⁷¹ Berber taifesinin ortalama servet değerleri ise 198,7 kuruşa denk gelmekteydi.⁹⁷² Bu noktadan hareketle kayıtlarda attar ve debbağ mesleğini icra edenlerin aksine, berberlik mesleğini ifa edenlerin fakir statüsünde bulunan kimseleri temsil ettiği söylenebilir. Nitekim berber taifesi, bahsi geçen attar ve debbağ mesleği ile meşgul olanlara kıyasla, ortalama servet değerleri ölçüsünde 15 kat daha fakir oldukları terekeler noktasında ifade edilebilir.

Terekelerde, berber taifesinin hemen akabinde 8 kayıtlı dellal taifesi gelmekteydi (Bkz. Grafik 22). Berber zümresine benzer şekilde dellal taifesini de, 2 kayıt dışında,⁹⁷³ mal varlıkları 200 kuruş aşağısında kalan kimseler oluşturmaktaydı. Bunlar arasında da 22, 70 kuruş gibi 100 kuruş aşağısında kalan servet değerine sahip kimseler bulunmaktaydı.⁹⁷⁴ En yüksek mal varlığı, 2 Zilhicce 1162/13 Kasım 1749 tarihli kayıta 557 kuruşluk servet değeriyle Bozdepe Mahallesi'nde ikamet eden Ahmed oğlu Dellal Hacı Hüseyin'e aitti.⁹⁷⁵ Dellal taifesinin ortalama servet değeri ise 226,75 kuruş olup berber taifesi kadar olmasa da, fakir sınıf içerisinde konumlanmaktaydı.

Yukarıdaki örnek ve değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere incelemesini yaptığımız terekeler noktasında debbağ ve attar taifesi zengin, berber ve dellal taifesi ise fakir zümreyi temsil ettiğini ifade etmiştik. Elbette debbağ, attar, berber ve dellal mesleklerindeki zenginlik ölçütü de daha fazla verinin elde edilmesiyle farklı sonuçlara evrilmesi ya da mevcut durumu desteklemesi

⁹⁶⁷ TŞS, No: 1916, s. 39.

⁹⁶⁸ TŞS, No: 1880, s. 14. TŞS, No: 1889, s. 58. TŞS, No: 1903, s. 21. TŞS, No: 1907, s. 54. TŞS, No: 1913, s. 9.

⁹⁶⁹ TŞS, No: 1896, s. 28. TŞS, No: 1903, s. 9.

⁹⁷⁰ TŞS, No: 1880, s. 14. TŞS, No: 1907, s. 30. TŞS, No: 1913, s. 9.

⁹⁷¹ TŞS, No: 1903, s. 9.

⁹⁷² TŞS, No: 1880, s. 14. TŞS, No: 1889, s. 58. TŞS, No: 1896, s. 28. TŞS, No: 1903, s. 21, 31. TŞS, No: 1907, s. 30, 54. TŞS, No: 1913, s. 9.

⁹⁷³ TŞS, No: 1880, s. 65. TŞS, No: 1917, s. 70.

⁹⁷⁴ TŞS, No: 1895, s. 129. TŞS, No: 1904, s. 40. TŞS, No: 1907, s. 69. TŞS, No: 1918, s. 65. TŞS, No: 1918, s. 72. TŞS, No: 1918, s. 81.

⁹⁷⁵ TŞS, No: 1917, s. 70.

muhtemeldir. Terekelerde 37 kaydı esas alarak yaptığımız bu değerlendirmeleri yetersiz veri dolayısıyla sonraki meslek grupları için yapmak sağlıklı görünmemektedir. Nitekim 32 ayrı esnaf zümresi için terekelerde 42 kayıt bulunmaktadır (Bkz. Grafik 13). Diğer bir ifadeyle kayıtların çoğunlukla tek sayıda olması kıyas yapmayı doğal olarak imkânsız hale getirmektedir. Bundan mütevellit bazı esnaf grupları dışında diğer meslek grupları için sadece isim ve servet değeri dikkate alınacaktır.

Esnaf taifesinden sarraçlar 5 kayıta karşımıza çıkmaktadır. Bu taifenin mal varlıkları ise 1.002, 366, 260, 146 ve 76 kuruş gibi farklı değerlere sahipti. 1.002 kuruşluk değer göz ardı edilecek olursa ortalama servet değerleri 212 kuruşa denk düşmekteydi.⁹⁷⁶ Dört kayıta ekmekçilerin servet değerleri ise sırasıyla 275, 137, 83 ve 63 kuruş olup tümü fakir sınıf içerisinde yer almaktaydı.⁹⁷⁷ Bunların aksine toplam 3 kayıta hallaç mesleği ile meşgul olan kimseler 2.432, 1.405 ve 1.215 kuruş değerindeki mal varlıklarıyla zengin zümre içerisinde görünmektedirler.⁹⁷⁸ Kalaycı zümresi ise 3 kayıta 915, 606 ve 39 kuruş mal varlıkları ile ön plana çıkmaktaydı.⁹⁷⁹ Bunlar arasında 39 kuruş değerindeki mal varlığı ise İskender Paşa Mahallesi'nde ikamet eden Ermeni asıllı bir gayrimüslime aitti.⁹⁸⁰ Akabinde yine 3 belgede 1590, 568 ve 285 kuruş mal varlıklarıyla nalbant sınıfı gelmekteydi.⁹⁸¹ Son olarak ise pabuççu taifesi 126, 143 ve 669 kuruş servet değerlerine sahip esnaf grubu olarak terekelerde yer almıştır.⁹⁸² Yukarıdaki misallerden de anlaşılacağı üzere bahsi geçen esnaf zümresini veri azlığı dolayısıyla karşılaştırmaya tabi tutmak ya da bunlar hakkında yorum yapmak pek sağlıklı görünmemektedir.

İkişer kayıtlı terekelerde yer alan esnaf gruplarını ve mal varlıklarını şöyle sıralayabiliriz. Taşçı taifesi 186 ve 109 kuruş,⁹⁸³ çörekçi taifesi 514 ve 801 kuruş,⁹⁸⁴ yemenici taifesi 351 kuruş,⁹⁸⁵ kuyumcu taifesi 415 ve 796 kuruş,⁹⁸⁶ dülger taifesi 522 ve 333 kuruş,⁹⁸⁷ bakkal taifesi 240 ve 188

⁹⁷⁶ TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1893, s. 42. TŞS, No: 1906, s. 44. TŞS, No: 1907, s. 40. TŞS, No: 1910, s. 26.

⁹⁷⁷ TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1890, s. 54. TŞS, No: 1912, s. 50.

⁹⁷⁸ TŞS, No: 1885, s. 86. TŞS, No: 1889, s. 64. TŞS, No: 1898, s. 13.

⁹⁷⁹ TŞS, No: 1885, s. 147. TŞS, No: 1904, s. 51. TŞS, No: 1907, s. 20.

⁹⁸⁰ TŞS, No: 1904, s. 51.

⁹⁸¹ TŞS, No: 1889, s. 76. TŞS, No: 1902, s. 69. TŞS, No: 1918, s. 73.

⁹⁸² TŞS, No: 1897, s. 18. TŞS, No: 1906, s. 10. TŞS, No: 1913, s. 4.

⁹⁸³ TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1912, s. 35.

⁹⁸⁴ TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1906, s. 11.

⁹⁸⁵ TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1917, s. 8. Diğer yemenicilik mesleğini yapan tereke sahibinin servet değeri kayıtlarda tespit edilememiştir.

⁹⁸⁶ TŞS, No: 1889, s. 94. TŞS, No: 1919, s. 21. Bahsi geçen 415 kuruşluk meblağ, tereke sahibinin toplam mal varlığından giderlerin düşülmediği miktardır.

⁹⁸⁷ TŞS, No: 1885, s. 64. TŞS, No: 1902, s. 4.

kuruş,⁹⁸⁸ cevahirci 15 ve 1.252 kuruş,⁹⁸⁹ eskici taifesi de 3 ve 249 kuruş⁹⁹⁰ değerlerinde mal varlıklarına sahiptiler. Bunlardan kuyumculuk mesleğini yapanların ikisi de gayrimüslim olup ilki, 28 Muharrem 1140/15 Eylül 1727 tarihli kayıta Aya Gorgor Mahallesi'nde ikamet eden Todos diğeri ise 20 Rebiülevvel 1167/15 Ocak 1754 tarihli kayıta Ayor Mahallesi'nde ikamet eden Nikola idi.

Birer kayıtle terekelerde yer alan esnaf gruplarının meslek ve servet değeri noktasında durumları şu şekildeydi. Kürkçü 5.859 kuruş,⁹⁹¹ kasap 1.386 kuruş,⁹⁹² balıkçı 137 kuruş,⁹⁹³ bıçakçı 109 kuruş,⁹⁹⁴ börekçi 116 kuruş,⁹⁹⁵ kayıkçı 174 kuruş,⁹⁹⁶ semerci 2 kuruş,⁹⁹⁷ hamal 28 kuruş,⁹⁹⁸ kazancı 714 kuruş,⁹⁹⁹ kahveci 10 kuruş,¹⁰⁰⁰ güllaççı 30 kuruş,¹⁰⁰¹ boyacı 136 kuruş,¹⁰⁰² yorgancı 225 kuruş,¹⁰⁰³ kazaz 2.037 kuruş,¹⁰⁰⁴ simci 23 kuruş,¹⁰⁰⁵ varilci 937 kuruş,¹⁰⁰⁶ luleci 64 kuruş,¹⁰⁰⁷ iplikçi 438 kuruş,¹⁰⁰⁸ külahçı 59 kuruş¹⁰⁰⁹ değerinde mal varlıklarına sahipti. Grafik 22'de diğer kısımda yer alan meslek gruplarından ise aşçı 163 kuruş,¹⁰¹⁰ tellak 145 kuruş,¹⁰¹¹ hancı 474 kuruş,¹⁰¹² ve çıkırıkçı

⁹⁸⁸ Bu meblağ yekûn mal varlığını ifade etmektedir. Kayıtlarda gider kısmı bulunmadığından gerçekte kalan değer de bilinmemektedir.

⁹⁸⁹ TŞS, No: 1896, s. 49. TŞS, No: 1906, s. 49.

⁹⁹⁰ TŞS, No: 1902, s. 50. TŞS, No: 1910, s. 9.

⁹⁹¹ TŞS, No: 1888, s. 22.

⁹⁹² TŞS, No: 1904, s. 7.

⁹⁹³ TŞS, No: 1912, s. 45.

⁹⁹⁴ TŞS, No: 1919, s. 29.

⁹⁹⁵ TŞS, No: 1917, s. 64.

⁹⁹⁶ TŞS, No: 1880, s. 9.

⁹⁹⁷ TŞS, No: 1918, s. 80.

⁹⁹⁸ TŞS, No: 1913, s. 50.

⁹⁹⁹ TŞS, No: 1880, s. 76.

¹⁰⁰⁰ TŞS, No: 1882, s. 14.

¹⁰⁰¹ TŞS, No: 1898, s. 148.

¹⁰⁰² TŞS, No: 1889, s. 57.

¹⁰⁰³ TŞS, No: 1893, s. 45.

¹⁰⁰⁴ TŞS, No: 1895, s. 133.

¹⁰⁰⁵ TŞS, No: 1906, s. 46.

¹⁰⁰⁶ TŞS, No: 1907, s. 26.

¹⁰⁰⁷ TŞS, No: 1880, s. 142.

¹⁰⁰⁸ TŞS, No: 1918, s. 86.

¹⁰⁰⁹ TŞS, No: 1918, s. 101. Bu meblağ toplam mal varlığını ifade etmektedir. Kayıtlarda gider (harcamalar) kısmı bulunmadığından gerçekte kalan değer de bilinmemektedir.

¹⁰¹⁰ TŞS, No: 1885, s. 144.

¹⁰¹¹ TŞS, No: 1880, s. 85.

¹⁰¹² TŞS, No: 1895, s. 120.

105 kuruş¹⁰¹³ değerlerinde servete sahiptiler. Bahsi geçen kazancılık mesleğini ifa eden şahıs ise Aya Vasıl Mahallesi'nde ikamet eden bir gayrimüslim idi. Tek başına bu meslekler referans alındığında terekeler noktasında sırasıyla kürkçü, kazaz, kasap, varilci ve kazancı gibi esnaf gruplarının toplum içinde zengin zümreyi oluşturma ihtimalleri muhtemel görünmektedir.

Terekelerde meslek noktasında dikkat çeken diğer bir husus da debbağ, kürkçü, hallaç ve kazaz gibi tekstil ya da giyim sektöründe doğrudan ya da dolaylı olarak çalışanların çoğunluğunun yine varlıklı kimseler olduğudur. Öyle ki bahsi geçen meslek gruplarının ortalama servet değeri 1.535 kuruşa denk gelmekteydi. Trabzon'da bu hususta hayvancılığın rolü de yadsınamaz bir mahiyet arz ettiğini belirtmek gerekir. Nitekim koyunun tekstil sektöründe de önemli bir konumda yer almasının yanı sıra sahiplerinin de zengin statüsünde konumlandığı terekeler nezdinde ifade edilebilir.¹⁰¹⁴

Babadan oğula ya da dededen toruna intikal eden meslek olup olmadığı hususunu mevcut bilgilerle izah etmek mümkün görünmemektedir. Yalnız Zilhicce 1162/Kasım-Aralık 1749 tarihli kayıтта İskender Paşa Mahallesi'nde ikamet eden yemenicilik mesleğini ifa eden Ahmed Beşe'nin babası Mürteza'nın, eskicilik yaptığı bilinmektedir.¹⁰¹⁵ Terekeler nezdinde baba ya da dede mesleğinin bilinmemesinin en büyük sebebi olarak bu şahısların tereke sahibi olamamalarından mütevellit meslek ve unvan gibi tanımlayıcı ibarelerin kullanılmaması ya da cüzi kullanılması gösterilebilir. Diğer bir ifadeyle bu kimselerin terekelerde ikinci ya da üçüncü planda kalmış olmalarıdır.

Terekelerde esnaf taifesinin yarısı kadar olmasa da resmi görevliler arasında en çok karşımıza çıkan kesim yeniçerilerdir. Belgelerde sipahi, cebeci, serturnacı ya da doğrudan yeniçeri sıfatıyla vazifeli bulunan yeniçeri sınıfını, terekelerdeki tanımlamalara sadık kalarak hangi görevi ifa ediyorsa o görev ile ele almayı uygun gördük.¹⁰¹⁶ Ayrıca seyfiye sınıfına mensup olan kimselerin yanı sıra ilmiye sınıfına mensup olan ehl-i şer olarak da adlandırılan kadı, müftü, imam, müezzin gibi görevlileri de değerlendirmeye tabi tuttuk.¹⁰¹⁷ Bu noktada rahiplik görevini ifa eden zümreyi de yine görevli statüsünde ele aldık (Bkz. Grafik 23).¹⁰¹⁸ Başka bir deyişle farklı görevi ifa eden bu şahısları ehl-i berat zümresinden adlandırmak da uygun olacaktır.

¹⁰¹³ TŞS, No: 1916, s. 21.

¹⁰¹⁴ TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1874, s. TŞS, No: 1880, s. 70, 72, 111. TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1911, s. 13, 18. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bu çalışmada yer alan “*Koyun Sahipleri*” adlı konuya bakınız.

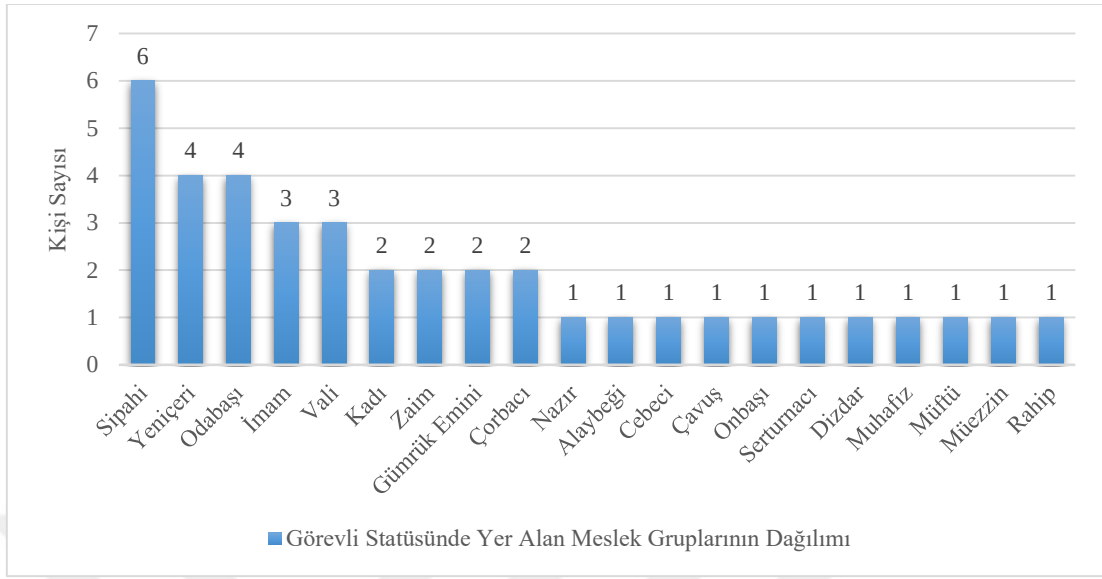
¹⁰¹⁵ TŞS, No: 1917, s. 8.

¹⁰¹⁶ TŞS, No: 1888, s. 25. TŞS, No: 1895, s. 123, 135. TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1904, s. 10. TŞS, No: 1907, s. 63. TŞS, No: 1910, s. 34. TŞS, No: 1911, s. 15. TŞS, No: 1916, s. 6.

¹⁰¹⁷ TŞS, No: 1889, s. 86. TŞS, No: 1906, s. 25. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1910, s. 25. TŞS, No: 1911, s. 19.

¹⁰¹⁸ TŞS, No: 1917, s. 57.

Grafik 23: Görevli Statüsündeki Meslek Gruplarının Dağılımı

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere kayıtlardaki tereke sahiplerinin görev dağılımı 6 sipahi, 4'er yeniçeri ve odabaşı, 3'er imam ve vali, 2'şer kadı, zaim, gümrük emini, çorbacı ve diğerleri ise 1'er kayıtlı nazır, alaybeği, cebeci, çavuş, onbaşı, sertunacı, dizdar, muhafız, müftü, müezzîn ve rahip şeklinde sıralanmaktaydı. Toplamda 39 kayıttan oluşan görevlilerin çoğunluğunu 20 kayıtlı sipahi, yeniçeri, odabaşı, imam ve valiler oluşturmaktaydı.¹⁰¹⁹ Esnaf taifesinin aksine yetersiz veri dolayısıyla hangi görevde bulunan şahısların maddi durumlarının iyi olduğuna yönelik kıyaslama yapmak yanıltıcı sonuçlara kapı aralayacağından daha çok, şahsın bulunduğu görev ve mal varlığının izahı anlam taşıyacaktır.

Vesikalarda en çok karşılaşılan resmi görevli konumunda yer alan sipahilerin mal varlıkları 1, 96, 135, 419, 452 ve 553 kuruş idi. Ortalama servet değerleri olan 276 kuruş ile terekeler nezdinde fakir ve orta halli sınıf arasında konumlanmaktaydılar.¹⁰²⁰ Kayıtlarda yeniçeri ifadesiyle geçen tereke sahiplerinin ise mal varlıkları 3, 6, 10 ve 47 kuruş gibi oldukça düşük seviyede seyretmekteydi.¹⁰²¹ Öyle ki resmi görevliler arasında en fakir zümreyi temsil etmekteydiler. Akabinde odabaşı taifesi 132, 402, 417 ve 764 kuruş servet değerleriyle yeniçeri taifesi arasında en varlıklı kimseler içerisinde konumlanmaktaydı.¹⁰²² İmam taifesi ise 189, 236 ve 653 kuruşluk servet değerlerine sahipti.¹⁰²³ Valiler arasında ise Üçüncü oğlu Ömer Paşa 105.264 kuruşluk servet değeri ile ele aldığımız tüm

¹⁰¹⁹ TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1903, s. 27. TŞS, No: 1888, s. 25. TŞS, No: 1869, s. 96. TŞS, No: 1894, s. 8. TŞS, No: 1911, s. 15.

¹⁰²⁰ TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1903, s. 27. TŞS, No: 1904, s. 10. TŞS, No: 1906, s. 6. TŞS, No: 1911, s. 15.

¹⁰²¹ TŞS, No: 1888, s. 25, 28. TŞS, No: 1895, s. 135. Yeniçeri taifesi içerisinde ele aldığımız odabaşı aynı zamanda bir handa odalardan sorumlu kimse manasına da gelmektedir. Fakat terekelerde bu ayrımı yapmak oldukça güçtür.

¹⁰²² TŞS, No: 1893, s. 83. TŞS, No: 1904, s. 42. TŞS, No: 1913, s. 11.

¹⁰²³ TŞS, No: 1889, s. 96. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1920, s. 21.

tereke kayıtları arasında en ciddi mal varlığına sahip resmi görevlidir.¹⁰²⁴ Akabinde ise Abdurrahman Paşa 6.674 kuruşluk servet değeri ile gelmektedir.¹⁰²⁵ Son olarak Hüseyin Paşa'nın 5.377 kuruşluk mal varlığı, vali zümresi arasında tespit ettiğimiz en düşük değerdir.¹⁰²⁶

Geriye kalan 15 görevlinin ise terekelerde 19 kayıta, diğer bir ifadeyle çoğunun tek kayıta geçtiği müşahade edilmiştir (Bkz. Grafik 23). Vazifeleri ve servet miktarları ise sırasıyla; kadı taifesi 1.329 ve 122 kuruş,¹⁰²⁷ zaim taifesi 39 ve 902 kuruş,¹⁰²⁸ gümrük emini taifesi 2.430 ve 7 kuruş,¹⁰²⁹ çorbacı taifesi 3.154 ve 1.149 kuruş¹⁰³⁰ değerinde mal varlıklarına sahiptiler. Sadece birer yerde geçen nazır 5.990 kuruş, alaybeği 211 kuruş,¹⁰³¹ cebeci 415 kuruş,¹⁰³² çavuş 100 kuruş,¹⁰³³ onbaşı 262 kuruş,¹⁰³⁴ serturnacı 2.878 kuruş,¹⁰³⁵ dizdar 680 kuruş,¹⁰³⁶ muhafız 29 kuruş,¹⁰³⁷ müftü 810 kuruş,¹⁰³⁸ müezzin 297 kuruş,¹⁰³⁹ rahip 30 kuruş¹⁰⁴⁰ değerlerinde servet miktarlarına sahiptiler. Mal varlıkları 1.000 kuruşun oldukça üzerinde olan kadı, gümrük emini, çorbacı, serturnacı, nazır gibi görevlilerin terekeler noktasında zengin taifesini temsil edip etmediği hususunun önündeki en büyük engel ise yetersiz veri kaynağıdır.

Bahsi geçen görevliler ve servet miktarları Trabzon mahkeme kayıtlarının 1703-1754 yılları arasında bize sunduğu veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Aynı vazifeyi ifa edenlerin servet miktarları arasında çok ciddi farkların olması bu kimselerin ölmeden önce mal varlıklarını gizli ya da aşıkarak dağıtmış olma ya da mal gizleme ve kaçırma gibi ihtimallerini akla getirmektedir.

¹⁰²⁴ TŞS, No: 1907, s. 48.

¹⁰²⁵ TŞS, No: 1892, s. 108. Abdurrahman Paşa'nın bahsi geçen mal varlığı devlete olan borcuna gitmiştir.

¹⁰²⁶ Hüseyin Paşa'nın kayıtlarda aynı yıla ait iki tereke kaydı mevcuttur. 20 Ramazan 1143/29 Mart 1731 tarihli tereke kaydında 1.339 kuruşluk mal varlığı ambar emini Halil Efendi elinde iken, yaklaşık 2.5 ay sonra 4 Zilhicce 1143/10 Haziran 1731 tarihli ikinci tereke kaydında 4.038 kuruşluk mal varlığı ambar emini Mehmed Efendi elinde emanette idi. Yukarıda Trabzon Valisi Hüseyin Paşa'nın mal varlığı olarak verilen rakam zikri geçen iki tereke kaydındaki servet değerlerinin toplamıdır. TŞS, No: 1894, s. 8. TŞS, No: 1892, s. 94.

¹⁰²⁷ TŞS, No: 1885, s. 62. TŞS, No: 1906, s. 25.

¹⁰²⁸ TŞS, No: 1906, s. 4. TŞS, No: 1910, s. 6.

¹⁰²⁹ TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1901, s. 31.

¹⁰³⁰ TŞS, No: 1878, s. 15. TŞS, No: 1895, s. 123.

¹⁰³¹ TŞS, No: 1888, s. 18.

¹⁰³² TŞS, No: 1907, s. 63.

¹⁰³³ TŞS, No: 1893, s. 87.

¹⁰³⁴ TŞS, No: 1917, s. 13.

¹⁰³⁵ TŞS, No: 1916, s. 6.

¹⁰³⁶ TŞS, No: 1918, s. 105.

¹⁰³⁷ TŞS, No: 1910, s. 34.

¹⁰³⁸ TŞS, No: 1910, s. 25.

¹⁰³⁹ TŞS, No: 1911, s. 19.

¹⁰⁴⁰ TŞS, No: 1917, s. 57.

Ayrıca mahkeme kayıtlarına yansımadan önce varislerin mal kaçırdıkları ya da miras taksimi mahkemeye düşmeden önce, tereke sahibinin mal varlıkları, varisleri arasında büyük ölçüde paylaşılmış olabileceğini de düşündürmektedir. Nitekim 1 kuruş ve 553 kuruş mal varlığına sahip olan sipahiler, 7 kuruş ve 2.430 kuruş mal varlığına sahip gümrük eminleri gibi görevlilerin sahip olduğu mal varlıkları arasındaki fark, yukarıdaki soruların akla gelmesine ya da bazı şüphelerin oluşmasına açık kapı bırakmaktadır. Bu soruların cevapları ise sadece tereke kayıtları esas alınarak, verilmesi pek olası görünmemektedir.

Şahısların sahip olduğu unvanların önceki ya da hali hazırdaki görevlerine ait olup olmadığı hususuna değinilmişti. Çalışmamızda unvan kısmında da değindiğimiz gibi “beşe” unvanına sahip olan 194 tereke sahibinin bulunduğunu belirtmiştik.¹⁰⁴¹ Yeniçeri taifesi içerisinde zikredebileceğimiz bu şahısların hali hazırda bu mesleklerine devam ettiğini ya da tekaüde ayrıldıklarını¹⁰⁴² terekeler noktasında net bir şekilde söylemek zordur. Fakat beşe sıfatına sahip tereke sahiplerinin debbağ, ekmekçi, tellal, tellak, lüleci, kahveci, dülger, aşçı, kalaycı, kürkçü, nalbant, attar, serraç, yorgancı, bakkal, berber, güllaççı, eskici, kasap, pabuççu, çörekçi ve yemenici gibi farklı esnaf grupları içerisinde görülmüştür.¹⁰⁴³ Bahsi geçen tereke sahiplerinin her iki mesleği idame ettirme olasılığının ne denli olduğu bilinmemektedir. Fakat yeniçeriler ile esnaf loncaları ve şehirliler arasında zamanla güçlenen bir bağın olması, askerlik mesleğinin cezbedici ve yüksek gelir sağlayan bir meslek olmaktan uzaklaşması sonucu, yeniçerilerin esnaf loncalarına girip zanaat ve ticaretle meşgul olmaya başladıkları da bilinen bir husustur.¹⁰⁴⁴ Bu noktadan hareketle terekeler nezdinde yeniçerilerin bahsi geçen meslekleri ifa etme olasılıkları muhtemel görünmektedir. İlaveten “ağa” unvanına sahip, 90 tereke sahibi arasında da birçoğunun yukarıda bahsi geçen benzer mesleklerle meşgul olduğu terekeler nezdinde ifade edilebilir.¹⁰⁴⁵

Diğer taraftan ilmiye sınıfının kullandığı “*efendi*” ve “*çelebi*” unvanına sahip 64 tereke kaydında ise tereke sahiplerinin herhangi bir esnaf gurubu içerisinde yer almadığını terekeler noktasında belirtmek gerekir.¹⁰⁴⁶ Bu hususu ekonomik durumla ilişkilendirmek terekeler noktasında kısmen de olsa mümkün görünmektedir. Özellikle efendi unvanlarına sahip kimselerin zengin taifesi

¹⁰⁴¹ TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1880, s. 75, 142. TŞS, No: 1885, s. 144. TŞS, No: 1885, s. 147. TŞS, No: 1888, s. 22. TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1893, s. 45, 129. TŞS, No: 1896, s. 12.

¹⁰⁴² Yeniçerilerin tekaüdlüğü ve yaptığı farklı işler için bakınız: Bülent Çelik, “Osmanlı Devleti’nde Yeniçerilerin Tekauüdlüğüne Dair Bazı Bilgiler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 44 (78), 2025, s. 42-55.

¹⁰⁴³ TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1880, s. 65, 75, 85, 142. TŞS, No: 1882, s. 14. TŞS, No: 1885, s. 144. TŞS, No: 1885, s. 147. TŞS, No: 1888, s. 22. TŞS, No: 1892, s. 19. TŞS, No: 1893, s. 45, 129. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1917, s. 8, 64. TŞS, No: 1918, s. 72. TŞS, No: 1919, s. 77.

¹⁰⁴⁴ Ahmet Yüksel, *Yeniçeri Ocağı, Bozulma ve Casusluk*, History Studies, Cilt 9, Sayı 2, 2017, s. 275.

¹⁰⁴⁵ TŞS, No: 1889, s. 64. TŞS, No: 1895, s. 120. TŞS, No: 1897, s. 51. TŞS, No: 1898, s. 13. TŞS, No: 1910, s. 34. TŞS, No: 1918, s. 81.

¹⁰⁴⁶ TŞS, No: 1874, s. 11, 113. TŞS, No: 1885, s. 38, 78. TŞS, No: 1888, s. 51. TŞS, No: 1890, s. 84. TŞS, No: 1898, s. 33. TŞS, No: 1903, s. 49. TŞS, No: 1907, s. 29. TŞS, No: 1917, s. 57. TŞS, No: 1919, s. 68.

içerisinde konumlandıkları, dolayısıyla kendi görevleri dışında başka ya da ek bir mesleğe ihtiyaç duymadıkları öngörülebilir. Öyle ki bahsi geçen unvana sahip zenginlerin ortalama servet değeri yaklaşık olarak 2.700 kuruşa denk gelmekteydi. İlaveten beşe ve ağa unvanına sahip kimselere kıyasla efendi sıfatına sahip kimseler arasında fakir zümre yok denecek kadar az sayıdaydı.¹⁰⁴⁷

Konumuza unvan ve meslek örüntüsü içerisinde devam edecek olursak, kayıtlarda “reis” unvanına sahip ayrıca 13 tereke sahibi bulunmaktaydı.¹⁰⁴⁸ Sadece unvanlarına atıfta bulunarak reis sıfatına sahip tereke sahiplerinin gemi ulaşımının yanında balıkçılık faaliyetlerinde de bulunma ihtimallerinin olduğu öngörülebilir. Nitekim terekelerde tespit ettiğimiz 27 adet gemi yolculuklarının çoğunda gemi sahipleri için birkaç istisna dışında büyük çoğunluğunda “reis” ibaresi gemi ya da kayık sahibi için kullanılmaktaydı.¹⁰⁴⁹ Bu şahıslar mal varlıkları cihetiyle ele alındığında 565, 585, 704, 943, 1160, 5.778 kuruş gibi servet değerleriyle kayıtlarda yer almışlardır.¹⁰⁵⁰ Bunlar içerisinde ise azınlıkta olsa 14, 158, 168 kuruş değerlerinde servet sahibi kimseler de bulunmaktaydı.¹⁰⁵¹

Trabzon’un konumu dolayısıyla balıkçılık mesleği göz ardı edilemez bir husus olsa da terekeler noktasında bu mesleği doğrudan ifa eden tereke sahiplerine pek rastlamamaktayız. Fakat dolaylı olarak balık avı ile ilgili kayıtlarda bazı buluntular mevcuttur. Kayıtlarda 17 yerde geçen olta, balık ağı, balık ağı saçması, balık ağı ipliği gibi balık avında kullanılan aparatların bulunması, balık avının günümüzde de olduğu gibi olta ve ağ usulüyle gerçekleştirildiğini göstermektedir.¹⁰⁵² Ayrıca bahsi geçen aletlere malik tereke sahiplerinin yaptığı kazaz, attarlık gibi mesleklerinin yanı sıra balıkçılık ile de ilgilendikleri düşünülebilir.¹⁰⁵³

3.3. Trabzon’da Hayvancılık

Bilindiği üzere hayvanlar; et, süt ürünleri gibi temel besin kaynağı yanında ulaşım/iletişim, nakliye vasıtası, ziraat, savaş aracı, tekstil sektörü gibi birçok sahada insanların hayatını kolaylaştırmaktadır. Nitekim hayatın devamlılığı ve kolaylığı noktasında ihtiyaç duyulan kas gücü, diğer bir tabirle enerji kaynağı, insandan sonra doğal olarak at, katır, öküz, merkep gibi hayvanlardan sağlanmaktaydı. Spesifik olarak bu noktadan da bakıldığında sanayi inkılabı öncesi hayvancılığın

¹⁰⁴⁷ TŞS, No: 1885, s. 95. TŞS, No: 1890, s. 84. TŞS, No: 1893, s. 23. TŞS, No: 1895, s. 125. TŞS, No: 1903, s. 65. TŞS, No: 1906, s. 30. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1917, s. 57. TŞS, No: 1919, s. 68. TŞS, No: 1920, s. 21.

¹⁰⁴⁸ TŞS, No: 1873, s. 55. TŞS, No: 1880, s. 33. TŞS, No: 1889, s. 25. TŞS, No: 1893, s. 75. TŞS, No: 1895, s. 75.

¹⁰⁴⁹ TŞS, No: 1895, s. 92. TŞS, No: 1902, s. 59. TŞS, No: 1907, s. 21. TŞS, No: 1918, s. 93.

¹⁰⁵⁰ TŞS, No: 1880, s. 33. TŞS, No: 1885, s. 24. TŞS, No: 1897, s. 10. TŞS, No: 1918, s. 93. TŞS, No: 1904, s. 64. TŞS, No: 1890, s. 47.

¹⁰⁵¹ TŞS, No: 1912, s. 50. TŞS, No: 1902, s. 36. TŞS, No: 1893, s. 75.

¹⁰⁵² TŞS, No: 1880, s. 84, 98. TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1895, s. 133. TŞS, No: 1907, s. 37, 56. TŞS, No: 1918, s. 13. TŞS, No: 1888, s. 74. TŞS, No: 1917, s. 13.

¹⁰⁵³ TŞS, No: 1880, s. 84. TŞS, No: 1907, s. 56.

haiz olduğu konum yadsınamaz bir mahiyet arz etmekteydi.¹⁰⁵⁴ Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerimde de bahsi geçen bu hususlar mealen şu şekilde belirtilmiştir: “Görmediler mi ki, biz onlar için, ellerimizin (kudretimizin) eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar. Biz, o hayvanları kendilerine boyun eğdirdik. Onlardan bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler. Onlar için bu hayvanlarda (daha pek çok) yararlar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi?”,¹⁰⁵⁵ yine “O’dur ki, O yüce Allah’tır ki bütün göklerde ve bütün arzlarda (hayat olan âlemlerde yarattığı) her şeyi katından sizlerin (insanların) emrine musahhar kıldı. Muhakkak ki bunda düşünen bir kavim için âyetler vardır.”¹⁰⁵⁶

Tarih kitapları ve arşiv kaynakları hayvancılığın önemi hakkında bize çeşitli bilgiler verse de belki de bunlar içerisinde sahip olunma açısından en kritik bilgileri terekelerden elde edebiliriz. Zira toplumun birçok açıdan genel görüntüsünü sunan terekeler, dönemin insan ihtiyaçlarına cevap verebilecek hemen hemen bilinen tüm hayvanlara kısmen de olsa değinmektedir. Haliyle terekelerdeki hayvan sahiplerinin sosyal statüleri, ekonomik durumları, ikamet yerleri, besledikleri hayvan türleri grafik ve örnekler eşliğinde kolaylıkla tanımlanabilir. İlaveten Trabzon’da ikamet eden tereke sahiplerinin yanı sıra buraya ticaret veya misafir amacıyla gelenlerin sahip oldukları hayvan varlıklarına niceliksel olarak değinmek daha anlamlı olacaktır.

Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere, Trabzon ahalisinden büyükbaş hayvan sahibi olan kişi sayısı, küçükbaş hayvan sahiplerine oranla oldukça fazlaydı. Terekelerde at sahibi olan 25 kişiyi ve beygir sahibi olan 72 kişiyi bir bütün olarak ele alacak olursak toplamda 97 kişinin at ve beygir sahibi olduğu görülür.¹⁰⁵⁷ Bu iki tanımlama (at ve beygir) her ne kadar aynı hayvan cinsi olarak bilinse de orijinal metinlerde bu ayırım bizzat kendini gösterir. Nitekim kayıtlarda at ve beygir fiyatlarında farklılıklar olduğu gibi bunların sahiplerinde de sosyal statü cihetiyle farklılıklar göze çarpmaktadır.¹⁰⁵⁸ Terekelerde önde gelen at ve beygir yetiştiriciliğini 79 tereke sahibinin kaydıyla inek yetiştiriciliği takip eder.¹⁰⁵⁹ Aslında bahsi geçen bu hayvanlara sahip olan kişi sayısı diğer hayvan sahiplerine oranla çok daha fazla idi. Bunları 49 kişinin kaydında öne çıkan küçükbaş hayvan

¹⁰⁵⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, “Osmanlı Devletinde Hayvancılığın İktisadi Boyutu”, **BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, 1, (1), 2019, s. 28-43.

¹⁰⁵⁵ **Kur’ân-ı Kerim**, Yâsîn Sûresi, Ayet 71-73.

¹⁰⁵⁶ **Kur’ân-ı Kerim**, Câsiye Sûresi, Ayet 13.

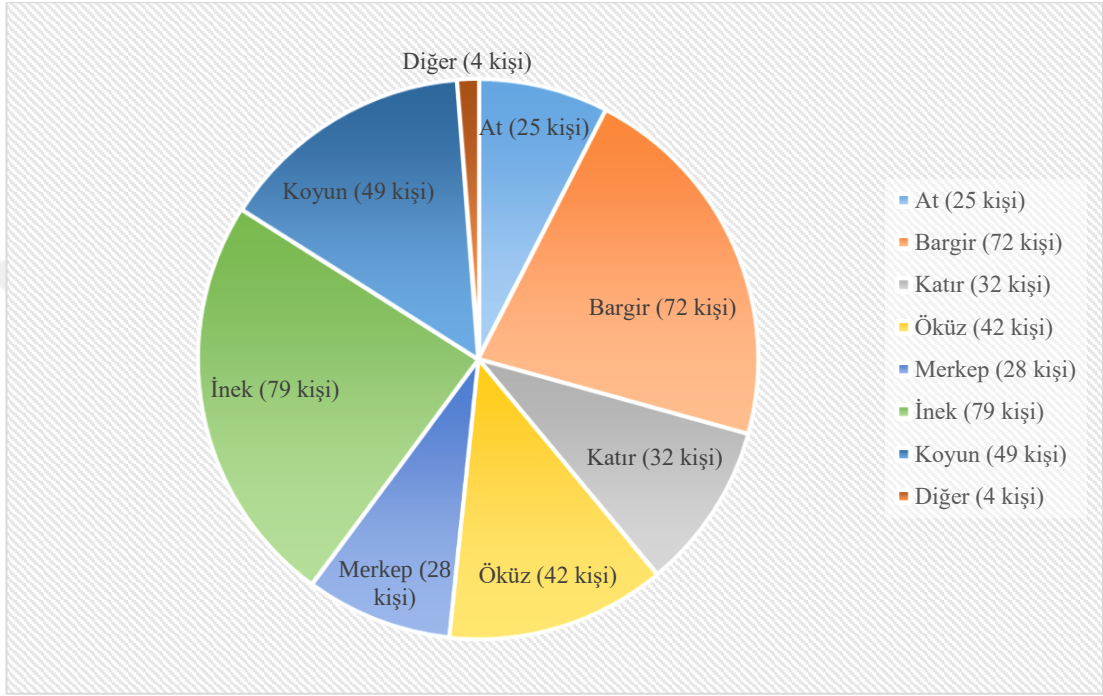
¹⁰⁵⁷ TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 52, 65. TŞS, No: 1874, s. 50, 60, 84, 98. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 42, 74. TŞS, No: 1880, s. 22, 70, 72, 111. TŞS, No: 1882, s. 14, 49. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 24, 32, 47, 621, 95. TŞS, No: 1886, s. 119.

¹⁰⁵⁸ TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1874, s. 5, 50, 60, 84, 98. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1889, s. 16, 66.

¹⁰⁵⁹ TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 42, 58. TŞS, No: 1880, s. 80, 99, 111. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 32, 52, 56, 59, 86, 94. TŞS, No: 1886, s. 115, 119. TŞS, No: 1888, s. 12, 30. TŞS, No: 1889, s. 66, 98.

olarak da adlandırılan koyun besiciliği takip etmekteydi.¹⁰⁶⁰ Çoğunluğu oluşturan bu hayvanların akabinde ise sırasıyla 42 kişide öküz,¹⁰⁶¹ 32 kişide katır,¹⁰⁶² 28 kişide merkep,¹⁰⁶³ 2 kişide keçi,¹⁰⁶⁴ 1 kişide de camış (manda)¹⁰⁶⁵ bulunmaktaydı. Ayrıca 1 kişide de tavuk tespiti yapılmıştır¹⁰⁶⁶ (Bkz. Grafik 24).

Grafik 24: Terekelere Göre Trabzon'da Hayvan Sahipleri

Bahsi geçen hayvanların çoğunu aynı tereke kaydında görebildiğimiz gibi birkaç hayvan cinsini içeren tereke kayıtları da bulunmaktadır. Misal olarak inek sahibi olan 79 kişi aynı zamanda at, öküz, katır, koyun ya da merkep sahibiydiler.¹⁰⁶⁷ Elbette doğal olarak buzağı, tay, kuzu, sığa gibi hayvan yavruları da bu listeler de yerini almaktaydı.

¹⁰⁶⁰ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 20, 63. TŞS, No: 1874, s. 96, 106. TŞS, No: 1875, s. 15, TŞS, No: 1888, s. 18, 22, 30, 50.

¹⁰⁶¹ TŞS, No: 1880, s. 15, 72, 80. TŞS, No: 1885, s. 32, 52. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1902, s. 23. TŞS, No: 1904, s. 16, 56.

¹⁰⁶² TŞS, No: 1874, s. 26, 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1893, s. 8. TŞS, No: 1911, s. 18. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1918, s. 105.

¹⁰⁶³ TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1901, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 4. TŞS, No: 1907, s. 66. TŞS, No: 1916, s. 18.

¹⁰⁶⁴ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1911, s. 56.

¹⁰⁶⁵ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹⁰⁶⁶ TŞS, No: 1912, s. 50.

¹⁰⁶⁷ TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1885, s. 32, 52.

Hayvan sayılarına niceliksel olarak baktığımızda ise 6.730 baş koyun, terekelerde tüm hayvan miktarının dörtte üçünden fazlasını teşkil etmekteydi. Terekeler noktasında koyun sayısının bu denli yüksek olmasının sebeplerine ileride değineceğiz. Keçi, camız, tavuk gibi hayvanlar ise kemiyet noktasında son sıralarda yer almaktaydı.

Terekeler ışığında Trabzon'u ele aldığımızdan, değerlendirme aşamasında biraz daha geri planda kalan şehre dışarıdan gelenlere ait kayıtlarda ise, 11 kişide at,¹⁰⁶⁸ 20 kişide beygir,¹⁰⁶⁹ 6 kişide katır,¹⁰⁷⁰ 2 kişide koyun,¹⁰⁷¹ 1 kişide merkep,¹⁰⁷² 1 kişide öküz¹⁰⁷³ ve 2 kişide de tavuk¹⁰⁷⁴ tespit edilmiştir. Bu kayıtlarda at, beygir ve katır sayılarının yüksek olmasının sebebi, bunların binek hayvanı sıfatıyla, ulaşımın yanında yük taşımacılığında da kullanılmasından kaynaklanmaktaydı. Nitekim Trabzon'da vefat eden bu kimselerin, misafir olarak Trabzon'a gelmelerinin yanı sıra ticaret amacıyla da uzun yollardan gelmeleri bunu doğrulamaktadır. Aslında bu kimselerin terekelerine yansıyan hayvan varlıklarının görüldüğünden fazla olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Trabzon'da vefat eden gayrimeskûnların terekeleri toplam servet değerlerinden de anlaşılacağı üzere yanındaki mal varlıkları ile sınırlı idi ve birkaç istisna dışında toplam mal varlıklarının ortalaması 100 kuruşun aşağısında kalmaktaydı.¹⁰⁷⁵

3.3.1. Büyükbaş Hayvancılık

3.3.1.1. At / Beygir (Bargir) Sahipleri

Tereke kayıtlarından anlaşılabilirdiği kadarıyla at sahipleri, diğer hayvan sahiplerine kıyasla, zenginlik ve sosyal statü cihetiyle önemli konumda bulunan kimselerdi. Bu durumu diğer hayvan sahiplerinde müşahade etmek oldukça güçtür. Zira ileride de değineceğimiz gibi at sahipleri, önemli mal varlıklarına sahip kimseler arasında bulunmaktaydı.

¹⁰⁶⁸ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1903 s. 25. TŞS, No: 1907, s. 26, 48. TŞS, No: 1903, s. 9.

¹⁰⁶⁹ TŞS, No: 1874, s. 5, 60. TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1885, s. 42, 63. TŞS, No: 1897, s. 2, 42. TŞS, No: 1903, s. 25.

¹⁰⁷⁰ TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1904, s. 38. TŞS, No: 1907, s. 48, 66. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1911, s. 18.

¹⁰⁷¹ TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1907, s. 31.

¹⁰⁷² TŞS, No: 1907, s. 66.

¹⁰⁷³ TŞS, No: 1902, s. 23.

¹⁰⁷⁴ TŞS, No: 1903, s. 62. TŞS, No: 1912, s. 31.

¹⁰⁷⁵ TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1870, s. 66, 70. TŞS, No: 1873, s. 43, 44. TŞS, No: 1875, s. 5, 27, 35, 39. TŞS, No: 1902, s. 23.

Terekeler nezdinde Trabzon’da 25 kişinin at sahibi olduğu ve tümünün Müslüman erkeklerden müteşekkil olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁷⁶ Çoğunun mesleği bilinmemesinin yanı sıra mesleği bilinenler arasında, resmi görevli statüsüne sahip kimseler de bulunmaktaydı. Gümrük emini, vezir, zaim, serturnacı görevinde bulunan kimseler bunlardan bazılarıydı.¹⁰⁷⁷ Sayıca az miktarda olsa da at sahibi olanlar arasında farklı meslek grupları da bulunmaktaydı. Misal olarak; 17 Zilkade 1151/26 Şubat 1739 tarihli kayıta Evkaf- Hatuniyye köylerinden olan Hoş Oğlan Köyü’nde ikamet eden Abdülbaki oğlu Yakup Beşe’nin mesleği terekelerde kasap görünse de kullandığı “beşe” sıfatı dolayısıyla askerî sınıf mensubu içerisinde de değerlendirilebilir.¹⁰⁷⁸ Yine bu bağlamda at sahibi kimselerin kullandığı unvanlar arasında sayıları az da olsa “efendi” sıfatı gibi ilmiye sınıfına mensup olanlar da mevcuttu.¹⁰⁷⁹ Fakat “ağa” sıfatına sahip kimselerin ise önemli bir çoğunluğu oluşturduğunu söyleyebiliriz.¹⁰⁸⁰ Haliyle ikamet ettikleri yerler de kuvvetle şehir merkezinde bulunmaktaydı. Zira az önce değinilen köyün dışında 1712-1752 arası tespiti yapılan at sahiplerinin tümü merkez mahallelerinde oturmaktaydı.¹⁰⁸¹

Servet değerleri cihetiyle irdelendiğinde, at sahibi olanların çoğunluğunu ortalama 2.597 kuruş servet değeriyle zenginler,¹⁰⁸² azınlığını da 484 kuruşluk ortalama değeriyle orta halli kişiler oluşturmaktaydı.¹⁰⁸³ Yine azınlıkta kalan fakirler, ortalama 112 kuruş mal varlığı ile at sahibi olabilmekteydiler.¹⁰⁸⁴ Fakat orta halli ve fakir diye nitelenen bu kimseler, Şevval 1162/Eylül-Ekim 1749 tarihli kayıta olduğu gibi,¹⁰⁸⁵ borç-alacak, harcamalar türünden giderler dikkate alınmadığı takdirde, bu kimselerin de zengin statüsünde yer aldığı görülmüştür.

Terekelerde “bargir” olarak kaydedilen binek hayvanları,¹⁰⁸⁶ resmi görevliler dışında çeşitli esnaf grupları ve meslekî bilgileri olmayan birçok kişinin listesinde yer almaktaydı. Nitekim

¹⁰⁷⁶ Bunlar dışında Trabzon’a misafir ya da ticaret amacıyla gelen 9 kişinin de at sahibi olduğu terekelerde tespit edilmiştir. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1906, s. 53.

¹⁰⁷⁷ At sahibi olan yabancılar arasında da yine resmi görevli statüsünde kadı, mütesellim, ambar emini, turnacıbaşı, çorbacı, yeniçeri zabiti gibi kimseler bulunmaktaydı. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1910, s. 6. TŞS, No: 1911, s. 16. TŞS, No: 1913, s. 9. TŞS, No: 1916, s. 6.

¹⁰⁷⁸ TŞS, No: 1904, s. 7.

¹⁰⁷⁹ TŞS, No: 1907, s. 29.

¹⁰⁸⁰ TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1903, s. 43. TŞS, No: 1910, s. 6.

¹⁰⁸¹ TŞS, No: 1880, s. 22. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1906, s. 53. TŞS, No: 1907, s. 48.

¹⁰⁸² TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1901, s. 23.

¹⁰⁸³ TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1906, s. 53.

¹⁰⁸⁴ TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1912, s. 8.

¹⁰⁸⁵ Bu kayıta tereke sahibinin toplam mal varlığı 3.874,5 kuruş olmakla beraber, “mine’l-ıhracat” kısmı altında terekeden düşülen 3.718 kuruşluk gider sonucu bu kimsenin “sahihu’l-bâki” yani gerçekte geriye kalan mal varlığı 156,5 kuruş olarak kayıtlara yansımıştır. Bkz. TŞS, No 1904, s. 7.

¹⁰⁸⁶ At ve bargir (beygir) kavramları vesikalarda aynı hayvan için kullanılmakta olup iki ayrı cins hayvanı ifade etmemektedir. Terekelerde fiyatlamalarda böyle bir ayrım benimsendiği için biz de bu ayrımı muhafaza etmeyi uygun

terekelerde at sahibi olan 25 kişiye karşılık beygir sahibi olan 72 kişi bulunmaktaydı.¹⁰⁸⁷ Fiyatlar bahsinde de değinildiği üzere beygirlerin atlara kıyasla daha ucuz olması bu yaygınlığın başlıca sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Zira bir beygirin terekelerdeki ortalama fiyatı 20 ila 25 kuruş arasında değişmekteydi.¹⁰⁸⁸ Bu yönde kayıtlarda beygir sahibi kimselerin çoğunu orta halli ve fakirler oluşturmaktaydı. Öyle ki mal varlıkları 100 kuruşun altında kalan ve beygir sahibi olan kimseler de tereke kayıtlarına yansımıştır.¹⁰⁸⁹ Bunlar arasında, Zağnos Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed oğlu Süleyman Beşe'nin 44 kuruş servet değeriyle sahip olduğu bir beygiri,¹⁰⁹⁰ Bab-ı Bazar Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu Seyyid İbrahim Ağa'nın 50 kuruş servet değeriyle sahip olduğu bir beygiri¹⁰⁹¹ ve Muhyiddin Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Yunus oğlu Ali Beşe'nin 90 kuruş servet değerleriyle sahip olduğu bir beygiri¹⁰⁹² misal olarak verilebilir.

Mesleklerini tespit edebildiğimiz beygir sahibi kimseler arasında; kahveci, çörekçi, sarraç, zaim, kadı, vezir, sipahi, dizdar gibi çoğunlukla resmi görevlerde bulunanlar önde gelmekteydi.¹⁰⁹³ Geriye kalan zümrenin %88,89'unun meslekleri bilinmemektedir. Sosyal statü yönüyle irdelediğimizde ise efendi, hacı, ağa, beşe gibi unvanlara sahip kimselerin yanı sıra sıradan kişilerin de beygir sahibi olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁹⁴

At sahiplerinde olduğu gibi beygir sahiplerinin de büyük bir bölümü İskender Paşa, Debbağhane gibi merkez mahallelerde ikamet etmekle beraber, merkez dışında kalan yerleşim noktalarında da bulunanlar vardı. Bu yönde Yomra Nahiyesi, Of Kazası, Maçuka Nahiyesi ve Akcaabad Nahiyesi'ne bağlı köylerde de beygir sahiplerinin varlığı bilinmektedir.¹⁰⁹⁵

gördük. Nitekim kayıtlarda at ve bargir fiyatlamaları da birbirinden farklı olmakla beraber; at ve bargir sahipleri de sosyal statü cihetiyle birbirlerinden farklı konumlara sahipti. İlaveten literatürde at ve bargir (beygir) arasındaki ayrıma, farklı çalışmalarda da karşılaşmaktayız. Özgür Kolçak “*Ok, Tüfek ve At; 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*” adlı çalışmasında devlet ahırları ve kapıkulu süvarisi/altı bölük halkından bahsederken bu ayrımı muhafaza etmiştir. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Özgür Kolçak, **Ok, Tüfek ve At; 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2023, s. 392-393. Bahsi geçen çalışmada ve terekelerde beygirin (bargir) daha çok yük hayvanı olarak kullanıldığı ya da tarlalarda kas gücünden istifade edildiği anlaşılmaktadır.

¹⁰⁸⁷ TŞS, No: 1873, s. 52, 65. TŞS, No: 1874, s. 50. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 32, 62. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1903, s. 8, 10, 35. TŞS, No: 1910, s. 6.

¹⁰⁸⁸ TŞS, No: 1873, s. 52, 65. TŞS, No: 1874, s. 50, 84, 98. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 42, 74. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 47. TŞS, No: 1904, s. 16.

¹⁰⁸⁹ TŞS, No: 1882, s. 14. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 42, 47, 63. TŞS, No: 1872, s. 56.

¹⁰⁹⁰ TŞS, No: 1883, s. 15.

¹⁰⁹¹ TŞS, No: 1904, s. 16.

¹⁰⁹² TŞS, No: 1885, s. 47.

¹⁰⁹³ Yabancılar aitt kayıtlarda ise yine benzer şekilde, katırcı, mütesellim, kadı, enderun ağası, çuhadar, ambar emini, çorbacı, tüfenkçi gibi daha çok resmi görevliler arasında yaygındı. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1882, s. 14. TŞS, No: 1885, s. 62. TŞS, No: 1897, s. 2, 11, 51. TŞS, No: 1906, s. 11, 44. TŞS, No: 1907, s. 9, 48, 66. TŞS, No: 1910, s. 6. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1913, s. 10.

¹⁰⁹⁴ TŞS, No: 1903, s. 8, 10, 25, 35. TŞS, No: 1904, s. 15, 16, 30, 38. TŞS, No: 1907, s. 15, 27. TŞS, No: 1911, s. 13, 14, 18, 19, 56.

¹⁰⁹⁵ TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 42, 74. TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 32, 47, 123. TŞS, No: 1904, s. 16. TŞS, No: 1913, s. 15.

Tereke sahipleri arasında Müslüman erkekler dışında da beygir sahibi olanlar bulunmaktaydı. Bu yönde 20 Rebiülevvel 1143/3 Ekim 1730 tarihli bir kayıta İskender Paşa Mahallesi'nde ikamet eden Ali kızı Nasibe'nin 75 kuruş değerindeki 4 baş Tatar beygirine sahip olduğu bilinmektedir.¹⁰⁹⁶ Ayrıca gayrimüslimler arasında ise 13 Şevval 1147/8 Mart 1735 tarihli kayıta yine İskender Paşa Mahallesi'nde ikamet eden gayrimüslim bir erkeğin sahip olduğu 20 kuruş değerindeki 1 baş kır beygir; 1713-1754 yılları arasında, beygir sahibi noktasında, terekelerde rastlanan tek gayrimüslimi göstermekteydi.¹⁰⁹⁷

3.3.1.2. Katır Sahipleri

Kuvvetli ve dayanıklı olmasıyla dağlık araziye uygun ağır işlerde tercih edilen katır, terekelerde 38 kayıta karşımıza çıkmaktadır. Bu kayıtların 32'si şehir halkına, 6'sı da dışarıdan gelenlere aittir.¹⁰⁹⁸ Muhtemelen yük taşıması ya da ağır işlerde kullanılması hasebiyle kayıtlarda daha çok beygir ile anılan katır¹⁰⁹⁹ Trabzon'da 4 kayıt dışında zenginlerin sahip olabildiği hayvan statüsünde yer almaktadır.¹¹⁰⁰ Nitekim kayıtlarda 7.971, 7.173, 6.705, 6.673 ve 5.778 kuruş gibi ciddi mal varlıklarına sahip olan kimseler arasında bu hayvana rastlamak mümkündür.¹¹⁰¹ Fiyatlar kısmında da değindiğimiz gibi ortalama 23,6 kuruşluk fiyatıyla katır, kasap mesleğini ifa edenler haricinde nazır, vezir, kadı, mütesellim, emin, serturnacı, dizdar gibi resmi görevli kimseler arasında da sahip olunan bir hayvandı.¹¹⁰² Sosyal statü cihetiyle beşe, ağa, seyyid, hacı ve efendi sıfatlarına sahip şahıslar da katır sahipleri arasında ön plana çıkmaktaydı.¹¹⁰³

Şehre dışardan gelenlere ait kayıtlardan biri¹¹⁰⁴ dışında katır sahiplerinin tamamı Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bunlar arasında ise 1 Zilkade 1157/6 Aralık 1744 tarihli kayıta Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed kızı Aişe 2.688 kuruş değerindeki mal varlığı ile 50 kuruş değerinde 2 katıra sahipti. Bu kayıt, katır sahibi olan tek kadın terekesidir.¹¹⁰⁵ 20 Şaban

¹⁰⁹⁶ TŞS, No: 1892, s. 71.

¹⁰⁹⁷ TŞS, No: 1898, s. 138.

¹⁰⁹⁸ TŞS, No: 1874, s. 26, 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1893, s. 8. TŞS, No: 1911, s. 18. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1918, s. 105.

¹⁰⁹⁹ Bargir/beygir ve katır orduların ikmal ve iâşe gibi ağırlıklarının taşınmasında kritik bir konuma sahiptiler. Bkz: Öztürk, **Osmanlı Devletinde Hayvancılığın İktisadî Boyutu**, s. 30.

¹¹⁰⁰ TŞS, No: 1885, s. 47. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1903, s. 16. TŞS, No: 1917, s. 10.

¹¹⁰¹ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1916, s. 37. TŞS, No: 1890, s. 48. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1890, s. 47.

¹¹⁰² TŞS, No: 1885, s. 62. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1910, s. 25. TŞS, No: 1916, s. 6. TŞS, No: 1918, s. 105.

¹¹⁰³ TŞS, No: 1874, s. 26, 98. TŞS, No: 1885, s. 47, 62, 95. TŞS, No: 1886, s. 115, 119. TŞS, No: 1895, s. 78, 84, 125. TŞS, No: 1916, s. 6, 37. TŞS, No: 1918, s. 89, 105. TŞS, No: 1919, s. 27.

¹¹⁰⁴ TŞS, No: 1910, s. 13.

¹¹⁰⁵ TŞS, No: 1911, s. 25.

1143/28 Şubat 1731 tarihli kayıta 904,5 kuruş değerindeki 44 katır ile sayıca en fazla olanına Vezir Abdurrahman Paşa sahipti.¹¹⁰⁶

Akcaabad Pulathane Köyü ile Hatuniyye'ye bağlı Hoş Oğlan Köyü dışındaki katır sahiplerinin tümü merkez mahallelerde ikamet etmekteydiler.¹¹⁰⁷ Hemen hemen her mahalleye dağılmış olmalarından ötürü kayıtlarda katır yetiştiriciliği noktasında belli bir mahalle ön plana çıkmamaktadır.

Terekelerde ayrıca “*dabbe*” ismiyle geçen binek ve yük hayvanları da bulunmaktaydı. Fakat kayıtlarda hayvan türünün belirtilmemesi sebebiyle bu hayvanları zikri geçen binek ve yük hayvanları arasında sınıflandırmaya tabi tutamadık. Bu hususa; 1 Zilhicce 1138/31 Temmuz 1726 tarihli kayıta Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Ağa oğlu Mustafa Ağa'nın sahip olduğu 15 kuruş değerindeki 1 baş dabbesi misal olarak sunulabilir.¹¹⁰⁸ Bahsi geçen dabbe fiyatını esas alacak olursak bu hayvanın katır ya da beygir olma olasılığı fiyat ortalamaları noktasında daha muhtemel görüldüğü söylenebilir.

3.3.1.3. Merkep Sahipleri

Binek ya da yük hayvanı zümresinde adlandırabileceğimiz merkep ise 28 tereke sahibinde karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁰⁹ Müslüman erkeklerden oluşan merkep sahiplerinin birkaçı dışında¹¹¹⁰ hemen hemen tümü birer merkebe sahipti. Merkep sahipleri at ve katır gibi diğer yük ve binek hayvanlarında da olduğu gibi zengin statüsünde bulunan kimseler idi. Öyle ki ortalama servet değerleri 1.700 kuruş civarında olup %68'inin (17 kişi) ortalama servet değeri 606 kuruş üzerinde kalmaktaydı.¹¹¹¹ Fakir olarak da sınıflandırabileceğimiz 2 kayıttan birinde Aya Sofya Mahallesi'nde ikamet eden Hüseyin Efendi oğlu Mustafa Beşe 151.5 kuruşluk mal varlığı ile 8 kuruş değerinde 1 baş merkebe, diğer taraftan ise Bab-ı Bazar Mahallesi'nde ikamet eden Musa oğlu Mehmed Beşe 212 kuruşluk mal varlığı ile 4,25 kuruş değerinde 1 baş kancık (dişi) merkebe sahipti.¹¹¹² Geriye kalanların ortalama servet değerleri ise 301 kuruş ve 600 kuruş aralığında olup, orta sınıf olarak da

¹¹⁰⁶ Abdurrahman Paşa'nın 6.673,5 kuruşluk mal varlığının %13,54'ünü bahsi geçen katırlar oluşturmaktaydı. Bu hususta bakınız: TŞS, No: 1892, s. 108.

¹¹⁰⁷ TŞS, No: 1874, s. 26, 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 47, 62. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1890, s. 47, 48. TŞS, No: 1893, s. 8. TŞS, No: 1904, s. 7 ve diğerleri

¹¹⁰⁸ TŞS, No: 1885, s. 94.

¹¹⁰⁹ Terekelerde Müslüman yabancı erkeğe ait 1 kaydı da bu hesaba eklersek merkep sahibi olan kişi sayısı 29'a yükselmektedir. TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 86. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1890, s. 48, 54, 59. TŞS, No: 1895, s. 77, 125, 133. TŞS, No: 1898, s. 38, 138.

¹¹¹⁰ TŞS, No: 1897, s. 6. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1918, s. 89.

¹¹¹¹ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 86. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1890, s. 48, 54, 59. TŞS, No: 1895, s. 125, 133. TŞS, No: 1898, s. 138. TŞS, No: 1904, s. 7.

¹¹¹² TŞS, No: 1890, s. 59. TŞS, No: 1919, s. 18.

ifade edebileceğimiz zümreden müteşekkildi.¹¹¹³ Bu bağlamda terekeler noktasında merkep sahibi olmak at, katır, koyun sahibi olanlarda da olduğu gibi, zenginlik göstergesi olarak görülmektedir. Fakat terekeler noktasında 1711-1754 yılları arasında 43 yıllık bir dönemde merkep fiyatlarının ortalamasının 7,93 kuruş olmasından hareketle, fakirlerin de bu hayvana kolaylıkla sahip olabileceğini belirtmek gerekir. Hatta terekelerdeki fiyat ortalamalarında 3 kuruşa kadar düşen merkep fiyatlarının da bulunması bu bağlamda zikredilebilecek diğer bir husustur.¹¹¹⁴

İki kişi dışında¹¹¹⁵ merkep sahipleri de diğer hayvan sahiplerinde olduğu gibi, ikamet yeri olarak merkez mahalleleri mesken tutmuşlardır. Aya Sofya Mahallesi bu sıralamada 4 kişi ile ön planda yer alırken, Yeni Cuma Mahallesi, Saçlı Hoca Mahallesi ve Bab-ı Bazar Mahallesi 3'er kişi ile akabinde gelmekteydi.¹¹¹⁶

Merkep sahipleri arasında meslekleri tespit edilebilenler hallaç, kazaz, dülger, kasap ve debbağlıkla meşguldü.¹¹¹⁷ Sosyal statü yönüyle ise çoğu, beşe ve ağa unvanlarına sahip askerî zümre olmasının yanı sıra efendi, çelebi gibi ilmiye sınıfına mensup sayıca az şahıslar da mevcuttu.¹¹¹⁸

3.3.1.4. Öküz Sahipleri

Osmanlı toplumunun önemli bir kısmını oluşturan köylüler hayvancılığın yanı sıra tarım ve ziraat noktasında, diğer bir ifadeyle toprağın yıl boyunca işlenmesi hususunda, öküze ihtiyaç duymaktaydı. Köylülerin çift sürmek için öküz dışında karasığır, manda, at gibi hayvanları da kullandığı bilinmektedir.¹¹¹⁹ Terekeler ölçüsünde bakıldığında ise öküz sahibi olan kimselerin yaklaşık olarak dörtte biri merkez mahallelerden uzakta, köylerde ikamet etmekteydiler. Diğer hayvan sahiplerinde ikamet noktasında bu durumu müşahade etmek oldukça güçtür. Çünkü kırsal kesimde ikamet edip de hayvan sahibi olan kimseler, öküz sahibi kimselere oranla oldukça az sayıdaydı. Böylece kayıtlarımıza göre Trabzon'da öküz sahibi olan 42 kişinin 10'u Akcaabad, Maçuka, Yomra ve Evkaf-ı Hatuniye'ye bağlı köylerde ikamet etmekteydi.¹¹²⁰ Diğerleri ise sırasıyla Debbağhane Mahallesi başta olmak üzere İskender Paşa, Kabak Meydanı ve Monla Siyah

¹¹¹³ TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1901, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 4. TŞS, No: 1916, s. 18.

¹¹¹⁴ TŞS, No: 1890, s. 48. TŞS, No: 1898, s. 138. TŞS, No: 1902, s. 4.

¹¹¹⁵ TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1913, s. 15.

¹¹¹⁶ TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1890, s. 54. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹¹⁷ TŞS, No: 1885, s. 86. TŞS, No: 1902, s. 4. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1907, s. 66. TŞS, No: 1910, s. 34.

¹¹¹⁸ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1895, s. 133. TŞS, No: 1898, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 4. TŞS, No: 1910, s. 34. TŞS, No: 1913, s. 117.

¹¹¹⁹ Necmettin Aygün, "Osmanlı Devleti Kırsalında İktisadî Örüntüler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1722)", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 13 (25), 2018, s. 25.

¹¹²⁰ TŞS, No: 1880, s. 72, 80. TŞS, No: 1885, s. 32, 52. TŞS, No: 1888, s. 30, 50. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1904, s. 7, 56. TŞS, No: 1913, s. 15.

mahallelerinde sakindiler.¹¹²¹ Köy gibi kırsal mekânların yanında bahsi geçen bu mekânlarda da öküz kullanılarak toprağın işlendiği ya da tarımsal faaliyetlerin yapıldığını, sadece tereke kayıtlarını esas alarak söylemek oldukça güçtür. Fakat terekelerde ilgimizi çeken bir husus, yukarıdaki olasılığı kısmen de olsa destekler niteliktedir. Belgelerde 27 kişinin sahip olduğu öküzün kayıtlara çift sayıda yansımaları, dolayısıyla saban sürmek için de 2 hayvana ihtiyaç duyulması bu hayvanların daha çok tarımsal faaliyetler için kullanıldığını bize düşündürmektedir.¹¹²² Ayrıca terekelerde, 12 yerde geçen, saban demirinin bulunması da bahsi geçen örüntüyü teyit eder mahiyet arz etmektedir.¹¹²³

İncelenen terekelerde gayrimüslimlere rastlanmamakla birlikte bir kişi dışında öküz sahiplerinin tümü erkeklerden oluşmakta ve yine bir kişi hariç¹¹²⁴ öküz sahibi olan 42 kişi, Trabzon'da ikamet etmekteydi. Müslüman bir kadına ait 12 Muharrem 1147/14 Haziran 1734 tarihli kayıta ise Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Abdullah kızı Fatıma Hatun 1.772,5 kuruş mal varlığıyla, 10 kuruş değerinde bir çift öküze sahipti.¹¹²⁵

Öküz sahiplerinin ekonomik durumları irdelendiğinde 23 kişinin %54,76 oranla, ortalama servet değerleri 3.090 kuruşa denk gelmekteydi.¹¹²⁶ Fakat buna rağmen 37, 50 ve 83,5 kuruş gibi oldukça düşük servet değerleriyle öküz sahibi kimseler de mevcuttu.¹¹²⁷ Bunun gibi servet değeri 300 kuruş ve aşağısında kalan toplam 11 kişi¹¹²⁸ ve 301-600 kuruş arasında kalan 8 kişi bulunmaktaydı.¹¹²⁹ Bu noktadan hareketle, terekelerde öküz sahibi olanların zengin zümreyi teşkil ettiğini ya da bu durumun zenginlik göstergesi olarak esas alınabileceğini at, katır, koyun ve merkep sahiplerine kıyasla belirgin olarak söylemek güç görünmektedir. Ayrıca 1716-1754 yılları arasında 38 yıllık bir dönemde, belgelerde bir baş öküz fiyatının ortalamasının 5,88 kuruş olduğunu ve buna bağlı olarak fakirlerin de kolaylıkla sahiplenebileceği bir hayvan türü olduğunu da ifade etmek gerekir.¹¹³⁰

Çoğu öküz sahibinin mesleklerinin bilinmemesine rağmen tespit edilebilenler arasında kadı, hallaç, kasap ve çörekçilikle meşgul olanlar yer almaktadır.¹¹³¹ Fakat öküz sahibi kimselerin çoğunun

¹¹²¹ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 59, 62.

¹¹²² TŞS, No: 1880, s. 72, 80. TŞS, No: 1885, s. 32, 62, 95. TŞS, No: 1888, s. 12, 30, 50. TŞS, No: 1889, s. 66.

¹¹²³ TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1880, s. 15. TŞS, No: 1889, s. 11. TŞS, No: 1890, s. 48.

¹¹²⁴ TŞS, No: 1902, s. 23.

¹¹²⁵ TŞS, No: 1898, s. 91.

¹¹²⁶ TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 59, 62, 86, 95. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1889, s. 66.

¹¹²⁷ TŞS, No: 1901, s. 88. TŞS, No: 1902, s. 23. TŞS, No: 1904, s. 16, 56.

¹¹²⁸ TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1916, s. 20. TŞS, No: 1918, s. 71.

¹¹²⁹ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1888, s. 12, 50. TŞS, No: 1911, s. 13. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹³⁰ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 72, 80. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 32, 52. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1904, s. 7, 56. TŞS, No: 1913, s. 15.

¹¹³¹ TŞS, No: 1885, s. 62, 86. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1906, s. 11.

kullandığı beşe, ağa, efendi gibi unvanlar, hangi görevlerde ya da sosyal statüde olduklarına dair bazı ipuçları sunmaktadır.¹¹³²

3.3.1.5. İnek Sahipleri

Osmanlı toplumunda etin haricinde önemli besin kaynağı süt ve süt ürünleri olup tereyağı, peynir, yoğurt ve türevleri halkın vazgeçemediği besinlerdi. Terekelerde de bu durumu “*revgan-ı sâde*” olarak pek çok yerde geçen tereyağı üzerinden takip etmek mümkündür. Kayıtlarda 60 kıyye, 20 batman gibi ciddi miktarlarda tereyağına sahip kimselerin bulunması,¹¹³³ tereyağının hane nezdinde kullanılmasının yanı sıra ticaretinin de yapıldığı, kuvvetle muhtemeldir. Öyle ki İstanbul’un iaşesi noktasında tereyağı ve peynir ihtiyacının Kırım ve Trabzon’dan sağlandığı bilinen bir husustur.¹¹³⁴

Bahsi geçen ürünlere yönelik olmak üzere at ve beygirden sonra en fazla yetiştirilen hayvanın inek olduğu söylenebilir. Nitekim inek sahibi olduğu tespit edilen 79 kişinin tümü, Trabzon halkından müteşekkildi. İlaveten tüm inek sahiplerinin Müslümanlardan müteşekkil olduğu, bunların da çoğunu erkekler oluşturduğu söylenebilir.¹¹³⁵

At sahiplerinin aksine 20 kuruş gibi oldukça düşük bir servet değeri ile de sahip olunan inek, terekelerde zenginlik ya da sosyal statü farkı gözetmeksizin herkesin tercihi idi. Zira bir ineğin ortalama fiyatının 4,28 kuruş civarında olması ayrıca inek sahibi olma imkânını da kolaylaştırmaktaydı. İnek sahiplerinin 9’u haricinde, 70’i Trabzon’un İskender Paşa, İmaret, Cami-i Kebir, Boztepe gibi merkez mahallelerini mesken tutmuşlardı.¹¹³⁶ Dokuz kişi de Akcaabad, Maçuka, Yomra ve Evkaf-ı Hatuniyye köylerinde ikamet etmekteydi.¹¹³⁷

Cinsiyet noktasında ise kadınların sahip olduğu hayvanlar arasında inek, ilk sıralarda gelmekteydi. Nitekim diğer hayvan sahipleri arasında kadının varlığı erkeklere kıyasla oldukça cüzi kalmaktaydı. Bu husus evdeki iaşenin devamı noktasında kadının üstlendiği rolü göstermesi açısından önemli bir detaydır.¹¹³⁸ Hatta bu yönde günümüz Trabzon’unda, özellikle köylerde ikamet eden kadınların yaşam tarzlarında da bu ayrıntıyı takip etmek mümkündür.

¹¹³² TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 32, 52, 59, 62. TŞS, No: 1904, s. 7, 16.

¹¹³³ TŞS, No: 1906, s. 53. TŞS, No: 1918, s. 89.

¹¹³⁴ Öztürk, *Osmanlı Devletinde Hayvancılığın İktisadî Boyutu*, s. 32.

¹¹³⁵ TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 42, 58. TŞS, No: 1880, s. 80, 99, 111. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1896, s. 17, 18. TŞS, No: 1903, s. 20.

¹¹³⁶ TŞS, No: 1878, s. 42, 58. TŞS, No: 1880, s. 99, 111. TŞS, No: 1889, s. 66, 98. TŞS, No: 1890, s. 48, 97.

¹¹³⁷ TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1885, s. 32, 52. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1895, s. 123.

¹¹³⁸ TŞS, No: 1885, s. 56. TŞS, No: 1898, s. 91. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 3.

Yukarıda bahsi geçen inek yetiştiriciliği dışında yine bu familya içinde zikredebileceğimiz su sığırı ya da manda olarak da adlandırılan camış, terekelerde sadece bir kayıttı tespit edilmiştir. Rebiülahir 1164/6 Mart 1751 tarihli bu belgede Kabak Meydanı Mahallesi'nde ikamet eden Mustafa oğlu Hacı Mustafa 46 kuruş değerinde 5 camışa sahip olduğu görülmüştür.¹¹³⁹

3.3.2. Küçükbaş Hayvancılık

3.3.2.1. Koyun Sahipleri

Koyun; bakımı ve beslenmesinin kolay olması, arazide sürü halinde seri bir şekilde hareket edebilmesi, eti, derisi ve sütünün ekonomik değer taşımasından ötürü hayvancılıkta ön plana çıkmaktaydı.¹¹⁴⁰ Vesikalarda, inek besleyen 79 kişiye karşılık koyun sahibi olan 49 tereke sahibi bulunmaktaydı. Fakat hayvan sayısı cihetiyle oldukça fazla olan koyun, terekelerde bu yönüyle adından oldukça söz ettiren bir hayvandır. Nitekim belgelerde 1711-1751 yılları arasında 40 yıllık bir dönemde, 49 tereke sahibinde, kuzuları ile beraber tespit ettiğimiz koyun sayısı 6.730 adettir.¹¹⁴¹ Bu miktarın sadece 1.450'si Üçüncüoğlu Ömer Paşa'ya aitti.¹¹⁴² Ömer Paşa'ya ait bu kaydı ortalamadan hariç tutarsak arda kalan 48 kişinin koyun varlığı toplamda 5.280 idi. Kişi başına ise ortalama 110 koyun düşmekteydi.¹¹⁴³ Koyun yetiştiriciliğinin doğal olarak daha çok sürü halinde yapılmasından dolayı, diğer hayvanların aksine tek olarak koyun ya da kuzu sahibi olan tereke sahiplerine rastlamamaktayız. Sürü halinde hareket etmesine binaen, koyunların bir çoban aracılığıyla yaylalarda güdüldüğü bilgisine terekelerden ulaşılırken, çoğunluğu merkez mahallelerde ikamet eden koyun sahiplerinin, hayvanlarını nerede ya da nasıl beslediği kayıtlarda yer almamaktadır. Fakat burada şunu da ilave etmek gerekir ki merkez mahallelerde ikamet eden kimselerin koyunlarını bir çoban aracılığıyla yaylak ve kışlak olarak farklı yerlerde yetiştirdikleri muhtemeldir. Bu bağlamda terekelerde 1711-1751 yılları arasında çobanlık görevini üstlenen kimseler arasında, çoban İbrahim Beşe, çoban Mahmud, çoban Memiş, çoban Ebubekir Ağa'nın isimleri daha ön plandaydı.¹¹⁴⁴

¹¹³⁹ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹¹⁴⁰ Aygün, **Osmanlı Devleti Kırsalında İktisadî Örüntüler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1722)**, s. 24.

¹¹⁴¹ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1885, s. 52, 59. TŞS, No: 1888, s. 18, 30. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1898, s. 70, 91, 119. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1907, s. 31. TŞS, No: 1911, s. 13, 18. TŞS, No: 1913, s. 7, 15. TŞS, No: 1917, s. 10, 65.

¹¹⁴² TŞS, No: 1907, s. 48. Necmettin Aygün, Trabzon Valisi (1739-1742) Üçüncüoğlu Ömer'in Trabzon dışındaki farklı kazalarda toplamda 8.890 koyunu olduğunu tespit etmiştir. Bkz. Aygün, **Osmanlı Devleti Kırsalında İktisadî Örüntüler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1722)**, s. 42.

¹¹⁴³ TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 42, 58. TŞS, No: 1880, s. 80, 99, 111. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1895, s. 78.

¹¹⁴⁴ TŞS, No: 1890, s. 48. TŞS, No: 1906, s. 24. TŞS, No: 1916, s. 39. TŞS, No: 1917, s. 60. TŞS, No: 1871, s. 65.

Belgelerde koyun sayısının fazla olmasında etkili olan faktörlerden biri de, geleneksel olarak Türk toplumunda küçükbaş hayvan etinin tüketiminin, büyükbaş hayvanlara kıyasla daha çok olmasıdır. Arz ve talep noktasında büyükbaş hayvan etinin koyun ve keçi etinden daima daha ucuz olduğunu narh kayıtlarından da takip etmek mümkündür. Misal olarak 18. yüzyılda koyun eti Ankara 8,8-12, Konya’da 10-14, Kayseri’de 8-10 ve Sivas’ta ise 6-7,5 para aralığında fiyatlanmıştı. Yine aynı dönemde ise inek eti Ankara’da 4,6-6, Kayseri’de 4,6-8 ve Sivas’ta da 3,6-4,3 para aralığında değişmekteydi.¹¹⁴⁵ Böylece koyun sahibi olmak detaylarına ileride değineceğimiz gibi zenginlik ölçüsünde bir kıstas olarak da öne sürülebilir.

Terekelere yansıyan koyun varlığı dışında bilhassa köy ve yaylalarda mevsimsel olarak yaylak ve kışlak şeklinde önemli oranda koyun yetiştiriciliği yapıldığı bilinmektedir. Nitekim Necmettin Aygün’ün 1722 tarihli bir “*ağnam defteri*” üzerinden yaptığı çalışmada Trabzon’un çeşitli köy ve yaylalarında mera gibi otlakların koyun yetiştiriciliğinde önemli rol oynadığı özellikle Akcaabad, Yomra ve Maçuka’da yaylak olarak kullanılan mevkilerin bulunduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁴⁶ İncelenen terekelere göre ise koyun sahiplerinin çoğunun, Yeni Cuma Mahallesi, Cami-i Kebir Mahallesi, İskender Paşa Mahallesi gibi merkezi konumda ikamet etmelerinin yanı sıra Akcaabad Nahiyesi, Yomra Nahiyesi, Maçuka Nahiyesi, Evkaf-ı Hatuniyye başta olmak üzere bunlara bağlı 8 farklı köyde ikamet ettikleri söylenebilir. Diğer bir ifadeyle %16,32’si kırsal kesimlerde yaşamaktaydı.¹¹⁴⁷

Koyun sahibi olmak, incelemesini yaptığımız terekeler ölçüsünde aynı zamanda zenginlik ölçütü olarak da kabul edilebilir. Nitekim fakir diye de adlandırabileceğimiz toplam mal varlığı 300 kuruş aşağısında kalan 9 kayıt dışında,¹¹⁴⁸ geriye kalan kısım, orta halliler ve zenginlerden müteşekkildi.¹¹⁴⁹ Toplam servet değeri 300-600 kuruş arasında kalan, terekeler nezdinde orta halli kabul edebileceğimiz, 8 kişiyi¹¹⁵⁰ de bu hesaplama dışında tutarsak %65,31 oranla 32 kişiyi ciddi mal varlıklarına sahip kimselerin oluşturduğu ifade edilebilir. Öyle ki bunlar arasında Üçüncüoğlu Ömer Paşa haricinde 6.705 kuruş, 5.990 kuruş, 5.859 kuruş ve 5.634 kuruş gibi ciddi mal varlıklarına sahip kimseler bulunmaktaydı.¹¹⁵¹ Bir başka ifadeyle, Üçüncüoğlu Ömer Paşa örneğinde olduğu gibi bürokrat zümrenin koyun yetiştiriciliğini servet biriktirme aracı olarak da kullandığı dile getirilebilir.¹¹⁵² Ömer Paşa haricinde en fazla koyuna sahip olan 28 Şevval 1140/7 Haziran 1728

¹¹⁴⁵ Öztürk, *Osmanlı Devletinde Hayvancılığın İktisadi Boyutu*, s. 30.

¹¹⁴⁶ Aygün, *Osmanlı Devleti Kırsalında İktisadî Örüntüler ve Trabzon’da Koyun (Sürü) Sahipleri (1722)*, s. 36-38.

¹¹⁴⁷ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 22, 30, 50. TŞS, No: 1902, s. 44.

¹¹⁴⁸ TŞS, No: 1888, s. 18. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1896, s. 25. TŞS, No: 1902, s. 36. TŞS, No: 1904, s. 16.

¹¹⁴⁹ TŞS, No: 1878, s. 74. TŞS, No: 1874, s. TŞS, No: 1880, s. 70, 72, 111. TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1911, s. 13, 18.

¹¹⁵⁰ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1911, s. 13, 18.

¹¹⁵¹ TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1874, s. TŞS, No: 1888, s. 22. TŞS, No: 1890, s. 48.

¹¹⁵² Aygün, a.g.m., s. 47-48.

tarhli kayıttā ise, Akcaabad Nahiyesi Pulathane köyünde ikamet eden Hacı Ahmed oğlu Şehit Hacı Mehmed Reis'in 5.778 kuruş kuruşluk mal varlığının sadece 350 kuruşu 700 baş koyundan müteşekkildi.¹¹⁵³ Bu kayıt terekelerde karşılaştığımız ikinci en büyük koyun varlığıdır. 27 Şevval 1133/21 Ağustos 1721 tarihli diğer bir kayıttā ise Hacı Kasım Mahallesi'nde ikamet eden Mahmud Ağa oğlu İbrahim Ağa'nın 1.196 kuruşluk mal varlığının 375 kuruşunu (%31,35'i) 500 baş koyun ve kuzu oluşturmaktaydı. Mahmud Ağa da terekelerde kemiyet cihetiyle en fazla koyuna sahip olan üçüncü kişiydi.¹¹⁵⁴

Koyun sahibi olabilme sadece erkeklere has bir durum değildi. Kadın terekelerinde de koyun sürülerine rastlamaktayız. Belgelerde Müslüman kadınlara ait 5 tereke kaydında, toplamda 210 koyun tespit edilmiş olup, ortalamada ise hane başına 42 koyun düşmekteydi.¹¹⁵⁵ Bunlar arasında en fazla koyunu olan 24 Safer 1123/13 Nisan 1711 tarihli kayıttā Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Ahmed kızı Ümmi Gülsüm Hatun, 1.718 kuruş mal varlığıyla 46 kuruş değerinde 70 koyuna sahipti.¹¹⁵⁶ Mal varlıkları konusunda ise servet değerleri 300 ve 600 kuruş arasında kalan 2 kayıt dışında,¹¹⁵⁷ diğer koyun sahiplerinin ortalama servet değerleri 1.617 kuruşa denk gelmekteydi.¹¹⁵⁸

Koyun sahiplerinin meşgul oldukları meslekler arasında taşçı, debbağ, kürkcü, kasap, attar, nazır, alay beyi, gümrük emini, müftü gibi farklı esnaf grupları ve resmi görevliler ön planda gelmekteydi. Zaten debbağ, kürkcü ve kasaplar koyun yetiştiriciliğinin tamamlayıcı meslekleri gibi görülmekle beraber diğer meslek grupları da ayrıca koyunculukla da meşgul olmaktaydılar.¹¹⁵⁹

3.3.2.2. Keçi Sahipleri

Keçi ve oğlak, muhalefat kayıtlarında oldukça az rastlanan bir hayvan türüdür. Koyun varlığına kıyasla sadece 1714 ve 1745 yılında 2 kayıttā keçi ve oğlak tespit edilmesi, terekeler noktasında koyun beslemenin daha makul olduğunu akla getirmektedir.¹¹⁶⁰ Fakat Osmanlı'da kırsal kesimde yaşayan halkın hemen her hanesinde koyunun yanı sıra keçinin de beslendiği

¹¹⁵³ TŞS, No: 1890, s. 47.

¹¹⁵⁴ TŞS, No: 1880, s. 70.

¹¹⁵⁵ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. TŞS, No: 1898, s. 91. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1911, s. 18.

¹¹⁵⁶ TŞS, No: 1871, s. 26. Diğer kayıtlarda ise 30, 40, 20, 50 gibi farklı miktarlarda koyun sahibi kadın terekeleri mevcuttu. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. TŞS, No: 1898, s. 91. TŞS, No: 1907, s. 46.

¹¹⁵⁷ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1911, s. 18.

¹¹⁵⁸ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1874, s. TŞS, No: 1898, s. 91. TŞS, No: 1907, s. 46.

¹¹⁵⁹ TŞS, No: 1886, s. 114, 115. TŞS, No: 1888, s. 18, 22. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1907, s. 31. TŞS, No: 1910, s. 25. TŞS, No: 1916, s. 39.

¹¹⁶⁰ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1911, s. 56.

bilinmektedir.¹¹⁶¹ Bu durumu miras kayıtları üzerinden kırsal kesimde yaşayan haneler nezdinde görmek mümkün değildir. Çünkü tespiti yapılan 2 kayıta da ikamet yeri olarak Monla Siyah Mahallesi ve Amasya Mahallesi gibi merkez mahalleler dikkat çekmekteydi.

3.3.3. Kümes Hayvancılığı

Kümes hayvanları da kayıtlarda en az rastlanan hayvan türüdür. Zira kümes hayvanlarından sadece tavuk türünü kayıtlarda görmekteyiz. Gayrimeskûnlara ait 2 kayıt¹¹⁶² dışında Trabzon'da tespit ettiğimiz tavuk sahibi olan tek kayıt ise 28 Recep 1159/16 Ağustos 1746 tarihli kayıttır. Bahsi geçen bu kayıta Debbağhane Mahallesi'nde ikamet eden Yusuf oğlu Ekmekçi Halil Beşe'nin 274,5 kuruşluk mal varlığının yalnızca 3 kuruşunu sahip olduğu 26 adet tavuk oluşturmaktaydı.¹¹⁶³

3.4. Servetin Terekelerdeki Genel Dağılımı

Tereke kayıtlarının ekonomik noktada sunduğu en önemli veri potansiyeli arasında tereke sahiplerinin toplam mal varlıkları, diğer bir deyişle servetleri gelmekteydi. Tereke sahiplerinin servet değerinin bilinmesi aynı zamanda bu kimselerin hangi sınıfa (fakir, orta halli, zengin) mensup olduklarının da bilinmesi demektir. Ayrıca 1703-1754 yılları arasında Trabzon'da ikamet eden halkın maddi durumunu terekeler ölçüsünde ortaya koyan bu çalışma, aynı zamanda tereke sahiplerinin ikamet ettiği mekânları esas alarak, servetin mekânsal dağılımı hakkında da bilgi vermektedir. Bu bağlamda servet değerlerinin genel dağılımı, ortalamalardaki durumu, servetin cinsiyet ve dinî noktadaki dağılımları, farklı değerlerdeki servetin kişilere dağılımı, servet içerisinde değer noktasında ön plana çıkan mal varlıkları ve servetin mekânsal dağılımı grafikler ve tablolar eşliğinde incelenecektir. İlaveten, Trabzon halkından olup fakat tüm servetini kaybetmiş olan 39 tereke sahibi hakkında bu çalışma sonunda ayrıca bilgi verilecektir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki terekelerdeki servet dağılımları ele alınırken, ortalama değerleri daha doğru hesaplayabilmek adına bazı miras kayıtları dikkate alınmamıştır. Bunlar arasında; sicillerdeki ifadeyle “*borcu terekesinden izdiyâd olduğu halde fevt olan*” yani borcu terekesinden fazla olduğu halde vefat eden kimseler diğer bir tabirle iflas etmiş olanlar ya da tüm serveti teçhiz, tekfin ve defin gibi cenaze işlerine harcananlar bu hesaba dahil edilmemiştir.¹¹⁶⁴ Buna

¹¹⁶¹ Öztürk, *Osmanlı Devletinde Hayvancılığın İktisadi Boyutu*, s. 30.

¹¹⁶² Bu kayıtlardan birini; 4 Cemaziyelahir 1151/19 Eylül 1738 tarihli kayıta Kastamonu Tosya'da ikâmet eden Hüseyin oğlu Hacı Ahmed'in sahip olduğu 6 tavuk, diğerini ise 15 Safer 1159/9 Mart 1746 tarihli kayıta İstanbul Ali Paşa Mahallesi'nde ikâmet eden Ali oğlu Hacı İsmail Ağa'nın sahip olduğu 16 adet tavuk oluşturmaktaydı. TŞS, No: 1903, s. 62. TŞS, No: 1912, s. 31.

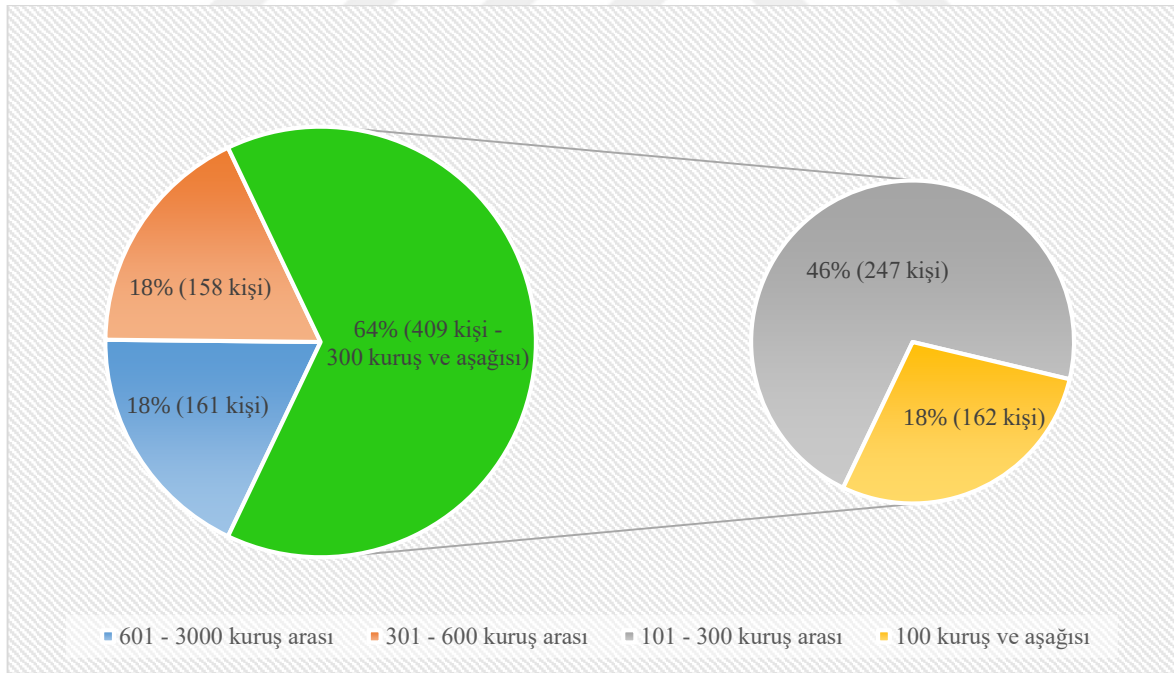
¹¹⁶³ TŞS, No: 1912, s. 50.

¹¹⁶⁴ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1880, s. 123. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1892, s. 24. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1912, s. 27.

karşılık mal varlığı 3.000 kuruşun üzerinde olan Trabzon'un varlıklı halkından olan kimseler de bu sınıflamaya tabi tutulmamıştır.¹¹⁶⁵ Nitekim bahsi geçen bu kimselerin toplam mal varlıkları cihetiyle hesaba katılması ortalama servet değerlerini ciddi manada yükseltecektir. Şayet bahsi geçen bu durumun dikkate alınmaması, tereke kayıtları üzerinden elde edilen ortalama servet değerleri verilerinin, genellenebilirliği noktasında ciddi problemlere davetiye çıkaracaktır. Bu hususu şu misalle izah etmek uygun olacaktır. 20 Zilhicce 1155/15 Şubat 1743 tarihli kaydı esas alacak olursak, Üçüncü oğlu Ömer Paşa'nın sahip olduğu toplam mal varlığı 105.264 kuruş gibi ciddi bir meblağa tekabül etmekteydi. Bu meblağ ise Trabzon'da ikamet eden yaklaşık 550 kişinin toplam mal varlığına karşılık gelmekteydi.¹¹⁶⁶ Benzer durumu Trabzon'un diğer varlıklı ailelerinde de müşahade etmek mümkündür.

Kadı sicillerinde mal varlığının dökümü verilmeyen ya da toplam değeri belirtilmeyen ve kaydın silik olması nedeniyle okunamayan terekeler de dikkate alınamamıştır.¹¹⁶⁷ Son olarak Trabzon ahalisinden olmayıp, Trabzon'a ticaret amacıyla ve misafir olarak gelenler ya da Trabzon üzerinden hac, savaş, mühimmat sevkiyatı gibi çeşitli sebeplerle başka memleketlere giderken Trabzon'da vefat eden şahıslar da dikkate alınmamıştır.¹¹⁶⁸

Grafik 25: Tereke Sahiplerinin Servet Dağılımları

¹¹⁶⁵ TŞS, No: 1906, s. 9. TŞS, No: 1907, s. 48.

¹¹⁶⁶ TŞS, No: 1907, s. 48.

¹¹⁶⁷ TŞS, No: 1866, s. 38. TŞS, No: 1881, s. 26. TŞS, No: 1883, s. 39. TŞS, No: 1888, s. 27. TŞS, No: 1889, s. 94. TŞS, No: 1891, s. 17. TŞS, No: 1892, s. 24.

¹¹⁶⁸ TŞS, No: 1873, s. 43. TŞS, No: 1874, s. 59, 71, 95. TŞS, No: 1875, s. 39. TŞS, No: 1888, s. 35. TŞS, No: 1903, s. 50, 62. TŞS, No: 1906, s. 46. TŞS, No: 1907, s. 18, 20, 60.

Trabzon halkından olup yukarıda belirtilen kimseler dışında kalan tereke sahiplerinin sayısı 728 kişiden müteşekkildi. Bu kimselerin toplam varlıkları vesikalarda 320.078 olarak tespit edilmiştir.¹¹⁶⁹ Ortalama servet dağılımları ise yaklaşık olarak 440 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu ortalama 450 kuruşa yuvarlanarak 150 kuruş yukarısı ve aşağısı şeklinde orta sınıf 301 ve 600 kuruş arası esas alınarak yukarıdaki grafik düzenlenmiştir.¹¹⁷⁰ Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi servet değeri 300 kuruş ve aşağısında kalanlar %64'lük oranla ve 409 kişi ile en yüksek hacmi oluşturmaktadır. Bunlar arasında ise 101 ve 300 kuruş arasında %46'lık oranla 247 kişi,¹¹⁷¹ 100 kuruş ve aşağısında ise %18'lik oranla 162 tereke sahibi bulunmaktadır.¹¹⁷² Servet değeri 301 ila 600 kuruş arasında kalan 158 tereke sahibi %18'lik bir oranı teşkil ederken,¹¹⁷³ servet değeri 601 ve 3.000 kuruş arasında konumlanan 161 tereke sahibi de benzer oranlara sahipti.¹¹⁷⁴

1703-1754 yılları arasında Trabzon'da ikamet eden kimselerin tereke kayıtlarındaki toplam mal varlıklarını, farklı ortalamalardaki servet dağılımları noktasında ele almak aynı zamanda daha sağlıklı veriler sunmaktadır. Bundan mütevellit daha geniş yelpazede servet değerlerini 10.000 kuruş ve aşağısında mal varlığına sahip olan şahıslar üzerinden tedricen ele almak gerekir.¹¹⁷⁵ Bu cihetle tereke kayıtlarına bakıldığında, toplam mal varlığı 100 kuruş ve aşağısında kalan 162 tereke sahibinin, toplam mal varlıkları 8.224 kuruşa ortalama servet değerleri ise 51 kuruşa tekabül etmekteydi. Fakir kimseler arasında en alt tabakada yer alan bu kimseler 728 tereke sahibi arasında %18'lik bir paya sahipti.¹¹⁷⁶

Terekelerde mal varlıkları 300 kuruş ve aşağısında kalan 409 tereke sahibine daha geniş açıdan bakıldığında, bu kimselerin toplam servet değerleri doğal olarak 50.851 kuruşa, ortalama mal varlıkları ise 124 kuruşa yükselmekteydi. Fakir olarak da nitelendirebileceğimiz bu kimseler %64'lük bir payla 728 tereke sahibinin önemli bir çoğunluğunu teşkil etmekteydi.¹¹⁷⁷

¹¹⁶⁹ Metin içerisinde geçen toplam mal varlıkları ya da servet değeri ifadeleri, tereke sahibinin bütün giderleri düşüldükten sonra gerçekte kalan değeri ifade etmektedir. Bahsi geçen varlıkların toplamı terekelerde “*sahihu'l-bâki*” başlığı altında verilmiştir. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1893, s. 46. TŞS, No: 1910, s. 11.

¹¹⁷⁰ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1873, s. 21, 49. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1898 s. 107. TŞS, No: 1902, s. 36. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹⁷¹ TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1910, s. 11. TŞS, No: 1913, s. 8.

¹¹⁷² TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1893, s. 46.

¹¹⁷³ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1880, s. 34. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹⁷⁴ TŞS, No: 1873 s. 49. TŞS, No: 1898 s. 107.

¹¹⁷⁵ TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1873, s. 21, 49. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1898 s. 107. TŞS, No: 1902, s. 36. TŞS, No: 1913, s. 8. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹⁷⁶ TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1893, s. 46.

¹¹⁷⁷ TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1893, s. 46. TŞS, No: 1910, s. 11. TŞS, No: 1913, s. 8.

Ortalama servet değerleri noktasında çitayı biraz daha yükselttiğimizde toplam servet değeri 600 kuruş ve aşağısında kalan 567 tereke sahibinin, toplam mal varlıklarının değeri 119.692 kuruşa, ortalama servet değerleri ise 211 kuruşa denk gelmekteydi.¹¹⁷⁸ Servet değeri 1.000 kuruş ve aşağısında kalan 657 tereke sahibi ise 300 kuruş ortalama ile toplamda 196.794 kuruş mal varlığına sahiptiler.¹¹⁷⁹ Ortalama servet değerleri noktasında çitayı daha da yükselttiğimizde, toplam servet değeri 3.000 kuruş ve aşağısında kalan 728 kişinin mal varlıklarının toplamı 320.078 kuruşa, ortalama mal varlıkları 440 kuruşa tekabül ettiği görülmüştür. Tüm ortalamalar arasında ise bizim esas aldığımız ortalama bu idi.¹¹⁸⁰

Yukarıda bahsi geçen ortalama servet dağılımlarından ziyade, bundan sonraki ortalama servet dağılımlarında doğal olarak kişi sayısının ciddi oranda azalması, toplam servet değerinin ise ciddi oranda artması noktasında meydana gelen ters orantının daha belirgin hale geldiği aşağıdaki tablodan da takip edilebilir. Bu hususu daha detaylı izah edecek olursak, toplam servet değeri 5.000 kuruş ve aşağısında kalan 743 tereke sahibinin toplamda 374.804 kuruş mal varlığı, ortalama servet değerlerine 505 kuruş olarak yansımıştır. Servet değeri 10.000 kuruş ve aşağısında kalan 757 tereke sahibi ise ortalama 614 kuruş ile toplamda 464.685 kuruşluk mal varlığına sahipti. Diğer bir ifadeyle 3.000 ila 10.000 kuruş arasındaki mal varlığına sahip olan 29 kişi (%3,83)¹¹⁸¹ toplamda 144.607 kuruşluk mal varlığıyla ortalama servet değerini, %39,54 farkla, 440 kuruştan 614 kuruşa çekebilme potansiyeline sahiptiler (Bkz. Tablo 11). Bu durum, ortalama servet değeri noktasında 3.000 kuruş ve aşağısına sahip olan kimseleri dikkate almamızdaki en önemli örüntülerden biridir.¹¹⁸²

Terekelerde, servetin farklı ortalamalardaki genel durumu aşağıdaki tabloda bir bütün olarak daha açık görülmektedir. Ayrıca yine Trabzon halkından olup borcu toplam servet değerini aşan 39 tereke sahibini de servet ortalamalarının daha sağlıklı anlaşılması noktasında aşağıdaki tabloya eklemeyi uygun gördük.

¹¹⁷⁸ TŞS, No: 1868, s. 30, 31. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1880, s. 34. TŞS, No: 1893, s. 46. TŞS, No: 1910, s. 11. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹⁷⁹ TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1893, s. 46. TŞS, No: 1910, s. 11. TŞS, No: 1913, s. 8. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹⁸⁰ TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1893, s. 46. TŞS, No: 1910, s. 11. TŞS, No: 1913, s. 8.

¹¹⁸¹ Bu oran toplam servet değeri 10.000 kuruş ve aşağısında kalan 757 kişi üzerinden hesaplanmıştır. İflas eden 39 kişi bu sayıya dahi edildiğinde bahsi geçen oran %3,64'e gerilemektedir.

¹¹⁸² TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1873 s. 49. TŞS, No: 1898 s. 107. TŞS, No: 1902, s. 36. TŞS, No: 1913, s. 8. TŞS, No: 1916, s. 16.

Tablo 11: Servet Dağılımının Farklı Ortalamalardaki Genel Durumu

Değer Aralığı	Kişi Sayısı	Toplam değer	Ortalama	İflas Eden 39 Kişi Eklendiğinde Ortalama
100 kuruş ve aşağısı	162 kişi	8.224 kuruş	51 kuruş	201 kişi = 41 kuruş
300 kuruş ve aşağısı	409 kişi	50.851 kuruş	124 kuruş	448 kişi = 114 kuruş
600 kuruş ve aşağısı	567 kişi	119.692 kuruş	211 kuruş	606 kişi = 198 kuruş
1000 kuruş ve aşağısı	657 kişi	196.794 kuruş	300 kuruş	696 kişi = 283 kuruş
3.000 kuruş ve aşağısı	728 kişi	320.078 kuruş	440 kuruş	767 kişi = 417 kuruş
5.000 kuruş ve aşağısı	743 kişi	374.804 kuruş	505 kuruş	782 kişi = 479 kuruş
10.000 kuruş ve aşağısı	757 kişi	464.685 kuruş	614 kuruş	796 kişi = 584 kuruş

3.4.1. Servetin Cinsiyete ve Dine Göre Dağılımı

Terekeler, 1703-1754 yılları arasında Trabzon’da toplam servetin cinsiyet ve dine göre dağılımını takip etmemize de fırsat vermektedir. Bu bağlamda vesikalarda 5.000 kuruş ve aşağısında servet değerine sahip 743 tereke sahibinin ilk etapta cinsiyet ve dinî ayrım yapılmaksızın toplam servet değerlerinin 374.804 kuruşa, ortalama servet değerlerinin ise 505 kuruşa tekabül ettiğini daha önceden belirtmiştik. Cinsiyet noktasında ise vesikalarda tespiti yapılan ve mal varlığı 5.000 kuruş ve aşağısında kalan 204 kadın terekесinin toplam servet değeri 74.047 kuruş olarak tespit edilmiştir. Kadınlar arasında kişi başına düşen ortalama servet miktarı ise 363 kuruşa denk gelmekteydi.¹¹⁸³ Buna karşılık erkek terekelerinde ise toplam mal varlığı 5.000 kuruş ve aşağısında kalan 539 tereke sahibinin servet değerlerinin toplamı 300.757 kuruştur. Kişi başına düşen ortalama mal varlığı ise kadınlara kıyasla %48,48 artışla 558 kuruşa denk düşmekteydi.¹¹⁸⁴

Terekeleri dinî olarak irdelediğimizde ise Müslümanların sayısı %97,17 oranla 722 kişiden, gayrimüslimlerin sayısı ise %2,82 oranla 21 kişiden müteşekkildi.¹¹⁸⁵ Bahsi geçen bu kimselerin 520’sini %69,98 oranla Müslüman erkekler oluşturmaktaydı ve toplam servet değerleri 294.525 kuruşa, ortalama servet değerleri ise 566 kuruşa tekabül etmekteydi.¹¹⁸⁶ Müslüman kadın terekelerinin sayısı ise %27,18 oranla 202 olup toplam servet değerleri 73.112 kuruşa, ortalama servet değerleri 362 kuruştur (Bkz. Tablo 12).¹¹⁸⁷ Bu bağlamda terekeler nezdinde 5.000 kuruş ve aşağısına sahip olan Müslüman erkeklerin ortalama serveti, Müslüman kadınlara oranla %43,64

¹¹⁸³ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1878, s. 47. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 56.

¹¹⁸⁴ TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1898, s. 107. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹⁸⁵ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 21, 49. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1898 s. 107. TŞS, No: 1902, s. 36.

¹¹⁸⁶ TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1898, s. 107. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹⁸⁷ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1878, s. 47. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 56.

oranında daha yüksekti.¹¹⁸⁸ Ayrıca belgelerde Müslüman kadın sayısının Müslüman erkek sayısının yaklaşık olarak yarısı kadar olması bu ortalamaları kadınlar lehine ciddi manada etkilemeyeceğini de düşünmekteyiz.

Terekelerde Müslümanlar dışında Trabzon'da ikamet eden 21 gayrimüslimin servet değerleri toplamda 7.167 kuruş olarak hesaplanmıştır. Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki ortalama servet değeri ise 341 kuruştur.¹¹⁸⁹ Cinsiyet bağlamında gayrimüslimlere baktığımızda tereke sahibi 19 gayrimüslim erkek, %2,55 oranla¹¹⁹⁰ toplam mal varlıkları 6.232 kuruşa, ortalama servet değerleri ise 328 kuruşa denk gelmekteydi.¹¹⁹¹ Tereke sahibi gayrimüslim kadınların sayısı ise %0,26 oranla 2 olup, toplam servet değerleri 935 kuruş, ortalama servet değerleri ise 468 kuruştur.¹¹⁹² Vesikalarda gayrimüslimler arasında en yüksek servet değeri ise 20 Rebiülevvel 1155/25 Mayıs 1742 tarihli, Ayor Mahallesi'nde oturan Todos kızı Sofya'ya ait olup toplam servet değeri 892 kuruştur.¹¹⁹³ İkinci olarak ise 20 Rebiülevvel 1167/15 Ocak 1754 tarihli yine Ayor Mahallesi'nde oturan ve kuyumculuk mesleğini ifa eden Nikola, 796 kuruş mal varlığı ile örnek olarak sunulabilir.¹¹⁹⁴

Gayrimüslim kadınlar başta olmak üzere, gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki ortalama servet değerlerini kıyaslamak kemiyet bağlamında arada ciddi fark olmasından mütevellit pek sağlıklı görünmemektedir. Diğer bir ifadeyle 5.000 kuruş ve aşağısını irdelediğimiz Müslüman tereke sahiplerinin %97,1'lik oranla, gayrimüslimlerden (%2,9) ciddi manada fazla olması, ortalama servet değerleri noktasında yorum yapmamızı sınırlandırmaktadır.¹¹⁹⁵ Bu bağlamda sadece terekelerdeki sayısal verileri esas alacak olursak ortalama servet değerleri noktasında aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Müslüman erkeklerin diğer servet sahiplerinden daha varlıklı olduğu, incelemesi yapılan terekeler nezdinde söylenebilir (Bkz. Tablo 12).

¹¹⁸⁸ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1874, s. 12. TŞS, No: 1878, s. 47. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 56. TŞS, No: 1898, s. 107. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹¹⁸⁹ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874 s. 60. TŞS, No: 1898, s. 38. TŞS, No: 1904, s. 51. TŞS, No: 1907, s. 32. TŞS, No: 1919, s. 21.

¹¹⁹⁰ Trabzon'da ikâmet eden 743 tereke sahibi arasındaki oranı ifade etmektedir.

¹¹⁹¹ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1898, s. 38. TŞS, No: 1904, s. 51.

¹¹⁹² TŞS, No: 1888, s. 27. TŞS, No: 1907, s. 32.

¹¹⁹³ TŞS, No: 1907, s. 32.

¹¹⁹⁴ TŞS, No: 1919, s. 21.

¹¹⁹⁵ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 21, 49. TŞS, No: 1874 s. 12, 60. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1898, s. 38, 107. TŞS, No: 1902, s. 36. TŞS, No: 1904, s. 51. TŞS, No: 1907, s. 32. TŞS, No: 1916, s. 16. TŞS, No: 1919, s. 21.

Tablo 12: Terekelerde 5.000 Kuruş ve Aşağısı Servetin Cinsiyete ve Dine Göre Durumu

Servet Sahibi	Kişi Sayısı	Toplam değer	Ortalama
Müslüman Erkek	520	294.525 kuruş	566 kuruş
Müslüman Kadın	202	73.112 kuruş	362 kuruş
Gayrimüslim Erkek	19	6.232 kuruş	328 kuruş
Gayrimüslim Kadın	2	935 kuruş	468 kuruş
Toplam	743	374.804 kuruş	505 kuruş

3.4.2. Farklı Değer Aralıklarındaki Servetin Kişilere Dağılımı

Ortalama servet değerlerinin dağılımı noktasında, yukarıda bahsi geçen sayısal veriler haricinde, farklı değerlerdeki terekelerin kişilere dağılımını da kayıtlar üzerinden daha özelde takip edilebilir. Bu doğrultuda terekelerde 10.000 kuruş ve aşağısına sahip 757 kişiyi ele aldığımızda; ortalama servet değeri 101-300 kuruş arasında kalan 247 kişi %32,62 oranla terekelerde en büyük çoğunluğu oluşturmakta ve toplam mal varlıkları 42.627 kuruşa ortalama servet değerleri 173 kuruşa denk gelmekteydi.¹¹⁹⁶ Toplam servet değeri 100 kuruş ve aşağısında kalan 162 kişi ise %21,40 oranla 2. sırada gelmekte ve toplam mal varlıkları 8.224 kuruşa ortalama servet değerleri ise 51 kuruşa tekabül etmekteydi.¹¹⁹⁷ Mal varlığı 301-600 kuruş arasında kalan 158 kişi %20,87 oranla 3. sırada yer almakta ve toplam servet değerleri 68.841 kuruş ortalama servet değerleri 434 kuruş civarındaydı.¹¹⁹⁸ Kişi sayısı cihetiyle 600 kuruş ve aşağısında kalan bu kimseler 567 kişi ve %74,90 oranla ciddi çoğunluğu teşkil etmekteydi.¹¹⁹⁹

Akabinde ise servet değerleri 601-1.000 kuruş arasında 90 tereke sahibi %11,88 oranla 4. sırada olup toplam mal varlıkları 77.102 kuruş, ortalama servet değerleri ise 857 kuruştur.¹²⁰⁰ 1.001-3.000 kuruş arasında mal varlığına sahip olan 71 tereke sahibi %9,37 oranla 5. sırada gelmekte ve toplam servet değerleri 123.284 kuruş, ortalama servet değerleri ise 1.736 kuruşa denk gelmekteydi.¹²⁰¹ Geriye kalan 3001-10.000 kuruş arasında ciddi servet değerine sahip 29 tereke sahibi ise %3,82 oranla son sırada yer almakta ve toplam mal varlıkları 144.607 kuruşa, ortalama servet değerleri ise

¹¹⁹⁶ TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1910, s. 11. TŞS, No: 1913, s. 8.

¹¹⁹⁷ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1893, s. 46. TŞS, No: 1901, s. 20.

¹¹⁹⁸ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1880, s. 34. TŞS, No: 1916, s. 16.

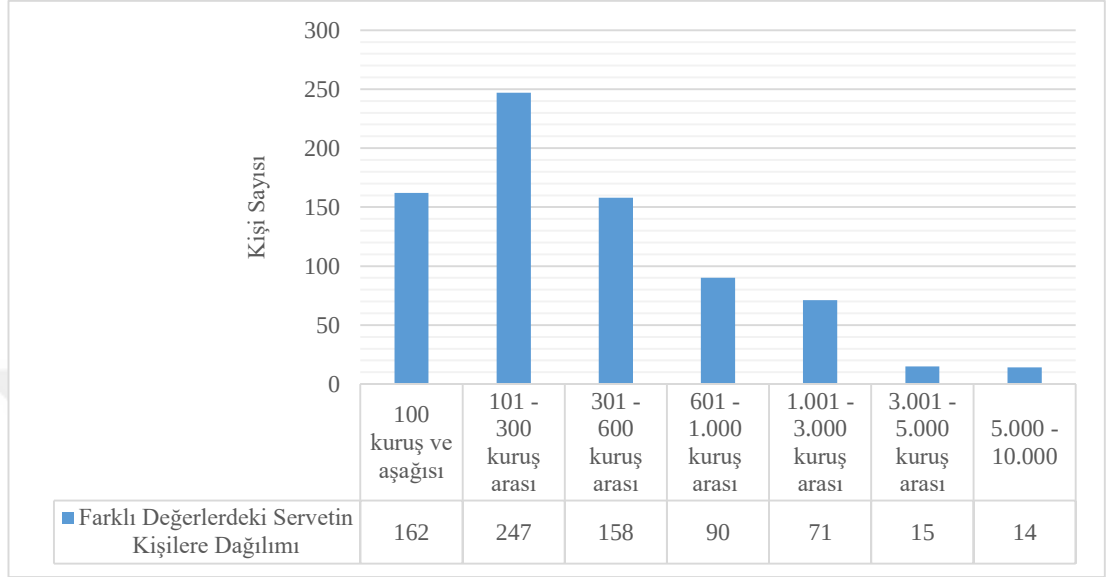
¹¹⁹⁹ TŞS, No: 1867, s. 44. TŞS, No: 1868, s. 30. TŞS, No: 1871, s. 68, 78. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1880, s. 123. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1892, s. 24. TŞS, No: 1893, s. 46. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1912, s. 27. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹²⁰⁰ TŞS, No: 1873, s. 65. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1890, s. 6.

¹²⁰¹ TŞS, No: 1889, s. 64. TŞS, No: 1898, s. 107. TŞS, No: 1919, s. 83.

4.986 kuruşa denk gelmekteydi (Bkz. Grafik 26).¹²⁰² Yukarıda servet aralığı ve kişi sayısı esas alınarak açıklanan verileri özet olarak aşağıdaki grafikten de izlemek mümkündür.

Grafik 26: Farklı Değerlerdeki Servetin Kişilere Dağılımı

3.4.3. Terekelerde Değer Noktasında Ön Plana Çıkan Mal Varlıkları

Terekelerde servetin önemli bir bölümünü oluşturan mal varlıkları arasında en başta gayrimenkuller gelmektedir. Gayrimenkuller arasında ise arsa, tarla, bahçe, değirmen, fırın, ambar, dükkân gibi varlıklar değer noktasında kayıtlarda ön plana çıkan varlıklardır. Vesikalarda arsa, tarla ve bahçenin değeri, üzerinde ya da yanında bulunan ev, ambar, fırın gibi yapıların yanı sıra meyveli ve meyvesiz ağaçlara göre değişmesinden mütevellit, bu çalışmada fiyat bilgisi paylaşmaktan imtina ettik.¹²⁰³ Bunun dışında vesikalarda fiyat bilgisine erişebildiğimiz diğer bir taşınmaz mal varlığı olan dükkânlar ise ortalama servet değerinde (450 kuruş), hatta daha da pahalı olabilmekteydi. Değerleri bulunduğu mekâna ve oda sayısına göre değişmekle beraber vesikalarda servetin önemli bir bölümünü oluşturmaları hasebiyle ilk sırada zikredilebilecek varlıklar arasındadır.¹²⁰⁴

Gayrimenkullerin hemen akabinde ikinci sırada köle ve cariyeler değer noktasında dikkat çekmektedir. Özellikle bazı cariyelerin değeri orta halli bir kimsenin tüm servet değerine tekabül edebilmekteydi. Recep 1159/Temmuz-Ağustos 1746 tarihli kayıta Debbağhane Mahallesi'nde ikamet eden Ebubekr oğlu Hüseyin Ağa'nın sahip olduğu 315 kuruş değerindeki Çerkes cariyesi bu

¹²⁰² TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1913, s. 49.

¹²⁰³ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1874, s. 50, 98. TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1893, s. 19. TŞS, No: 1896, s. 9. TŞS, No: 1898, s. 27, 70. TŞS, No: 1907, s. 33. TŞS, No: 1916, s. 9.

¹²⁰⁴ TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1890, s. 48. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1901, s. 40. TŞS, No: 1903, s. 19. TŞS, No: 1906, s. 13. TŞS, No: 1911, s. 56. TŞS, No: 1916, s. 37.

noktada örnek olarak verilebilir.¹²⁰⁵ Ayrıca kayıtlarda birçok gayrimenkul ile cariye değerleri birbiriyle eşit konumdaydı.¹²⁰⁶ Ortalamalarda cariye fiyatlamalarının gerisinde kalan kölelerin (gulam) değeri ise bazı gayrimenkullerin değerine yakındı.¹²⁰⁷

Terekelerde ortalama at ve bargirlerin (beygir) değeri köle ve cariye değerlerinin gerisinde kalsa da bazı kayıtlarda köle ve cariye değerini aşmakta, hatta gayrimenkullerle aynı değerde fiyatlanmaktaydı. Özellikle köle ve at fiyatlarının birbirine eşit ya da at değerinin daha yüksek olduğu birçok kayıt kadı sicil defterlerinde mevcuttur.¹²⁰⁸ Bu noktadan hareketle bir atın değeri ile fakir bir kimsenin tüm servet değerinin aynı olduğu kayıtlara da denk gelmekteyiz.¹²⁰⁹

Değer noktasında vesikalarda katır, merkep ve öküz de ön plana çıkan diğer hayvanlar arasındaydı.¹²¹⁰ İlâveten koyun ise tek başına değer noktasında bahsi geçen hayvanlardan çok daha ucuz olmasına rağmen toplam servet değerleri içerisinde en yüksek değere sahipti. Çünkü koyun, kayıtlarda sürü halinde fiyatlanmaktaydı. Ayrıca incelemelerde bulunduğumuz kayıtlarda koyun sahiplerinin önemli bir çoğunluğu varlıklı kimseler¹²¹¹ arasında yer almasının yanı sıra koyunun servet biriktirme aracı olarak da kullanıldığını bilmekteyiz.¹²¹²

Bahsi geçen mal varlıkları dışında kürk, kaftan, entari, saat, ayna, yüzük, bilezik, zincir, küpe, kuşak, divat, kılıç, topuz, raht gibi eşyalar da yapı malzemesine göre değişmekle beraber değer noktasında vesikalarda adından söz ettiren birçok eşya arasında yer almaktadır. Bu eşyaların imalinde ya da süslemesinde gümüş başta olmak üzere altının da kullanılması bu varlıkları değer noktasında daha ön plana taşımaktadır.¹²¹³ Altın eşyalar arasında ağırlık noktasında yarım kiloyu bulan diğer bir tabirle, servet değerinde olan altın kuşaklara sahip kimseler de bulunmaktaydı. Bu bağlamda, 22 Şaban 1126/2 Eylül 1714 tarihli kayıtta Hoca Halil Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Hüseyin Ağa'nın kızı Aişe'nin sahip olduğu 99 miskal (475,2 gram) ağırlığında ve 264 kuruş değerindeki altın kuşağı

¹²⁰⁵ TŞS, No: 1912, s. 48.

¹²⁰⁶ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1885, s. 35. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1888, s. 19, 35, 47. TŞS, No: 1897, s. 10. TŞS, No: 1901, s. 12. TŞS, No: 1917, s. 15.

¹²⁰⁷ TŞS, No: 1874, s. 5, 46. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 35. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1888, s. 25, 47. TŞS, No: 1893, s. 8. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1903, s. 62.

¹²⁰⁸ TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1880, s. 22, 70. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1895, s. 93.

¹²⁰⁹ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1880, s. 22, 70. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1906, s. 8, 9. TŞS, No: 1918, s. 89. TŞS, No: 1913, s. 10.

¹²¹⁰ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1904, s. 56. TŞS, No: 1907, s. 42. TŞS, No: 1918, s. 71.

¹²¹¹ TŞS, No: 1886, s. 106, 115. TŞS, No: 1874, s. TŞS, No: 1888, s. 22. TŞS, No: 1890, s. 48, 59. TŞS, No: 1907, s. 48. TŞS, No: 1916, s. 18. TŞS, No: 1919, s. 18.

¹²¹² Aygün, **Osmanlı Devleti Kırsalında İktisadî Örüntüler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1722)**, s. 47-48.

¹²¹³ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1912, s. 28.

misal olarak verilebilir.¹²¹⁴ Ayrıca kayıtlarda değeri genellikle 1 ila 10 kuruş arasında değişen kitaplar da toplam servet varlıkları içerisinde dikkat çeken diğer bir mal varlığıydı.¹²¹⁵

Altın, gümüş eşyalar başta olmak üzere değerli madenlerden imal edilen eşyalar ise servetin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Özellikle kadınların servetinde önemli bir yekun tutan mal varlıkları arasında altın eşyalar, daha ön plandaydı.¹²¹⁶ Diğer bir ifadeyle altın ve değerli taş sahibi olmak, erkeklerden ziyade kadınlara mahsus bir durum olmasının yanı sıra yukarıda bahsi geçen diğer mal varlıklarına da kadınlar ortaklı.¹²¹⁷ Erkek terekeleri arasında ise gümüş, değer noktasında karşılaştığımız önemli bir emtia idi.¹²¹⁸ Kadın terekelerinde ise önemli bir yekun tutan ya da iki cinsi değerli mal varlıkları noktasında birbirinden ayıran altın eşyalar haricinde, başka mal varlıklarına vesikalarda rastlamamaktayız.

Servetin önemli bir bölümünü oluşturan mal varlıkları tüm terekelerde dengeli bir şekilde dağılmamıştır. Bazı tereke sahipleri zenginliğini arsa, tarla, bahçe ya da dükkân sahibi olmaya borçluyken bazıları ise köle, cariyeye, at, koyun gibi varlıklara borçlu idi.¹²¹⁹ Bunun dışında tereke sahibinin malik olduğu nakit paralar (kuruş) da bu noktada zikredilebilir.¹²²⁰ İlâveten vesikalarda sıkça rastladığımız Mısır altını, Engürüs (Macaristan) altını, Sultan Beyazid altını, İstanbul altını, fındık altını, yaldız altını, tuğralı altın, şerifi altın, zer-i mahbub gibi altın paralar ise değer noktasında kayıtlarda zikri geçen önemli paralar arasındadır. Terekelerde kemiyet noktasında en sık rastladığımız para ise 181 adetle fındık altınıdır.¹²²¹

Tereke sahiplerinin servetlerinin önemli bir kısmını oluşturan, değeri 5 kuruş ve üzerinde kalan mal varlıklarından bazıları seçilerek aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. En yüksek değerden en düşük değere doğru sıralanan bu varlıklar, ortalama değerleriyle verilmiştir. Vesikalarda spesifik fiyat bilgisine erişemediğimizden dolayı dükkân dışında kalan gayrimenkuller bu listeye eklenememiştir.¹²²²

¹²¹⁴ TŞS, No: 1874, s. 45. Ayrıca 24 Safer 1123/13 Nisan 1711 tarihli kayıta Câmî-i Kebir Mahallesi'nde ikâmet eden Hacı Ahmed kızı Ümmü Gülsüm Hatun'un 80 miskal (384 gr) ağırlığında 200 kuruş değerindeki altın kuşağı da bu noktada zikredilebilir. TŞS, No: 1871, s. 26.

¹²¹⁵ TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1880, s. 111. TŞS, No: 1882, s. 49.

¹²¹⁶ TŞS, No: 1878, s. 47. TŞS, No: 1890, s. 37.

¹²¹⁷ TŞS, No: 1898, s. 20.

¹²¹⁸ TŞS, No: 1890, s. 48. TŞS, No: 1907, s. 64.

¹²¹⁹ TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1885, s. 35. TŞS, No: 1897, s. 10. TŞS, No: 1901, s. 12. TŞS, No: 1917, s. 15.

¹²²⁰ TŞS, No: 1911, s. 19.

¹²²¹ TŞS, No: 1889, s. 57. TŞS, No: 1907, s. 15. Sadece Üçüncü oğlu Ömer Paşa'nın terekesinde 6.569 adet fındık altını tespit edilmiştir. TŞS, No: 1907, s. 48. Ayrıca yabancı tereke kayıtlarında Venedik altını, Tunus altını, Tuğralı İstanbul altını, Cedit İstanbul altını gibi farklı altın paralara da rastlamak mümkündür. TŞS, No: 1890, s. 98. TŞS, No: 1898, s. 145. TŞS, No: 1886, s. 105.

¹²²² TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1893, s. 19. TŞS, No: 1896, s. 9. TŞS, No: 1898, s. 27, 70. TŞS, No: 1907, s. 33.

Tablo 13: Terekelerde Değer Noktasında Ön Plana Çıkan Bazı Mal Varlıkları

Sıra No	Mal Varlığı	Ortalama Değer (kuruş)	Sıra No	Mal Varlığı	Ortalama Değer (kuruş)
1	Kuyumcu dükkânı	1.450	16	Katır 1(baş)	23,6
2	Bakkal dükkânı	342	17	Zümrüt altın yüzük	20,5
3	Kürkçü dükkânı	327	18	Kır bargir (1 baş)	20
4	Ekmek fırını	258	19	Sim kılıç	15
5	Tellal dükkânı	252	20	Sim topuz	14
6	Attar dükkânı	250	21	Akrep saat	10
7	Cariye (1 kişi)	133,8	22	Merkep (1 baş)	7,93
8	Köle (1 kişi)	93	23	Göçen kürk	7
9	Altın bilezik	42	24	Öküz (1 baş)	5,88
10	Kır at (1 baş)	39	25	Altın küpe (1 çift)	5
11	Sim divat	30	26	Kutni kaftan	5
12	Doru at (1 baş)	28,37	27	Kuzu kürkü	5
13	Doru bargir (1 baş)	25	28	Sim kakma rikab	5
14	Sim kemer raht	25	29	Sim ayna	5
15	Pandol saat	24	30	Kitap	5

3.4.4. Servetin Mekânsal Dağılımı

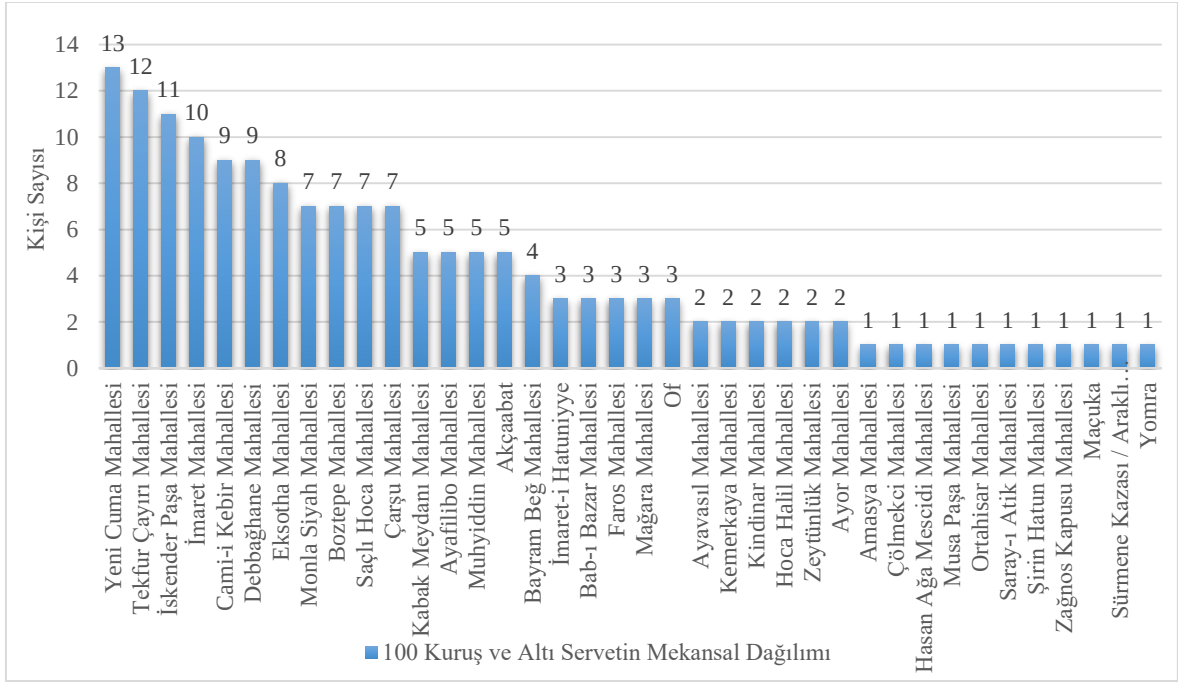
1703-1754 yılları arasında Trabzon’da ikamet eden tereke sahiplerinin malik oldukları servetin mekânsal dağılımının bilinmesi aynı zamanda Trabzon’da bu dönemde yaşayan zengin, orta halli ve fakirlerin mesken tuttuğu coğrafyanın da anlaşılması noktasında kısmen de olsa önem arz etmektedir. Bu bağlamda terekeler nezdinde, fakir statüsünde yer alan 409 tereke sahibinin ikamet noktasında seçtiği mekânları ilk etapta incelemek yerinde olacaktır. Kayıtlarda tüm mal varlığı 100 kuruş ve aşağısında kalan 162 tereke sahibinin bulunduğundan daha önceden bahsetmiştik.¹²²³ Fakir tereke sahiplerinin en alt tabakasını oluşturan bu zümrenin Trabzon’da ikamet noktasında seçtiği mekânlar arasında Yeni Cuma (13 kişi), Tekfur Çayırı (12 kişi), İskender Paşa (11 kişi), İmaret (10 kişi), Cami-i Kebir (9 kişi), Debbağhane (9 kişi), Eksotha (8 kişi), Monla Siyah (7 kişi), Boztepe (7 kişi), Saçlı Hoca (7 kişi) ve Çarşı (7 kişi) mahalleleri ilk sıralarda gelmekteydi (Bkz. Grafik 27).¹²²⁴ Vesikalarda bahsi geçen bu mahalleler toplamda 100 tereke sahibine ev sahipliği yapmıştır. Bu hususu daha genel manada 300 kuruş ve aşağısında kalan tereke sahipleri noktasında irdelediğimizde ise bu kimselerin yaşadığı mekânlar arasında sırasıyla Yeni Cuma (33 kişi), İskender Paşa (31 kişi), İmaret (28 kişi), Tekfur Çayırı (26 kişi), Eksotha (19 kişi), Cami-i Kebir (19 kişi), Debbağhane (17 kişi), Boztepe (16 kişi) ve Aya Filibo (15 kişi) mahalleleri 204 kişi ile ön planda yer almaktaydı (Bkz. Grafik 28).¹²²⁵

¹²²³ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1901, s. 20.

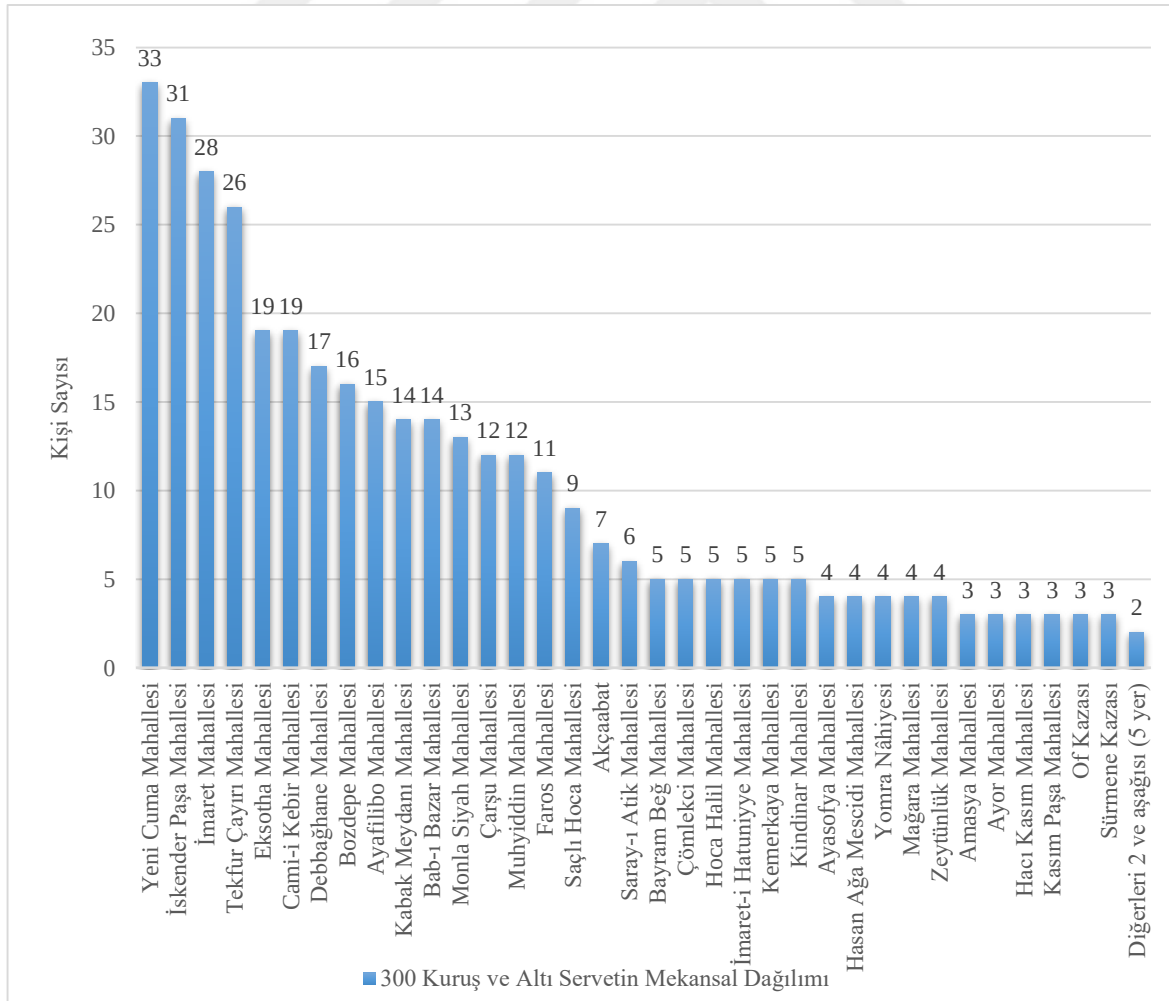
¹²²⁴ TŞS, No: 1873, s. 19. TŞS, No: 1874, s. 58. TŞS, No: 1878, s. 48. TŞS, No: 1885, s. 45. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1907, s. 53. TŞS, No: 1912, s. 44, 50.

¹²²⁵ TŞS, No: 1874, s. 58. TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1878, s. 48. TŞS, No: 1888, s. 24, 30. TŞS, No: 1911, s. 16. TŞS, No: 1912, s. 14. TŞS, No: 1913, s. 21.

Grafik 27: Servetin Mekânsal Dağılımı (100 Kuruş ve Altı)

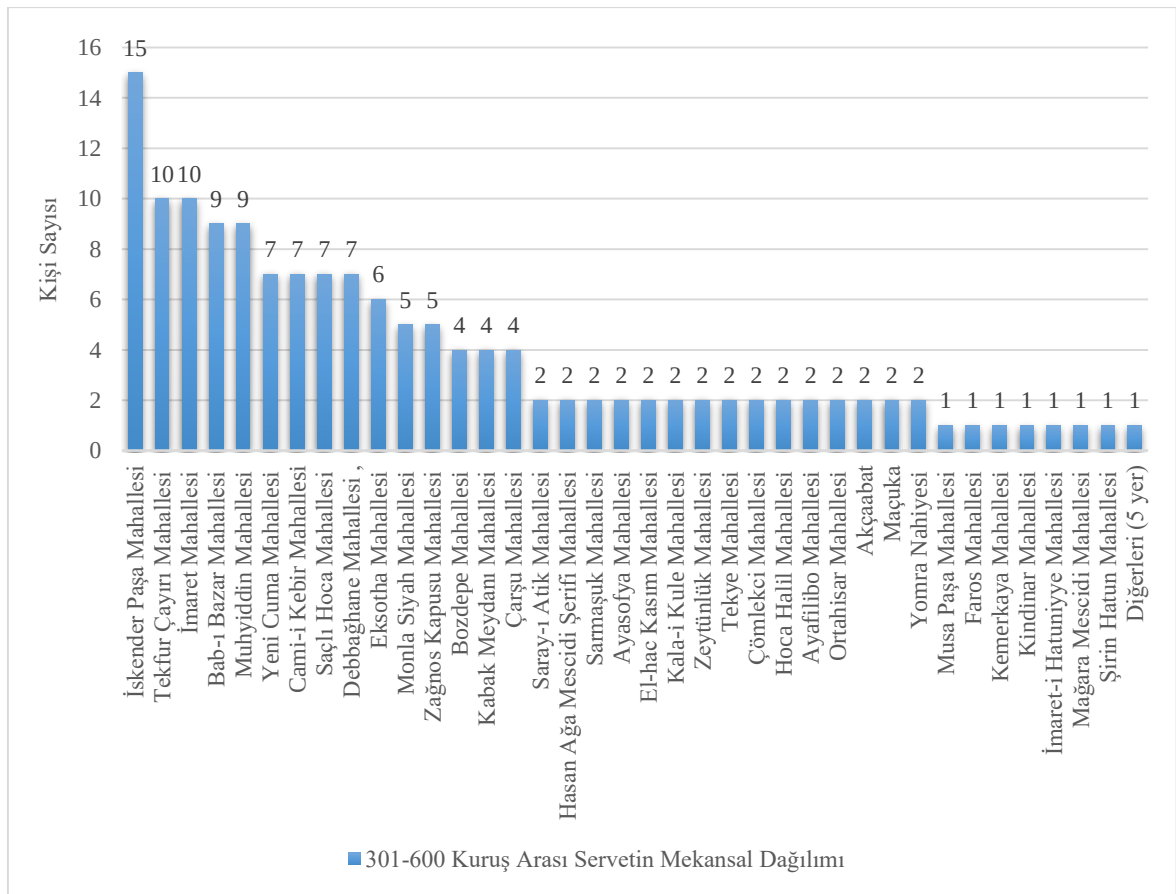

Grafik 28: Servetin Mekânsal Dağılımı (300 Kuruş ve Altı)

Tereke sahipleri arasında toplam mal varlığı 301 ila 600 kuruş arasında kalan ve terekeler noktasında orta halli olarak da adlandırılabileceğimiz kimselerin ise sakin olduğu mekânların başında 15 kişi ile İskender Paşa Mahallesi ilk sırada gelmektedir.¹²²⁶ Akabinde ise 10'ar kişi ile Tekfur Çayırı ve İmaret, 9'ar kişi ile Bab-ı Bazar ve Muhyiddin, 7'şer kişi ile Yeni Cuma, Cami-i Kebir, Saçlı Hoca, Debbaghane, 6 kişi Eksotha, 5'er kişi Monla Siyah ve Zağnos Kapısı, 4'er kişi ile Bozdepe, Kabak Meydanı ve Çarşı Mahalleleri ön plana çıkmaktaydı.¹²²⁷ Bu bağlamda vesikalarda 301-600 kuruş aralığında servete sahip olan 109 tereke sahibi bahsi geçen bu mahalleleri mesken tutmuştu (Bkz. Grafik 29).

Grafik 29: Servetin Mekânsal Dağılımı (301-600 Kuruş Arası)

Terekelerde zengin konumunda yer alan ve servet değerleri 601 ila 3.000 kuruş arasında seyreden 50 tereke sahibi, İskender Paşa Mahallesi (15 kişi) başta olmak üzere sırasıyla Debbaghane (14 kişi), Cami-i Kebir (12 kişi), Bab-ı Bazar (9 kişi) mahallelerinde oturmaktaydılar.¹²²⁸ Zikri geçen mahallelerin akabinde ise 72 tereke kaydında 8'er kişi Yeni Cuma ve Bozdepe, 7'şer kişi Şirin Hatun

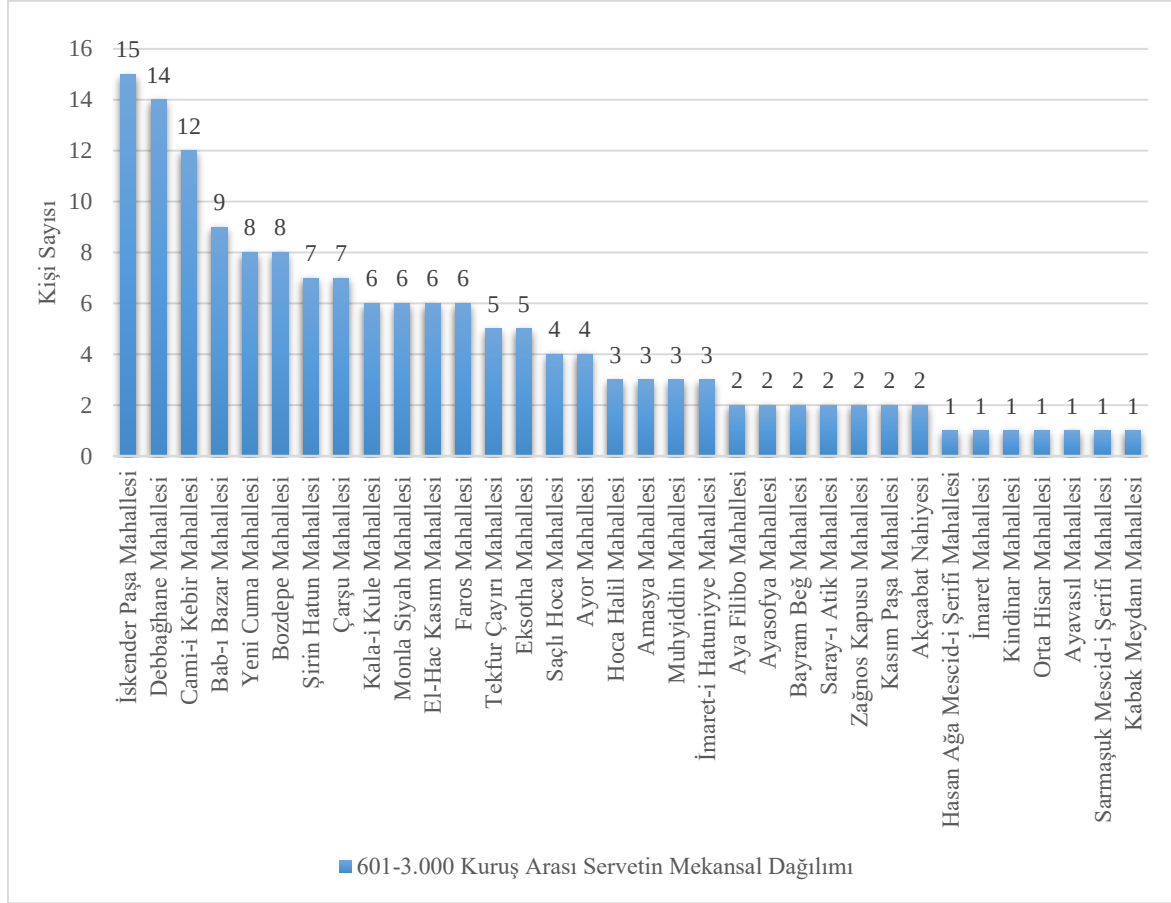
¹²²⁶ TŞS, No: 1888, s. 12. TŞS, No: 1906, s. 30.

¹²²⁷ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 34. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1906, s. 30. TŞS, No: 1916, s. 27. TŞS, No: 1919, s. 70.

¹²²⁸ TŞS, No: 1873, s. 49. TŞS, No: 1893, s. 66.

ve Çarşı, 6'şar kişi Kala-i Kule, Monla Siyah, El-Hac Kasım ve Faros, 5'er kişi Tekfur Çayırı, Eksotha, 4'er kişi Saçlı Hoca ve Ayor mahallelerinde ikamet etmekteydiler (Bkz. Grafik 30).¹²²⁹

Grafik 30: Servetin Mekânsal Dağılımı (601-3.000 Kuruş Arası)

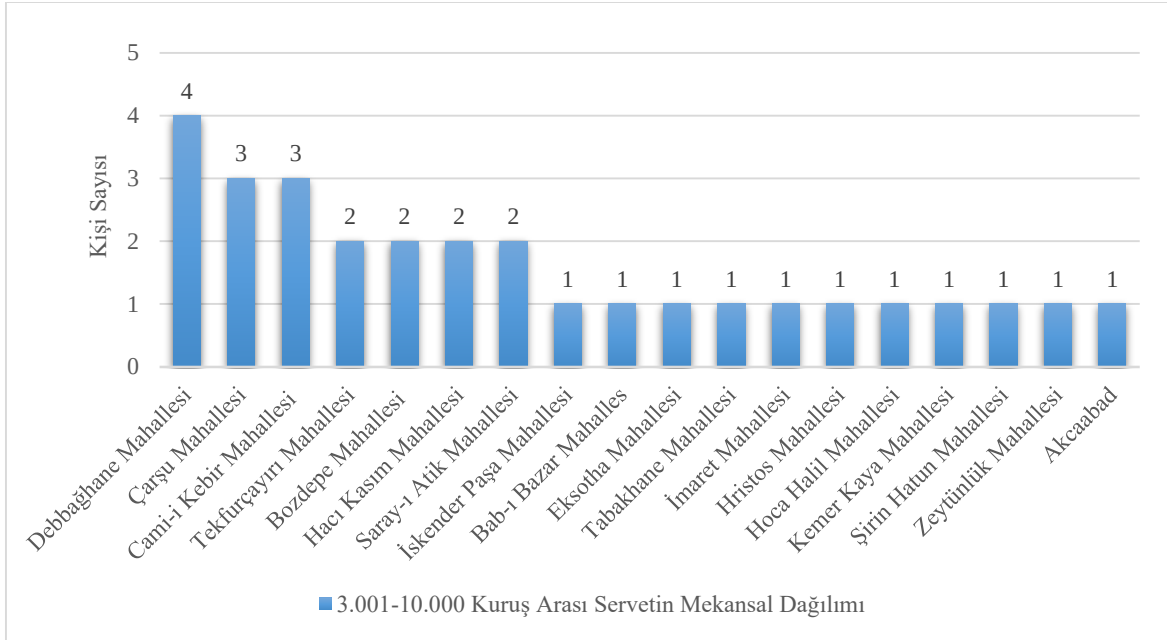

Terekelerde servet değerleri 3.001 ila 10.000 kuruş arasında seyreden ve en zengin kimseler zümresinde bulunan 29 tereke sahibi mevcuttu. Bu kimseler toplamda 144.787 kuruş mal varlığıyla ve 4.993 kuruşluk ortalama servet değeriyle Debbaghane (4 kişi), Çarşı (3 kişi), Cami-i Kebir (3 kişi), Tekfur Çayırı (2 kişi), Bozdepe (kişi), Hacı Kasım (2 kişi) ve Saray-ı Atik (2 kişi) mahallelerinde çoğunlukla yerleşmişlerdi (Bkz. Grafik 31).¹²³⁰

¹²²⁹ TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 147. TŞS, No: 1890, s. 84. TŞS, No: 1902, s. 68.

¹²³⁰ TŞS, No: 1892, s. 26.

Grafik 31: Servetin Mekânsal Dağılımı (3.001-10.000 Kuruş Arası)

Terekelerde servetin mekânsal dağılımını bir bütün olarak irdelediğimizde; 1703-1754 yılları arasında genel itibarıyla zengin ve fakirler arasında mekânsal bir sınıflaşmanın olmadığı, fakir, orta halli ve zengin kimselerin aynı mahalleri mesken tuttuğu görülmüştür.¹²³¹ Bu noktadan hareketle servetin mekânsal dağılımında ön plana çıkan mahalleleri misal olarak verebiliriz. Örneğin; İskender Paşa, Debbaghane, Tekfur Çayırı, Cami-i Kebir, Bab-ı Bazar, Bozdepe gibi mahallelerde zengin, orta halli ve fakir kimseler aynı mahalle ortamını paylaşmaktaydı.¹²³² Özellikle İskender Paşa Mahallesi 300 kuruş ve aşağısında servete sahip 31 tereke sahibine¹²³³ ev sahipliği yapmasının yanı sıra servet değeri 301 ila 600 kuruş arasında kalan orta halli 15 kişiye ve servet değeri 601 kuruş ila 3.000 kuruş arasında kalan 15 zengine de ev sahipliği yapmaktaydı.¹²³⁴ Bunlara rağmen terekeler nezdinde zengin ve fakir ayrımının görüldüğü mahalleler de mevcuttu. Mekân noktasında bu ayrımının en belirgin görüldüğü mahalle ise İmaret Mahallesi'ydi. Bu mahalleye daha yakından baktığımızda servet değeri 300 kuruş ve aşağısında kalan 28 kişi ve 301 kuruş ila 600 kuruş arasında kalan orta halli 10 kişinin bahsi geçen mahalleyi mesken tutmalarına karşılık servet değeri 601 kuruş ve üzerinde kalan sadece 2 tereke sahibi bu mahalleyi mesken tutmuştu.¹²³⁵ Bu noktadan hareketle, tereke kayıtları ölçüsünde, İmaret Mahallesi'nin fakirlerin yurt edindiği mekânlar arasında yer aldığını söylemek mümkün görünmektedir. İmaret Mahallesi özelinde tespit ettiğimiz bu hususu

¹²³¹ TŞS, No: 1878, s. 48. TŞS, No: 1885, s. 45. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1890, s. 84. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1902, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 53.

¹²³² TŞS, No: 1873, s. 47. TŞS, No: 1878, s. 48. TŞS, No: 1902, s. 68.

¹²³³ Bu kişilerden 11'inin servet değeri 100 kuruş ve aşağısındadır.

¹²³⁴ TŞS, No: 1873, s. 21, 47. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1918, s. 87.

¹²³⁵ TŞS, No: 1874, s. 58. TŞS, No: 1880, s. 142. TŞS, No: 1898, s. 113. TŞS, No: 1904, s. 38. TŞS, No: 1913, s. 4.

Yeni Cuma Mahallesi'nde kısmen de olsa gözlemlemek mümkündür. Yeni Cuma Mahallesi'nde ikamet eden ve servet değeri bilinen 48 tereke sahibinden 33'ünün¹²³⁶ mal varlığı 300 kuruş ve aşağısında, 7'sinin 301 ila 600 kuruş arasında ve geriye kalan 8'inin ise 601 kuruş ila 10.000 kuruş arasında kalmaktaydı.¹²³⁷ İmaret Mahallesi'nde olduğu gibi Yeni Cuma Mahallesi de çoğunlukla fakirlerin mesken tuttuğu yerler arasındaydı (Bkz. Grafik 29, 30 ve 31).

Zenginlerin ise fakirlere kıyasla çoğunlukta olduğu mekânları tespit etmek terekeler ölçüsünde mümkün görünmemektedir. Bu durumun en büyük sebebi olarak ise zenginlerin fakirlere kıyasla sayılarının azlığı gösterilebilir.¹²³⁸ Ayrıca ortalama servet değerleri noktasında orta halli olarak ele aldığımız 301 ila 600 kuruş arası servet değerine sahip kimselerin ise doğal olarak fakir ve zengin zümre arasında konumlanmasından mütevellit ikamet noktasında belirgin bir hususiyetleri göze çarpmamaktadır.¹²³⁹

3.4.5. Borcu Terekesinden Fazla Olan Kayıtların Durumu: Müflisler

Terekelerde servet sahibi olan kimselerin bulunmasının yanı sıra hiç serveti olmayan diğer bir ifadeyle tüm serveti borcuna gitmiş tereke sahipleri de mevcuttu. Terekelerdeki ifadeyle “*duyûnu terekesinden izdiyâd olduğu halde fevt olan...*”¹²⁴⁰ yani iflas etmiş olan tereke sahiplerinin borcu, ardında bıraktığı mal varlığından fazla idi. Bundan dolayı öncelikle aşağıda verilecek servet değerlerinin borca giden minimum miktarı temsil ettiğini, borç miktarının ise daha fazla olduğunu hususen belirtmek gerekir. Vesikalarda tespiti yapılan 44 tereke sahibinin toplam borç miktarı, harcamalar kısmı çıkıldıktan sonra gerçekte kalan değer üzerinden, 28.345 kuruş olarak hesaplanmıştır.¹²⁴¹

Borçlu olarak vefat ettiği bilinen 44 tereke sahibinin 39'u Trabzon halkından olup bunlardan 34'ü Müslüman erkeklere, 1'i Müslüman kadına ve 4'ü de gayrimüslim erkeklere aitti.¹²⁴² Geriye kalan terekelerden 2'si ise gayrimeskûn erkeklere aitti. Bunun dışında arda kalan ve erkeklere ait 3 kaydın mekânı bilinmediğinden meskûn ve gayrimeskûn sınıflandırmasına tabi tutulmamıştır. Gayrimeskûnlara ait kayıtlardan ilki 1 Zilhicce 1156/16 Ocak 1744 tarihli Bolu Kasabası Gölyüzü

¹²³⁶ Bu kimselerden 13'ünün servet değeri 100 kuruş ve aşağısında kalmaktadır.

¹²³⁷ TŞS, No: 1873, s. 21. TŞS, No: 1880, s. 96. TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1907, s. 68. TŞS, No: 1913, s. 25.

¹²³⁸ TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 147. TŞS, No: 1890, s. 84. TŞS, No: 1902, s. 68.

¹²³⁹ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 34. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1906, s. 30. TŞS, No: 1916, s. 27. TŞS, No: 1919, s. 70.

¹²⁴⁰ TŞS, No: 1903, s. 59. Bu konuda ayrıca bkz. Ek 20.

¹²⁴¹ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1880, s. 123. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1892, s. 24. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1912, s. 27.

¹²⁴² TŞS, No: 1880, s. 123. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1892, s. 24. TŞS, No: 1903, s. 36.

Mahallesi'nde yaşayan kasap başı Hüseyin oğlu Hasan Beşe'ye aittir.¹²⁴³ Diğer kayıt ise 30 Rebiülevvel 1167/25 Ocak 1754 tarihli Tokat Meydan Mahallesi'nde oturan Süleyman Bey'e aittir.¹²⁴⁴ Gayrimeskûnlara ait bu iki kayıta toplam mal varlıkları terekelerde harcamalar (*mine'l-ihracât*) kısmında yer alan giderleri dahi karşılayamamıştır. Öyle ki Hüseyin oğlu Hasan Beşe eksi 42 kuruş ve Süleyman Beğ ise eksi 11 kuruş ile alacaklılara dahi bir şey bırakmamıştır.

Tablo 14: Müflislerin Genel Durumu

Müflisler	Kişi Sayısı	Kişisel Oran	Toplam Miktar	Miktarsal Oran	Ortalama Borçlanma
Meskûn Müslüman Erkek	34 kişi	%77	17.509 kuruş	%61,77	515 kuruş
Meskûn Müslüman Kadın	1 kişi	%2	20 kuruş	%0,07	20 kuruş
Meskûn Gayrimüslüm Erkek	4 kişi	%9	1.295 kuruş	%4,56	324 kuruş
Gayrimeskûnlar	2 kişi	%5	-	-	-
Diğerleri	3 kişi	%7	9.521 kuruş	%33,58	3.174 kuruş
Toplam	44 kişi	%100	28.345 kuruş	%100	644 kuruş

Vesikalarda Trabzon halkında olup iflas etmiş 39 tereke sahibinin toplam mal varlığı 18.824 kuruş olarak hesaplanmıştır. Ortalama borçlanma miktarı ise 483 kuruşa denk gelmektedir. Bu kimselerin takriben beşte biri ortalama servet değerinin oldukça üstünde olan ciddi bir borç ile vefat etmişlerdir. Öyle ki tüm borcun %67'sini oluşturan 8 kişinin ardında bıraktığı borç, 600 kuruşun üzerinde olup toplam değerleri 12.607 kuruştur.¹²⁴⁵ Belgelerde borçlanma oranları en yüksekten alçağa doğru 3.154, 2.878, 1.878, 1.606, 943, 810, 705 ve 633 kuruş olarak görülmektedir. Bunlar arasında ise ilk üç kişinin borca giden ve neredeyse meskûn halka ait tüm iflas kayıtlarının yarısını oluşturan terekelerin toplam değeri %42'lik oranla 7.910 kuruş idi. Vesikalarda 16 Şevval 1132/21 Ağustos 1720 tarihli kayıta Şirin Hatun Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Hüseyin Ağa'nın oğlu Çorbacı İbrahim Ağa'nın 3.154 kuruşluk varlığı en yüksek borçlanma örneğidir.¹²⁴⁶ Akabinde ise 25 Safer 1160/8 Mart 1747 tarihli diğer bir kayıta Amasya Mahallesi sakinlerinden olan Ali Ağa'nın oğlu Serturnacı Poladzade Ahmed Ağa 2.878 kuruşluk varlığıyla ikinci sırada,¹²⁴⁷ Tekfur Çayırı Mahallesi'nde oturan 4 Ramazan 1138/6 Mayıs 1726 tarihli Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'nin 1.878 kuruşluk mal varlığı ile üçüncü sırada gelmekteydi.¹²⁴⁸ İlâveten iflas etmiş meskûn halkın, yaklaşık beşte birini oluşturan kimseleri de bu noktada ele alabiliriz. Bu çerçevede ortalama

¹²⁴³ TŞS, No: 1912, s. 24.

¹²⁴⁴ TŞS, No: 1919, s. 24.

¹²⁴⁵ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1880, s. 123. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1892, s. 24. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1912, s. 24, 27. TŞS, No: 1919, s. 24.

¹²⁴⁶ TŞS, No: 1878, s. 15.

¹²⁴⁷ TŞS, No: 1916, s. 6.

¹²⁴⁸ TŞS, No: 1885, s. 95.

servet değeri 300-600 kuruş arasında kalan tereke sahiplerinin mal varlıkları yüksekte alçağa doğru 595, 568, 550, 448, 404, 399 ve 360 kuruş olup, toplam değerleri %18’lik bir oranla 3.324 kuruştur.¹²⁴⁹

Müflis kimseler arasında %7’lik oranla, 1.295 kuruşluk borçlanma ile gayrimüslimlere ait 4 tereke sahibi bulunmaktadır. Bu kimseler arasında 595 ve 399 kuruş değerinde borca giden mal varlığı, Ayor Mahallesi’nde oturan gayrimüslim 2 erkeğe aitti.¹²⁵⁰ Geriye kalan 220 kuruş değerindeki mal varlığı Hristos Mahallesi’nde ikamet eden şahsa, diğeri ise 81 kuruşluk mal varlığı ile Kemer Kaya Mahallesi’nde oturan Lefter’e aitti. Ortalama borçlanma miktarları ise 324 kuruştur. Bu değer terekelerde nezdinde tespit edilen ortalama servet değerleri aralığında olup, dikkate değer bir borca denk gelmektedir.¹²⁵¹

Belgelerde şahıslara yapılan 18.824 kuruşluk borçlanmanın yanı sıra devlete de borçlanan tereke sahipleri ile de karşılaşmaktayız. Diğerleri kısmında zikrettiğimiz 3 kişinin devlete olan toplam borç miktarı tüm borçlanmanın yaklaşık %34’lük kısmı olan 9.521 kuruştur. Bunlar arasında en yüksek meblağ Vezir Abdurrahman Paşa’nın devlete giden 6.674 kuruşluk borcudur.¹²⁵²

Terekenin alacaklılara intikalinde herhangi bir mal kaçırma ya da gizleme gibi bir duruma izin vermemek adına bazı kayıtlarda varislere yemin ettirilerek bu yemin kaydı tereke metninin son kısmına eklenmekteydi. Örneğin; 20 Safer 1126/7 Mart 1714 tarihli kayıta Bab-ı Zağnos Mahallesi’nde oturan ve Erzurum’da vefat eden Mehmed oğlu Süleyman Ağa’nın eşi Mehmed kızı Rukayye Hatun’dan, eşinin bildirilen terekesinden başka terekesi olmadığına ve bakır mutfak eşyalarını almadığına, gizlemediğine ve bir başkasına da gizlettirmediğine dair mahkeme kaydında şu şekilde yemin alınmıştır: “*Balâda tafsili beyan olunduğu üzre müteveffa-yı mezburun mestur olan terekesinden gayri terekesini ve evâni-i nuhâsiyye ve gayri nuhâsiyyesini zevcesi mezbûre Rukayye Hatun ahz ü kabz ve ihtifâ itmediğine ve bir kimesneye ihtifâ itdürmediğine garimleri merkumuna iltimaslarıyla mezbure Rukayye Hatun’a yemin teklif olundukda ol dâhi hasbe’l-mesul yemin-i billahi’l ‘azim itmekle, bu yemin kaydır.*”¹²⁵³

Borcu terekesinden fazla olduğu belirtilen 4 Cemaziyelevvel 1127/8 Mayıs 1715 tarihli diğer bir miras kaydında, Derviş Ali Tekyesi Mahallesi’nde oturan ve asılarak vefat eden Mahmud oğlu Mehmed Ağa’nın durumu da dikkate değerdir. Sicillerdeki deyimle “*cunûn-ı mutbik*” yani sürekli olarak geçmeyen delilik halinde olan Mehmed Ağa’nın toplamda yaklaşık 86 kuruş değerindeki mal

¹²⁴⁹ TŞS, No: 1878, s. 68. TŞS, No: 1885, s. 42. TŞS, No: 1898, s. 23. TŞS, No: 1903, s. 59. TŞS, No: 1912, s. 27. TŞS, No: 1917, s. 67. TŞS, No: 1919, s. 68.

¹²⁵⁰ TŞS, No: 1912, s. 27. TŞS, No: 1917, s. 67.

¹²⁵¹ TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1904, s. 34.

¹²⁵² TŞS, No: 1892, s. 108.

¹²⁵³ TŞS, No: 1874, s. 12.

varlığından teçhiz ve tekfin gibi bazı harcamaların çıkıldıktan sonra ortalama 67 kuruş kaldığı bilinmekte fakat bu mal varlığının akıbeti hakkında vesikalarda detaylı bilgi mevcut değildir.¹²⁵⁴

3.4.6. Beytûlmâle Kalan Terekeler

Mahkeme kayıtlarında 1703-1754 yılları arasında 1.183 tereke sahibi içerisinde, bütün mal varlığı beytûlmâle kalan 169 tereke sahibi %14,28 oranla karşımıza çıkmaktadır.¹²⁵⁵ Beytûlmâle kalan mal varlıklarından çoğunluğunu 136 tereke sahibi ile gayrimeskûnlar oluştururken,¹²⁵⁶ 29'unu Trabzon'da ikamet eden tereke sahipleri¹²⁵⁷ ve geriye kalanını da ikamet yeri meçhul olan 4 tereke sahibi¹²⁵⁸ oluşturmaktaydı. Terekelerde 1703-1754 yılları arasında beytûlmâle kalan toplam mal varlıklarının değeri ise yaklaşık olarak 18.430 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹²⁵⁹ Beytûlmâle kalan toplam servet değerinin dağılımı kayıtlarda; gayrimeskûn tereke sahipleri 14.602 kuruş,¹²⁶⁰ meskûn tereke sahipleri 3.679 kuruş,¹²⁶¹ meskûn ve gayrimeskûn olduğu bilinmeyen tereke sahipleri 149 kuruş¹²⁶² olarak sıralanmaktaydı (Bkz. Grafik 32). Beytûlmâle kalan terekeler kişi başına düşen ortalama cihetiyle ele alındığında ise gayrimeskûnlarda 86,40 kuruş,¹²⁶³ Trabzon'da ikamet eden tereke sahiplerinde ise bu ortalama %47 artışla 126,86 kuruş idi.¹²⁶⁴

Gayrimeskûnlara ait tereke kayıtlarında devlet hazinesine aktarılan mal varlıkları noktasında, ortalama servet dağılımı olan 440 kuruşun¹²⁶⁵ üzerinde olan 8 muhallelfat kaydı bulunmaktaydı. Bunlar arasında Sivas Gürün'dan Hasan oğlu Ömer 1.615 kuruş ile ilk sırada, Çankırı'dan Çorbacı Ahmed Ağa 928 kuruş ile ikinci sırada ve Tunus'dan olan başka bir şahıs ise 731 kuruş ile üçüncü sırada yer almaktaydı.¹²⁶⁶

¹²⁵⁴ TŞS, No: 1874, s. 79. Borcu terekesinden fazla olan diğer kayıtlarda ise harcamalar çıkıldıktan sonra herhangi bir varlık kalmamıştır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bakınız: TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1880, s. 123. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1892, s. 24. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1912, s. 27.

¹²⁵⁵ TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 24, 25, 29. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1891, s. 43. TŞS, No: 1898, s. 26.

¹²⁵⁶ TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1890, s. 6. TŞS, No: 1892, s. 16.

¹²⁵⁷ TŞS, No: 1888, s. 25, 27. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 30. TŞS, No: 1917, s. 62.

¹²⁵⁸ TŞS, No: 1888, s. 28. TŞS, No: 1895, s. 135. TŞS, No: 1912, s. 33, 50.

¹²⁵⁹ TŞS, No: 1871, s. 78. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 24, 25, 29. TŞS, No: 1890, s. 6, 64. TŞS, No: 1891, s. 43. TŞS, No: 1898, s. 26. TŞS, No: 1895, s. 135. TŞS, No: 1912, s. 33.

¹²⁶⁰ TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1890, s. 6. TŞS, No: 1892, s. 16.

¹²⁶¹ TŞS, No: 1888, s. 25, 27. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 30. TŞS, No: 1917, s. 62.

¹²⁶² TŞS, No: 1888, s. 28. TŞS, No: 1895, s. 135. TŞS, No: 1912, s. 33, 50.

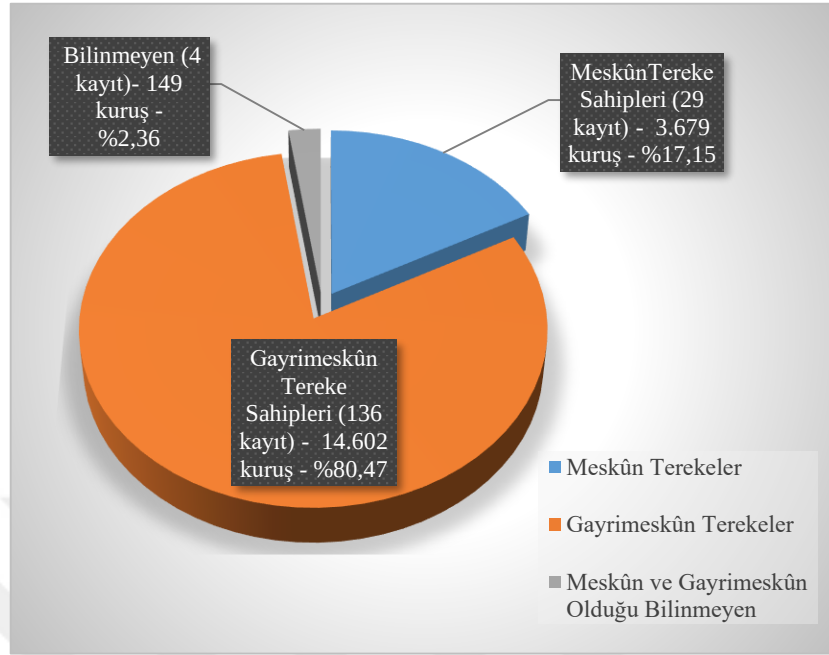
¹²⁶³ TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1890, s. 6. TŞS, No: 1892, s. 16.

¹²⁶⁴ TŞS, No: 1888, s. 25, 27. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 30. TŞS, No: 1917, s. 62.

¹²⁶⁵ Bu hususta bu çalışmada yer alan “*Servetin Terekelerdeki Genel Dağılımı*” adlı konuya bakınız.

¹²⁶⁶ TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1891, s. 43. TŞS, No: 1898, s. 26.

Grafik 32: Beytûlmâle Kalan Terekelerin Genel Durumu

Trabzon halkından olan kimselere bakıldığında ise tüm beytûlmâle kalan mal varlıkları arasında en yüksek meblağ olan 1.854 kuruş ile Kabak Meydanı Mahallesi'nden Abdullah oğlu Hacı Hasan'ın terekesi ilk sırada gelmektedir.¹²⁶⁷ Akabinde ise 17 Ramazan 1149 tarihli kayıta Yoros Kazası'nda ikamet eden Abdullah oğlu Kara Mehmed'in 400 kuruş değerindeki mal varlığı ön plana çıkmaktaydı.¹²⁶⁸ Beytûlmâle kalan mal varlıkları arasında ayrıca Trabzon'da ikamet eden ortalama 69 kuruş mal varlığıyla 7 kadın terekesi de mevcuttu.¹²⁶⁹

1703-1754 yılları arasında beytûlmâle kalan gayrimüslimlere ait 8 adet tereke kaydı bulunmaktadır. 7'si gayrimeskûn 1'i meskûn olan bu terekelerin toplam değeri ise 1.283 kuruştur. Bu kayıtlar arasında 28 Ramazan 1164/30 Ağustos 1751 tarihli Sivas Gürün'dan gayrimüslim bir erkeğe ait olan terekenin değeri 428 kuruş ile diğer tüm kayıtlar arasında en fazlasıdır.¹²⁷⁰ Akabinde gayrimüslim bir Ermeni'ye ait 14 Muharrem 1148/6 Haziran 1735 tarihli kayıt 246 kuruş ile ikinci sırada,¹²⁷¹ yine Sivas Gürün'dan gayrimüslim bir erkeğe ait 10 Şaban 1164/4 Temmuz 1751 tarihli kayıt 237,5 kuruş ile üçüncü sırada gelmekteydi.¹²⁷²

¹²⁶⁷ TŞS, No: 1903, s. 10.

¹²⁶⁸ TŞS, No: 1902, s. 29.

¹²⁶⁹ TŞS, No: 1892, s. 63. TŞS, No: 1903, s. 32. TŞS, No: 1904, s. 38. TŞS, No: 1906, s. 51. TŞS, No: 1907, s. 29. TŞS, No: 1910, s. 11, 21.

¹²⁷⁰ TŞS, No: 1919, s. 98.

¹²⁷¹ TŞS, No: 1898, s. 18.

¹²⁷² TŞS, No: 1918, s. 98.

Terekenin beytûlmâle aktarılmasındaki en büyük sebep olarak vesikalarda görünürde bir varisin bulunmaması ileri sürülmektedir. Bu husus 2 Muharrem 1138/10 Eylül 1725 tarihli kayda; *“Mahmiyye-i İstânbûl sükkânından olub İrân Seferi’nden Trabzon’a gelüb ber-vech misâfîren medîne-i mezbûra sûkında vefât iden İbrâhim Beşe bin Abdullah’ın zâhîrde vârisi ma’rûfî olmayub terekisi beytû’l-mâle dâhil olmağla medîne-i mezbûrede yeniçeriler zâbiti ve beytû’l-mâl emîni olan ‘umdetü’l-emâcid ve’l-ekârim Mehmed Ağa tarafından tayîn olunan çukadârı Mehmed Beşe ma’rifetiyle kâbel-i şer’den müteveffâ-yı mezbûrun terekisi tahrîr ve sûk-i sultânîde ba’de’l-müzâyede bey’ olunub emîn mûmâ- ileyhe teslim olunan tereke-i müteveffâ-yı defderidir ki ber-vech âtî zikr olunur. Fi’l yevmi’s-sânî mâh-ı muharremü’l-harâm sene semân ve selâsîn ve mi’e ve elf.”* şeklinde aksettirilmiştir.¹²⁷³ Beytûlmâle aktarılan terekelerde gayrimeskûnların yaklaşık olarak %80 oranla bu noktada öne çıkması doğal olarak karşılanabilir. Nitekim memleketlerinden farklı sebeplerle Trabzon’a yolculuk yapan bu kimselerin varislerinin ortaya çıkması ya da bulunması Trabzon’da ikamet eden kimseler kadar kolay değildi. Ayrıca gayrimeskûnların beytûlmâle intikal eden mal varlıkları, yolculuk esnasında yanında mevcut olan eşyalarla genellikle sınırlı olmasından dolayı, beytûlmâle aktarılan ortalama 86,40 kuruş ile en düşük mal varlıkları bu kimseler arasından çıkmaktaydı. Diğer bir ifadeyle gayrimeskûnların memleketlerindeki mal varlıkları bunun dışındaydı.¹²⁷⁴ Trabzon’da ikamet eden tereke sahiplerinde ise söz konusu olan varlıklar terekelere yansıyan tüm serveti ifade etmekteydi. Trabzon’da ikamet eden kimselerin %47 farkla ve ortalama 126,86 kuruş ile beytûlmâle intikal eden servetleri bu noktada olağan karşılanabilir.¹²⁷⁵

3.5. Terekeler Üzerinden Trabzon’da Fiyatlar

Fiyat tarihi noktasında Osmanlı’daki çeşitli vesikalar incelendiğinde bütün bu belgelerin düzenli bir fiyat tarihi araştırmalarında yetersiz olduğu görülür. Fakat bu belgeler arasında kadı sicilleri bundan müstesnadır. Çünkü sicillerin sürekli, canlı ya da güncel olması içerdiği fiyat verilerinin de güncel olması anlamına geliyordu. Bu noktadan hareketle kadı sicillerine yansıyan tereke defterlerindeki varlıkların fiyat bilgisi ile kayıtlara geçirilmesi hem çeşitli varlıkların fiyat bilgisine ulaşmaya hem de bazı varlıkların tarihsel fiyat değişimlerinin takibine izin vermektedir. Terekelerin sunduğu veri potansiyeli arasında, vefat eden kimsenin mal varlıklarının isim ve değerleriyle sıralandığı envanter kısmı bu doğrultuda dikkate değerdir. Bu kısımda fiyatlaması yapılan varlıklar arasında en başta genellikle ev ve kişisel eşyalar ile yiyecek ürünleri gelmekteydi. Akabinde ise sahip olduğu köle ve cariyeleri, hayvanları, gayrimenkul varlıkları (arsa, menzil, dükkân, ambar, fırın vs.) sıralanmaktaydı. Kısaca vesikalarda gündelik hayatın idamesi noktasında gerekli olan birçok varlığın değerinin belirlenmesi aynı zamanda 1703-1754 yılları arasında Trabzon’da yaşayan fakir, orta halli ve zengin kimselerin erişebileceği mal varlıklarının neler

¹²⁷³ TŞS, No: 1888, s. 24.

¹²⁷⁴ TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1890, s. 6. TŞS, No: 1892, s. 16. Bu konuda ayrıca bkz. Ek 21.

¹²⁷⁵ TŞS, No: 1888, s. 25, 27. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1898, s. 30. TŞS, No: 1917, s. 62.

olabileceği hakkında da genel bir fikir vermektedir. Bu noktadan hareketle tereke kayıtlarında 1703-1754 yılları arasında fiyatlaması yapılan ve bizim de fiyat tespitinde bulunabildiğimiz hayvan, yiyecek, bitki, eşya, dükkân, köle ve cariye gibi varlıkların fiyatları genel olarak ele alınacaktır. Bahsi geçen bu varlıklar ortalama fiyatları, en düşük ve en yüksek fiyatlar, değişim katsayıları, fiyat hareketlerinin tarihsel seyri noktasında özet olarak sunulacaktır. Fiyat veri potansiyeli fazla olan varlıklar grafik ve tablolar eşliğinde ortalama fiyatları, veri potansiyeli az olan varlıkların ise daha çok spesifik fiyat bilgisi paylaşılacaktır. Ayrıca bu çalışmanın sonunda terekelerdeki fiyatlamaların genel bir özeti ele alınacaktır.

3.5.1. Fiyatlamalar ve Fiyat Tespitinde Karşılaşılan Bazı Güçlükler

Terekelerde fiyatlamalardan bahsetmeden önce fiyatlamaya söz konusu olan mal varlıklarına nasıl paha biçildiğinin bilinmesi fiyat tespiti noktasında önemli bir husustur. Nitekim bu varlıkların fiyatlanmasında eski ve yeni, yaşlı ve genç, hasta ve sağlıklı, renk, konum gibi fiyata doğrudan etki eden hususiyetlerin yanı sıra fiyat tespitini zorlaştıran hallerle de karşılaşmaktayız.¹²⁷⁶ Misal olarak mal varlıklarının tek başına ya da birçok nesne ile toptan fiyatlanması, ölçü ya da miktarının bilinmemesi, yukarıda bahsi geçen ve fiyata doğrudan etki eden özelliklerinin kayıtlara yansıtılmaması gibi birçok husus da fiyat tespitindeki belirsizliği arttırmaktadır.¹²⁷⁷ Dolayısıyla fiyatlar hakkında bilgi vermeden önce farklı mal varlıklarının fiyatlanmasında izlenen yöntemler ve buna karşın bizim fiyat tespitinde izlediğimiz yöntemleri örnekler eşliğinde özet olarak ele almayı uygun gördük.

Fiyat tespitinde en çok karşılaşılan güçlüklerin başında ilk olarak, birden fazla nesnenin fiyatının toplam olarak yazılmasıdır.¹²⁷⁸ Bu durum fiyat tespitinde iki nesneden hangisinin daha pahalı olduğu ya da ortalama fiyatları hakkında sağlıklı yorumlarda bulunmayı da güçleştirmektedir. İkidenden fazla nesnelerde ise sayı arttıkça doğru orantılı olarak bu hal daha da zorlaşmaktadır. Mesela mutfak eşyalarında sahan, güğüm, tas, kevgir, kepçe, ibrik, bakraç, tava, kazan, tencere, leğen gibi aletler;¹²⁷⁹ çiftçilik aletlerinden balta, kerendi, kazma, bel, kürek, orak, saban demiri gibi aletlerin¹²⁸⁰ ya da diğer meslekî eşyaların¹²⁸¹ tümüne ya da bir kısmına toptan fiyat verilmesi bu bağlamda

¹²⁷⁶ TŞS, No: 1874, s. 98, 106, 113. TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1880, s. 21, 28, 33, 70, 75, 88, 141, 142. TŞS, No: 1882, s. 14, 68. TŞS, No: 1883, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 55, 75, 78, 86, 144i 147. TŞS, No: 1886, s. 90, 105, 114, 119. TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1889, s. 57, 66, 101. TŞS, No: 1890, s. 90, 97. TŞS, No: 1895, s. 77.

¹²⁷⁷ TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1889, s. 10. TŞS, No: 1890, s. 89. TŞS, No: 1901, s. 11. TŞS, No: 1902, s. 13. TŞS, No: 1903, s. 16, 19, 21. TŞS, No: 1904, s. 5, 6, 7, 10. TŞS, No: 1907, s. 26, 41, 44. TŞS, No: 1910, s. 30, 34. TŞS, No: 1911, s. 15, 17.

¹²⁷⁸ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1871, s. 20. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1878, s. 28, 38.

¹²⁷⁹ TŞS, No: 1878, s. 38, 46. TŞS, No: 1880, s. 70, 72, 76, 80, 142. TŞS, No: 1882, s. 19. TŞS, No: 1883, s. 27. TŞS, No: 1904, s. 42. TŞS, No: 1912, s. 40.

¹²⁸⁰ TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1889, s. 10.

¹²⁸¹ TŞS, No: 1880, s. 14. TŞS, No: 1898, s. 180. TŞS, No: 1902, s. 69. TŞS, No: 1914, s. 9.

zikredilebilir. Özellikle mutfak eşyalarında, eşyaların yapısına bağlı olarak da toptan fiyatlamalar da mevcuttu. Eğer eşyalar bakırdan imal edilmişse eşyanın kullanım amacından ziyade yapısının fiyatlamalarda ön plana çıktığı görülmüştür. Nitekim farklı amaçlarla bakırdan yapılan mutfak eşyaları başta olmak üzere bu eşyaların ağırlığı esas alınarak “kıyye” ağırlık birimi üzerinden bakır eşyalara fiyat biçilmiştir.¹²⁸² Diğer bir ifadeyle bakırın ağırlığı eşyanın fiyatını belirlemiştir. Doğal olarak bu durum bakır eşyaların bir bütün olarak fiyatlanmasına sebep olmuştur. Benzer durumu gümüş eşyalarda da müşahade etmek mümkündür. Ana maddesi gümüş olan leğen, ibrik, tas, sahan, fincan, hançer, kılıç, yüzük, saat, zincir gibi eşyaların fiyatları tespit edilirken iki veya daha fazla eşyanın fiyatları bir bütün olarak kayıtlara aksettirilmiştir. Leğen, ibrik, tas gibi eşyaların toplam ağırlıklarının “dirhem” ölçü birimi üzerinden tespit edilmesi ve fiyatlarının da yine bu tespit üzerinden toptan verilmesi yine spesifik olarak fiyat tespiti yapmayı güçleştirmektedir.¹²⁸³ Bu durum bakır ve gümüş eşyalar üzerinden 1 kıyye bakırın ya da 1 dirhem gümüşün fiyatını tespit etmemize olanak sağlarken, bir adet fincan, hançer ve tas gibi eşyaların fiyatları hakkında yorum yapmamızı sınırlandırmaktadır. Diğer bir tabirle bahsi geçen nesnelerin tek başına ağırlığının bilinmesi o nesnenin ortalama değerini tespit etmemize imkân sağlayabilirdi. Bu türden fiyatlamalar terekelerde oldukça yaygın olmakla beraber bahsi geçen nesnelerin tek olarak fiyatlandığı sınırlı kayıtlar da mevcuttur.¹²⁸⁴ Fakat bu durum 1703-1754 yılları arasında fiyatların takibi noktasında düzenli bir veri elde etmeyi veya bazı nesnelerin fiyatlarının belli bir yıl ya da birkaç yıl ile sınırlanmış olmasına bağlı olarak da fiyatların tarihsel değişimini takip etmeyi oldukça güçleştirmektedir.

Fiyatlaması yapılan eşyalar arasında giyim eşyalarına biçilen fiyatlarda da bazı problemlerle karşılaşmaktayız. Bunların en başında köhne, müstamel, cedit ya da atik gibi eşyanın durumunu belirten sıfatların kullanılması noktasındadır.¹²⁸⁵ Eşyanın değerini belirlemekte kullanılan bu sıfatlar kısmen de olsa bir ölçüt olarak kullanılmakla beraber köhne ya da müstamel olan iki aynı eşyanın değerinin de her zaman aynı olacağı ya da birbirine yakın değerlerde fiyatlanacağı anlamına gelmiyordu. Belgelerde sıkça geçen köhne¹²⁸⁶ kelimesi daha çok eski, yıpranmış diğer bir ifadeyle ömrünü bitirmek üzere ya da bitirmiş eşyalar için kullanılmaktaydı. Müstamel¹²⁸⁷ kelimesi ise köhne eşyalara kıyasla daha yeni olan ve kullanılmakta veya kullanılmış eşyalar için belirtilen bir sıfattı. Bu kelimeler sicillerde genellikle ayrı ayrı kullanılmakla beraber bir arada aynı nesnenin (*köhne müstamel minder, köhne müstamel kavuk, köhne müstamel alaca kilim gibi*) durumunu ifade etmek

¹²⁸² TŞS, No: 1916, s. 6, 18. TŞS, No: 1917, s. 70. TŞS, No: 1918, s. 64.

¹²⁸³ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1904, s. 39. TŞS, No: 1912, s. 60.

¹²⁸⁴ TŞS, No: 1874, s. 25, 45. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1888, s. 50, 51. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1898, s. 138. TŞS, No: 1917, s. 15.

¹²⁸⁵ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1871, s. 68, 71. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1906, s. 53, 56. TŞS, No: 1907, s. 26, 57, 69. TŞS, No: 1918, s. 65, 72, 106. TŞS, No: 1919, s. 42, 83. TŞS, No: 1920, s. 32, 108.

¹²⁸⁶ Tereke kayıtlarında 8.499 adet eşyanın durumunu belirtmek için kullanılmıştır.

¹²⁸⁷ Tereke kayıtlarında 2.300 adet eşyanın durumunu belirtmek için kullanılmıştır.

için de kullanılmaktaydı.¹²⁸⁸ Her iki kelimenin anlamca birbirine yakın olması ve fiyatlamalarda bu durumun eşyanın fiyatını tespit eden memurun inisiyatifine bırakılmış olma ihtimali de fiyatlamalarda ciddi dalgalanmalara sebebiyet verdiğini düşünmekteyiz. Doğal olarak bir eşyanın yaşı ve kullanım sıklığına bağlı olarak eşyada meydana gelen deformasyonu tespit etmenin güç olması, zahire bakıp hüküm vermenin ise daha kolay ve hızlı olması hasebiyle fiyat tespitinde bulunan memurların bu yöntemle hareket ettiklerini söylemek kuvvetle muhtemel görünmektedir. Çünkü müstamel ve köhne sıfatlarıyla nitelenen iki aynı nesnenin fiyatı arasında ciddi farklar olabilmekteydi. Örneğin, köhne kavuk fiyatları 1725'te 1 kuruş, 1726'da 2 kuruş, 1727'de 0,25 kuruş; müstamel kavuk fiyatları ise 1728'de 0,75 kuruş, 1732'de 0,25 kuruş, 1733'te 1,5 kuruş olarak sicillere kaydedilmiştir.¹²⁸⁹ Cedit¹²⁹⁰ (yeni) olan nesnelerde ise köhne ve müstamel nesnelere kıyasla fiyat farkları oldukça düşük kalmaktadır. Yine kavuk fiyatları üzerinden devam edersek 1722'de ortalama 2 kuruş olarak fiyatlanan credit kavuk fiyatları 1736 ve 1740'lı yıllarda da yine yaklaşık 2 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹²⁹¹ Aynı özelliklere sahip credit eşya fiyatlarında, fiyat farkının iki katını genellikle geçmediği söylenebilir. Benzer fiyatlamaları diğer eşyalarda da müşahade etmek mümkündür.¹²⁹²

Doğal olarak fiyatlamalarda köhne, müstamel ve credit kavramları yukarıda bahsedilen yalın halleri dışında renk, eşyanın ya da kumaşın cinsi, kullanım amacı ya da cinsiyete göre kullanımı, örgü biçimi, süsleme, büyük ya da küçük olması, menşei gibi birçok unsur da fiyatlamalarda ciddi değişikliklere sebebiyet verebiliyordu. Kırmızı ve alaca kilim; kırmızı ve beyaz ihram; yeşil, siyah, beyaz, alaca kuşak farklı renkteki eşyalara; Halep kutnisi, alacası ve kuşağı; Acem entarisi, kaftanı ve kürkü; Türkmen kilimi ve gömleği menşei farklı olan eşyalara; savatlı kemer kuşak, şemseli kaput süslü eşyalara bu minvalde verilebilecek örneklerden sadece birkaçıdır.¹²⁹³ Çünkü fiyatlamalarda eşyanın belli bir hususiyetine yapılan vurgu aynı zamanda onu benzer diğer eşyalardan ayıran hususiyetiydi.

Ayrıca terekelerde çoğu nesnenin kullanım durumunu vurgulayan köhne, müstamel ve credit kavramlarının kullanılmadan fiyatlanmasının yanı sıra renk, köken, süsleme, kumaş gibi doğrudan eşyanın herhangi bir özelliğine atıfta bulunulmadan yalın halde fiyatlanan eşyalara da terekelerde rastlamak mümkündür. Bu tür fiyatlamalarda eşyanın değerine etki eden sıfatların kullanılmaması,

¹²⁸⁸ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1898, s. 5, 23. TŞS, No: 1898, s. 138. TŞS, No: 1901, s. 4, 11, 14, 17. TŞS, No: 1917, s. 69.

¹²⁸⁹ TŞS, No: 1888, s. 45. TŞS, No: 1889, s. 16, 100. TŞS, No: 1895, s. 78, 93. TŞS, No: 1896, s. 15, 17. TŞS, No: 1897, s. 8.

¹²⁹⁰ Tereke kayıtlarında 663 adet eşyanın durumunu belirtmek için kullanılmıştır.

¹²⁹¹ TŞS, No: 1880, s. 99. TŞS, No: 1904, s. 61.

¹²⁹² TŞS, No: 1871, s. 68, 71. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1901, s. 4, 11, 14, 17. TŞS, No: 1906, s. 53, 56. TŞS, No: 1907, s. 26, 57, 69. TŞS, No: 1917, s. 69. TŞS, No: 1918, s. 65, 72, 106. TŞS, No: 1919, s. 42, 83.

¹²⁹³ TŞS, No: 1874, s. 26, 54. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1898, s. 73, 94. TŞS, No: 1903, s. 8. TŞS, No: 1907, s. 38, 67. TŞS, No: 1909, s. 69.

diğer bir tabirle yalın halde sadece isim ve fiyat bilgisinin bulunması, bu eşyalar arasındaki fiyat korelasyonunu belli bir duruma atfetmeyi oldukça güçleştirmektedir. Başka bir deyişle eşyayı niteleyen herhangi bir verinin olmaması fiyata etki eden olasılıkları da ters orantılı olarak arttırmaktadır. Havlu, yastık, çarşaf, don, yaşmak, çember, mest, kilim, gömlek, seccade, pabuç gibi eşyalar bu noktada örnek olarak gösterilebilir.¹²⁹⁴

Hayvan fiyatlarını tespit ederken ise hayvanın cinsi, rengi, sağlık ve yaş durumu gibi hayvanın belli bir özelliğini öne çıkaran bazı sıfatların kullanılmış olması fiyatlamalar da kısmen de olsa kolaylık sağlamaktadır.¹²⁹⁵ Diğer taraftan doğrudan herhangi bir sıfat kullanılmadan yalın halde 1 baş at, inek ya da koyun gibi fiyatlamaların yapılması,¹²⁹⁶ bahsi geçen diğer faktörlerin göz ardı edilmesi ya da belirtilmemesi hayvan fiyatları hakkında kısmen de olsa yorum yapmayı güçleştirmektedir. Bunların yanı sıra hayvanların yavruları ile beraber fiyatlarının “*al kısırak ma tay 13 kuruş, inek ma buzağı 1 res 6 kuruş, koyun ve kuzu 50 res 46 kuruş*”¹²⁹⁷ şeklinde verilmesi ve at, koyun, inek gibi bazı hayvanlara toptan fiyat biçilmesi¹²⁹⁸ gibi farklı fiyatlamalar iki canlı arasındaki fiyat ayrımını da olanaksız hale getirmektedir. Örnek olarak; 2 Cemaziyel evvel 1145/21 Ekim 1732 tarihli kayıta Hoca Halil Mahallesi’nde ikamet eden Abdullah oğlu Erzincanî Hacı Ebubekr Efendi’nin terekesinde üç ayrı türden hayvanın “*doru bargir 1 ma sığır 1 atik katır 20 kuruş*” şeklinde tek kalemde fiyatlanması verilebilir.¹²⁹⁹

Gayrimenkul ya da taşınamaz mal varlıklarından dükkân, ev, arsa, tarla, bahçe ve arazi gibi varlıklarda fiyat tespitinde karşılaşılan en büyük problem, ilgili gayrimenkulün büyüklüğünün ya da ölçülerinin kayıtlara yansıtılmamasıdır.¹³⁰⁰ Arsa, arazi ve tarla gibi gayrimenkullerin günümüzdeki tabirle kaç dönüm, metre kare olduğu ya da çevre uzunluğunun bilinmemesi 1703-1754 yılları arasında yine bu ölçü birimlerine bağlı olarak 1 metrekare ya da 1 dönüm arsa, arazi ya da tarlanın ortalama fiyatını terekeler üzerinden söylemeyi olanaksızlaştırmaktadır. Misal olarak kayıtlarda arsa fiyatlarından bahsedilirken çarşıda dükkân arsası 100 kuruş, Orta Hisar Mahallesi’nde menzil arsası 350 kuruş, Debbaghane Mahallesinde vaki arsa 400 kuruş şeklinde genel bir konum ve fiyat bilgisi verilmektedir.¹³⁰¹

¹²⁹⁴ TŞS, No: 1878, s. 47. TŞS, No: 1880, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 46, 50. TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1892, s. 7, 21. TŞS, No: 1903, s. 44, 68.

¹²⁹⁵ TŞS, No: 1874, s. 5, 84. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1888, s. 12. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1895, s. 78, 93. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1910, s. 6.

¹²⁹⁶ TŞS, No: 1880, s. 22. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1890, s. 93. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1896, s. 18. TŞS, No: 1916, s. 6.

¹²⁹⁷ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 56. TŞS, No: 1890, s. 48.

¹²⁹⁸ TŞS, No: 1885, s. 59. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1907, s. 27. TŞS, No: 1917, s. 10.

¹²⁹⁹ TŞS, No: 1895, s. 78.

¹³⁰⁰ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1874, s. 50, 98. TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1893, s. 19. TŞS, No: 1896, s. 9. TŞS, No: 1898, s. 27, 70. TŞS, No: 1907, s. 33. TŞS, No: 1916, s. 9.

¹³⁰¹ TŞS, No: 1873, s. 66. TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1913, s. 49.

Yukarıda bahsi geçen diğer fiyatlamalarda olduğu gibi gayrimenkul fiyatlamalarında da kısmen de olsa toptan fiyatlamaların yapıldığı görülmektedir. Gayrimenkullerin; bahçe, tarla, orman ve arsa¹³⁰² ya da bunlar üzerinde inşa edilmiş ambar, menzil, dükkân, mahzen, kahvehane gibi yapıların¹³⁰³ ayırım yapılmadan bir bütün olarak fiyatlanması fiyat ayırımında ya da tespitinde diğer müşküller arasında ifade edilebilir.

Dükkân, kahvehane gibi yapıların da benzer şekilde, günümüz tabiriyle söyleyecek olursak, kaç metre kare gibi alan bilgisinin bilinmediğini, fakat fiyat tespiti konusunda ise arsa, tarla ve arazi gibi gayrimenkullere oranla daha avantajlı olduğumuzu söyleyebiliriz. İlk olarak dükkân gibi yapılarda genel konumlandırmayla beraber daha spesifik olarak da konumlandırmalar mevcuttu. Örneğin; 28 Şevval 1148/12 Mart 1736 tarihli kayıta İskender Paşa Mahallesi'nde ikamet eden İshak kızı Esmâ'nın mal varlıkları arasında bulunan terzi dükkânının Çifte Hamam yakınında iki kapı arasında yer aldığı, 1 odalı mahzen ve 2 odalı dükkânının da Çarşı Cami-i Şerifi Mektebi'ne bitişik olarak konumlandığı görülmektedir.¹³⁰⁴ Yapıların günümüzde de olduğu gibi konuma bağlı olarak değerlerinin de değiştiği bilinmekte ve benzer özelliklere sahip iki bakkal dükkânından veya kahvehaneden her birinin Trabzon çarşısı içinde ya da çarşı dışında herhangi bir mahallede konumlanmasının, değerine doğrudan etki edeceğini söylemek mümkündür.¹³⁰⁵ Başka bir deyişle gayrimenkullerin merkeze yakınlığı ve uzaklığı değerlerinin belirlenmesinde bir ölçüt olarak esas alınabilir. Ayrıca konumla beraber dükkân gibi yapıların oda sayısı, alt ve üst katlı olmaları¹³⁰⁶ ve yine yapının alt ve üst katının kısmen de olsa kullanım amacının bilinmesi¹³⁰⁷ gayrimenkuller arasında fiyat tespiti noktasında yapı ya da binaları daha avantajlı duruma getirmektedir.

Yiyecek ve içecek fiyatları diğer tüm fiyatlara kıyasla fiyat tespitinin daha kolay ve daha doğru yapıldığı fiyatlardır. Çünkü fiyat dalgalanmalarına sebebiyet veren renk, tür, menşei ya da eski ve yeni gibi değişken unsurların genellikle kullanılmadığı yiyecek ve içecek fiyatları dönemsel enflasyonun izlerinin sürülmesine de bu cihetiyle destek sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle fiyatların daha stabil seyretmesi ya da doğal olarak hayatın devamlılığı noktasında herkesin ihtiyaç duyduğu nesneler olması ve fiyatlarının herkes tarafından ortalama olarak da bilinmesi hasebiyle daha güvenilir veriler elde etmek de daha tabiidir.¹³⁰⁸ Bu durumu zeytin, zeytinyağı, buğday, mısır, kahve

¹³⁰² TŞS, No: 1901, s. 11. TŞS, No: 1906, s. 13.

¹³⁰³ TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1917, s. 14.

¹³⁰⁴ TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1901, s. 40.

¹³⁰⁵ TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1906, s. 47. TŞS, No: 1911, s. 17. TŞS, No: 1916, s. 9.

¹³⁰⁶ TŞS, No: 1885, s. 60. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1916, s. 9, 35.

¹³⁰⁷ TŞS, No: 1895, s. 66. TŞS, No: 1907, s. 31.

¹³⁰⁸ TŞS, No: 1880, s. 99. TŞS, No: 1885, s. 32, 82. TŞS, No: 1888, s. 12, 22, 30. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1912, s. 13. TŞS, No: 1920, s. 28.

ve fındık gibi çeşitli nesnelerin tarihsel fiyat değişimleri üzerinden de müşahade etmek mümkündür.¹³⁰⁹

Altın, gümüş ve bakır eşyalar üzerinden yapılan fiyat tespitleri de yiyecek ve içecek fiyatları gibi daha doğru ve istikrarlı veriler sunmaktadır. Fakat bu verilerde eşyanın işçilik, kullanım amacı, büyüklüğü gibi fiyatını etkileyen unsurlardan ziyade yapısal özelliklerinin ve ağırlıklarının ölçüt alınarak fiyatlanması durumu, fiyatların genelde yatay bir seyir izlemesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim 1703-1754 yılları arasında bakır ve altın eşyalar üzerinden elde edilen ortalama fiyat verileri gümüş eşyalar dışında tespit ettiğimiz hiçbir dönemde %30'dan fazla yükselmemiştir.¹³¹⁰

3.5.2. Fiyat Tespitinde İzlenen Yöntemler

Fiyat tespitinde bahsi geçen müşküllere rağmen bir gayrimenkulün, canlının ya da nesnenin terekeler üzerinden genel olarak ortalama fiyatını çıkarmak mümkündür. Bu hususta en büyük avantajımız çalıştığımız zaman aralığının (1703-1754) geniş olması ve 1.500 sayfaya varan birebir çevirilerde fiyat tespiti noktasında zorlandığımız bir nesnenin fiyatını başka bir tarihte rahatlıkla tespit etmemiz olmuştur. İlaveten yine bu duruma bağlı olarak fiyatların tarihsel değişimini bir bütün olarak izlememizi¹³¹¹ fiyat değişimine sebebiyet verecek muhtemel tarihi olay ve olguları senkronize bir biçimde ele almamızı da kolaylaştırmıştır.

Fiyatlamalarda doğruluğu arttıran diğer bir tabirle iki aynı nesne ya da canlı arasındaki fiyat farkını azaltan bazı fiyatlamalar da mevcuttu. Bu tür fiyatlamalarda aynı nesne ya da canlının yanı sıra, fiyatları birbirine yaklaştıran öncelikli unsur kayıtlarda tabii olarak benzer özelliklere sahip olmalarıdır. Terekelerde nesne ya da canlının fiyatı belirlenirken cins, renk, yapı gibi faktörlerin aynı anda belirtilmesi hali, diğer bir ifadeyle tanımlayıcı ya da belirleyici özelliklerine yapılan çok yönlü atıflar bu bağlamda oldukça önemlidir. Nitekim bu noktadan hareketle, fiyat tespiti, fiyat karşılaştırmaları ve fiyatların tarihi değişimini izlemek de o denli mümkün görünmektedir. Bundan mütevellit bazı nesne ve canlılar üzerine yaptığımız fiyat grafiklerinde aynı özelliklere sahip olanları değerlendirmeye tabi tutmaya özen gösterdik. Örneğin; kır ve doru at; kır ve doru bargir renk

¹³⁰⁹ TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1885, s. 32, 82. TŞS, No: 1888, s. 30, TŞS, No: 1889, s. 74. TŞS, No: 1907, s. 46.

¹³¹⁰ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1890, s. 83. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1918, s. 69.

¹³¹¹ Bu konu hakkında bu çalışmada yer alan, hayvan, köle ve câriye, yiyecek ve içecek, altın ve gümüş eşya, bitki fiyatları gibi yeterli veri sunan mal varlıklarının grafikler eşliğinde verilen tarihsel fiyat değişimlerine bakınız. Genellikle 5 yıllık dönemdeki toplam mal varlıklarının ortalamasını ifade eden bu grafikler enflasyon tabiriyle de ifade edebileceğimiz fiyat dalgalanmalarının yaşandığı ya da durağan kaldığı dönemler hakkında önemli veriler sunmaktadır.

ciyetiyle sınıflandırılırken,¹³¹² bitki fiyatlamalarında Vardar tütün ve yerli tütün menşei noktasında ayrı ayrı sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.¹³¹³

Fiyatların tarihsel değişimini gösteren grafiklerde ise veri çokluğu ve 1703-1754 yılları arasında 51 yıllık dönemdeki fiyatlamaları her yıl ayrı ayrı göstermenin güçlüğünden dolayı 5'er yıllık periyotlarla fiyatların tarihsel değişimini grafikler eşliğinde ele aldık. Misal olarak 1711-1754 yılları arasında koyun fiyatlarını grafiğe dökerken 43 yıllık dönemdeki fiyatlamaları 1711-1715, 1716-1720, 1721-1725 gibi 1754 yılına kadar 9 ayrı döneme ayırdık. Her dönemde, mesela 1711-1715 yılları arasında 5 yıllık dönemde tespit ettiğimiz tüm koyunları ve fiyatlarını toplayıp, 1 baş koyuna terekelerde o dönemde biçilen ortalama fiyatı tespit ettik.¹³¹⁴ Benzer yöntemleri diğer fiyat tespitlerinde de uyguladık. Fiyat tespitinde veri azlığı ya da fiyatların yıllara düzenli olarak dağılmadığı durumlarda ise spesifik olarak fiyat tespitlerinde bulunduk. Mesela 51 yıllık dönemde fındık fiyatlarının tespiti yapılırken 1732-1743 yılları arasında fındık fiyatlarına 1732, 1734, 1736, 1737, 1740 ve 1743 yıllarında terekelerde rastlanıldığı gözlemlenmiştir. Veri azlığından kaynaklanan bu tür fiyatlamalarda 5 yıllık dönemlerden ziyade ilgili yıldaki tüm fiyatların ortalaması alınıp yine o yılla beraber fiyat ortalamaları grafiklerde gösterilmiştir.¹³¹⁵ Yetersiz veri sonucu fiyatların tarihsel değişimini bir süreç olarak izleyemediğimiz durumlarda ise daha spesifik olarak o yılla birlikte doğrudan fiyat bilgisi verilmiştir. Bu bağlamda üzüm, et, nohut, un, soğan, sarımsak, iç fındık, keçi, manda (camuş) ve tavuk gibi hayvanlar, bazı eşyalar ve bitkiler (ot ve ağaç türleri) misal olarak verilebilir.¹³¹⁶

Terekelerde fiyatlamaları genel olarak para birimi noktasında ele aldığımızda fiyatlamaların büyük çoğunluğunun kuruş üzerinden yapıldığı tespit edilmiştir.¹³¹⁷ Bunun yanı sıra para, meblağ (akçe), zolata gibi diğer para birimleri de kullanılmıştır.¹³¹⁸ Bir bütünlük oluşturması açısından biz de terekelerin fiyatlamalarda sıklıkla kullandığı “kuruş” para birimi üzerinden fiyatlamaları oluşturduk. Eğer farklı para birimleri ile fiyatları yazacak olursak, bu durum para birimleri arasındaki değer farkından dolayı anlaşılması daha güç bir kavram kargaşasına davetiye çıkaracaktır. Tüm fiyatlamalarda aynı para biriminin kullanılması fiyatlar arasındaki oransal değişimler ve hayvan, köle, dükkân, yiyecek ve giyecek fiyatları gibi farklı fiyatların kıyaslanması ve yorumlanması

¹³¹² TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1903, s. 25. TŞS, No: 1906, s. 11. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1910, s. 6. TŞS, No: 1916, s. 8.

¹³¹³ TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1897, s. 30. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1907, s. 32. TŞS, No: 1913, s. 21. TŞS, No: 1918, s. 64.

¹³¹⁴ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1888, s. 22, 30, 50. TŞS, No: 1896, s. 17.

¹³¹⁵ TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1897, s. 30. TŞS, No: 1910, s. 29.

¹³¹⁶ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1880, s. 21. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1904, s. 41. TŞS, No: 1912, s. 50. TŞS, No: 1916, s. 39. TŞS, No: 1918, s. 89.

¹³¹⁷ TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1880, s. 9. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1912, s. 48. TŞS, No: 1913, s. 21. TŞS, No: 1917, s. 60. TŞS, No: 1907, s. 46. TŞS, No: 1920, s. 13.

¹³¹⁸ TŞS, No: 1874, s. 11, 12, 25, 71. TŞS, No: 1880, s. 142. TŞS, No: 1911, s. 14. TŞS, No: 1920, s. 9.

noktasında da kolaylık ve bir bütünlük sağlamaktadır. Buna ek olarak terekelerde toplam servet değerlerinin de kuruş üzerinden verilmesi, toplam mal varlığı ile diğer fiyatlamaları da mukayese etmeye ya da hangi varlıkların toplam mal varlıkları içerisinde değer noktasında ön planda olduğunu saptamayı da bizim açımızdan basitleştirmektedir.

Para birimleri noktasında ise meblağ (akçe), para/pare, kuruş gibi farklı para birimlerinin birbirlerine olan oranları hesaplanırken terekelerin sunduğu veriler esas alınmıştır. Kayıtlarda bir para biriminin diğerinde karşılık geldiği değer “*be-hesâb-ı gurus, be-hesâb-ı meblağ*” şeklinde ifade edilmiştir.¹³¹⁹ Misal olarak; 5 Zilkade 1144/30 Nisan 1732 tarihli kayıta Tekfur Çayırı Mahallesi’nde ikamet eden Osman oğlu Dellal Ebubekr Beşe’nin vefatından sonra zevcesine düşen mehri kayıtlara “*mehr-i müeccel zevce’l-mezbure Ümmi Hani Hatun 6000 meblağ be hesab-ı gurus 50*” şeklinde yansımıştır.¹³²⁰ Bu veriyi esas aldığımızda 1732 yılında 1 kuruşun 120 meblağa (akçeye) eşit olduğu bilgisine ulaşmak mümkündür. Para birimlerinin birbirlerine olan oranlarını toplam servet miktarlarında, altın para karşılıklarında, ciddi ağırlığa sahip ürünlerin farklı para birimleriyle karşılıklarının verildiği noktalarda da müşahade etmek mümkündür.¹³²¹ Bu verilerden hareketle 1703-1754 yılları arasında 1 kuruşun 40 paraya ve 120 meblağa (akçeye) denk geldiğini, 1 paranın da 3 meblağa karşılık geldiğini belirtmek gerekir.

Ölçü birimleri noktasında da terekelerde kullanılan birimler esas alınarak fiyatlama yoluna gidilmiştir. Canlı fiyatlamalarında “*res*” baş esası (*1 res gulam, 1 res at*)¹³²², gümüşte “*dirhem*”,¹³²³ altında “*miskal*”,¹³²⁴ fındıkta “*batman*”,¹³²⁵ buğday, mısır gibi yiyeceklerde “*kile*”,¹³²⁶ yağ, zeytin, kahve gibi ürünlerde “*kıyye*”¹³²⁷ gibi birçok ölçü birimi kullanılmıştır. Kayıtlarda bir nesnenin fiyatı en çok hangi ölçü birimi üzerinden veriliyorsa o ölçü birimi fiyatlamalarda referans alınmıştır. Örneğin zeytin ve fındık fiyatlamalarında zeytin için daha çok kıyye, fındık için ise daha çok batman ağırlık birimi kullanıldığından bu ürünlerin fiyatlamaları da o birim üzerinden yapılmıştır. Kile¹³²⁸,

¹³¹⁹ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1877, s. 20, 21. TŞS, No: 1895, s. 129. TŞS, No: 1903, s. 44. TŞS, No: 1913, s. 9. TŞS, No: 1919, s. 31.

¹³²⁰ TŞS, No: 1895, s. 129.

¹³²¹ TŞS, No: 1889, s. 72.

¹³²² TŞS, No: 1878, s. 42. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1906, s. 11. TŞS, No: 1904, s. 15.

¹³²³ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1891, s. 7.

¹³²⁴ TŞS, No: 1878, s. 47. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1906, s. 29.

¹³²⁵ TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1897, s. 30. TŞS, No: 1902, s. 32.

¹³²⁶ TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 25. TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 20. TŞS, No: 1916, s. 5. TŞS, No: 1918, s. 84.

¹³²⁷ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1902, s. 52. TŞS, No: 1906, s. 28. TŞS, No: 1907, s. 44. TŞS, No: 1911, s. 20. TŞS, No: 1916, s. 29. TŞS, No: 1917, s. 60.

¹³²⁸ TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 20. TŞS, No: 1912, s. 45. TŞS, No: 1918, s. 84. Tahılın türüne, kullanıldığı yere ve zamana göre ağırlığı değişen ölçektir. Kayıtlarda Trabzon kilesi ve İstanbul kilesi gibi farklı ölçü birimleriyle geçmektedir. Örneğin 1721-1750 yılları arasında 29 yıllık dönemde buğday

kot¹³²⁹, batman¹³³⁰, kantar¹³³¹ gibi bazı ölçü birimlerinin yerine, zamana ve ölçülen mala göre biriminin değişmesinden dolayı terekelerdeki fiyatlamalarda, ölçü birimleri günümüz ölçü birimlerine ya da o zamandaki başka bir ölçü birimine çevrilerek verilmemiştir.

3.5.3. Menkul ve Gayrimenkul Fiyatları

3.5.3.1. Dükkân Fiyatları

Terekelerde dükkân fiyatlamaları diğer gayrimenkullere kıyasla fiyat tespiti noktasında daha sağlıklı fiyat bilgisi sunması hasebiyle biz de gayrimenkuller arasında sadece dükkân fiyatları hakkında bilgi vermeyi uygun gördük.¹³³² Nitekim ev, arsa, arazi, bahçe ve tarla gibi gayrimenkullerde fiyat tespitinde karşılaştığımız güçlüklerle bağlı olarak güvenilir fiyat bilgisine erişemediğimizden bu varlıklar hakkında fiyat bilgisi vermekten imtina ettik.¹³³³ İlaveten dükkân fiyatları hakkında bilgi verirken ortalama bir dükkân arsasına biçilen değer hakkında da bilgi verilecektir.

Dükkân fiyatlarını ayrıntılı olarak ele almadan önce terekelerde karşılaştığımız bazı dükkân fiyatlarının ortalama değerlerinin bilinmesi fiyat analizi noktasında önemlidir. Bu noktadan hareketle aşağıdaki tabloda terekelerde sıkça karşılaşılan bazı dükkânların ortalama fiyatları, tarih aralıklarıyla beraber verilmiştir. Bunlar arasında değer noktasında ön plana çıkan ve değeri 250 kuruş ve üzerinde olan dükkânlar sırasıyla kuyumcu, bakkal, kürkçü, ekmek, tellal ve attar dükkânlarıydı.¹³³⁴ Değer

fiyatları Trabzon kilesi esas alınarak fiyatlanmıştır. Bunlar arasında nadir de olsa İstanbul kilesi kullanılmıştır. İstanbul kilesi için bkz. TŞS, No: 1880, s. 131. TŞS, No: 1912, s. 48.

¹³²⁹ TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1889, s. 76. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1913, s. 42. TŞS, No: 1920, s. 28.

¹³³⁰ TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1897, s. 30. TŞS, No: 1902, s. 32.

¹³³¹ TŞS, No: 1890, s. 48. Yerine göre değişmekle beraber 44 okkaya tekabül eden (56,449 kg) bir ağırlık birimidir. Vesikalarda kile ölçü biriminde olduğu gibi İstanbuli kantara da ölçü birimleri arasında nadir de olsa rastlamak mümkündür. Bu konu hakkında bkz. TŞS, No: 1885, s. 50.

¹³³² 1703-1754 yılları arasında tereke kayıtlarında yaklaşık olarak 400 adet dükkân tespit edilmiştir.

¹³³³ Gayrimenkul ya da taşınamaz mal varlıklarından dükkân, ev, arsa, tarla, bahçe ve arazi gibi varlıklarda fiyat tespitinde karşılaşılan en büyük problem, ilgili gayrimenkulün büyüklüğünün ya da ölçülerinin kayıtlara yansıtılmamasıdır. Arsa, arazi ve tarla gibi gayrimenkullerin günümüzdeki tabirle kaç dönüm, metre kare olduğu ya da çevre uzunluğunun bilinmemesi 1703-1754 yılları arasında yine bu ölçü birimlerine bağlı olarak 1 metrekare ya da 1 dönüm arsa, arazi ya da tarlanın ortalama fiyatını terekeler üzerinden söylemeyi olanaksızlaştırmaktadır. Misal olarak kayıtlarda arsa fiyatlarından bahsedilirken çarşıda dükkân arsası 100 kuruş, Orta Hisar Mahallesi'nde menzil arsası 350 kuruş, Debbaghâne Mahallesi'nde vaki arsa 400 kuruş şeklinde genel bir konum ve fiyat bilgisi verilmektedir. Ayrıca vesikalarda gayrimenkul fiyatlamalarında kısmen de olsa toptan fiyatlamaların yapıldığı görülmektedir. Gayrimenkullerin; bahçe, tarla, orman ve arsa ya da bunlar üzerinde inşa edilmiş ambar, menzil (ev) dükkân, mahzen, kahvehâne gibi yapıların ayırım yapılmadan bir bütün olarak fiyatlanması fiyat ayırımında ya da tespitinde diğer müşküller arasında ifade edilebilir. TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1874, s. 50, 98. TŞS, No: 1888, s. 50. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1893, s. 19. TŞS, No: 1896, s. 9. TŞS, No: 1898, s. 27, 70. TŞS, No: 1907, s. 33. TŞS, No: 1916, s. 9. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bu çalışmada yer alan "Terekelerde Fiyatlamalar ve Fiyat Tespitinde Karşılaşılan Bazı Güçlükler" adlı çalışmaya bakınız.

¹³³⁴ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1880, s. 111. TŞS, No: 1885, s. 60. TŞS, No: 1890, s. 51. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1898, s. 118. TŞS, No: 1906, 47.

noktasında ise 100 kuruşun altında kalan dükkânlar demirci (43 kuruş), lüleci (43 kuruş), dibekçi (98 kuruş), pabuççu (99 kuruş) dükkânlarıydı¹³³⁵ (Bkz Tablo 15).

Tablo 15: Terekelerde Ortalama Dükkân Fiyatları

Dükkân	Tarih Aralığı	Dönem	Ortalama Fiyat (kuruş)
Abacı	1743-1751	9	190
Attar	1722-1753	32	250
Bakkal	1715-1750	36	342
Berber	1716-1751	36	134
Çıkırıkcı	1733-1735	3	122
Çilingir	1728-1743	16	137
Çömlekçi	1738-1750	13	140
Debbağ	1725-1727	3	125
Demirci	1722-1753	32	43
Dibekçi	1732-1751	20	98
Ekmek Fırını	1725-1753	29	258
Garar	1729-1750	22	227
Hallaç	1751-1754	4	153
Kazancı	1716-1733	18	233
Kazaz	1733-1748	16	226
Kuyumcu	1715-1744	30	1.450
Kürkçü	1716-1747	32	327
Lüleci	1733-1751	19	43
Manav	1716-1755	40	175
Pabuççu	1704-1751	48	99
Saraç	1725-1748	24	161
Tellal	1732-1754	23	252
Terzi	1728-1741	14	183

Terekelerde fiyat tespiti yapılabilen ve bir adeti geçmeyen dükkânların, kayıt tarihi, konumu, oda sayısı ve fiyatlarını spesifik olarak ise şu şekilde özetleyebiliriz. 1716'da Attarlar içindeki kalpakçı dükkânı 100 kuruş, 1748'de 5 odalı keçeci dükkânı 350 kuruş, 1747'de 6 odalı sabuncu dükkânı 300 kuruş, 1748'de İskender Paşa'daki nalbeki dükkânı 300 kuruş, 1750'de İskender Paşa'daki 1 odalı nalbant dükkânı 110 kuruş, 1725'te çarşıda 1 odalı kahve dükkânı 180 kuruş, 1741'de Kemerkaya Mahallesi'ndeki ibrikçi dükkânı 125 kuruş, 1742'de kasaphane yakınındaki aşçı dükkânı 400 kuruş, 1742'de Bab-ı Bazar'da 2 odalı tabak dükkânı 50 kuruş, 1727'de Mumhane önündeki 2 odalı mum dükkânı 500 kuruş, 1733'te arasta çarşısındaki 1 odalı yemenici dükkânı 100 kuruş, 1743'te kazancılar çarşısındaki 1 odalı kalaycı dükkânı 120 kuruş, 1743'te semerciler çarşısındaki 1 odalı eskici dükkânı 60 kuruş değerindeydi (Bkz. Tablo 16).¹³³⁶

¹³³⁵ TŞS, No: 1871, 26. TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1889, s. 46. TŞS, No: 1897, s. 8.

¹³³⁶ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1906, s. 12. TŞS, No: 1907, s. 31, 33, 46, 54. TŞS, No: 1916, s. 18, 37, 39. TŞS, No: 1918, s. 73.

Vesikalarda altlı-üstlü, iki dükkân, ya da mahzenle birlikte yapılan bazı dükkân fiyatlamalarına da rastlamak mümkündür. Misal olarak 1725'te çarşıda bulunan 2 odalı kuyumcu dükkânı ve mahzen 500 kuruş, 1727'de Mumhane önünde bulunan 1 odalı üstte kahvehane altta bakkal dükkânı 600 kuruş, 1728'de Hallaçlar çarşısındaki 1 odalı mahzen ve 2 odalı terzi dükkânı 400 kuruş, 1733'te Kasaphane'de 1 odalı üstte kahvehane altta nalbant dükkânı 350 kuruş, 1733'te arasta çarşısında 1'er odalı yemenici ve mestçi dükkânı 350 kuruş, 1736'da Çarşı Cami-i Şerif Mektebi'nin bitişiğinde 1 odalı mahzen ve 2 odalı dükkân 600 kuruş, 1737'de Mumhane önünde 5 odalı dükkân ve 3 odalı mahzen 2.000 kuruş, 1741'de çarşıdaki 5 odalı kalcı ve kundakçı dükkânı 750 kuruş, 1745'te çömlekçi ve varilci dükkânı 1.700 kuruş, 1747'de çarşıda gümrük yakınındaki 12 odalı dükkân ve mahzen 3.000 kuruş üzerinden fiyatlanmıştı (Bkz. Tablo 16).¹³³⁷

Dükkânın işlevi ya da türü verilmeden doğrudan yalın halde, sadece “*dükkân*” ibaresi kullanılarak yapılan fiyatlamalar da tereke kayıtlarında oldukça yaygındı. Bu tür fiyatlamalar tüm dükkân fiyatlamalarının %21,79'una tekabül etmekteydi. Diğer bir ifadeyle ortalama her 5 dükkândan 1'inin işlevi bilinmemekteydi. Ayrıca birçoğunda oda sayısı dahi mevcut değildi.¹³³⁸ Oda sayısı bilinmeyen ve çarşıda bulunan iki dükkândan birine 1713'te 100 kuruş, diğerine ise 1722'de 200 kuruş, değer verilmişti.¹³³⁹ 1738'te ise Debbağhane Çarşısı'nda bulunan 7 odalı bir dükkân 1.000 kuruş üzerinden fiyatlanırken, yine çarşıda bulunan ve kayıt tarihi belirtilmeyen 5 odalı başka bir dükkân 1.500 kuruş üzerinden fiyatlanmıştı.¹³⁴⁰ Bu misallerden de anlaşılacağı üzere alan ve oda bilgisinin yanı sıra dükkânın işlevinin de bilinmediği bu türden fiyatlamalar üzerinden fiyat bilgisi noktasında yorum yapmak oldukça güçtür (Bkz. Tablo 16).

Terekelerde farklı hususiyetlerdeki dükkân fiyatlamalarının daha iyi anlaşılması noktasında dükkânın türü, oda sayısı ve konumu da dikkate alınarak, farklı tarihlerde dükkânlara verilen değerler spesifik olarak aşağıdaki tabloda özet olarak derlenmiştir.

Tablo 16: Farklı Hususiyetlerdeki Dükkân Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Kayıt Tarihi	Dükkânın Türü	Oda Sayısı	Dükkânın Konumu	Fiyatı
1704	Pabuççu Dükkânı	-	Arasta Çarşısı'nda	100 kuruş
1711	Demirci Dükkânı	-	Kazancılar Çarşısı'nda	50 kuruş
1713	Dükkân	-	Çarşıda	100 kuruş
1715	Bakal Dükkânı	3	Eski semerciler başında	200 kuruş
1715	Kuyumcu Dükkânı	3	Kuyumcular içinde	100 kuruş

¹³³⁷ TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1890, s. 48. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1901, s. 40. TŞS, No: 1903, s. 19. TŞS, No: 1906, s. 13. TŞS, No: 1911, s. 56. TŞS, No: 1916, s. 37.

¹³³⁸ TŞS, No: 1873, s. 50. TŞS, No: 1885, s. 59. TŞS, No: 1898, s. 70. TŞS, No: 1903, s. 35. TŞS, No: 1906, s. 9. TŞS, No: 1907, s. 29. TŞS, No: 1914, s. 8. TŞS, No: 1919, s. 26.

¹³³⁹ TŞS, No: 1873, s. 50. TŞS, No: 1880, s. 111.

¹³⁴⁰ TŞS, No: 1903, s. 35. TŞS, No: 1916, s. 37.

Tablo 16: (Devamı)

Kayıt Tarihi	Dükkânın Türü	Oda Sayısı	Dükkânın Konumu	Fiyatı
1716	Berber Dükkânı	1	Çarşıda Cami-i Şerif yakınında	120 kuruş
1716	Manav Dükkânı	2	Yenihan yakınında	250 kuruş
1716	Kazancı Dükkânı	-	-	200 kuruş
1716	Kürkçü Dükkânı	-	Kazazlar içinde	80 kuruş
1716	Kalpakçı Dükkânı	-	Attarlar içinde	100 kuruş
1721	Pabuççu Dükkânı	-	Arasta Çarşısı'nda	80 kuruş
1722	Attar Dükkânı	-	Çarşıda	180 kuruş
1725	Pabuççu Dükkânı	1	Çarşıda	120 kuruş
1725	Saraç Dükkânı	1	Saraçhane'de	90 kuruş
1725	Hallaç Dükkânı	1	Çarşıda	120 kuruş
1725	Ekmek Fırını	1	Eksotha Mahallesi	200 kuruş
1725	Kuyumcu Dükkânı ve mahzen	2	Çarşıda	500 kuruş
1725	Kahve Dükkânı	1	Çarşıda	180 kuruş
1725	Bakka! Dükkânı	1	Yenihan yakınında	200 kuruş
1725	Debbağ Dükkânı	1	Arasta Çarşısı'nda	100 kuruş
1726	Dükkân	-	Bab-ı Bazar'da	160 kuruş
1726	Bakka! Dükkânı	2	Dikilitaş	600 kuruş
1726	Attar Dükkânı	1	Attarlar Çarşısı'nda	200 kuruş
1726	Bakka! Dükkânı	2	Semerciler Çarşısı'nda	300 kuruş
1726	Dükkân	-	Bab-ı Bazar'da	160 kuruş
1727	Pabuççu Dükkânı	-	Arasta Çarşısı'nda	90 kuruş
1727	Mum Dükkânı	2	Mumhane önünde	500 kuruş
1727	Dükkân	2	Mumhane önünde	395 kuruş
1727	Üstte Kahvehane Altta Bakka! Dükkânı	1	Mumhane önünde	600 kuruş
1727	Debbağ Dükkânı	2	Debbağhane'de	150 kuruş
1727	Attar Dükkânı	1	Attarlar Çarşısı'nda	100 kuruş
1727	Ekmek Fırını	1	Monla Siyah Mahallesi	300
1728	Saraç Dükkânı	1	Çarşı Cami yakınında	150 kuruş
1728	Mahzen ve Terzi Dükkânı	1-2	Hallaçlar Çarşısı'nda	400 kuruş
1728	Demirci Dükkânı	3	Pulathane'de	35 kuruş
1728	Terzi Dükkânı	1	Yeni Han yakınında	100 kuruş
1728	Bakka! Dükkânı	1	Semerciler Çarşısı'nda	180 kuruş
1728	Çilingir Dükkânı	1	Çilingir Çarşısı'nda	160 kuruş
1728	Dükkân	-	Debbağhane'de	300 kuruş
1729	Garar Dükkânı	1	Eski Taş Han yakınında	400 kuruş
1732	Dellal Dükkânı	1	Çarşıda	240 kuruş
1732	Bakka! Dükkânı	-	Çarşıda	240 kuruş
1732	Dibekci Dükkânı	1	Arasta Çarşısı'nda	100 kuruş
1733	Attar Dükkânı	1	Çarşıda	500 kuruş
1733	Lüleci Dükkânı	1	-	50 kuruş
1733	Kazaz Dükkânı	-	Çıkırıkcılar Çarşısı'nda	150 kuruş
1733	Yemenici Dükkânı	1	Arasta Çarşısı'nda	100 kuruş

Tablo 16: (Devamı)

Kayıt Tarihi	Dükkânın Türü	Oda Sayısı	Dükkânın Konumu	Fiyatı
1733	Kazancı Dükkânı	1	Kazancılar Çarşısı'nda	250 kuruş
1733	Dükkân	1	Eski Semercilerde	350 kuruş
1733	Bakkal Dükkânı	1	Eski Semercilerde	350 kuruş
1733	Yemenici ve Mestçi Dükkânı	1-1	Arasta Çarşısı'nda	350 kuruş
1733	Çıkırıkçı Dükkânı	1	Çıkırıkçılar Çarşısı'nda	50 kuruş
1733	Attar Dükkânı	1	Çarşı Cami-i Şerif karşısında	160 kuruş
1735	Çilingir Dükkânı	1	Çilingirler içinde	100 kuruş
1736	Terzi Dükkânı	1	Çifte Hamam yakınında iki kapı arasında	50 kuruş
1736	Mahzen ve Dükkân	1-2	Çarşı Cami-i Şerif mektebine bitişik	600 kuruş
1736	Kazaz Dükkânı	1	Çarşıda Kürkçüler başında	350 kuruş
1736	Dibekçi Dükkânı	1	Arasta Çarşısı'nda	65 kuruş
1737	Bakkal Dükkânı	2	Mumhane önünde	930 kuruş
1737	Dükkân ve mahzen	5-3	Mumhane önünde	2.000 kuruş
1738	Dükkân	7	Debbağhane Çarşısı'nda	1.000 kuruş
1738	Çömlekçi Dükkânı	-	Çömlekçiler Çarşısı'nda	200 kuruş
1738	Dükkân	2	Kazazlar Çarşısı'nda	320 kuruş
1740	Kürkçü Dükkânı	3	Kürkçüler içinde	600 kuruş
1741	İbrikçi Dükkânı	-	Kemer kaya Mahallesi'nde	125 kuruş
1741	Kalcı ve Kundakçı Dükkânı	5	Çarşıda	750 kuruş
1741	Terzi Dükkânı	2	Hallaçlar Çarşısı'nda	400 kuruş
1741	Garar Dükkânı	1	Saraçhane başında	200 kuruş
1741	Bakkal Dükkânı	-	Bab-ı Bazar'da	134 kuruş
1742	Aşçı Dükkânı	-	Kasaphane yakınında	400 kuruş
1742	Dükkân	1	Çömlekçiler Çarşısı'nda	200 kuruş
1742	Bakkal Dükkânı	1	Bab-ı Bazar Çarşısı'nda	200 kuruş
1742	Tabak Dükkânı	2	Bab-ı Bazar'da	50 kuruş
1743	Attar Dükkânı	1	Çarşı Cami-i Şerif karşısında	400 kuruş
1743	Kalaycı Dükkânı	1	Kazancılar Çarşısı'nda	120 kuruş
1743	Çilingir Dükkânı	1	Kalcılar Çarşısı'nda	150 kuruş
1743	Abacı Dükkânı	3	Abacılar Çarşısı'nda	150 kuruş
1743	Eskici Dükkânı	1	Semerciler Çarşısı'nda	60 kuruş
1743	Berber Dükkânı	-	Kasım Paşa Mahallesi'nde	120 kuruş
1743	Ekmek		İskender Paşa Mahallesi	230
1744	Dükkân	3	Arasta Çarşısı'nda	620 kuruş
1744	Dükkân	1	Semerciler Çarşısı'nda	280 kuruş
1744	Kuyumcu Dükkânı	-	Çarşıda	2.800 kuruş
1744	Dükkân	5	Çarşıda	1.500 kuruş
1745	Kahvehane ve Bakkal Dükkânı	-	Mumhane önünde	600 kuruş
1745	Çömlekçi Dükkânı	-	Çarşıda Çömlekçiler içinde	70 kuruş
1745	Abacı Dükkânı	4	Abacılar Çarşısı'nda	450 kuruş
1746	Dükkân (alt ve üst katlı)	-	Arasta Çarşısı'nda	320 kuruş

Tablo 16: (Devamı)

Kayıt Tarihi	Dükkânın Türü	Oda Sayısı	Dükkânın Konumu	Fiyatı
1746	Dükkân	-	Küçük Pazar'da	430 kuruş
1747	Dükkân (alt ve üst katlı) ve mahzen	12	Çarşıda gümrük yakınında	3.000 kuruş
1747	Sabuncu Dükkânı	6	-	300 kuruş
1747	Dükkân	1	Demirciler köşesinde	40 kuruş
1747	Attar Dükkânı	1	Gümrük karşısında	350 kuruş
1748	Bakkal Dükkânı	1	-	45 kuruş
1748	Keçeci Dükkânı	5	-	350 kuruş
1748	Dükkân (alt ve üst katlı)	1	Kasabhane yakınında	200 kuruş
1748	Saraç Dükkânı	-	Çarşıda	300 kuruş
1748	Kazaz Dükkânı	-	-	300 kuruş
1748	Nalbeki Dükkânı	-	İskender Paşa'da	300 kuruş
1750	Nalbant Dükkânı	1	İskender Paşa'da	110 kuruş
1750	Bakkal Dükkânı	1	İskender Paşa'da	110 kuruş
1750	Çömlekçi Dükkânı	2	-	150 kuruş
1750	Garar Dükkânı	1	-	80 kuruş
1750	Pabuççu Dükkânı	3	-	210 kuruş
1751	Dibekçi Dükkânı	1	Çarşıda	130 kuruş
1751	Berber Dükkânı	-	Kürkçülerde	160 kuruş
1751	Abacı Dükkânı	-	Kürkçüler Çarşısı'nda	100 kuruş
1751	Lüleci Dükkânı	-	Bab-ı Bazar'da iki kapı arasında	35 kuruş
1752	Kazaz Dükkânı	1	Kazazlar içinde	105 kuruş
1752	Abacı Dükkânı	1	Kazazlar içinde	60 kuruş
1753	Dükkân	1	Debbaghane'de	100 kuruş
1753	Attar Dükkânı	1	Gümrük karşısında	200 kuruş
1753	Ekmek	1	İmaret Mahallesi	300 kuruş
1754	Dükkân	1	İskender Paşa Mahallesi'nde	60 kuruş
1754	Hallaç Dükkânı	1	-	180 kuruş
1754	Dellal Dükkânı	1	Çarşıda	300 kuruş
1755	Dükkân	3	Çarşıda Mumhane önünde	800 kuruş
1755	Manav Dükkânı	1	Kale içinde Küçük Pazar'da	100 kuruş

Dükkân fiyatlarının yanı sıra alan bilgisi bulunmamakla beraber, vesikalarda dükkân arsasına da konumlarıyla beraber fiyat verilmekteydi. 8 Rebiülahir 1164/6 Mart 1751 tarihli kayıta Kabak Meydanı Mahallesi'nde ikamet eden Mustafa Ağa oğlu Hacı Mustafa Ağa'nın kuyumcular çarşısında bulunan dükkân arsasına 300 kuruş,¹³⁴¹ 15 Rebiülevvel 1164/11 Şubat 1751 tarihli diğer bir kayıta ise Tekfur Çayırı'nda ikamet eden Hacı Ömer Ağa'nın kızı Fatıma'nın dükkân arsasına 75 kuruş fiyat verilmesi bu noktada örnek olarak zikredilebilir.¹³⁴²

¹³⁴¹ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹³⁴² TŞS, No: 1918, s. 83.

3.5.3.2. Eşya Fiyatları

Terekelerde diğer mal varlıklarına kıyasla, eşya fiyatlarını etkileyen ve ciddi fiyat dalgalanmalarına sebep olan faktörler oldukça fazlaydı. Bunların en başında eşyanın durumuna yönelik köhne, müstamel, cedit, atik gibi sıfatlarla beraber fiyatlanması gelmekteydi. Nitekim aynı sığfata ve aynı özelliklere sahip olan eşyalar her zaman yakın değerde fiyatlanmamıştır.¹³⁴³ Bunun yanı sıra eşyanın yapı malzemesi, rengi, menşei, büyüklüğü, kullanım amacı ve farklı tarihlerde verilen değerde, doğal olarak fiyat farkını daha da arttırmaktaydı.¹³⁴⁴ Bundan dolayı biz de daha sağlıklı fiyat analizleri için aynı eşyanın farklı hususiyetlerindeki durumunu tablo ve grafikler eşliğinde bir bütün olarak ele almayı uygun gördük.

Terekelerde altın, gümüş ve bakır gibi eşyaların ağırlığı esas alınarak yapılan fiyatlamaları ise bir bütün olarak grafikler eşliğinde ele aldık. Böyle bir yöntem takip etmemizin en büyük sebebi eşyanın kullanım amacı ya da diğer sıfatlarından ziyade yapısının (altın, gümüş, bakır) ön plana çıkmasıydı.¹³⁴⁵ Diğer bir ifadeyle fiyatlama noktasında eşyanın taşıdığı tüm özellikleri, imal edildiği madde gölgede bırakmıştır. Ayrıca eşya fiyatlamalarında fiyat tespiti noktasında karşılaştığımız güçlükleri daha önceden tafsilatlı olarak ele aldığımız için burada tekrar bu konuya değinmiyoruz.

Eşya fiyatlamalarında ilk olarak ilgili eşyanın yalın halde ve bazı sıfatlarıyla beraber fiyatlandığı durumlarda, eşyanın sahip olduğu sıfatların fiyatlamalara doğrudan etki ettiğini ifade

¹³⁴³ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1871, s. 68, 71. TŞS, No: 1874, s. 113. TŞS, No: 1906, s. 53, 56. TŞS, No: 1907, s. 26, 57, 69. TŞS, No: 1918, s. 65, 72, 106. TŞS, No: 1919, s. 42, 83. TŞS, No: 1920, s. 32, 108. Eşyanın değerini belirlemede kullanılan bu sıfatlar kısmen de olsa bir ölçüt olarak kullanılmakla beraber köhne ya da müstamel olan iki aynı eşyanın değerinin de her zaman aynı olacağı ya da birbirine yakın değerde fiyatlanacağı anlamına gelmiyordu. Belgelerde sıkça geçen köhne kelimesi daha çok eski, yıpranmış diğer bir ifadeyle ömrünü bitirmek üzere ya da bitirmiş eşyalar için kullanılmaktaydı. Müstamel kelimesi ise köhne eşyalara kıyasla daha yeni olan ve kullanılmakta veya kullanılmış eşyalar için belirtilen bir sıfattı. Bu kelimeler sicillerde genellikle ayrı ayrı kullanılmakla beraber bir arada aynı nesnenin (köhne müstamel minder, köhne müstamel kavuk, köhne müstamel alaca kilim gibi) durumunu ifade etmek için de kullanılmaktaydı. Her iki kelimenin anlamca birbirine yakın olması ve fiyatlamalarda bu durumun eşyanın fiyatını tespit eden memurun inisiyatifine bırakılmış olma ihtimali de fiyatlamalarda ciddi dalgalanmalara sebebiyet verdiğini düşünmekteyiz. Doğal olarak bir eşyanın yaşı ve kullanım sıklığına bağlı olarak eşyada meydana gelen deformasyonu tespit etmenin güç olması, zahire bakıp hüküm vermenin ise daha kolay ve hızlı olması hasebiyle fiyat tespitinde bulunan memurların bu yöntemle hareket ettiklerini söylemek kuvvetle muhtemel görünmektedir. Çünkü müstamel ve köhne sıfatlarıyla nitelenen iki aynı nesnenin fiyatı arasında ciddi farklar olabilmekteydi. Örneğin, köhne kavuk fiyatları 1725'te 1 kuruş, 1726'da 2 kuruş, 1727'de 0,25 kuruş; müstamel kavuk fiyatları ise 1728'de 0,75 kuruş, 1732'de 0,25 kuruş, 1733'te 1,5 kuruş olarak sicillere kaydedilmiştir. Cedit (yeni) olan nesnelerde ise köhne ve müstamel nesnelere kıyasla fiyat farkları oldukça düşük kalmaktadır. Yine kavuk fiyatları üzerinden devam edersek 1722'de ortalama 2 kuruş olarak fiyatlanan cedit kavuk fiyatları 1736 ve 1740'lı yıllarda da yine yaklaşık 2 kuruş olarak fiyatlanmıştır. Aynı özelliklere sahip cedit eşya fiyatlarında, fiyat farkının iki katını genellikle geçmediği söylenebilir. Benzer fiyatlamaları diğer eşyalarda da müşahade etmek mümkündür. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bu çalışmada yer alan “Fiyatlamalar ve Fiyat Tespitinde Karşılaşılan Güçlükler” adlı konuya bakınız.

¹³⁴⁴ TŞS, No: 1874, s. 26, 54. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1898, s. 73, 94. TŞS, No: 1903, s. 8. TŞS, No: 1907, s. 38, 67. TŞS, No: 1909, s. 69.

¹³⁴⁵ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 52, 63. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1878, s. 46, 47. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1893, s. 11. TŞS, No: 1895, s. 85. TŞS, No: 1896, s. 48. TŞS, No: 1897, s. 18, 52. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 56. TŞS, No: 1912, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 62. TŞS, No: 1918, s. 83, 86. TŞS, No: 1919, s. 15. TŞS, No: 1920, s. 31.

etmek gerekir. Nitekim eşyanın yapı malzemesi başta olmak üzere diğer özellikleri de fiyatlama noktasında, eşyanın en az kendisi kadar önemli olabilmekteydi. Bu bağlamda entari (alaca, mavi, cedit, boğası, hatayi, kutni), kaftan (alaca, mavi, nefi, bez, cedit, hatayi, kutni), kılıç (Frengi, Horasani, kara, sim), kilim (Bayburt, Türkmen, alaca, kırmızı, cedit), kuşak (şal, kemer, sim, kırmızı, yeşil), minder (baş, çit, memlu, şilte, mitil, sofra, yeşil), tas (hamam, helva, hoşaf, su, lengeri), tüfenk (kara, kebir, sarma, sim) ve yüzük (altın, sim, nuhas) gibi eşyaların, terekelerde farklı hususiyetlerine atıfta bulunulması örnek olarak gösterilebilir.¹³⁴⁶

Eşyaların sahip olduğu özellikleri, terekelerin sunduğu veriler üzerinden daha ayrıntılı olarak da irdelemek mümkündür. İlk olarak eşyaların yapısı noktasında altın (sorguç, yüzük, hatem, küpe), gümüş (ayna, bıçak, gülübdan, hançer, hatem, kılıç, tüfenk, saat, maşraba, palaska, raht, tarak, yüzük), demir (buhurdan, bukağı, iskemle tarak, topuz), tunç (havan, sahan), bakır (matara, kepçe, yüzük) gibi metallere kayıtlarda doğrudan atıfta bulunulmuştur.¹³⁴⁷ Aba (şalvar, yağmurluk), çuka (çakşır, dolama, başlık, cüppe, ferace, seccade), kutni (entari, kaftan, mintan), hatayi (entari, kaftan), çit (bohça, döşek, makad, minder, yastık, yorgan), kebe (yorgan) gibi kumaşlar da fiyatlama noktasında etkiliydi.¹³⁴⁸ Yine eşyanın yapısı noktasında ağaç (sandık, sini), meşin (heybe, sofra), kemik (tarak), balık dişi (hançer) gibi farklı yapı malzemeleri de üzerinde durulan diğer bir husustu.¹³⁴⁹ Ayrıca zerdeva, kuzu, karsak, göçen, sincap, tavşan gibi hayvanların kürklerinden imal edilen eşyalar da bu noktada misal olarak verilebilir.¹³⁵⁰

Fiyatlamalarda üzerinde durulan diğer bir husus beyaz (çarşaf, ihram, kebe, keçe, terlik, velençe, yelek), kırmızı (ihram, kavuk, kilim, kuşak, mintan, velençe), nefi (kaftan, kavuk), yeşil (çuka, dolama, kavuk, kuşak, kürk, minder), mavi (entari, kaftan, şalvar, velençe, yağmurluk) gibi renklere sahip eşyalarda, rengin ön plana çıkarılarak değer verilme yoluna gidilmesi idi.¹³⁵¹ Fakat renklerin fiyatlara etkisi, eşyanın yapısı kadar belirgin değildi.

Eşyanın kullanım ya da imal edilme amacı noktasında ise bakraç (süt), kazan (su), pabuç (zenne), peşkir (sofra), satır (kıyma, et), sini (baklava), tekne (çamaşır, hamur), tas (hamam, helva,

¹³⁴⁶ TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 108. TŞS, No: 1880, s. 33. TŞS, No: 1883, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 48. TŞS, No: 1895, s. 101. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1903, s. 66. TŞS, No: 1904, s. 38. TŞS, No: 1907, s. 67. TŞS, No: 1919, s. 85.

¹³⁴⁷ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1890, s. 37. TŞS, No: 1898, s. 5. TŞS, No: 1903, s. 59. TŞS, No: 1919, s. 8. TŞS, No: 1919, s. 29. TŞS, No: 1920, s. 11.

¹³⁴⁸ TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1874, s. 108. TŞS, No: 1880, s. 33. TŞS, No: 1883, s. 27. TŞS, No: 1885, s. 48. TŞS, No: 1895, s. 101. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1904, s. 38. TŞS, No: 1907, s. 67.

¹³⁴⁹ TŞS, No: 1870, s. 66. TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1880, s. 28. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1901, s. 15. TŞS, No: 1907, s. 9. TŞS, No: 1916, s. 28. TŞS, No: 1920, s. 11.

¹³⁵⁰ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1877, s. 13. TŞS, No: 1880, s. 9, 70. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1889, s. 98. TŞS, No: 1910, s. 34.

¹³⁵¹ TŞS, No: 1880, s. 96. TŞS, No: 1885, s. 55. TŞS, No: 1889, s. 42. TŞS, No: 1904, s. 64.

hoşaf, su) gibi eşyalar fiyatlama noktasında ön plana çıkmaktaydı. Bu bağlamda kayıtlarda helva tasının değerinin, ortalama bir su tasından 5 kat daha fazla olması misal olarak sunulabilir.¹³⁵²

Fiyatlamalarda eşyaların menşei hususunda ise Çerkes bıçağı, Macar bıçağı, Bayburt döşemesi, Selanik döşemesi, Frengi kılıç, Horasani kılıç, Bayburt kilimi, Türkmen kilimi gibi eşyalar adından söz ettirmektedir. Fiyatlama noktasında ise Horasani kılıç fiyatlarının ortalamalarda Frengi kılıç fiyatlarından yaklaşık 9 kat pahalı olması örnek olarak gösterilebilir.¹³⁵³

Terekelerde karşılaştığımız binlerce eşyanın özel olarak ele alınması oldukça meşakkatli olacağından yukarıda bahsi geçen durumları göz önüne alarak aşağıdaki tabloyu oluşturduk.¹³⁵⁴ İlgili tabloda 1703-1754 yılları arasında terekelerde fiyat tespitinde bulunabildiğimiz bazı eşyaların fiyatlarını 5'er yıllık periyotlarla ve farklı özellikleriyle ele aldık.

Tablo 17: Terekelerde Eşya Fiyatlamalarının Genel Durumu

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
Akçe tahtası ¹³⁵⁵	1 adet			0,66	0,01					0,28		
Alık	1 adet						0,77					
Altın veznesi	1 adet			0,37								
Ambar (tahta)	1 adet								1,5			
Asel kabı	1 adet							0,75				
Astar	1 adet						0,25					
Astar (Erzincan)	1 adet			0,33								
Ayna kutusu	1 adet							5				
Ayna ¹³⁵⁶ (sim)	1 adet							4,5				
Bakraç (süt)	1 adet						1					
Balta	1 adet			0,2	0,21	0,25	0,25				0,5	
Baş makramesi	1 adet	1,1		1								
Başlık (çuka)	1 adet						1					
Bel	1 adet					0,5	0,5				0,88	
Beşik örtüsü (kırkkalem)	1 adet			1								
Bıçak (Çerkes)	1 adet		0,33									

¹³⁵² TŞS, No: 1868, s. 32. TŞS, No: 1880, s. 21. TŞS, No: 1888, s. 12, 30. TŞS, No: 1889, s. 10, 57. TŞS, No: 1912, s. 13. TŞS, No: 1913, s. 117. TŞS, No: 1916, s. 31.

¹³⁵³ TŞS, No: 1885, s. 40. TŞS, No: 1886, s. 90. TŞS, No: 1890, s. 55. TŞS, No: 1892, s. 26. TŞS, No: 1913, s. 11. TŞS, No: 1914, s. 15. TŞS, No: 1916, s. 37.

¹³⁵⁴ Bahsi geçen tabloda aranan eşyanın daha kolay bulunması adına, alfabetik sıranın gözetilmesinin yanı sıra eşyanın, rengi, yapısı, menşei, kullanım amacı, büyüklüğü, yenilik durumu gibi hususiyetler eşya isminden sonra (parantez içerisinde) gösterilmesine mümkün mertebe dikkat edilmiştir. Bu çalışma ayrıca bir sözlükle desteklendiği için burada tekrar bazı kavram ve terimlerin manalarına yer verilmemiştir.

¹³⁵⁵ Piştahta ile aynı anlamdadır.

¹³⁵⁶ Belgelerde ayrıca "mirat" ismiyle de geçmektedir. Belgelerde iki ayrı isimle anılmasından dolayı bizde iki ayrı isimle fiyatlamaları ele aldık.

Tablo 17: (Devamı)

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
Bıçak (Macar)	1 adet					4,66						
Bıçak (sim)	1 adet		3,25							2,3		
Bıçkı	1 adet					0,5						
Biber değirmeni (demir)	1 adet				3,5							
Bohça	1 adet						0,4		0,2			
Bohça (çit)	1 adet									1		
Bohça (menkuş)	1 adet	2										
Buhurdan (demir)	1 adet			0,62								
Bukağı (demir)	1 adet						0,37					
Cüppe (çuka)	1 adet										3,5	1,5
Çadır (kebir)	1 adet				8							
Çakşır	1 adet					0,79		3,75	2	2,78		
Çakşır (cedid)	1 adet										8,25	8,25
Çakşır (çuha)	1 adet					5						
Çanak	1 adet				0,33							
Çarşaf	1 adet				0,42	0,67		0,75	2,7	1,33	1	
Çarşaf (alaca)	1 adet					0,75						
Çarşaf (beyaz)	1 adet	0,5			1,5					1		
Çekiç (el)	1 adet						0,63					
Çekmece	1 adet									1		2
Çember	1 adet								0,13		0,25	
Çember (işleme)	1 adet								6			
Çember (yemeni)	1 adet			1								
Çizme	1 çift			1		0,25		1				
Çorap	1 çift											0,1
Çorap (uzun)	1 çift											0,2
Çuha/Çuka (yeşil)	1 adet					3						
Çuval	1 adet				0,17	0,17	0,2				0,18	
Çuvaldız	1 adet								0,65			
Divit (pirinç)	1 adet				1			0,5				
Dizlik	1 adet				0,33				0,55			
Dolama (yeşil çuha)	1 adet			3				5,58				
Don	1 adet					0,83				0,75		
Döşek	1 adet			1	1,7		3		0,63		2,55	
Döşek (çit)	1 adet				1,5		3,25			3,5		
Döşek (mitil)	1 adet				1			0,5	2,4			
Döşeme	1 adet				1,64							3
Döşeme (Bayburt)	1 adet			1	5	1,5	8				2,5	5
Döşeme (Selanik)	1 adet			5			3,6					
Duhan kesesi	1 adet											1,15
Eğ	1 adet						0,25					
Eğir takımı	1 adet											3
El değirmeni	1 adet			0,25	0,33		7					
El ibriği	1 adet				0,5	1,5		1,20	1			

Tablo 17: (Devamı)

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
El leğeni	1 adet					2,1						
Eldiven	1 çift											0,38
Entari	1 adet									2		1
Entari (alaca)	1 adet				2		2,55	3,25			1	
Entari (boğası)	1 adet								1,5			
Entari (cedid)	1 adet								4		6,25	6,25
Entari (hatayi)	1 adet											3
Entari (kutni)	1 adet								3	4	5	
Entari (mavi bez)	1 adet					0,25				1		
Er gömleği	1 adet			1								
Fener	1 adet			1	0,3	0,5	0,26		1			
Ferace	1 adet					1,5						
Ferace (çuka)	1 adet									2		10
Fıçı	1 adet			1,33								
Fincan kutusu	1 adet								0,25			
Fincan (Kütahya)	1 adet											0,31
Garar	1 adet				1			0,25	0,94			
Gömlek	1 adet			0,45					1,75	1,5	0,75	3
Gömlek (cedid)	1 adet					1		3	2,5			2
Gömlek (nakışlı)	1 adet				1,92							
Güğüm (kara)	1 adet						1,75	1,75				1,7
Gülâbdan	1 adet				0,05							
Gülâbdan (sim)	1 adet									7		
Gül kutusu	1 adet			0,26								
Halı	1 adet									0,25	0,53	
Hamam esvabı	1 adet			0,83								
Hamam gömleği	1 adet	2,8		1							1	3
Hamam rahtı	1 adet									3	3,5	
Hançer	1 adet					0,05					3	4,5
Hançer (sim)	1 adet							3		15		
Hançer (sim, kabzası balık dişi)	1 adet			4,5								
Hasır	1 adet						4,5		0,33		0,25	
Hasır (mısır)	1 adet						4	2				
Hatem (altın)	1 adet										1,5	4
Hatem (sim)	1 adet			1				0,5				
Havan	1 adet										0,5	
Havan (mısır)	1 adet						0,35					
Havan (tunç)	1 adet								1			
Heybe	1 adet								0,28			0,75
Heybe (meşinli)	1 adet						1					
İbrik	1 adet							0,88				1,28
İhram	1 adet				0,33	0,75			0,25			
İhram (beyaz)	1 adet					1						
İhram (kırmızı)	1 adet			0,82	1			0,5	1,2			0,85
İnci (yalancı)	1 deste							0,15				
İskemle	1 adet						0,08					0,08
İskemle (demir)	1 adet					0,5						

Tablo 17: (Devamı)

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
İskemle (tahta)	1 adet								0,93			
Kaban (sırma püsküllü)	1 adet									18		
Kabara	1 adet					1						
Kâğıt	1 deste					0,19						
Kaftan	1 adet						3					
Kaftan (alaca)	1 adet			1								
Kaftan (bez)	1 adet								2,5			
Kaftan (cedid)	1 adet					6,25			2			
Kaftan (hatayi)	1 adet											10
Kaftan (kutni)	1 adet					3,5		4			5	
Kaftan (mavi)	1 adet					1,5						
Kaftan (nefti)	1 adet					0,5						
Kahve ibriği	1 adet			0,51	1,1	1	1		0,5			
Kahve kesesi	1 adet					2,5						
Kahve kutusu	1 adet								0,18		0,38	
Kahve tabağı	1 adet			0,5			0,3	0,25				0,75
Kalem	1 deste					3,33						
Kaliçe	1 adet				3		1,5	2	7			
Kalkan	1 adet									7		
Kalpak	1 adet										0,18	
Kalpak (cedid)	1 adet											2,25
Kantar	1 adet			1		1	0,5	0,75	0,88			
Kantar (kebir)	1 adet						2,5					
Kantar (sagır)	1 adet				0,21							
Kantarma	1 adet							0,63				
Kapama (boğası)	1 adet						3					
Kapı perdesi	1 adet			0,5	0,5	1,5					2,5	
Kaput	1 adet									5		
Kâse	1 adet			0,03	0,12							
Kaşığı	1 adet							0,05				
Kaşık	1 deste											0,25
Kaşıklık	1 adet					0,25						
Kavuk	1 adet			0,33			1,65	0,35	0,34		0,75	0,75
Kavuk (kırmızı)	1 adet				1,33		0,5					
Kavuk (nefti)	1 adet				0,83							
Kavuk (yeşil)	1 adet				0,5	0,25						
Kazan (kuzu)	1 adet						3,4					
Kazan (su)	1 adet 3 kıyye				0,42							
Kazma	1 adet					0,19					0,25	
Kebe	1 adet		0,5				0,75	0,75				
Kebe (beyaz)	1 adet					1,14						
Kebe (Yanbolu)	1 adet					2	2		1,2			
Keçe	1 adet						0,5					
Keçe (beyaz)	1 adet				0,5			1,25				
Kellepuş	1 adet							0,16	0,18			
Kemer	1 adet					0,58						
Kepçe (nuhas)	1 adet											0,15
Kerendi	1 adet						0,25					

Tablo 17: (Devamı)

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
Kestane tahta	1 adet				0,05							
Kıl elek	1 adet				0,03							
Kılıç	1 adet					5	4	1,5	3,28			
Kılıç (Frengî)	1 adet					1					0,5	
Kılıç (Horasanî)	1 adet								6	7	5,5	9
Kılıç (kara)	1 adet	2,5		4	3	1,7	1				9	9
Kılıç (sim)	1 adet			10	5				25			
Kıskaç	1 adet						0,5					
Kilit	1 adet			0,46			0,1		0,1			
Kilim	1 adet			2	1,8			1,42	1,38		1	
Kilim (alaca)	1 adet	1,25			1	3	2	0,83				2,5
Kilim (Bayburt)	1 adet					2,5						
Kilim (cedid)	1 adet				4							
Kilim (kırmızı)	1 adet				1		1,5					
Kilim (Türkmen)										3	4	
Kitab-ı Altıparmak	1 adet						5					
Kitab-ı Dürer	1 adet			13								
Kitab-ı Enam-ı Şerif	1 adet								0,75		8	
Kitab-ı Gülistan	1 adet							2,5				
Kitab-ı Halebi-i Kebir	1 adet			13								
Kitab-ı Kâfi	1 adet			22								
Kitab-ı Kaside-i Bürde	1 adet						1,2					
Kitab-ı Muhammediyye	1 cilt			5								
Kitab-ı Mukaddeme	1 adet			0,33								
Kitab-ı Sadr-ı Şerif	1 adet						6					
Kitab-ı Şerh-i Bostan	1 adet						4					
Kitab-ı Tecvid	1 adet						0,6					
Kitab-ı Tevarih							0,9					
Kitab-ı Usâmeddin Ali Beydâvî	1 adet			7								
Köstere	1 adet								1			
Kumkuma	1 adet											0,13
Kurşun kalıbı	1 adet			0,12								
Kuşak	1 adet					0,14			0,5			
Kuşak (kemer)	1 adet						0,38					
Kuşak (kırmızı)	1 adet			2								
Kuşak (sim)	1 adet					8						
Kuşak (şal)	1 adet					1	3				15	
Kuşak (yeşil)	1 adet					1,5	0,77	0,75				
Kuş kafesi	1 adet			0,42								
Kutu fes	1 adet											0,75
Küp	1 adet								1			

Tablo 17: (Devamı)

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
Küp (kebir)	1 adet						6					
Küp (su)	1 adet						0,5					
Küp (yağ)	1 adet					0,05						
Küpe (altın)	1 çift								5			
Kürek	1 adet				0,25							
Kürk	1 adet					5,5						10
Kürk (göçen)	1 adet					1,75			8			9,75
Kürk (kuzu yünü)	1 adet						4,5					
Kürk (nafe)	1 adet						3					
Kürk (yün)	1 adet			2								
Kürk (zerdeva beden)	1 adet						6,62					
Leğen	1 adet						2,67					
Leğen (kafesli)	1 adet			1					1,65			
Lenger	1 adet							1,2				
Makad (alaca basma)	1 adet				1							
Makad (çit)	1 adet						2,25				0,5	
Maşa	1 adet								0,09			
Maşraba	1 adet			0,5			0,6		1		0,43	
Maşraba (sim)	1 adet									15		
Matara (nuhas)	1 adet								2		2,5	2,5
Mengene (el)	1 adet						0,35					
Mengene	1 adet						1,88					
Mermer	1 adet					1						
Mest	1 adet											0,28
Mest pabuç	1 adet										0,5	
Meşin (siyah)	1 adet					2,5						
Mikras	1 adet				0,25			0,25				
Minder	1 adet			0,35	0,5	0,5	1,2	1	0,5	2	2,13	
Minder (baş)	1 adet						1,15					
Minder (çit)	1 adet					1,22						1,75
Minder kılıfı	1 adet				0,5							
Minder (memlu)	1 adet					2,5	1					
Minder (mitil)	1 adet							1,5	1,25			2,21
Minder (sofra)	1 adet						1,56					
Minder (şilte)	1 adet			0,7		1	1,83					
Minder (yeşil)	1 adet						1					
Minkale	1 adet						3					1,5
Mintan	1 adet			2						2		
Mintan (cedid)	1 adet						3					
Mintan (kırmızı)	1 adet						1,55					
Mintan (kutni)	1 adet									1,5		
Mirat	1 adet						0,5			1,25		
Mirat (şikeste)								1				
Mushaf-ı Şerif	1 adet	2,5		3,5		3		5	3		5	
Nalbeki	1 adet				0,01	0,13						
Nalbeki (sagır)	1 adet					0,25						
Nalın	1 çift	0,5						0,5				
Ocak demiri	1 adet			0,25			0,5					

Tablo 17: (Devamı)

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
Ocak yaşmağı	1 adet					1	0,5		1,5	0,35		
Odun	1 yük					0,17						
Olta	1 adet					1						
Orak	1 adet					0,17			0,13			
Örs	1 adet						3,65					
Palaska	1 adet				0,12							
Palaska (sim)	1 adet										4	
Pabuç	1 çift								0,5			
Pabuç (zenne)	1 çift					0,18						
Para kutusu (sim)	1 adet									6		
Peçe	1 adet					1,5					3	2
Perde (bez)	1 adet							0,5				
Peşkir	1 adet			0,27		0,17			0,4			
Peşkir (berber)	1 adet			0,44								
Peşkir (cedid)	1 adet											2
Peşkir (keten)	1 adet									1,5		
Peşkir (sofra)	1 adet			1						1,3		2
Peştamal	1 adet					1,5					0,5	
Piştah	1 adet					1		1,5	1,38			
Piştov	1 adet									2,5	3	3
Post	1 adet									4		
Postal	1 çift					0,08						
Pul (sim)	1 adet								0,1			
Raht (bakır)	1 adet		0,25									
Raht (sim kemer)	1 adet			30			20					
Rikab	1 çift											8
Saat (pantol)	1 adet									17		
Saat (sim)	1 adet					10						
Saç ayak	1 adet			0,25	0,17	0,25		0,5	0,2	0,19		0,28
Saban demiri	1 adet						0,42	0,38			0,75	
Sahan	1 adet			1	0,22		0,23		0,5		0,5	0,88
Sahan (ayaklı)	1 adet			0,63								
Sahan (tunç)	1 adet			0,22								
Sahan (vasat)	1 adet				0,36							
Sandık	1 adet			2	1,5		0,2		0,9	2	1,5	2
Sandık (ağaç)	1 adet			1			1				1,75	
Sandık (ayaklı)	1 adet	1,5			1,5				6			
Sandık (cedid sepet)	1 adet			2,5		1,5	1,55			0,88	1,5	2,5
Sarık	1 adet				1,5	0,27	1,85	2,77	0,6		4,5	4,5
Sarık (alaca)	1 adet				6							
Satır	1 adet						0,25					
Satır (et)	1 adet					0,5						
Satır (kıyma)	1 adet					0,17						
Seccade	1 adet				1,25	0,83	5,63		1,58		4	
Seccade (Bayburt)	1 adet						0,5		1	1	3	
Seccade (çuka)	1 adet						2					
Seccade (halı)	1 adet										4	1,4

Tablo 17: (Devamı)

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
Seklem	1 adet						0,85					
Sicim (alaca)	1 adet						0,5					
Silecek	1 adet			0,38				0,38	0,85		0,75	
Sini	1 adet			2,66			2,5				3,5	2
Sini (ağaç)	1 adet					0,08						
Sini (baklava)	1 adet					1						
	1,66 kıyye											
Sini (bakır)	1 adet					2,66						
Sofra (meşin)	1 adet					1	0,5		0,25			
Sofra (tahta)	1 adet						0,25					
Sorguç (altın)	15 dirhem			30								
Süzgü	1 adet			0,33				0,9				
Şalvar	1 adet									5		
Şalvar (aba)	1 adet				0,42	0,5	1					1
Şalvar (mavi)	1 adet			1,5								
Şamdan	1 adet	0,25		0,75	0,36	0,17	0,37	0,5	0,5	1	1	1
Şilte	1 adet									0,6		
Tabak (sagır çini)	1 adet			0,19								
Tarak (demir)	1 adet										0,5	
Tarak (sim)	1 adet								1,5			
Tarak (siyah kemik)	1 adet					2,5						
Tas	1 adet			0,3								0,6
Tas (hamam)	1 adet					0,34						
Tas (helva)	1 adet							0,9				
Tas (hoşaf)	1 adet	0,25			0,5							0,43
Tas (lengeri)	1 adet						1					
Tas (su)	1 adet	0,25			0,17	0,12			0,19			
Taş değirmeni	1 adet				0,66		0,5					
Tava	1 adet			1		0,5	0,5	1,13			0,25	0,75
Tekne	1 adet						0,25					
Tekne (çamaşır)	1 adet						0,33					
Tekne (hamur)	1 adet					0,25						
Tencere	1 adet										0,75	
Tencere (küçük)	2 kıyye			2,1								
Terazi	1 adet					0,67						
Terazi (bakır)	1 adet											1,55
Terlik	1 adet					1,25						
Terlik (beyaz)	1 adet				0,5					0,5		
Tespih	1 adet			0,07		0,05			0,83			
Tespih (kalembek)	1 adet	2									3	3
Topuz (demir)	1 adet			0,34								
Topuz (sim)	1 adet			15								7,5
Tüfenk	1 adet			7	6		3			5	4,75	4,48
Tüfenk (kara)	1 adet	1,5		1,5								
Tüfenk (kebir)	1 adet							6,65				
Tüfenk (sarma)	1 adet				4				5			

Tablo 17: (Devamı)

Eşya	Miktar	Fiyatlar (Kuruş)										
		1703-1705	1706-1710	1711-1715	1716-1720	1721-1725	1726-1730	1731-1735	1736-1740	1741-1745	1746-1750	1751-1754
Tüfenk (sim)	1 adet							10,8				
Tülbent örtü	1 adet					0,62	0,88		0,33		0,83	
Uçkur	1 adet			0,5	0,5		0,25					0,65
Urgan	1 adet					1						
Ustura (cedid)	1 adet					4,16						
Üzenği	1 adet					1						
Velençe (beyaz)	1 adet				0,83			0,63				
Velençe (kırmızı)	1 adet				4,5		4					
Velençe (mavi)	1 adet				1,5							
Vezne	1 adet				0,5				0,25			
Yağ dibeği	1 adet				0,33							
Yağlık	1 adet			0,27					0,38			0,63
Yağmurluk	1 adet									2,15		
Yağmurluk (aba)	1 adet	1					1,5		1			
Yağmurluk (çuka)	1 adet					8,5						
Yağmurluk (mavi çuka)	1 adet					1,5						
Yağmurluk (siyah)	1 adet				1,33							
Yastık	1 adet				0,44		0,75	0,5	0,38	1	1,25	
Yastık (çatma)	1 adet								4,25			
Yastık (çit)	1 adet				6	0,75		0,5		1,1	1,5	1,5
Yastık (dimi)	1 adet					1,5		0,75				
Yastık (kadife)	1 adet						3					
Yastık (mitil)	1 adet				1		0,25				1	
Yastık kılıfı	1 adet				0,66			0,94				
Yastık (şilte)	1 adet					0,5						
Yastık (yelda)	1 adet						5,35	0,75		0,8		
Yastık yüzü (yemeni)	1 adet				1							
Yelek (beyaz)	1 adet										0,5	
Yemeni	1 çift					0,18						
Yorgan	1 adet			0,5	1,5	1	0,75	1	2		2	3
Yorgan (cedid)	1 adet					2,85			2,75			5,2
Yorgan (çit)	1 adet	0,75						0,28				5,57
Yorgan (kebe)	1 adet									4,53		
Yufka tahtası	1 adet					0,25						
Yüksük (terzi)	1 adet					0,3						
Yüzük (altın)	1 adet									8	4	
Yüzük (nuhas)	1 adet								0,1			
Yüzük (sim)	1 adet		0,26			1,5						
Yüzük (yemeni taşlı altın)	1 adet			2,5								
Zenne pabuç	1 adet	0,16										
Zibun	1 adet			1						1		
Zibun (alaca)	1 adet			0,5			0,75					

3.5.3.2.1. Altın Eşya Fiyatları

Vesikalarda altından imal edilen eşyaların önemli bir çoğunluğuna “*miskal*” ağırlık birimi üzerinden değer verilmiştir.¹³⁵⁷ Bu noktadan hareketle bahsi geçen ölçü birimini esas alarak, ortalama altın eşya fiyatlarını terekeler nezdinde saptamak mümkün görünmektedir.¹³⁵⁸ Ağırlık ve fiyat noktasında bize yardımcı olan altın eşyalar arasında bilezik, küpe, zincir, pul, kuşak gibi takı eşyaları büyük çoğunluğu teşkil etmekteydi.¹³⁵⁹ Bu eşyalar arasında ise altın yüzük diğer takı eşyalarına kıyasla kayıtlarda en çok geçen eşya olmasına rağmen, ağırlığının büyük ölçüde bilinmemesi ve genelde yakut, zümrüt, yemen gibi çeşitli taşlarla beraber paha biçilmesinden dolayı altın eşya fiyatlamalarında dikkate alınamamıştır.¹³⁶⁰

Altın eşyalar, terekelerde fiyatlaması yapılan canlı ve cansız tüm fiyatlamalar arasında istikrarını koruyan ya da yatay hareketini koruyarak fiyat dalgalanmalarının, birkaç istisna dışında, neredeyse hiç yaşanmadığı nesneler arasındadır. Nitekim en düşük ve en yüksek altın eşya fiyatları arasındaki fark 1,2 katı (%20) geçmemiştir.

Altın eşya fiyatlarının 1704-1739 yılları arasındaki tarihsel değişiminde, 1730 ve 1734 yılları dışında, 1 miskal altının değeri ortalama 2,5 kuruşta sabit kalmıştır.¹³⁶¹ Altın eşyaların en çok yükseldiği yıl olan 1730’da ise en fazla 3 kuruşa, akabinde ise 1734 yılında 2,95 kuruşa kadar çıkabilmiştir.¹³⁶² Tespiti yapılabilen 35 yıllık dönemdeki 1 miskal altın eşya fiyatlarının ortalaması ise 2,65 kuruştur (Bkz. Grafik 33).¹³⁶³

¹³⁵⁷ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1892, s. 27. Nadir de olsa ağırlık ölçü birimi olarak “dirhem” de kullanılmıştır. TŞS, No: 1907, s. 56.

¹³⁵⁸ Terekelerde yaklaşık olarak 416 adet altın eşya tespit edilmiştir. TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1907, s. 56.

¹³⁵⁹ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1878, s. 46, 47. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 56.

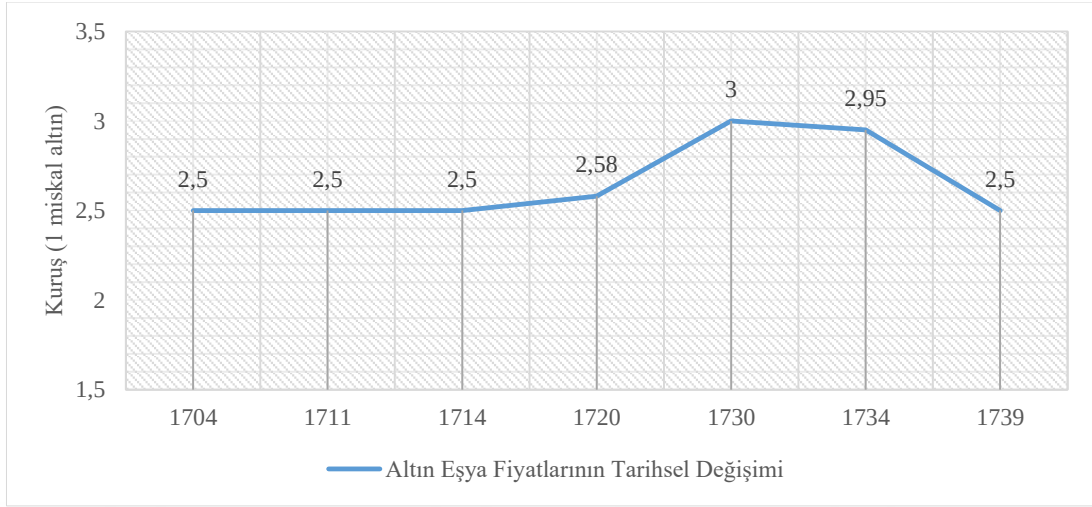
¹³⁶⁰ Tereke kayıtlarında 79 yerde geçmektedir. TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1874, s. 78, 111. TŞS, No: 1877, s. 74. TŞS, No: 1880, s. 71.

¹³⁶¹ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1878, s. 46, 47. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 56.

¹³⁶² TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1897, s. 52.

¹³⁶³ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1878, s. 46, 47. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1906, s. 29. TŞS, No: 1907, s. 56.

Grafik 33: Altın Eşya Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Altın bilezik başta olmak üzere daha özelden eşya fiyatlarına bakacak olursak, 1704 yılında 29 miskal ağırlığındaki 1 çift altın bilezik 73 kuruşa, 1714'te 39 miskal ağırlığındaki 1 çift altın bilezik 89 kuruşa, 1736'da 42 miskal 0,5 dirhem ağırlığındaki altın bilezik ise 150 kuruşa fiyatlanmıştı.¹³⁶⁴ Altın eşyalar arasında ağırlık noktasında yarım kiloya yaklaşan diğer bir tabirle, servet değerinde olan altın kuşaklardan bazısı ise 1711'de 80 miskali (384 gr) 200 kuruş, 1714'te 99 miskali (475,2 gram) 264 kuruş üzerinden fiyatlanmıştı.¹³⁶⁵

3.5.3.2.2. Gümüş Eşya Fiyatları

Belgelerde gümüş eşyalar daha çok “dirhem” ağırlık ölçü birimi esas alınarak fiyatlanmaktaydı. Bu birim üzerinden 1703-1754 yılları arasında, 51 yıllık dönemde, yapılan gümüş eşya fiyatlamalarında 1 dirhem gümüşün ortalama 0,173 kuruşa tekabül ettiği tespit edilmiştir.¹³⁶⁶ En düşük fiyatlama 1703-1705 yılları arasında 0,11 kuruş, en yüksek fiyatlama ise 1746-1750 yılları arasında 0,24 kuruş üzerinden yapılmıştır.¹³⁶⁷

Gümüş eşya fiyatlarının tarihi seyrini irdelediğimizde ise 1711 yılından 1750 yılına kadar sürekli yükseliş hareketi izleyen gümüş eşyalar;¹³⁶⁸ 1706'dan 1711'e ve 1750'den 1754 yılına sergilediği fiyat seyri ise düşüş yönü idi.¹³⁶⁹ 1703 yılında ortalama 0,11 kuruş değerinde olan gümüş

¹³⁶⁴ TŞS, No: 1868, s. 31. TŞS, No: 1874, s. 45. TŞS, No: 1897, s. 52.

¹³⁶⁵ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 45.

¹³⁶⁶ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1912, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 62.

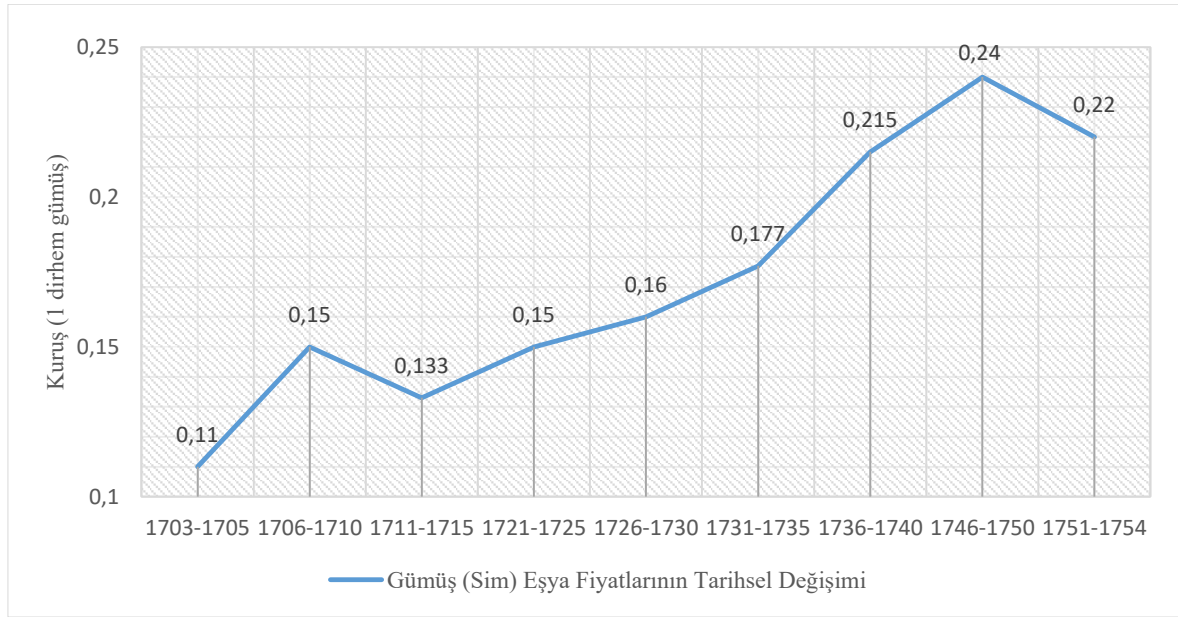
¹³⁶⁷ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1912, s. 28

¹³⁶⁸ TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1912, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 62.

¹³⁶⁹ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1918, s. 69.

eşyalar, 1754 yılına gelindiğinde ise 2 kat artışla 0,22 kuruştan fiyatlanmıştır. Bakır ve altın eşya fiyatlarının aksine gümüş eşyalar, 1703-1710 yıllarındaki ani yükseliş dışında, 1750 yılına kadar aşağı yönlü fiyat dalgalanmalarının olmadığı, düzenli bir yükseliş ivmesi takip etmiştir (Bkz. Grafik 34).¹³⁷⁰

Grafik 34: Gümüş (Sim) Eşya Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Fiyat tespitinde istifade ettiğimiz gümüş eşyalar arasında ise pazubent, raht, kopça, tabak, zincir, leğen, ibrik, ayna, şamdan, sandık, gülabdan, şerit, pabuç, pul, iğne, kemer, divat, rikap, reşme gibi eşyalar ilk sıralarda gelmekteydi.¹³⁷¹

3.5.3.2.3. Bakır Eşya Fiyatları

Kullanım alanı ve yaygınlığı oldukça geniş olan bakır ya da sicillerdeki tabirle “nuhas” 1711-1754 yılları arasındaki 43 yıllık dönemde, bakır eşyalar üzerinden yapılan fiyatlamalarda, ortalama 1 kıyyesi 0,83 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹³⁷² Ortalamalarda en düşük bakır eşya fiyatı 1751-1754

¹³⁷⁰ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1912, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 62.

¹³⁷¹ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1896, s. 27. TŞS, No: 1912, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 62. TŞS, No: 1919, s. 24.

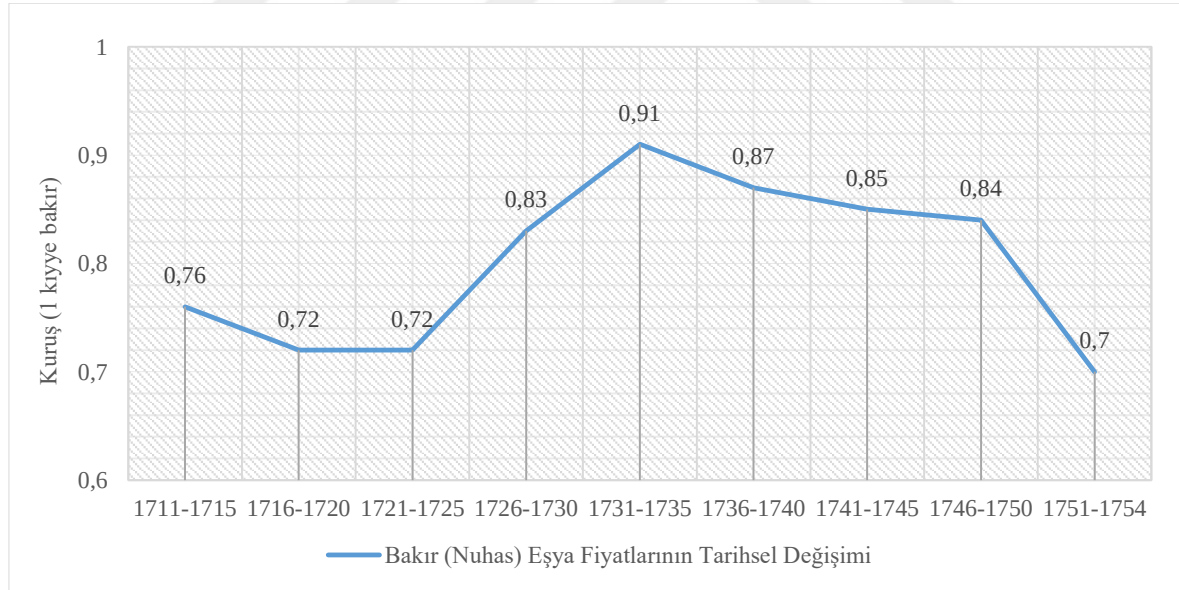
¹³⁷² TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1893, s. 11. TŞS, No: 1895, s. 85. TŞS, No: 1896, s. 48. TŞS, No: 1897, s. 18. TŞS, No: 1918, s. 83, 86. TŞS, No: 1919, s. 15. TŞS, No: 1920, s. 31.

yılları arasında 0,7 kuruşa¹³⁷³ en yüksek fiyat ise %30 artışla, 1731-1735 yılları arasında 0,91 kuruşa denk gelmekteydi.¹³⁷⁴

Bakır eşya fiyatlarının sürekli yükseliş hareketini sürdürdüğü dönem 1725-1735 yılları arasındaki 10 yıllık dönemdi.¹³⁷⁵ Bu dönemin hemen akabinde ise 1750 yılına kadar fiyatlardaki düşüş hareketi tedricen devam ederken, 1750'den sonra hızlı bir düşüş ivmesi yakalamıştır.¹³⁷⁶ Diğer metal fiyatlarının ya da genelde zamansal süreçte devam eden yükseliş hareketlerinin aksine 1711-1715 arasında 0,76 kuruştan fiyatlanan bakır eşyalar,¹³⁷⁷ 1751-1754 yılları arasında ise %7,89 azalışla 0,7 kuruştan fiyatlanmıştır (Bkz. Grafik 35).¹³⁷⁸

Terekelerde ayrıca bakırın işlenmeden hammadde olarak fiyatlandığı kayıtlara da rastlamak mümkündür. Bu kayıtlarda 1 kıyye bakır, ortalama 0,5 kuruş üzerinden fiyatlanmıştır.¹³⁷⁹ Ortalama bakır eşya fiyatlarının 0,83 kuruş olduğu göz önüne alınırsa, hammadde ile eşya arasında %66 oranlık bir fiyat farkının olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle bakır, eşyaya dönüştürüldüğünde %66 oranında değer kazanmıştır. Bakırın kazandığı bu değeri işçilik bedeli olarak da tanımlamak mümkündür.

Grafik 35: Bakır (Nuhas) Eşya Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

¹³⁷³ TŞS, No: 1918, s. 83, 86. TŞS, No: 1919, s. 15. TŞS, No: 1920, s. 31.

¹³⁷⁴ TŞS, No: 1893, s. 11. TŞS, No: 1895, s. 85. TŞS, No: 1896, s. 48. TŞS, No: 1897, s. 18.

¹³⁷⁵ TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1889, s. 79. TŞS, No: 1890, s. 59.

¹³⁷⁶ TŞS, No: 1918, s. 83, 86. TŞS, No: 1919, s. 15. TŞS, No: 1920, s. 31.

¹³⁷⁷ TŞS, No: 1873, s. 47. TŞS, No: 1874, s. 60. TŞS, No: 1875, s. 19.

¹³⁷⁸ TŞS, No: 1913, s. 5, 11, 27. TŞS, No: 1918, s. 65, 83, 105.

¹³⁷⁹ TŞS, No: 1904, s. 61. TŞS, No: 1910, s. 17. TŞS, No: 1918, s. 86. TŞS, No: 1919, s. 15.

Bakır eşya fiyatlarının tespitinde göz önüne aldığımız eşyaların başında vesikalardaki deyimle “*evân-ı nuhâsiyye*” yani bakır mutfak eşyaları gelmekteydi. Bu eşyalar arasında güğüm, ibrik, leğen, sahan, tencere, tava, tepsi, nalbeki, sini, kazan, tencere, bakraç, kepçe, kahve ibriği fiyatlama noktasında ön plana çıkan bakır mutfak eşyalarıydı.¹³⁸⁰

3.5.3.3. Yiyecek ve İçecek Fiyatları

Bu başlık altında terekelerde tespit edebildiğimiz yağ, zeytin, buğday, mısır, bulgur, nohut, mercimek, pirinç, soğan, sarımsak, fındık, üzüm, kahve gibi belli başlı yiyecek ve içecek fiyatlarını ele aldık. Yeterli veri sunan yiyecek ve içeceklerin tarihsel fiyat değişimlerini grafikler eşliğinde irdelerken, yeterli veri sunmayan ürünlerin ise ilgili yıllara beraber doğrudan fiyat bilgisi paylaşılmıştır. Ayrıca bahsi geçen ürünlerin en düşük ve en yüksek fiyatlamaları, fiyat tespitinde bulanabildiğimiz tüm dönemlerin ortalaması, fiyatlardaki dönemsel değişim oranları da bu çalışmada ayrıca verilecektir.

3.5.3.3.1. Yağ Fiyatları

Bu bölümde vesikalarda ağırlık birimi ve fiyatı tespit edilebilen zeytinyağı başta olmak üzere tereyağı ve kuyruk yağı hakkında tafsilatlı, akabinde ise terekelerde diğer yağlara kıyasla nadirde olsa rastladığımız donyağı ve balıkyağı hakkında spesifik fiyat bilgisi paylaşılacaktır. Ayrıca yağ fiyatları arasındaki fiyat korelasyonu hakkında bazı çıkarımlarda bulunulacaktır.

Kayıtlarda hemen hemen her dönem kendinden söz ettiren zeytinyağı 1706-1750 yılları arasında 44 yıllık dönemde ortalamalarda 1 kıyyesi 0,29 kuruş üzerinden fiyatlanmıştır.¹³⁸¹ Ortalamalarda en düşük zeytinyağı fiyatı 1731-1735 yılları arasında 0,22 kuruş, en yüksek zeytinyağı fiyatı ise 1746-1750 yılları arasında 0,4 kuruştur.¹³⁸² 44 yıllık dönemde zeytinyağı fiyatlarındaki değişim katsayısı 1,82 (%82) idi. 1706-1735 yılları arasındaki 29 yıllık dönemde fiyatlar ortalama 0,24 kuruş ile büyük ölçüde yatay seyretmiştir.¹³⁸³ 1735 yılından 1750 yılına kadar, 15 yıllık dönemde, ise fiyatların düzenli bir şekilde yükseldiği ve fiyatlardaki %82’lik değişim oranının sadece bu dönemde gerçekleştiği söylenebilir (Bkz. Grafik 36).¹³⁸⁴

¹³⁸⁰ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1875, s. 23. TŞS, No: 1885, s. 23. TŞS, No: 1893, s. 11. TŞS, No: 1895, s. 85. TŞS, No: 1896, s. 48. TŞS, No: 1897, s. 18. TŞS, No: 1918, s. 83, 86. TŞS, No: 1919, s. 15. TŞS, No: 1920, s. 31.

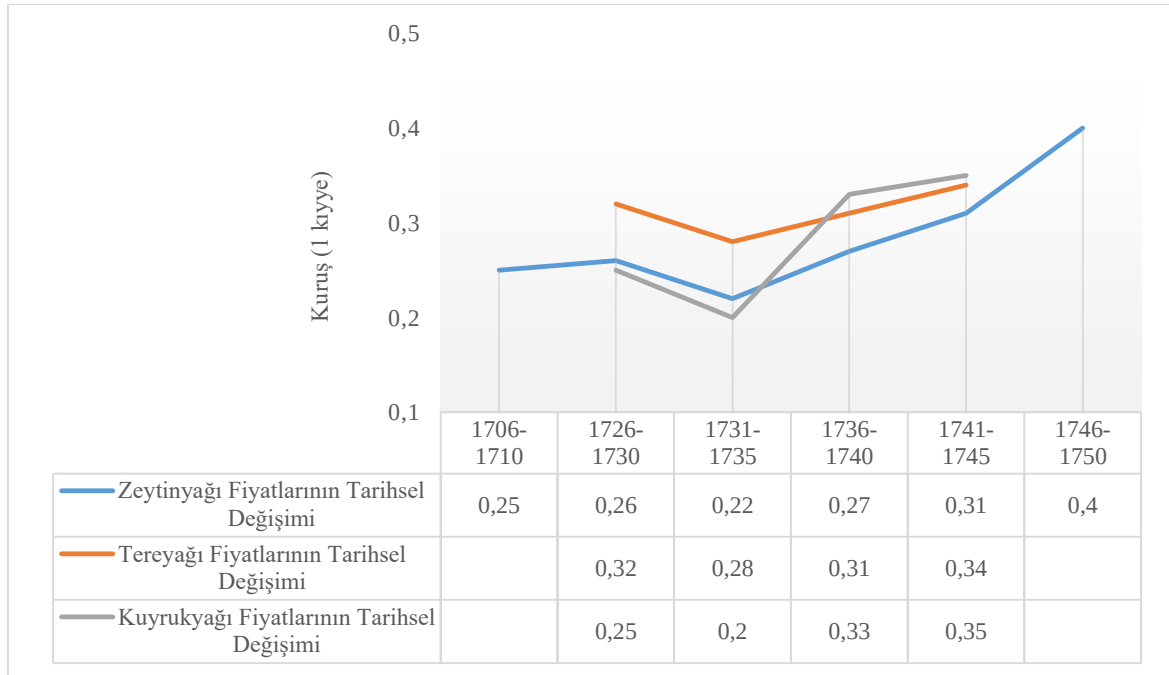
¹³⁸¹ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1911, s. 20. TŞS, No: 1917, s. 61.

¹³⁸² TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1917, s. 61.

¹³⁸³ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1896, s. 12.

¹³⁸⁴ TŞS, No: 1911, s. 20. TŞS, No: 1917, s. 61. Zeytin ağacı fiyatları ile bir mukayesede bulunacak olursak ortalamalarda yaklaşık 2 kıyye (2,564 gr) zeytinyağı fiyatı 1 adet zeytin ağacının fiyatına denk gelmekteydi. Zeytin ağaçlarının yaygın

Grafik 36: Yağ Fiyatları

Tereyağı, terekelerdeki tabirle “*revgân-ı sâde*”, 1726-1745 yılları arasında 19 yıllık dönemde ortalamalarda 1 kıyyesi 0,31 kuruş üzerinden fiyatlanmıştır. Ortalamalarda en düşük fiyatlama 1731-1735 yılları arasında 0,28 kuruş, en yüksek fiyatlama ise %21,42 oranında artışla, 1741-1745 yılları arasında 0,34 kuruş üzerinden fiyatlanmıştır (Bkz. Grafik 36).¹³⁸⁵

Kuyruk yağı, “*revgân-ı kuyruk*”, ise 1726-1745 yılları arasında 19 yıllık dönemde ortalamalarda 1 kıyyesine 0,28 kuruş değer verilmişti. Tereyağı ile benzer şekilde kuyruk yağının ortalamalardaki en düşük fiyatı 1731-1735 yılları arasında 0,2 kuruş, en yüksek fiyatlama ise %75 artışla 0,35 kuruş üzerinden yapılmıştı (Bkz. Grafik 36).¹³⁸⁶

Yağ fiyatlarının tarihsel seyrini bir bütün olarak ele aldığımızda, yağ fiyatlarının düşüş yönlü ve senkronize hareket ettiği dönemin 1726-1735 yılları arasındaki 10 yıllık dönem olduğu söylenebilir. Yağ fiyatlarındaki bu düşüş hareketi dışında fiyatların takip ettiği seyir hep yukarı yönlüydü. Tereyağı fiyatları her dönem zeytinyağı fiyatlarının üzerinde olmasının yanı sıra izledikleri fiyat hareketlerinde de senkronize bir seyir takip etmişlerdir. Kuyruk yağı fiyatları ise

olmasının yanı sıra meyve veriminin düşük olması ya da zeytinyağının Trabzon dışında farklı bölgelerden ithal ediliyor olması gibi muhtemel birçok faktör böyle bir fiyatlamaya sebep olmuş olabilir.

¹³⁸⁵ TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1892, s. 71. TŞS, No: 1910, s. 29.

¹³⁸⁶ TŞS, No: 1896, s. 23. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1911, s. 20.

1726-1735 yılları arasında diğer yağ fiyatların aşağısında, 1736-1745 yılları arasında ise tüm yağ fiyatlarının üzerinde bir değere sahipti (Bkz. Grafik 36).¹³⁸⁷

İlaveten, terekelerde sıklıkla karşılaştığımız bu yağlar haricinde nadir de olsa donyağı ve balıkyağı ile de karşılaşmaktayız. Vesikalarda fiyat bilgisine erişebildiğimiz donyağının 1 kıyyesi 1744 yılında 0,25 kuruş, yine aynı yılda balıkyağının 1 kıyyesi 0,24 kuruş üzerinden fiyatlanmıştı.¹³⁸⁸ Özetle terekeler nezdinde tespit ettiğimiz 5 farklı yağın ortalama fiyatları (1 kıyyesi) 0,24 kuruş ile 0,29 kuruş arasında değişmekteydi.

3.5.3.3.2. Zeytin Fiyatları

Terekelerde 1711-1754 yılları arasında fiyat tespitinde bulunabildiğimiz 43 yıllık dönemde 1 kıyye zeytin fiyatının ortalaması 0,062 kuruştur.¹³⁸⁹ Ortalamalardaki en düşük fiyatlama 0,05 kuruşla 1711-1715 yılları arasında, en yüksek fiyatlama ise 0,075 kuruş ile 1746-1750 yılları arasında idi.¹³⁹⁰ 1726-1745 yılları arasında 19 yıllık dönemde genellikle 0,061 kuruş ile yatay seyreden fiyat hareketi¹³⁹¹ 1750-1754 yıllarını hariç tutarsak, bu yılların öncesinde ve sonrasında düzenli bir şekilde sürekli yükseldiği söylenebilir. Benzer şekilde fiyatlaması bilinen 43 yıllık dönemde zeytin fiyatlarının değişim katsayısı 1,5 (%50) ile zeytin ağacı fiyatlarına (1,52/%52) oldukça yakındır.¹³⁹² 1711 yılındaki 1 kıyye zeytin (0,05 kuruş) ile 1754 yılındaki 1 kıyye zeytin (0,07 kuruş) arasında, günümüzdeki tabirle, %40'lık bir enflasyon farkı bulunmaktaydı (Bkz. Grafik 37).

¹³⁸⁷ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1885, s. 75, 82. TŞS, No: 1892, s. 71. TŞS, No: 1896, s. 12, 23. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1911, s. 20. TŞS, No: 1917, s. 61.

¹³⁸⁸ TŞS, No: 1910, s. 29.

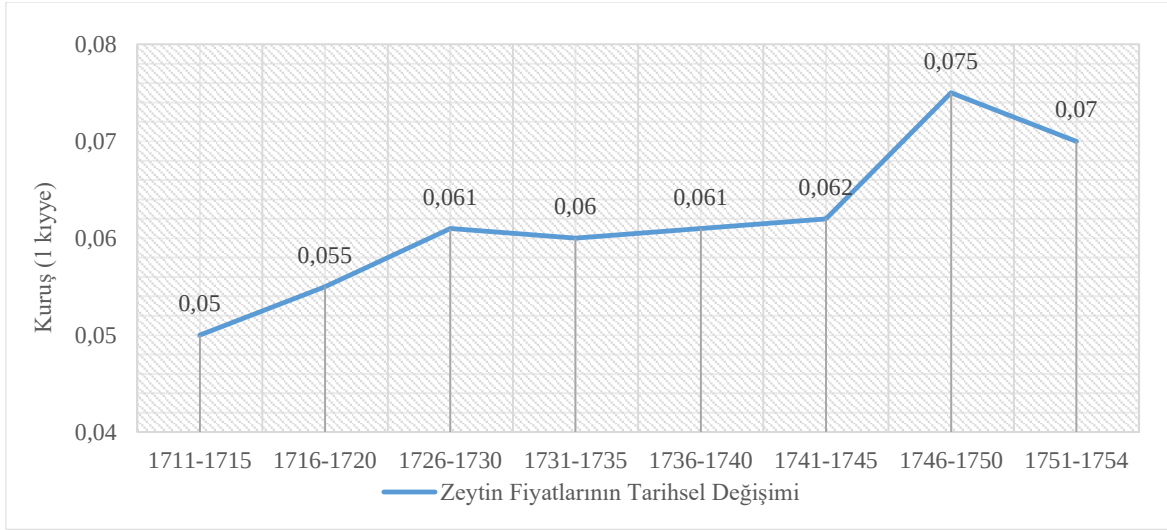
¹³⁸⁹ TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1897, s. 44. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 59. TŞS, No: 1914, s. 8. TŞS, No: 1918, s. 98.

¹³⁹⁰ TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1914, s. 8. TŞS, No: 1918, s. 98.

¹³⁹¹ TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1897, s. 44. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 59.

¹³⁹² Fakat zeytin ağaçlarındaki fiyat değişiminin büyük ihtimalle, bulunduğu konum itibarıyla olduğunu zeytin ağacının fiyatları hakkında bilgi verirken belirtmiştik.

Grafik 37: Zeytin Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Zeytin ağacı, zeytin ve zeytinyağı arasındaki fiyat korelasyonunu tereke kayıtlarını esas alarak şu şekilde özetlemek mümkündür. Ortalamalarda yaklaşık olarak 9 kıyye zeytin ile 2 kıyye zeytinyağı 1 adet zeytin ağacı fiyatına¹³⁹³ denk gelmekteydi.¹³⁹⁴ 4,68 kıyye zeytin ise yaklaşık olarak 1 kıyye zeytinyağına eşitti. Terekelerde tespiti yapılan zeytin ve zeytinyağı fiyatlarının doğruluk derecesini kanıtlayan bir ölçüt de ağırlık birimi aynı olan bu iki yiyeceğin birbirleri arasındaki fiyat ilişkisi kısmen de olsa gösterilebilir. Terekelerde fiyat noktasında 1 kıyye zeytinyağının 4,68 kıyye zeytine eşit olması bu cihetle zikredilebilir. Çünkü günümüzde de olduğu gibi zeytinin türüne göre değişmekle beraber 1 kilo zeytinyağı için ortalama 4 ila 5 kilo zeytin gereklidir.¹³⁹⁵ İlk ve son yıllardaki fiyatlamaları esas aldığımızda ise zeytin fiyatlarında (1711 ve 1754) %40, zeytinyağı fiyatlarında (1706 ve 1750) %60 oranında değişim varken, zeytin ağacı fiyatları (1714 ve 1728) ise neredeyse hiç değişmeden aynı kalmıştır.¹³⁹⁶ Zeytin ağacı fiyatları dışında zeytin ve zeytinyağı fiyatları grafiklerden de anlaşılacağı üzere genel olarak benzer tarihlerde benzer fiyat hareketlerinde bulunmuşlardır (Bkz. Grafik 36, 37 ve 42).

3.5.3.3.3. Tahıl (Buğday, Mısır, Bulgur) ve Un Fiyatları

Temel yiyecek kaynaklarının en başında konumlanan buğday, aynı zamanda fiyatların tarihsel değişimini de en iyi yansıtan ürünler arasındadır. Vesikalarda buğday tespiti yapılan 56 kayıta, 1721-

¹³⁹³ Zeytin ağacı fiyatlarındaki dönemsel değişimleri daha detaylı görmek için bu çalışmada yer alan zeytin ağacı fiyatlamalarına bakınız.

¹³⁹⁴ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1874, s. 58. TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1897, s. 44. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 59. TŞS, No: 1911, s. 20. TŞS, No: 1914, s. 8. TŞS, No: 1918, s. 98.

¹³⁹⁵ <https://www.ekinkocadag.com/blog/icerik/kac-kilo-zeytinden-kac-kilo-zeytinyagi> (17.02.2025)

¹³⁹⁶ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1874, s. 58. TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1897, s. 44. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 59. TŞS, No: 1911, s. 20. TŞS, No: 1914, s. 8.

1750 yılları arasında 29 yıllık dönemde 1 kile¹³⁹⁷ buğday fiyatının ortalaması 2,82 kuruş olarak hesaplanmıştır.¹³⁹⁸ Ortalamalardaki en düşük fiyat 1721-1725 yılları arasında 2,15 kuruş, en yüksek fiyat ise 1746-1750 yılları arasında 3,91 kuruştur.¹³⁹⁹ 1721 yılından 1750 yılına kadar buğday fiyatlarındaki değişim oranı en fazla %81,86 (1,82 kat) ile sınırlı idi. Buğday fiyatları, yiyecek fiyatları arasında hiçbir dönem düşüş göstermeden sürekli yükseliş hareketini devam ettiren tek üründür. 1735'ten 1740 yılına kadar %41 ve 1745'ten 1750 yılına kadar %22 oranında iki ayrı dönemde yükseliş kaydeden fiyat hareketleri, diğer dönemlerde ise oldukça az yükselerek yatay harekete yakın bir seyir takip etmiştir (Bkz. Grafik 37).¹⁴⁰⁰

Terekelerde un fiyatları 1721'de 1 kıyyesi 0,13 kuruş,¹⁴⁰¹ 1726'da 0,085 kuruş,¹⁴⁰² 1732'de 0,15 kuruş¹⁴⁰³ ortalamada ise 0,12 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁴⁰⁴ 15 Şevval 1145/31 Mart 1733 tarihli kayıta ise Trabzon kilesi ölçü birimi ile 1 kile buğday ununun fiyatı 1,25 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁴⁰⁵ Un fiyatları kayıtlara yansıtılırken buğday, mısır gibi hangi mahsulün unu olduğu 2 kayıt dışında belirtilmemiştir. Bunlardan 1733 tarihli kayıta buğday unu,¹⁴⁰⁶ 1755 tarihli kayıta da mısır unu ibaresi kullanılmaktadır.¹⁴⁰⁷ Fakat buğday ununun yaygın olarak kullanıldığı düşünülürse türü belirtilmeyen diğer un fiyatlarını da bu sınıfta düşünebiliriz. Ayrıca fiyatlamalara etki eden kayıtlarda “*dakik-i has*” olarak geçen halis ya da saf un ibaresinin kullanılması diğer unların katkılı olduğunu da düşündürmektedir.¹⁴⁰⁸

Buğdayın bazı işlemlerden geçirilerek bulgur haline getirilmesi hasebiyle, bulgur fiyatlarını da buğday fiyatlarıyla beraber ele almak uygun olacaktır. Fakat bulgur fiyatlanırken kot, kıyye, kile gibi üç ayrı ölçü biriminden büyük çoğunlukla kıyye ölçü biriminin kullanılmasından ötürü biz de bulgur fiyatlamalarını bu birim üzerinden ele almayı uygun gördük.¹⁴⁰⁹ 1 kıyye bulgur fiyatı 1733'te 0,033

¹³⁹⁷ Belgelerde Trabzon kilesi olarak geçmektedir. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 25. TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1903, s. 68.

¹³⁹⁸ TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 25. TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 20. TŞS, No: 1916, s. 5. TŞS, No: 1918, s. 84.

¹³⁹⁹ TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1916, s. 5. TŞS, No: 1918, s. 84.

¹⁴⁰⁰ TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 20. TŞS, No: 1916, s. 5. TŞS, No: 1918, s. 84.

¹⁴⁰¹ TŞS, No: 1880, s. 21.

¹⁴⁰² TŞS, No: 1885, s. 40.

¹⁴⁰³ Kayıtlarda “*dakik-i has*” olarak belirtilen halis, saf (katıksız) unun fiyatıdır. TŞS, No: 1896, s. 9.

¹⁴⁰⁴ 25 Rebiülahir 1168/8 Şubat 1755 tarihli kayıta da 1 kıyye un 0,13 kuruş olarak fiyatlanmıştır. TŞS, No: 1920, s. 28.

¹⁴⁰⁵ TŞS, No: 1897, s. 11.

¹⁴⁰⁶ TŞS, No: 1897, s. 11.

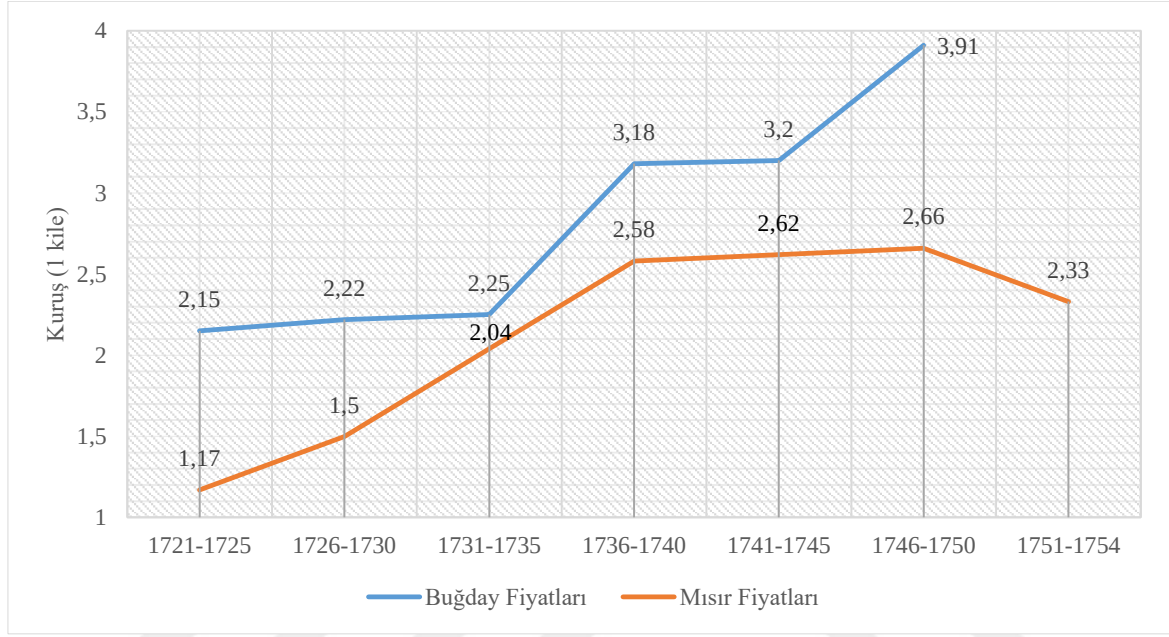
¹⁴⁰⁷ TŞS, No: 1920, s. 34.

¹⁴⁰⁸ TŞS, No: 1880, s. 21. TŞS, No: 1896, s. 9.

¹⁴⁰⁹ TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1898, s. 107. TŞS, No: 1907, s. 9. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1918, s. 86.

kuruş, 1742’de 0,05 kuruş, 1744’te 0,033 kuruş olup ortalama fiyatı 0,038 kuruştur.¹⁴¹⁰ Bulgur ve buğday fiyatlarını aynı ağırlık birimine sahip oldukları 1734 tarihli kaydı esas alarak kıyasladığımızda bu kayıta 1 kile bulgurun fiyatı 2 kuruş olarak belirlenirken, ortalama buğday fiyatı ise %12,5 farkla 2,25 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁴¹¹

Grafik 38: Buğday ve Mısır Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Trabzon’da oldukça yaygın olan mısır, sicillerdeki tabirle “*lazut*”, 1721-1754 yılları arasında 33 yıllık dönemde ortalamalarda 1 kilesi 2,05 olarak fiyatlanmıştır.¹⁴¹² Mısır fiyatlarının buğday fiyatlarına en yakın olduğu dönem 1731-1735 yılları idi. Ortalamalarda 1721-1750 yılları arasında mısır fiyatları hiçbir dönem buğday fiyatlarını geçmemiştir. Mısır fiyatlarının en düşük olduğu dönem 1721-1725 yılları arasında 1,17 kuruş, en yüksek olduğu 1746-1750 döneminde 2,66 kuruş üzerinden fiyatlanmıştır.¹⁴¹³ Mısır fiyatlarında 33 yıllık dönemdeki dalgalanma en fazla %127 (2,27 kat) ile sınırlıydı. Fiyat değişiminin en çok yaşandığı dönem 1721 ila 1736 yılları arasında olup, sadece bu dönemde %120,51 oranında fiyat değişimi gözlemlenmiştir.¹⁴¹⁴ Mısır fiyatları 1721 yılından 1740 yılına kadar sürekli bir yükseliş seyri, 1740’dan 1750’ye kadar yükselişten ziyade yatay seyir, 1750’den 1754 yılına kadar da düşüş seyri takip etmiştir (Bkz. Grafik 38).¹⁴¹⁵

¹⁴¹⁰ TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1907, s. 9. TŞS, No: 1910, s. 29.

¹⁴¹¹ TŞS, No: 1897, s. 2.

¹⁴¹² TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1904, s. 56. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹⁴¹³ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 12, 22, 30. TŞS, No: 1904, s. 56. TŞS, No: 1916, s. 16.

¹⁴¹⁴ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 12, 22, 30.

¹⁴¹⁵ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 12, 22, 30. TŞS, No: 1904, s. 52, 56. TŞS, No: 1912, s. 52. TŞS, No: 1916, s. 16. TŞS, No: 1917, s. 10.

3.5.3.3.4. Nohut, Mercimek ve Pirinç Fiyatları

Baklagiller familyasından olan nohudun fiyatı, 1726 ila 1754 yılları arasında tarihlenen 9 kayıt üzerinden sadece 3 kayıta fiyat tespiti yapılabilmektedir.¹⁴¹⁶ Diğer kayıtlarda pirinç soğan gibi bazı temel yiyeceklerle beraber fiyatlandığı için spesifik fiyat bilgisine erişilememiştir.¹⁴¹⁷ Fiyat tespiti yapılabilen kayıtlarda, 1 kıyye nohudun fiyatı 1726'da 0,033 kuruş, 1740'da 0,1 kuruş 1754'te 0,075 kuruş olarak belgelerde yer almıştır.¹⁴¹⁸ Bu kayıtlar üzerinden ortalama nohut fiyatı 0,069 kuruş olarak tespit edilmiştir. Yine bu familyadan olan 1 kıyye mercimeğe 1728'de 0,03 kuruş,¹⁴¹⁹ 1745'te 0,083 kuruş,¹⁴²⁰ ortalamada ise 0,05 kuruş değer verilmiştir. Pirincin ise 1 kıyyesi 1744'te 0,1 kuruş, 1748'de 0,14 kuruş üzerinden fiyatlanmıştır.¹⁴²¹

3.5.3.3.5. Soğan ve Sarımsak Fiyatları

Halkın temel gıda maddelerinden olan soğan kayıtlarda genellikle sarımsakla beraber fiyatlanmıştır. Soğan ve sarımsak arasındaki fiyat korelasyonunun daha iyi anlaşılması cihetinden aynı yıl ve bir yıl arayla seçtiğimiz üç dönemdeki fiyatlamalar dikkate değerdir.¹⁴²² Bu bağlamda soğan 1713'te 100 kıyyesi 0,93 kuruştan, sarımsak ise aynı tarihte 100 kıyyesi 2,33 kuruş üzerinden fiyatlanmıştır.¹⁴²³ Yaklaşık 20 yıl sonra ise 1732 yılında 100 kıyye soğana 1,68 kuruş, 100 kıyye sarımsağa 3,45 kuruş değer verilmiştir.¹⁴²⁴ Fiyat tespitinde bulunabildiğimiz en geç tarihlerden olan 1746 yılında, 100 kıyye soğana 2,5 kuruş, 1745'te 100 kıyye sarımsağa 5 kuruş paha biçilmiştir.¹⁴²⁵ Ortalamalarda ise 100 kıyye soğan 1,54 kuruşa, 100 kıyye sarımsak ise, 2,33 kat farkla, 3,59 kuruşa tekabül etmekteydi. Soğan ve sarımsak ikilisi arasındaki fiyat farkı fiyat tespitinde bulunabildiğimiz her dönem 2 ila 2,5 kat arasında değişmiştir.¹⁴²⁶ Ayrıca soğan ve sarımsağın cinsi ya da türünün kayıtlarda belirtilmediği halde fiyatların genellikle doğru orantılı seyretmesi durumu, diğer bir ifadeyle fiyat farkını oransal olarak korumaları, bu iki gıda maddesinin fiyat tespitinde

¹⁴¹⁶ TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1904, s. 41. TŞS, No: 1920, s. 15.

¹⁴¹⁷ TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1904, s. 5.

¹⁴¹⁸ TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1904, s. 41. TŞS, No: 1920, s. 15.

¹⁴¹⁹ Bu fiyatın 1745'teki fiyata oranla düşük kalmasının muhtemel sebeplerinden biri olarak, Zilhicce 1140/Temmuz-Ağustos 1728 tarihli kayıta 94 kıyye mercimeğe toptan fiyat verilmesi gösterilebilir. Çünkü miktarı fazla olup fiyatlaması toptan yapılan diğer bazı fiyatlamalarda da kısmen de olsa o varlığın düşük fiyatlandığını söyleyebiliriz. TŞS, No: 1890, s. 55.

¹⁴²⁰ TŞS, No: 1912, s. 13.

¹⁴²¹ TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1916, s. 29.

¹⁴²² TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1885, s. 46, 52. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1912, s. 52. TŞS, No: 1918, s. 86.

¹⁴²³ TŞS, No: 1873, s. 53.

¹⁴²⁴ TŞS, No: 1896, s. 12.

¹⁴²⁵ TŞS, No: 1912, s. 52.

¹⁴²⁶ TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1885, s. 46, 52. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1912, s. 52. TŞS, No: 1918, s. 86.

bulunabildiğimiz bahsi geçen dönemlerde büyük ihtimalle aynı tür soğan ya da sarımsak olduğuna da işaret etmektedir.

3.5.3.3.6. Et Fiyatları

Saklama koşulları ve süresinin kısıtlı olması hasebiyle ana gıda maddesi olan eti diğer yiyecekler kadar terekelerde görmemekteyiz. Fiyat tespitinde bulunabildiğimiz ve etin türünün ne olduğu hakkında bilgi sahibi olmadığımız tek kayıt 5 Şaban 1145/21 Ocak 1733 tarihli belgedir.¹⁴²⁷ Bu kayıta İskender Paşa Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed kızı Fatıma'nın sahip olduğu tuzlanmış etin 10 kıyyesine 1 kuruştan paha biçilmiştir. Bu kaydı esas alacak olursak etin fiyatı yine yakın tarihte, 1732 yılında, fiyatlanan soğanın fiyatının yaklaşık 6 katıydı.¹⁴²⁸

3.5.3.3.7. Fındık Fiyatları

Tüm meyveler arasında kayıtlarda hemen hemen her dönemde bahsi geçen meyve fındıktır. Fiyat tespitinde bulunabildiğimiz yıllar ise 1721-1743 yılları arasındaki 22 yıllık dönemdir. Ortalama 1 batman fındık fiyatı bu dönemde 0,22 kuruştur.¹⁴²⁹ Ortalamalarda en düşük fındık fiyatı 1721'de 0,14 kuruş, en yüksek fiyat ise 1740 yılında %114,28 artışla 0,3 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁴³⁰ Bu artışın sadece %45'i 1736-1737 yılları arasında, ikinci büyük artış ise 1721-1728 yılları arasında %35,71 oranında gerçekleşmiştir. Fındık fiyatları 1740'dan 1743 yılına kadar olan dönemde ise %20'lik düşüş hareketi sergilemiştir. İlgili yıllar dışında ise fiyatlar genelde ciddi düşüş ve yükseliş ivmesinden ziyade yatay harekete yakın bir seyir takip etmiştir (Bkz. Grafik 39).¹⁴³¹

¹⁴²⁷ TŞS, No: 1896, s. 23.

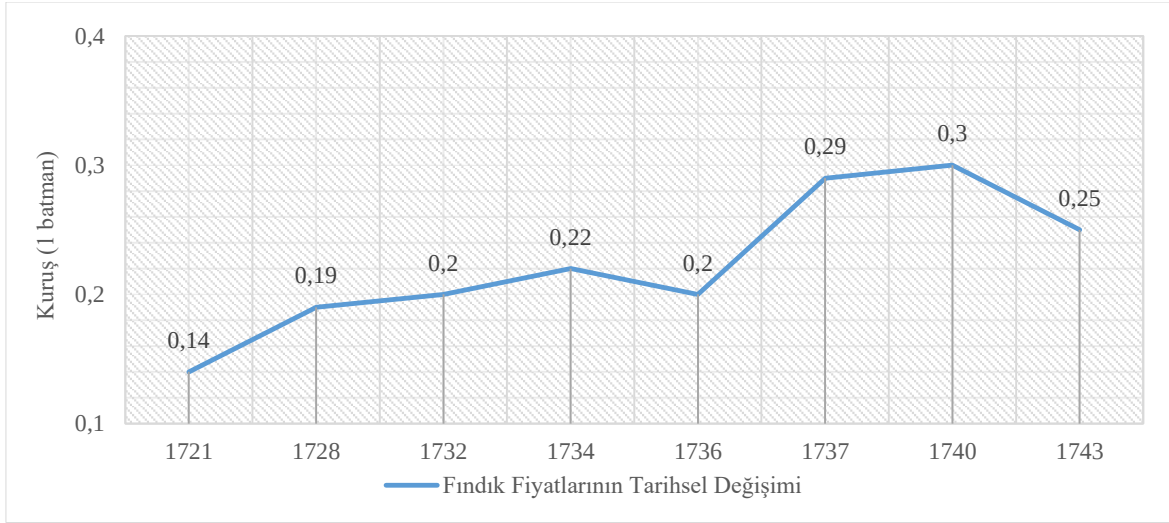
¹⁴²⁸ TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1885, s. 46, 52. TŞS, No: 1896, s. 12. TŞS, No: 1912, s. 52.

¹⁴²⁹ TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1906, s. 11.

¹⁴³⁰ TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1906, s. 11.

¹⁴³¹ TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1906, s. 11. TŞS, No: 1907, s. 46.

Grafik 39: Fındık Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Terekelerde kabuklu fındık¹⁴³² dışında fındık içine de değer biçildiği bazı kayıtlar mevcuttur. 13 Şaban 1125/4 Eylül 1713 tarihli kayıta 1 kıyye fındık içi fiyatı 0,14 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹⁴³³ Fındık fiyatları hesaplanırken 1 batman fındık fiyatının 6 kıyye fındık fiyatına eşit olduğu kayıtları¹⁴³⁴ esas alacak olursak; 1721-1743 yılları arasında ortalamalarda 1 kıyye fındığın fiyatı 0,036 kuruşa tekabül etmektedir. Bu bağlamda 1 kıyye fındık içi fiyatı, 1 kıyye kabuklu fındıktan 3,82 kat daha pahalı olduğu sonucuna varılabilir. Fındık içi fiyatının tespit edildiği 1713 tarihli kaydın, kabuklu fındık fiyatlarının tespit edildiği yıllardan daha eski olması bu farkın büyük ihtimalle daha çok olduğuna da işaret etmektedir.¹⁴³⁵

3.5.3.3.8. Üzüm Fiyatları

Meyveler arasında çeşitli tür ve özellikleriyle fiyatlanan üzüm, terekelerde 1722 ila 1754 yılları arasında 32 yıllık dönemde karşımıza çıkmaktadır. Fiyat tespitinde bulunabildiğimiz dönemler ise 1726-1754 yılları arasındaki 28 yıllık dönemdir.¹⁴³⁶ Üzüm fiyatları özetle; 1726'da 1 kıyye razakı

¹⁴³² Fındık fiyatları tespit edilirken fındık içine hususen belirtilerek fiyat biçilmesi ve aralarındaki fiyat farkları, fındık içi dışında kalan diğer fındık kayıtlarının kabuklu fındık olduğuna işaret etmektedir. TŞS, No: 1873, s. 53.

¹⁴³³ TŞS, No: 1873, s. 53.

¹⁴³⁴ 1755 tarihli kayıta 1 batman 6 kıyyeye eşit olarak hesaplanmıştır. Bu kayıta İskender Paşa Mahallesi'nde ikâmet eden Mustafa oğlu Ali Beşe'nin 135 kıyye ağırlığındaki fındığının batman ağırlık değeri olarak 22,5 batmana eşit olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kayıtlarda kıyye birimi üzerinden fiyatlanan fındıkların, bahsi geçen 6/1 oranının kullanılarak batman değerine çevrildiğinde ilgili yıllarda fındık grafiğindeki ortalamalara denk geldiği görülmüştür. TŞS, No: 1920, s. 41.

¹⁴³⁵ Fiyatların genellikle yükseliş eğilimi göstermesinden mütevellit böyle bir yargıya varılabilir.

¹⁴³⁶ TŞS, No: 1880 s. 95. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1912, s. 52. TŞS, No: 1919, s. 26. TŞS, No: 1920, s. 15.

üzüm 0,144 kuruşken¹⁴³⁷ 1754'te 0,136 kuruş,¹⁴³⁸ 1744'te 1 kıyye kuru üzüm 0,077 kuruş,¹⁴³⁹ 1754'te 1 kıyye siyah üzüm ise 0,083 kuruş değerindeydi.¹⁴⁴⁰ 1746'da türü ve özelliği belirtilmeyen 1 kıyye üzüm 0,125 kuruş üzerinden fiyatlanmıştı.¹⁴⁴¹ Kuru üzüm dışında türüne bakılmaksızın 1 kıyye üzümün ortalama fiyatı 0,113 kuruş, daha özelde ise 1 kıyye razakı üzümün ortalama fiyatı ise %23,89 farkla 0,14 kuruştur.¹⁴⁴²

3.5.3.3.9. Kahve Fiyatları

Fiyatlaması yapılan içecek ürünleri arasında kayıtlarda isminden en çok söz ettiren ürün kahvedir. Terekelerde 1703-1754 yılları arasında hemen hemen her dönemde rastlanan kahve, fiyat tespitinde bulunabildiğimiz 1711-1754 yılları arasındaki 43 yıllık dönemde ortalamalarda 1 kıyyesi 1,91 kuruş olarak fiyatlanmıştı.¹⁴⁴³ Kahve fiyatlarının ortalamalarda en düşük olduğu dönem 1711-1715 yılları arasında 1,5 kuruş,¹⁴⁴⁴ en yüksek olduğu dönem olan 1736-1740'da ise 2,38 üzerinden fiyatlanmıştı.¹⁴⁴⁵ Kahve fiyatlarında, 43 yıllık dönemde, 1721-1730 yılları arasında %3,35 düşüş eğilimiyle durağan seyrettiği 9 yılı göz ardı edecek olursak, 1711-1740 yılları arasında %58,66 oranında sürekli yükseliş eğilimi izlemiştir.¹⁴⁴⁶ 1740'dan 1741-1745 yıllarına kadar ise %30,76 oranında düşüş hareketi sergilemiştir.¹⁴⁴⁷ 1721-1730 ve 1745-1754 yıllarında toplam 20 yıllık dönemde ise 1,85 kuruş ortalama ile genellikle yatay hareketini korumuştur.¹⁴⁴⁸ Kahve fiyatları ortalamalarda hiçbir dönem %58,66 (1,59 kat) artış oranını geçmemiştir (Bkz. Grafik 40).

¹⁴³⁷ TŞS, No: 1885, s. 82. Günümüzde Anadolu coğrafyasının birçok kısmında yetişen razakı üzüm çeşidi daha çok Denizli, Aydın, İzmir bölgesinde yetişmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Sayman ve Aydın Akın, "Razakı Üzüm Çeşidinde Farklı Seviyede Şarj (Ürün Yüğü) ve Hümk Madde Uygulamalarının Verim ve Verim Unsurları Üzerine Etkileri", **ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 3 (2), 2015, s. 2.

¹⁴³⁸ TŞS, No: 1920, s. 15.

¹⁴³⁹ TŞS, No: 1910, s. 29.

¹⁴⁴⁰ TŞS, No: 1919, s. 26.

¹⁴⁴¹ TŞS, No: 1912, s. 52.

¹⁴⁴² TŞS, No: 1880, s. 95. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1912, s. 52. TŞS, No: 1919, s. 26. TŞS, No: 1920, s. 15.

¹⁴⁴³ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1902, s. 52. TŞS, No: 1906, s. 28. TŞS, No: 1907, s. 44. TŞS, No: 1916, s. 29. TŞS, No: 1917, s. 60.

¹⁴⁴⁴ TŞS, No: 1874, s. 5.

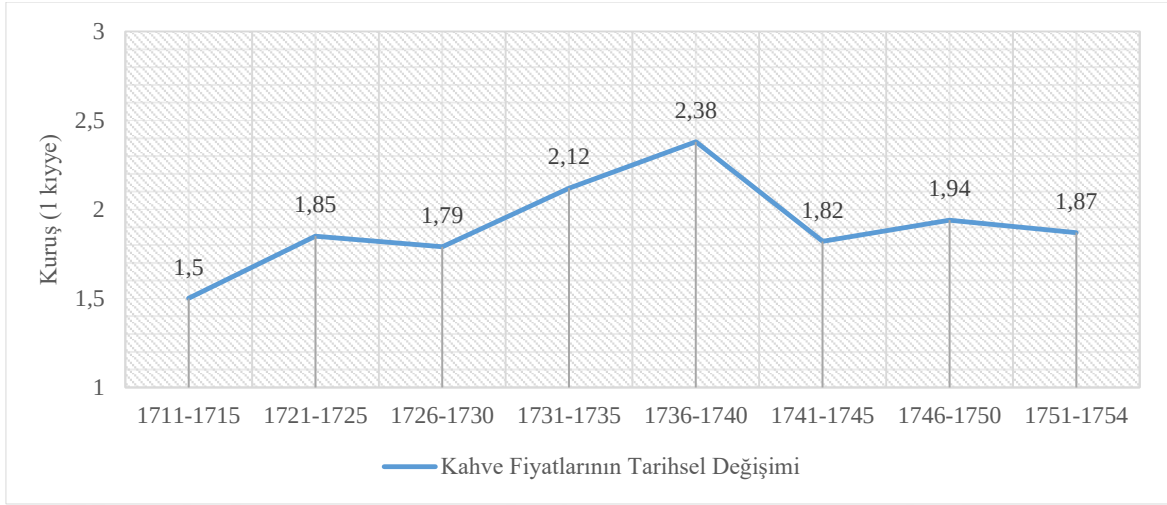
¹⁴⁴⁵ TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 52.

¹⁴⁴⁶ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 52.

¹⁴⁴⁷ TŞS, No: 1906, s. 28. TŞS, No: 1907, s. 44.

¹⁴⁴⁸ TŞS, No: 1880, s. 75. TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1916, s. 29. TŞS, No: 1917, s. 60.

Grafik 40: Kahve Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

İlaveten dövülmüş kahve fiyatı bilgisine ulaştığımız 23 Şevval 1127/22 Ekim 1715 tarihli tek kayıta 100 dirhem dövülmüş kahve 1 kuruşa tekabül etmekteydi.¹⁴⁴⁹ Dövülmüş kahve fiyatını yine benzer tarihlerdeki çekirdek kahve¹⁴⁵⁰ fiyatları ile karşılaştıracak olursak, 1711-1715 yıllarındaki 5 yıllık dönemde ortalama 1 kıyye kahve 1,5 kuruşa, 1 kıyye dövülmüş kahve ise 4,6 kuruşa denk gelmekteydi.¹⁴⁵¹ Diğer bir ifadeyle aynı miktardaki dövülmüş kahve diğerinden 3 kat daha pahalıydı. Tüm yılların ortalaması olan 1,91 kuruşu esas alacak olursak dövülmüş kahvenin 2,40 kat oranında daha pahalı olduğu ifade edilebilir.

3.5.3.3.10. Diğer Yiyecek ve İçecek Fiyatları

Vesikalarda fiyat tespitinde bulunabildiğimiz armut, asel, ceviz, çörek otu, şeker, keçiyoynuzu, nardenk, sinameki, sirke ve Trabzon hurması gibi yiyecek ve içecek fiyatlamaları, kayıt tarihleriyle beraber aşağıdaki tabloda verilmiştir.¹⁴⁵² Şeker fiyatlamalarını ise kayıtlarda belirtildiği gibi Frengî, kelle ve nebat şekeri gibi üç ayrı sınıfta ele aldık.¹⁴⁵³ Yeterli veri olmaması hasebiyle bu ürünlerin fiyatlarındaki tarihsel değişimleri grafikler eşliğinde ele alamayıp sadece spesifik fiyat bilgisini vermekle yetindik. Kayıtlara farklı miktarlarda fakat aynı ağırlık birimleri ile kaydedilen bu ürünleri bir bütünlük göstermesi ve fiyatlar arasında daha rahat karşılaştırma yapabilmek adına, aynı miktarda

¹⁴⁴⁹ TŞS, No: 1874, s. 108.

¹⁴⁵⁰ Sicillerde kahve fiyatlamalarında dövülmüş kahveye hususen atıfta bulunulması, dövülmüş kahvenin 3 kata kadar daha pahalı olması ve diğer kahve fiyatlarının birbirine yakın seyretmesi gibi hususlar, dövülmüş kahve dışında fiyatlanan kahvelerin, çekirdek kahve olma durumunu güçlendirmektedir. TŞS, No: 1874, s. 5, 108.

¹⁴⁵¹ TŞS, No: 1874, s. 5, 108.

¹⁴⁵² TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1898, s. 23. TŞS, No: 1902, s. 32. TŞS, No: 1910, s. 29.

¹⁴⁵³ TŞS, No: 1885, s. 75. TŞS, No: 1895, s. 77, 133. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1920, s. 4

ürünün kaç kuruşa denk geldiğini hesaplayıp aşağıdaki tabloyu oluşturduk. Fakat farklı ağırlık birimine sahip olması hasebiyle ceviz fiyatını bu uygulama dışında tuttuk (Bkz. Tablo 18).¹⁴⁵⁴

Tablo 18: Diğer Yiyecek İçecek Fiyatları

Ürün	Miktar	Değer (Kuruş)	Yıl
Armut	10 kıyye	0,08	1744
Asel	10 kıyye	1,7	1726
Ceviz	2 kot	0,25	1737
Çörek otu	10 kıyye	1,6	1739
Frengî şeker	10 kıyye	10	1732
Keçiboynuzu	10 kıyye	0,45	1744
Kelle şeker	10 kıyye	6,66	1754
Nardenk	10 kıyye	0,5	1744
Nebat şekeri	10 kıyye	12	1732
Sinameki	10 kıyye	5	1748
Sirke	10 kıyye	0,25	1744
Trabzon hurması	10 kıyye	0,1	1744

3.5.3.4. Bitki Fiyatları

Yiyecek ve içecek ürünleri dışında kalan, tereke kayıtlarında 1703-1754 yılları arasında rastladığımız tütün, kendir gibi bitkilerin fiyatlarındaki tarihsel değişimler bu bölümde incelenecektir. Ayrıca zeytin ağacı başta olmak üzere fiyat tespitinde bulunabildiğimiz limon ağacı, sandal ağacı ve öd ağacı hakkında da bilgi verilecektir.

3.5.3.4.1. Tütün Fiyatları

Osmanlı imparatorluğunda 1700-1750 yılları arasında tütün ekimi oldukça yaygın olup tütün ekimi yapılan kaza sayısı 200 idi.¹⁴⁵⁵ Trabzon’da ise tütün ekiminin yaygınlaşmaya başladığı dönem 1700’lü yılların başıydı.¹⁴⁵⁶ Bundan mütevellit bitki türleri arasında Trabzon’da oldukça yaygın bir şekilde rastlanan tütün, sicillerdeki tabirle “*duhan*”,¹⁴⁵⁷ bitkisi çeşitli tür ve özellikleriyle 1725 ila 1754 yılları arasındaki 29 yıllık dönemde de farklı fiyatlarla terekelerde yer bulmuştur.¹⁴⁵⁸ Kayıtlarda

¹⁴⁵⁴ TŞS, No: 1902, s. 32.

¹⁴⁵⁵ Fehmi Yılmaz, “Tütün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 1.

42, s.1.

¹⁴⁵⁶ Aygün, Trabzon’da Tütün Tüccarı (1826-1827), s. 319.

¹⁴⁵⁷ TŞS, No: 1890, s. 51.

¹⁴⁵⁸ TŞS, No: 1883, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1890, s. 51. TŞS, No: 1903, s. 36. TŞS, No: 1906, s. 23. TŞS, No: 1907, s. 34. TŞS, No: 1912, s. 23. TŞS, No: 1913, s. 14, 21.

Vardar tütünü, yerli tütün, dizi tütün ve basma tütün ifadeleriyle fiyatlanan tütün fiyatlarını biz de bu ibarelerle ele aldık.¹⁴⁵⁹

1725-1749 yılları arasında ortalama 0,46 kuruştan fiyatlanan 1 kıyye Vardar tütünü¹⁴⁶⁰ diğer tütün fiyatlamaları arasında en yüksek seviyedeydi. Vardar tütününün en yüksek fiyatlandığı 1741 yılında 1 kıyyesi 0,76 kuruşa kadar çıkmaktaydı.¹⁴⁶¹ Akabinde ise 1 kıyyesi ortalama 0,39 kuruş ile 1725-1754 yılları arasında 29 yıllık dönemde fiyatlanan dizi tütün gelmekteydi. Dizi tütünde, Vardar tütününde olduğu gibi en yüksek fiyatlama, yine yakın tarihlerde, 1743 yılında 1 kıyyesi 0,71 kuruş üzerinden yapılmıştı. Dizi tütün fiyatlama konusunda kayıtlarda zamansal açıdan ya da tarihsel fiyat değişimleri bağlamında en dengeli dağılan üründür.¹⁴⁶² 1725-1752 yılları arasında ortalama 1 kıyyesi 0,32 kuruştan fiyatlanan basma tütün¹⁴⁶³ belgelerde diğerlerine oranla en az rastlanan bir üründü.¹⁴⁶⁴ Tüm tütün fiyatlamaları arasında ise 1727-1752 yılları arasında 1 kıyyesi ortalama 0,16 kuruşla en düşük fiyatlama yerli tütüne aitti.¹⁴⁶⁵ Benzer şekilde en yüksek fiyatlamalarda 1742’de yerli tütünün 1 kıyyesi 0,18 kuruşa, 1743’te basma tütünün 1 kıyyesi 0,5 kuruşa kadar çıkmıştır. Bahsi geçen tüm tütün fiyatlarının zirve yaptığı dönem, 1741 ila 1743 yılları arasındaki 3 yıllık dönemdir.¹⁴⁶⁶ İlaveten 1745’te Rize tütününün 1 kıyyesi de 0,24 kuruştan fiyatlanmıştı (Bkz. Tablo 19).¹⁴⁶⁷

¹⁴⁵⁹ TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1903, s. 36.

¹⁴⁶⁰ Günümüzde Makedonya sınırları içerisinde yer alan Vardar bölgesinde yetişen, özellikle Vardar Yenicesi olarak bilinen en kaliteli tütündür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, **Tütün**, s.1. Fakat belgelerde Yenice tütünü olarak geçen iki kayıt haricinde, 14 kayıta hep Vardar Tütünü ismi kullanılmıştır. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1906, s. 23.

¹⁴⁶¹ TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1906, s. 23.

¹⁴⁶² TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1907, s. 34.

¹⁴⁶³ Yapraklarının küçüklüğü ve hoş kokusuyla bilinen, zenepsiz (sapsız), yaka arazide (eğik arazi, dağ yamacı) yetişen kurak tip bir tütün türüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. [https://www.tarimorman.gov.tr/PERGEM/Lists/KutuMenu/Attachments/124/Muhendis%20\(T%C3%BCt%C3%BCn%20Tecnolojisi\).pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/PERGEM/Lists/KutuMenu/Attachments/124/Muhendis%20(T%C3%BCt%C3%BCn%20Tecnolojisi).pdf) (26.02.2025).

¹⁴⁶⁴ TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1913, s. 14.

¹⁴⁶⁵ TŞS, No: 1906, s. 23. TŞS, No: 1913, s. 21.

¹⁴⁶⁶ TŞS, No: 1906, s. 23. TŞS, No: 1907, s. 34.

¹⁴⁶⁷ TŞS, No: 1912, s. 23.

Tablo 19: Tütün Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Yıl	Miktar	Vardar Tütünü	Yerli Tütün	Dizi Tütün	Basma Tütün
1725	1 kıyye	0,40 kuruş	-	0,34 kuruş	0,23 kuruş
1726	1 kıyye	0,55 kuruş	-	-	-
1727	1 kıyye	-	0,13 kuruş	0,33 kuruş	-
1728	1 kıyye	-	0,14 kuruş	-	0,13 kuruş
1734	1 kıyye	-	-	0,25 kuruş	-
1735	1 kıyye	0,31 kuruş	0,17 kuruş	-	-
1739	1 kıyye	-	0,17 kuruş	0,51 kuruş	-
1741	1 kıyye	0,76 kuruş	-	-	-
1742	1 kıyye	0,38 kuruş	0,18 kuruş	0,58 kuruş	-
1743	1 kıyye	0,38 kuruş	-	0,71 kuruş	0,5 kuruş
1749	1 kıyye	0,34 kuruş	-	0,38 kuruş	-
1752	1 kıyye	-	0,17 kuruş	0,44 kuruş	0,43 kuruş
1754	1 kıyye	-	-	0,23 kuruş	-
Ortalama Fiyatları		0,46 kuruş	0,16 kuruş	0,39 kuruş	0,32 kuruş

Oransal olarak tütün fiyatlarına bakıldığında, ortalamalarda Vardar tütünü, yerli tütünün 2,88 katı, basma tütünün 1,44 katı, dizi tütünün ise 1,18 katı idi.¹⁴⁶⁸ Fiyat istikrarı açısından ise yerli tütünde farklı yıllarda birbirine oldukça yakın fiyatlamalar yapılmıştır. Özellikle 1735-1752 yılları arasında ortalama yerli tütün fiyatı neredeyse hiç değişmeden 17 kuruş civarlarında seyretmiştir.¹⁴⁶⁹

3.5.3.4.2. Kendir Fiyatları

Terekelerde 1714-1754 yılları arasında sıkça geçen kendir bitkisi¹⁴⁷⁰ fiyat tespiti yapabildiğimiz 1721-1754 yılları arasındaki 33 yıllık bir dönemde, ortalamalarda 1 kıyyesi 0,20 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁴⁷¹ Ortalamalarda en düşük fiyatlama 1731-1735 yılları arasında 0,13 kuruş, en yüksek fiyatlama 1746-1750 yılları arasında 0,31 kuruş olarak yapılmıştı.¹⁴⁷² 1731'den 1750 yılına kadarki 19 yıllık dönemde fiyatlar sürekli yükseliş halinde olup artış oranı %138,46 idi. Kendir fiyatlarında ortalamalarda hiçbir dönem fiyat farkları bahsi geçen bu artış oranını (2,38 kat) geçmemiştir (Bkz. Grafik 41).¹⁴⁷³

¹⁴⁶⁸ TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1906, s. 23. TŞS, No: 1907, s. 34.

¹⁴⁶⁹ TŞS, No: 1906, s. 23. TŞS, No: 1913, s. 21.

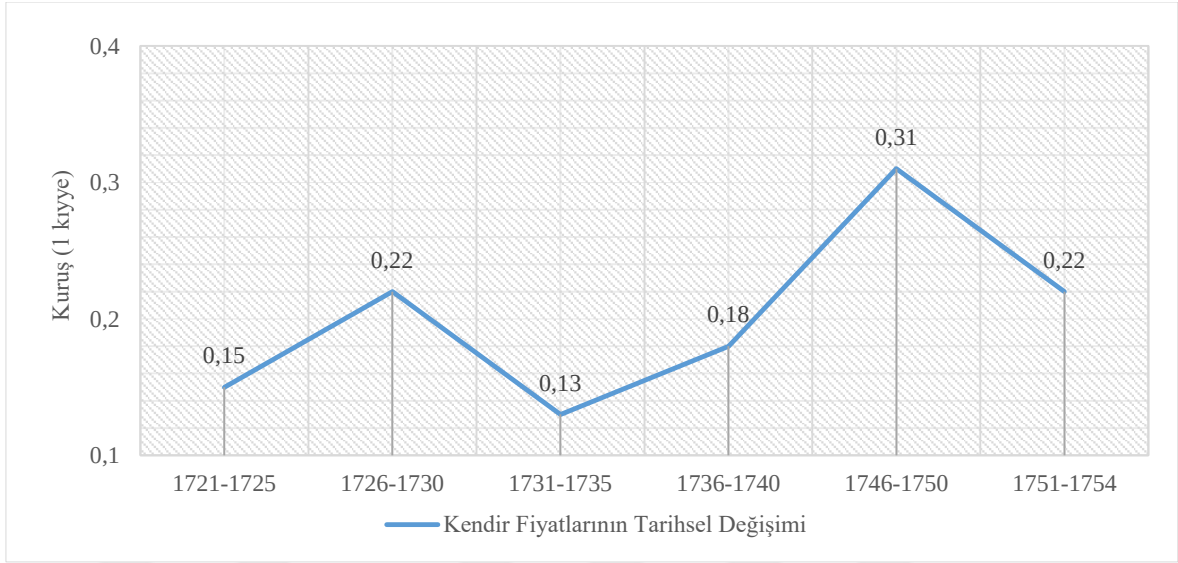
¹⁴⁷⁰ Belgelerde kendir bitkisinin kök, sap, lif, yaprak, çiçek ve tohum gibi belli kısımları belirtilmeden fiyatlanmasından mütevellit, biz de bu bitkinin bir bütün olarak fiyatlandığı kanaatindeyiz. Çünkü diğer bitki, hayvan ve nesneler fiyatlanırken ayırt edici ya da fiyatı etkileyebilecek özellikleri kayıtlarda hususen belirtilmektedir. TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1892, s. 96. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1913, s. 26.

¹⁴⁷¹ TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1892, s. 96. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1913, s. 26. TŞS, No: 1918, s. 86.

¹⁴⁷² TŞS, No: 1892, s. 96. TŞS, No: 1913, s. 26.

¹⁴⁷³ TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1892, s. 96. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1913, s. 26. TŞS, No: 1918, s. 86.

Grafik 41: Kendir Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

3.5.3.4.3. Ağaç Fiyatları

Terekelerde fiyatı belirlenen birçok varlık arasında ağaçlar da bulunmaktaydı. Ağaçlara maddi değer verilirken meyveli ve meyvesiz olmaları kayıtlarda üzerinde en çok belirtilen husustu.¹⁴⁷⁴ Fakat meyveli ve meyvesiz¹⁴⁷⁵ ağaçların türlerinin ne olduğu hakkında ise genelde bilgi verilmemesi ve bu ağaçların yine bir bütün olarak fiyatlanması ya da bulunduğu bahçe ile beraber fiyatlanması özelde değer tespiti cihetiyle problem teşkil etmektedir. Terekelerde meyveli ve meyvesiz ağaçların adet olarak miktarı belirtilmeden fiyatlandığı durumlarla da karşılaşmaktayız.¹⁴⁷⁶ Yine tereke sahibinin evi, ambarı, fırını, değirmeni, bahçe ya da tarlası gibi gayrimenkullerinin maddi değerleri tespit edilirken bu gayrimenkullerin yanında ya da üzerinde bulunan meyveli ve meyvesiz ağaçların da bu hesaba dahil edilerek fiyatlanması ise daha problematik bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır. Misal olarak 16 Şaban 1140/28 Mart 1728 tarihli kayıta Çarşı Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Hüseyin oğlu Hacı Ali'nin Yomra'da Komara Köyü'ndeki gayrimenkullerinde bulunan ağaçların çoğunun maddi değerleri belirlenirken menzili, fırını, ambarı, bahçesi ve bunlar üzerinde veya etrafında bulunan meyveli ve meyvesiz ağaçları da fiyatlamaya dahil edilerek tek kalemde değer belirleme yoluna gidilmiştir.¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷⁴ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1880, s. 34. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 56. TŞS, No: 1890, s. 48. TŞS, No: 1896, s. 25. TŞS, No: 1906, s. 44.

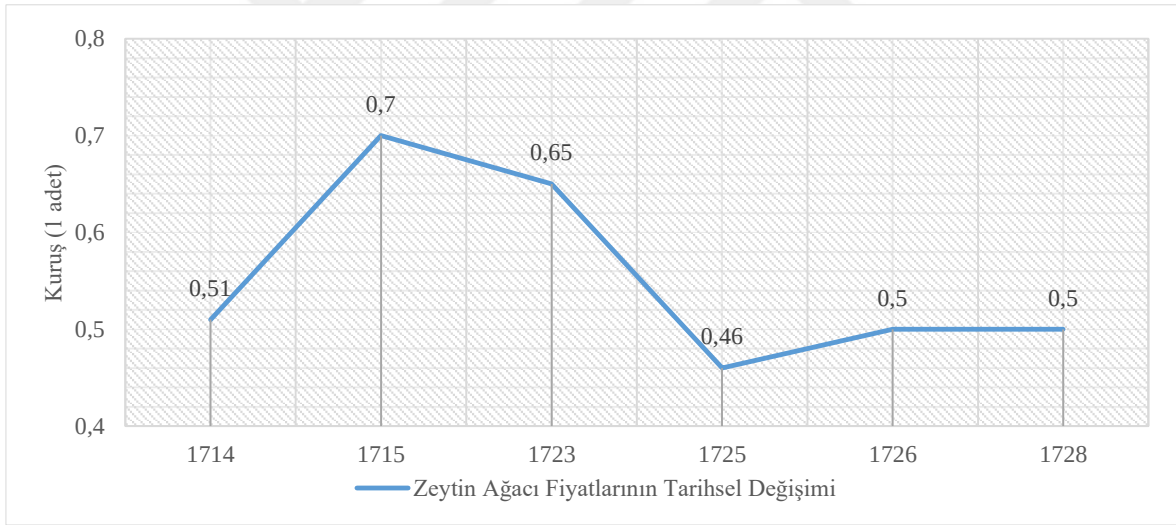
¹⁴⁷⁵ Tereke kayıtlarında “eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire” olarak geçmektedir. TŞS, No: 1885, s. 56. TŞS, No: 1890, s. 48. TŞS, No: 1896, s. 25.

¹⁴⁷⁶ TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1886, s. 119.

¹⁴⁷⁷ TŞS, No: 1890, s. 48.

Bahsi geçen tüm problemlere rağmen kısmen de olsa bazı ağaçların fiyatını tespit etmek mümkündür. Bu ağaçların başında zeytin ağacı gelmektedir. 1714-1728 yılları arasında 14 yıllık dönemde tespit ettiğimiz 1 adet zeytin ağacı fiyatının ortalaması 0,55 kuruştur.¹⁴⁷⁸ Zeytin ağacına biçilen en yüksek değer 1715 yılında 0,7 kuruş, akabinde 1723 yılında 0,65 kuruş; en düşük değer ise 1725 yılında 0,46 kuruştur (Bkz. Grafik 42). Tarihsel olarak 1714 yılında ortalama 0,51 kuruş olan 1 adet zeytin ağacı 14 yıl sonra 1728’de değeri neredeyse hiç değişmeden 0,5 kuruş olarak ortalamalarda sabit kalmıştır. Yine bu dönemde zeytin ağacı fiyatlarındaki değişim kat sayısı en fazla 1,52’yi ya da en fazla artış oranı olan %52’yi geçmemiştir.¹⁴⁷⁹ 1715 ve 1723 yıllarında tespit edilen zeytin ağaçlarının fiyatlarının yüksek olmasının en büyük sebebi olarak kayıtlarda bulundukları konumun Çömlekçi Mahallesi gibi merkezi bir konum olması görülmektedir.¹⁴⁸⁰ Çünkü diğer kayıtların tamamına yakınında, ağaçların bulunduğu konum merkezden uzakta bulunan köylerdi. Bu hususa örnek olarak 3 Şevval 1137/15 Haziran 1725 tarihli kayıta Seyyid Ahmed Efendi oğlu Seyyid Ali Efendi’nin Ahanda Köyü’nde¹⁴⁸¹ sahip olduğu 87 zeytin ağacına 40 kuruş değer biçilmesi yani 1 zeytin ağacının ortalama 0,46 kuruşa tekabül ettiği durum verilebilir.¹⁴⁸²

Grafik 42: Zeytin Ağacı Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Zeytin ağaçları dışında kayıtlarda nadir de olsa geçen ağaç limon ağacıdır. Limon ağaçları konusunda doğrudan tespit yapabildiğimiz tek kayıt 10 Safer 1133/11 Aralık 1720 tarihli kayıttır. Bu belgede Tekfur Çayırı Mahallesi’nde ikamet eden Hüseyin oğlu Beşir Beşe’nin sahip olduğu 3 limon

¹⁴⁷⁸ TŞS, No: 1874, s. 58.

¹⁴⁷⁹ TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1880, s. 34. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 56. TŞS, No: 1896, s. 25.

¹⁴⁸⁰ TŞS, No: 1882, s. 49.

¹⁴⁸¹ Günümüzde Trabzon’un Akçaabat ilçesine bağlı Kavaklı Mahallesi’dir.

¹⁴⁸² TŞS, No: 1886, s. 115.

ağacı 5 kuruş, diğer bir deyişle 1 adet limon ağacı 1,66 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁴⁸³ Terekelerde limon ağacının, zeytin ağacına kıyasla 3 katı değerinde fiyatlanmasının muhtemel sebebi olarak zeytin ağaçlarının Çömlekçi Mahallesi başta olmak üzere Trabzon genelinde yayıldığı coğrafyanın oldukça geniş olması gösterilebilir.¹⁴⁸⁴ Diğer bir ifadeyle zeytin ağaçlarının kemiyet cihetiyle fazla olması fiyatlarının da tabii olarak daha düşük olarak kayıtlara aksetmesine sebebiyet verdiği düşünülebilir.

Fındık ağaçları da terekelerde zeytin ağacından sonra en çok rastlanılan diğer bir ağaç türüdür. Fakat önceden de bahsettiğimiz gibi bu ağaçların fiyatlanması tekil olarak değil “*mülk-i fındık bağçesi ve eşcârı 20 kuruş*” şeklinde hem bahçe hem de üzerindeki fındık ağaçları ile fiyatlandığı için bu hususta yorum yapmaktan imtina ettik.¹⁴⁸⁵ Benzer şekilde hurma ağacı, bal ağacı, avad ağacı gibi bazı ağaç türleri hakkında da önceden fiyat tespiti noktasında bahsi geçen çeşitli problemlerden ötürü spesifik olarak fiyat konusunda bir hükümde bulunamıyoruz.¹⁴⁸⁶

Terekelerde büyük ihtimalle dışardan ticaret ya da başka bir yolla elde edilen öd ağacı, sandal ağacı gibi bazı ağaç türlerine de rastlamaktayız. Genelde toz şeklinde tütsü ya da koku amaçlı kullanılan bu ağaçları da bu çalışma içerisinde ele almak uygun olacaktır. İlk olarak sandal ağacının fiyatı hakkında, fiyat tespitinde bulunabildiğimiz tek kayıt, 24 Şevval 1144/20 Nisan 1732 tarihli vesikadır. Bu tereke kaydında Hacı Süleyman oğlu Kazaz Mehmed Çelebi’nin sahip olduğu 150 dirhem (yaklaşık 480 gr.) ağırlığındaki sandal ağacına 0,75 kuruş değer biçilmiştir. Yine aynı kayıta öd ağacının 20 dirhem (yaklaşık 64 gr.) ağırlığındaki tozu 1 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁴⁸⁷ Öd ağacının tozu, sandal ağacının tozuna kıyasla 10 kata varan fiyat farkıyla daha pahalıydı.

3.5.3.5. Hayvan Fiyatları

Çalışmanın bu kısmında terekelerde tespit edebildiğimiz hayvanların ortalama ve spesifik fiyat bilgileri tablolar ve grafikler eşliğinde ele alınacaktır. Fiyatlardaki tarihsel dalgalanmalar, en düşük ve en yüksek fiyat bilgileri, fiyatlamalara etki eden muhtemel faktörler terekelerin izin verdiği ölçüde mukayeseli olarak irdelenmeye çalışılacaktır.

Fiyat bilgisine malik olduğumuz büyükbaş hayvanlar arasında at/bargir(beygir), inek, öküz, merkep, katır, camız (manda) gibi hayvanlar ilk sıralarda gelmekteydi. Küçükbaş hayvanlar arasında koyun başta olmak üzere keçi fiyatları; kümes hayvanları arasında ise tavuk hakkında bilgi

¹⁴⁸³ TŞS, No: 1878, s. 58.

¹⁴⁸⁴ Bu bağlamda sadece terekeler ölçüsünde 24 konumda zeytin ağacının tespit edilmiş olması misal olarak verilebilir. TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1878, s. 46. TŞS, No: 1880, s. 34. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 56. TŞS, No: 1886, s. 119.

¹⁴⁸⁵ TŞS, No: 1890, s. 48.

¹⁴⁸⁶ TŞS, No: 1907, s. 56. TŞS, No: 1918, s. 64.

¹⁴⁸⁷ TŞS, No: 1895, s. 133.

verilecektir. Terekelerde hayvan sahipleri ve hayvanların genel durumu daha önceden ayrı bir başlık altında irdelendiği için bu çalışmada mümkün mertebe fiyat bilgisi ön planda tutulacaktır.

3.5.3.5.1. Büyükbaş Hayvan Fiyatları

3.5.3.5.1.1. At/Beygir (Bargir) Fiyatları

Öncelikle at ve bargir kavramlarının aynı hayvan için kullanıldığını, iki ayrı cins hayvanı ifade etmediğini belirtmek gerekir. Terekelerde fiyatlamalarda böyle bir ayrım benimsendiği için biz de bu ayrımı muhafaza etmeyi uygun gördük. Nitekim kayıtlarda at ve bargir fiyatlamaları da birbirinden farklı olmakla beraber, at ve bargir sahipleri de sosyal statü cihetiyle birbirlerinden farklı konumlara sahipti.¹⁴⁸⁸ Ayrıca at ve bargir (beygir) arasındaki ayrıma, farklı çalışmalarda da rastlamak mümkündür.¹⁴⁸⁹

At ve bargir fiyatları cins, renk, sağlık (ihtiyarlık ya da sakatlık gibi), kullanım amacı ya da yaş durumuna göre çeşitlilik arz etmekteydi (Bkz. Tablo 20). Bundan mütevellit terekelerde tespiti yapılan toplam 78 at ve 130 bargir üzerinden yapılan fiyatlamalar da oldukça farklıydı.¹⁴⁹⁰ Bu hususu renk noktasında ön plana çıkan kır bargir, kır at, doru bargir ve doru at fiyatları üzerinden de müşahade etmek mümkündür.¹⁴⁹¹ 1726-1754 yılları arasında 28 yıllık dönemde 1 adet kır atın ortalama fiyatı 39 kuruştur. Bu dönemde ortalamalarda en düşük kır at fiyatı 21,75 kuruş iken 2,76 kat farkla en yüksek kır at fiyatı ise 60 kuruştur. 1721-1754 yılları arasında 33 yıllık dönemde 1 adet kır bargirin ortalama fiyatı ise 20 kuruştur. Bahsi geçen dönemde en düşük kır bargir fiyatı ortalamalarda 15 kuruş iken 2,06 kat farkla en yüksek kır bargir fiyatı 1741-1745 yılları arası olan 5 yıllık dönemde 31 kuruştur. Kır bargir fiyatlarının ortalaması, kır at fiyatlarının ortalamasının yarısı kadardı.¹⁴⁹²

¹⁴⁸⁸ Bu husus hakkında bu tez çalışmasında yer alan “*Trabzon’da Hayvancılık / At ve Bargir Sahipleri*”ne bakınız. Terekelerdeki kullanımı için bakınız: TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1873, s. 52, 65. TŞS, No: 1874, s. 50. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 32, 62. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1903, s. 8, 10, 35. TŞS, No: 1904, s. 7. TŞS, No: 1906, s. 53. TŞS, No: 1910, s. 6.

¹⁴⁸⁹ Özgür Kolçak “*Ok, Tüfek ve At; 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*” adlı çalışmasında devlet ahırları ve kapıkulu süvarisi/altı bölük halkından bahsederken bu ayrımı muhafaza etmiştir. Bu konu hakkında bkz. Kolçak, a.g.e., s. 392-393. Bahsi geçen çalışmada ve terekelerde beygirin (bargir) daha çok yük hayvanı olarak kullanıldığı ya da tarlalarda kas gücünden istifade edildiği anlaşılmaktadır.

¹⁴⁹⁰ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1880, s. 22, 70. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1895, s. 93. TŞS, No: 1906, s. 8, 9. TŞS, No: 1918, s. 89. TŞS, No: 1913, s. 10.

¹⁴⁹¹ TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1889, s. 66. TŞS, No: 1897, s. 8, 42. TŞS, No: 1898, s. 138.

¹⁴⁹² TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1898, s. 138. TŞS, No: 1903, s. 25. TŞS, No: 1912, s. 8.

Tablo 20: Terekelerde Farklı Hususiyetlere Sahip At/Bargir Fiyatlamaları

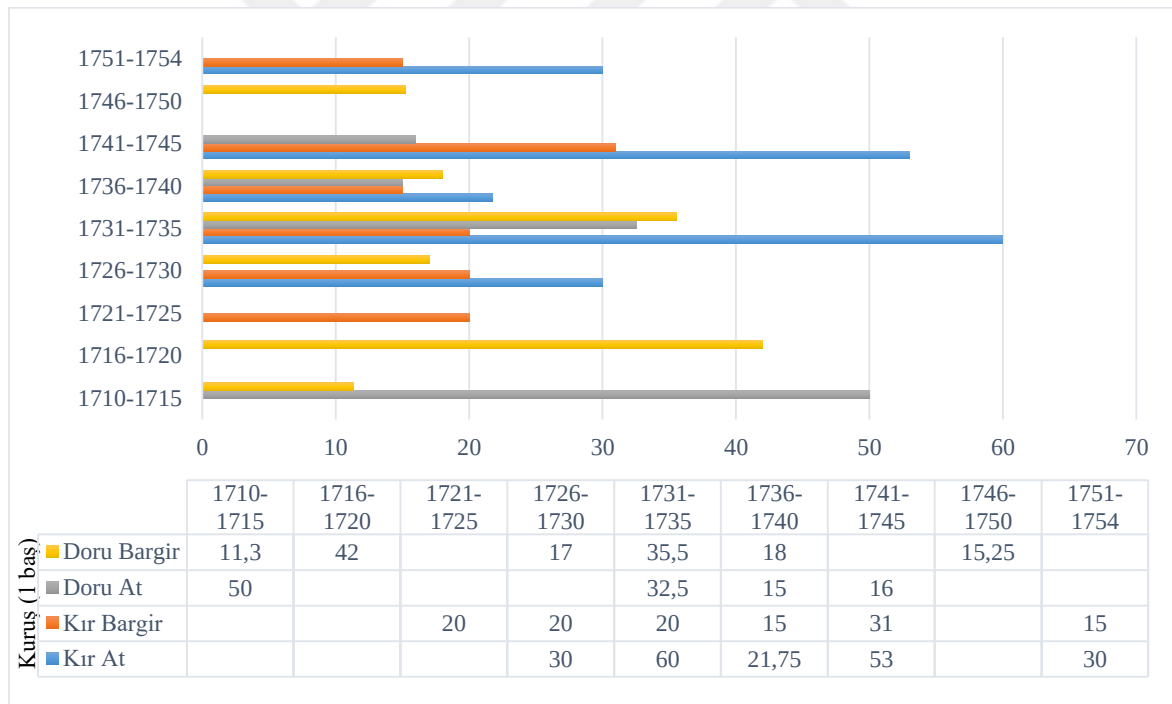
At/Bargir	Tarih	Fiyat
At	1721	25 kuruş
Siyah bargir	1721	15 kuruş
Bargir	1723	11.5 kuruş
Bargir	1724	8 kuruş
Bargir	1726	10 kuruş
Kır bargir	1725	20 kuruş
Al at	1726	44 kuruş
Topal at	1726	16 kuruş
Al at	1727	25 kuruş
Kır bargir	1727	20 kuruş
Kır at	1729	30 kuruş
Doru bargir	1730	17 kuruş
Tatar bargiri	1730	19 kuruş
Zülfü siyah kır at	1731	90.5 kuruş
At	1731	25 kuruş
Amelmande bargir	1731	4.5 kuruş
Doru bargir	1731	41 kuruş
Çakır at	1732	111 kuruş
Siyah bargir	1732	25 kuruş
Siyah bargir	1732	15 kuruş
Doru at	1732	30 kuruş
Yağız at	1732	25 kuruş
Siyah bargir	1732	18 kuruş
Kır at	1733	60 kuruş
Al bargir	1733	10 kuruş
Doru bargir	1734	30 kuruş
Kır bargir	1735	20 kuruş
Bargir	1736	40 kuruş
Kır aygır	1736	60 kuruş
Doru bargir	1736	16 kuruş
Doru aygır	1737	30 kuruş
Doru at	1737	15 kuruş
Doru bargir	1737	20 kuruş
Kır at	1737	28.5 kuruş
Siyah at	1739	30 kuruş
Kır bargir	1740	15 kuruş
Kara bargir	1740	8 kuruş
Lagar (zayıf) at	1740	10 kuruş
Kır bargir	1740	15 kuruş
Kır at	1742	30 kuruş
Kır at	1742	20 kuruş
Bargir	1742	24.5 kuruş
Kır at	1742	95 kuruş
Siyah Bargir	1742	40 kuruş
Kır Bargir	1742	40 kuruş
Kır Bargir	1742	22 kuruş
Bargir	1744	15 kuruş
Kır at	1744	67 kuruş
At	1745	80 kuruş
Bargir	1745	37 kuruş
At	1747	150 kuruş
Doru bargir	1747	17.5 kuruş

Tablo 20: (Devamı)

At/Bargir	Tarih	Fiyat
Doru bargir	1747	13 kuruş
Bargir	1751	15.5 kuruş
Bargir	1751	20 kuruş
Kır at	1752	30 kuruş
Doru bargir	1752	22 kuruş
Al at	1752	32.5 kuruş
Kır bargir	1754	15 kuruş

Ortalama doru at fiyatları 1710-1745 yılları arasında, 35 yıllık dönemde, 28,37 kuruştur. Ortalamalardaki en düşük doru at fiyatı 15 kuruş en yüksek doru at fiyatı ise 3,33 kat artışla 50 kuruştur. 1710-1754 yılları arasında 44 yıllık bir dönemde ise ortalama doru bargir fiyatı 25 kuruşa tekabül etmekteydi. Ortalamalarda en düşük doru bargir fiyatı 17 kuruş iken en yüksek doru bargir fiyatı ise 2,47 kat artışla 42 kuruştur.¹⁴⁹³ Görüldüğü gibi terekelerdeki ortalamalarda, bargir fiyatları at fiyatlarının gerisinde kalmaktaydı (Bkz. Grafik 43).

Grafik 43: Terekelerde Doru ve Kır Renge Sahip At/Bargir Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Fiyatları daha spesifik olarak ele aldığımızda ise ihtiyarlık veya sakatlıktan dolayı sicillerdeki deyimle “*amelmande*” hali ya da hayvanın zayıf olması tabii olarak fiyatlarında da çok ciddi bir düşüşe sebebiyet vermektedir. 20 Şaban 1143/28 Şubat 1731 tarihli kayıтта Vezir Abdurrahman

¹⁴⁹³ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1892, s. 26, 108. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 5, 37. TŞS, No: 1903, s. 8. TŞS, No: 1913, s. 10. TŞS, No: 1916, s. 8, 16.

Paşa'nın terekesinde yer alan bir amelmande bargirin fiyatı 4,5 kuruş iken,¹⁴⁹⁴ Ramazan 1153/Aralık 1740 tarihli diğer bir kayıтта Hacı Veli oğlu Hacı Ahmed'in terekesinde yer alan bir zayıf (*lagar*) atın fiyatı ise 10 kuruş olarak belirtilmiştir.¹⁴⁹⁵

Renk noktasında fiyatlamaları ele aldığımızda bargir ve at fiyatlarında doru, kır, eşheb, yağız, çakır, al, kara, siyah gibi bazı renklerin belirtildiği bilinmekle beraber, fiyatlamalarda pek çok değişken unsurların bulunması, renklerin fiyatlar üzerindeki etkisini saptamayı ise oldukça güçleştirmektedir.¹⁴⁹⁶ Fakat at ve bargir isimlerinin aynı tereke kayıtlarında renk sıfatlarının kullanılmadan ve kullanılarak belgelere yazılması ya da at ya da bargiri tanımlarken renginin ön plana çıkarılması gibi hususlar, rengin fiyatlamalarda etkisinin olduğunu bize düşündürmektedir. Öyle ki kayıtlarda tespit edilen 208 at ve bargirin büyük çoğunluğunda renklerin belirtilmiş olması durumu da yukarıdaki tezi destekler niteliktedir. Sadece at fiyatlamalarında %90'nı aşan bir oranla renkler ayrı ayrı kayıtlara yansıtılmıştır.¹⁴⁹⁷ 10 Muharrem 1152/19 Nisan 1739 tarihli kayıтта ve 2 Şaban 1152/4 Kasım 1739 tarihli kayıtlarda tereke sahipleri birden fazla bargire sahipken bazılarının rengine vurgu yapılırken, diğerleri sadece “*bargir*” yani yalın olarak yazıldığı müşahede edilmiştir.¹⁴⁹⁸ Bu hususu diğer bargir ve at fiyatlamalarında da gözlemlemek mümkündür. Ancak terekeler üzerinden hangi renge sahip at ya da bargirin fiyatının daha yüksek olduğunu söylemek; yaş, hastalık, cins gibi diğer değişken faktörlerden dolayı pek olası görünmemektedir. Misal vermek gerekirse 1721 yılında 1 baş siyah renkli bargir fiyatı 9 kuruşken yine aynı yıl 15 kuruş,¹⁴⁹⁹ 1714'te bir baş doru bargir fiyatı 18 kuruş iken¹⁵⁰⁰ bir yıl sonra 1715'te 8 kuruş,¹⁵⁰¹ daha spesifik olarak aynı tereke kaydı içerisinde ise 1742 yılında 2 kır atın fiyatı 30 kuruş ve 20 kuruş olarak verilmiştir.¹⁵⁰² Renkleri bilinen atlar arasında ise 5 Muharrem 1145/28 Haziran 1732 tarihli kayıтта Hacı Osman Ağa oğlu İbrahim Ağa'nın 111 kuruş değerindeki çakır atı renk cihetiyle en yüksek fiyatlanan at değerlerinden biridir.¹⁵⁰³

Belgelerde en yüksek at fiyatı 25 Safer 1160/8 Mart 1747 tarihli kayıтта Amasya Mahallesi'nde ikamet eden Serturnacı Poladzade Ali Ağa oğlu Ahmed Ağa'nın 150 kuruş değerindeki atıdır.¹⁵⁰⁴

¹⁴⁹⁴ TŞS, No: 1892, s. 108.

¹⁴⁹⁵ TŞS, No: 1906, s. 9.

¹⁴⁹⁶ TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1892, s. 108. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1904, s. 16.

¹⁴⁹⁷ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1904, s. 7.

¹⁴⁹⁸ TŞS, No: 1904, s. 15, 38.

¹⁴⁹⁹ TŞS, No: 1880, s. 70, 72.

¹⁵⁰⁰ TŞS, No: 1874, s. 5.

¹⁵⁰¹ TŞS, No: 1874, s. 84.

¹⁵⁰² TŞS, No: 1907, s. 26.

¹⁵⁰³ TŞS, No: 1895, s. 93.

¹⁵⁰⁴ TŞS, No: 1916, s. 6.

Yine belli bir özelliğinden dolayı fiyatları ortalama değerlerin çok üstünde olanlar da mevcuttu. Misal olarak ortalama kır at fiyatları 39 kuruşken 1731 yılında yine aynı renk atın zülfünün siyah olmasına vurgu yapılarak fiyatı 2,32 kat artışla 90,5 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁵⁰⁵

Terekelerde diğer fiyatlamalara bakıldığında 1726 yılında 1 baş aygır¹⁵⁰⁶ bargirin fiyatı 15 kuruş,¹⁵⁰⁷ 1736'da 1 baş kır aygır atın fiyatı 60 kuruş¹⁵⁰⁸ ve 1737 yılında bir baş doru aygır atın fiyatı 30 kuruştur.¹⁵⁰⁹ Diğer atraftan 1730 yılında 1 baş tatar bargirin fiyatı 19 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁵¹⁰ Kısarak (dişi at) fiyatlarında ise 1732'de 14 kuruş, 1743'te 29,5 kuruş, 1745'te 25 kuruş gibi farklı fiyatlamalar mevcuttu.¹⁵¹¹ Terekelerde tay fiyatlarına da nadir de olsa denk gelmekteyiz. Bunlar arasında 1726'da tespit edebildiğimiz 1 baş kısarak tay fiyatı 25 kuruş olarak kayıtlara yansımıştır.¹⁵¹²

Kır at ve kır bargir fiyatlarındaki tarihsel değişim sürecinindaha detaylı ele aldığımızda kır bargir fiyatlarının 1721-1754 yılları arasındaki 33 yıllık dönem içerisinde en çok artışın olduğu 1741-1745 yılları hariç tutulacak olursak, genelde yatay bir seyir izlediğini söyleyebiliriz.¹⁵¹³ 1726-1754 yılları arasında 28 yıllık dönemde ise kır at fiyatları aksine oldukça inişli ve çıkışlı bir grafiğe sahipti.¹⁵¹⁴ Fiyatların en yüksek olduğu dönem 1731-1735 ve 1741-1745 yılları arasında kalan dönemlerdi. En düşük olduğu dönem ise 1736-1740 yılları arasındı. 1726-1730 ile 1751-1754 yılları arasında ise diğer bir tabirle tarihsel fiyat dalgalanmalarının başında ve sonunda ortalama kır at fiyatları 30 kuruş ile aynı seviyedeydi. Benzer şekilde doru at ve doru bargir fiyatları da 1731-1735 yılları arasında en yüksek fiyat değerlerine sahipken 1736-1740 yılları arasında tedricen düşmeye başladığı ve en düşük seviyelerine bu dönemde geldiği gözlemlenmiştir (Bkz. Grafik 44).

¹⁵⁰⁵ TŞS, No: 1892, s. 94.

¹⁵⁰⁶ TŞS, No: 1885, s. 47.

¹⁵⁰⁷ TŞS, No: 1885, s. 47.

¹⁵⁰⁸ TŞS, No: 1901, s. 23.

¹⁵⁰⁹ TŞS, No: 1902, s. 37.

¹⁵¹⁰ TŞS, No: 1892, s. 71.

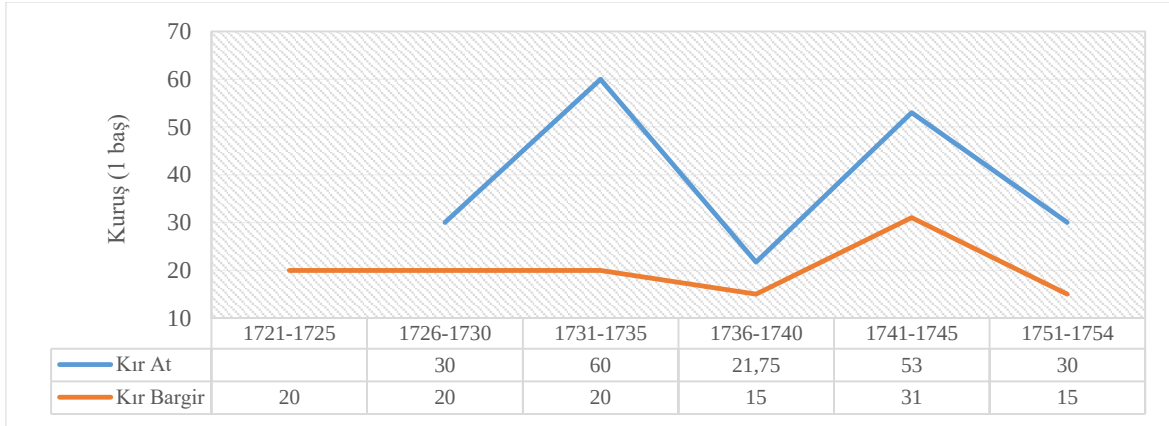
¹⁵¹¹ TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1907, s. 66. TŞS, No: 1912, s. 8.

¹⁵¹² TŞS, No: 1885, s. 59.

¹⁵¹³ TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1897, s. 8. TŞS, No: 1898, s. 138. TŞS, No: 1903, s. 25. TŞS, No: 1912, s. 8.

¹⁵¹⁴ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1892, s. 26, 108. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 5, 37. TŞS, No: 1903, s. 8. TŞS, No: 1913, s. 10. TŞS, No: 1916, s. 8, 16.

Grafik 44: Kır At ve Kır Bargir Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

3.5.3.5.1.2. Katır Fiyatları

Tereke kayıtları içerisinde tespit ettiğimiz tüm hayvan türleri arasında katır, at fiyatlarından hemen sonra en yüksek değerde fiyatlanan hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. 1711-1745 yılları arasında 34 yıllık bir dönemdeki 1 baş katır fiyatının ortalaması 23,6 kuruştur.¹⁵¹⁵ İlgili dönemde fiyatlardaki değişim katsayısı en fazla 2,17 (%217,33) idi. Bu değişimin sadece 1,37 katı ya da %137,26'sı 1736 ila 1745 yılları arasında gerçekleşmiştir.¹⁵¹⁶ Ortalamalarda en düşük katır fiyatı 1716-1720 yılları arasında 15 kuruş,¹⁵¹⁷ en yüksek fiyatlama da 1741-1745 yılları arasında 32,6 kuruştur.¹⁵¹⁸ Fiyatların en düşük olduğu 1716-1720 yılları arasındaki 5 yıllık dönemi göz ardı edecek olursak katır fiyatları, 1711-1740 yılları arasında ortalama 23,52 kuruş ile yatay bir seyir izlemiştir.¹⁵¹⁹ Genel olarak ise fiyatlamalarda 1711'deki 24 kuruşluk başlangıç fiyatlaması ile 1745 yılında yapılan 32,6 kuruşluk son fiyatlama arasında %35,83 oranında bir değişim oranı bulunmaktadır.¹⁵²⁰ Buna bağlı olarak at ve merkep fiyatlarının aksine katır fiyatlarının, 34 yıllık dönemde, bahsi geçen bazı istisnalar dışında, kısmen de olsa durağan seyrettiği söylenebilir (Bkz. Grafik 45).

¹⁵¹⁵ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1885, s. 47. TŞS, No: 1885, s. 95. TŞS, No: 1895, s. 78. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1917, s. 10.

¹⁵¹⁶ TŞS, No: 1901, s. 17. TŞS, No: 1903, s. 16. TŞS, No: 1907, s. 66.

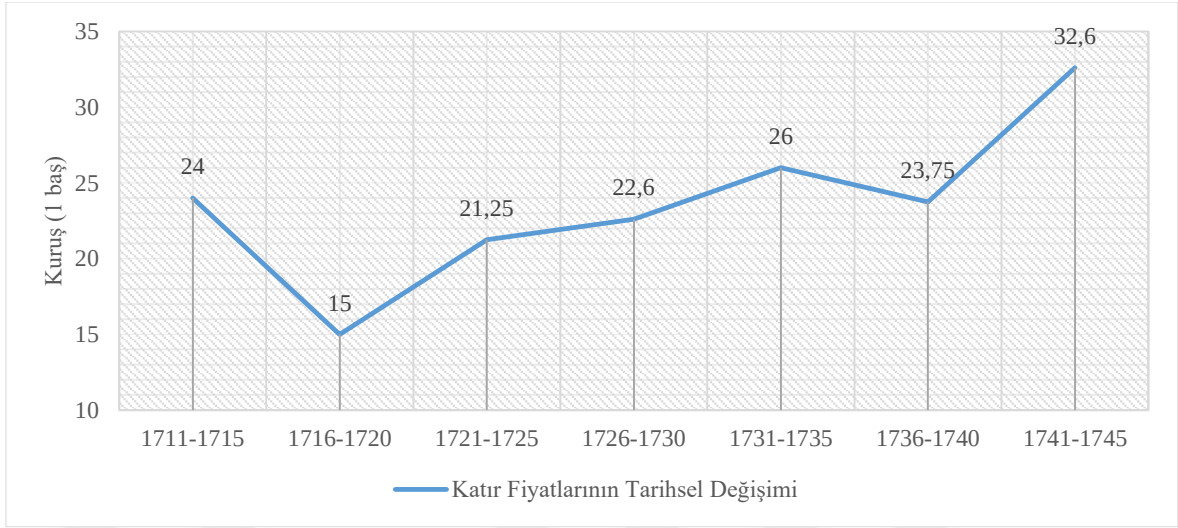
¹⁵¹⁷ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 28.

¹⁵¹⁸ TŞS, No: 1907, s. 66. TŞS, No: 1910, s. 13. TŞS, No: 1911, s. 18.

¹⁵¹⁹ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 28. TŞS, No: 1885, s. 47.

¹⁵²⁰ TŞS, No: 1874, s. 26, 98. TŞS, No: 1917, s. 10.

Grafik 45: Katır Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

At ve bargir fiyatlamalarında sıklıkla gördüğümüz hayvanın belli bir özelliğine atıfta bulunularak yapılan fiyatlamaların benzerini katır fiyatlamalarında da görmek mümkündür. Özellikle renk olarak siyah, sarı ve doru renklerinin belirtilmesi, topal ve atik gibi hayvanın fiyat noktasında bazı belirleyici diğer sıfatlarının da terekelerde ifade edilmiş olması önem arz etmektedir.¹⁵²¹ Bu hususu renk belirtilmeden yapılan fiyatlamalar ile renk belirtilerek yapılan fiyatlamalarda gözlemek mümkündür. Bu bağlamda en yüksek fiyatlamanın yapıldığı 24 Şevval 1155/22 Aralık 1742 tarihli kayıta siyah katır 62 kuruş ve akabinde yine aynı kayıta sarı katır 50 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁵²² Renk dışında başka bir özelliğine atıfta bulunulmadan yapılan bu tür fiyatlamalar, rengin fiyatlamalar üzerinde ölçüsünü bilmemekle beraber etkili olduğunu düşünmekteyiz. Diğer bir ifadeyle renk belirtilmeden yapılan fiyatlamaların genellikle 25 kuruş aşağısında kalması¹⁵²³ siyah, doru, sarı gibi renk belirtilerek yapılan fiyatlamaların 25 kuruş üzerinde olması¹⁵²⁴ durumu da pek çok değişken faktörlerle beraber yukarıdaki tezi onaylar nitelikte görünmektedir.¹⁵²⁵

Belli bir özelliğine atıfta bulunularak yapılan diğer fiyatlamalara göre 1731 yılında doru erkek katır 30 kuruş,¹⁵²⁶ amelmande katır 15 kuruştur.¹⁵²⁷ Yine fiyat tespiti noktasında katır fiyatlarının at,

¹⁵²¹ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1895, s. 125. TŞS, No: 1904, s. 15. TŞS, No: 1907, s. 48.

¹⁵²² TŞS, No: 1907, s. 48.

¹⁵²³ TŞS, No: 1874, s. 98. TŞS, No: 1878, s. 28. TŞS, No: 1885, s. 95. TŞS, No: 1904, s. 38.

¹⁵²⁴ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1904, s. 15. TŞS, No: 1911, s. 18.

¹⁵²⁵ Bu konu hakkında istisnai bir durum olarak tespit ettiğimiz tek kayıt ise 26 Safer 1128/20 Şubat 1716 tarihli kayıttır. Bu belgede 1 baş siyah katır ve sarı katıra 15'er kuruştan değer verilmiştir. TŞS, No: 1875, s. 15.

¹⁵²⁶ TŞS, No: 1890, s. 47.

¹⁵²⁷ TŞS, No: 1892, s. 94.

sığır gibi diğer büyük baş hayvan türleri ile toplu olarak fiyatlanması karşılaşılan yaygın bir problemdi.¹⁵²⁸

Terekelerde yukarıda bahsedilen hayvanların yanı sıra “*dabbe*” ismiyle geçen binek ve yük hayvanları da bulunmaktaydı. Fakat kayıtlarda hayvan türünün belirtilmemesi sebebiyle bu hayvanları zikri geçen binek ve yük hayvanları arasında sınıflandırmaya tabi tutmak güç görünmektedir. Bu hususa 1 Zilhicce 1138/31 Temmuz 1726 tarihli kayıta Cami-i Kebir Mahallesi’nde ikamet eden Mehmed Ağa oğlu Mustafa Ağa’nın sahip olduğu 15 kuruş değerindeki 1 baş dabbesi misal olarak sunulabilir.¹⁵²⁹ Bahsi geçen dabbe fiyatını esas alacak olursak bu hayvanın katır ya da beygir olma olasılığı fiyat ortalamaları noktasında daha muhtemel görüldüğü söylenebilir.

3.5.3.5.1.3. Merkep Fiyatları

Merkep fiyatları tespit ettiğimiz tüm büyük baş hayvan fiyatlamaları arasında at fiyatlarından sonra en çok değişkenlik gösteren fiyatlamalardır. Öyle ki 1711-1754 yılları arasındaki 43 yıllık dönemde ortalama merkep fiyatları 4,67 kata varan ciddi değişim hareketlerinde bulunmuştur.¹⁵³⁰ Özellikle 1731-1740 döneminde yavaş da olsa başlayan yükseliş hareketi¹⁵³¹ 1740’dan sonra ciddi bir yükseliş ivmesi kazanarak kısa bir zaman diliminde %323,32’lik bir artış oranıyla 1741-1745 yılları arasında zirve noktası olan 14 kuruşa erişmiştir.¹⁵³² Akabinde ise ortalamalarda ki en yüksek fiyatlamalar 1751-1754 yılları arasında 13,5 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁵³³ Fiyatların en durağan seyrettiği dönem ise yine bu yükselişin arifesi olan 1726-1736 yılları arasındaki 10 yıllık dönemdi (Bkz. Grafik 46).¹⁵³⁴

1711-1754 yılları arasındaki 43 yıllık dönemde merkep fiyatlarının ortalaması belgelerde 7,93 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹⁵³⁵ Ortalamalardaki en düşük fiyat 1731-1735 yılları arasında 3 kuruş,¹⁵³⁶ en yüksek fiyat ise 1741-1745 yılları arasında 14 kuruş olarak müşahade edilmiştir.¹⁵³⁷

¹⁵²⁸ TŞS, No: 1917, s. 10. TŞS, No: 1895, s. 78.

¹⁵²⁹ TŞS, No: 1885, s. 94.

¹⁵³⁰ TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1890, s. 59. TŞS, No: 1902, s. 4. TŞS, No: 1913, s. 15. TŞS, No: 1916, s. 18. TŞS, No: 1919, s. 18.

¹⁵³¹ TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1898, s. 38. TŞS, No: 1902, s. 4.

¹⁵³² TŞS, No: 1907, s. 66. TŞS, No: 1910, s. 34.

¹⁵³³ TŞS, No: 1913, s. 15, 117. TŞS, No: 1919, s. 18.

¹⁵³⁴ TŞS, No: 1890, s. 59. TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1898, s. 38.

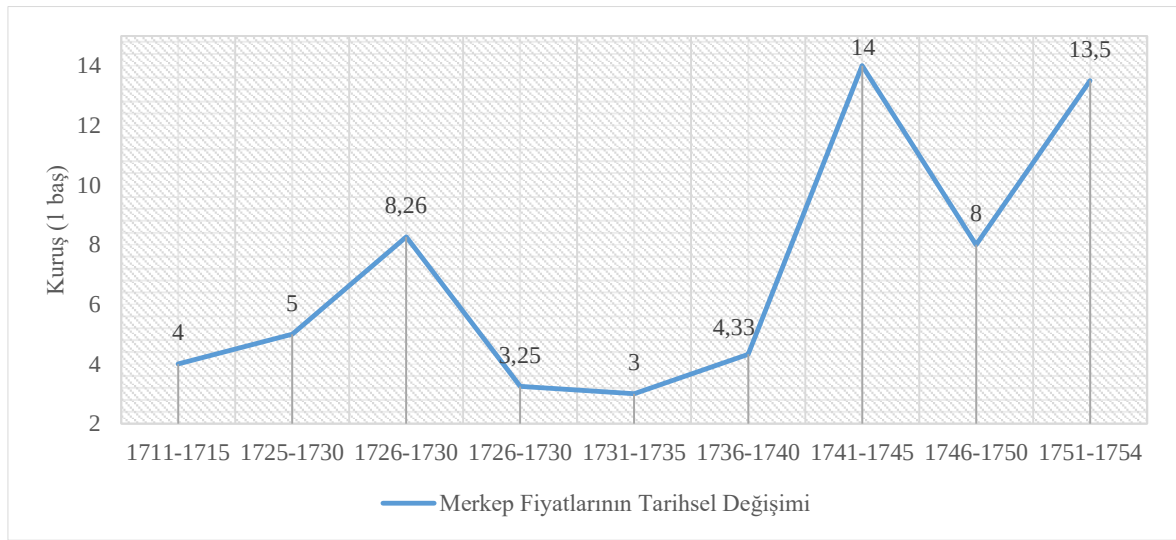
¹⁵³⁵ TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1890, s. 59. TŞS, No: 1902, s. 4. TŞS, No: 1913, s. 15. TŞS, No: 1916, s. 18. TŞS, No: 1919, s. 18.

¹⁵³⁶ TŞS, No: 1895, s. 77. TŞS, No: 1898, s. 38.

¹⁵³⁷ TŞS, No: 1907, s. 66. TŞS, No: 1910, s. 34.

Merkep fiyatlarına ortalamalar dışında daha özelde baktığımızda 20 kuruşa varan fiyatlamalara da kayıtlarda rastlamak mümkündür. Bu hususa, 5 Şaban 1160/12 Ağustos 1747 tarihli kayıтта Aya Sofya Mahallesi'nde ikamet eden Hasan Oğlu Alemdar Mahmud Beşe'nin sahip olduğu 20 kuruş değerindeki 1 baş merkebi misal olarak verilebilir.¹⁵³⁸ En düşük merkep fiyatı ise 5 Ramazan 1147/29 Ocak 1735 tarihli kayıтта 3 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹⁵³⁹ Kayıtlarda cinsiyeti belirtilerek fiyatlanan 27 Muharrem 1167/24 Kasım 1753 tarihli tek kayıтта ise dişi merkep¹⁵⁴⁰ fiyatı 8,5 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁵⁴¹ Diğer fiyatlamalarda da sıkça karşılaştığımız gibi hayvan fiyatlarında yavrularının genel olarak ayrı olarak fiyatlanmamasından mütevellit sığa fiyatları hakkında bilgi vermekten imtina ettik.¹⁵⁴²

Grafik 46: Merkep Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

3.5.3.5.1.4. Öküz Fiyatları

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi 1716-1754 yılları arasında 38 yıllık dönemde 1 baş öküz fiyatının ortalaması vesikalara 5,88 kuruş olarak yansımıştır.¹⁵⁴³ Fiyatlamalardaki en düşük ortalama 1731-1735 yılları arasında 4,5 kuruş,¹⁵⁴⁴ en yüksek ortalama ise 1746-1750 yılları arasında 7 kuruştur.¹⁵⁴⁵ 38 yıllık dönemde öküz fiyatlarındaki değişim katsayısı en fazla 1,56 (%55,55) idi. Fiyat

¹⁵³⁸ TŞS, No: 1916, s. 18.

¹⁵³⁹ TŞS, No: 1898, s. 138.

¹⁵⁴⁰ Kayıtlarda “kancık merkep” olarak geçmektedir. TŞS, No: 1919, s. 18.

¹⁵⁴¹ TŞS, No: 1919, s. 18.

¹⁵⁴² TŞS, No: 1875, s. 15.

¹⁵⁴³ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1904, s. 56. TŞS, No: 1907, s. 42. TŞS, No: 1918, s. 71.

¹⁵⁴⁴ TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1898, s. 110.

¹⁵⁴⁵ TŞS, No: 1916, s. 20. TŞS, No: 1918, s. 71.

değişiminin en çok yaşandığı yıllar 1731-1740 yılları arasındaki 9 yıllık dönemdi. Bu dönemde fiyatlar %53,55 artışla 4,5 kuruştan 6,91 kuruşa kadar hızlı bir şekilde yükselmiştir.¹⁵⁴⁶ 1736-1750 yılları arasındaki 14 yıllık dönemde ise fiyatlar genellikle ortalama 6,80 kuruş ile yatay bir seyir takip etmiştir.¹⁵⁴⁷ 1716'dan 1754 yılına kadar fiyatlar belli dönemlerde ciddi değişkenlikler gösterse de 1716'da ortalama 5 kuruş olan öküz fiyatı 1754 yılına gelindiğinde %15,4 artışla 5,77 kuruşa çıkmıştır.¹⁵⁴⁸ Diğer bir ifadeyle tarihsel süreçte öküz fiyatlarındaki başlangıç ve son fiyatlamaları neredeyse sabit kalmıştır (Bkz. Grafik 47).

Fiyatlamalarda inek fiyatlarında olduğu gibi öküzü niteleyen tek renk “kara” idi. Bunun haricinde hayvanın herhangi bir özellik ya da sağlık durumunu belirten tanımlayıcı ya da belirleyici bir ifade fiyatlamalarda kullanılmamıştır.¹⁵⁴⁹ Bu ifadenin kullanıldığı fiyatlamalarda ise diğerlerine oranla fiyatlarda aşağı ya da yukarı yönlü bir fiyat hareketi gözlenmemektedir.

3.5.3.5.1.5. İnek Fiyatları

At ve bargir dışında rengine atıfta bulunularak yapılan fiyatlamalar arasında inek fiyatlamaları da mevcuttu. Fakat kayıtların tamamına yakınında inek tanımlamalarında “kara” rengi kullanılmıştır.¹⁵⁵⁰ Diğer fiyatlamalarda ise herhangi bir tanımlayıcı ibare olmadan sadece hayvan cinsi belirtilmiştir.¹⁵⁵¹ Bundan ötürü biz de fiyatlamaların daha doğru olması hasebiyle tek cins olarak, kara inek fiyatlamalarını esas alarak aşağıdaki grafiği oluşturduk. Fakat kara inek dışında diğer fiyatlamalarda da kısmen de olsa ortalama fiyatların birbirine oldukça yakın ya da aynı olduğunu söyleyebiliriz.

Belgelerde 1711-1754 yılları arasında, 43 yıllık dönemde, tespiti yapılan inek fiyatlarının ortalaması 4,28 kuruştur.¹⁵⁵² Ortalamalarda en düşük inek fiyatı 1716-1720 yılları arasında 3 kuruş,¹⁵⁵³ en yüksek inek fiyatı ise 1751-1754 yılları arasında 5,5 kuruş olarak terekelere aksetmiştir.¹⁵⁵⁴ 43 yıllık dönemde ise inek fiyatlarının ortalamalarda en fazla 1,83 (%83,33) kat değiştiği müşahade edilmiştir. Fiyatlar 1726'dan 1741 yılına kadar tedricen sürekli yükselme göstermiş bu yükselmenin

¹⁵⁴⁶ TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1898, s. 110. TŞS, No: 1904, s. 16.

¹⁵⁴⁷ TŞS, No: 1901, s. 88. TŞS, No: 1906, s. 26. TŞS, No: 1907, s. 27.

¹⁵⁴⁸ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1901, s. 88. TŞS, No: 1904, s. 56. TŞS, No: 1906, s. 26. TŞS, No: 1907, s. 42. TŞS, No: 1918, s. 71.

¹⁵⁴⁹ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1895, s. 125. TŞS, No: 1906, s. 13.

¹⁵⁵⁰ TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1888, s. 12. TŞS, No: 1907, s. 10. TŞS, No: 1912, s. 33. TŞS, No: 1916, s. 9.

¹⁵⁵¹ TŞS, No: 1878, s. 42. TŞS, No: 1885, s. 32. TŞS, No: 1896, s. 18. TŞS, No: 1907, s. 42.

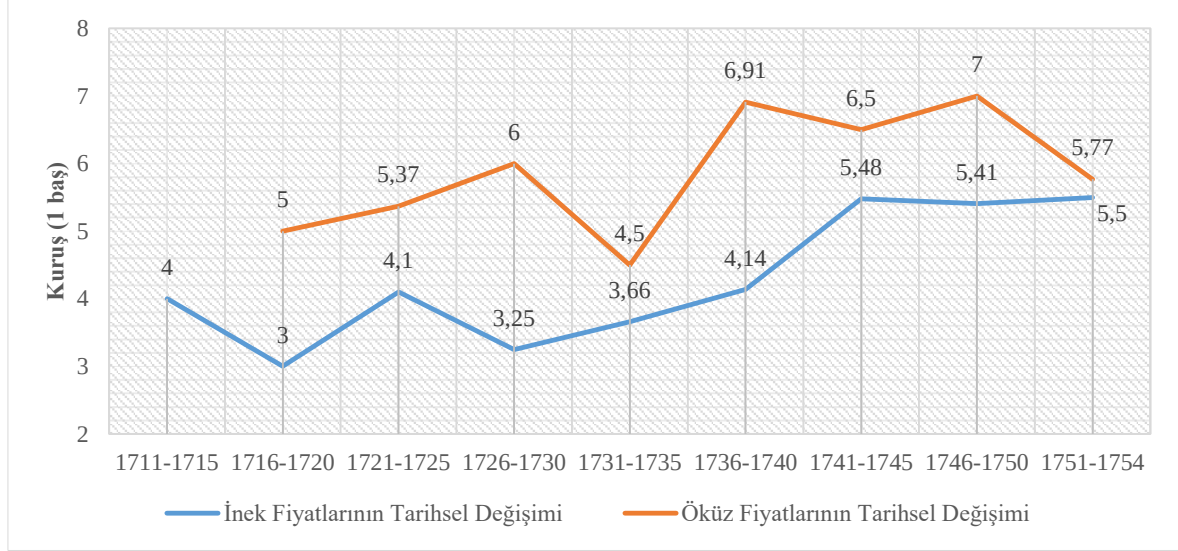
¹⁵⁵² TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1888, s. 12. TŞS, No: 1907, s. 10. TŞS, No: 1912, s. 33.

¹⁵⁵³ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 42.

¹⁵⁵⁴ TŞS, No: 1918, s. 106.

sadece %68,61 oranı bu dönemde gerçekleşmiştir.¹⁵⁵⁵ 1741 ila 1754 yılları arasındaki 13 yıllık dönemde ise ortalama fiyatlar neredeyse hiç değişmeden sabit kalmıştır.¹⁵⁵⁶ Fiyatların en dalgalı seyrettiği dönem ise 1711-1726 yılları arasındaki 15 yıllık dönemdi (Bkz. Grafik 47).¹⁵⁵⁷

Grafik 47: İnek ve Öküz Fiyatlarının Tarihsel Değişimi¹⁵⁵⁸

3.5.3.5.2. Küçükbaş Hayvan Fiyatları

3.5.3.5.2.1. Koyun Fiyatları

Küçükbaş hayvanlar arasında terekelerde en çok rastlanan hayvan koyundur. Ayrıca kayıtlarda sahip olunan bütün hayvanlar arasında sayıca en fazla olanıdır.¹⁵⁵⁹ Fiyatlar nezdinde ele aldığımızda 1711-1754 yılları arasında 43 yıllık bir dönemde 1 baş koyun fiyatının ortalaması 0,94 kuruştur.¹⁵⁶⁰ Ortalamalarda en düşük koyun fiyatı 1716-1720 yılları arasında 0,7 kuruş, en yüksek ortalama koyun

¹⁵⁵⁵ TŞS, No: 1888, s. 12. TŞS, No: 1895, s. 123. TŞS, No: 1901, s. 88. TŞS, No: 1906, s. 26.

¹⁵⁵⁶ TŞS, No: 1907, s. 27. TŞS, No: 1912, s. 52. TŞS, No: 1917, s. 65.

¹⁵⁵⁷ TŞS, No: 1874, s. 84. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1880, s. 80. TŞS, No: 1888, s. 12.

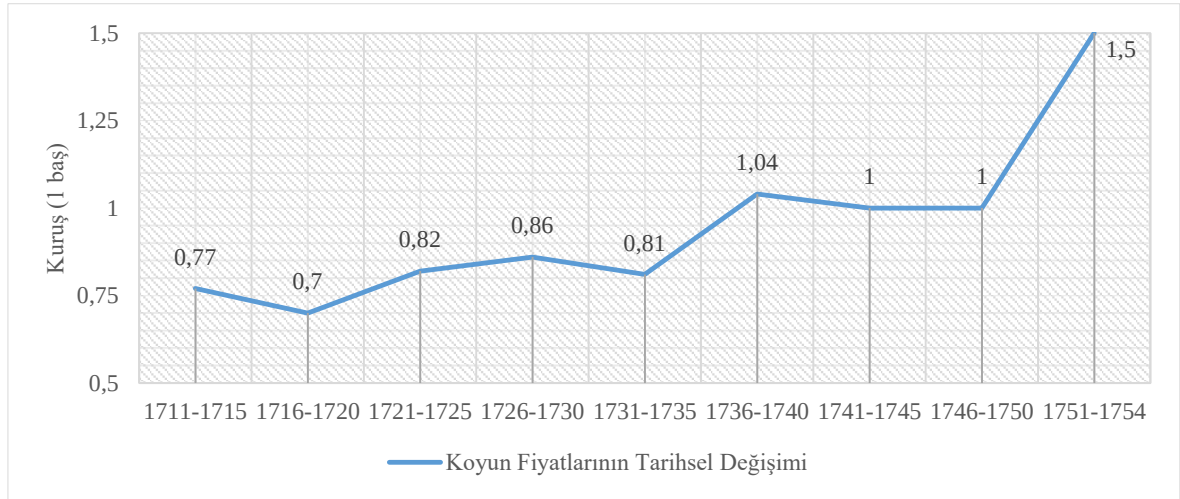
¹⁵⁵⁸ Fiyatların birbirine yakın olması ve daha rahat mukayese yapabilmek adına inek ve öküz fiyatlarını tek grafikte birleştirdik.

¹⁵⁵⁹ Nitekim tereke kayıtlarında 1711-1751 yılları arasında 40 yıllık bir dönemde, 49 tereke sahibinde, kuzuları ile beraber tespit ettiğimiz koyun sayısı 6.730 adettir. Bu miktarın sadece 1.450'si Üçüncüoğlu Ömer Paşa'ya ait koyun varlığıdır. Ömer Paşa'ya ait bu kaydı ortalamadan hariç tutarsak arda kalan 48 kişinin koyun varlığı toplamda 5.280'e ortalama ise her bir kişiye 110 koyun düşmekteydi. TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1874, s. 106. TŞS, No: 1877, s. 15. TŞS, No: 1878, s. 42, 58. TŞS, No: 1880, s. 80, 99, 111. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1885, s. 52, 59. TŞS, No: 1888, s. 18, 30. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1898, s. 70, 91, 119. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1907, s. 31, 48. TŞS, No: 1911, s. 13, 18. TŞS, No: 1913, s. 7, 15. TŞS, No: 1917, s. 10, 65.

¹⁵⁶⁰ TŞS, No: 1871, s. 26. TŞS, No: 1873, s. 20, 63. TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1888, s. 18, 22, 30, 50. TŞS, No: 1902, s. 36. TŞS, No: 1911, s. 18. TŞS, No: 1917, s. 65.

fiyatı ise 1751-1754 yılları arasında 1,5 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁵⁶¹ Bu dönemde en düşük ve en yüksek koyun fiyatı arasındaki değişim katsayısı ise 2,14'dür. Diğer bir deyişle 43 yıllık bir dönemde ortalama koyun fiyatları en fazla 2,14 kat artmıştır. Fiyatlardaki en büyük değişim oranı ise 1746 ila 1754 yılları arasında yaşanan %50'lik artış oranıdır.¹⁵⁶² 1711-1746 yılları arasında ise fiyatlar daha stabil bir şekilde yukarıya doğru hareket etmiştir.¹⁵⁶³ Öyle ki sadece 1711-1735 yılları arasında fiyatlardaki değişim oranı, oldukça durağan olup %23'ü geçmemiştir (Bkz. Grafik 48).¹⁵⁶⁴

Grafik 48: Koyun Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Belgelerde en düşük koyun fiyatı 6 Rebiülevvel 1133/5 Ocak 1721 tarihli kayıta 0,5 kuruş,¹⁵⁶⁵ en yüksek koyun fiyatı ise 20 Ramazan 1137/2 Haziran 1725 tarihli kayıta 2,5 kuruş olarak¹⁵⁶⁶ görülmektedir. Kayıtlarda koyunlar kuzularıyla beraber genellikle fiyatlandığı için 1 baş kuzunun fiyatını tespit etmek de güçleşmekteydi. Bundan mütevellit 1 baş kuzu için sağlıklı fiyat bilgisine erişilemediği için bu konu hakkında da bilgi vermekten kaçındık.¹⁵⁶⁷

3.5.3.5.2.2. Keçi Fiyatları

Keçi ve oğlak fiyatları da diğer hayvanlarla beraber genelde fiyatlandığı için, 20 Rebiülahir 1126/5 Mayıs 1714 tarihli kayıt dışında, elimizde keçi fiyatları hakkında somut bir veri

¹⁵⁶¹ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1903, s. 7, 15.

¹⁵⁶² TŞS, No: 1903, s. 7, 15. TŞS, No: 1917, s. 65.

¹⁵⁶³ TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1888, s. 18, 30. TŞS, No: 1896, s. 25. TŞS, No: 1907, s. 46.

¹⁵⁶⁴ TŞS, No: 1873, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 18, 22, 30, 50. TŞS, No: 1892, s. 27.

¹⁵⁶⁵ TŞS, No: 1878, s. 74.

¹⁵⁶⁶ TŞS, No: 1886, s. 114.

¹⁵⁶⁷ TŞS, No: 1880, s. 72. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1889, s. 16. TŞS, No: 1896, s. 17.

bulunmamaktadır. İlgili tarihte ise 1 baş keçi fiyatı 0,66 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁵⁶⁸ Bu kaydı esas alacak olursak, keçi fiyatlarının koyun fiyatlarının gerisinde kaldığı yargısına terekeler nezdinde kısmen de olsa ulaşılabilir.

3.5.3.5.3. Kümes Hayvanları

Kümes hayvanları noktasında fiyat tespitinde bulunabildiğimiz tek hayvan tavuktur. 1 adet tavuğun fiyatı 1738’de 0,083 kuruş,¹⁵⁶⁹ 1476’da 0,11 kuruş, yine aynı yılda 0,12 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹⁵⁷⁰ Ortalamalarda 1 tavuk fiyatı 0,1 kuruşa tekabül etmekteydi. Yaklaşık olarak 10 tavuğun fiyatı ise 1 koyun fiyatına tekabül etmekteydi.

3.5.3.5.4. Diğer Hayvan Fiyatları

Terekelerde çok nadir olarak geçen diğer büyük baş hayvan camız (manda), sicillerin tabiriyle “camuş” hakkında tespitite bulunabildiğimiz tek kayıt 8 Rebiülahir 1164/6 Mart 1751 tarihli tereke kayıdır.¹⁵⁷¹ Bu kayıta Kabak Meydanı Mahallesi sakinlerinden olan Mustafa oğlu Hacı Mustafa’nın sahip olduğu 5 camızına 46 kuruş değer biçilmiş, diğer bir ifadeyle 1 baş camızın 9,2 kuruşa tekabül ettiği görülmüştür. Bu kaydı esas alacak olursak ortalama büyük baş hayvan fiyatları arasında camız fiyatları at ve katır fiyatlarından sonra tereke kayıtlarında üçüncü en yüksek fiyatlanan büyükbaş hayvan türü idi.

3.5.3.6. Köle ve Cariye Fiyatları

Terekelerde fiyatlanan birçok varlık arasında köle ve cariye olması hasebiyle insanın da bir fiyatı vardı. Köle ve cariyeler sahip olduğu beceri ve yeteneklerin yanı sıra yaş, hastalık gibi fiyatlamalara etki eden farklı unsurlarının da dikkate alınarak değerlerinin belirlendiği aşikârdır. Fakat terekelerde sahip oldukları yetenek ya da beceriler diğer bir tabirle vasıflı ve vasıfsız ayrımına gitmek olası görünmemektedir. Ayrıca burada vasıflı ve vasıfsız köle ve cariyeler arasında tarih boyunca ciddi fiyat farkları olduğunu tabii olarak da belirtmek gerekir.¹⁵⁷²

Tereke kayıtlarında köle ibaresi kavramsal olarak irdelendiğinde, erkek köleleri ifade eden “gulam” tabirine¹⁵⁷³, kadınlar için de yine köle ile aynı anlamda kullanılan “câriye” ifadesine yer

¹⁵⁶⁸ TŞS, No: 1874, s. 26.

¹⁵⁶⁹ TŞS, No: 1903, s. 62.

¹⁵⁷⁰ TŞS, No: 1912, s. 31, 50.

¹⁵⁷¹ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹⁵⁷² Abdülhalik Bakır, Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları, TTK Belleten, Aralık 2017, Sayı. 81, s. 717-720.

¹⁵⁷³ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 44.

verilmiştir.¹⁵⁷⁴ Bu noktada gulam kelimesinin sözlükte erkek çocuk, delikanlı, azat edilmiş köle, efendisine bağlı muhafız gibi farklı anlamları mevcutken;¹⁵⁷⁵ diğer taraftan kadınlar için hukuki olarak aynı manaya gelen “*câriye*” veya “*eme*” tabirleri köle ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.¹⁵⁷⁶ Biz de fiyatlamalardan bahsederken erkekler için köle (gulam) kadınlar için cariye kavramlarını kullanmayı uygun gördük.

Köle ve cariyeler hakkındaki bu genel bilgiden sonra 1 baş kölenin, sicillerdeki tabirle “*I re’s gulam*”ın 1711-1750 yılları arasında, 39 yıllık bir dönemde, ortalamalarda 93 kuruş olarak fiyatlandığını söyleyebiliriz.¹⁵⁷⁷ Vesikalarda köle fiyatları diğer tüm fiyatlamalardan farklı olarak zamansal süreçte artan bir fiyat seyri izlememiştir. Hatta ortalama fiyatlarda 1750’deki köle fiyatı 1711’deki köle fiyatının aşağısında kalmıştır. Nitekim köle fiyatlarının ortalamalarda kayıtlara en yüksek değerde yansıdığı dönem 110 kuruş ile 1711-1720 yılları arasında kalan zaman dilimiydi.¹⁵⁷⁸ Akabinde 70 kuruş ile en düşük değer 1721-1725 yılları arasında idi.¹⁵⁷⁹ 1720 yılından 1725 yılına kadar olan dönemde ise fiyatlar %57,14 oranında sürekli düşüş eğilimi göstermiştir (Bkz. Grafik 49).¹⁵⁸⁰

Cariye fiyatları köle fiyatlarının aksine kısmen de olsa daha düzenli yükseliş ve düşüş eğilimleri göstermiştir. Bu noktada fiyat tespitinde bulanabildiğimiz 1711-1754 yılları arasındaki 43 yıllık dönemdeki cariye fiyatlarının ortalaması 133,83 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹⁵⁸¹ Ortalama cariye fiyatlarının en yüksek olduğu dönem 1746-1750 yılları arasındaki dönem olup 1 baş cariye fiyatı 185,5 kuruştur.¹⁵⁸² Ortalama en düşük fiyat ise 1731-1735 yılları arasında %90,72 düşüş farkıyla 97,26 kuruştur.¹⁵⁸³ Cariye fiyatları 1716 yılından 1735 yılına kadar sürekli düşüş eğilimi,¹⁵⁸⁴ 1735 yılından 1750 yılına kadar yaklaşık 15 yıllık dönemde ise sürekli yükseliş eğilimi sergilemiştir.

¹⁵⁷⁴ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1874, s. 46. TŞS, No: 1888, s. 18, 19, 35. TŞS, No: 1892, s. 5, 19.

¹⁵⁷⁵ Mustafa Zeki Terzi, Gulam, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 14, s. 178.

¹⁵⁷⁶ Seher Yüçetürk, “17. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar’da Cariyeler”, *Turkish Studies – Historical Analysis*, 15 (2), 2020, s. 777. Köle (gulam) ve cariye kavramları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bu çalışmada yer alan “*Köle ve Cariye Sahipleri*” hakkındaki çalışmaya bakınız.

¹⁵⁷⁷ TŞS, No: 1874, s. 5, 46. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1885, s. 35. TŞS, No: 1886, s. 115. TŞS, No: 1888, s. 25, 47. TŞS, No: 1893, s. 8. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1903, s. 62.

¹⁵⁷⁸ TŞS, No: 1874, s. 46. TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1877, s. 20.

¹⁵⁷⁹ TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1888, s. 25, 47.

¹⁵⁸⁰ TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1888, s. 25, 47.

¹⁵⁸¹ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1872, s. 56. TŞS, No: 1885, s. 35. TŞS, No: 1882, s. 49. TŞS, No: 1888, s. 19, 35, 47. TŞS, No: 1897, s. 10. TŞS, No: 1901, s. 12. TŞS, No: 1917, s. 15.

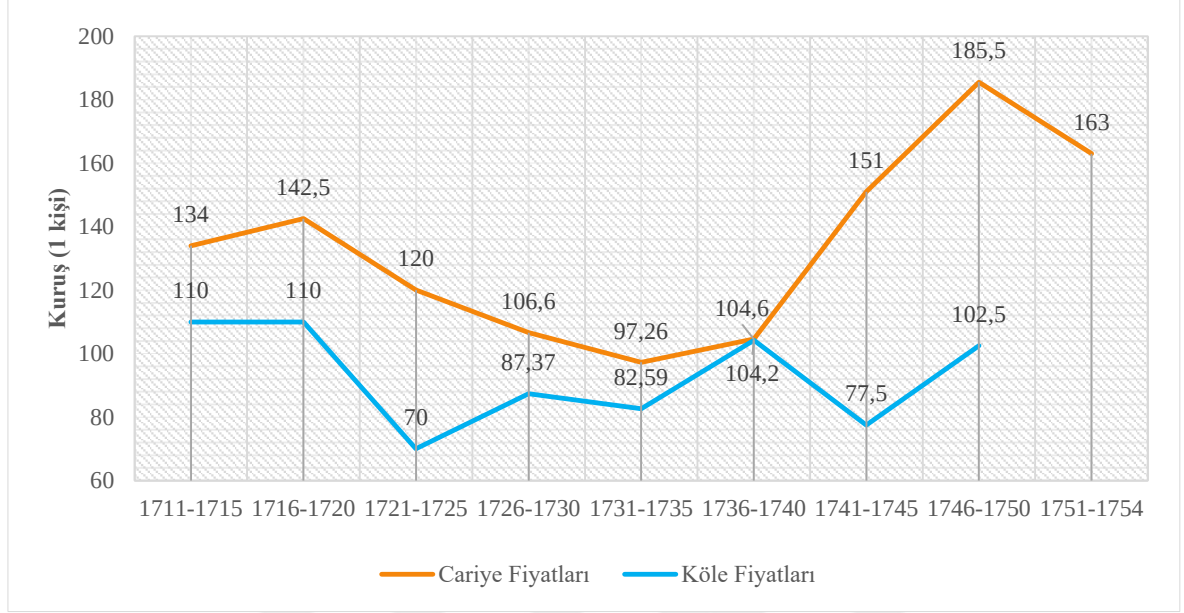
¹⁵⁸² TŞS, No: 1912, s. 40. TŞS, No: 1916, s. 14. TŞS, No: 1918, s. 69.

¹⁵⁸³ TŞS, No: 1895, s. 105. TŞS, No: 1897, s. 10. TŞS, No: 1898, s. 8.

¹⁵⁸⁴ TŞS, No: 1875, s. 15. TŞS, No: 1885, s. 35.

Özellikle 1740-1750 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde cariye fiyatları, ciddi yükseliş ivmesi kazanmıştır (Bkz. Grafik 49).¹⁵⁸⁵

Grafik 49: Köle ve Cariye Fiyatlarının Tarihsel Değişimi

Ortalama köle fiyatları ise bahsi geçen 39 yıllık dönemde ortalama cariye fiyatlarının her zaman aşağısında kalmıştır. Köle ve cariye fiyatlarının birbirine en çok yaklaştığı dönem 1736-1740 yılları arasındaydı.¹⁵⁸⁶ Bu dönemde ortalama cariye fiyatları 104,6 kuruş iken köle fiyatları 104,2 kuruştur. Akabinde ise bahsi geçen dönemin hemen öncesinde 1731-1735 yılları arasında %17,76 oranındaki fiyat farkıyla köle ve cariye fiyatlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.¹⁵⁸⁷

Köle ve cariye fiyatları arasındaki farkın %94,83 oranla neredeyse iki katına yaklaştığı dönem ise 1741-1745 yılları arasındaki dönemdir.¹⁵⁸⁸ Bu dönemde köle fiyatları ortalamalarda 77,5 kuruş iken cariye fiyatları 151 kuruş idi. Yine bu dönemin akabinde %80,97 farkla 1746-1750 yılları arasındaki dönem gelmekteydi.¹⁵⁸⁹ 1721-1725 yılları arasında ise bu fark %71,42 oranında idi.¹⁵⁹⁰ Bahsi geçen bu dönemler dışında ortalamalarda köle ve cariye fiyatları arasındaki fark %29,54 oranını aşmamıştır.

¹⁵⁸⁵ TŞS, No: 1906, s. 26. TŞS, No: 1907, s. 48. TŞS, No: 1912, s. 40.

¹⁵⁸⁶ TŞS, No: 1902, s. 5. TŞS, No: 1903, s. 22. TŞS, No: 1885, s. 35.

¹⁵⁸⁷ TŞS, No: 1895, s. 105. TŞS, No: 1897, s. 10. TŞS, No: 1898, s. 8.

¹⁵⁸⁸ TŞS, No: 1906, s. 26, 44. TŞS, No: 1907, s. 48.

¹⁵⁸⁹ TŞS, No: 1912, s. 40, 48. TŞS, No: 1917, s. 15.

¹⁵⁹⁰ TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1888, s. 18, 19, 25, 47.

Köle ve cariyeye fiyatları grafiklerde oransal olarak farklı olsa da iki dönem dışında yükseliş ve düşüş eğilimleri senkronize bir seyir takip etmiştir. Atıfta bulunulan bu dönemlerde, 1725-1730 yılları arasında köle fiyatları artarken cariyeye fiyatları düşmüş, 1740-1745 yılları arasında ise cariyeye fiyatları %44,35 oranında hızlı bir yükseliş ivmesi kazanırken köle fiyatları da %34,45 oranında düşüş ivmesi sergilemiştir (Bkz. Grafik 49).¹⁵⁹¹

Ortalamalar dışında terekelere daha özeldir en yüksek ve en düşük cariyeye fiyatları cihetiyle baktığımızda ise ciddi fiyat farkları ile karşılaşmaktayız. Bu bağlamda fiyatları göz önünde bulundurduğumuzda tespit ettiğimiz en yüksek cariyeye fiyatı, Recep 1159/Temmuz-Ağustos 1746 tarihli kayıta Debbaghane Mahallesi'nde ikamet eden Ebubekr oğlu Hüseyin Ağa'nın sahip olduğu 315 kuruş değerindeki Çerkes¹⁵⁹² cariyesidir.¹⁵⁹³ Ortalama cariyeye fiyatlarından %135,37'lik oranla ciddi manada yüksek olan Çerkes cariyelerini, Osmanlı Devleti'nin Harem kurumunda yüksek statülerde de görmek mümkündür.¹⁵⁹⁴ Kayıtlarda en düşük cariyeye fiyatı ise 1 Şaban 1139/24 Mart 1727 tarihli kayıta Bab-ı Bazar Mahallesi'nde ikamet eden Süleyman kızı Hüsniyye'nin sahip olduğu 20,12 kuruş değerindeki Kızılbaş cariyesidir.¹⁵⁹⁵ Bahsi geçen iki cariyeye arasında 15,5 kata kadar varan ciddi bir fiyat farkı bulunmaktaydı.

Köle fiyatları noktasında ise en yüksek köle fiyatı olarak 24 Cemaziyelahir 1154/6 Eylül 1741 tarihli kayıta Trabzon Gümrük Kethüdası görevini ifa eden ve aslen Antep Şehrküsti Mahallesi'nden olan Hacı Mustafa oğlu Hacı Ali'nin sahip olduğu 600 kuruş değerindeki Gürcü asıllı kölesi misal olarak verilebilir.¹⁵⁹⁶ En düşük köle fiyatı ise 11 Muharrem 1149/22 Mayıs 1736 tarihli kayıta Aya Filibo Mahallesi'nde ikamet eden Abdullah oğlu Ebubekr Beşe'nin sahip olduğu 30 kuruş değerindeki Acem asıllı kölesi idi.¹⁵⁹⁷ Bu noktada iki köle arasında 20 kata varan fiyat farklarının olduğu müşahade edilmiştir. Özetlemek gerekirse incelemesi yapılan terekeler nezdinde cariyeye fiyatları 20,12 kuruş ila 315 kuruş arasında, köle fiyatları ise 30 kuruş ila 600 kuruş arasında değişmekteydi.

¹⁵⁹¹ TŞS, No: 1885, s. 35. TŞS, No: 1888, s. 18, 19, 25, 47. TŞS, No: 1889, s. 42. TŞS, No: 1906, s. 26, 44. TŞS, No: 1907, s. 48.

¹⁵⁹² Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgede yaşayan haklara verilen isimdir. Diğer bir tabirle Çerkes Kuzey Kafkasya halklarının ortak adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Emine Eser, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçen Çerkez ve Çeçenlerin Göç Hikâyeleri, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5 (11), 2019, s. 591-592.

¹⁵⁹³ TŞS, No: 1912, s. 48.

¹⁵⁹⁴ Demir, a.g.m., s. 82.

¹⁵⁹⁵ TŞS, No: 1889, s. 42.

¹⁵⁹⁶ TŞS, No: 1906, s. 44.

¹⁵⁹⁷ TŞS, No: 1901, s. 38.

Yukarıda bahsi geçen genel fiyatlar dışında köle ve cariyelerin yaş, hastalık, etnik ve dinî kimlik gibi bazı hususiyetlerine atıfta bulunularak yapılan fiyatlamalar da vaki idi.¹⁵⁹⁸ Bu hususiyetler ile beraber fiyatların bilinmesi köle ve cariyeye fiyatlamaları noktasında daha sağlıklı kıyaslamalarda bulunmaya imkân tanıyacaktır.

Köle ve cariyeye fiyatlamalarının tespitinde en çok karşılaştığımız problemlerin başında yaş ve sağlık bilgisinin büyük ölçüde bilinmemesi gelmektedir. Yaş bilgisi bilinenlerin ise tümü çocuk yaşında olup yaşları 6 ila 12 arasında değişmekteydi. Ayrıca yaş tespiti kayıtlarda hep tahminen belirtilmiştir. Çocuk yaştaki köle ve cariyelere verilen değerler ise birbirinden oldukça farklıydı. Acem asıllı 7 yaşındaki köleye 1730 yılında 43 kuruş, 6 yaşındaki Acem asıllı cariyeye 1730 yılında 38 kuruş, 10 yaşında Acem asıllı köleye 1730 yılında 66 kuruş, Acem asıllı 12 yaşındaki cariyeye 1733 yılında 50 kuruş, 8 yaşında Gürcü asıllı cariyeye 1735 yılında 77 kuruş değer verilmesi bu bağlamda misal olarak verilebilir.¹⁵⁹⁹ Çocuk fiyatları noktasında bebek yaştaki çocuklara da belli bir değer verilmekteydi. Lakin bu çocukların anneleriyle beraber fiyatlanması değer noktasında spesifik olarak yorumda bulunmamızı engellemektedir. Bu hususta, 24 Zilhicce 1148/6 Mayıs 1736 tarihli kayıтта Ahmed oğlu Hüseyin Beşe'nin Acem asıllı Gül Saliha isimindeki cariyesine ve tahminen iki aylık çocuğuna 143 kuruş değer verilmesi ileri sürülebilir.¹⁶⁰⁰ Yine yaş tespitinde bulunamadığımız fakat terekelerde “*sagir*”¹⁶⁰¹ tabiriyle ifade edilen çocuk yaşıta 33 köle ve cariyeye bulunmaktaydı. Bunlar arasında en yüksek fiyatlama, 20 Rebiülahir 1126/5 Mayıs 1714 tarihli belgede, Monla Siyah Mahallesi'nde ikamet eden Mustafa oğlu Hacı Mürteza Beşe'nin çocuk yaştaki Rabia isimindeki cariyesine verilen 130 kuruşluk değerdir.¹⁶⁰² Bunun dışında cariyeye çocuklar arasında 1726'da Ermeni asıllı çocuğa 38 kuruş ve Gürcü asıllı çocuğa 15 kuruş, 1727'de Acem asıllı çocuğa 63 kuruş, 1728'de kızılbaş çocuğa 50 kuruş, 1736'da Acem asıllı çocuğa 97 kuruş değer verilmişti.¹⁶⁰³ Köle çocuklar arasındaki en yüksek fiyat 29 Şevval 1149/2 Mart 1737 tarihli kayıтта Şirin Hatun Mahallesi'nde ikamet eden Ali Ağa'nın oğlunun sahip olduğu Gürcü asıllı Mustafa isimindeki çocuğa verilen 150 kuruşluk değerdir.¹⁶⁰⁴ Bu değer ortalama köle fiyatlarından %61,29 oranında daha fazlaydı. Bununla beraber köle çocuklar arasında 1725'te Kızılbaş bir erkek çocuğa 32 kuruş, 1727'de Acem asıllı çocuğa 41 kuruş, 1728'de Gürcü asıllı çocuğa 50 kuruş, 1746'da Gürcü asıllı çocuğa 70 kuruş paha biçilmişti.¹⁶⁰⁵

¹⁵⁹⁸ TŞS, No: 1871, s. 68. TŞS, No: 1877, s. 20. TŞS, No: 1886, s. 119. TŞS, No: 1890, s. 83. TŞS, No: 1892, s. 5. TŞS, No: 1907, s. 48. TŞS, No: 1912, s. 24.

¹⁵⁹⁹ TŞS, No: 1892, s. 5. TŞS, No: 1892, s. 71. TŞS, No: 1897, s. 17. TŞS, No: 1898, s. 30.

¹⁶⁰⁰ TŞS, No: 1901, s. 35.

¹⁶⁰¹ Buluğ çağına ermemiş veli ve vasiye ihtiyaç duyan çocuklar için kullanılan bir tabirdir. (Kubbealtı)

¹⁶⁰² TŞS, No: 1874, s. 26.

¹⁶⁰³ TŞS, No: 1885, s. 48. TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1901, s. 35.

¹⁶⁰⁴ TŞS, No: 1902, s. 37.

¹⁶⁰⁵ TŞS, No: 1888, s. 24. TŞS, No: 1889, s. 37. TŞS, No: 1890, s. 47. TŞS, No: 1912, s. 40.

Sicillerdeki tabirle “*sâhib-i firâş*” yani yatalak hasta olan köle ve cariyelerin de fiyat bilgisine kayıtlarda yer verilmiştir. Misal olarak 29 Safer 1140/16 Ekim 1727 tarihli kayıta Kırım’da ikamet eden Tatar asıllı Abdürrahim’in sahip olduğu Acem asıllı Hadice ismindeki cariyenin 42 kuruş,¹⁶⁰⁶ 16 Muharrem 1148/8 Haziran 1735 tarihli diğer bir kayıta ise Zeytünlük Mahallesi’nde ikamet eden Abdullah kızı Fatıma’nın sahip olduğu cariyenin de benzer şekilde 40 kuruş olarak fiyatlanması gösterilebilir.¹⁶⁰⁷ 15 Cemaziyelevvel 1156/ 7 Temmuz 1743 tarihli diğer bir kayıta ise Abdullah oğlu Ömer Beşe’nin sahip olduğu kölenin uyuz hastalığına atıfta bulunularak fiyatlaması yine benzer şekilde 43 kuruş üzerinden yapılmıştır.¹⁶⁰⁸ Fiziksel hastalıkların yanı sıra akli dengesini bir şekilde kaybeden kimselerin de fiyatlandığı vesikalara rastlamaktayız. 15 Rebiülevvel 1137/2 Aralık 1724 tarihli kayıta İmaret-i Hatuniyye Mahallesi’nde ikamet eden Osman oğlu Mahmud Ağa’nın sahip olduğu cariyenin mecnun olması hasebiyle satılmayıp, hizmete muktedir olamayacağı sicillerde; “...işbû cariyeye mecnûne olub ber-vech bey‘ olunmayub hizmete dahi sâlih olmamağla terekeden ihrâc olunmuşdur.” ifadesiyle izah edilmiş ve akabinde ise 40 kuruş değer verilmiştir.¹⁶⁰⁹ Yukarıdaki misallerden de anlaşılacağı üzere hastalık halinde olan köle ve cariyelere ortalama 41,25 kuruş değer verilmiş ve diğer köle fiyatlamalarına kıyasla fiyatlamalar oldukça stabil kalmıştır.

Cariye fiyatlamalarında sağlık ve yaş durumunun yanı sıra bakire olup olmadıkları da fiyatlamalarda kısmen de olsa belirtilen başka bir durumdu. Tümü Gürcü asıllı olan bakire cariyelerin fiyatları 80 ila 150 kuruş arasında değişmekle beraber ortalama fiyat 115 kuruştur.¹⁶¹⁰ Ortalama cariye fiyatlarının 133,83 kuruş olduğunu dikkate alacak olursak bir cariyenin bakire olup olmaması durumu, tereke kayıtları nezdinde, fiyatlamalar noktasında bir anlam ifade etmemektedir.

Etnik ve dinî olarak cariye ve köle fiyatlarına bakıldığında Gürcü asıllı olan köle ve cariyelerin, Acem asıllı olanlara kıyasla değerleri ortalama %53 oranında daha yüksekti.¹⁶¹¹ Ermeni asıllı cariye fiyatları ise 50 kuruşu geçmezken,¹⁶¹² 1747 tarihli tek kayıta Ermeni asıllı bir köle 70 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁶¹³ Belgelerde kızılbaş köle fiyatları 85 kuruş,¹⁶¹⁴ kızılbaş cariye fiyatları ise 73 kuruşu aşmamıştır.¹⁶¹⁵ Acem asıllı ve Kürt olduğu belirtilen 24 Zilhicce 1148/6 Mayıs 1736 tarihli

¹⁶⁰⁶ TŞS, No: 1890, s. 96.

¹⁶⁰⁷ TŞS, No: 1898, s. 20.

¹⁶⁰⁸ TŞS, No: 1907, s. 61.

¹⁶⁰⁹ TŞS, No: 1888, s. 18.

¹⁶¹⁰ Terekelerde fiyat tespiti yapılabilen 6 bakire üzerinden elde edilen ortalama fiyattır. TŞS, No: 1907, s. 10. TŞS, No: 1916, s. 37.

¹⁶¹¹ TŞS, No: 1878, s. 70. TŞS, No: 1885, s. 6. TŞS, No: 1890, s. 64. TŞS, No: 1901, s. 12. TŞS, No: 1902, s. 5. TŞS, No: 1918, s. 69.

¹⁶¹² TŞS, No: 1888, s. 19. TŞS, No: 1903, s. 27.

¹⁶¹³ TŞS, No: 1917, s. 59.

¹⁶¹⁴ TŞS, No: 1888, s. 24, 47.

¹⁶¹⁵ TŞS, No: 1888, s. 35. TŞS, No: 1889, s. 42.

tek kayıttaki cariyeye ise 145 kuruş değer verilmiştir.¹⁶¹⁶ Rus asıllı bir köle 1719'da 100 kuruş,¹⁶¹⁷ 1741'de 150 kuruş olarak fiyatlanmıştır.¹⁶¹⁸ Daha önceden zikri geçen Çerkes asıllı cariyenin 1746'da 315 kuruş olarak fiyatlanması da bu kategoride ele alınabilir.¹⁶¹⁹ İlâveten terekelerde Gürcü ve Acem asıllı köle ve cariyelere oranla etnik ve dinî kimlik bağlamında diğerlerinin azınlıkta kalması, fiyatlar hususunda mukayese yapmamıza olanak vermemektedir.

3.5.4. Terekelerde Fiyatların Genel Durumu

1703-1754 yılları arasında terekelerde fiyatlanan bazı mal varlıklarındaki değişim katsayısı ya da günümüz tabiriyle enflasyon farkı bir varlığın terekeler nezdinde geçirdiği fiyat değişimlerini göstermesi noktasında önemli bir detaydır. Değişim katsayısı ile kastettiğimiz konu ise bir varlığın terekelerde fiyat tespiti yapılabilen dönemlerde ortalamalardaki en düşük fiyatı ile en yüksek fiyatı arasındaki farktır. Bu husus fiyat tespiti yapılan varlıklarda dönemsel olarak değişse de fiyatların seyrettiği eğilimleri bir bütün olarak göstermesi noktasında dikkate değerdir. Bu perspektiften terekelerdeki fiyatlamalara bir bütün olarak bakıldığında, değişim katsayısı en yüksek olan varlık 1711-1754 yılları arasında merkebe aittir. 3 kuruş ila 14 kuruş arasında değişen merkep fiyatlarının değişim katsayısı 4,67'dir.¹⁶²⁰ Akabinde ise değişim katsayısı 3'ü aşan varlıklar arasında basma tütün (1725-1752), doru at (1710-1745), dizi tütün (1725-1754) gelmekteydi.¹⁶²¹ Ortalamalarda fiyatı 2 katını geçen varlıklar arasında ise kır at (1726-1754), mercimek (1728-1745), nohut (1725-1754), doru bargir (1710-1754), Vardar tütünü (1725-1749), kendir (1721-1754), mısır (1721-1754), gümüş eşya (1703-1754), katır (1711-1745), fındık (1721-1743), kır bargir (1721-1754) bulunmaktaydı (Bkz. Grafik 50).¹⁶²²

¹⁶¹⁶ TŞS, No: 1901, s. 35.

¹⁶¹⁷ TŞS, No: 1877, s. 20.

¹⁶¹⁸ TŞS, No: 1906, s. 28.

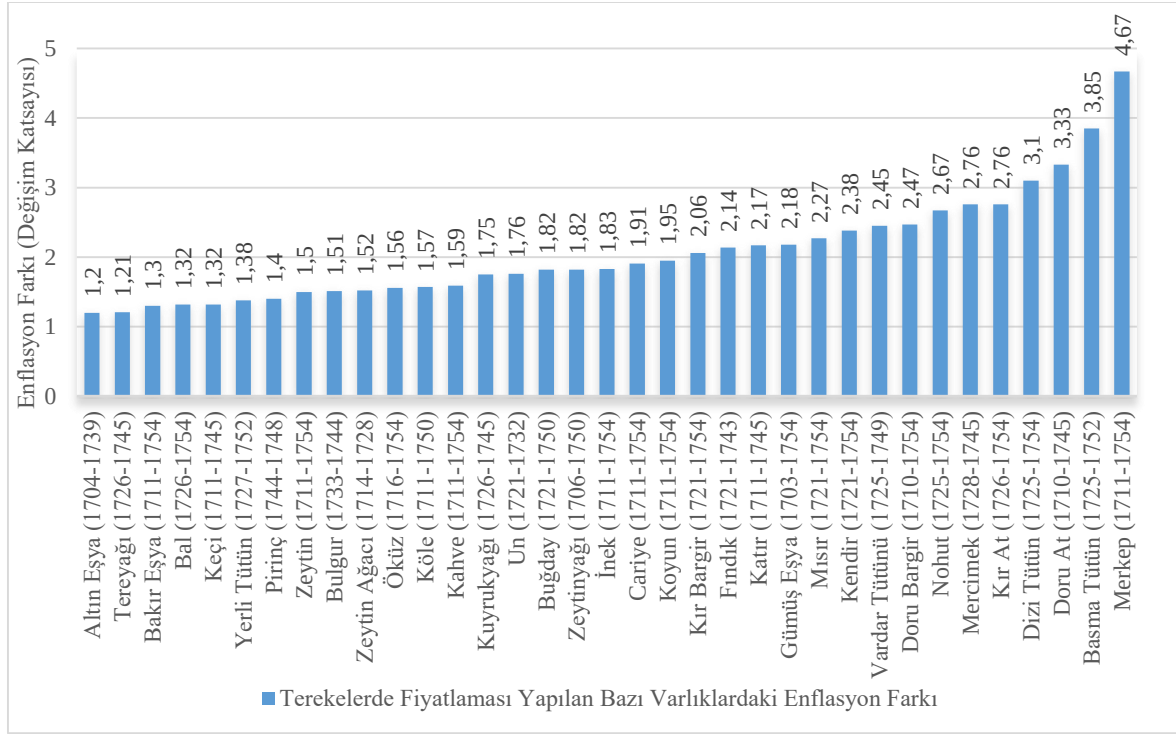
¹⁶¹⁹ TŞS, No: 1912, s. 48.

¹⁶²⁰ TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1890, s. 59. TŞS, No: 1902, s. 4. TŞS, No: 1913, s. 15. TŞS, No: 1916, s. 18. TŞS, No: 1919, s. 18.

¹⁶²¹ TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1888, s. 48. TŞS, No: 1892, s. 26, 108. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 5, 37. TŞS, No: 1903, s. 8. TŞS, No: 1907, s. 34. TŞS, No: 1913, s. 10, 14. TŞS, No: 1916, s. 8, 16.

¹⁶²² TŞS, No: 1874, s. 96. TŞS, No: 1880, s. 70. TŞS, No: 1885, s. 82. TŞS, No: 1888, s. 30. TŞS, No: 1890, s. 57. TŞS, No: 1892, s. 96. TŞS, No: 1898, s. 138. TŞS, No: 1903, s. 25. TŞS, No: 1904, s. 41. TŞS, No: 1912, s. 8. TŞS, No: 1920, s. 15.

Grafik 50: Terekelerde Fiyatlaması Yapılan Bazı Varlıklardaki Enflasyon Farkı

Ortalamalarda en düşük ve en yüksek fiyat farkı 2 katını aşmayan diğer bir deyişle fiyatların diğer varlıklara kıyasla stabil seyrettiği mal varlıkları arasında ise en düşük değişim oranı 1,2 kat ile ilk sırada altın eşya fiyatlamaları (1704-1739) gelmekteydi.¹⁶²³ Akabinde ise sırasıyla tereyağı (1726-1745), bakır eşya (1711-1754), bal (1726-1754), keçi (1711-1745), yerli tütün (1727-1752), pirinç (1744-1748) gelmekteydi.¹⁶²⁴ Değişim katsayısı 1,5 ila 2 arasında (%50-%100) kalan varlıklar arasında ise zeytin (1711-1754), bulgur (1733-1744), zeytin ağacı (1714-1728), öküz (1716-1754), köle (1711-1750), kahve (1711-1754), kuyrukyağı (1726-1745), un (1721-1732), buğday (1721-1750), zeytinyağı (1706-1750), inek (1711-1754), cariyeye (1711-1754), koyun (1711-1754) bulunmaktaydı (Bkz. Grafik 50).¹⁶²⁵

Bahsi geçen değişim katsayılarından da anlaşıldığı üzere terekelerde fiyatlaması yapılan varlıklar dönemselsel olarak değişmekle beraber aynı oranda yükseliş ivmesi göstermemiştir. Fakat bu varlıklar 1703-1754 yılları arasında gösterdikleri sınırlı düşüş hareketleri dışında genellikle yükseliş eğiliminde bulunmuşlardır. Yükseliş ivmesinin hız kazandığı yıllar ise 1731-1741 yılları arasındaki

¹⁶²³ TŞS, No: 1878, s. 46, 47. TŞS, No: 1892, s. 27. TŞS, No: 1897, s. 52. TŞS, No: 1902, s. 44. TŞS, No: 1906, s. 29.

¹⁶²⁴ TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 52. TŞS, No: 1906, s. 23. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1913, s. 21. TŞS, No: 1916, s. 29.

¹⁶²⁵ TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 25. TŞS, No: 1896, s. 23. TŞS, No: 1897, s. 2. TŞS, No: 1901, s. 38. TŞS, No: 1907, s. 9. TŞS, No: 1910, s. 29. TŞS, No: 1911, s. 20.

10 yıllık dönemdi. Hayvan fiyatları arasında merkep, katır, öküz, kır at, kır bargir;¹⁶²⁶ yiyecek fiyatları arasında yağ (zeytinyağı, tereyağı, kuyruksyağı), buğday, mısır, mercimek, soğan, sarımsak bu minvalde örnek olarak gösterilebilir.¹⁶²⁷ Bu yükselişin en büyük sebebi olarak ise 1723-1746 yılları arasındaki İran ve Rus seferleri görülmektedir. Bu seferlerde mühimmatın ilgili yerlere nakli için sık sık emirlerle hayvan tedarikine çalışılmıştı. Trabzon'dan kazalara taksim olunmak suretiyle en fazla hayvan talebi ise 1735 yılında gerçekleşmişti. Ayrıca zahire nakli için ihtiyaç duyulan 50-60 bin davarın 10 bini sadece Trabzon'dan temin edilmişti.¹⁶²⁸ Dolayısıyla bu noktadan hareketle terekelerdeki fiyatlamalarda, hayvan ve yiyecek fiyatlarının genellikle 1731-1741 yılları arasında yükseliş ivmesinin hız kazanması olağan olarak karşılanabilir. Ayrıca terekelerdeki fiyatlamalarda diğer varlıkların da bu duruma ayak uydurması tedarik zinciri bağlamında tabii olarak görülebilir.

Terekelerde fiyat grafikleri başta olmak üzere şuna kadar fiyatları analiz edilen belli başlı bazı varlıklara verilen değerin özeti, bir bütün olarak görülmesi adına aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Vesikalarda spesifik fiyat bilgisi bulunan bazı varlıklar ve fiyatlamasında hammaddesi (altın, gümüş, bakır eşyalar) esas alınan eşyalar haricinde hacimsel olarak külliyatlı olan eşya fiyatları bu tablo dışında tutulmuştur.

Tablo 21: 1703-1754 Yılları Arasında Terekelerde Yapılan Fiyatlamaların Özet Durumu

Varlık	Tarih Aralığı	Toplam yıllık dönem	Miktar	En Düşük Fiyat ¹⁶²⁹ (kuruş)	En Yüksek Fiyat ¹⁶³⁰ (kuruş)	Değişim Katsayısı ¹⁶³¹	Tüm yılların ortalama Fiyatı ¹⁶³² (kuruş)
Köle (Gulam)	1711-1750	39	1 kişi	70	110	1,57	93
Cariye	1711-1754	43	1 kişi	97,26	185,5	1,91	133,83
Kır At	1726-1754	28	1 adet	21,75	60	2,76	39
Doru At	1710-1745	35	1 adet	15	50	3,33	28,37
Kır Bargir	1721-1754	33	1 adet	15	31	2,06	20
Doru Bargir	1710-1754	44	1 adet	17	42	2,47	25

¹⁶²⁶ TŞS, No: 1874, s. 26. TŞS, No: 1885, s. 47. TŞS, No: 1886, s. 106. TŞS, No: 1890, s. 59. TŞS, No: 1902, s. 4. TŞS, No: 1913, s. 15. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bu çalışmada yer alan fiyat grafiklerine bakınız.

¹⁶²⁷ TŞS, No: 1869, s. 38. TŞS, No: 1873, s. 53. TŞS, No: 1875, s. 8. TŞS, No: 1885, s. 52. TŞS, No: 1888, s. 25. TŞS, No: 1897, s. 11. TŞS, No: 1903, s. 68. TŞS, No: 1907, s. 20. TŞS, No: 1916, s. 5. TŞS, No: 1918, s. 84.

¹⁶²⁸ Öztürk, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, s. 93-101, 132-133.

¹⁶²⁹ Grafiklerde, genelde esas alınan beş yıllık ortalamalardaki en düşük fiyatı ifade etmektedir.

¹⁶³⁰ Grafiklerde, genelde esas alınan beş yıllık ortalamalardaki en yüksek fiyatı ifade etmektedir.

¹⁶³¹ En düşük fiyat ile en yüksek fiyat arasındaki farkı katsayı olarak ifade etmektedir. Örneğin; 1710-1745 yılları arasındaki 35 yıllık dönemdeki en yüksek doru atın ortalama fiyatı olan 50 kuruş, en düşük ortalama doru at fiyatı olan 15 kuruşun 3,33 katıdır. TŞS, No: 1874, s. 5. TŞS, No: 1878, s. 41. TŞS, No: 1892, s. 26, 108. TŞS, No: 1896, s. 17. TŞS, No: 1902, s. 5, 37. TŞS, No: 1903, s. 8. TŞS, No: 1913, s. 10. TŞS, No: 1916, s. 8, 16.

¹⁶³² Tüm yılların ortalaması, bahsi geçen tarih aralıklarındaki tüm fiyatlar hesaplanarak elde edilmiştir. Örneğin 1703-1754 yılları arasında toplam 51 yıllık dönemde tespiti yapılan gümüş fiyatları toplanarak ortalama fiyatı 0,173 kuruş olarak bulunmuştur. TŞS, No: 1868, s. 31, 32. TŞS, No: 1873, s. 63. TŞS, No: 1880, s. 88. TŞS, No: 1889, s. 34. TŞS, No: 1912, s. 28. TŞS, No: 1913, s. 62.

Tablo 21: (Devamı)

Varlık	Tarih Aralığı	Toplam yıllık dönem	Miktar	En Düşük Fiyat (kuruş)	En Yüksek Fiyat (kuruş)	Değişim Katsayısı	Tüm yılların ortalama Fiyatı (kuruş)
Koyun	1711-1754	43	1 adet	0,77	1,5	1,95	0,94
Keçi	1711-1745	34	1 adet	0,5	0,66	1,32	0,58
İnek	1711-1754	43	1 adet	3	5,5	1,83	4,28
Öküz	1716-1754	38	1 adet	4,5	7	1,56	5,88
Merkep	1711-1754	43	1 adet	3	14	4,67	7,93
Katır	1711-1745	34	1 adet	15	32,6	2,17	23,6
Zeytin Ağacı	1714-1728	14	1 adet	0,46	0,7	1,52	0,55
Zeytinyağı	1706-1750	44	1 kıyye	0,22	0,4	1,82	0,29
Zeytin	1711-1754	43	1 kıyye	0,05	0,075	1,5	0,062
Tereyağı	1726-1745	19	1 kıyye	0,28	0,34	1,21	0,31
Kuyrukyağı	1726-1745	19	1 kıyye	0,2	0,35	1,75	0,28
Buğday	1721-1750	29	1 kile	2,15	3,91	1,82	2,82
Mısır	1721-1754	33	1 kile	1,17	2,66	2,27	2,05
Bulgur	1733-1744	11	1 kıyye	0,033	0,05	1,51	0,038
Un	1721-1732	11	1 kıyye	0,085	0,15	1,76	0,12
Nohut	1725-1754	29	1 kıyye	0,03	0,08	2,67	0,05
Mercimek	1728-1745	17	1 kıyye	0,03	0,083	2,76	0,05
Pirinç	1744-1748	4	1 kıyye	0,1	0,14	1,4	0,12
Asel (Bal)	1726-1754	28	1 kıyye	0,19	0,25	1,32	0,22
Fındık	1721-1743	22	1 batman	0,14	0,3	2,14	0,22
Kahve	1711-1754	43	1 kıyye	1,5	2,38	1,59	1,91
Kendir	1721-1754	33	1 kıyye	0,13	0,31	2,38	0,20
Vardar Tütün	1725-1749	24	1 kıyye	0,31	0,76	2,45	0,46
Yerli Tütün	1727-1752	25	1 kıyye	0,13	0,18	1,38	0,16
Dizi Tütün	1725-1754	29	1 kıyye	0,23	0,71	3,1	0,39
Basma Tütün	1725-1752	27	1 kıyye	0,13	0,5	3,85	0,32
Altın Eşya	1704-1739	35	1 miskal	2,5	3	1,2	2,65
Gümüş Eşya	1703-1754	51	1 dirhem	0,11	0,24	2,18	0,173
Bakır Eşya	1711-1754	43	1 kıyye	0,7	0,91	1,3	0,8

Savaş gibi olağanüstü haller dışında fiyata doğrudan etki edebilecek diğer bir faktör ise fiyat tespitinde bulunan memurlardı. Tereke kayıtlarının envanter kısmında yer alan varlıkların fiyatları belirlenirken esas alınan ölçütler nelerdi? Varlıkların değeri noktasında, fiyat tespitinde bulunan memurların inisiyatif ya da karar verme yetkisini, hangi kıstaslar çerçevesinde kullanıyordu? Ayrıca fiyat tespitinde görevli kimselerin sahip olduğu bu yetkiyi suistimal edip etmediği gibi pek çok hususun cevabını sadece tereke defterlerini esas alarak, tatmim edici cevap vermek mümkün görünmemektedir.¹⁶³³

¹⁶³³ Bu husus hakkında bu çalışmada yer alan “Fiyatlamalar ve Fiyat Tespitinde Karşılaşılan Güçlükler” adlı konuya bakınız.

Tereke defterlerindeki fiyatlamalar yine kadı sicillerinde yer alan narh defterleri ile kısmen de olsa kıyaslanabilir. Örneğin temel gıda ürünlerinden olan buğday 1733'teki narh defterinde 1 kilesi 2,5 kuruş¹⁶³⁴ olarak fiyatlanırken, 1731-1735 yılları arasında tereke defterlerinde ise 1 kile buğday ortalama %10 azalışla 2,25 kuruş üzerinden fiyatlanmıştır. Terekelerde un fiyatları 1 kıyyesi 1726'da 0,085 kuruş¹⁶³⁵ olarak fiyatlanırken iki yıl sonra una verilen değer 1728'deki narh listelerinde 0,083 kuruştur.¹⁶³⁶ Öte yandan narh ve tereke defterlerinde yer alan gıda ürünleri arasındaki fiyatların tarihsel açıdan senkronize şekilde hareket edip etmediğini tespit etmek güç bir durumdur. Çünkü narh ve tereke defterleri her yıl düzenli bir şekilde kayıtlara yansımamıştır. İlaveten tereke defterlerinde geçen canlı ve cansız her varlığın fiyatını narh defterlerinde bulmak ya da kıyaslama yapmak adına aynı fiyat tarihlerine ulaşmak oldukça güçtür.

¹⁶³⁴ TŞS, No: 1896, s. 86.

¹⁶³⁵ TŞS, No: 1885, s. 40.

¹⁶³⁶ Temel Öztürk, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu'da Fiyatlar**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 41.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1703-1754 yılları arasında 1.183 tereke kaydının söyledikleri sunduğu veri potansiyeliyle eşgüdümlü olup Trabzon'un demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutundan kesitleri yansıtmaktadır. Osmanlı arşivlerinde tek belge türü üzerinden çok yönlü veri akışı sağlayan az sayıdaki arşiv kaynağı içerisinde ciddi bir külliyat oluşturan terekeler mahkemeye intikal etmeyen miras paylaşımlarıyla düşünülecek olursa büyük bir veri analiziyle karşı karşıya olduğumuzu gösterdi. Her ne kadar kayıtlara geçen veriler üzerinden değerlendirmeler yapılsa da mahkemeye düşmeyen yani kayıtlara yansımayanların da Trabzon'un demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutların hakkında benzer hususları ifade etme olasılığına sahip olduğu söylenebilir. Nitekim bir noktadan sızan su geldiği kaynaktan haber vermektedir.

Tereke defterleri miras paylaşımının yapıldığı vesikalar olması nedeniyle aile yapısı hakkında önemli verileri ihtiva etmektedir. Bu çalışma ile beraber 1703-1754 yılları arasında Trabzon'da ikamet eden 846 tereke sahibini dinî, cinsiyet ve ikamet noktasında ele alan bu çalışmada ayrıca bu kimselerin evlilik durumu, çocuk sayıları, nüfusun muhtemel artma sebepleri, çok eşlilik gibi hususiyetlerini de açıklamıştır. Böylece o dönemde demografik yapının terekeler nezdinde Trabzon'da nasıl şekillendiğine dair bazı ipuçlarına ulaşmak mümkün oldu. Nüfusun niceliksel noktadan yapılan analizleri, bir ailenin sahip olduğu ortalama çocuk sayısı ve çocuk sayısına etki eden muhtemel etkenlerin araştırılması bağlamında Trabzon nüfusu ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı beklenmektedir. Çocuk sayılarının büyük ve küçük olarak ele alınması ise nüfusun ne kadar genç olduğu diğer bir tabirle dinamik bir yapıya sahip olup olmadığı üzerine bazı çıkarımlar yapılmasına da imkân tanımıştır. Unvan, lakap, ekonomik durumla harmanlanan tereke sahiplerinin sosyal statüsünün bilinmesi de demografik yapının şekillenmesinde ya da demografik yapı üzerinde söz sahibi olan zümreyi kimlerin teşkil ettiği hakkında dikkate değer fikirler ileri sürülmüştür.

Servetin terekelerde bir bütün olarak dağılımını ortaya koyduğumuz bu çalışmada ayrıca daha özelde servetin cinsiyet ve dinî dağılımı ile mekânsal dağılımını da irdledik. Bu incelemeler üzerinden yaptığımız oranlamalar, yaklaşık 300 yıl önce Trabzon'da yaşamış olan kimselerin maddi noktada hangi konumda yer aldıkları hakkında fikir edinmemizi sağladı. Böylece 1703-1754 yılları arasında Trabzon'da yaşayan bir kimsenin ulaşabileceği ya da elde edebileceği şeylerin malik olduğu servet noktasında, imkânlarını sorgulamaya açık bir kapı bıraktığını gördük. Zira tereke sahiplerinin gerek mal gerekse nakit servet birikimlerinde borçlu oldukları nesneleri ortaya koyarken zenginlik ölçütü olarak ön plana çıkan mal varlıklarını da belirtmektedir. İlaveten servetin mekânsal dağılımı ile zengin ve fakirlerin ikamet ettiği mahallelerin hangileri olduğu ya da böyle bir ayrımın ne denli gerçekleştiği gibi sorulara da kısmen de olsa cevap bulmak mümkündür. Bu cevaplar daha geniş

manada diğ er vilayetlerle yapılacak çalışmalarla desteklenmesi halinde ise ortalama bir Osmanlı vatandaşının servet değerini ortaya koymaya yardımcı olabilecektir. Böylece Osmanlı halkının servet dağılımına etki eden faktörlerin neler olduğu ya da zenginliğin hangi zümre elinde toplandığı, zenginlik kıstaslarının neler olduğu gibi soruları cevaplamaya daha da yaklaşılacaktır.

Terekeler özelinde ele alınan menkul ve gayrimenkul varlıkların ortalama fiyatları ve ortalamalarda en düşük ve en yüksek fiyatlarının ortaya konuğu bu çalışma, iktisat tarihçileri için de önemli veriler barındırdığını göstermiştir. İlaveten bir çok varlığın da spesifik fiyat bilgisine erişilmiştir. 1703-1754 yılları arasındaki 51 yıllık dönemin fiyat tespiti üzerinden yapılan grafikler ve mal varlıkları, bir iktisatçı gözüyle detaylı çalışmalarla ele alınması halinde sosyo-ekonomik yapıya yönelik değerlendirmeler daha bir anlam taşıyacaktı. Mesela halkın temel ihtiyaçlarından olan buğday (1721-1750), tereyağı (1726-1745), zeytinyağı (1706-1750) gibi yiyecek ürünleri 29, 19 ve 44 yıllık dönemlerde grafikler eşliğinde ele alındı. Fakat 1721 yılından öncesi ve 1750 yılından sonrası buğday, 1726 yılından öncesi ve 1745 yılından sonrası tereyağı ve 1706 yılından öncesi ve 1750 yılından sonrası zeytinyağı fiyatları hakkında da gerek terekeler kullanılarak gerekse farklı arşiv kaynakları ile bir varlığın geçirdiği tarihsel fiyat değişimlerinin izi sürülebilir. Bu noktadan hareketle Trabzon özelinde hazırladığımız 51 yıllık tarihsel fiyat değişimlerini, Osmanlıların farklı vilayetlerinde ve farklı zamanlarda yapılacak benzer çalışmalarla genişletmek mümkündür. Bu ise yüzyılları içerisine alacak daha detaylı ve daha sağlıklı fiyat grafiklerinin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Ayrıca fiyatlara etki eden savaş, kıtlık, yangın, sel, deprem gibi faktörlerin boyutu daha geniş perspektiften yorumlanma imk nına kavuşacaktır. Elbette bu husus bahsi geçen temel gıda maddeleri ile sınırlı değildir. Benzer şekilde köle, carıye, hayvan, gayrimenkul, bitki ve eşya gibi varlıklardaki fiyatlar ile de bu hususun daha geniş yelpazede dikkate alınması şehir tarihi araştırmaları başta olmak üzere, Osmanlı fiyat araştırmalarında da ciddi bir k llyatı da beraberinde getirecektir.

Bu çalışmanın ön plana çıkan diğ er bir özelliği de bazı varlıkların konumlarıyla beraber verilmesidir. Mesela Trabzon'da tespit edilen çeşitli işlevlere sahip dükkânlar başta olmak üzere han, hamam, kahvehane, ev gibi yapıların ve  arşıların konumlarıyla beraber verilmesi 1703-1754 yılları arasında Trabzon'un yerleşimi hakkında da fikir edinmemizi sağlamıştır. Diğ er bir ifadeyle 18. yüzyılın ilk yarısında Trabzon'u yerleşim noktasında haritalandırma (mapping)  zerine yapılan çalışmalara da katkı sağlamaktadır. İlaveten terekelerde konumlandırmalar sadece yapı odaklı olmamakla beraber aynı zamanda Trabzon'da yetişen ve ön plana çıkan ürün ya da bitkilerin de yetiştiği coğrafya hakkında kısmen de olsa bazı bilgiler bulundurmaktadır. Bu konuda terekelerde ön plana çıkan bitkiler arasında zeytin ağacı, limon ağacı ve findık ağacı bu hususa misal olarak sunulabilir. Nitekim 300 yıl öncesinde   mlek i Mahallesi ve civarında yetişen zeytin ağaçlarından günümüzde eser dahi kalmamıştır. Bu da bitki yetiştiriciliği açısından günümüze kadar geçen süreç zarfında Trabzon iklimindeki değişiklikleri yorumlama fırsatını doğurmaktadır.

Haritalandırmanın yanı sıra bahsi geçen yapıların kendi tarihi hakkında da bu çalışmadan veri elde etmek mümkündür. Özellikle Trabzon'da Yeni Han ve Taş Han başta olmak üzere İkiz oğlu Hacı Osman Ağa Hanı, Hacı Yahya Efendi Hanı gibi hanların yanında Trabzon Limanı, Trabzon'daki çeşitli çarşılar, dükkânlar, kahvehaneler, haneler (evler) gibi yapıların 1703-1754 yılları arasında şahit olduğu ya da ev sahipliği yaptığı olay ve olguların izinin sürülmesinde kısmi değerlendirmelere imkân sağlanmaktadır. İlaveten şehir tarihi çalışmalarında genel manada Trabzon şehri esas alınarak hazırlanan bu çalışmayı mekân konusunda daha da daraltarak mahalleler nezdinde bazı tarihî verilere de erişmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle 300 yıl öncesinde mahallelerin demografik yapısı; şahit olduğu olay ve olgular; ev sahipliği yaptığı han, hane, dükkân, kahvehane gibi yapılar ve benzer şekilde bu mahallerde yetişen ya da yetiştirilen çeşitli bitkiler gibi hususlar da mahalle tarihi araştırmalarında önemli veriler ihtiva etmektedir.

Terekeler 1703-1754 yılları arasında Trabzon'un yaşadığı tarihî olay ve olgulardan da izler taşımaktadır. Bunlar arasında Osmanlı Devleti'nin Rus ve İran'a yönelik sefer ve savaşları esnasında Trabzon'un verdiği bazı şehitler ve kayıp vakaları, Trabzon'un çeşitli mekânlarında vebadan, katledilerek, asılarak, boğularak ya da hastalıktan vefat eden kimselerin bilinmesi, Trabzon'da yaşanan güvenlik sorunları hakkında da genel bilgiler sunmaktadır. Mesela vebadan ölen kimselerin geldiği coğrafyadan, vefat ettiği yere kadar vebanın izlediği güzergâhları takip etmek, katledilerek ya da asılarak hayatını kaybeden kimselerin ölüm yerleri ya da bu kimselerin ikamet ettiği mekânların asayiş noktasında ne kadar güvenli oldukları gibi birçok hususun izlerini terekelerin sunduğu veriler ölçüsünde takip etmek de mümkündür. Öte yandan ticaret amacıyla Trabzon'a gelen kimselerin gerek ticari eşyaları gerekse geldikleri coğrafya Trabzon'un ticari noktada jeopolitik konumunu, terekeler noktasında ön plana çıkaran önemli bir detaydır.

Yukarıdaki bilgileri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde ise bu çalışmanın en büyük avantajlarından birinin 1703-1754 yılları arasında Trabzon'da yaşayan ortalama bir insan profili hakkında genel bilgiler barındırması olduğu görülür. Daha detaylı açıklayacak olursak; bahsi geçen dönemde Trabzon'da yaşayan bir kimse büyük ihtimalle hangi isme sahip olabilirdi? Aile yapısı nasıl şekillenmiş olabilirdi? İkamet noktasında seçebileceği muhtemel mekânlar arasında hangi yerler ön plana çıkmaktaydı? Hangi meslek ya da meslekleri ifa edebilirdi? Eğer bu kimse herhangi bir dükkân sahibi ise işyeri nerede konumlanmış olabilirdi? Unvan noktasında sosyal statüsü ne olabilirdi? Ortalama servet değeri ne idi? Servetini borçlu olduğu varlıklar arasında neler vardı? Zengin, orta halli ve fakir durumuna göre malik olabileceği varlıklar neler olabilirdi? Ön plana çıkan ortalama varlıkları nelerdi? Yiyecek ve içecek noktasında mutfakta ya da kilerinde belli başlı hangi gıdalar mevcut olabilirdi? Yine iâşe noktasında beslediği muhtemel hayvanlar nelerdi? Köle ve cariye sahibi olabilmesi için aranan kriterler nelerdi? Son olarak, yaşadığı döneme bağlı olarak muhtemel vefat sebepleri ve vefat yerleri arasında hangileri ön plandaydı? Ortalama bir insan profili noktasında bu soruları çoğaltmak mümkündür. Bu bağlamda bahsi geçen soruların ve çok daha fazlasının

cevaplarını kısmen de olsa bu çalışmada, terekeler özelinde bulmak ya da izlerini sürmek mümkündür. Terekelerde Trabzon esas alınarak hazırlanan bu çalışmada, bahsi geçen soruları çoğaltmanın yanı sıra insan profilini cinsiyet ve dinî bağlamda değiştirerek de bu sorular tekrar sorulabilir. Ayrıca servet değerleri ile terekelerde yapılan fiyatlamalar karşılaştırılarak da ortalama bir insanın erişebileceği varlıkların neler olabileceği hakkında da fikir sahibi olunabilir. Terekeler noktasında ortalama bir insan profilini ortaya koyan bu çalışma, aynı zamanda empati yapabilmeyi, anakronizm gibi tarihî yanlışlardan uzak kalabilmeyi ve bunlara bağlı olarak da yaklaşık 300 yıl öncesinde Trabzon'da yaşamış bir insanı kısmen de olsa anlayabilmeyi hedeflemiştir. Diğer bir deyişle bu çalışma, 1703-1754 yılları arasında Trabzon'da yaşayan halkın gördüğü dünyayı kısmen de olsa bize göstermeyi hedefleyen fakat merceği terekelerle sınırlı olan tarihî bir gözlük hüviyetindedir.

KAYNAKÇA

Aşiv Kaynakları

- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1867, (Hicri: 1115 / Miladi: 1703-1704).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1868, (Hicri: 1116 / Miladi: 1704-1705).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1869, (Hicri: 1118 / Miladi: 1706-1707).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1870, (Hicri: 1120 / Miladi: 1708-1709).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1871, (Hicri: 1123 / Miladi: 1711-1712).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1872, (Hicri: 1124 / Miladi: 1712-1713).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1873, (Hicri: 1124-1125 / Miladi: 1712-1714).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1874, (Hicri: 1126-1127 / Miladi: 1714-1715).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1875, (Hicri: 1128 / Miladi: 1715-1716).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1877, (Hicri: 1131 / Miladi: 1718-1719).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1878, (Hicri: 1132-1133 / Miladi: 1719-1721).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1880, (Hicri: 1133-1134 / Miladi: 1720-1722).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1881, (Hicri: 1135 / Miladi: 1722-1723).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1882, (Hicri: 1135 / Miladi: 1722-1723).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1883, (Hicri: 1136 / Miladi: 1723-1724).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1885, (Hicri: 1138-1139 / Miladi: 1725-1727).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1886, (Hicri: 1137 / Miladi: 1724-1725).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1888, (Hicri: 1137-1138 / Miladi: 1724-1726).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1889, (Hicri: 1139-1140 / Miladi: 1726-1728).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1890, (Hicri: 1140-1141 / Miladi: 1727-1729).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1891, (Hicri: 1142 / Miladi: 1729-1730).
- Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1892, (Hicri: 1143 / Miladi: 1730-1731).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1893, (Hicri: 1143-1144 / Miladi: 1730-1732).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1894, (Hicri: 1143 / Miladi: 1730-1731).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1895, (Hicri: 1144-1145 / Miladi: 1731-1733).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1896, (Hicri: 1145-1146 / Miladi: 1732-1734).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1897, (Hicri: 1145-1147 / Miladi: 1732-1735).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1898, (Hicri: 1147-1148 / Miladi: 1734-1736).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1901, (Hicri: 1148-1149 / Miladi: 1735-1737).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1902, (Hicri: 1149-1150 / Miladi: 1736-1738).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1903, (Hicri: 1150-1151 / Miladi: 1737-1739).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1904, (Hicri: 1151-1153 / Miladi: 1738-1741).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1906, (Hicri: 1153-1155 / Miladi: 1740-1743).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1907, (Hicri: 1155-1156 / Miladi: 1742-1744).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1910, (Hicri: 1156-1157 / Miladi: 1743-1745).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1911, (Hicri: 1157-1158 / Miladi: 1744-1746).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1912, (Hicri: 1158-1160 / Miladi: 1745-1748).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1913, (Hicri: 1165-1166 / Miladi: 1751-1753).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1914, (Hicri: 1158-1160 / Miladi: 1745-1748).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1916, (Hicri: 1160-1162 / Miladi: 1747-1749).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1917, (Hicri: 1161-1163 / Miladi: 1748-1750).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1918, (Hicri: 1163-1165 / Miladi: 1749-1752).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1919, (Hicri: 1166-1167 / Miladi: 1752-1754).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1920, (Hicri: 1167-1168 / Miladi: 1753-1754).

Trabzon Şer'ıyye Sicili, Defter No: 1921, (Hicri: 1168 / Miladi: 1754).

Diğer Kaynaklar

- Acar, Şinasi ve Özyeri, Murat (2008), “Yaycı Yusuf Beşe Terekesinin Düşündürdükleri”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, 9 (1-2), 119-136.
- Açık, Turan (2017), “Fetihten 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Şehri’nin Mahalleleri”, **History Studies**, 9 (5), 28-36.
- Adıgüzel, Adnan ve Yıldırım, Alper (2017), “I. Mahmud Dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran İlişkileri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 4 (7), 66-73.
- Akbayar, Nuri (2003), **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Akdağ, Hasan (1995), **Kassam Defteri (Havass-ı Refi’a Mahkemesi 272 Numaralı 1204-1206/1789-1791 Tarihli)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi -Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, Ali (1998), “Kayseri Kadı Sicillerindeki Tereke Kayıtları Üzerinde Bazı Değerlendirmeler (1738-1749)”, Süleyman Beyoğlu (Ed.), **II. Kayseri ve Yöresi Tarihi Sempozyumu (16-17 Nisan 1998) Bildiriler**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 47-68.
- _____(1999), “Tereke Kayıtlarına Göre Kayseri’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu (1738-1749)”, Markus Köhbach (Ed.), **Acta Viennensia Ottomana Akten des 13. CIEPO-Symposiums (21-25 Eylül 1998 Viyana)**, Selbstverlag des Instituts für Orientalistik, Wien, 13-19.
- Aktan, Hamza (2020), “Miras”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 30 (143-145), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Akyıldız, Ali (2001), “Kadın Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 24 (94-96) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, Jülide (2008), “Osmanlı Ulemasından Üç Efendi’nin Terekeleri”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, (36), 188-200.
- Ali, Kevser Kamil ve Öğüt, Salim (1993), “Çok Evlilik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 8 (365-369), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Altan, Mehmet (2007), **1748-1749 Yılında Konya’da Sosyal ve İktisadî Hayat (57 Numaralı Şer’iye Siciline Göre)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi -Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altan, Mehmet ve İpçioğlu, Mehmet (2009), “Şer’iye Sicil Kayıtlarına Göre 1748-1749 Yıllarında Konya’da Aile”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (21), 519-532.

- Altuntaş, Zeynep (2004), **19. yy'ın İlk yarısında Kadın Terekelerine Göre Osmanlı İktisâdî ve İctimâî Hayatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anastassiadou, Meropi (2022), **Selanik Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri 1830-1912**, (Çev. Işık Ergüden), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Artan, Tülay (1998), “Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası”, Tülay Artan (Ed.), **18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam**, (49-64), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ataşağın, Şerife Şule İyigönül (2023), **17. yüzyıl ikinci yarısında terekelere göre İstanbul kadınlarının serveti (1656-1676 yılları)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi - Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Aydın, Bilgin (2011), “Edirne Tereke Defterleri”, **Balkan Ülkeleri Arşiv Kaynaklarında Edirne (21-23 Ekim 2010)**, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Edirne, 176-183.
- Aydın, İhsan (2008), **Tanzimat Döneminde Ankara ve Gaziantep Terekelerinin Mukayeseli Bir Çalışması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Muhammed (2014), “XVIII. Yüzyılda Sivas'ta Bir Ağa: Hatib-zade Es-Seyyid Ali Ağa ve Serveti”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11 (1), 65-88.
- Aydın, Nazmiye (2019), “Trabzon'da Yok Olan Dokuma Sanatı: Ketan”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 13 (26), 577-622.
- Aydın, Yakup (2023), “Tereke Kayıtlarını Haritalandırmak: Galata Örneği”, Kenan Yıldız (Ed.), **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı içinde (353-373), Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Aygün, Necmettin (2002), “18. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları, Trabzon ve Çevresi”, Mithat Kerim Arslan ve Hikmet Öksüz (Haz.), **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon.
- _____(2018), Osmanlı Devleti Kırsalında İktisadî Örüntüler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1722), **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 13 (25), 11-68.
- _____(2020), “Trabzon'da Tütün Tüccarı (1826-1827)”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, (28), 317-340.
- Bağçalık, Yavuz (2003), **Tarih Eğitiminde Şer'iyye Sicillerinin Önemi ve Gürün Kazası Hicri 1289-1290 Miladi 1872-1873 Tarihli Şer'iyye Sicili (Tereke Kayıtları)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bakır, Abdülhalik (2017), “Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları”, **Belleten**, 81 (292), 715-766.
- Barkan, Ömer Lütfi (1966), “Edirne Aaskerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, **TTK Belgeler**, 3 (5-6), 1-479.
- Barman, Mehmet (2009), **66-E Numaralı Konya Şer’iyye Siciline Göre 1792-95 Yılları Arasında Konya’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başarır, Özlem (2013), “Diyarbakir Voyvodası Mustafa Ağa’nın Terekesi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Bilig**, (65), s. 23-46.
- Berkol, Ceyhun (2020), “Tarihsel Süreçte Kemer ve Kuşak Kullanımı”, **Al-Farabi International Journal on Social Sciences**, 5 (1), 28-41.
- Beydilli, Kemal (2007), “Prut Antlaşması”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 34 (359-362), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bilgin Arif ve Bozkurt, Fatih (2010), “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmâl Mukataaları”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (20), 1-31.
- Bizirlik, Alpay (2002), “Osmanlı Devleti’nde Ticaret ve Üretime Dair Değerlendirilebilir Bir Kaynak: Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme”, **Türkler içinde**, 10 (731-735), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Bolat, Gülay (2020), “Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Aile: Rusçuk Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 15 (1), 367-392.
- Bozkurt, Fatih (2011), **Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____(2012), “Yetimi Kolla, Malını Korum! Tereke Defterleri ve Yetim Malları (1785-1875)”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2 (3), 69-90.
- _____(2013), “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 11 (22), 193-229.
- _____(2023), “Tereke Defterleri Neyi Ne Kadar Derler? Tereke Defterlerinin İmkân ve Sınırlılıkları”, Kenan Yıldız (Ed.), **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı içinde (201-243), Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, Nebi (2007), “Nüfus”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 33 (293-294), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Cebeci, Dilek Tüm (2021), “Tokat Yazmacılık Sanatında Elvan Baskı Uygulamaları”, **Folklor Akademi Dergisi**, 4 (3), 495-521.
- Cezar, Yavuz (1977), “Bir Âyanın Muhallefatı, Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Musadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)”, **Belleten**, 41 (161), 41-78.
- Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire (1550-1922)**, Donald Quataert (Ed.), State University of New York Press, 2000.
- Çakır, İbrahim Etem (2012), “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, **OTAM**, (31), 41-60.
- _____(2014), “Osmanlı Toplumunda Köle ve Câriyeler, Sofya örneği 1550-1684, Selçuk Üniversitesi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (36), 201-216.
- Çelik, Buket (2018), “Osmanlı’da Kadın İsimleri: Sivas Eyaleti Örneği (1742-1763)”, **History Studies**, 10 (10), 87-104.
- Çelik, Bülent (2025), “Osmanlı Devleti’nde Yeniçerilerin Tekaüdlüğüne Dair Bazı Bilgiler” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 44 (78), 42-55.
- Çelik, Nazik Betül (2008), **Tereke Defterlerine Göre II. Mahmut Döneminde Tokat’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeliker, Deniz, “ Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler”, **Art-e Sanat Dergisi**, 4 (8), 2011, (1-22).
- Çerçi, Faris (2015), “Hazreti Peygamber’in Doksan Dokuz İsmi”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)**, 9 (1), 15-40.
- Demirel, Ömer (1990), “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, **Belleten**, 54 (211), 945-962.
- Demir, Nilüfer Özcan (2003), “Osmanlı Devleti’nde Harem Kurumu”, **Sosyoloji Konferansları**, (28), 77-87.
- Demiryürek, Mehmet (2006), “Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa Hakkında Bazı Notlar ve Kâmil Paşa’nın Terekesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 25 (40), 59-105.
- Devellioğlu, Ferit (2013), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 30. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Dinç, Erdi (2024), **Kapikulus' and timarlı sipahis' agricultural wealth accumulations according to Edirne probate inventories (1550-1610)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ehsani, Arman ve Yazıcı, Ersin Yener (2016), “Anadolu'da Bakır Madenciliği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi”, **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, (9), 43-48.
- Ehsani, Arman (2016), “Trabzon’da Bakırcılık”, **Nefeslik**, (2), s. 56-57.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2021), **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, 7. Baskı, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- Elibol, Numan (2005), “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (1), 61-76.
- _____(2007), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12 (2), 135-160.
- Engin, İdris (2004), “Trabzon’da Fırtınalar”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, 9 (12), 119-141.
- Engin, Nihat (2002), “Osmanlılar’da Kölelik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 26 (246-248), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Ercan, Hüseyin Onur (2022), “Pasarofça Antlaşması’nı Tarafları İçin Zorunlu Kılan Nedenler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (57), 204-210.
- Ergene, Boğaç A., ve Berker, Ali (2009), “Inheritance and Intergenerational Wealth Transmission in Eighteenth Century Ottoman Kastamonu: An Empirical Investigation”, **Journal of Family History**, 34 (1), 25-47.
- Erünsal, İsmail E. ve Aydın, Bilgin (2013), “Tereke Kayıtlarına Göre Bursa’da Sahaflık”, **Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)**, 39, 187-204.
- Erünsal, İsmail E. (1990), “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lami’i Çelebi’nin Terekesi”, **International Journal of Turkish Studies**, 14, 179-194.
- _____(2023), “Terekelerin İzinde Osmanlı Araştırmaları”, Kenan Yıldız (Ed.), **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı içinde (29-151), Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Eser, Emine (2019), “Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçen Çerkez ve Çeçenlerin Göç Hikâyeleri”, **Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi**, 5 (11), 591-606.

- Estabiet, Colette (1994), Jean-Paul Pascual, **Famillies et fortunes a Damas: 450 foyers Damasains en 1700**, Damas: Institut Français de Damas.
- Fayda, Mustafa (1998), “Hulefâ-yi Râşidîn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 18 (324-338), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2020), “Hazreti Muhammed”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 30 (406-421), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Fekete, Lajos (1965), “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi”, **Belleten**, 29 (116), 615-638.
- Göçek, Fatma Müge (1994), “Ottoman Archival Information on Jews: The Inheritance Register of the Chief Rabbi of Galata (1770)”, Avigdor Levy (Ed.), **The Jews of the Ottoman Empire**, (705-716), Princeton: The Darwin Press.
- Gökçe, İsmail (2024), **Tereke defterlerine göre Rumeli ve Anadolu kentleri hanehalklarının ekonomik karşılaştırması: Edirne ve Bursa örneği (1595-1615)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gradeva, Rossitsa (2005), “Towards a Portrait of ‘the Rich’ in Ottoman Provincial Society: Sofia in the 1670s”, Antonis Anastasopoulos (Ed.), **Halcyon Days in Crete V: Provincial Elites in the Ottoman Empire**, Crete University Press, Rethymno, 147-197.
- Güler, Mustafa (2008), “1737 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Özi’nin Elden Çıkması”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 23 (1), 137-156.
- Güler, Ümit (2020), **Osmanlı Toplumunda Cinayet**, İlahiyat Yayınları, Ankara.
- _____ Ümit (2021), “Osmanlı Diyarbekiri’nde Köle ve Câriyeler (18. ve 19. yy.)”, **Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, (60), s. 29-56.
- Gülser, Oğuz (2010), “Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyıl Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa”, **Millî Folklor**, 11 (88), 91-100.
- Gümüş, Ercan (2019), **Devlet ve Asi 18. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Diyarbekiri’nde Eşkıyalık**, 1. Baskı, İlahiyat Yayınları, Ankara.
- Güneş, Mehmet (2009), “Tereke Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar Halkının Kullandığı Eşyalar”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, 2 (2), 269-289.
- Harekat, İbrahim (2003), “Mağrib”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 27 (314-318), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Harman, Ömer Faruk (1997), “Havvâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 16 (542-545), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- İnalçık, Halil (1953), “15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimaî Tarihi Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 15 (1-4), 51-75.
- _____(1993), “Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler III: Köy Sicil ve Terekeleri”, **Belgeler**, 15 (19) 23-168.
- İnci, Petek Ersoy (2023), “Gelenek, Geleneğin Dönüşümü ve Kültür Ekonomisi Bağlamında Geleneksel Bir El Sanatı: Çuha Dokuma”, **Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, 4 (1), 19-34.
- Kandemir, M. Yaşar (2020), “Hazreti Muhammed (Şahsiyeti)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 30 (421-426), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Karababa, Eminegül (2012), “Investigating Early Modern Ottoman Consumer Culture in the Light of Bursa Probate Inventories”, **Economic History Review**, 65 (1), 194-219.
- Karagöz, Mehmet (2009), “Ayıntab (Antep) A’yanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa’nın Terekesi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19 (2), 315-328.
- Karataş, Ali İhsan (1999), “Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa’da İnsan-Kitap İlişkisi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 8 (1), 317-328.
- _____(2015), “İsmail Hakkı Bursevî Dergâhı Şeyhlerinden Hikmetî Mehmed Efendi ve Hanımı Sâlihâ Hâtûn’un Terekeleri”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24 (1), 65-104.
- Kartal, Kazım (2019), “XVIII. Yüzyılda Sivas’da Eşkıyalık Faaliyetleri (1735-1780)”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, (33), 341-350.
- Kaya, Bektaş (2023), **Antalya şer’iyye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarına göre Antalya’da giyim-kuşam**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazdal, Mehmet (2022), “Osmanlı-İran Savaşları Esnasında Trabzon ve Çevresinde Eşkıyalık Faaliyetleri”, **Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, 6 (2), 75-87.
- Keleş, Erdoğan (2011), “Hayriye Tüccarı Elhac Mehmet Ağa’nın Terekesi”, **Belgeler**, 22 (36), 65-104.
- Kısa, Yavuz ve Çakar, Enver (2020), “XVII. Yüzyılın Sonları Ve XVIII. Yüzyılın Başlarında Manisa’da Eşkıyalık Hareketleri (1683-1718)” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 30 (2), 535-554.
- Koç, Ahmet (2012), “XVIII. Yüzyıl Başlarında Ankaralı Bir Kadı: Muslu Efendi ve Terekesi”, Yılmaz Kurt ve Ertan Ünlü (Ed.), **Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu (25-26 Ekim 2011)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara, 323-344.

Koç, Yunus (2007), “Nüfus (Osmanlı Dönemi)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 33 (294-299), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Koçu, Reşat Ekrem (1967), **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.

Kolçak, Özgür (2023), **Ok, Tüfek ve At; 16. Yüzyıl Osmanlı Askeri Devrimi**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Köksal, Mustafa Âsım (2021), **Peygamberler Tarihi**, Diyanet Vakfı Yayınları.

Köse, Metin Ziya (2011), “Osmanlı Galata’sında Tercüman Olmak: Bir Venedik Tercümanının Terekesi ve Borçları (1672)”, **Turkish Studies**, 6 (3), 1065-1074.

Köstüklü, Nuri (2008), “Osmanlı- Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri Ve Önemi (19. YY. Örnekleri Çerçevesinde)”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (1), 17-26.

Kuran-ı Kerim.

Kurtaran, Uğur (2023), “Nadir Şah-I. Mahmud Düellosu: Osmanlı Devleti ve İran Arasında Savaş ve Diplomasi (1736-1747)”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 6 (2), 186-200.

Kuş, Cevdet (2011), **Terekelerin Işığında Uşak ve Çanakkale’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Sosyo-Ekonomik Hareketliliğinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (1246–1286/1830 1870)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükkalay, Bahadır Emre (2024), **XVIII. yüzyıl Osmanlı bürokrasi elitinin servetleri analizi: Merkez ve taşra bürokratlarının terekeleri (Muhallefat) karşılaştırması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Matthews, Joyce Hedda (2000), “Toward an Isolario of the Ottoman Inheritance Inventory, with Special Reference to Manisa (ca. 1600–1700)”, Donald Quataert (Ed.), **Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922. An Introduction**, (45-82), State University of New York Press, New York.

Maydaer, Saadet (2008), “XVII. Yüzyılda Bursa’da Emekli Bir Kadı: Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti”, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 17 (2), 569-592.

Metin, Rafet (2013), “Tereke Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Gebze (Gekbuza)de Sosyal Hayata Dair Genel Bir Bakış”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6 (26), 362-374.

Nagata, Yuzo (1988), “Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa’ya Ait Bir Tereke Defteri”, **IX. Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1055-1062.

- Neumann, Christoph K. (2004), “How did a Vizier Dress in the Eighteenth Century?”, Suraiya Faroqhi ve Christoph K. Neumann (Ed.), **Ottoman Costumes: From Textile to Identity**, 1. Baskı içinde (181-217), Eren Yayınları, İstanbul.
- Oğul, Muazzez Gündüz (2024), “Tereke Kayıtlarına Göre Guremâ Usulü Ve Servet-Borç İlişkisi: Bursa Örneği (1703-1710)”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, 11 (29), 205-223.
- Oral, Özlem (2016), **Osmanlı tereke kayıtlarındaki iç mekân ithal aydınlatma eşyaları : (19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına Geç Osmanlı iç mekân aydınlatmasının sosyal ve kültürel tarihine yönelik mukayeseli bir etüt)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ortaylı, İlber (2009), **Osmanlı Toplumunda Aile**, 11. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Öğüt, Salim (2000), “İhram”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 21 (539-542), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ölmez, Filiz Nurhan ve Kılınç, Ali (2015), “İsparta Müzesindeki Osmanlı Dönemine Ait Bakır Eşyalar”, **Arış Geleneksel Türk Sanatları Dergisi**, (11), 53-72.
- Özçoban, Yusuf (t.y.) , “17. Yüzyıl Balıkesir Şer’iyye Sicillerindeki (Tereke ve Hüccetler) İsimler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Balıkesir Sempozyumu (17-20 Kasım 2005) Tebliğler Kitabı**, Balıkesir Belediyesi, Balıkesir, 551-557.
- Özdeğer, Hüseyin (1988), **1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özel, Oktay (2001), “Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri”, **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, (35-50) Ankara.
- Özlü, Zeynel (2002), **Kassam Defterlerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Mustafa (1990), “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları”, **Belleten**, 54 (211), 963-992.
- ____Mustafa (2019), “Osmanlı Devletinde Hayvancılığın İktisadi Boyutu”, **BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, 1 (1), 28-44.
- Öztürk, Said (1993), **XVII. yüzyıl Askeri Kassam Defterlerinin Sosyo-ekonomik Tahlili**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ____(1995), **Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

- _____(2000), “19. Asrın Başlarında Kayseri’de Ailelerin Sosyal ve Ekonomik Durumu Üzerine Bazı Gözlemler”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, (36), 441-452.
- Öztürk, Temel, (1998), **18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu’da Fiyatlar**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____(2008a), “Kadı Sicillerindeki Bazı Muhallefatlara Göre Trabzon’da Temizlik ve Vücut Bakım Malzemeleri (1700-1750)”, **Osmanlı Araştırmaları**, (32), 249-282.
- _____(2008b), “Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa’nın Muhallefâtı (1728-1730)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, (18), 9-50.
- _____(2008c) “XIII. Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 5 (5), 93-112.
- _____(2009a), “Karadeniz’de Kullanılan Melekse Türü Gemiler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 24 (2), 85-102.
- _____(2009b), “Trabzon Ambar Emni Osman Ağa’nın Terekesi (1741-1743)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (179), 131-145.
- _____(2011), **Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon**, 1. Baskı, Serander Yayınları, Trabzon.
- _____(2015), “1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon’da Giyim- Kuşam Kültürü”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 9 (18), 9-28.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Panzac, Daniel (2011), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)**, (Çev. Serap Yılmaz), 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İsmail (1983), “Türk Sosyal Hayatı’nda Kölelik”, **Belleten**, 47 (187), 805-830.
- _____(2011), **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, 3. Baskı, Yargı Yayınları, Ankara.
- Peirce, Leslie (2011), “Maddi Dünya: İdeolojiler ve Sıradan Şeyler”, Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman (Ed.), **Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı**, (285-312), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Poyraz, Özlem ve Öner, Merve (2022), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (73), 114-129.

- Pural, Abdullah (1995), **Trabzon'un Tarihi Coğrafyası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rafeq, Abdul-Karim (1994), “Registers of Succession (Mukhallafât) and Their Importance for Socio-economic History: Two Samples from Damascus and Aleppo, 1277/1861”, Jean-Louis Bacqué-Grammont, İlber Ortaylı ve Emeri van Donzel (Haz.), **CIEPO: Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyumu (7-11 Eylül 1986) Bildirileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 479-491.
- Raymond, André (1974), **Artisans Et Commerçants Au Caire Au XVIIIè Siècle**, Institut Français de Damas, Damas.
- Redhouse, James W. (1978), **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sabev, Orlin (2008), “18. Yüzyıl Diyarbakır'ında Kitap Sahipliği”, Bahaeddin Yediyıldız ve Kerstin Tomenendal (Ed.), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır (Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır Sempozyumu)**, Diyarbakır Valiliği Türk Kültürü'nü Araştırma Enstitüsü, Diyarbakır, 153-157.
- ____ (2013), “Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları”, Mehmet Yıldırım ve Songül Kadioğlu (Haz.), **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi (21-23 Kasım 2012 İstanbul)**, Ankara, 259-272.
- ____ (2009) “Rich Men, Poor Men: Ottoman Printers and Booksellers Making Fortune or Seeking Survival (Eighteenth-Nineteenth Centuries)”, **Oriens**, (37), 177-190.
- Sarı, Serkan (2006), “Tereke Kayıtlarına Göre 18-19. Yüzyılda Mardin'de Sosyal İktisadi Hayat”, İbrahim Özcoşar ve Hüseyin H. Güneş (Ed.), **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu (26-28 Nisan 2006) Bildirileri**, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, Mardin, 765-775.
- Saydam, Abdullah (2006), “Trabzon'da Halkın Kitap Sahibi Olma Düzeyi (1795-1846)”, **Milli Eğitim Dergisi**, 34 (170), 187-201.
- Sayman, Mustafa ve Akın, Aydın (2015), “Razakı Üzüm Çeşidinde Farklı Seviyede Şarj (Ürün Yüğü) ve Hüyük Madde Uygulamalarının Verim ve Verim Unsurları Üzerine Etkileri”, **ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 3 (2), 1-8.
- Seng, Yvonne J. (1991), **The Üsküdar Estates (Tereke) as Records of Everyday Life in an Ottoman Town 1521–1524**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago.
- Sönmez, Neslihan (1997), **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, Yem Yayınları, İstanbul.

- Söylemez, Faruk (2010), “Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa’nın Muhallefâtı”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, (27), 165-194.
- Şahin, Gürsoy (2003), “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisâr’da Sosyal Hayat ve Aile Yapısı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 18 (1), 61-85.
- Şahin, Zehra (2012), “1839-1841 Yıllarında Osmanlı Ailesi: Sivas Örneği”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, 1 (1), 1295-1304.
- Şemseddin Sami (2018), **Kâmûs-ı Türkî**, 6. Baskı, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, Eyyub (2013), “On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon’da Giyim-Kuşam”, **Mavi Atlas**, (1), 51-66.
- Temizer, Nihal Cihan (2022), “19. Yüzyılda Batı’da ve Osmanlı’da Kadının Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi**, 2 (1), 51-70.
- Terzi, Mustafa Zeki (1996), “Gulam”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 14 (178-180), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Betül (2023), “Ankara’da Ailelerin Sosyal ve Demografik Yapısı: Terekeler Üzerinden Tespitler (1775-1800)”, Kenan Yıldız (Ed.), **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı içinde, (279-312), Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Hülya (1995), “Ferace”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 12 (349-350), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tızlak, Fahrettin (1996), “XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları”, **Belleten**, 60 (229), 703-718.
- Toprak, Muhammet Bedrettin (2022), **Osmanlı İstanbulu’nda demografi, servet ve eşitsizlik: 18. yüzyıl Tereke Defterlerinden bir analiz**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosun, Miraç (2018a), **Trabzon’da Cemaatler Arası İlişkiler (1700-1770)**, 1. Baskı, Serander Yayınları, Trabzon.
- _____(2018b), “Trabzon’da Misafir Olarak Bulunan Gayrimüslimlerin Terekeleri (1650-1800)”, Kenan İnân, Miraç Tosun ve Deniz Çolak (Haz.), **Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi I, CIEPO 22**, Trabzon, 205-217.
- Turan, Şerafettin (2022), “Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25 (238-240), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- Tutsak, Sadiye (2004), “Tereke Kayıtlarına Göre Uşak’ta Sosyal Hayat”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (151), 105-126.
- Uzun, Ahmet (2001), “Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı”, **Belleten**, 65 (244), 1035-1078.
- _____(2005), “Osmanlı Devleti’nde Şehir Ekonomisi ve İaşe”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 3 (6), s. 211-236.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1995), **Osmanlı Tarihi**, 4 (1), 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ünal, Tahsin (1968), “Türkler Nasıl Müslüman Odular?”, **İslam Medeniyeti Dergisi**, 2 (14), 28-31.
- Ürekli, Bayram ve Bizirlik, Alpay (1994), “Karaman Valisi Çelik Mehmed Paşa’nın Terekesi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (1), 175-220.
- Üstün Demirkaya, Fulya (2021), “Osmanlı Trabzon’unu Haritalandırmak: Mahalleler ve Anıtsal Yapılar (15-19. Yüzyıl)”, Temel Öztürk (Ed.), **Trabzon’da Fetih ve Şehir**, 1. Baskı içinde, (281-301), Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Varlık, Nükhet (2011), “Taun”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 40 (175-177), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Hasan (2023), “Osmanlı Devleti Zamanında Hac Yollarında Urban Saldırıları Ve Alınan Önlemler”, **Bitlis İslamiyat Dergisi**, 5 (1), 40-53.
- Yeni Tarama Sözlüğü** (2018), 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Mehmet (2022), “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde İpekçilik Sektörünün Gelişimi ve Hatay İlindeki Durumu”, **Journal of Politics, Economy and Management (JOPEM)**, 5 (2), 130-143.
- Yıldız, Erol (2022), “Salgını Hatırlamak: Veba Üzerine Tarihsel ve Sosyolojik Bir Analiz”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (48), 264-277.
- Yıldız, Kenan (2023), “Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının Taşıdığı Miras Üzerine Bir Değerlendirme”, Kenan Yıldız (Ed.), **Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları**, 1. Baskı içinde (155-198), Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Murat (2012), “Bir Osmanlı Veziriazamının Mal Varlığı: Amcazâde Hüseyin Paşa’nın Muhallefatı”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, (26), 67-106.
- Yılmaz, Fehmi (2012), “Tütün”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 42 (1-4), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, İbrahim (2019), “İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar”, **Bilimname Dergisi**, (37), 559-591.

- Yılmaz, Mustafa (2002), **Bursa Şeriiye Sicilleri Tereke Defteri (1487-1489)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Serap (1992), “XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Pamuk-İpek Karışımı Kumaşları Fransız Arşivlerinden II”, **Belleten**, 56 (217), 775-808.
- Yolalıcı, M. Emin (1987), “Hazinedar-Zade Abdullah Paşa’nın Terekesine Göre Samsun’un İktisadi ve İctimai Yapısı”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (2), 266-296.
- Yurt, Dilek (2020), “Osmanlı Kumaş Sanatında Ahşap Kalıp Baskı Tekniği”, **The Journal of Social Science (TJSS)**, 4 (8), 605-616.
- Yücekaya, Hüsni (2018), “Trabzon Şeriy’ye Sicillerindeki Dokuma Ürünleri”, **Turkish Studies History**, 13 (16), 309-322.
- _____(2022), “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ankara Şalı”, **Milli Folklor Dergisi**, 17 (135), 201-212.
- Yüçetürk, Seher (2020), “17. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar’da Câriyeler”, **Turkish Studies – Historical Analysis**, 15 (2), 775-790.
- Yüksel, Ahmet (2017), “Yeniçeri Ocağı, Bozulma ve Casusluk”, **History Studies**, 9 (2), 271-296.

İnternet Kaynakları

- [https://www.tarimorman.gov.tr/PERGEM/Lists/KutuMenu/Attachments/124/Muhendis%20\(T%C3%BCt%C3%BCn%20Teknolojisi\).pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/PERGEM/Lists/KutuMenu/Attachments/124/Muhendis%20(T%C3%BCt%C3%BCn%20Teknolojisi).pdf) (26.02.2025)
- <https://nip.tuik.gov.tr/?value=EnCokKullanilanIsimler> (15.05.2025).
- <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-70855/giyim-kusam.html> (30/05/2025).
- <https://lugatim.com> (10.05.2025).

EKLER

[illegible]

مدینه بزرگ و نه محل نشاندن خرسوس محل که متعلقند از این بوندن اقدم مرده اولاد
فطنانک و راتنه روج لانه بر دل غور غور والدیه صوفیه بت اندونه و لایق
طوره و سینه منظر اوله و غولده الشرح طاهر و غایب اوله قد صکره مردم و صوفیه
نورین و تقسیم اوله لایق مختلف دقتر بد که بروج اینه دکر اوله نور و غریب طاهر
هم غرضم لایق از اندازد رتین و فانه

الاج قفانه سیاه غایب کورک الاحاقص کولک نقل
میشیم میشیم میشیم میشیم میشیم میشیم

کوهنه بیاز سبیل کوهنه بنمال بیاز لک میشیم میشیم

کوهنه بوغ طاهر جوفه التوزه بوزو کوش دوکه دافوم
میشیم میشیم میشیم میشیم میشیم میشیم

دفعه دوم دفعه فیکیم دوکه دفعه سیم دوکه اکر کوجل
میشیم میشیم میشیم میشیم میشیم میشیم

حسابکون سیقات بالکراویج بیک بمش لیس الج در لک

نما یکم فتمت مع غایب و خلاصه و خور و فتم و فتم

حصه الزوج الحمول حصه اصنام حصه احسان
۱۱ ۵۲ ۷۶ ۱ ۱۱ ۵۲

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ایہ خواجہ

مجلس
چهارمین و پنجمین اجتماع
بروید و بیت می بسوزد
در قضیه کوزه گاه
۲۰
۱۸
۴
۳
۲
۱

امیران ابوالفضل علی قاری
خداوند جوانمردار
۲۱
۲۰
۱۹
۱۸
۱۷
۱۶
۱۵
۱۴
۱۳
۱۲
۱۱
۱۰
۹
۸
۷
۶
۵
۴
۳
۲
۱

تشیع
۲۱
۲۰
۱۹
۱۸
۱۷
۱۶
۱۵
۱۴
۱۳
۱۲
۱۱
۱۰
۹
۸
۷
۶
۵
۴
۳
۲
۱

صالحی
۲۱
۲۰
۱۹
۱۸
۱۷
۱۶
۱۵
۱۴
۱۳
۱۲
۱۱
۱۰
۹
۸
۷
۶
۵
۴
۳
۲
۱

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

معدن خرم و خرمی نند در جارتو فله سرکاشته ز این بوند اندم یون نکره منصفه ادر بر حاله وفات اید
 محمد بن علینک نکره سر فله سر خرم و خرمی نند در جارتو فله سرکاشته ز این بوند اندم یون نکره منصفه ادر بر حاله وفات اید
 اولاد نکره سر فله سر خرم و خرمی نند در جارتو فله سرکاشته ز این بوند اندم یون نکره منصفه ادر بر حاله وفات اید
 محمد بن علینک نکره سر فله سر خرم و خرمی نند در جارتو فله سرکاشته ز این بوند اندم یون نکره منصفه ادر بر حاله وفات اید
 اولاد نکره سر فله سر خرم و خرمی نند در جارتو فله سرکاشته ز این بوند اندم یون نکره منصفه ادر بر حاله وفات اید

الاصفا

دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵
دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵
دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵	دلالة معدن خرم و خرمی ۱۳۵

فی الاصل دوم الحی صراحی ایالسنده اولور موبینه طریق زوج سوخته و واقع بی خانیه بروم سار حرم مطهر
ایکی و ایشاح و وفات ایدنه احمدیه ای مصطفی بن ظاهر و داشت معروف اولما قیاسی است الا اعاره و راج
او غرضه و لا بیکر طابطی و امی است المال اولور عنده لایعاه حاصلی ایدنه ایشاح طریق و قهر اولدنه کاتب
اسمالا قهر و محض و صبی بزرگ مصطفی بن طلیل صلی علیه و آله و آفات متوفای بزرگ یاشق موی صبح اولور ایشاحی کور
و مقوم اولدنه خلفای دفتر بزرگ بروجه اتی ذکر اولور حرم حرم اولور اول اول اول
یاد قیاس قلم جدید صوبی جدید کوزی بزرگ یاشق صالحی نشانه دیگر جدید ییل مستحقه قهر قلم
شماره بیست و نه
نوفک بشق یشق بقیق زغاری کبسی بیست و نه سول شمار کند ییل کند پیر خانه
یانبول کبسی کند اتی سکول مسول کبک جارب بیازد کند شجره طایه بکر سوکوم
قهر کوکوم کند ایکی مسول شتونه کبسی کند صارق کند کلم کند یصوق دیگر کند پیر خانه نفوذ
اسکومری مصر سور کبسی لول کر میه صبی تخمینا سار یثوه کور حرم الاصل متوفای بزرگ استرا ایلدنه
بالعی احمدی
سرم
تجره و تکلف و استا ط رسم عادی و خرج حجت و صی قیاسه خدامه و امینه جو قدره و خضره ارساله قلم
مستوف بر موجب وصیت
قیدیه رسم امین البت المال جو قدره و خرج باب دفتر بطور اولور ایدنه جاریه متوفای بزرگ جدید
اولور کراسی
محل
۷۷

Ek-22: Transkribe Edilmiş Tereke Örneği (TŞS, No: 1888, s. 24)

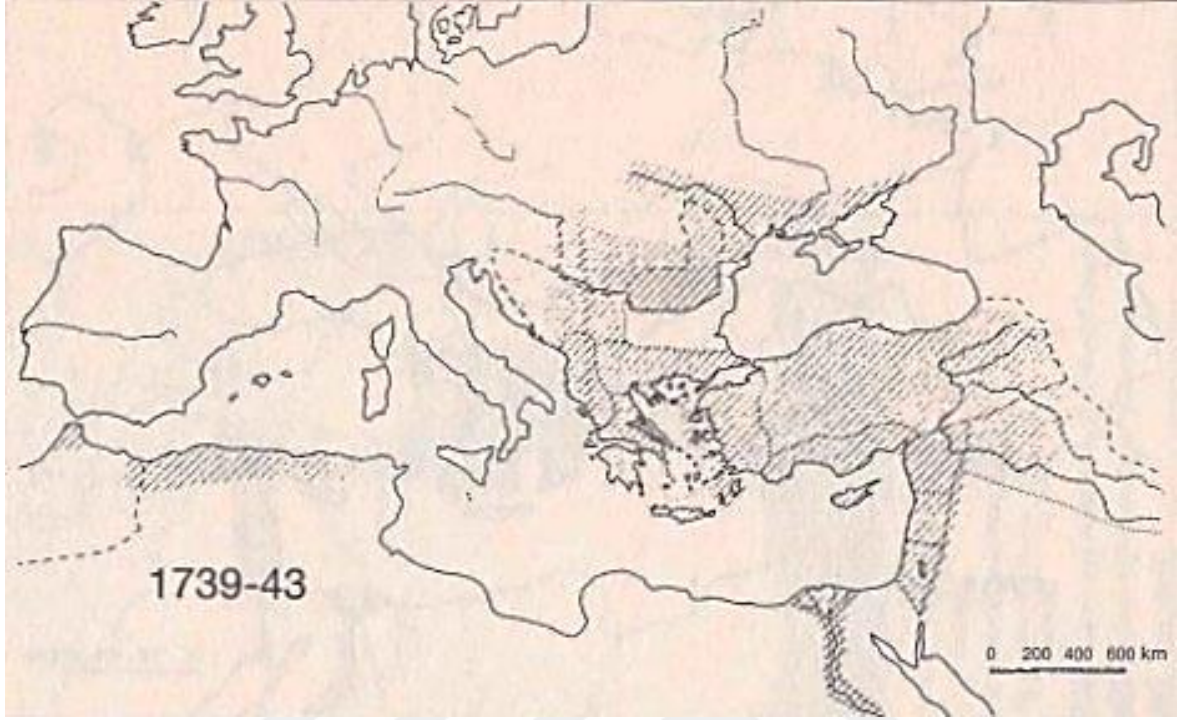
Mahmiyye-i İstânbûl sükkânından olub İrân Seferi'nden Trabzon'a gelüb ber-vech misâfîren medîne-i mezbûre sükında vefât iden İbrâhim Beşe bin Abdullah'ın zâhirde vârisi ma'rûfî olmayub terekesi beytû'l-mâle dâhil olmağla medîne-i mezbûrede yeniçeriler zâbiti ve beytû'l-mâl emîni olan 'umdetû'l-emâcid ve'l-ekârim Mehmed Ağa tarafından tayîn olunan çukadârı Mehmed Beşe ma'rifetiyle kibel-i şer'den müteveffâ-yı mezbûrun terekesi tahrîr ve suk-i sultânîde ba'de'l-müzâyede bey' olunub emîn mûmâ-ileyhe teslim olunan tereke-i müteveffâ-yı defderidir ki ber-vech âtî zikr olunur. Fi'l-yevmi's-sânî mâh-ı muharremü'l-harâm sene semân ve selâsîn ve mi'e ve elf.

Muhallefât	Miktar	Değer
Köhne ma'i derlik	156 meblağ	
Köhne â'ba şalvar	1	55 meblağ
Köhne mor mintan	1	72 meblağ
Köhne kuşak	1	50 meblağ
Köhne pelaska	1	21 meblağ
Köhne iplik beştemali	1	6 meblağ
Köhne bağlık ma' (...) ma'i çuka		45 meblağ
(...) tüfenk	1	156 meblağ
Köhne yeşil mintan	1	30 meblağ
Köhne acem alacası parçası		360 meblağ
Köhne asdar ma' fes	1	111 meblağ
Frengi kılıc	1	360 meblağ
Köhne boğca	1	33 meblağ
Köhne alâca makrama	1	48 meblağ
Sagîr Kızılbaş gulâmı	1	32 gurûş - 22 meblağ
Yekûn		44 gurûş - 22 meblağ

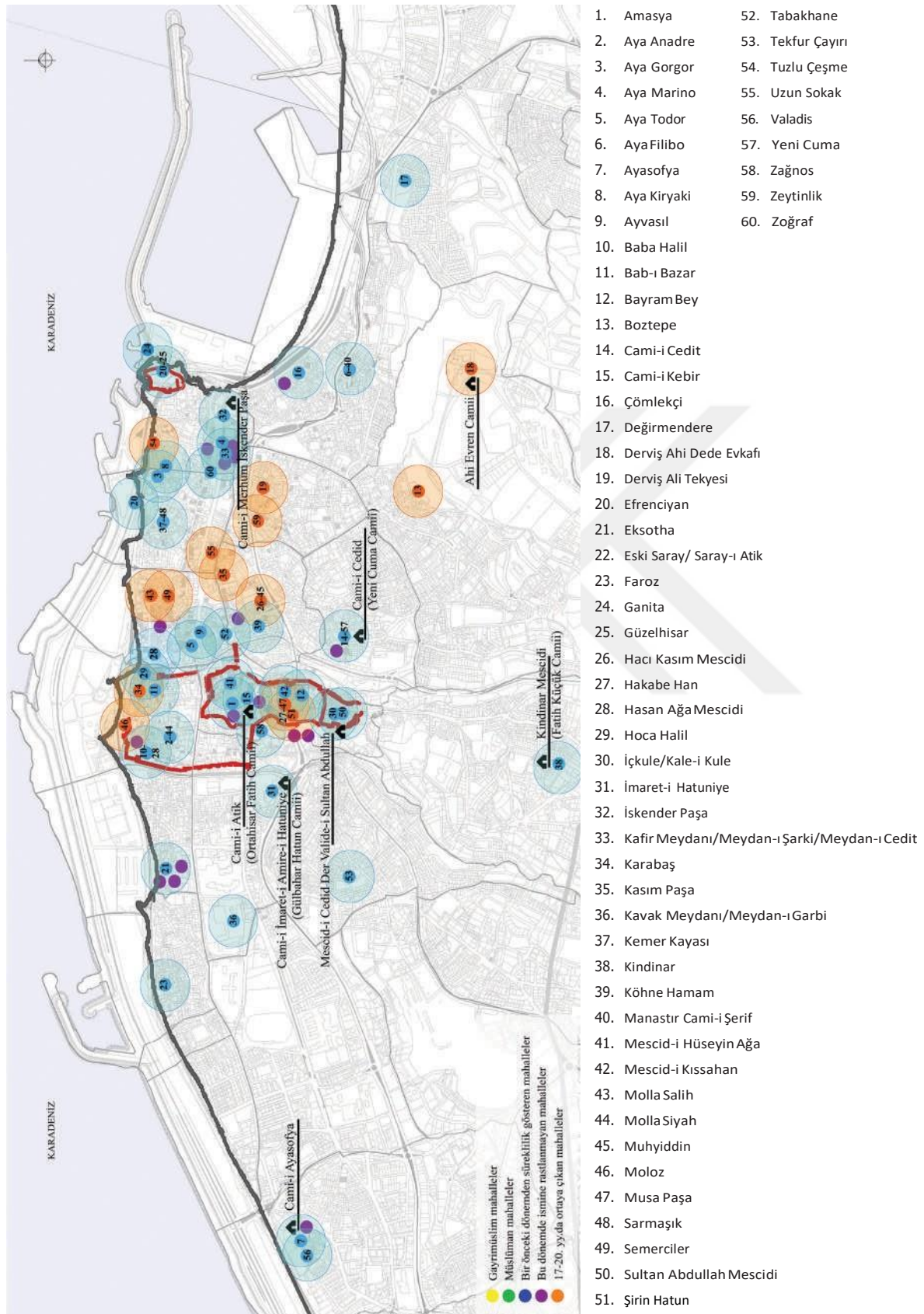
Mine'l-ihracât

Techîz ve tekfîn	4.5 gurûş
Resm-i 'adî	1 gurûş
İrsâliyye ve kalemiyye	0.5 gurûş
Dellâliye ve dükkân kirâsı	1 gurûş - 15 meblağ
Deyn-i müsbet İstânbûl sâkinlerinden El-hâc Mehmed bin Ahmed	15.5 gurûş
Resm-i emîn-i beytû'l-mâl	4 gurûş (rub' 1)
Kaydiyye	5 pâra
Sâhihü'l-bâkî (...) Ağala çukadârı Süleymân Ağa'ya teslim olunmuş	16.5 gurûş - 38 meblağ

Ek-23: 1739-43 Yıllarında Osmanlı'da Veba Salgınının Yayıldığı Coğrafya (Panzac, s. 261)

Ek-24: 17.-19. Yüzyıllarda Osmanlı Trabzon’unda Mahalleler (Üstün Demirkaya, s. 296)

SÖZLÜK

A

Abâ: 1- Yünden dokunmuş, çok sağlam, eskiden daha çok küçük esnafın ve fakir kimselerin giydikleri potur, hırka, cepken, palto, terlik gibi şeylerden îmal edilen, çoğunlukla devetüyü renginde bir çeşit kaba kumaş, kaba çuha. 2- Bu kumaştan yapılmış bol ve geniş giyecek, hırka, cüppe.

‘Acem: İran, İranlılar.

Ağnam: Koyunlar.

Ah: Erkek kardeş.

Ahkâm: Hükümler, kanunlar, emirler, buyruklar.

Ahibaba: Osmanlı’da debbağ, saraç gibi esnaf zümresinin başında bulunanlara verilen resmî unvan.

Ahter: Yıldız.

‘Akâid: 1- İtikatlar, inanışlar. 2- Bir dinin inanç ve itikatla ilgili esaslarını inceleyen ilim dalı.

Akdem: Daha önce, daha eski.

Akçe tahtası: Eskiden üzerinde madenî para sayılan tahta, piştahta. Bazıları sedef ve bağa işlemeli, süslü olur, sayılan ve sayılmayan paralar için ayrı ayrı yerleri bulunurdu

Akik: Üzerine mühür kazılan, yüzük taşı ve tespih yapılan, bazı eşyalarda süsleme olarak kullanılan, çok sert, oldukça şeffaf, içinde çeşitli renk halkaları bulunan kıymetli süs taşı.

Akçe: Osmanlı’da para birimi olarak kullanılan gümüş sikke. 120 akçe/meblağ 1 kuruşa tekabül etmektedir.

Alaca: 1- (isim) Birkaç renkli iplikten dokunan, genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubuklu, Anadolu’da çok yaygın bir kumaş cinsidir. 2- (sıfat) Karışık renkli, ala, açıkli koyulu.

Alaybeği: Zeamet sahibi olan ve vilayet sipahilerinin başı durumunda bulunan kimse.

Alemdar: Bayrak taşıyan kimse, sancaktar.

Alık: Atın üşümemesi, terinin üstünde soğumaması için çıplak sırtına konan örtü, belleme.

Ambar: İçine erzak ve eşya konan büyük sandık.

‘Amelmande: İhtiyarlıktan veya sakatlıktan dolayı iş yapma gücü kalmamış.

‘Amme: Hala.

‘Ammi: Amca, (halk ağzında emmi).

‘An-asl: Aslında.

Arasta: Çarşıda aynı cins esnafa mahsus kısım: “Kürkçü arastası, Debbağ arastası vb.”

Arife: İrfan sahibi olan (kadın ismi).

Asel: Bal.

Astar: Kumaş veya deriden yapılan bazı eşyalarda sağlamlığı temin için kumaşın veya derinin iç tarafına geçirilen ince bez gibi şeyler.

Atik: 1- Çevik. 2- Eski, eski zamana ait.

Attar: Aktar.

Avarız: Osmanlı Devleti’nde savaş ve doğal afetler gibi olağanüstü hallerde toplanan geçici vergi.

Aygır: Damızlık erkek at.

B

Bağa: 1- Kaplumbağa cinsinden hayvanların ortak adı ve bu hayvanların vücudunun bir kısmını veya bütününü örten sert kabuk. 2- Bu kabuktan yapılmış (eşya).

Bahşişe: Armağan, hediye (kadın ismi).

Bâkî: Kalan kısım veya meblağ.

Bakraç: Su, süt gibi şeyleri koymaya ve taşımaya yarayan kulplu, küçük bakır kap.

Bâlâ: Yukarı, üst.

Bal ağacı: Ilıman iklimlerde yetişen, gölge seven ve süs bitkisi olarak sıkça kullanılan bir ağaç türüdür.

Balık otu: Cava'da ve Malabar'da yetişen ve zehirli meyvesiyle balıkları sersemleterek yakalamaya yarayan zehirli bir bitkidir.

Bargir: Beygir.

Basma: Üzerine baskı yoluyla renkli şekiller, resimler yapılmış pamuklu kumaş.

Basma tütün: Karadeniz bölgesinde yetişen reçineli, ekşi bir tada sahip boğazda tahrişe sebep olan bir tütün cinsidir.

Bâtın: Gizli, görünmeyen.

Batn: Karın.

Batman: Yerine veya ölçülen mala göre birimi değişen (ülkemizde 2 ila 8 okka arasında) eski bir ağırlık ölçüsü.

Bayrakdar: 1- Askerde bayrak taşımakla görevli kimse. 2- Öncü, önder.

Bedevi: Çölde konup göçerek yaşayan kimse, Arap göçebesi.

Bedihî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, aşikâr.

Bel: Kenarına ayakla basılıp, yere batırılmak suretiyle toprağı kazarak altüst etmekte kullanılan, ucu sivri, kürek veya çatal biçiminde ziraat aleti.

Benâm: 1- Adlı, isimli. 2- Namlı, meşhur.

Beraya: Osmanlı'da vergi ve haraç vermeyen halk ve kılıç ehli (ehl-i seyf) kısmı.

Ber-vech: Olduğu üzere, olduğu gibi.

Beytûlmâl: Devlet hazinesi.

Beşe: Paşa kelimesinin eskiden unvan ve hitap sözü olarak kullanılan bir şekli.

Bey': Satış, satma.

Beygir: Yük taşıyan ve araba çeken at.

Bezzaz: Bez ve bezden yapılmış şeyler satan tüccar, manifaturacı.

Bıçkı: El ile kullanılan, ağaç ve tahta biçen büyük testere.

Bin: "İbn" kelimesinin kısaltılmış şekli olup Arap dili kuralına göre yapılan isimlerde, bir kimsenin kimin oğlu olduğunu göstermek üzere, soyadı yerine geçen baba adıyla oğul adı arasına getirilir.

Bint: Kız, kız evlat.

Boğası: Astarlık ince bez.

Buhurdan: İçinde buhur yakılan kap, buhurluk.

Bukağı: Kaçmalarını, çifte atmalarını önlemek için atların ayağına vurulan demir halkalı köstek.

Bürde: Abâ, hırka.

C

Camış/Camız/Camus: Su sığırı, manda, kömüş.

Cânib: Taraf, yön, cihet

Câriye: Para ile alınıp satılan, üzerinde sahibinin her türlü hakka sâhip bulunduğu kız.

Ced: Babanın veya annenin babası, büyükbaba, dede.

Cedde: Babaanne veya anneanne, nine.

Cedid: Yeni, kullanılmamış.

Cermen: Alman, İngiliz ve İskandinavlılar'ın aslını oluşturan Kuzey Avrupalı kavim.

Cevâhir: Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar.

Cicim: Ensiz dokunmuş parçaların birbirine eklenmesiyle meydana gelen nakışlı, ince bir kilim çeşidi.

Cihet: Yön, taraf, istikamet.

Cizye: İslâm devletlerince Müslüman olmayan tebaadan alınan vergi.

Çelebi: Okumuş yazmış, ilmi ve irfanıyla tanınmış kimselere verilen unvan.

Çelenk: Osmanlı Devleti'nde savaşta başarısı ve kahramanlığı görülenlerin başına nişan olarak takılan mâden, gümüş veya altından sorguç.

Çıkrık: İplik eğirmeye veya sarmaya yarayan, el yahut ayakla çevrilen dolap.

Çorbacı: Yeniçeri teşkilatında ve acemi ocağında bölüklerin bütün işlerinden sorumlu olan bölük kumandanlarına verilen isim.

Cunûn-ı mutbik: Geçmeyen, sürekli olan delilik.

Cüppe: Elbise üstüne giyilen, bedeni uzun ve bol, yenleri geniş, düğmesiz giyecek.

Ç

Çakır: Çok açık ve parlak renkler için kullanılan bir tabir.

Çakşır: Erkeklerin iç donu üzerine giydikleri, belden uçkurlu, diz kapağının altında birden darlaşıp bacağı saran, bazen paçalarına birlikte giyilen bir mest dikilmiş olan, çuhadan yapılma üst giyeceği, bir tür pantolon.

Çember: Büyük yazma yemeni.

Çanak: Pişirilmiş topraktan yapılma yayvan kâse.

Çatma: Eskiden Bilecik, Bursa ve Üsküdar'da ipekle dokunan, kabartma çiçekli, özellikle yastık ve sedir yapmakta kullanılan, çok makbul ve meşhur kadife kumaş.

Çekmece: İçine para, mücevher, yazı takımı gibi eşyalar konan, taşınır büyüklükte, kutu biçiminde, ekserisi süslü küçük sandık.

Çentiyan: İçi astarlı kadın şalvarı, şalvar.

Çerkes: Kuzey Kafkasya halkları; Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar olan Kuzey Kafkasya topraklarında yaşayan halkların ortak adıdır.

Çit: Yazma, basma gibi bir çeşit yerli kumaş, çit bezi.

Çuha: Yünden dokunmuş, tüysüz, ince ve sık düz kumaş.

Çukadar/Çuhadar: Eskiden saraylarda, konaklarda, resmî dairelerde kendilerine her şey emredilen güvenilir uşak, baş hademe.

Çultar: Eyer örtüsü.

Çuvaldız: Çuval ve bunun gibi kaba dokumaları dikmekte kullanılan, ucu yassı ve eğrice, kalın, büyük dikiş iğnesi.

D

Dâbbe: Binek ve yük hayvanı.

Dakık: Toz hâline getirilmiş, inceltilmiş madde, un.

Dakık-i has: Hâlis, katıksız, saf un.

Debbağ: Deri terbiye eden kimse, tabak, sepici.

Dellâl: Tellâl kelimesinin eski metinlerde kullanılan asıl şekli.

Dellâliyye: Tellâla verilen ücret.

Demografi: Nüfus bilimi.

Dîbâ: Eskiden çok makbul tutulan, genellikle desenli, ağır dokuma ipekli kumaş.

Dibek: Taştan veya ağaç kütüğünden yapılmış, çok büyük ve geniş havan.

Dimi: Çok sık dokunmuş bir çeşit pamuklu bez.

Dirhem: Okkanın dört yüzde birine eşit eski bir ağırlık ölçüsü birimi (3,2075 gr.).

Divit/Divat/Devat: Eskiden belde taşınan, madenden, bazen gümüşten yapılan bir nevi yazı takımı.

Diýâr-ı âhar: Başka bir yer, başka bir memleket.

Dizdâr: Kale muhafızı.

Dizlik: 1- Dize kadar inen üst giyeceği veya iç donu. 2- Korunmak amacıyla dize geçirilen,

meşin, deri, lastik gibi şeylerden yapılmış kapak biçiminde parça.

Dolama: Elbise üstüne giyilen, önü açık üst giyeceği; eskiden özellikle yeniçeri ve bâzı saray görevlilerinin, iç oğlanlarının giydikleri, belden çizgili bir kuşakla tutturulan, önü açık, kolları bol, kol ağızları daha dar, çuha, çatma veya kemhâdan bir nevi cübbe.

Donyağı: İnek ve koyun gibi geviş getiren hayvanlardan elde edilen eritilmiş iç yağı.

Doru: 1- Çeşitli tonları bulunan kızıl kahve rengi at rengi. 2- Bu renkte olan (at).

Döşek: 1- Yatak. 2- Yünle doldurulmuş kaba şilte.

Döşeme: 1- Tahta, mermer veya taş gibi çeşitli malzeme ile yapılmış taban örtüsü. 2- Bir yeri döşemeye yarayan her türlü eşya, mefruşat.

Duhan: Tütün.

Dülger: Yapıların kapı, pencere dışındaki kaba tahta ve ağaç işlerini yapan usta.

Dürer: İnciler, inci taneleri.

E

Ecil: Arapça'da "sebe" anlamına gelen kelime. "Bu ecilden, Bu sebepten."

Eğ: Maden, taş gibi şeyleri işlemekte, yontup düzeltmekte kullanılan ince dişli, yüzü çizgi çizgi olan, sert çelik alet.

Eğer/Eyer: Binicisinin, üzerine oturması için binek hayvanlarının sırtına konulan nesne.

Ehl-i şer': Şerîata uyan(lar), şerîatın emirlerini yerine getiren(ler).

Ehl-i berat: Osmanlı Devleti'nde bir kimseye fermanla beraber verilen nişan, rütbe, memûriyet veya herhangi bir imtiyaz sahibi şahıslar.

Ejder: Yılan, canavar.

Elvan: Birkaç renkli, alacalı, rengârenk.

Emetullah: Allah'ın kulu (kadın ismi).

En'âm: Bu sûre ile, çok okunan diğer bazı kısa Kur'an-ı Kerim sûrelerinin bir araya getirilmesinden meydana gelen, genellikle cepte taşınacak küçük boyda kitapçık.

Endâze: Bez, kumaş gibi şeyleri ölçmekte kullanılan ve çarşı arşını da denen 65 santim uzunluğunda ölçü.

Engürüs: Eskiden Türkler'in Macarlar'a verdiği isim.

Entâri: Kadınların genellikle evde ve yatakta, erkeklerin eskiden evde, sokakta veya yatakta giydikleri kollu, çoğunlukla bol ve uzun giyecek.

Esmâ': İsimler, adlar.

Esvâb: Giyecek, elbise.

Eşheb: 1- Alacalı, aklı karalı. 2- Kır at veya beyaz at.

Eşcar: Ağaçlar.

Etno-dînî: Bir milletin, yalnızca kendilerine ait bir dine sahip olması ve bu dînî kutsal millî kurallar bütünü olarak saymasıdır.

Evâhir: Arabî ayların son on gününe verilen ad.

Evâni/Avâni: Yemek, çay, kahve takımları, kâse, testi, ibrik vb. kaplar, kapkacak.

Evân-i nuhâsiyye: Bakır mutfak eşyaları.

Evâsıt: Arabî ayların onu ile yirmisi arasındaki günlerine verilen isim.

Evsât: Orta derecede olanlar, orta halde bulunanlar.

Evkâf: Vakıflar, vakfedilmiş olan mallar.

Eyâlet: Osmanlı Devleti'nde bir beylerbeyinin yönetiminde bulunan en büyük idârî bölge.

F

Fâris: İran, İranlı.

Ferâce: Eskiden kadınların dışarı çıkarken giydikleri, gerdan altında kavuştuktan sonra omuzlara doğru açılıp sırttan yere kadar

dökülerek inen, pelerine benzer, geniş yakalı üst giyeceği.

Ferâiz: İslâm hukukunda mirastan ve mirasın vârislere intikal ve taksiminden bahseden ilim.

Fetâvâ: Fetvâlar.

Fevâid: Eski kitaplarda sırası gelmişken verilen faydalı bilgiler.

Fevkânî: Üstte olan, yukarıda bulunan.

Fevt: Ölüm, mevt.

Fındık altını: Sultan III. Ahmed zamanında basılmış ve daha sonra süs altını olarak da kullanılmış olan, eski 20 gümüş kuruş kıymetindeki ufak altın para.

Fi'l-'asl: Aslında, aslen.

Frengî: Avrupalılar'a mensûb ve müteallik veya mahsus.

G

Gaddâre: Pala cinsinden, ağzı ve uç tarafının sırtı keskin, irice ve eğri bir çeşit kesici silâh, uzun kama.

Evâhir: Arabî ayların son on gününe verilen ad.

Ganem: Koyun.

Garim: Alacaklı kimse

Gayrimüslim: Müslüman olmayan (kimse).

Gayrimüsmir: Meyve vermeyen.

Gazzaz: Kazaz, ham ipeği büküp ibrişim yapan kimse.

Göçen/göçgen: 1- Kır sansarı, benekli tavşan, yer köstebeği. 2- Samura benzer hayvan.

Gön: Terbiye edilmiş, tabaklanmış deri.

Gulâm: Köle, kul, esir, bende.

Gurre: Arabî ayların birinci günü.

Gügüm: Tek kulplu, uzun boyunlu, ağzı dar, içine su ve sulu şeyler konan bakır kap.

Gülâbdan: Gül suyu serpmek için kullanılan, karın kısmı şişkin, uzun boyunlu, ağzı delikli, camdan veya mädenden ufak kap.

Güllâç: 1- Nişastadan yapılan incecik kuru yufka. 2- Bu yufkadan yapılan tatlı.

H

Hakâyık: Hakikatler, gerçekler.

Hâlik: Helâk olan (erkekler için).

Hâlike: Helâk olan (kadınlar için).

Hallâc: Pamuk veya yünü bu iş için yapılmış bir âletle, tokmak ve yay ile kabartan kimse, pamuk atıcısı.

Hamî: Gebelik, hamilelik.

Hâre: Bâzı eşyaların üstünde görülen ve dalgalanıyormuş hissini veren parlak çizgiler ve dalgalar, meneviş.

Harîr: İpek.

Hasbe'l-mes'ûl: Sorumluluk icâbı, gereği.

Hasse/Hassa: Patiska cinsinden kalın beyaz bez.

Hase: Eyerle atın sırtı arasına konan örtü.

Hatâyî: Osmanlı devrinde kullanılan bir ipekli kumaş çeşidi.

Hatem: Yüzük, üzerinde mühür bulunan yüzük.

Havan: Toz hâline getirilmek veya ufalanmak istenen bir maddenin içine konulup dövüldüğü taş, tahta veya maddeden çukur kap.

Hıfz u hirâset: Koruyup kollamak.

Hınta: Buğday.

Hilâlî: El tezgâhlarında dokunan ve özellikle gömlek yapmakta kullanılan, çözgüsü ham ipek, atkısı pamuktan, buruşuk görünümlü bez.

Hilye: İnsanın vücut yapısı ve dış görünüşüyle ilgili güzel nitelikler.

Hinterland: Ticâret merkezi durumunda olan bir liman şehrinin çevresindeki bölge, iç bölge.

Hirâset: Koruma, muhâfaza etme.

Hokka: İçine mürekkep konan ufak kap.

Huddam: Hizmet edenler, hizmetçiler.

Hümâyün: 1- Elbiselerde kullanılan astarlık bez, en iyi cins yumuşak hassa. 2- Bir nevi ipekli kumaş.

İ

İ‘âşe: Geçimini sağlamak, yedirip içirmek.

İbâre: Bir düşünceyi anlatan bir veya birkaç cümlelik söz.

İbn: Oğul.

İbrîşim: Bükülmüş ipekten iplik.

İfrâz: Bir bütünden bir parça ayırma, bölme.

İhram: 1- Dikişsiz, beyaz yün çarşaf. 2- Yer, sedir, minder vb. üzerine serilen yün yaygı.

İbrîşim: Bükülmüş ipekten iplik.

İfrâz: Bir bütünden bir parça ayırma, bölme.

İhram: 1- Dikişsiz, beyaz yün çarşaf. 2- Yer, sedir, minder vb. üzerine serilen yün yaygı.

İbrîşim: Bükülmüş ipekten iplik.

İfrâz: Bir bütünden bir parça ayırma, bölme.

İhram: 1- Dikişsiz, beyaz yün çarşaf. 2- Yer, sedir, minder vb. üzerine serilen yün yaygı.

İhtifâ’: Saklanma, gizlenme.

İkbâl: Parlak ve yüksek mevki.

İkmâl: Eksikliklerini tamamlayıp tam hâle getirme, tamamlama.

İlhâk: Bir yere katma, ekleme, ilâve etme.

İlmiye: Osmanlı devlet teşkilatında din, kaza ve eğitim öğretim işleriyle görevli sınıf.

İmtinâ’: Çekinme, kaçınma, geri durma.

İnci: İstiridye cinsinden deniz hayvanlarının içinden çıkarılan ve süs eşyası olarak kullanılan küçük, yuvarlak, sert, sedefli tane.

İskemle: Arkalıksız, üstü tahta veya hasır, dört ayaklı sandalye.

İzdiyâd: Fazla olma, artma, çoğalma.

K

Kabz: Teslim alma.

Kadı: İslâm hukukuyla yönetilen devletlerde halk arasında çıkan anlaşmazlıkları, her türlü davayı halletmek üzere devlet tarafından tayin edilen memur.

Kadı Sicili: Mahkeme kaydı.

Kadife: Bir yüzü kısa, ince, sık tüylerle kaplı, ipek, pamuk veya yünden, parlak yumuşak kumaş.

Kaftan: Çoğunluğu süslü ve kıymetli kumaştan, boyu diz kapağına veya topuklara kadar inen, önden açık, bazısının kolları yarıya kadar yırtmaçlı, astarsız hafif üst giyeceği.

Kakule: Zencefilgillerden, Hindistan, Endonezya, Seylân gibi sıcak iklimlerde yetişen ıtırılı otsu bitki.

Kal: Karışık durumdaki maden ve maddeleri çeşitli özelliklerinden faydalanarak birbirinden ayırma işlemi.

Kalembek: Hint denizinde aynı ismi taşıyan bir adada yetişen öd cinsinden, hoş kokulu, sarı keresteli bir cins sandal ağacı.

Kaliçe: Küçük halı, halı seccade.

Kalcı: Kal işi yapan işçi.

Kalembek: Hint denizinde aynı ismi taşıyan bir adada yetişen öd cinsinden, hoş kokulu, sarı keresteli bir cins sandal ağacı.

Kalemiye: Osmanlı devlet teşkilatında idare adamları ve memurlar sınıfı.

Kalpak: Pöstekiden veya buna benzer çuha vb. kumaştan yapılmış baş giyeceği.

Kancık: Dişi (hayvan).

Kantar: Yerine göre değişen 44 okka (56,449 kg.)lık ağırlık birimi.

Kantarma: Azılı atları zapt etmek için özellikle su içirmeye götürürken ağızlarına vurulan demir.

Kapama: Takım elbise.

Kaput: Kaba kalın kumaştan dikilmiş palto.

Karabaş otu: Ballıbabagillerden, ilkbaharda mavi veya menekşe renginde çiçekler açan, otsu veya dibi odunsu, çok ıtırılı bitki, yabani lavanta çiçeği.

Karavana: Kenarları dik, derince bakır kap.

Karsak: Bozkır tilkisi.

Karye: Köy.

Kaside: Beyit sayısı 15'den az olmayan, belli bir maksatla ve bilhassa birini veya bir şeyi övmek için aruz vezniyle yazılmış, bütün beyitlerinin ikinci mısrası ilk beyitle kafiyeli manzume.

Kassam: Mirası vârisler arasında bölen, yetimlerin hakkını muhafaza ve idare eden şer'î memur.

Kaşağı: 1- Hayvan tımarında kullanılan dişli, madeni alet. 2- İnsanın kendi sırtını kaşıyabilmesi için yapılmış, uzun saplı, ucunda el veya genişçe bir kaşık biçiminde tırtıklı bir kısmı bulunan, tahtadan ya da fildişinden alet.

Kassam: Mirası vârisler arasında bölen, yetimlerin hakkını muhafaza ve idare eden şer'î memur.

Kaşağı: 1- Hayvan tımarında kullanılan dişli, madeni alet. 2- İnsanın kendi sırtını kaşıyabilmesi için yapılmış, uzun saplı, ucunda el veya genişçe bir kaşık biçiminde tırtıklı bir kısmı bulunan, tahtadan ya da fildişinden alet.

Katır: Erkek eşekle kısırağın çiftleşmesinden doğan, eşekten büyük, başı iri ve uzun, yelesi kısa, göğsü dar, karnı geniş, sağrısı ve bacakları cılız, uzun kulaklı, kuvvetli, dayanıklı, ağır işlere, dağlık araziye uygun melez hayvan.

Katip: Bir resmî dairede, bir kurumda veya bir kişinin yanında yazı yazmakla görevli kimse, yazar, yazıcı.

Kavara: Balı alınmış petek.

Kavuk: Üzerine sarık sarılan çeşitli biçimdeki baş giyeceği.

Kaytan: İpek veya pamuktan yapılmış sicim.

Kayyum: Belli bir malın yönetilmesi, ya da belli bir işin görülmesi için tayin edilen kimse.

Kazâ': Eskiden memleketin idârî taksimatında bir kadının hükmü ve idaresi altında bulunan, daha sonra bir kaymakam tarafından yönetilen yer.

Kazaz: Ham ipeği işleyen, iplik ve ibrişim durumuna getiren kimse.

Kebe: Kilim gibi yere serilen, hayvan örtüsü veya çoban kepeneği yapılan çok kalın keçe.

Kebir: Çocukluktan çıkıp bülûğa ermiş kimse.

Keçe: Dokuma yoluyla değil yapağıyı dövmek veya ayakla tepmek sûretiyle yapılan kaba kumaş.

Kefere: 1- Kâfirler. 2- Müslüman olmayan unsurlar.

Kehribar: Açık sarıdan kıızıla kadar çeşitli renklerde veya siyah renkte, yarı şeffaf, kolay kırılan, bir yere sürtüldüğü zaman hafif maddeleri kendine çekebilene, tespih, bıçak sapı ve ufak tefek süs eşyaları yapımında kullanılan fosilleşmiş reçine.

Keleş: Güzel, yakışıklı (kimse).

Kellepuş: Terden kirlenmesine engel olmak için kavuğun altına giyilen takke.

Kemiyet: Bir şeyin azalıp çoğalabilen ve sayı ile ifade edilebilen durumu, nicelik, miktar, adet.

Kerendi: Tırpan.

Kesme: At eyeri üstüne örtülen örtü.

Kethüda: 1- Eskiden büyük devlet adamlarının, zenginlerin işlerini gören kimse,

kâhya. 2- Sanat ve meslek erbabının işlerine bakmak üzere esnaf arasından seçilip hükûmetçe tayin edilen kimse, kâhya.

Kevgir: Uzun saplı, yayvan, derin kaplardan yiyecekleri süzerek almaya yarayan delikli kepçe, süzgeç.

Kıbel: Taraf, yön, nezd.

Kılâbdan: Eğirme çarkı ile pamuk ipliği veya ipek üzerine gümüş, altın, bakır vb. madenlerden çekilmiş çok ince tellerin sarılması suretiyle yapılan ve dokumacılıkta, işlemecilikte kullanılan iplik.

Kır: Kül rengine çalan beyaz.

Kırkkalem: Alaca renkli yünlü ya da ipekli kumaş.

Kısrak: Dişi at.

Kıyye: Okka, 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü: Kıyye-i âşârî: Eski okka (1.282 gr.).

Kızılbaş: Kızılbaşlık inancını taşıyan kimse, sürhser, Şia mezhebinin bir kolundan olan.

Kile: Tahılın türüne, kullanıldığı yere ve zamana göre ağırlığı değişen ölçek.

Kodalak: 1- Kısa boylu, tıkız (kimse). 2- Kaba, görgüsüz, beğenilmeyen (kimse).

Kontoş: Bilhassa Tatar beylerinin giydikleri, geniş ve devrik kürklü bir yakası olan, dar yenli, uzun kollu üstlük.

Kopça: Metal bir halka ve çengelden oluşan, elbise ya da çamaşır gibi eşyalarda kumaşın karşılıklı iki yanını bitştirmeye yarayan küçük âlet.

Korelasyon: İlişki, bağıntı.

Kot: Ölçüsü bölgelere göre değişen, tahtadan yapılmış bir tahıl ölçeği.

Köhne: Eskimiş, yıpranmış, eski.

Köle: Savaşta esir alınan veya başkasından para ile satın alınan, özgürlükten yoksun erkek.

Köstek: 1- Hayvanın kaçmasını önlemek için iki ayağına bağlanan kısa ip veya zincir. 2-

Bazı eşyalara ve boyuna süs için takılan, altın, gümüş vb.nden yapılmış zincir.

Köstere: 1- Değirmen taşı yapımında kullanılan bir cins sert taş. 2- Bileği çarkı.

Kubur: Eskiden kalem ve kalemıraş, kâğıt makası vb. yazı malzemelerini koymaya mahsus, fildişi, bağa veya mukavvadan içi boş, dar ve uzun silindir şeklinde kap.

Kukule/Kukuleta: Palto, ceket vb. giyeceklere dikili veya ayrı olarak kullanılan, başı ve bazen yüzün bir kısmını örtecek şekilde bol ve geniş başlık.

Kumkuma: İçine zemzem, mürekkep vb. konan, yuvarlak karınlı madeni şişe.

Kundakçı: Tüfek kundaklarını yani ağaçtan olan geri taraflarını yapan usta.

Kurâ: Karyeler, köyler.

Kurb: Yakınlık, yakın.

Kuruş: Osmanlı Devleti zamanında kesilen gümüş para. III. Ahmed döneminden (1703-1730) itibaren Osmanlı Devleti piyasadaki esedî gurusların standartlarını örnek alarak ilk Osmanlı kuruşlarını darbetmeye başladı. Böylece 1 Osmanlı kuruşu = 120 akçe = 40 para üzerinden yeni bir para birimi oluşturuldu. Akçe ve para, kuruşun kesirleri olarak kabul edildi. Bu küçük sikkeler giderek azalan miktarlarda da olsa piyasaya sürülmeye devam edildi. İlk Osmanlı kuruşları 25,6 gram ağırlığında olup yaklaşık 16 gram saf gümüş içermekteydi.

Kutni: Pamuk.

Külâh: Genellikle tepesi sivri, dikişsiz, tek parça keçeden baş giyeceği.

Külünk: Ucu sivri taşçı kazması.

L

Lâgar: Zayıf, etsiz.

La-hak: Hakkı olmamak.

Lahm: Et.

Lâle: Meyve toplamaya yarayan, ucuna dörtlü veya üçlü çatal geçirilmiş sırık.

Lazut: Mısır.

Lenger: Büyük, yayvan, kenarları geniş bakır yemek kabı.

Levent: Osmanlı bahriye teşkilatında donanmada ve kıyılarda hizmet gören askerî sınıf.

Lüleci: Lüleci çamuru denen topraktan çubuk ve nargile lülesi, fincan, fincan zarfı, kahve ve şeker kutusu, tütün kâsesi, yazı hokkası vb. şeyler yapan zanaatkâr.

M

Ma'/ma'a: İle, beraber.

Mağrip: Batı, garp.

Mahallât: Mahalleler.

Mahbûb: Sevilen kimse, sevgili.

Mahzen: Yer altı deposu, depo, ambar.

Makad: 1- Oturulacak yer. 2- Oturmak için kullanılan minder üzerine yayılan, ön kenarı saçaklı örtü.

Makrame: 1- Sicim veya kalınca iplikleri geometrik desenler oluşturacak biçimde düğümleyerek dantel veya saçak yapma sanatı. 2- Kenarları işlemeli peşkir, el bezi, havlu. 3- Bazı bölgelerde kadınların başlarına örttükleri nakışlı, geniş örtü.

Maktûl: Öldürülmüş, katledilmiş (kimse).

Maraz: Hastalık, illet.

Mariz: Hasta, hastalıklı.

Ma'rûf: Bilinen, belli, malum.

Maslub: Asılmış, asılarak öldürülmüş, idam edilmiş.

Maşraba: Gümüş, çinko, teneke, toprak gibi maddelerden yapılmış kulplu su kabı.

Mat'ûn: Veba hastası.

Meblağ: Akçe. 120 meblağ 1 kuruşa denk gelmektedir.

Mecâlis: Toplantılar, toplantı yerleri, meclisler.

Mecmû'a: İçinde şiirler, seçilmiş söz ve yazılar bulunan el yazması kitap.

Mecnûn: Deli, divâne.

Mecrûh: Yaralanmış, yaralı (kimse).

Meçhûl: Bilinmeyen, tanınmayan, belli olmayan.

Medine: Şehir, belde.

Mefkûd: Araştırıldığı halde yeri bulunamayan, ölü veya diri olduğu bilinmeyen, kayıp kimse.

Mehr: Dînî nikâh esnasında belirlenen ve erkek tarafından kadına verilmesi gereken mal yahut para, nikâh bedeli.

Mehr-i Muaccel: Dînî nikâh esnasında kadına peşin olarak verilmesi kararlaştırılan mehir, ağırlık.

Mehr-i Müeccel: Dînî nikâh esnasında tayin edilip belirli bir süre sonra yahut boşanma veya ölüm hâlinde kadına verilmesi kararlaştırılan mehir.

Melekse: Gemi, kayak.

Melez: Cinsi saf ve hâlis olmayan, ayrı türlerin birleşmesinden meydana gelen, kırma.

Memat: Ölüm, mevt.

Memlû: Dolmuş, dolu.

Menâsik: Hacda bu ibadetlerin nasıl ve hangi sıraya göre yapılacağını anlatan kitap.

Menşe': Kök, kaynak, asıl.

Menzil: Oturulan, ikamet edilen yer, ev, mesken.

Merkep: Eşek.

Mest: İncik kemiğinin üstüne kadar çıkan, kundura yahut lastik içine giyilen, abdest alırken üzerine mesh edilmesi dinen câiz olan, kısa konçlu, hafif ve yumuşak ayakkabı.

Mestûr: Örtülü, gizli, saklı.

Meşk: Tulumdan yapılmış su kabı, kırba.

Meşrik: Doğu, şark.

Metrûkât: Ölünün kalan eşya ve emvali, muhalefât.

Mevtâ: Ölmüş kimse, ölü; ölüler.

Mevzi': Yer, mekân, mahal.

Mezat: Açık arttırma yoluyla yapılan satış, müzâyede.

Mezbûr/Mezkûr: Yukarıda adı geçen, sözü edilmiş olan, zikredilen.

Mikras: Makas.

Minkale: Açölçer, iletke.

Mintan: 1- Yakasız, uzun kollu bir çeşit erkek gömleği. 2- Eskiden gömlek üstüne giyilen kollu yelek.

Mîr: Baş, başkan, reis, âmir, emir, bey.

Mirat: Ayna.

Mirasyedi: Savurgan, müsrif kimse.

Miskal: Altın, gümüş, inci gibi kıymetli maden ve mücevherleri tartmakta kullanılan yaklaşık 24 kirat 4,80 gr. karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü birimi.

Misvak: Bu ağacın dalından 20 – 25 santim uzunluğunda kesilip ucu kalem gibi yontulduktan sonra dövülerek lifleri ortaya çıkarılmak suretiyle fırça hâline getirilen ve diş temizliğinde kullanılması İslâm dinince sünnet olan çubuk.

Mitil: 1- İçine pamuk, yün vb. şeyler doldurularak yorgan veya yastık hâline getirilen beyaz kılıf. 2- Üzerine çarşaf geçirilmemiş iki yüzü beyaz yorgan.

Molla: 1- Müderrislikten daha üstün bir ilmiye rütbesinde, mevleviyet veya büyük kadılık pâyesinde bulunan kimse. 2- Âlim, hoca. 3- Medrese öğrencisi.

Moskov/Moskof: Rus.

Muaccel: Peşin olarak ödenecek olan, peşin.

Muhafız: Koruyan, gözeten, bekleyen.

Muhallefat: Ölmüş bir kimsenin geride bıraktığı şeyler, tereke.

Mukâbil: Karşılık olarak, karşı, karşılığında.

Mukaddeme: Giriş, sunuş, başlangıç.

Muktedir: Bir işe gücü yeten, o işi yapacak veya yaptıracak güce, bilgi ve yeteneğe sâhip olan, güçlü, kudretli (kimse).

Musahhar: 1- Ele geçirilmiş, zapt edilmiş. 2- Boyun eğdirilmiş, emir ve itaat altına alınmış.

Mushaf: 1- Kur'ân-ı Kerim. 2- Sayfa hâlinde meydana getirilmiş şey, kitap.

Müeccel: Yapılması veya verilmesi ilerideki bir tarihe bırakılmış olan, hemen yapılmayan, peşin olmayan, ertelenmiş, tecil edilmiş.

Mükrim: Misafir ağırlamayı seven, ikram eden (kimse), konuk sever, misafirperver.

Müntehab: Seçilmiş, seçkin, seçme, güzide.

Müsmir: Meyve veren, meyveli.

Müstamel: 1- Kullanılmış, kullanılan. 2- Kullanıldığı belli olan, eskimiş, eski.

Müşâhede: Gözlem sonucunda varılan görüş, kanaat, teşhis.

Mütebeyyin: Meydana çıkan, belli olan, açık, zahir.

Müteessir: Üzüntülü, kederli, üzgün.

Mütevattın: Bir yere yerleşip orayı vatan, yurt edinen (kimse)

Mütevellit: -den ileri gelmiş, hâsıl olmuş.

Müzâfat: Bir merkeze bağlı olan şubeler.

Müzâyede: Açık arttırma.

Müzdarip: Sıkıntılı, ıstırap çeken.

N

Nâfe: Derisinden kürk yapılan hayvan postlarının karın altına gelen tarafı ve postun bu kısmından yapılmış kürk.

Nâhiye: Osmanlı idarî sistemi içinde bazen bir yönetim ünitesini ve bölgeyi, bazen de

coğrafi bakımdan küçük veya büyük bir çevreyi, yöreyi ve hatta semti ifade eder. Osmanlı taşra teşkilatının, en küçük birimden en büyüğe doğru, köy, nâhiye, kaza, sancak ve eyalet (vilayet / beylerbeylik) şeklinde kurulduğu bilinmektedir.

Nâka: Deniz filinin dişlerinden yapılan (tespih).

Nalbant: At vb. hayvanları nallayan kimse.

Nalbeki: Ufak tabak, çocuk sahanı.

Nalın: Üstünde ayağı tutması için köseleden bir tasması bulunan, tahtadan tek parça hâlinde oyulmuş yüksekçe ayakkabı, takunya.

Nam: İsim, ad.

Nâ-mâ'lûm: Bilinmeyen.

Nardenk: Nar, kızcılık, erik vb. meyvelerden yapılan ekşimsi pekmez.

Nebât: Bitki.

Nebâtî: Bitkisel.

Nefs: Bir şeyin içi, merkezi, kendisi.

Neftî: Koyu yeşille kahverengi arasındaki renk, nefit yağı rengi.

Nemçe: Osmanlıların Avusturya'ya ve Avusturya halkına verdikleri isim.

Nesep: Soy, atalar.

Nesibe: Soyu temiz, baba tarafından asil olan (kimse).

Nezd: Göre, nazarında.

Nîm: Yarım, yarı.

Niş: İğne, diken, hançer gibi şeylerin sivri olan uç kısımları.

Nuhâs: Bakır.

Nukud: Paralar, nakitler.

Nücûm: Yıldızlar.

O

Oda: Daire, büro, kalem ya da bir yapının kısımları. "Âmedî odası, Tercüme odası, Mahzen odası, Zindan odası"

Odabaşı: 1- Bir handa odalardan sorumlu olan kimse. 2- Yeniçeri ocağında alaylardaki selâm merasimini düzenleyen ve yöneten, bölüğün düzeniyle de ilgilenen subay.

Oğlak: Keçi yavrusu.

Okka: 1.282 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü birimi, kıyye.

Onbaşı: On neferi kumanda eden, nefer ile çavuş arasında bulunan askeri rütbe.

Onomastik: Özel isim bilimi.

Ö

Öd ağacı: 1- Tropikal bölgelerde, özellikle Doğu Asya ve Malaya'da yetişen, yapraklarını dökmeyen, meyvesi armut biçiminde bir ağaç, üd. 2- Bu ağacın yakıldığı zaman çok değişik, kendine has güzel bir koku çıkaran, bu sebeple dinî merasimlerde buhurdanlık içinde tütsü olarak yakılması âdet olan, kıymık şeklinde ufak parçalar hâlindeki odunu ve kabuğu.

Öküz: Çift sürmek, araba çekmek gibi hizmetlerde kullanılan enenmiş erkek sığır.

P

Para/Pare: Kuruşun kırkta birine tekabül eden para birimi.

Pazubent: Kuvvet vermesi için yahut süs olarak takılan, içinde muska veya yazılı bir sûre bulunan kol bağı, kolçak.

Palaska: Askerlerin çaprazlama olarak göğüslerine veya bellerine taktıkları, üzerinde fişeklik, kasatura vb. koymak için yerleri bulunan kayış.

Peşkir: 1- Pamuk ipliğinden dokunmuş havlu. 2- Yemek yerken dizlerin üstüne örtülen, el kurulan pamuk veya keten örtü, peçete.

Peyderpey: 1- Birbiri ardınca, art arda. 2- Yavaş yavaş, tedricen.

Pirinç: Bakır ve çinkodan elde edilen sarı renkte alaşım.

Pıştov: Tabanca.

Polyandry (poliandri): Bir kadının birden çok erkekle evli olması durumu, çok kocalılık.

Polygamy (poligami): Bir erkeğin birden çok kadınla evli olması durumu, çok karılılık.

Postal: Çarık gibi bağlanan konçlu bir nevi ayakkabı, kaba potin.

R

Râci': -e dönen, rücû eden.

Raht: 1- At takımı, eyer takımı. 2- Yola çıkarken alınan eşya, yol malzemesi. 3- Her türlü ev eşyası, elbise ve süs malzemesi.

Râbia': Dördüncü.

Razaki: Kalın kabuklu, uzun iri taneli bir üzüm cinsi.

Reâyâ: Bir hükümdarın hüküm ve idaresine tabi olup tekâlif-i emîriyye veren halk.

Reis: 1- Bir balıkçı teknesini kumanda eden kimse. 2- Gemi kaptanı.

Rencber: Geçimini toprağı ekip biçerek sağlayan kimse, çiftçi.

Re's: Baş, kafa.

Reşme: At başlığında atın alını ve burnu üzerine sallandırılan, üstüne gümüş veya altın yaldızlı süsler takılmış zincir.

Revgan: Yağ.

Revgan-ı sâde: Sade yağ (tereyağı).

Rikâb: Üzengi.

Risâle: Genellikle belli bir konuda yazılmış küçük kitap.

Rub': Kuruşun dörtte biri olup, bir rub' 30 akçe rayicinde idi.

Rukayye: Yüksek, yüce.

S

Saban: Daha çok bir çift öküze çektilen demir uçlu çift sürme aleti.

Sâbire: Sabreden, sabırlı (kimse).

Sadr: Göğüs, sine.

Sadrî: Soy itibariyle anneye bağlı olan, anneye mensup olan (erkek çocuk).

Safiyye: Temiz, saf.

Sagir: Ergenlik çağına gelmemiş, buluğa ermemiş, velî veya vasiye muhtaç çocuk.

Sâhib-i firâş: Yatağa düşmüş, hasta; yalalak hasta.

Sahîhu'l-bâkî: Gerçekte kalan değer, meblağ.

Sahtiyân: Tabaklanarak cilâlanmış ve boyanmış deri, özellikle keçi ve dana derisi.

Sâib: Doğru, isabetli, yanlışsız, maksada uygun.

Sâkin: Bir yerde oturan, ikâmet eden, o yerin halkından olan kimse.

Salih: 1- Elverişli, uygun. 2- Dînin emrettiği hususlara uygun davranan, iyi amel sâhibi, günah işlemekten kaçınan (kimse).

Sancak: Osmanlı mülkî teşkilatında vilâyet ile kazâ arasında yer alan ve bir mutasarrıf tarafından yönetilen idari bölüm, livâ.

Sandal: Bir yolu ipek, bir yolu pamuk olan parlak, yumuşak eski bir kumaş çeşidi.

Sandal ağacı: Sarımtırak renkli, çok dayanıklı, sert ve çok makbul bir odunu olan, çeşitli türlerinden çıkan yağlı ve reçineli esanslar lavantacılıkta, sabunculukta kullanılan, Afrika, Endonezya ve özellikle Hindistan'da yetişen ağaç.

Sarraç: At takımları, eyer ve koşum yapan veya satan kimse.

Savat: Gümüş üzerine çizilmiş bir desenin, çelik kalemle kalem işi tarzında oyulduktan sonra aynı isimdeki (savat) bir eriyiğin kalemle hazırlanmış oyuk yerlere

doldurulması suretiyle yapılan süsleme, gümüş üzerine bu yolla yapılan siyah nakış.

Sa'y: Hacda Safâ ile Merve arasında süratle gidip gelme.

Seccâde: Üzerinde bir kişinin namaz kılacağı büyüklükte, halı, kilim, kumaş, hasır vb. inden yapılmış, daha çok dikdörtgen biçimindeki yaygı, namazlık.

Sefîne: Gemi.

Sehm/Sehim: Hisse, pay.

Seklem: Kıl ve yünden dokunmuş çuval.

Selh: Her Arabî ayın son günü.

Sereng: Çiçekli benekli veya düz olarak ve sıрма yerine sarı ipek kullanılarak dokunan eski bir ipekli kumaş çeşidi.

Serturna: Yeniçeri Ocağı'nın ocak ağaları denilen altı büyük ağasının en küçük rütbelisi, turnacıbaşı.

Seyfiye: Osmanlı Devleti'nde padişahın icraî, idarî ve askerî yetkilerini temsil eden, ulema dışında kalan görevliler.

Seyyid: Hazreti Muhammed'in torunu Hazreti Hüseyin'in soyundan gelen kimse (erkek) ve bu kimseler için kullanılan unvan sözü.

Seyyide: Hazreti Muhammed'in torunu Hazreti Hüseyin'in soyundan gelen kimse (kadın) ve bu kimseler için kullanılan unvan sözü.

Sıçanotu: Nisan ve Haziran ayları arasında çiçek açan 2,5-5 cm. boyunda bir bitki. Halk ağzında "arsenik" olarak bilinir.

Sicil: Mahkeme, tapu, nüfus vb. resmî dairelerce tutulan kayıtlar ve bu kayıtların yazılı bulunduğu belge veya defter.

Sim: 1- Gümüş. 2- İpek veya iplik üzerine mâdenî ince tel sarılarak yapılan ve işlemelerde kullanılan bir iplik çeşidi.

Sinâmekî: Baklagillerden, sıcak bölgelerde yetişen, yaprağı müşhil olarak kullanılan, sarıçiçekli, otsu veya ağaçsı bitki.

Sipâhî: Yeniçeri teşkilatına bağlı süvari bölükleri.

Sirâc: 1- Kandil, mum, meşale gibi aydınlatma aracı. 2- Işık.

Sorguç: Kavuk ve başlıkların ön tarafına takılan, tüyden veya kıymetli madenlerden çeşitli şekillerde yapılmış, mücevherlerle bezenmiş süs.

Sûk: Çarşı, pazar.

Sükkân: Bir yerde oturanlar, ikamet edenler, o yerin sâkinleri.

Sülüs: Kuruşun üçte biri olup, 1 sülüs 40 akçe idi.

Sümün: 13 akçe.

Sürmedan: İçine sürme konulmak için ağaç, kemik, altın, gümüş vb.nden yapılan kap, sürme kabı, sürme hokkası.

Ş

Şâl: Atkı, hırka, örtü, yorgan, bohça vb. şeyler yapmakta kullanılan, Hindistan'da kendine mahsus motiflerle dokunanları çok makbul yünlü kumaş.

Şarj: Ürün yükü.

Şehrî: 1- Aylık. 2- Eskiden İstanbul şehrinde doğup büyümüş kimse, İstanbullu. 3- Şehir halkından olan, şehirde doğup büyümüş kimse, şehirli.

Şehribân: Şehrin büyüğü veya şehrin ileri geleni.

Şehrküsti: Şehir merkezinden uzak bir konumda kurulan mahallelere verilen ad.

Şemse: Tezhip, ciltçilik ve işlemelerde güneş şeklinde süsleme motifi.

Sems: Güneş.

Şer': Şeriat, İslâm şeriatı.

Şerh: Bir metni, bir kitabı ayrıntılarına inerek açıklama, yorumlama.

Şer'iyye Sicili: Kadı sicilleri, kadı dîvânı, mahkeme kayıtları, sicillât-ı şer'iyye ve

yaygın kullanımı ile şer'iyye sicilleri denilen bu defterler kadı yahut nâibi tarafından tutulmakta ve çeşitli türden belgeleri içermektedir. Devletin idari, mali, askeri, ekonomik, sosyal ve mimari faaliyetleriyle alakalı her türlü konuda davanın görüldüğü defterlerdir. Genel manada hukuki kayıtların yer aldığı bu belgelerde Osmanlı aile yapısı, sosyal konular, ekonomik, ticari birçok konu hakkında bilgi yer almaktadır.

Şerif: Hazreti Muhammed'in torunu Hazreti Hasan'ın soyundan gelen kimse (erkek) ve bu kimseler için kullanılan unvan sözü.

Şerife: Hazreti Muhammed'in torunu Hazreti Hasan'ın soyundan gelen kimse (kadın) ve bu kimseler için kullanılan unvan sözü.

Şerit: İpek, pamuk, yün gibi maddelerden yapılmış dar ve uzun dokuma parçası.

Şikeste: Kırık, kırılmış.

Şilte: Üzerinde yatılan veya oturlan, içi yün, pamuk vb. ile doldurulmuş döşek veya minder.

Şimşir: Şimşirgillerden, geç büyüyen, kendiliğinden yetişen, yaprakları her mevsimde yeşil, koyuya çalan sarı renkli sert odunundan tarak, kaşık vb. şeyler yapılan, elyafı sert olduğu için üzerine resim kazılan bodur ağaç.

T

Taaddüd-i zevcât: Birden fazla kadınla evlenme, poligami.

Tafsil: Bir şeyi bütün ayrıntıları ile açıklama.

Tahdit: Sınırlama, hudut koyma.

Tahmil: Yükleme, yükletme.

Tahrir: Kaydetme, deftere geçirme, yazı yazma.

Tahriren: Yazılı olarak, yazıyla.

Tahsil: Toplama, alma.

Tahtânî: Aşağıda olan, aşağıda bulunan.

Tarîk: Yol.

Tarîk-i 'âmm: Herkesin geçme hakkı bulunan yol.

Tashih: Düzeltme, yanlışlı doğru hâle getirme, iyileştirme.

Tâ'ûn: Veba.

Tay: Üç yaşına kadar olan at yavrusu.

Tayr: Kuş.

Tehî: Boş.

Tehzîb: Düzeltme, ıslâh etme, hâlis duruma getirme.

Tekne: İçinde çeşitli şeyler yapılan, yekpare taş veya tahtadan uzun geniş kap.

Tellâk/Dellâk: Çarşı hamamında erkekleri yıkayan, keseleyen kimse.

Temâyül: Bir tarafa doğru eğilme, bir tarafa meyletme.

Tereke: Osmanlı miras hukukunda ölen kişilerin geride bıraktığı mallar için kullanılan terim.

Terlik: 1- Başlık altına giyilen patiska veya yünden takke. 2- Kadınların giydiği ferâce veya yeldirme gibi bir çeşit üstlük. 3- Teri çekmesi için giyilen bir çeşit fanila.

Tesviye: Bir işi halletme, sonuçlandırma.

Tevârih: Tarihler.

Tevellüd: Doğma, dünyâya gelme, doğum.

Tirkeş: Okçuların arkalarında taşıdıkları, süvârilerin atlarının eyer kaşına taktıkları, meşinden tabanca kılıfı şeklinde yapılmış, elliye yakın ok alan ok mahfazası, ok kuburu, okluk, sadak.

Topçubaşı: Osmanlı Devleti'nin ordusunda topçu sınıfını oluşturan Topçu Ocağı'nın komutanlarına verilen addır.

Topuz: Eskiden sapından tutularak kullanılan, ucu top biçiminde demir, bakır veya ağaçtan bir savaş âleti.

Turnacıbaşı: Yeniçeri Ocağı'nın ocak ağaları denilen altı büyük ağasının en küçük rütbelisi, serturna.

Tûtî: İştittiği sesleri taklit eden, bazı kelimeleri söyleyebilen papağan türünden bir kuş, dudu, dudu kuşu (kadın ismi).

U

Umûr: İşler.

Urban: Çöl Arapları, bedevîler.

Urgan: Pamuk, keten, kenevir gibi bitki elyafından yapılan ince halat.

Usturlab: Eskiden bir yıldızın ufuk çizgisinden yüksekliğini ölçmekte kullanılan yarım daire şeklinde tahtadan alet.

V

Vakfe: Haccın şartlarından olarak hacıların arife günü Arafat'ta bir süre durmaları.

Vâris: Kendisine miras düşen kimse, mirasçı.

Vasî: 1- Ölen bir kişinin vasiyetini yerine getirmeye memur edilen kimse. 2- Kendi malını idare edemeyecek durumda olan akılcı hasta veya zayıf bir kimsenin, bir yetimin, küçük bir çocuğun malını yöneten kimse.

Veled: 1- Çocuk. 2- Oğlu.

Velençe/Velense: Bir yüzü uzun tüylü, kalın yün battaniye.

Verâset: Mirasta hak sâhibi olma, vâris olma, mirasçı olma.

Vesâyet: 1- Vasîlik, vasî olma 2- Fıkıhta edâ ehliyeti bulunmayan veya eksik olanlarla ehliyeti sonradan kısıtlananların mallarını koruma ve işletme, onlar adına mallarında tasarrufta bulunma yetki ve sorumluluğunu yahut velî/hâkim tarafından bir kimseye bu yetki ve sorumluluğun verilmesini ifade eder.

Vezne: 1- Tartı aleti, terazi. 2- Barut mahfazası, barutluk.

Y

Yâkût: En meşhuru kırmızı renklisi olan, pembe, erguvan vb. renklerde, sâdece elmasın çizebildiği çok değerli taş, billurlaşmış alüminyum oksit.

Yalancı: Gerçek olmayıp gerçeğe benzer olan, sahte, taklit.

Yaldız altını: Eski bir altın para, yaldızlı altın veya sâdece yaldız da denirdi.

Yağız: Koyu kahverengi, esmer.

Yekûn: Toplam.

Yelda: Uzun.

Yemeni: 1- Üzerine kalıpla desen basılıp elle boyanan ve kadınlar tarafından başa bağlanan tül bent. 2- Kısa kenarlı hafif bir pabuç çeşidi.

Yoldaş: XVI. yüzyıldan beri Kuzey Afrika'daki Garp ocaklarında orduda görev yapan asker ve memurlar için kullanılmıştır. Yoldaş aynı zamanda yeniçeriler arasındaki mensubiyet bağına da ifade ederdi.

Yük: 1- 100 bin kuruşluk meblağ (1 yük=100 bin kuruş). 2- Genel olarak at ve katırlarla yapılan taşımalarda kullanılan bir ağırlık ölçüsü. Bir hayvanın taşıyabileceği miktar.

Z

Zâde: -oğlu, -evladı.

Zağarcı: Padişaha mahsus av köpeklerini yetiştiren kimse.

Zağarcıbaşı: Çeşitli orta ve bölüklerinden meydana gelen Yeniçeri Ocağı'nın 64. ortasını teşkil eden zağarcıların başında bulunmakta olup ocak sisteminde önde gelen ağalardan biridir.

Zâhir: Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey).

Zahire: Gerektiğinde kullanılmak üzere saklanan hubûbat, erzak.

Za'im: Zeâmet sahibi kimse.

Zarf: 1- Kap, kılıf, mahfaza. 2- İçine kahve fincanı veya bardak oturtulan mâdenî kap.

Zenne: 1- Kadın. 2- (Eşya için) Kadın işi.

Zer: Altın.

Zerdeva: Kuzey ülkelerinde yaşayan ve sansar cinsinden bir hayvan, ağaç sansarı.

Zer-i mahbûb: Osmanlı döneminde kullanılan bir tür altın sikke.

Zerduz: Altın tel ve sırma ile işlenmiş.

Zevc: Koca, eş.

Zevce: Bir erkeğin nikâhlı eşi, karısı.

Zibun: Kışın elbise altına giyilen pamukludan yapılma kısa gömlek.

Zolota: Lehistan'da (Polonya) basılan bir gümüş para cinsidir. Osmanlı piyasalarında XVII. yüzyıldan itibaren yaygın biçimde kullanılmıştır. Zamanla Osmanlı darphanelerinde bu gümüş sikkelere benzer şekilde değeri 90 akçe olan yeni zolotalar basılmıştır. Osmanlı piyasalarında Cermen zolotası (kızıl kuruş) denildiği vakit altın, yalnızca zolota denildiğinde gümüş kuruş kastediliyordu.

Zümrüt: Alüminyum, berilyum silikatı olan yeşil renkte, çok değerli taş.

ÖZGEÇMİŞ

Sezgin ÖRSELOĞLU İlköğrenimini Fatih İlköğretim Okulun'da, orta öğrenimini Cumhuriyet Ortaokulu'nda ve Liseyi Trabzon Lisesi'nde tamamladı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden 2009 yılında mezun oldu. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi'nde Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programı'nda Tarih Öğretmenliği Sertifikası aldı. 2016 yılında, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programını tamamladı. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başlayan ÖRSELOĞLU, görevini hâlâ sürdürmektedir.

ÖRSELOĞLU, bekâr olup İngilizce bilmektedir.